IV PLAN OBRAZOVANJA ZA PREDMETE II, III i IV RAZREDA GIMNAZIJE SA PRIRODNO-MATEMATIČKIM SMEROM

Član 54

Broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na jeziku narodnosti, broj časova nastave srpskog jezika i književnosti u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu sa dva časa sedmično po 64 časa godišnje.

Član 55

U gimnaziji u kojoj učenici stiču obrazovanje na albanskom, mađarskom, rumunskom, bugarskom, rusinskom, odnosno slovačkom jeziku broj časova nastave jezika narodnosti iznosi u II razredu po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

Član 56

Za prvi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, odnosno nemačkog jezika u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Za drugi strani jezik broj časova nastave engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog i španskog jezika u II iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 57

Broj časova nastave ustava i prava građana u IV razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje.

Član 58

Broj časova nastave sociologije u IV razredu iznosi po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 59

Broj časova nastave psihologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje.

Član 60

Broj časova nastave filozofije u III razredu iznosi po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i u IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 61

Broj časova nastave istorije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 62

Broj časova nastave geografije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje i III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje.

Član 63

Broj časova nastave biologije u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po tri časa sedmično sa 96 časova godišnje.

Član 64

Broj časova nastave matematike u II razredu iznosi po pet časova sedmično sa 175 časova godišnje, u III razredu po pet časova sedmično sa 180 časova godišnje i IV razredu po četiri časa sedmično sa 128 časova godišnje.

Član 65

Broj časova nastave fizike u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 118 časova godišnje i u IV razredu po pet časova sedmično sa 160 časova godišnje.

Član 66

Broj časova nastave hemije u II razredu iznosi po tri časa sedmično sa 105 časova godišnje, u III razredu po tri časa sedmično sa 108 časova godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 67

Broj časova nastave muzičke kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje.

Član 68

Broj časova nastave likovne kulture u II razredu iznosi po jedan čas sedmično sa 35 časova godišnje.

Član 69

Broj časova fizičkog vaspitanja u II razredu iznosi po dva časa sedmično sa 70 časova godišnje, u III razredu po dva časa sedmično sa 72 časa godišnje i IV razredu po dva časa sedmično sa 64 časa godišnje.

Član 70

Broj časova nastave računarstva i informatike u IV razredu iznosi jedan čas sedmično sa 32 časa godišnje i 30 časova vežbi.

NASTAVNI PLAN

GIMNAZIJA - PRIRODNO-MATEMATIČKI SMER**

Red. broj	I OBAVEZNI PREDMETI	PRVI RAZRED					DRUGI RAZRED					TREĆI RAZRED					ČET
		razr. čas. nast.				nas. u bloku god.	razr. čas. nast.				nas. u bloku god.	razr. čas. nast.				nas. u bloku god.	razr.
		nedeljno		godiš.			nedeljno		godiš.			nedeljno		godiš.			nede
		T	V	T	V		T	V	T	V		T	V	T	V		T
1.	a. Srpski jezik i književnost	4		148			3		105			3		108			4
	b. ____ jezik i književnost*																
2.	Srpski kao nematernji jezik*	2*					2*					2*					2*
3.	Prvi strani jezik	2		74			2		70			2		72			2
4.	Drugi strani jezik	2		74			2		70			2		72			2
5.	Latinski jezik	2		74			-					-					-
6.	Ustav i prava građana	-					-					-					1
7.	Sociologija	-					-					-					2
8.	Psihologija	-					2		70			-					-
9.	Filozofija	-					-					2		72			2
10.	Istorija	2		70			2		74			2		72			-
11.	Geografija	2		74			2		70			2		72			-

12.	Biologija	2		74			2		70			3		108			3
13.	Matematika	4		148			5		175			5		180			4
14.	Fizika	2		74			3		105			3		108			5
15.	Hemija	2		74			3		105			3		108			2
16.	Računarstvo i informatika	2	2	74	74		-	-	-	60	-	1	-	36	30	-	1
17.	Muzička kultura	1		37			1		35			-					-
18.	Likovna kultura	1		37			1		35			-					-
19.	Fizičko vaspitanje	2		74			2		70			2		72			2
	Ukupno A:	29	1		37		30		1050	60	-	30		1080	30	-	30
	Ukupno A:	30		1110			30		1110			30		1110			30

Napomena: *) Za učenike koji nastavu slušaju na jednom od jezika narodnosti (Zakon o srednjoj školi, član 5).

Ia IZBORNI PREDMETI**		PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED		UKUPNO	
		ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje
1.	Verska nastava	1	37	1	35	1	36	1	32	4	140
2.	Drugi predmet etičko-humanističkog Sadržaja	1	37	1	35	1	36	1	32	4	140

Učenik je obavezan da prilikom upisa u prvi i svaki naredni razred škole izabere jedan od dva izborna predmeta.

razred

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (88 časova)

I UVOD U PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (30 časova)

Priroda i smisao književnosti

Pojam i naziv književnosti; književnost kao umetnost; književnost i druge umetnosti; usmena i pisana književnost; uloga književne umetnosti u društvu; književnost i proučavanje književnosti, nauke o književnosti: teorija, istorija književnosti i književna kritika.

Umetnički doživljaj, utisci, razumevanje, saznavanje i doživljavanje umetničkih vrednosti u književnom delu.

Tema, motivi, fabula i siže u književnom delu

Tema (naslov - odnos prema temi); motiv (manja tematska jedinica); fabula i siže. Pojam varijanata (usmena tvorevina jednakih fabula, različitih sižea).

Lik u književnom delu

Lik, karakter, tip (tipski likovi u narodnoj poeziji), pričalac (narator), pisac; umetnički postupci u procesu stvaranja lika; funkcija i značenja lika.

Misli i ideje u književnom delu

Ideje, misli, poruke, smisao književnoumetničkog dela. Misli i ideje - pobuđene i razvijene u čitaocu.

Kompozicija

Kompozicione celine (na primerima lirskog, epskog i dramskog dela); jedinstvo motiva (statički, dinamički, vezivni, slobodni); kompoziciono-motivacioni sklad.

Jezik književnoumetničkog dela

Jezik u književnoj umetnosti (umetnosti reči) i jezičko opštenje izvan književnog dela. Jezičke jedinice u književnoumetničkom delu (piščev izbor i raspoređivanje reči, služba reči).

Tehnika istraživanja književnoumetničkog dela

Književno delo i literatura o delu - primarni izvori (književno delo), sekundarni izvori (literatura o delu); tehnika čitanja književnog dela; vođenje beležaka, rad u biblioteci, izbor i raspored prikupljenih podataka, naučna aparatura (bibliografija, fus-nota). Samostalni pismeni rad učenika.

Dela za obradu

Sunce se devojkom ženi - lirska narodna pesma

Banović Strahinja - epska narodna pesma

Hasanaginica - narodna balada

Devojka brža od konja - narodna pripovetka

Zlatna jabuka i devet paunica - narodna pripovetka

Laza Lazarević: Prvi put s ocem na jutrenje - umet. pripov.

Anton P. Čehov: Tuga - novela

Danilo Kiš: Rani jadi - roman

Sofokle: Antigona - tragedija

Ivo Andrić: Beseda prilikom primanja Nobelove nagrade

O priči i pričanju

II KNJIŽEVNOST STAROG VEKA (10 časova)

Osnovne informacije o razvoju, vrstama, tematici i osobenostima književnosti starog veka.

Ep o Gilgamešu

Homer - Ilijada (odlomak - VI pevanje)

Biblija - iz Starog zaveta - Legenda o potopu; iz Novog zaveta - Beseda na Gori; Stradanje i vaskrsenje Hristovo (Jevanđelje po Mateju)

III SREDNJOVEKOVNA KNJIŽEVNOST (12 časova)

Počeci slovenske pismenosti; značaj rada Ćirila i Metodija i njihovih učenika. Najstarija slovenska pisma (glagoljica, ćirilica); staroslovenski jezik i recenzije staroslovenskog jezika; najstariji spomenici južnoslovenske kulture (Bašćanska ploča, Samuilov natpis, Brižinski spomenici, Miroslavljevo jevanđelje). Glavne vrste srednjovekovne književnosti (crkvena poezija, apokrifi, žitija i pohvale). Međusobne veze i uticaji pisane i usmene književnosti.

Sv. Sava: Žitije sv. Simeona (odlomak) - Bolest i smrt sv. Simeona

Teodosije: Žitije sv. Save (odlomak)

Jefimija: Pohvala knezu Lazaru

Despot Stefan Lazarević: (Slovo ljubve)

Konstantin Filozof: iz Žitija despota Stefana Lazarevića (o smrti Kraljevića Marka, o kosovskoj bici); usmeno predanje o sv. Savi (narodne pesme, priče, legende).

IV NARODNA (USMENA) KNJIŽEVNOST (12 časova)

Poetika narodne (usmene) književnosti. Sinkretizam, animizam, animatizam, magijski način mišljenja, magična moć reči; stvaranje kao podržavanje prirodi; intenzivnost kolektivnih osećanja, niveliranost mišljenja. Proces oblikovanja usmenih tvorevina. Usmeni stvaralac kao predstavnik svoje sredine. Odnos: stvaralac - delo - slušaoci; identifikovanje slušaoca za kazivačem; recenzija usmene sredine; opštenje i vaspitanje usmenim putem; opstajanje dela koja predstavljaju javno mnenje; individualnost usmenog stvaraoca i nasleđivanje obrazaca; pevač kao čuvar društvenog, moralnog i nacionalnog kodeksa. Istorijsko predanje.

Tipologija jednostavnijih usmenih oblika. Trajnost vrsta uočene književnosti. Njihova osnovna obeležja i razlike u funkciji. Tematski krugovi epske poezije. Junaci kao vaspitni uzori svoje sredine. Narodna poezija kao usmena istorija višeg reda u formiranju i trajanju istorijske svesti sa širim izborom usmene poezije i proze.

Srpska djevojka - narodna pesma

Kneževa večera - narodna pesma

Marko pije uz ramazan vino - narodna pesma

Dioba Jakšića - narodna pesma

Ropstvo Janković Stojana - narodna pesma

Boj na Mišaru - narodna pesma

V HUMANIZAM I RENESANSA (12 časova)

Humanizam i renesansa u Evropi i kod nas - (pojmovi, osobenosti, značaj).

F. Petrarka: Kanconijer (izbor soneta)

V. Šekspir: Romeo i Julija

Servantes: Don Kihot (odlomak)

Š. Menčetić: Prvi pogled

Dž. Držić: Gorčije žalosti jesu li gdi komu

M. Držić: Novela od Stanca, Dundo Maroje (odlomci)

VI BAROK I KLASICIZAM (7 časova)

Barok i klasicizam i njihovi glavni predstavnici u Evropi i kod nas.

I. Gundulić: Osman (odlomci iz I i VIII pevanja);

Molijer: Tvrdica

VII LEKTIRA (5 časova)

Dante Aligijeri: Božanstvena komedija (odlomak iz Pakla, pevanje V - Paolo i Frančeska)

Đovani Bokačo: Dekameron (Federigo i dona Đovana, dan peti, priča deveta)

Izbor iz poezije savremenih pesnika prema izboru učenika i nastavnika (D. Radović, M. Antić, Lj. Simović i dr.)

VIII KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na delima koja su predviđena za izučavanje u ovom razredu ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirsko, epsko, dramsko pesništvo.

Lirske ("ženske") i epske (junačke) pesme. Vrste narodne lirske poezije, tematski krugovi epske poezije. Lirsko-epska pesma, balada.

Epska poezija (odlike i podela na stih i prozu).

Epska poezija u stihu: epska pesma, ep (epopeja). Epski junak.

Epska poezija u prozi: pripovetka, novela, roman; jednostavniji oblici epske proze: mit, predanje, bajka, priča. Žitije (životopis, biografija), pohvala, slovo.

Dramska poezija (odlike, podela): tragedija, komedija, drama u užem smislu reči. Renesansna komedija. Farsa. Drama i pozorište. Dramski junak.

Stih i proza. Metrika, heksametar, deseterac, cezura.

Sredstva umetničkog izražavanja

Epitet, poređenje, personifikacija, hiperbola, gradacija, antiteza, metafora, lirski paralelizam. Simbol.

Humanizam, renesansa, petrarkizam, barok, klasicizam.

B. JEZIK (32 časa)

I OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Mesto jezika u ljudskom životu. Bitna svojstva jezika. Jezik i komunikacija.

II KNJIŽEVNI JEZIK

Raslojavanje jezika. Jezik, dijalekt i sociolekt. Jezička norma i standardizacija. Književni jezik. Funkcionalni stilovi. Nestandardni jezički varijeteti.

Štokavsko narečje, dijalekatska osnovica srpskog književnog jezika (podela, razmeštaj, osnovne osobine).

Osnovne informacije o kajkavskom i čakavskom narečju. Književni jezici na srpskom jezičkom području do XIX veka.

III JEZIČKI SISTEM I NAUKE KOJE SE NJIME BAVE

Jezik kao sistem znakova.

Fonetika i fonologija. Glasovi i foneme. Slog. Prozodija.

Morfologija. Reči i morfeme. Vrste morfema. Morfologija u užem smislu (promena reči). Građenje reči.

Sintaksa. Rečenica kao jezička i komunikativna jedinica.

Leksikologija. Lekseme. Leksički fond (rečnik, leksika).

Gramatike i rečnici srpskog jezika i način njihove upotrebe.

IV FONETIKA (SA FONOLOGIJOM I MORFOFONOLOGIJOM)

Glasovni sistem srpskog književnog jezika (ponavljanje i utvrđivanje sistematizacije glasova i njihovih karakteristika).

Fonološki sistem srpskog književnog jezika. Distinktivna funkcija srpskih fonema, najvažnije varijante fonema; Distinktivne opozicije i distinktivne crte (pokazati na odabranim primerima).

Morfofonologija. Morfofonološke alternacije i njihova uloga u promeni i tvorbi reči. Alternacije u srpskom književnom jeziku (proširivanje i utvrđivanje ranije stečenih znanja), Pravopisna rešenja.

Akcenatski sistem srpskog književnog jezika (i njegovo obeležavanje). Klitike (proklitike i enklitike). Kontrastiranje akcenatskog sistema književnog jezika i regionalnog dijalekta (gde je to potrebno). Služenje rečnikom za utvrđivanje pravilnog akcenta.

V PRAVOPIS

Osnovni principi pravopisa srpskog književnog jezika. Pravopisi i pravopisni priručnici (i služenje njima).

Pisanje velikog slova.

B. KULTURA IZRAŽAVANJA (20 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Artikulacija glasova, književna akcentuacija, melodija rečenice, jačina, visina tona, boja glasa, tempo izgovora; pauza - logička i psihološka i njihova izražajna funkcija. Akcenat reči, grupe reči, rečenice (smisaonica). Otklanjanje nestandardne akcentuacije iz učeničkog govora.

Izražajno kazivanje napamet naučenih kraćih proznih i dijaloških tekstova. Recitovanje stihova.

Korišćenje gramofonskih ploča, zvučnih zapisa i magnetofonskih traka u podsticanju, proceni i snimanju izražajnog čitanja, kazivanja i recitovanja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: razgovorni, književnoumetnički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Akcentovanje reči i obeležavanje akcentskih celina.

Pravopisne vežbe: pisanje velikog slova.

Stilske vežbe: sažimanje pismenog sastava uz pojačavanje njegove informativnosti, otklanjanje suvišnih reči i neprikladnih izraza.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

Prvi strani jezik

(oba tipa gimnazije)

I razred

Cilj i zadaci

Cilj nastave stranih jezika je sticanje, proširivanje i produbljivanje znanja i umenja u svim jezičkim aktivnostima, upoznavanje kulturnog nasleđa stvorenog na datom stranom jeziku i osposobljavanje za dalje obrazovanje i samoobrazovanje.

Zadaci nastave stranih jezika su da učenici:

- usvoje govorni jezik u okviru novih 1.200 reči i izraza što u toku osam godina učenja jezika čini ukupan fond od oko 2.600 reči i izraza produktivno, a receptivno i više;

- neguju pravilan izgovor i intonaciju uz obraćanje posebne pažnje na one ritmičke i prozodijske sheme koje su bitne pri usmenom izražavanju;

- razumeju govor (neposredno i putem medija) i spontano se izražavaju u okviru tema iz svakodnevnog života i osnovne tematike iz prirodnih i društvenih nauka;

- ovladaju tehnikom informativnog čitanja i razumeju složenije jezičko-stilske strukture u tekstu, kao i upoznaju osobenosti jezika čitanjem odlomaka iz poznatih književnih i naučno-popularnih dela;

- razvijaju sposobnosti pravilnog pismenog izražavanja, pisanja kraćih samostalnih sastava i njihove usmene interpretacije;

- stiču nova saznanja o karakteristikama zemalja i naroda čiji se jezik uči, posebno onih koje su bitne za razumevanje jezika i kulture tog naroda;

- upoznaju one istorijske događaje koji su od značaja i u svetskim okvirima i naučno-tehničkih dostignuća zemalja čiji se jezik uči, uz izbor odgovarajućih sadržaja i u korelaciji s drugim obrazovno-vaspitnim područjima;

- osposobe se za vođenje razgovora o našoj zemlji, njenim lepotama, kulturnim i istorijskim tekovinama;

- stiču opštu kulturu i razvijaju međukulturnu saradnju i toleranciju, moralne, radne i estetske vrednosti, kao i intelektualne sposobnosti, maštu i kreativnost;

- osposobe se za dalje obrazovanje i samoobrazovanje korišćenjem rečnika, leksikona i druge priručne literature.

Komunikativne funkcije: obnavljanje, utvrđivanje i proširivanje onih komunikativnih jedinica sa kojima se učenik upoznao u osnovnoj školi: oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; iskazivanje sviđanja i nesviđanja, slaganja i neslaganja sa mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje i neprihvatanje poziva; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka; prigovori, žalbe; izražavanje čuđenja, iznenađenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; davanje saveta; iskazivanje simpatija, preferencije, saučešća; izražavanje fizičkih tegoba, raspoloženja.

I razred

SADRŽAJ PROGRAMA

Tematika

Iz života mladih: nova sredina i drugovi; sportska takmičenja.

Porodica i društvo: spoljni izgled i osobine članova porodice; članovi porodice u kući i van nje; situacije iz svakodnevnog života i na radnom mestu; odnosi u porodici i društvu.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda: prirodne lepote i zaštita čovekove sredine; putovanje i korišćenje saobraćajnih sredstava; iz istorijske i kulturne prošlosti; kulturne i privredne manifestacije koje su postale tradicionalne; iz života i rada poznatih ljudi; aktuelne teme od vaspitnog značaja.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

Lektira: do 15 stranica tematski zanimljivog, jezički pristupačnog teksta koji odgovara interesovanju i predznanjima učenika.

Engleski jezik

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

Obnoviti rečenične modele obuhvaćene programom za osnovnu školu. Red reči u rečenici. Mesto priloga i priloških odredbi.

- Pitanja

a) "WH" questions

"Where are you going?" How can we get there?"

b) Alternativna pitanja

"Did you take a bus or did you walk?"

v) Učtiva pitanja

"Would you open the window, please?"

g) Pitanja sa predlogom na kraju

"Who are you looking at?"

- Indirektni govor

a) izjave - bez promene glagolskog vremena (glagol glavne rečenice u jednom od sadašnjih vremena)

"I'll do it as soon as I can." He says that he will do it as soon as he can.

b) molbe, zahtevi, naredbe

"Come back!" He told me to come back.

"Pass me the bread, please". He asked me to pass him the bread.

v) pitanja sa promenom reda reči - bez promene glagolskog vremena (glagol glavne rečenice u jednom od sadašnjih vremena).

- Yes/No questions

"Have you seen Mary?" He wants to know if I have seen Mary.

- "WH" questions

"What do you want?" He asks me what I want.

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

- Obnoviti upotrebu određenog i neodređenog člana.

- Određeni član uz imena godišnjih doba, obroka i naziva zemalja.

The winter of 1978 was very cold. The lunch we had yesterday was very good. He lives in the USA.

- Neodređeni član u izrazima za meru, vreme i količinu

two pounds a yard, 50 miles an hour, 15 dinars a kilo

- Nulti član uz zajedničke imenice

go by car, be in bed, go to school i dr.

2. Imenice

- Množina imenica - obnoviti

- Kongruencija imenica sa glagolom u jednini

information, news, furniture, luggage, mathematics i dr.

The news is on at ten o'clock. Mathematics deals with space and number.

- Sinkretizam jednine i množine

sheep, deer, trout

- Saksonski genitiv

a) kod imenica na -s

Jones' dictionary, St. James's Park

b) u koordinativnim strukturama

John's and Mary's book, John and Mary's book

- Drugi nominali - gerund

a) u funkciji subjekta

Swimming is my favourite sport.

b) u funkciji objekta (posle glagola like, hate, start, stop i dr.) She likes cooking.

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- Obnoviti one lične, pokazne, prisvojne, relativne i odrične zamenice predviđene programom za osnovnu školu.

- Uzajamno-povratne zamenice -each other, one another

Mary and Peter see each other every day. The students from different countries couldn't understand one another.

- IT uz kopulativne glagole

It is raining. It is cold.

- Neodređeno one

I lost a friend but you gained one.

- Odrična zamenica none

She has a lot of friends, but I have none. He asked for food but got none.

b) Determinatori

- Neodređeni determinatori - some, any

They want some paper. I don't have any bread left.

- Odrični determinator no

There are no eggs in the fridge. There's no milk in the cup.

4. Pridevi

Obnoviti poređenje prideva

5. Brojevi

Decimali, razlomci; četiri računske radnje

6. Kvantifikatori

Obnoviti many/much, a lot of/lots of; few/little

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

- Vreme i aspekt glagola

- Obnoviti glagolske oblike predviđene programom za osnovnu školu

- The Present Perfect Tense - proširiti upotrebu priloškim odredbama lately, recently

I haven't seen him recently. Have you seen a good film lately?

- The Present Perfect Continuos Tense (P)**3)**

3)P = receptivno

He has been working in that factory for ten years now.

- The Past Perfect Tense

When we came the train had already left.

- Modalni glagoli

a) can (be able to, be allowed to), could

Sorry, but I can't come again next week. Can I smoke in here?

Could I smoke in here?

b) must (have/got/to, be obliged to)

I've got to go now.

- Pasivne konstrukcije - za isticanje bezličnosti i za navođenje naučnih činjenica

The new motorway has been opened to traffic. Oxygen is found in the air.

- Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

apply for, shout for, bring up i dr.

2. Prilozi

Poređenje priloga

IV TVORBA REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za tvorba prideva

il-, im-, ir-, un-; -able, -ful, -less, i dr.

V ORTOGRAFIJA

Osnovna pravila interpunkcije. Pisanje velikih slova.

VI LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i frazeologizmi

VII LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Drugi strani jezik

(oba tipa gimnazije)

I razred

Cilj i zadaci

Cilj nastave drugog stranog jezika je sticanje novih znanja i ovladavanje novim jezičkim sistemom što doprinosi proširivanju i bogaćenju opštih izražajnih i intelektualnih mogućnosti učenika, upoznavanje kulture, običaja, i načina života naroda čiji se jezik uči kao i razvijanje estetskih i moralnih vrednosti.

Zadaci nastave drugog stranog jezika su da učenici:

- upoznaju osnovne karakteristike sistema jezika i jezičkih struktura i usvoje oko 1.400 najfrekventnijih reči i izraza;

- usvoje pravilni izgovor i intonaciju;

- razumeju sagovornika i usmeno izlaganje o temama iz svakodnevnog života;

- ovladaju tehnikom glasnog čitanja i čitanja u sebi i razumeju jednostavne tekstove s temama iz svakodnevnog života, tekstova sa naučno-popularnim sadržajima i sl.;

- savladaju osnove ortografije radi korektnog pismenog izražavanja u okvirima usvojene leksike i jezičkih struktura;

- osposobe za davanje informacija o sebi, o svom domu, o našoj zemlji, njenim prirodnim lepotama i kulturno-istorijskim tekovinama;

- upoznaju sa načinom života naroda čiji jezik uče i tekovinama njihove kulture i civilizacije;

- razviju intelektualne osobenosti i podignu opšti obrazovni i kulturni nivo;

- izgrade svest o potrebi saradnje i tolerancije među narodima;

- ovladaju metodama za dalji samostalan rad na bogaćenju i usavršavanju stečenog jezičkog znanja.

Komunikativne funkcije

Govorne modele koji se upotrebljavaju u komunikaciji u realnim životnim situacijama u zavisnosti od konteksta i znanja jezika proširivati, obogaćivati i nijansirati iz razreda u razred: privlačenje pažnje, oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; predstavljanje sebe i trećeg lica; iskazivanje sviđanja i nesviđanja, slaganja odnosno neslaganja s mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje odnosno neprihvatanje poziva; izražavanje mogućnosti, nemogućnosti, obaveze i nepostojanja obaveze da se nešto uradi; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka, prigovora; izražavanje zadovoljstva ili nezadovoljstva; izricanje zabrane, naredbe; izražavanje iznenađenja, čuđenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; iskazivanje fizičkih tegoba, raspoloženja, neraspoloženja, radosti, zabrinutosti, iskazivanje simpatije; davanje prednosti, saveta.

I razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Teme iz oblasti školskog, porodičnog i društvenog života u zemljama čiji se jezik uči i u našoj zemlji.

Iz života mladih: raspored časova; situacije u razredu; svečanosti; sportske aktivnosti; odlazak na izlet - ekskurziju; druženje.

Porodica i društvo: predstavljanje članova porodice, njihove osobine i interesovanja; dnevni poslovi članova porodice u kući i van nje; kupovina - u samousluzi i robnoj kući; obroci i jela; odlazak u goste, prijem gostiju; praznici, saobraćajna sredstva; traženje i davanje informacija.

Uz navedenu tematiku obraditi i: dane u nedelji, mesece, godišnja doba, vreme na časovniku, vremenske prilike.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

Nemački jezik

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

- Prosta, proširena i nezavisno složena rečenica

Das ist (mein, sein, dein, unser) Haus. Der Krieg dauerte vier Jahre. Es regnete. Helene lernt (spielt, singt). Mein Vater ist Mechaniker. Er (sie) schreibt einen Brief. Inge zeigt ihm (uns, den Gsten) ihren Garten. Das ist kein Fehler. Niemand wird kommen. Es gibt nicht Neues. Es ist warm und wir gehen Baden. Ich bin mde, aber ich komme doch mit. Er kam zu spt, denn seine Uhr ging nicht richtig.

- Postavljanje pitanja i davanje pozitivnih i negativnih odgovora

Was ist das? Ist das ein (eine...)? Nein, das ist kein (keine ...). Kommst du mit? Ja, ich komme mit. Nein, ich komme nicht mit. Brauchst du einen Bleistift? Ja, ich brauche... Nein, ich brauche keinen Bleistift. Kommt jemand? Nein, niemand kommt. Schneit es? Nein, es schneit nicht. Was machst du? Was liest er? Wer singt dieses Lied? Wem zeigt Inge ihren Garten? Warum kam er zu spt?

- Izražavanje sadašnjosti, prošlosti i budućnosti

Die Gste besichtigen unsere Stadt. Es ist kalt. Hans spielt Fubball auf dem Schulhof. Mein Freund reist morgen. Wir sehen uns heute abend. Wirst du bestimmt kommen? Sie werden das Autowerk "Crvena zastava" besichtigen. Was sagte er? Wo warst du gestern? Wir gingen jeden Tag spazieren. Er hat sein Auto verkauft. Das Kind ist eingeschlafen.

- Izražavanje zapovesti

Seid ruhig! Hrt zu! Antworte auf die Frage! Mach das Fenster zu! Aufstehen! Aufgepabt! Du bleibst hier! Er soll lesen!

- Izražavanje želje, molbe

Ich mchte ins Theater gehen. Mchten Sie mir helfen, bitte!

- Izražavanje kvaliteta i kvantiteta

Das Wetter war schn. Klaras Bluse ist sehr teuer. Er ist nicht so fleibig wie sein Bruder. Der Baum ist ebenso hoch wie das Haus. Sie schenkte mir viele Bcher. Dort waren nur einige Besucher. Wie war das Wetter? Wieviel Geld hast du? Hundert Mark. Wie alt ist er (sie)? Er ist zehn Jahre alt.

- Izražavanje vremenskih, prostornih i načinskih odnosa

Wie spt ist es? Wieviel Uhr ist es? Es ist acht Uhr. Es ist halb neun. Wann kommt er? Er kommt um zehn Uhr (heute, morgen, frh). Um wieviel Uhr ...? Heute ist der 12. September 1985. Der wievielte ist heute? Ich war gestern im Kino. Hans wohnt in der Steinstrabe 19. Wo wohnt er? Wo wohnst du? Wohin gehen wir? Wir gehen ins Theater. Dein Buch liegt dort auf dem Tisch. Sie spricht gut Deutsch. Er fhrt zu schnell. Wie spricht sie Deutsch? Wie spielte eure Mannschaft?

Da bi se ostvarili postavljeni zahtevi, potrebno je da učenici savladaju sledeće gradivo:

Imenice. Usvajanje roda, broja, i padeža imenica uz pomoć člana, nastavaka i determinativa. Nominativ, dativ i akuzativ jednine i množine sa odgovarajućim predlozima i bez predloga. Saksonski genitiv.

Član. Usvajanje određenog i neodređenog člana uz imenice u navedenim padežima. Sažimanje člana sa predlogom im, ins, zum, ans...

Zamenice. Lične zamenice u nominativu, dativu i akuzativu. Prisvojne i pokazne zamenice kao determinativi uz imenice u navedenim padežima. Jemand, niemand, etwas, nichts.

Pridevi. Pridevi u sastavu imenskog predikata, a u atributivnoj funkciji samo receptivno. Opisna komparacija sa "ebenso... wie" i "nicht so... wie". Osnovni i redni brojevi.

Predlozi. Predlozi sa dativom, sa akuzativom i predlozi sa oba padeža.

Glagoli. Prezent jakih, slabih i pomoćnih glagola. Modalni glagoli, složeni i refleksivni glagoli. Bezlični glagoli. Futur i perfekt najfrekventnijih glagola; preterit samo pomoćnih i slabih glagola.

Veznici. U nezavisno složenoj rečenici und, aber, oder, denn, itd.

Fonetika i ortografija. Izgovor glasova i intonacija. Abeceda, čitanje i pisanje svih glasova sa težištem na karakteristikama nemačke ortografije: ei, eu, u, , , ei, (h kao znak za dužinu vokala), ch, sch, tsch, s (na početku reči i između dva vokala), sp, st, b, z, tz, udvojeni vokali, udvojeni konsonanti. Veliko početno slovo svih imenica. Rastavljanje reči na slogove.

Leksikografija. Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika

Latinski jezik

Cilj

Prevođenje rečenica i lakših originalnih tekstova sa latinskog jezika na srpski (i obratno), bolje razumevanje gramatičkih i drugih modela u srpskom i stranom jeziku te snalaženje u internacionalnom rečniku nauka i umetnosti.

Zadaci

Učenici treba da:

- steknu osnovna gramatička i leksička znanja;

- utvrde i prošire gramatička i leksička znanja srpskog i stranog jezika;

- usvoje određen fond reči (350) i izraza, poreklom iz klasičnih jezika, koji se koriste u terminologiji nauka i umetnosti;

- upoznaju geografske i istorijske okvire u kojima se razvila rimska civilizacija, da uoče njenu posredničku ulogu između grčke i evropske civilizacije i značaj antike za razvoj naše kulture na primerima tekstova, originalnih ili prevedenih;

- steknu osnovna znanja o rimskoj religiji, mitologiji, institucijama, običajima svakodnevnog života i drugim oblastima rimske, odnosno antičke kulture.

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJ PROGRAMA

Latinski jezik i njegova rasprostranjenost. Abeceda. Izgovor. Naglasak. Vrste reči i njihova promena. Kategorije nominalne i verbalne promene. (4)

Imena

I a - deklinacija imenica i prideva (2)

II o - deklinacija imenica i prideva muškog i srednjeg roda. (6)

III - deklinacija imenica i prideva muškog, ženskog i srednjeg roda konsonantskih i vokalske osnove. (9)

IV u - deklinacija. (2)

V e - deklinacija. (1)

Najvažniji izuzeci u deklinaciji. (2)

Komparacija prideva. Supletivna i opisna komparacija. (4)

Zamenice: lične, prisvojne, povratne, pokazne, odnosne, upitne. (6)

Brojevi: osnovni i redni. (3)

Glagoli

Indikativ vremena prezentske osnove aktiva i pasiva glagola I-IV konjugacije i glagola III konjugacije na - io. Indikativ vremena prezentske osnove glagola esse. Indikativ vremena perfekatske osnove glagola I-IV konjugacije, glagola III konjugacije na - io i glagola esse. Particip perfekta pasiva. Indikativ vremena složenih s participom perfekta pasiva i glagolom esse. (20).

Imperativ prezenta i futura aktiva glagola svih konjugacija i imperativ prezenta i futura glagola esse.(4)

Nepromenljive vrste reči

Prilozi; tvorba i komparacija. (1)

Pismeni zadaci: u prvom polugodištu predviđen je programom jedan kontrolni zadatak (test), u drugom polugodištu dva pismena zadatka (prevod rečenica sa latinskog na srpski jezik i obratno).(6)

Lektira: Grimal, Pjer: **Rimska civilizacija** (u prevodu)

Istorija

Cilj: nastave istorije je da doprinese kulturnom napretku učenika usvajanjem znanja iz prošlosti ljudskog društva.

Zadaci: nastave istorije su:

- da doprinese razumevanju istorijskog prostora i vremena

- da putem uzročno-posledičnih veza doprinese razumevanju istorijskih procesa, tokova i ličnosti koji su odredili razvoj ljudskog društva

- da kod učenika razvija kritično i kreativno mišljenje

- da razvija duh tolerancije

- da razvija nacionalni, evropski i svetski identitet

- da usvoji znanja iz nacionalne istorije: političke, društvene, kulturne, ekonomske

- da usvoje znanja iz prošlosti susednih naroda i država, kao i iz opšte istorije

- da doprinese humanističkom razvoju učenika

Prvi razred gimnazije

prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: UVOD U ISTORIJU

- Istorija kao nauka i nastavni predmet; odnos istorije prema drugim naukama

- Istorijski izvor, računanje vremena, istorijska razdoblja (periodizacija)

2. tema: PRAISTORIJSKA ZAJEDNICA

- Život ljudi u starijem i mlađem kamenom i u metalnom dobu. Praistorijska nalazišta i narodi na centralnom Balkanu.

- Verske predstave i počeci likovnih umetnosti u praistorijskim zajednicama

3. tema: STARI VEK

- Opšte odlike Starog veka (vreme, prostor i narodi; struktura društva, verovanja, kulture)

Stari Istok

- Opšte osobine istorije Starog Istoka (hronološki, geografski i etnički okviri, društveno ustrojstvo i pismenost). Religija naroda Starog Istoka.

- Egipat, Staro, Srednje i Novo Carstvo

- Države Mesopotamije, Male Azije i Bliskog Istoka (Levanta)

- Umetnost, kultura i pravo naroda Starog Istoka

Grčka

- Najstarija istorija Grčke (doseljavanje Grka na Balkan, Minojski Krit, Mikenska Grčka, Trojanski rat)

- Od Mikenskog ka homerskom dobu. Dorska i Jonska seoba, društvi IX i VIII vek

- Nastanak polisa i grčka kolonizacija Sredozemlja, društvene i državne promene od VIII do VI veka

- Sparta: osobenosti uređenja i života (Likurg, Agoge, Peloponeski savez)

- Atina: počeci, društvene borbe, reforme i demokratski razvoj

- Grčko-persijski ratovi. Početak i tok ratova, uticaj ratova na društvene i privredne odnose u polisu, Atinski pomorski savez

- Perikle i atinsko-spartanski sukobi

- Religija i mitovi kod Grka

- Kriza polisa i uspon Makedonije

- Filozofija, nauka, kultura, istoriografija, medicina

- Umetnosti (likovne umetnosti, pozorište, lepa književnost)

- Aleksandrova osvajanja

- Nastanak i opadanje helenističkih monarhija. Helenistička kultura i nauka

Rim

- Najstarija istorija Rima

- Rano zakonodavstvo, državno uređenje, particiji i plebejci

- Rimska osvajanja u Italiji

- Rimska osvajanja u Sredozemlju

- Društvene borbe i kriza Republike (reforme braće Graha, Marije i Sula, Spartakov ustanak)

- Rimska kultura u doba Republike

- Prvi i Drugi trijumvirat

- Avgustov Principat, kultura Avgustovog doba

- Avgustovi naslednici od I do III veka; Trajanova osvajanja

- Reforme Dioklecijana i Konstantina; Dominat

- Rimska religija i kultura u razdoblju od I do IV veka

- Rano Hrišćanstvo

- Balkanske provincije

4. tema: KASNA ANTIKA I RANI SREDNJI VEK

- Podela Carstva. Opadanje i propast Zapadnog Carstva. Seoba naroda i stvaranje "varvarskih" država na Zapadu

- Franačka država i ujedinjenje Zapadne Evrope pod Karlom Velikim.

- Život Zapadne Evrope u ranom Srednjem veku (VI-XII vek)

- Kultura ranog srednjeg veka u Zapadnoj Evropi (VI-XII vek)

- Istočno Carstvo, IV--VI vek. Justinijanska obnova

- Kultura ranovizantijskog doba

- Avarska osvajanja i slovenska kolonizacija Balkana. Kraj antičkog sveta

- Pokrštavanje Srba i njihova rana pismenost.

- Srbi i srpske države do kraja XII veka. Odnosi sa Vizantijom, Bugarima i Ugrima.

Napomena:

* Način ostvarivanja programa (uputstvo) predmeta istorija dat je posle sadržaja programa predmeta istorija za IV razred gimnazije društveno-jezičkog smera

Geografija

za sve tipove gimnazije

Cilj i zadaci

Cilj nastava geografije u gimnaziji je da učenik stekne nova i produbljena znanja, umenja i navike iz fizičke, društvene i nacionalne geografije Srbije (pojmovi, zakonitosti razvoja i teritorijalnog rasporeda geografskih objekata, pojava i procesa) neophodnih za naučno tumačenje savremene svetske stvarnosti i razvoj patriotizma.

Zadaci nastave geografije su da učenik:

- upozna predmet i metode proučavanja prirodno-geografskih i društveno-geografskih objekata, pojava i procesa i njihovo delovanje na svojstva geografske sredine;

- uočava i shvata korelativne odnose između geografije i drugih prirodnih i društvenih nauka;

- stekne globalne predstave o fizičko-geografskim karakteristikama zemlje;

- shvati i razume zakonomerni razvoj geografske sredine kao rezultat delovanja prirodnih pojava, procesa i čoveka;

- upoznaju aktuelnu i kompleksnu geografsku stvarnost savremenog sveta;

- stiče nova znanja o svojoj otadžbini, njenom položaju, mestu i ulozi u savremenom svetu;

- stiče nova znanja o prirodi, stanovništvu, naseljenosti i privredi Srbije;

- vaspitava se na stečenim geografskim znanjima u duhu pripadnosti nedeljivom globalnom svetu;

- razvija osećanja socijalne pripadnosti i privrženosti sopstvenoj naciji i kulturi i aktivno doprinosi očuvanju i negovanju nacionalnog i kulturnog identiteta;

- razvija međusobno uvažavanje, saradnju i solidarnost između pripadnika različitih socijalnih, etničkih i kulturnih grupa i da doprinosi društvenoj koheziji;

- podržava procese međunarodne integracije;

- koristi različite izvore informacija i uočava njihovu važnost u geografskim saznanjima;

- se osposobljava da na terenu osmatra, meri, analizira, intervjuiše, skicira i prikuplja podatke;

- razvija sposobnost iskazivanja geografskog znanja rečima, slikom, kvantitativno, tabelarno, grafički i shematski;

- se obuči tehnikama timskog i grupnog rada i grupnog odlučivanja;

- se osposobi za kontinuirano obrazovanje i samoobrazovanje.

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

FIZIČKA GEOGRAFIJA

SADRŽAJ PROGRAMA

Uvod (1)

I UVOD U FIZIČKU GEOGRAFIJU (2)

1. **Fizička geografija - predmet, podela i zadatak proučavanja:** kratak pregled istorije fizičke geografije. Veze sa srodnim naukama.

II OPŠTE FIZIČKO-GEOGRAFSKE ODLIKE ZEMLJE (3)

1. **Zemlja u kosmosu:** savremene hipoteze o postanku Zemlje i Sunčevog sistema.

2. **Geografske posledice Zemljinog oblika i njenih kretanja:** posledice rotacije i revolucije.

III UNUTRAŠNJA GRAĐA ZEMLJE I GEOLOŠKI RAZVOJ ZEMLJINE KORE (6)

1. **Zemljine sfere:** unutrašnje geosfere: jezgro, omotač jezgra. Zemljina kora (litosfera): metode upoznavanja Zemljine unutrašnjosti; spoljašnje sfere - atmosfera, hidrosfera, biosfera.

2. **Zemljina kora:** mineralna građa Zemljine kore; minerali i njihove osobine.

3. **Stene:** magmatske, sedimentne i metamorfne stene; rude i mineralni resursi.

4. **Geološki razvoj Zemljine kore:** kratak pregled po erama, periodima i epohama.

IV RELJEF ZEMLJINE POVRŠINE (16)

1. **Reljef litosfere:** morfostrukture; unutrašnje sile (pojam); pirogeni pokreti - postanak kontinenata i okeanskih basena.

2. **Orogeni pokreti - vertikalni i horizontalni:** rasedanje - stvaranje gromadnih planina i kotlina; nabiranje - stvaranje venčanih planina; osnovni oblici reljefa: planine i ravnice.

3. **Vulkanizam:** elementi vulkana; vulkanski oblici reljefa, tipovi vulkana; vulkanske zone na Zemlji.

4. **Zemljotresi:** podela zemljotresa; jačina zemljotresa; zemljotresi - najstrašnije prirodne katastrofe; trusne zone na Zemlji; trusna područja u Jugoslaviji, metode predviđanja zemljotresa.

5. **Oblici reljefa nastali radom spoljašnjih sila:** morfoskulpture: pojam spoljašnjih sila, raspadanje stena, denudacija, akumulacija.

6. **Rečna erozija (rad tekućih voda):** oblici reljefa nastali radom rečne erozije; tipovi dolina; akumulativni rečni oblici.

7. **Kraška erozija:** površinski kraški oblici; podzemni kraški oblici reljefa; Dinarski kraš.

8. **Glacijalna erozija:** erozivni i akumulativni oblici reljefa.

9. **Eolska erozija:** erozivni i akumulativni oblici reljefa.

10. **Abrazija:** abrazioni oblici reljefa; tipovi morskih obala; morski sedimenti ogromno skladište mineralnih sirovina.

V ATMOSFERA (10)

1. **Atmosfera:** struktura atmosfere i sastav vazduha.

2. **Klimatski elementi:** temperatura vazduha; zagrevanje i hlađenje vazduha; merenje temperature vazduha; dnevni i godišnji tok; termički gradijent i temperaturna inverzija (pojmovi); geografski raspored temperature - izotermne karte.

3. **Vazdušni pritisak:** merenje vazdušnog pritiska; cikloni i anticikloni; opšta cirkulacija atmosfere.

4. **Vetrovi:** planetarni, periodični (monsuni) i lokalni vetrovi.

5. **Vodena para u atmosferi:** isparavanje i vlažnost vazduha; magle i oblaci (tipovi oblaka); trajanje sunčeva sjaja (insolacija).

6. **Padavine:** niske (rosa, slana, inje i poledica) i visoke padavine (kiša, sneg i grad); merenje padavina; godišnje sume padavina; geografski raspored padavina na Zemlji - izohijetne karte.

7. **Vreme:** pojam vremena u meteorološkom smislu; vazdušne mase i vazdušni frontovi; meteorološke stanice; prognoza vremena; nagle promene vremena - atmosferske nepogode.

8. **Klima:** osnovni klimatski pojasevi i tipovi na Zemlji; pojmovi - mikroklima i klima gradova.

9. **Čovek i klima:** uticaj ljudske delatnosti na promenu (zagađivanje) vazduha i kolebanje klimata; otopljavanje klimata ("efekat staklene bašte"), kisele kiše, uništavanje ozonskog omotača: uzroci i posledice.

VI HIDROSFERA (14)

1. **Svetsko more:** horizontalna podela (mora, zalivi, moreuzi); reljefi dna okeanskih i morskih basena.

2. **Fizičke i hemijske osobine morske vode:** temperatura, providnost, boja, svetlucanje i slanost (salinitet); led u moru.

3. **Kretanje morske vode:** talasi, morske struje, plima i oseka; sistem struja Atlantskog okeana.

4. **Značaj mora:** more kolevka života i neiscrpni izvor slatke vode i energije, ogroman rezervoar hrane i najbogatiji "rudnik" sveta; saobraćajni značaj mora: zaštita svetskog mora.

5. **Vode na kopnu:** podzemne vode; izdan i izvori; termo-mineralne vode (klasifikacija i značaj); korišćenje podzemnih voda i neophodnost njihove zaštite.

6. **Reke:** osnovni elementi vodotoka; rečni sistem, rečni sliv i rečna mreža.

7. **Osnovne hidrološke karakteristike reka:** promene vodostaja i proticaja na rekama; rečni režimi; vodne snage; korišćenje i značaj vodotoka; zaštita od zagađivanja.

8. **Jezera:** način postanka; klasifikacija (podela) jezera, živi svet jezera; značaj jezera i njihova zaštita; pravni aspekt zaštite voda naše zemlje.

9. **Led na kopnu:** snežna granica i stalni sneg; lavine; postanak lednika i njihovi tipovi; savremeno geografsko rasprostiranje lednika; značaj lednika - klimatski i ekonomski.

VII BIOSFERA (7)

1. **Biljni i životinjski svet:** uticaj prirodnih i društvenih činilaca na rasprostranjenje biljnog i životinjskog sveta.

2. **Zemljište:** osnovni tipovi tla: zaštita zemljišta od erozije, zagađivanja, zaslanjivanja, uništavanja.

3. **Rasprostranjenje biljnih zajednica i životinjskog sveta na Zemlji:** geografski raspored biljnih zajednica i životinjskog sveta (horizontalno i vertikalno rasprostranjenje); zaštita šuma i pojedinih retkih biljnih i životinjskih vrsta.

VIII FIZIČKO - GEOGRAFSKE ZAKONITOSTI U GEOGRAFSKOM OMOTAČU (5)

1. **Fizičko - geografski (prirodno - teritorijalni) kompleksi:** prirodni pojasevi i zone - najkrupniji i najsloženiji prirodno - teritorijalni kompleksi na Zemlji; zone hladnog, umerenog i žarkog pojasa.

2. **Osnovne fizičko - geografske zakonitosti u geografskom omotaču:** zonalnost, integralnost (jedinstvo), ritmičnost (periodičnost), kruženje materije i energije; zaštita prirodno - teorijskih kompleksa.

3. **Prirodna sredina i čovek.** Vidovi uticaja čoveka na prirodu; uloga prirodne sredine u razvoju društva: prirodni resursi Zemlje (rezerve, obnavljanje, korišćenje i zaštita).

Godišnja sistematizacija (4)

Biologija

(oba tipa gimnazije)

Cilj i zadaci4)

Cilj nastave biologije u gimnazijama je da u sklopu opštih ciljeva nastave doprinese razvoju kompletne ličnosti učenika, kako u obrazovnom tako i u vaspitnom smislu. To podrazumeva usvajanje nastavnih sadržaja biologije sa naučnog aspekta uz istovremeno razvijanje psihofizičkih sposobnosti učenika na saznajnom i psihomotornom planu.

Zadaci nastave biologije su da učenici:

- steknu opšta naučna znanja iz oblasti biološke nauke i prakse;

- razumeju opšte zakonitosti koje vladaju u živoj prirodi i prihvate ih kao osnovu za formiranje sopstvenih i opštih normi ponašanja prema okolini u kojoj žive;

- poznaju činjenice i generalizacije koje će usvojiti kao nove informacije i koje su osnova za dalje sticanje znanja;

- razviju perceptivno saznavanje objektivne stvarnosti;

- steknu sposobnost misaonog uopštavanja saznanja u obliku pojmova, pravila, principa, zakonitosti, definicija, zaključaka, dokaza, hipoteza, teorija, sistema vrednosti itd;

- razviju svoje misaone i izražajne sposobnosti;

- razviju sposobnost za samoinicijativno i samostalno istraživanje;

- prihvate da je očuvanje, unapređivanje i zaštita životne sredine njihov prioritetni zadatak;

- osposobe se za samoobrazovanje i samostalan izbor zanimanja u toku daljeg školovanja.

_____

4) Cilj i zadaci nastave biologije identični su za sve smerove gimnazija

SADRŽAJI PROGRAMA

I razred 5)

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje, 9 vežbi)**

I OSNOVI CITOLOGIJE (20)**6)**

Biologija ćelije. Hemijski sastav ćelije, organska i neorganska jedinjenja koja učestvuju u izgradnji ćelija.

Prokariotska i eukariotska ćelija.

Ćelijska membrana. Građa ćelijske membrane.

Jedro. Građa i uloga jedra. Membrana jedra i plazma jedra. Hromozomi, hromatin (organizacija hromatina, DNK, histoni, RNK, nehistonski proteini). Jedarce.

Ćelijske organele. Citoplazma. Ribozomi. Polizomi. Citoplazmatične membrane (endoplazmatične mreže; goldzijev sistem; lizozomi, specifične granule). Plastidi. Mitohondrije. Centrozom. Citoskelet.

Razlike između ćelija jednoćelijskih i višećelijskih organizama. Razlike između biljne i životinjske ćelije.

Ciklus ćelije. Deoba ćelije: amitoza, mitoza i mejoza.

Vežba: Metode izučavanja ćelije pomoću svetlosnog i elektronskog mikroskopa.

Razdeo virusi. Poreklo i značaj.

---

5) Program za I razred je identičan za sve smerove gimnazija
6) Broj u zagradi iza nastavne oblasti ili teme predstavlja orijentacioni broj časova za oblast ili temu u celini (obrada novog gradiva, vežbe, utvrđivanje, obnavljanje)

PROKARIOTA

Razdeo bakterije (Bacteriophyta). Opšte odlike bakterija - građa i hemijski sastav bakterijske ćelije. Promet materije u bakteriji. Oblici i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija, ekologija i rasprostranjenost. Bakterije izazivači bolesti biljaka, životinja i ljudi.

Razdeo modrozelene alge (Cyanophyta). Opšte odlike - građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija. Ekologija i rasprostranjenost modrozelenih algi. Značaj modrozelenih algi u prirodi.

EUKARIOTA

II MORFOLOGIJA, SISTEMATIKA I FILOGENIJA NIŽIH BILJAKA (20)

Zadaci morfologije i sistematike i njihov značaj. Taksonomske kategorije. Metode sistematike. Botanička nomenklatura. Principi filogenetske sistematike. Pregled viših taksona.

Vežba: osnovni principi i metode determinacije biljaka.

Razdeo silikatne alge ili dijatomeje (Bacillariophyta). Opšte odlike - građa ćelije i razmnožavanje. Sistematika. Ekologija i rasprostranjenost. Značaj dijatomeja u prirodi i njihov praktični značaj.

Razdeo mrke alge (Phaeophyta). Opšte odlike - građa i razmnožavanje. Sistematika. Ekologija i rasprostranjenost. Značaj mrkih algi.

Razdeo crvene alge (Rhodophyta). Opšte odlike - građa, oblici i razmnožavanje. Sistematika. Ekologija i rasprostranjenost. Značaj crvenih algi.

Razdeo euglenoidne alge (Euglenophyta). Opšte odlike na primeru zelene euglene. Ekologija i rasprostranjenost.

Razdeo zelene alge (Chlorophyta). Opšte odlike - građa, oblici i razmnožavanje. Sistematika. Ekologija i rasprostranjenost. Značaj zelenih algi u prirodi.

Vežba: determinacija nekih algi pomoću ključa.

Razdeo hara (Charophyta). Opšte odlike - građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija algi. Ekologija i rasprostranjenost.

Razdeo gljive (Mycophyta ili mycota). Opšte odlike gljiva - građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija. Ekologija i rasprostranjenost. Značaj gljiva u prirodi i privredi. Gljive kao izazivači bolesti kultivisanih biljaka, domaćih životinja i čoveka.

Razdeo lišaji (Lichenophyta). Opšte odlike - komponente lišaja, građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija. Ekologija i rasprostranjenost lišaja. Značaj lišaja u prirodi i privredi.

Vežba: determinacija lišaja iz najbliže okoline škole.

III MORFOLOGIJA, SISTEMATIKA I FILOGENIJA VIŠIH BILJAKA (30)

Biljna tkiva. Tvorna tkiva (meristemi). Pokorična, mehanička, apsorpciona, fotosintetička i provodna tkiva. Provodni snopići. Tkiva za magaciniranje, provetravanje i izlučivanje.

Morfologija vegetativnih organa. Koren, delovi, oblici, građa i metamorfoza. Izdanak, kratki i dugi, pupoljak. Stablo, oblici, grananje, koegzistentnost u građi, metamorfoza, anatomska građa (primarna i sekundarna). List, delovi, oblici, obod liske, složeni listovi, nervatura, anatomska građa, metamorfoza.

Razdeo riniofite (Rhyniophyta). Opšte odlike na primeru rinije.

Razdeo mahovine (Bryophyta). Opšte odlike - građa, razmnožavanje i razviće. Sistematika. Filogenija. Ekologija i rasprostranjenost. Značaj mahovina u prirodi.

Vežba; determinacija mahovina iz najbliže okoline škole.

Razdeo prečice (Lycopodiophyta). Fosilne prečice. Odlike na primeru asteroksilona. Opšte odlike recentnih prečica - građa, razmnožavanje i razviće. Sistematika. Filogenija. Ekologija i rasprostranjenost.

Razdeo rastavići (Equisetophyta). Opšte odlike - građa i razmnožavanje. Sistematika. Filogenija. Ekologija, rasprostranjenost i značaj.

Razdeo paprati (Polypodiophyta). Opšte odlike - građa (koren, stablo i list), razmnožavanje i razviće. Sistematika. Filogenija. Ekologija, rasprostranjenost i značaj.

Vežba: determinacija paprati iz najbliže okoline škole.

Razdeo golosemenice (Pinophyta). Klasa izumrlih semenih paprati (Lyginopteriodopsida) - odlike na liginopterisu.

Klasa cikasa (Cicadopsida). Odlike. Ekologija i rasprostranjenost.

Klasa gingkoa (Gingkopsida). Odlike. Ekologija i rasprostranjenost.

Klasa četinara (Pinopsida). Opšte odlike - koren, stablo, list, reproduktivni organi, oprašivanje i oplođenje. Seme. Ciklus razvića. Sistematika. Filogenija golosemenica. Značaj.

Vežba: determinacija četinara iz najbliže okoline škole.

Razdeo skrivenosemenice (Magnoliophyta). Reproduktivni organi: cvet (građa, simetrija, oprašivanje i oplođenje), cvasti (vrste), seme i plod (vrste plodova, rasejavanje plodova i semena).

Odlike dikotila i monokotila. Sistematika.

Klasa dikotila (Magnoliopsida). Familije: ljutića, bukava, breza, kupusa, ruža, boba, pomoćnica, usnatica i glavočika. Filogenija. Ekologija, rasprostranjenost i značaj.

Vežba: determinacija rodova dikotila iz familija koje su izučavane.

Klasa monokotila (Liliatae). Familije: ljiljana, šašena i trava. Filogenija. Ekologija, rasprostranjenost i značaj.

Vežbe: determinacija rodova monokotila iz familija koje su izučavane.

Matematika

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u gimnaziji je:

- sticanje matematičkih znanja i umenja neophodnih za razumevanje zakonitosti u prirodi i društvu, za primenu u svakodnevnom životu i praksi, kao i za uspešno nastavljanje obrazovanja;

- razvijanje mentalnih sposobnosti učenika, pozitivnih osobina ličnosti i naučnog pogleda na svet.

Zadaci nastave matematike u gimnaziji jesu:

- sticanje znanja neophodnih za razumevanje kvantitativnih i postornih odnosa, kao i problema iz raznih područja;

- sticanje opšte matematičke kulture, uz shvatanje mesta i značaja matematike u progresu civilizacije;

- osposobljavanje učenika za uspešno nastavljanje obrazovanja i izučavanje drugih oblasti u kojima se matematika primenjuje;

- doprinos formiranju i razvijanju naučnog pogleda na svet;

- doprinos radnom i politehničkom obrazovanju učenika;

- razvijanje logičkog mišljenja i zaključivanja, apstraktnog mišljenja i matematičke intuicije;

- doprinos izgrađivanju pozitivnih osobina ličnosti kao što su: upornost, sistematičnost, urednost, tačnost, odgovornost, smisao za samostalan rad, kritičnost;

- dalje razvijanje radnih, kulturnih, etičkih i estetskih navika učenika;

- dalje osposobljavanje učenika za korišćenje stručne literature i drugih izvora znanja.

REDOVNA NASTAVA

Utvrđena su tri modela nastavnih planova i programa matematike za gimnazije:

M1 (4 + 4 + 4 + 4 = 16) - za opšti tip gimnazije;

M2 (4 + 3 + 2 + 2 = 11) - za društveno-jezički smer gimnazije;

M3 (4 + 5 + 5 + 4 =18) - za prirodno-matematički smer gimnazije;

Za I razred u sva tri modela program je isti.

Gimnazija - svi modeli

I razred

(4 časa nedeljno, 140 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Logika i skupovi (15)

Osnovne logičke i skupovne operacije. Važniji zakoni zaključivanja.

Osnovni matematički pojmovi, definicija, aksioma, teorema, dokaz.

Dekartov proizvod; relacije, funkcije.

Elementi kombinatorike (prebrojavanje konačnih skupova: pravilo zbira i pravilo proizvoda).

Realni brojevi (9)

Pregled brojeva; operacije, polje realnih brojeva.

Približne vrednosti realnih brojeva (greške, granica greške, zaokrugljivanje brojeva; osnovne operacije sa približnim vrednostima.

Proporcionalnost (8)

Razmera i proporcija, proporcionalnost veličina (direktna, obrnuta, uopštenje); primene (srazmerni račun, račun podele i mešanja).

Procentni račun, kamatni račun.

Tablično i grafičko prikazivanje stanja, pojava i procesa.

Uvod u geometriju (8)

Osnovni i izvedeni pojmovi i stavovi geometrije. Osnovni objekti geometrije: tačka, prava, ravan.

Osnovni stavovi o relacijama pripadanja, rasporeda i paralelnosti.

Međusobni položaji tačaka, pravih i ravni.

Duž, mnogougaona linija. Poluprava, poluravan, poluprostor. Ugao, diedar. Mnogougao. Orijentacija.

Podudarnost (36)

Osnovni stavovi o podudarnosti. Izometrije, podudarnost geometrijskih objekata. Podudarnost duži, uglova, trouglova.

Prav ugao. Normalnost pravih i ravni. Ugao između prave i ravni.

Vektori i operacije sa njima.

Direktne i indirektne izometrije. Simetrije, rotacije i translacije ravni i prostora.

Odnosi stranica i uglova trougla.

Kružnica i krug.

Značajne tačke trougla. Četvorougao.

Primene.

Konstruktivni zadaci (trougao, četvorougao, mnogougao, kružnica)

Racionalni algebarski izrazi (30)

Polinomi i operacije sa njima; deljivost polinoma. Rastavljanje polinoma na činioce.

Operacije sa racionalnim algebarskim izrazima (algebarski razlomci).

Primena transformacija racionalnih algebarskih izraza kod rešavanja linearnih jednačina i nejednačina; linearne jednačine sa parametrima**7)**.

Važnije nejednakosti.

---

7) Tema "Linearne jednačine i nejednačine; linearna funkcija", kao posebna tema, izostavljena je. Ti sadržaji su obrađeni u VIII razredu osnovne škole i ovde se obavlja

samo njihovo produbljivanje i manje proširivanje (jednačine s parametrima, sistemi s tri nepoznate).

Sličnost (14)

Merenje duži i uglova.

Proporcionalnost duži: Talesova teorema.

Homotetija. Sličnost. Pitagorina teorema.

Potencija tačke.

Primene.

Trigonometrija pravouglog trougla (8)

Trigonometrijske funkcije oštrog ugla; osnovne trigonometrijske identičnosti.

Rešavanje pravouglog trougla.

NAPOMENA: Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

Fizika

(za oba tipa gimnazije)

Cilj i zadaci

Cilj nastave fizike u gimnaziji jeste da učenici steknu osnovna znanja iz fizike (pojave, pojmovi, zakoni, teorijski modeli) i osposobe se za njihovu primenu, kao i da steknu osnovu za nastavljanje obrazovanja na višim školama i fakultetima, na kojima je fizika jedna od fundamentalnih disciplina.

Zadaci nastave fizike jesu da učenici:

- upoznaju najbitnije pojmove i zakone fizike kao i najvažnije teorijske modele;

- upoznaju metode fizičkih istraživanja;

- razumeju fizičke pojave u prirodi i svakodnevnoj praksi;

- razvijaju naučni način mišljenja, logičko zaključivanje i kritički prilaz rešavanju problema;

- osposobe se za primenu fizičkih metoda merenja u svim oblastima fizike;

- osposobe se da rešavaju fizičke zadatke i probleme;

- shvate značaj fizike za ostale prirodne nauke i za tehniku;

- upoznaju stav čoveka prema prirodi i razvijaju pravilan odnos prema zaštiti čovekove sredine;

- steknu navike za racionalno korišćenje i štednju svih vidova energije, a posebno električne energije;

- steknu radne navike i praktična umenja.

I razred

(2 časa nedeljno, 40 + 30 godišnje)**

1. Uvod (3)

1.1. Predmet, metode i zadaci fizike. Veza fizike sa drugim prirodnim naukama i sa tehnikom.

1.2. Vektori i osnovne operacije sa vektorima (P).

2. Kretanje (10)

2.1. Relativnost kretanja. Referentni sistemi. Vektor položaja. Ravnomerno i neravnomerno kretanje (pravolinijsko i krivolinijsko) (R).

2.2. Srednja brzina (P). Trenutna brzina. Ubrzanje (P).

2.3. Pravolinijsko kretanje sa stalnim ubrzanjem. (Pređeni put i srednja brzina pri ravnomerno ubrzanom kretanju) (P).

2.4. Kretanje materijalne tačke po kružnoj putanji. Ugaona brzina (P). Ugaono ubrzanje (P). Translaciono i rotaciono kretanje čvrstog tela.

2.5. Galilejev princip relativnosti kretanja. Klasični zakon sabiranja brzina (R).

Demonstracioni ogledi:

1. Operacije s vektorima (pomoću dinamometra na magnetnoj tabli).

2.1. Ravnomerno i ravnomerno ubrzano kretanje (Atvudova mašina, strma ravan).

2.2. Merenje brzine i ubrzanja pomoću kolica, valjka ili kuglice na strmoj ravni. Snimanje slobodnog pada kuglice pomoću stroboskopa. Brzina, trenutna brzina i ubrzanje pomoću elektronskih sekundomera (skalera).

2.3. Kružno kretanje (centrifugalna mašina). Rotacija tela (put, brzina i ubrzanje).

3. Sila (21)

3.1. Uzajamno delovanje tela. Masa, impuls, sila. II Njutnov zakon (osnovni zakon dinamike)

$$(F = \frac{D\,p}{D\,t}) \text{ (P)}$$

3.2. Zakon akcije i reakcije (III Njutnov zakon) (P). Osnovna jednačina dinamike

$$(ma = F1 + F2 + \ldots Fn) \text{ (P)}.$$

3.3. Zakon inercije (R) (Galilejev zakon, I Njutnov zakon). Inercijalni i neinercijalni referentni sistemi. Sile inercije. Dinamika kretanja po kružnici. Centripetalna sila (P) (sateliti, I kosmička brzina) (P).

3.4. Skalarni i vektorski proizvod vektora (P)

3.5. Dinamika rotacije. Moment sile. (P) Moment inercije. (R) Moment impulsa (R). Osnovni zakon dinamike rotacije (Žiroskopski efekat). (P)

3.6. Zakoni statike. (P). Primene zakona statike. Ravnoteža. (Strma ravan, poluga).

3.7. Trenje. Sila trenja. (P)

Demonstracioni ogledi:

3.1. II Njutnov zakon (kolica za različite sile i mase tegova). Galilejev eksperiment (kretanje kolica po žlebu niz i uz strmu ravan).

3.2. III Njutnov zakon (kolica povezana spiralnom oprugom ili dinamometrom).

3.3. Fukoov ogled. Centripetalna sila.

3.4. Moment sile, moment inercije (Oberbekov točak), moment impulsa (žiroskopski efekat).

3.5. Slaganje i razlaganje sila. Ravnoteža poluge (na kantaru i na terazijama).

3.6. Klizanje tela niz strmu ravan.

4. Gravitacija (5)

4.1. Keplerovi zakoni. Njutnov zakon gravitacije. Kevendišov ogled. (1)

4.2. Gravitaciono polje. Jačina gravitacionog polja (R). Kretanja u gravitacionom polju (kosi horizontalan hitac). Slobodan pad (P). Bestežinsko stanje (R).

Demonstracioni ogledi:

4.1. Težina (telo obešeno o dinamometar), slobodan pad (Njutnova cev, metalna pločica i papirna pločica).

4.2. Bestežinsko stanje.

5. Zakoni održanja (16)

5.1. Uvod (o zakonima održanja). Izolovan sistem, Zakon održanja impulsa (P). Kretanje raketa. Pojam centra inercije i kretanje centra inercije

5.2. Rad sile (P). Kinetička energija i rad (P). Snaga (P). Konzervativne sile. Potencijalna energija gravitacije (P) i sila elastičnosti. Potencijal gravitacionog polja. Kinetička energija rotacije i moment inercije (R). Zakon održanja energije u mehanici (P). (Elastičan i neelastičan sudar, kosmičke brzine, "mrtva petlja", potencijalne krive).

5.3. Rotacija tela i stabilnost ose rotacije. Zakon održanja momenta impulsa (P). (piruete, II Keplerov zakon)

Demonstracioni ogledi:

5.1. Zakon održanja impulsa (pomoću kolica sa oprugom), (kretanje kolica sa epruvetom). Neelastičan sudar (kuglice od plastelina).

5.2. Model "mrtve petlje", Maksvelov disk, elastičan sudar čeličnih kuglica. Snimanje elastičnih sudara pomoću stroboskopa.

5.3. Održanje momenta impulsa (Prantlova stolica, točka od bicikla).

6. Granice primenljivosti klasične mehanike (3)

6.1. Relativistički efekti i ograničenje zakona klasične mehanike.

6.2. Fizika mikrosveta i granice klasične mehanike.

Laboratorijske vežbe (10)

- Proučavanje ubrzanog kretanja Atvudovom mašinom ili skalerom.

- Zakon održanja energije u mehanici (kolica sa tegom).

- Određivanje koeficijenta statičkog trenja pomoću strme ravni.

- Zakon održanja impulsa (kolica i tela).

Dva pismena zadatka (2)

Hemija

Cilj i zadaci

Cilj nastave hemije u gimnaziji je da učenici steknu produbljena znanja iz hemije (opšte, neorganske, organske, biohemije i primenjene hemije) neophodna za naučno tumačenje i razumevanje pojava i promena u prirodi i na taj način steknu osnovna znanja za nastavak obrazovanja na višim školama i fakultetima.

Zadaci nastave hemije u gimnaziji su da učenik:

- stekne šira i produbljena znanja o strukturi supstance, hemijskim elementima, neorganskim i organskim jedinjenjima;

- usvoji osnovna znanja o principima hemijske tehnologije i značaj proizvoda hemijske industrije;

- sagleda značaj i mesto hemije i hemijske industrije s aspekta zaštite i unapređivanja radne i životne sredine;

- ovlada osnovnim znanjima neophodnim za razumevanje i primenu proizvoda hemijske industrije u svakodnevnom životu;

- postupno upoznaje metode hemijskih istraživanja;

- razvija kritičku i stvaralačku maštu putem eksperimentalne nastave i formira pravilan odnos prema radu;

- razvija pozitivne osobine ličnosti, kao što su: tačnost, preciznost, sistematičnost, urednost, upornost, odgovornost, smisao za samostalan rad i kritičnost;

- razvija sposobnost za naučnu aktivnost i umenje da samostalno uči (posmatraju, eksperimentišu i razmišljaju o tekstu udžbenika i stručne literature);

- razvija sposobnosti za uspešno nastavljanje obrazovanja i izučavanje drugih oblasti u kojima se hemija primenjuje.

Opšti smer

I razred 8)

(2 časa nedeljno, 70 godišnje, 60 teorije, 10 vežbi)**

_____

8) Program je isti i za prirodno-matematički smer.

MATERIJA (2)

Vrste materije. Smeše i čiste supstance. Odvajanje čistih supstanci. Elementi i jedinjenja.

ATOMSKA STRUKTURA MATERIJE (10)

Agregatna stanja materije - molekuli i atomi. Atomska masa i atomski broj. Struktura atoma. Izotopi. Relativna atomska masa. Energetski nivoi elektrona i atomske orbitale. Izgradnja elektronskog omotača atoma. Paulijev princip isključenja i izgradnja periodnog sistema. Periodične osobine elemenata i energija jonizacije. Afinitet prema elektronima.

Demonstracioni ogledi:

Reaktivnost elemenata Ia grupe, bojenje plamena.

Reaktivnost elemenata VIIa grupe.

Promenljivost svojstava elemenata II periode.

HEMIJSKA VEZA, MOLEKULI I KRISTALI (11)

Tipovi hemijskih veza. Kovalentna veza. Polarnost hemijske veze. Polarnost molekula. Molekulski kristali. Atomski kristali. Jonska veza. Metalna veza. Jonski kristali. Vodonična veza. Formule jedinjenja.

Demonstracioni ogledi

Rastvaranje vodonika i hlorovodonika u vodi i provođenje struje kroz ove rastvore.

Reakcija amonijaka s vodom i hlorovodonikom.

Sublimacija joda.

Nastajanje kristala natrijum-hlorida.

Elektroprovodljivost čvrstog i rastopljenog nalijum-nitrata.

HEMIJSKE REAKCIJE (16)

Kvantitativno značenje simbola i formula. Relativna molekulska masa, mol, molarna masa i molarna zapremina. Stehiometrijska izračunavanja.

Kretanje čestica kao uslov za hemijsku reakciju. Energetske promene u hemijskim reakcijama (agzotermne i endotermne reakcije, reakciona toplota). Brzina hemijske reakcije. Uticaj prirode reaktanata, koncentracije (zakon o dejstvu masa), temperature i katalizatora na brzinu hemijske reakcije. Povratne i nepovratne hemijske reakcije. Hemijska ravnoteža. Konstanta ravnoteža. Činioci koji utiču na hemijsku ravnotežu. Le Šateljeov princip. Primena hemijske ravnoteže u hemijskoj tehnologiji.

Demonstracioni ogledi

Dejstvo metanske kiseline različite koncentracije i temperature na iste zapremine bromne vode.

Razlaganje vodonik-peroksida.

Vežbe (5)

Uticaj koncentracije, temperature i prirode reaktanata na brzinu hemijske reakcije.

Uticaj koncentracije na hemijsku ravnotežu.

RASTVORI (12)

Disperzni sistemi. Pravi rastvori, koloidni rastvori. Rastvorljivost. Količinska koncentracija.

Rastvori elektrolita. Elektrolitička disocijacija. Stepen disocijacije. Konstanta disocijacije. Jaki i slabi elektroliti. Jonske reakcije.

Demonstracioni ogledi

Određivanje električne provodljivosti vodenih rastvora: amonijaka, amonijum-hlorida, glacijalne etanske kiseline, razblaženog rastvora etanske kiseline i natrijum-hlorida.

Reakcija bakar (II) - sulfata sa gvožđem.

Elektroliza cink-jodida.

Vežbe (3)

Pripremanje rastvora određene koncentracije.

Reakcija sulfatne kiseline s karbonatima i acetatima.

OKSIDACIONO-REDUKCIONE REAKCIJE (6)

Osnovni pojmovi redoks reakcija. Redoks potencijal i oksidacioni broj. Naponski niz metala. Hemijski izvori električne struje. Korozija. Elektroliza.

Demonstracioni ogledi

Elektroliza cink-jodida.

KISELINE I BAZE (13)

Pojam kiselina i baza. Protolitička teorija kiselina i baza. Protolitička ravnoteža u vodi. pH vrednosti. Jačina kiselina i baza.

Vežbe (2)

Određivanje pH vodenih rastvora: hlorovodonika, natrijum-hidroksida, amonijaka, etanske kiseline, natrijum-karbonata, amonijum-hlorida, natrijum-hidrogen-karbonata, natrijum-acetata i amonijum-acetata univerzalnim indikatorom. Dobijanje aluminijum-hidroksida, ispitivanje njegove rastvorljivosti u kiselinama i bazama.

Računarstvo i informatika

(za prvi razred gimnazije)

CILJ I ZADACI

Cilj nastavnog predmeta Računarstvo i informatika je sticanje osnovne računarske pismenosti i osposobljavanja učenika za korišćenje računara u daljem školovanju i budućem radu.

Zadaci nastave Računarstva i informatike su:

- upoznavanje učenika sa unutrašnjom organizacijom računarskih sistema;

- upoznavanje i osposobljavanje učenika za korišćenje operativnih sistema;

- upoznavanje i osposobljavanje učenika za korišćenje programa za obradu teksta;

- upoznavanje i osposobljavanje učenika za korišćenje multimedijalnih aplikacija;

- sticanje slike kod učenika o mogućnostima primene računarskih sistema.

Prvi razred

(0+2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)

SADRŽAJI PROGRAMA

1. RAČUNARSTVO I INFORMATIKA (2)

Predmet izučavanja. Informatika i društvo.

2. RAČUNARSKI SISTEMI (16)

Struktura računarskog sistema

Hardver. Softver. Odnos hardvera i softvera.

Struktura hardvera

Procesor. Radna memorija. Interfejs i periferijski uređaji. Arhitektura PC računara.

Struktura softvera

Operativni sistemi, razvojni softver, korisnički softver. Licence, zaštita softvera i hardvera.

Kako radi računar?

Način funkcionisanja procesora. Podizanje računarskog sistema. Uloga ROM-a. Pokretanje operativnog sistema. Uloga operativnog sistema. Prekid rada.

3. OPERATIVNI SISTEMI (14)

Osnovni pojmovi (datoteka, fascikla, prečica, ikona, prozor, meni). Upotreba miša i tastature. Pokretanje aplikacija operativnog sistema. Rad sa prozorima. Komponente prozora i njihova uloga.

Organizacija podataka na disku. Pokretanje programa. Rad sa datotekama i fasciklama (kreiranje novog objekta, kopiranje i premeštanje, brisanje, promena naziva).

Korišćenje dodatnih programa (beležnica, crtanje, igre, kalkulator...).

Rad sa spoljašnjim memorijama (flesh memorija, CD, diskete...).

Podešavanje parametara radnog okruženja. Održavanje sistema.

4. OBRADA TEKSTA (22)

Osnovni pojmovi (pasus, margina, zaglavlje, podnožje). Struktura teksta. Podešavanje radnog okruženja. Unošenje teksta. Čuvanje dokumenta. Zatvaranje dokumenta. Učitavanje dokumenta i izmena u dokumentu.

Rad sa blokovima (označavanje, kopiranje, isecanje, lepljenje). Rad sa više dokumenata.

Nabrajanje u tekstu. Rad sa tabelama. Umetanje slika u tekst.

Obeležavanje stranica. Kreiranje zaglavlja i podnožja. Fusnote.

Oblikovanje dokumenta. Stilovi. Štampanje dokumenta.

5. RAČUNARSKE KOMUNIKACIJE (14)

Načini komunikacije između računara. Pojam računarske mreže. Internet i intranet.

Povezivanje računara i Interneta. Uspostavljanje veze, podešavanje parametara i prekidanje veze.

Servisi interneta (www, e-mail, FTP...). Rad sa čitačima interneta. Otvaranje Web strana. Korišćenje pretraživača.

Snimanje Web strana, snimanje slika. Prebacivanje sadržaja Web strane u tekst procesor. Štampanje.

Elektronska pošta (pokretanje programa, postavljanje elektronske adrese, prijem i slanje elektronske pošte, pravljenje i korišćenje adresara).

Rad u mreži. Deljenje mrežnih resursa.

6. MULTIMEDIJSKE APLIKACIJE (6)

Multimedija. Osnovne funkcije aplikacija za rad sa multimedijom. Organizacija multimedijalnih sadržaja. Primena multimedije u nastavi. Korišćenje CD-a i DVD-a sa audio i video sadržajima, knjigama, enciklopedijama i atlasima.

NAČIN IZVRŠAVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Nastava se realizuje u kabinetu za računarstvo i informatiku.

Pri realizaciji sadržaja programa ovog predmeta odeljenje se deli u dve grupe, tako da nastavnik svake nedelje sa svakom grupom realizuje po dva vezana časa.

Broj učenika za jednim računarom je najviše dva.

Pri sastavljanju programa vodilo se računa o obezbeđivanju postupnosti u ostvarivanju sadržaja, te je neophodno da nastavnik poštuje redosled tematskih celina.

Uz svaku tematsku celinu dat je broj časova za njeno ostvarivanje. Nastavnik može da izvrši manja odstupanja od predviđenog broja časova ukoliko se ukaže za tim potreba.

Za sve škole, koje u nastavnim planovima imaju u prvom razredu 35, odnosno 36 nastavnih nedelja zbog blok nastave, realizovati sadržaje ovog predmeta sa 70, odnosno 72 časa godišnje. Nastavniku se ostavlja da redukuje tematske celine (2 ili 4 časa) onako kako smatra da je najbolje.

U uvodnom delu dvočasa nastavnik ističe cilj i zadatke odgovarajuće nastavne jedinice, zatim realizuje teorijski deo neophodan za rad učenika na računarima. Uvodni deo dvočasa, u zavisnosti od sadržaja nastavne jedinice, može da traje najduže 30 minuta.

Za vreme rada nastavnik će voditi računa o stečenom znanju iz računarske tehnike svakog učenika. Učenicima koji brže savladavaju postavljeni cilj i zadatke predviđene za dvočas, dati složenije primere vezane za obrađivanu nastavnu jedinicu.

Pri realizaciji tematske celine "RAČUNARSTVO I INFORMATIKA" nastavnik će upoznati učenike sa ciljevima i zadacima ovog predmeta. U kratkim crtama razmotriće se značaj primene računara u savremenom društvu i informatičkog obrazovanja kao neophodnog uslova za dalje školovanje, budući rad i svakodnevni život.

Pri realizaciji tematske celine "RAČUNARSKI SISTEMI" objasniti u kratkim crtama strukturu računarskog sistema, a zatim osnovne pojmove o hardverskim uređajima i softveru.

U okviru hardvera objasniti procesor i radnu memoriju kao osnovne elemente svakog računara, kao i principe konfigurisanja računarskog sistema. Objasniti značaj i ulogu periferijskih uređaja i interfejsa. Pri izlaganju posebnu pažnju treba posvetiti arhitekturi PC računara, ulozi i zadacima pojedinih elemenata sistema, bez ulaska u detalje, pri čemu će nastavnik pojedine elemente računarskog sistema pokazati učenicima, bilo otvaranjem uređaja ili pokazivanjem pojedinačnih elemenata koje poseduje van uređaja.

U okviru softvera upoznati učenike sa ulogom programa u radu računarskog sistema i podelom programskih proizvoda. U kratkim crtama prikazati funkcije i razvoj operativnih sistema, zatim operativne sisteme koji su danas u upotrebi, kao i njihove karakteristike. Objasniti značaj razvojnog softvera. Za najčešće korišćene aplikativne programe (tekst procesore, radne tabele, grafičke pakete, sisteme za upravljanje bazama,...) prikazati u kratkim crtama osnovnu namenu. Od uslužnih programa prikazati nekoliko najčešće korišćenih (kompresiju podataka, zaštitu od virusa, narezivanje diskova...). Posebnu pažnju posvetiti potrebi korišćenja licenciranih programa, zaštiti programa i podataka, virusima i zaštiti od njih.

U delu pod nazivom "Kako radi računar?" učenicima objasniti logičke komponente I, ILI i NE i integrisana kola. Objasniti način na koji računar prima informaciju od korisnika, obrađuje je i beleži rezultat. Objasniti učenicima pojam bita, bajta i registra.

Pri realizaciji tematske celine "OPERATIVNI SISTEMI" ukazati na načine komunikacije korisnika i računara. Prilikom realizacije ove tematske celine posebnu pažnju posvetiti karakteristikama i elementima grafičkog okruženja koje se prezentuje. Izbor operativnog sistema ostavlja se nastavniku koji realizuje nastavu. Imajući u vidu široku rasprostranjenost operativnog sistema Windows, preporuka je da se koristi neki od navedenih verzija ovog operativnog sistema: Windows XP, Windows 2000, Windows Me, Windows 98. Posebnu pažnju treba posvetiti postupcima rada u grafičkom okruženju, a naročito korišćenju miša, radu sa prozorima, pokretanju više aplikacija istovremeno i razmeni podataka. U cilju uvežbavanja učenika u radu sa mišem i tastaturom treba omogućiti pokretanje i korišćenje "igrica", kao i standardnih programa: Calculator, Paint i drugih.

U okviru ove tematske celine treba objasniti i organizaciju podataka na disku, kao i način rada sa CD medijumima (čitanje i narezivanje diska, razlika između CD-R i CD-RW diskova,) i disketama (formatiranje, kopiranje sadržaja, brisanje, preimenovanje).

Pri realizaciji tematske celine "OBRADA TEKSTA" obratiti pažnju na osnovne pojmove korišćene u obradi teksta, kao i značaju uočavanja strukture teksta. Objasniti značaj podešavanja radnog okruženja i odgovarajućih priprema pri unošenju teksta. Praktičnu realizaciju programa ilustrovati programom Word 2003, Word 2000 ili Word 97. Pri realizaciji pojedinih operacija učenicima skrenuti pažnju na one koje su opšteg karaktera i iste u gotovo svim savremenim programima, kao na primer za otvaranje, zatvaranje i čuvanje dokumenata, rad sa blokovima (kopiranje, isecanje, lepljenje). Pri definisanju svake pojedinačne komande, obavezno dati i njen prevod na engleski jezik. Sve vreme treba imati u vidu da učenici treba da shvate principe rada u grafičkom okruženju, i da je dovoljno da znaju da neka komanda postoji i kako i gde mogu da je pronađu.

Pri realizaciji tematske celine "RAČUNARSKE KOMUNIKACIJE" učenicima objasniti načine komunikacije između računara koji se danas koriste, kao i čemu služe računarske mreže. Posebnu pažnju posvetiti pretraživanju na Internetu korišćenjem različitih pretraživača, kao i snimanju pronađenih pojmova ili programa na neki od medijuma za njihovo skladištenje. Učenike osposobiti za osnovno korišćenje elektronske pošte i rad u mrežnom okruženju.

Pri realizaciji tematske celine "MULTIMEDIJSKE APLIKACIJE" učenike upoznati sa pojmom multimedija. Osposobiti učenike da koriste neke najčešće upotrebljavane aplikacije za rad sa multimedijom (npr. Media Player, Real Player, Micro DVD...). Dati im osnovne informacije o prenosu, obradi i reprodukciji slike i zvuka na računaru. Demonstrirati i praktično realizovati upotrebu edukativnih CD-a i DVD-a (elektronske knjige, enciklopedije, atlasi...).

Muzička kultura

(oba tipa gimnazije)

Cilj i zadaci

Cilj nastave predmeta muzička umetnost je da podsticanjem, stvaranjem i daljim negovanjem interesovanja, navika i potreba za slušanje vrednih muzičkih ostvarenja razvija kod učenika ljubav prema muzičkoj umetnosti, doprinese njihovom estetskom i humanom razvoju i podizanju nivoa njihove muzičke i opšte kulture.

Zadaci nastave muzičke umetnosti su da:

- upozna učenika sa izražajnim sredstvima muzičke umetnosti i osobenostima osnovnih muzičkih stilova i žanrova;

- upozna učenika, kroz slušanje muzike, sa najvrednijim delima različitih stilova i oblika;

- usvaja i proširi osnovne muzičkoteorijske pojmove istorijskim redom;

- stvori i razvije navike kod učenika da slušaju vredna muzička dela, prate muzički život, izgrađuju pozitivan stav prema muzičkoj umetnosti i prave sopstvene diskoteke;

- bogati i oplemenjuje emocionalni život učenika i razvije sposobnosti za procenu umetničke vrednosti;

- vaspitava učenika u negovanju nacionalnog identiteta, patriotizma, humanizma i internacionalizma;

- neguje pevanje i sviranje poznatih primera iz dela srpske, jugoslovenske i svetske muzike;

- neguje horsko i orkestarsko muziciranje u školi.

Prirodno-matematički i opšti tip gimnazije

I razred

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Izražajna sredstva muzičke umetnosti (1 čas)

Uloga muzike u životu pojedinca i društva. Značaj usmenog predanja.

Muzika u prvobitnoj društvenoj zajednici i kulturama starog veka (1 čas)

Koreni muzike i njene prvobitne uloge. Muzika u životu starih istočnih naroda, Grčke i Rima. Primeri: Jevreji - Psalmi po izboru; Grci -. napitnica Seikilosa.

Muzika srednjega veka (1 čas)

Počeci muzičke umetnosti u latinskoj i grčkoj tradiciji.

Stara hrišćanska muzika: gregorijanski koral i vizantijsko pevanje. Muzika trubadura. Rani oblici višeglasja. Počeci duhovne i svetovne muzike kod nas. Primeri: gregorijanski koral; vizantijsko pevanje: Rambo de Vakeira - Kalenda maja; Kir Stefan Srbin - Ninja sili.

Muzika renesanse (3 časa)

Razvoj duhovnog i svetovnog vokalnog višeglasja: motet, misa, madrigal. Najveći predstavnici vokalne muzike: Palestrina, Orlando di Laso, Galus, Marencio, Da Venoza.

Instrumentalna muzika renesanse.

Renesansa kod nas: Franjo Bosanac, Andrija Motovunjanin.

Primeri za slušanje: Palestrina - odlomak iz Mise pape Marčela; Di Laso - Matona mia kara; Galus - Evo kako umire pravednik (Ecce quomodo moritur iustus); neki madrigal Marencija ili Da Venoze; neka tačka iz programa ansambla "Renesans".

Muzika baroka i rokokoa (5 časova)

Pojava opere, njen razvoj i najistaknutiji predstavnici u 17. veku: Monteverdi, Lili, Persel.

Razvoj instrumentalne i vokalno-instrumentalne muzike u baroku i njeni glavni oblici: svita, sonata, koncert, fuga; kantata, oratorijum, pasija. Najvažniji predstavnici ovih muzičkih vrsta - Koreli, Vivaldi, Bah, Hendl, Skarlati, Kupren.

Primeri za slušanje: Monteverdi - Arijadnina tužbalica (Lasciate mi morire); Koreli - La folia; Vivaldi - Godišnja doba (po izboru); Bah - Brandenburški koncert (po izboru); Tokata i fuga de-mol, za orgulje; završni hor iz Pasije po Mateji; Hendl - arija (Largo) iz opere "Kserks"; Aliluja iz oratorijuma "Mesija", D. Skarlati - Sonata (po izboru); Kupren - Žeteoci.

Dalji razvoj opere u 18. veku (1 čas)

Rađanje komične opere (Pergolezi) i Glukova reforma.

Primeri: arija Serpine iz Služavka gospodarica" Pergolezija; Gluk - arija Orfeja iz opere "Orfej i Euridika".

Muzika pretklasike i klasike (8 časova)

Razvoj sonate i simfonije. Najistaknutiji predstavnici bečke klasike - Hajdn, Mocart i Betoven. Kompozitori klasičnog stila na tlu Jugoslavije - Sorkočević, Jarnović.

Primeri za slušanje: Hajdn - Simfonija sa udarcem timpana, II stav; Londonska simfonija, D-dur br. 104, I stav; Mocart - Simfonija g-mol, I stav; Mala noćna muzika; uvertira i neka arija iz opere "Figarova ženidba"; Betoven - Sonata cis-mol. "Mesečina"; Klavirski koncert br. 3, c-mol, III stav; Oda radosti iz 9. simfonije; 5. simfonija, I stav; Sorkočević - 3. ili 7. simfonija.

Romantizam u muzici (8 časova)

Opšta obeležja romantizma u muzici. Solo-pesma, klavirska minijatura, programska muzika.

Primeri: Šubert - Nedovršena simfonija, I stav; solo-pesme "Pastrmka" i "Vilenjak"; Mendelson - neka pesma bez reči; Violinski koncert e-mol, I stav; Šuman - Leptiri; Šopen - Poloneza As-dur; mazurka po izboru; Sonata b-mol, II i III stav; Grig - Klavirski koncert a-mol, I stav; I svita muzike za dramu "Per Gint"; Berlioz - Fantastična simfonija, II stav; List - simfonijska poema "Prelidi"; Mefisto-valcer; Brams - Violinski koncert, III stav; mađarska igra po izboru; III simfonija, F-dur, III stav; R. Štraus - Til Ojlenšpigl.

Opera, opereta i balet u 19. veku (7 časova)

Razvoj opere u Italiji (Rosini, Belini, Verdi), Nemačkoj (Veber, Vagner) i Francuskoj (Guno, Bize, Delib). Razvoj operete (Ofenbah, Štraus).

Primeri za slušanje: Rosini - uvertira i arija Figara iz Opere "Seviljski berberin"; Belini - arija "Kasta diva" iz opere "Norma"; Verdi - Hor Jevreja iz opere "Nabuko"; kvartet iz IV čina opere "Rigoleto"; trijumfalna scena iz opere "Aida"; Veber - uvertira za operu "Čarobni strelac"; Vagner - uvertira i hor mornara iz opere "Holanđanin lutalica"; svadbeni hor iz "Loengrina"; Jahanje Valkira iz muzičke drame "Valkira"; Guno - baletska muzika iz opere "Faust"; Bize - habanera i arija toreadora iz "Karmen"; Delib - odlomak iz baleta "Kopelija"; Ofenbah - barkarola iz "Hofmanovih priča"; J. Štraus - uvertira "Slepi miš".

Likovna kultura

(oba tipa gimnazije)

Cilj i zadaci

Cilj obrazovanja u likovnoj umetnosti je otkrivanje svih raspoloživih mogućnosti kod učenika za likovno izražavanje, osposobljavanje za razumevanje likovnih dela, kao i oplemenjivanje ličnosti učenika u skladu s društvenom, humanističkom i stručnom orijentacijom.

Zadaci nastave likovne umetnosti su da:

- uvodi učenika u svet vrednosti stvaralačkog mišljenja kroz problemske zadatke u praktičnom i teoretskom radu;

- uputi učenika da shvati umetničko delo u okviru društveno-istorijskih uslova;

- osposobi učenika da stečena praktična i teoretska znanja primeni u budućim zanimanjima;

- upozna učenika s likovnim zakonitostima kroz samostalna likovna ostvarenja;

- uvede učenika u svet opažanja i doživljavanja likovnih dela i uputi da se kritički odnosi prema vlastitim i tuđim likovnim delima;

- razvija lični odnos učenika prema slikarskim, grafičkim, vajarskim i arhitektonskim ostvarenjima, kao i ostvarenjima primenjenih umetnosti i dizajna;

- upozna učenika s osnovnim odlikama i razvojem umetnosti u društveno-istorijskim razdobljima u nas i u svetu;

- omogući svestrani razvoj učenikove ličnosti, kako emocionalno-doživljajnih tako i intelektualno-kreativnih sposobnosti;

- razvija potrebe i smisao za samostalno stvaranje obrazovanja i doživljavanja umetničkih dela u uslovima slobodnog izražavanja stvaralačkih mogućnosti pojedinca u našem društvu;

- uputi učenika da tumači umetnost na naučnim osnovama kako bi doprinosio oplemenjivanju međuljudskih odnosa;

- izgradi shvatanje kod učenika da isticanje univerzalnosti likovnog jezika utiče na ukidanje jezičkih, nacionalnih i rasnih razdvajanja;

- upozna učenika s likovnim nasleđem naše zemlje, kako bi se razvijali smisao, osećanja i potrebe negovanja kulturnih tekovina;

- izgradi shvatanja kod učenika da bavljenje likovnim umetnostima treba da postane navika neophodna za razvoj celovite ličnosti.

I razred

(za opšti i prirodno-matematički tip gimnazije)

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA (12)

1.1. OPŠTI DEO

Šta je umetnost? Umetnost u prostoru, i vremenu. Umetnost i društvo.

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Oblik: Konstrukcija i proporcija. Komponovanje slobodno obrazovanim uprošćenim oblicima na zadatim formatima. Utvrđivanje (viziranjem) i predstavljanje proporcija posmatranog predmeta u različitim položajima, komponovanje u iste formate. Predstavljanje predmeta posmatranog iz istog ugla, komponavanje u različite formate.

Trodimenzionalno oblikovanje (vajanje). Slobodno komponovanje. Predstavljanje osnovnih karakteristika (mere, pokret) posmatranog ili slobodno odabranog motiva.

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Pojava umetničkog stvaranja. Epohe u umetnosti praistorije. Karakter praistorijske umetnosti. Tipična ostvarenja arhitekture, skulpture, slikarstva (Stounhendž, Vilendorfska Venera, Altamira). Praistorijska umetnost u Jugoslaviji: paleolit (Badanj), mezeolit (Lepenski vir), neolit (Vinča, Butmir).

Civilizacija starog Egipta. Arhitektura: mastabe, piramide, hramovi. Osobenosti skulpture: portret. Bojeni narativni reljef. Primenjena umetnost.

Civilizacije u predelu Tigra i Eufrata. Umetnost Sumera, Babilonaca, Asiraca i Persijanaca.

Idejne osnove grčke civilizacije i umetnosti i njihov značaj. Uticaji prethodnih civilizacija (Egipat, Krit, Mikena).

Počeci grčke umetnosti. Arhajsko razdoblje. Grčka umetnost klasičnog razdoblja. Dorski, jonski i korintski stil u arhitekturi. Helenističko razdoblje - glavni spomenici i umetnici.

Grčki spomenici na tlu Jugoslavije. Arhitektura (Herakleja, Linkestis, Stobi).

Umetnost starog Rima i njen značaj za kasniju umetnost. Nove pojave u arhitekturi i skulpturi (Panteon) bazilike; portreti, istorijski reljefi. Slikarstvo (Pompeji). Rimske urbane celine na tlu Jugoslavije (Salona, Sirmijum). Arhitektura (Dioklecijanova palata, Romulijana). Skulptura (portret Konstantina, sarkofazi iz Salone). Mozaici (Risan, Romulijana).

2. OPAŽANJE I PREDSTAVLJANJE I UOPŠTAVANJE.

3. MEDIJI: crtanje, slikanje, vajanje, istorija umetnosti.

4. SREDSTVA: likovno-tehnička i didaktička.

II CELINA (23)

1.1. OPŠTI DEO

Vrste likovnih i primenjenih umetnosti, prostor. Perspektiva (inverzalna, linearna, vazdušna).

1.2. SAMOSTALNO LIKOVNO IZRAŽAVANJE

Oblik. Rad po prirodi (crtanje). Prostor. Linearna perspektiva. Predstavljanje jednostavnih pravougaonih predmeta. Predstavljanje dela unutrašnjeg ili spoljašnjeg prostora. Vazdušna perspektiva. Prostor. Rad po prirodi (crtanje). Linija, šrafura (grafika - priprema, izvođenje, štampanje).

1.3. LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE

Osobenosti starohrišćanske umetnosti. Umetnost u doba seobe naroda. Umetničko stvaranje u razdoblju preromantike.

Spomenici starohrišćanske umetnosti na tlu Jugoslavije (Sv. Donat u Zadru), skulptura (Reljef iz Sv. Nedelje).

Odlike romantičke umetnosti. Novine u arhitekturi i glavni spomenici (Sv. Sernen, Piza). Skulptura i njena vezanost za arhitekturu (Vezlej).

Romantični stil u arhitekturi Jugoslavije (katedrale u Trogiru i Zadru). Kamena skulptura (Radovanov portal). Romantičko slikarstvo (Sv. Mihailo u Stonu).

Glavna obeležja gotičke umetnosti. Novine u arhitekturi i glavni spomenici (Šartr, Solzberi). Obeležja skulpture (spomenici Reme, Amijen). Vitraži.

Osobenosti gotike u Jugoslaviji. Obeležja gotike u Dalmaciji. Dela Jurja Dalmatinca i Andrije Alešija. Palate (Knežev dvor u Dubrovniku). Gotika u Sloveniji: crkve (Ptujska gora), slikarstvo Istre (Beram).

Odlike islamske umetnosti. Glavni spomenici arhitekture. Minijatura.

Islamska umetnost u Jugoslaviji. Arhitektura džamija (Sinan-pašina džamija u Prištini), amami (Daut-pašin amam u Skoplju).

Odlike vizantijske umetnosti. Glavni spomenici arhitekture (Sv. Luka u Fokidi) i slikarstva (Kahrije Džamija). Vizantijski uticaj na umetnost drugih zemalja (Rusija, Rubljov-Gruzija).

Vizantijski spomenici na tlu Jugoslavije. Srpska umetnost - kraj XII, XIII vek: arhitektura (Studenica, slikarstvo fresaka (Mileševa, Sopoćani). Umetnost 1300-1370, arhitektura (Gračanica), skulptura (Dečani), slikarstvo fresaka (Staro Nagoričene, Dečani). Ikone i minijature. Umetnost 1370-1459; arhitektura (Ravanica), osobenosti skulpture (Kalenić), slikarstvo fresaka (Manasija).

Slikarstvo u Makedoniji - XII vek (Sv. Kliment u Ohridu). Srednjovekovna utvrđenja. Postvizantijska umetnost na tlu Jugoslavije - XV - XVII vek (Novo Hopovo, Nikoljac), Lolgin, Jovan.

Umetnost stećaka (Kulinov stećak). Nekropolje.

Preteče renesanse (Đoto). Idejne osnove nastanka renesansne umetnosti. Glavne osobenosti. Renesansa u Italiji (Donatelo, Leonardo da Vinči, Mikelanđelo, Rafael, Ticijan).

Renesansa na severu Evrope: Nizozemska (braća Van Ajk, Brojgel), Nemačka (Direr, Hopbajn).

Manirizam. Njegove odlike. Glavni predstavnici.

Renesansa u Jugoslaviji i njene osobenosti.

Arhitektonsko-skulptoralno delo Nikole Firentinca (katedrala u Šibeniku). Dubrovački slikari (Nikola Božidarević).

2. OPAŽANJE I PREDSTAVLJANJE

3. MEDIJI: Crtanje, slikanje, vajanje, grafika, umetnička dela i spomenici kulture.

4. SREDSTVA: likovno-tehnička i didaktičko-metodička.

Fizičko vaspitanje

(oba tipa gimnazije)

Cilj i zadaci

Cilj nastave fizičkog i zdravstvenog vaspitanja je zadovoljavanje osnovnih biopsiho-socijalnih potreba učenika u oblasti fizičke kulture; formiranje pravilnog shvatanja i odnosa prema fizičkoj kulturi i trajno podsticanje učenika da te aktivnosti ugrade u svakodnevni život i kulturu življenja.

Zadaci nastave fizičkog i zdravstvenog vaspitanja su da se:

- kvalitativno i kvantitativno produbе sportsko-motoričko obrazovanje;

- razviju fizičke sposobnosti učenika;

- osposobi učenik za samostalan rad i samokontrolu u održavanju fizičke kondicije, jačanju zdravlja i nezi tela;

- stvore uslovi u kojima učenik doživljava radost slobodnog angažovanja u sportskim i rekreativnim aktivnostima;

- prošire znanje koja doprinose objektivnom sagledavanju vrednosti i mogućnosti fizičke kulture;

- razviju higijenske i druge kulturne navike za očuvanje jačanje zdravlja učenika.

Sadržaji programa usmereni su na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti,

- sportsko-tehničko obrazovanje,

- povezivanje fizičkog i zdravstvenog vaspitanja sa životom i radom.

I RAZVIJANJE FIZIČKIH SPOSOBNOSTI

Na svim časovima nastave fizičkog vaspitanja, predviđa se:

- razvijanje osnovnih elemenata fizičke kondicije karakterističnih za ovaj uzrast i pol, kao i drugih elemenata motorne umešnosti, koji služe kao osnova za povećanje radne sposobnosti, učvršćivanje zdravlja i dalje napredovanje u sportsko-tehničkom obrazovanju,

- preventivno-kompenzacijski rad u smislu sprečavanja i otklanjanja telesnih deformiteta,

- osposobljavanje učenika u samostalnom negovanju fizičkih sposobnosti, pomaganju rasta, učvršćenju zdravlja, kao i samokontroli i proveri svojih fizičkih i radnih sposobnosti.

Programski zadaci se određuju individualno, prema polu, uzrastu i fizičkom razvitku i fizičkim sposobnostima svakog pojedinca, na osnovu orijentacionih vrednosti koje su sastavni deo uputstva za vrednovanje i ocenjivanje napretka učenika kao i jedinstvene baterije testova i metodologije za njihovu proveru i praćenje.

II SPORTSKO-TEHNIČKO OBRAZOVANJE

Sportsko-tehničko obrazovanje se realizuje u I, II i III razredu kroz zajednički program (atletika, vežbe na spravama i tlu) i kroz program po izboru učenika, a u IV razredu kroz program po izboru učenika.

II SPORTSKO-TEHNIČKO OBRAZOVANJE

Sportsko-tehničko obrazovanje se realizuje u I, II i III razredu kroz zajednički program (atletika, vežbe na spravama i tlu) i kroz program po izboru učenika, a u IV razredu kroz program po izboru učenika.

A. Zajednički program

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I ATLETIKA

U atletskim disciplinama treba raditi na razvijanju vodećih motoričkih osobina za datu disciplinu.

1. Trčanje

Usavršavanje tehnike trčanja na kratke i srednje staze:

- na 100 m - učenici i učenice, na 800 m - učenice i na 1000 m - učenici, štafeta 4 x 100 m - učenici i učenice.

2. Skokovi:

Skok udalj racionalnom tehnikom,

skok uvis jednom od racionalnih tehnika.

3. Bacanje

Bacanje kugle, "racionalnom" tehnikom (učenici 5 kg, učenice 4 kg). Takmičenja u atletskim disciplinama.

II VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

1. Vežbe na tlu

Za učenike i učenice:

- premet napred, uz pomoć, dva premeta strance ulevo i udesno. Vaga pretklonom i zanoženjem i sp. postavljanje ruku na tlo, odrazom stajne noge kolut napred

2. Preskoci

Za učenike:

- konj u širinu (visine 120 cm), zgrčka, raznoška.

Za učenice:

- konj u širinu (visina 110 cm), zgrčka, raznoška, sklonka.

3. Krugovi:

Za učenike:

- iz mirnog visa vučenjem vis uzneto, spust uvis stražnji, izdržaj, vučenjem vis uzneto, spust uvis prednji (polako), saskok.

Za učenice:

- dohvatni krugovi - naskokom zgib, njih u zgibu, prednjihom spust uvis stojeći.

4. Razboj

Za učenike:

Paralelni razboj iz njiha u uporu, prednjihom saskok sa 1/1 okretom prema pritci; na početku razboja, iz njih u uporu u zanjihu sklek, prednjihom upor, zanjih u uporu, sklek, prednjihom, upor itd.

Za učenice:

Dvovisinski razboj: naskok uvis, osloniti jednu nogu o n/p i sp. odrazom zanjih, prednjihom premah zgrčeno u vis ležeći jašući; premah na n/p odnoženjem premah i saskok okretom za 90 (odnoška) bok uz pritku.

5. Vratilo

Za učenike:

Dohvatno vratilo: iz visa prednjeg potrkom, naupor jašući, prehvat u pothvat, kobrtljaj napred u uporu jašućem, uz pomoć, premah odnožno nazad do upora, odrivom od pritke saskok nazad uvito.

6. Greda

Za učenice:

Visoka greda: zaletom i sunožnim odrazom naskok u upor premah odnožni desnom (levom) u upor jašući, okret za 90 u uporu jašućem, upor sedeći prednožiti visoko, izdržaj, zamahom nazad i uz pomoć ruku u čučanj, usprav, vaga čeona, izdržaj, prinožiti, jelenski saskok strance, bok uz gredu.

7. Konj sa hvataljkama

Za učenike: premah odnožno desnom napred zamah ulevo, zamah udesno, zamah ulevo i spojeno premah levom napred, premah desnom nazad, zamah ulevo, zamah udesno i sp. odnoženjem desne, saskok sa 1/2 okretu ulevo, levoručke, do stava na tlu levi bok uz konja.

SPORTSKA IGRA (PO IZBORU)

Ponavljanje i učvršćivanje ranije obučavanih elemenata. Dalje proširivanje i produbljivanje tehničko-taktičke pripremljenosti učenika u skladu sa izbornim programom za datu igru.

Učestvovanje na takmičenjima na nivou odeljenja, škole i na međuškolskim takmičenjima.

Minimalni obrazovni zahtevi (provera)

Atletika: trčanje na 100 m za učenike i učenice, trčanje na 800 m za učenike i 500 m za učenice, skok udalj, skok uvis, bacanje kugle - na rezultat.

Vežbe na spravama i tlu: učenici: nastavni sadržaj programa vežbi na tlu, preskoka, jedne sprave u uporu i jedne sprave u visu; učenice: nastavni sadržaj programa vežbi na tlu, preskoka, grede i dvovisinskog razboja.

Građansko vaspitanje

CILJ PREDMETA

Opšti cilj predmeta je da učenici srednjih škola steknu saznanja, razviju sposobnosti i veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavke za celovit razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, mira, tolerancije, ravnopravnosti polova, razumevanja i prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama.

I razred

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)**

ZADACI NASTAVE PREDMETA

- da se kod učenika razvija samopoštovanje, osećanje ličnog i grupnog identiteta;

- da kod učenika razvija sposobnost razumevanja razlika među ljudima i spremnost da se razlike poštuju i uvažavaju;

- da kod učenika razvija komunikacijske veštine koje su neophodne za saradničko ponašanje i konstruktivno rešavanje sukoba: argumentovano izlaganje sopstvenog mišljenja, aktivno slušanje, pregovaranje;

- da kod učenika razvija sposobnost kritičkog rasuđivanja i odgovornog odlučivanja i delanja;

- da učenici razumeju prirodu i moguće uzroke sukoba i podstaknu na saradnju i miroljubivo rešavanje sukoba;

- učenici razumeju prirodu i način uspostavljanja društvenih, etičkih i pravnih normi i pravila i njihovu važnost za zajednički život;

- da se učenici obuče tehnikama grupnog rada i grupnog odlučivanja;

- da se izborom sadržaja i ukupnim načinom rada u okviru ovog predmeta poštuju i praktikuju osnovne demokratske vrednosti i podstakne njihovo prisvajanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod: Međusobno upoznavanje, upoznavanje učenika sa programom i načinom rada.

1. **Ja, mi i drugi (6)**

Ova tematska celina obuhvata pitanja stavova koje imamo prema sebi drugim ljudima i grupama, ličnog i grupnih identiteta, razvijanja samopoštovanja i razumevanja i uvažavanja drugih.

- Lični identitet. **Izrađujući "lični grb" i međusobnim poređenjem, učenici jačaju samopoštovanje, bolje se upoznaju i podstiču da prepoznaju i cene svoje pozitivne osobine.**

- **Otkrivanje i uvažavanje razlika.** Kroz aktivnosti poređenja po različitim kriterijumima učenicima se omogućava da upoznaju sebe i druge, otkriju i prihvate postojeće sličnosti i razlike, kao i da sagledaju složenost i međusobna preklapanja vlastitih grupnih identiteta.

- **Grupna pripadnost.** Kroz izradu i poređenje "porodičnih stabala" ili porodičnih albuma i diskusiju o različitim grupama/udruženjima kojima učenici pripadaju učenici se uvode u problematiku ličnog i grupnog identiteta i njihovih međusobnih odnosa.

- **Stereotipi i predrasude.** Na osnovu opisa vlastite i tuđe grupe otkrivaju se i analiziraju tendencije uprošćenog opažanja i favorizovanja vlastite grupe, kao i neopravdanog negativnog opažanja tuđih grupa.

- **Tolerancija i diskriminacija.** Pomoću igre uloga demonstrira se da su predrasude i stereotipi koje imamo prema pojedinim grupama ljudi jedan od uzroka diskriminatorskog ponašanja i da tolerancija nije uvek pozitivna.

Zadaci za vežbanje: Učenici nalaze primere stereotipa, predrasuda i diskriminatorskog ponašanja u školi, udžbeničkoj i drugoj literaturi, štampi, na TV i radiju i prikazuju ih na času.

2. **Komunikacija u grupi** (8)

Ova tematska celina bavi se načinima izražavanja i saopštavanja mišljenja i komunikacijom sa drugima: posebno postupcima i veštinama nenasilne komunikacije.

- **Samopouzdano reagovanje.** Učenicima se predočava važnost zastupanja vlastitih potreba i prava na jasan i neagresivan način. U malim grupama učenici isprobavaju ovakav samopouzdan način reagovanja u nekoliko svakodnevnih situacija.

- **Glasine.** Kroz zadatak serijske reprodukcije, gde se jedna informacija lančano prenosi od jednog do drugog učenika, demonstriraju se načini iskrivljavanja poruka, tj. šumovi u komunikaciji i ukazuje na važnost dobre komunikacije za međusobno razumevanje.

- **Neslušanje.** Radeći u parovima učenici prolaze kroz iskustvo loše komunikacije izazvane neslušanjem, sagledavaju razloge koji mogu stajati u osnovi neslušanja, a zatim govore o primerima dobrog i lošeg sporazumevanja iz vlastitog iskustva.

- **Aktivno slušanje.** Učenici se upoznaju sa različitim tehnikama aktivnog slušanja kao načinima na koji se može poboljšati uzajamna komunikacija i te tehnike isprobavaju u kraćim simulacijama.

- **Neoptužujuće poruke.** Učenicima se demonstriraju efekti optužujućih i neoptužujućih poruka i važnost zastupanja vlastitih potreba i prava na jasan i neagresivan način a zatim se model neoptužujućih poruka uvežbava kroz primenu na situacije iz vlastitog života.

- **Izražavanje mišljenja.** Nastavljajući započet dijalog suprotstavljenih mišljenja na primerima situacija iz porodičnog i školskog života, učenici stiču znanja o pravu na slobodno izražavanje mišljenja i vežbaju da svoje mišljenje obrazlože.

- **Vođenje debate i dijaloga** (2). Pošto se kontrastiraju karakteristike dijaloga i debate kao različitih komunikacijskih obrazaca, učenici se upoznaju sa uobičajenom procedurom pripremanja za debatu i izvode debatu na neku temu vezanu za komunikaciju u njihovom iskustvu.

3. **Odnosi u grupi/zajednici** (20)

Ova tematska celina bavi se problematikom dva osnovna tipa odnosa u ljudskim grupama i zajednicama: saradnjom i sukobima, odnosno razvijanjem sposobnosti, veština i izgrađivanjem saznanja i stavova koji vode ostvarivanju solidarnosti, zajedništva, razumevanja, saradnje i mira među pojedincima, grupama i zajednicama ljudi, sa jedne strane i smanjenju nasilja, izbegavanju i nenasilnom rešavanju sukoba i nesporazuma među ljudima, sa druge strane.

Saradnja i zajedništvo (5)

- **Saradnja.** Na primerima grupnog crtanja i analize onog što vole da rade, učenici uviđaju lične i društvene razloge za saradnju i zajedništvo i razmatraju pretpostavke za ostvarivanje saradnje.

- **Grupni rad.** Na zadatim primerima i na osnovu iskustva u radu na prethodnim časovima, učenici se upoznaju sa odlikama timskog rada i analiziraju uloge koje su imali u grupnom radu.

- **Grupno odlučivanje.** Učenici se upoznaju sa različitim načinima donošenja odluka u grupi i analiziraju njihove prednosti i nedostatke

- **Učešće mladih: "Lestvica participacije".** Učenici se upoznaju sa različitim mogućim stepenima učešća dece u akcijama ili aktivnostima (od "kvazi učešća" do dečjeg samostalnog izbora i izvođenja akcija), analiziraju faktore od kojih zavisi mogući stepen aktivne participacije i značaj koji ona ima za razvoj ličnosti i ostvarivanje prava.

- **Raditi zajedno.** Na primeru simulacije jedne školske situacije učenici se vežbaju u saradničkom ponašanju, toleranciji i preuzimanju odgovornosti.

Rešavanje sukoba (8)

- **Dinamika i ishodi sukoba.** Vežba u kojoj učenici prolaze kroz iskustvo konflikta treba da posluži kao podloga za razgovor o ulozi pretpostavki i očekivanju u situaciji sukoba, dinamici konflikta i njegovim mogućim ishodima.

- **Stilovi postupanja u konfliktima I II** Pošto dobiju kraći opis uzrasno prilagođene situacije konflikta, učenici u malim grupama razmatraju moguće postupke strana u konfliktu i diskutuju od čega zavisi kako će se postupati u konfliktu.

- **Sagledavanje problema iz različitih uglova.** Učenicima se predočavaju primeri različitih konfliktnih situacija, a njihov zadatak je da kroz zauzimanje pozicije svake od strana u konfliktu i zamišljanje njihovih potreba sagledaju kako izgleda konflikt posmatran iz različitih perspektiva.

- **Nalaženje rešenja.** Analizirajući konflikte predočene u pričama učenici se vežbaju u nalaženju integrativnih rešenja, u kojima nema pobednika i poraženih već sve strane u konfliktu uspevaju da zadovolje svoje potrebe.

- **Postizanje dogovora.** Kroz simulaciju konflikta između dve grupe od učenika se traži da putem pregovaranja postignu dogovor koristeći prethodno stečena znanja i veštine.

- **Izvini.** Kroz čitanje priča i igranje uloga učenici se uče da se pružanjem i prihvatanjem izvinjenja može izbeći da nesporazumi prerastu u sukobe.

- **Posredovanje.** Učenici se upoznaju sa osnovnim idejama, svrhom i postupkom posredovanja u sukobima i nesporazumima i isprobavaju stečena znanja u jednoj situaciji simulirane svađe među drugovima.

Nasilje i mir (6)

- **Nasilje u našoj okolini.** Kroz razgovor i analizu i razvrstavanje prikupljenih primera (iz štampe, TV emisija, filmova) učenici uočavaju različite vrste nasilja (kako one vidljive tako i prikrivene), stiču svest da nasilje postoji u svim sferama društva i da u svesti većine postoje stereotipi o tome ko su nasilnici.

- **Vršnjačko nasilje I II.** Kroz analizu različitih situacija učenici razvijaju osetljivost za prepoznavanje nasilja među vršnjacima, osećanje lične odgovornosti i spremnost na pružanje pomoći žrtvi nasilja.

- **Nasilje u školi.** Kroz analizu tipičnih slučajeva iz svakodnevnog života u školi (verbalna agresija učenika, omalovažavanje učenika...) učenici se dovode do saznanja da oni mogu da budu: i žrtve nasilja i nasilnici ali i borci protiv nasilja u školi.

- **Postizanje mira I II.** Na osnovu analize mišljenja naučnika o nasilju i ljudskoj prirodi ("Seviljska izjava"), misli o miru mislilaca iz različitih kultura i prikaze likova nekih od dosadašnjih dobitnika Nobelove nagrade za mir, učenici produbljuju svoje razumevanje mira i pretpostavki za očuvanje i postizanje mira.

Napomena:

*Način ostvarivanja programa (uputstvo) predmeta Građansko vaspitanje i spisak priručnika i literature za nastavnike dati su posle Programa za predmet Građansko vaspitanje za II razred

Prethodni

PROGRAM OBRAZOVANJA I VASPITANJA ZA II, III I IV RAZRED GIMNAZIJE1)

_____

1) Kompletan plan i program obrazovanja za I razred gimnazije objavljen je u "Službenom glasniku SRS - Prosvetnom glasniku", broj 5 od 16. avgusta 1990. g.

Srpski jezik i književnost

Opšti tip

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (91)

I. PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokret u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Geopolitički i duhovni okviri srpskog naroda (Velika seoba Srba). Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti (barokne tendencije, G. St. Venclović, Z. Orfelin). Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju; Život i priključenija (I deo)

Jovan Sterija Popović: Tvrdica

II. ROMANTIZAM (45)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedije i mešovitih oblika.

Poetika romantizma (V. Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henrih Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku); leksikograf (Srpski rječnik), sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama); književni kritičar i polemičar (Kritika na roman "Ljubomir u Jelisiumu") pisac - istoričar, biograf (Žitije Hajduk-Veljka Petrovića).

Petar Petrović Njegoš: Gorski Vijenac

Branko Radičević: Kad mlidija umreti, Đački rastanak

Đura Jakšić: Orao, Veče, Ponoć, Jelisaveta kneginja crnogorska (odlomak)

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići, Đulići uveoci, Jututunska narodna himna

Laza Kostić: Među javom i med snom, Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

France Prešern: Sonetni venac

III. REALIZAM (27)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Poetika realizma u srpskoj književnosti (Svetozar Marković: Pevanje i mišljenje - odlomak).

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Milovan Glišić: Glava šećera

Laza Lazarević: Vetar

Radoje Domanović: Danga, Vođa

Stevan Sremac: Zona Zamfirova

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak, Izbor)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo, Jutro na Hisaru, Zapušteni istočnik

Silvije Strahimir Kranjčević: Mojsije

IV. LEKTIRA (10)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Ivo Andrić: Most na Žepi i druge pripovetke

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

V. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (30)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Srba (prva polovina XIX veka). Razvoj srpskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku. Osnovni principi srpske književne norme.

Ćirilica i latinica, ekavski i ijekavski izgovor.

Funkcionalni stilovi srpskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi, brojne imenice na -ica (dvojica, trojica itd.), brojni pridevi (jedni, -e, -a, dvoji, -e, -a, itd.).

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva.

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (90)

I. MODERNA (39)

Moderna u evropskoj i srpskoj književnosti i njeni glavni predstavnici. Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Veze, Albatros

Artur Rembo: Ofelija

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Bogdan Popović: Antologija novije srpske lirike (Predgovor)

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretpraznično veče, Veče na školju

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti, Jablanovi

Milan Rakić: Jasika, Iskrena pesma, Dolap, Nasleđe

Sima Pandurović: Svetkovina, Rodna gruda

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče, Notturno

Bora Stanković: Koštana, Nečista krv

Jovan Skerlić: O Koštani

Petar Kočić: Mračajski proto, Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Betajnove

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (38)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam i osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim književnostima između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura). Ratna književnost.

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabidrant Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Dušan Vasiljev: Čovek peva posle rata

Miloš Crnjanski: Sumatra, Seobe I deo

Momčilo Nastasijević: Tuga u kamenu

Ivo Andrić: Ex ponto

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka, Kolajne (izbor)

Kosta Racin: Berači duvana

Isak Samokovlija: Rafina avlija

Veljko Petrović: Salašar

Rastko Petrović: Ljudi govore

Isidora Sekulić: Gospa Nola

Miroslav Krleža: Gospoda Glembajevi

Dobriša Cesarić: Oblak, Povratak

Oskar Davičo: Hana (izbor)

Ivan Goran Kovačić: Jama

III. LEKTIRA (13)

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović, M. Dedinac, R. Drainac, S. Vinaver).

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure), metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama, (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (34)

I. GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o građenju složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja.

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijanska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice) i odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanja najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičkih reči. Pune reči (imeničke, pridevske i priloške i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i rečce).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške glagolske sintagme).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjektivno-predikatska konstrukcija, rekcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne konstrukcije (s imenskim i priloškim predikativom), konstrukcije sa semikopulativnim glagolima (dopunskim predikativima). Priloške odredbe.

Bezlične rečenice. Rečenice s logičkim (semantičkim) subjektom.

Rečenice s pasivnom konstrukcijom. Rečenice s bezličnom konstrukcijom.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književno-umetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (80)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (26)

Slojevita struktura književnoumetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (predmetnosti)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture.

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički

Psihološki

Fenomenološki

Strukturalistički

Teorija recepcije

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Književna kultura

Dela za obradu

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Vasko Popa: Kalenić, (izbor) Kora

Branko Miljković: Vatra i ništa (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba

Samjuel Beket: Čekajući Godoa

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske i jugoslovenske književnosti

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Stevan Raičković: Septembar, Kamena uspavanka (izbor)
Miodrag Pavlović: Rekvijem

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Blažo Koneski: Vezilja

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Antonije Isaković: Kroz granje nebo

Aleksandar Tišma: Upotreba čoveka

Ranko Marinković: Ruke (novela)

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Dušan Kovačević: Balkanski špijun

III. LEKTIRA (20)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Mihail Bulgakov: Majstor i Margarita

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers).

Izbor iz savremene jugoslovenske književnosti (B. Pekić, M. Bećković i dr.).

Izbor književnih kritika i eseja (I. Sekulić, B. Mihajlović, P. Džadžić, M. Pavlović, N. Milošević, S. Lukić).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje, podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (30)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padeških konstrukcija. Osnove imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih

rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Vezнички izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Opšti pojmovi o vrstama nezavisnih rečenica, njihovim obeležjima i funkcijama. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagolski vid. Glavna vidska značenja i način njihovog obeležavanja.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika; prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi).

Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (18)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

Društveno-jezički smer

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (91)

I. PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokret u Evropi: kult razuma progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Geopolitički i duhovni okviri srpskog naroda (Velika seoba Srba). Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti (barokne tendencije, G. St. Venclović, Z. Orfelin). Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju; Život i priključenija (I deo)

Jovan Sterija Popović: Tvrdica

II. ROMANTIZAM (45)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedije i mešovitih oblika.

Poetika romantizma (V. Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henrih Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku); leksikograf (Srpski rječnik), sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama); književni kritičar i polemičar (Kritika na roman "Ljubomir u Jelisiumu"): pisac - istoričar, biograf (Žitije Hajduk-Veljka Petrovića).

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Kad mlidija umreti, Đački rastanak

Đura Jakšić: Orao, Veče, Ponoć, Jelisaveta kneginja crnogorska (odlomak)

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići, Đulići uveoci, Jututunska narodna himna

Laza Kostić: Među javom i med snom, Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

France Prešern: Sonetni venac

III. REALIZAM (27)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Poetika realizma u srpskoj književnosti (Svetozar Marković: Pevanje i mišljenje - odlomak)

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Milovan Glišić: Glava šećera

Laza Lazarević: Vetar

Radoje Domanović: Danga, Vođa

Stevan Sremac: Zona Zamfirova

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak, Izbor)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo, Jutro na Hisaru, Zapušteni istočnik

Silvije Strahimir Kranjčević: Mojsije

Janko Kersnik: Seljakova smrt

IV. LEKTIRA (10)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Ivo Andrić: Most na Žepi i druge pripovetke

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

V. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora; simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (30)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Srba (prva polovina XIX veka). Razvoj srpskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku. Osnovni principi srpske književne norme.

Ćirilica i latinica, ekavski i ijekavski izgovor.

Funkcionalni stilovi srpskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi, brojne imenice na -ica (dvojica, trojica itd.), brojni pridevi (jedni, -e, -a, dvoji, -e, -a, itd.).

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (110)

I. MODERNA (45)

Moderna u evropskoj i srpskoj književnosti. Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Veze, Albatros

Artur Rembo: Ofelija

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Bogdan Popović: Antologija novije srpske lirike (Predgovor)

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretprazničko veče, Veče na školju

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti, Jablanovi

Milan Rakić: Jasika, Iskrena pesma, Dolap, Nasleđe

Vladislav Petković Dis: Tamnica, Možda spava, Nirvana

Sima Pandurović: Svetkovina, Rodna gruda

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče, Notturno

Borisav Stanković: U noći, Koštana, Nečista krv

Jovan Skerlić: O Koštani

Petar Kočić: Mračajski proto, Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Betajnove

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (45)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim književnostima između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura). Ratna književnost.

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabidrant Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Dušan Vasiljev: Čovek peva posle rata

Miloš Crnjanski: Sumatra, Stražilovo, Seobe I deo

Ivo Andrić: Ex ponto

Momčilo Nastasijević: Tuga u kamenu

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka, Kolajna (izbor)

Kosta Racin: Berači duvana

Isak Samokovlija: Rafina avlija

Veljko Petrović: Salašar

Rastko Petrović: Ljudi govore

Isidora Sekulić: Hronika palanačkog groblja (Gospa Nola)

Miroslav Krleža: Gospoda Glembajevi

Dobriša Cesarić: Oblak, Povratak

Oskar Davičo: Hana (izbor)

Ivan Goran Kovačić: Jama

III. LEKTIRA (20)

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović, M. Dedinac, R. Drainac, S. Vinaver).

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure), metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama, (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (35)

I. GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o građenju složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja.

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice) i odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanja najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičkih reči. Pune reči (imeničke, pridevske i priloške reči i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i rečce).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške glagolske sintagme).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjekatsko-predikatska konstrukcija, rekcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne konstrukcije (s imenskim i priloškim predikativom), konstrukcije sa semikopulativnim glagolima (dopunskim predikativima). Priloške odredbe.

Bezlične rečenice. Rečenice s logičkim (semantičkim) subjektom.

Rečenice s pasivnom konstrukcijom. Rečenice s bezličnom konstrukcijom.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književno-umetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (95)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (35)

Slojevita struktura književnoumetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (prikaznih predmeta)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture.

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički

Psihološki

Fenomenološki

Strukturalistički

Teorija recepcije

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Dela za obradu

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Vasko Popa: Kalenić, Manasija, Kora (izbor)

Branko Miljković: Vatra i ništa (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje (izbor)

Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba

Vilijam Fokner: Buka i bes

Samjuel Beket: Čekajući Godoa

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (40)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske i jugoslovenske književnosti

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Stevan Raičković: Septembar, Kamena uspavanka (izbor)

Miodrag Pavlović: Naučite pjesan, Rekvijem

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Blaže Koneski: Vezilja

Edvard Kocbek: Reči umiru

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Aleksandar Tišma: Upotreba čoveka

Antonije Isaković: Kroz granje nebo

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Ranko Marinković: Ruke (novela)

Dušan Kovačević: Balkanski špijun

III. LEKTIRA (20)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers).

Izbor iz savremene jugoslovenske književnosti (B. Šćepanović, M. Bećković i dr.).

Izbor književnih kritika i eseja (I. Sekulić, B. Mihajlović, P. Džadžić, M. Pavlović, N. Milošević, S. Lukić).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (35)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padeških konstrukcija. Osnovne imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Vezнички izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Opšti pojmovi o vrstama nezavisnih rečenica, njihovim obeležjima i funkcijama. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagolski vid. Glavna vidska značenja i način njihovog obeležavanja.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi).

Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

Prirodno-matematički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (75)

I. PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokret u Evropi: kult razuma progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Geopolitički i duhovni okviri srpskog naroda (Velika seoba Srba). Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti (barokne tendencije, G. St. Venclović, Z. Orfelin). Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju; Život i priključenija (I deo)

Jovan Sterija Popović: Tvrdica

II. ROMANTIZAM (35)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedije i mešovitih oblika.

Poetika romantizma (V. Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henrih Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku); leksikograf (Srpski rječnik), sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama); književni kritičar i polemičar (Kritika na roman "Ljubomir u Jelisiumu"); pisac - istoričar, biograf (Žitije Hajduk-Veljka Petrovića).

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Kad mlidija'umreti, Đački rastanak

Đura Jakšić: Orao, Veče, Ponoć

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići, Đulići uveoci, Jututunska narodna himna

Laza Kostić: Među javom i med snom, Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

France Prešern: Sonetni venac

III. REALIZAM (25)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Poetika realizma u srpskoj književnosti (Svetozar Marković: Pevanje i mišljenje - odlomak)

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Milovan Glišić: Glava šećera

Laza Lazarević: Vetar

Radoje Domanović: Danga

Stevan Sremac: Zona Zamfirova

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta

Vojislav Ilić: Grm, Sivo, sumorno nebo, Tibulo

Silvije Strahimir Kranjčević: Mojsije

IV. LEKTIRA (6)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Ivo Andrić: Most na Žepi i druge pripovetke

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

V. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stil; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (24)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Srba (prva polovina XIX veka). Razvoj srpskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku. Osnovni principi srpske književne norme.

Ćirilica i latinica, ekavski i ijekavski izgovor.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi, brojne imenice na -ica (dvojica, trojica itd.), brojni pridevi (jedni, -e, -a, dvoji, -e, -a, itd.).

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (12)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenja novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (69)

I. MODERNA (29)

Moderna u evropskoj i srpskoj književnosti.

Poetike moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Albatros

Anton Čehov: Ujka Vanja

Bogdan Popović: Antologija novije srpske lirike

Aleksa Šantić: Pretprazničko veče, Veče na školju

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Jablanovi

Milan Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Vladislav Petković Dis: Tamnica, Možda spava

Sima Pandurović: Svetkovina

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče

Bora Stanković: Koštana, Nečista krv

Jovan Skerlić: O Koštani

Petar Kočić: Mračajski proto

Ivan Cankar: Kralj Betajnove

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (30)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim književnostima između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura). Ratna književnost.

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabidrant Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Dušan Vasiljev: Čovek peva posle rata

Miloš Crnjanski: Sumatra, Seobe I

Ivo Andrić: Ex ponto

Momčilo Nastasijević: Tuga u kamenu

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

Kosta Racin: Berači duvana

Isak Samokovlija: Rafina avlija

Veljko Petrović: Salašar

Rastko Petrović: Ljudi govore

Isidora Sekulić: Gospa Nola

Miroslav Krleža: Gospoda Glembajevi

Dobriša Cesarić: Oblak

Oskar Davičo: Hana (I pesma)

Ivan Goran Kovačić: Jama

III. LEKTIRA (10)

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović).

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (odlomci)

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure), metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama, (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (25)

I. GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o građenju složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja.

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice), odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanje najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečenici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Sintaksičke jedinice; rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice); reči (lekseme i morfosintaksičke reči); sintagme (imeničke, pridevske, priloške i glagolske).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjektivno-predikatska konstrukcija, rekcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne semikatulativne konstrukcije (s imenskim i dopunskim predikativom).

Priloške odredbe. Bezlične rečenice.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (19)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (80)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (26)

Slojevita struktura književnoumetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (predmetnosti)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture.

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički.

Psihološki.

Fenomenološki.

Strukturalistički.

Teorija recepcije.

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Književna kultura

Dela za obradu

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Vasko Popa: Kalenić, Kora (izbor)

Branko Miljković: Vatra i ništa (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba

Samjuel Beket: Čekajući Godoa

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske i jugoslovenske književnosti

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Stevan Raičković: Septembar, Kamena uspavanka (izbor)

Miodrag Pavlović: Rekvijem

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Blažo Koneski: Vezilja

Edvard Kocbek: Reči umiru

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Antonije Isaković: Kroz granje nebo

Aleksandar Tišma: Upotreba čoveka

Ranko Marinković: Ruke (novela)

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Dušan Kovačević: Balkanski špijun

III. LEKTIRA (20)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Mihail Bulgakov: Majstor i Margarita

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers).

Izbor iz savremene jugoslovenske književnosti (B. Šćepanović, M. Bećković i dr.).

Izbor književnih kritika i eseja (I. Sekulić, B. Mihajlović, P. Džadžić, M. Pavlović, N. Milošević, S. Lukić).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje, podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (30)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padeških konstrukcija. Osnove imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloškopadežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Veznički izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Opšti pojmovi o vrstama nezavisnih rečenica, njihovim obeležjima i funkcijama. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagolski vid. Glavna vidska značenja i način njihovog obeležavanja.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika; prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi).

Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (18)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

UVODNA OBJAŠNJENJA

Program srpskog jezika i književnosti namenjen je četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa: **gimnaziji opšteg tipa i gimnaziji sa dva smera**: društveno-jezički i prirodno-matematički.

Obavezni godišnji fond časova ovog predmeta utvrđen je **planom** obrazovno-vaspitnog rada za obe gimnazije: gimnazija **opšteg tipa**: I - 140 godišnje; II - 148 godišnje; III - 144 godišnje; IV - 128 godišnje; gimnazija sa dva smera: **društveno-jezički**: I - 140 godišnje; II - 148 godišnje; III - 180 godišnje; IV - 160 godišnje, prirodno-matematički: I - 140 godišnje; II - 111 godišnje; III - 108 godišnje; IV - 128 - godišnje.

Program sadrži: cilj i zadatke, sadržaj (po razredima) u okviru triju programsko-tematskih područja (književnost, jezik i kultura izražavanja).

Zavisno od razreda i sadržaja, godišnji fond časova nastave ovog predmeta raspoređen je tako da je za područje **književnost** predviđeno oko 60 odsto, a za druga dva, **jezik i kultura izražavanja**, oko 40 odsto časova. Za svako područje iskazan je ukupan broj časova. U okviru tog fonda planirani sadržaji se obrađuju na 70 odsto časova a ostalih 30 odsto časova predviđeno je za ponavljanje, utvrđivanje, vežbanje i sistematizovanje sadržaja programa.

Svi sadržaji raspoređeni su po razredima, područjima, oblastima i temama uz primenu načela postupnosti, korelacije, integracije i primerenosti uzrastu.

Sadržaji **književnosti** konkretizovani su po razredima, segmentima (književnost i lektira), a obuhvataju književnoteorijsko i književnoistorijsko proučavanje književnoumetničkih dela žanrovski raspoređenih.

Područje **jezik** obuhvata izučavanje jezika kao sistema a ugrađeni su i elementi opšte lingvistike i pravopisa.

Područje **kultura izražavanja** obuhvata oblike, vrste i zahteve u oblasti usmenog i pismenog izražavanja (po razredima). U ovoj oblasti planirane su govorne i pismene vežbe, domaći zadaci i pismeni zadaci (godišnje), koje treba raditi, naizmenično, ćirilicom i latinicom.

Radi što uspešnije **realizacije mnogih sadržaja** i ispunjenja zahteva neophodna je i stalna saradnja nastavnika srpskog jezika i književnosti s nastavnicima drugih predmeta (istorije, srodnih opštestručnih i užestručnih predmeta), stručnim saradnicima (školskim bibliotekarom-medijatekarom, (pedagogom, psihologom) i organima (stručnim aktivom i većima), roditeljima učenika u međuopštinskom (regionalnom) prosvetnopedagoškom službom (prosvetnim savetnicima za srpski jezik i književnost); takođe je korisna saradnja nastavnika sa određenim institucijama (narodnom bibliotekom, domom kulture, bioskopom, lokalnim novinama, radio-stanicom i dr.).

Kvalitet i trajnost znanja, umenja, veština i navika učenika umnogome zavise od principa, oblika, metoda i sredstava koji se koriste u obrazovno-vaspitnom procesu. Zbog toga savremena nastava srpskog jezika i književnosti pretpostavlja ostvarivanje bitnih zadataka i sadržaja programa uz maksimalno moguću misaonu aktivnost učenika (subjekata u nastavi), poštovanja određenih didaktičkih principa (posebno: svesne aktivnosti učenika, naučnosti, primerenosti, postupnosti, sistematičnosti i očiglednosti), kao i adekvatnu primenu onih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava čiju su vrednost utvrdile i potvrdile savremena praksa i metodika nastave srpskog jezika i književnosti (pre svega: razni vidovi grupnog i individualnog rada primereni mogućnostima učenika, metode - dijaloška, tekstualno-grafička, demonstracije i samostalni radovi učenika, sredstva - udžbenici, priručnici, razne vrste tekstova i grafičkih prikaza, grafofolije, ploče i kasete, nastavni i drugi filmovi, radio i televizijske emisije i sl.). Izbor određenih nastavnih oblika, metoda postupaka i sredstava uslovljen je, pre svega, nastavnim sadržajima i ciljem (obrazovnim, vaspitnim i funkcionalnim), koje treba ostvariti na jednom času srpskog jezika i književnosti.

Redovna nastava srpskog jezika i književnosti izvodi se u specijalizovanim učionicama i kabinetima za ovaj predmet, koji treba da budu opremljeni u skladu sa normativima za gimnazije. Delimično, ona se organizuje i u drugim školskim prostorijama (biblioteci-medijateci, čitaonici, audiovizuelnoj sali i sl.).

U nastavi srpskog jezika i književnosti koriste se udžbenici i priručnici (koje je odobrio Prosvetni savet Republike Srbije) i bibliotečko-informacijska građa značajna za ostvarivanje zadataka i sadržaja programa ovog predmeta odnosno za sistematsko osposobljavanje učenika za samostalno korišćenje raznih izvora saznanja u nastavi i van nje.

U odnosu na dosadašnji, ovaj program donosi izvesne promene i novine (koje treba imati u vidu prilikom planiranja - globalnog i operativnog i realizacije predviđenih zadataka i sadržaja): izmenjen je nedeljni i godišnji fond časova u I, II, III i IV razredu gimnazije kao i način raspodele predviđenog godišnjeg fonda časova na pojedine segmente programa; obezbeđen je adekvatniji odnos između časova obrade i drugih tipova časova: korigovani su cilj i zadaci nastava; izmenjeni su struktura i sadržaji područja književnost i jezik; u program su uključeni sadržaji iz proučavanja književnog dela; uvedena je oblast lektire, uključeni su novi autori i naslovi; određeni su osnovni književnoteorijski pojmovi koje treba usvajati tokom obrade odgovarajućih dela; stvoreni su preduslovi za

kreativnost nastavnika i prilagođavanje vaspitno-obrazovnog rada različitim situacijama u praksi, kao i za pojačavanje stvaralačke saradnje nastavnika i učenika.

A. KNJIŽEVNOST

Ovo programsko-tematsko područje obuhvata najznačajnija dela iz jugoslovenske i svetske književnosti, koja su raspoređena u književnoteorijskom kontinuitetu od starog veka do danas. Od istorijskog kontinuiteta odstupa se samo u poglavlju **uvod u proučavanje književnog dela** u I razredu i **proučavanje književnog dela** u IV razredu, kao i u poglavlju lektira (u sva četiri razreda).

Program I razreda počinje **uvodom u proučavanje književnog dela** (književnoteorijski pristup) kako bi se izbeglo naglo prelaženje sa tematskog proučavanja, karakterističnog za nastavu ovog predmeta u osnovnoj školi, na proučavanje istorije književnosti, tj. izučavanje književnoumetničkih dela u istorijskom kontekstu, kako je koncipirano u ovom programu za gimnaziju. Pored toga, preimućstvo ovakvog pristupa je i to što će nastavnik steći uvid u književnoteorijska znanja koja su učenici poneli iz osnovne škole. Ta znanja će se sistematizovati, proširiti i produbiti, čime će se ostvariti bolji put za složeniji i studiozniji pristup književnim delima kakav zahteva program književnosti za gimnaziju.

Nastavnik srpskog jezika i književnosti u gimnaziji treba da pođe od pretpostavke da je učenik u osnovnoj školi stekao osnovna znanja iz:

- teorije književnosti: tema, motiv, fabula, lik, karakter; struktura proznog književnog dela i književni rodovi i vrste, osnovna jezičkostilska izražajna sredstva; usmena i pisana književnost; struktura lirske pesme: stih, strofa, rima, ritam; struktura dramskog dela; dijalog, monolog, dramska vrsta, drama i pozorište, film, radio-drama, televizijska drama;

- osnova scenske i filmske kulture: slika, reč, zvuk, filmska muzika, situacija, radnja, junaci filma, elementi filmskog izraza, filmske vrste, od sinopsisa do scenarija; film, televizija, književnost (sličnost i razlike).

Ova znanja omogućavaju učeniku da program predviđen za gimnazije proširuju i produbljuju i da aktivno učestvuje u proučavanju književnog dela.

Proučavanju književnog dela dato je, takođe, posebno mesto u IV razredu gimnazije, kada su učenici zreliji i sposobniji za upoznavanje sa slojevitom strukturom književnoumetničkog dela i književnim metodologijama.

Interpretativno-analitički metodički sistem je osnovni vid nastave književnosti u gimnaziji i njega treba dosledno primenjivati prilikom upoznavanja učenika sa izabranim književnim delima koja su predviđena programom. Ne bi trebalo očekivati da se sva programom predviđena dela obrađuju na nivou interpretacije kao najpotpunijeg analitičko-sintetičkog pristupa književnom delu. Nastavnik treba da proceni na kojim će

delima primeniti interpretaciju, a na kojim osvrt, prikaz ili, pak, problemsko-stvaralački metodički sistem.

Ovakav program književnosti povremeno zahteva i primenu eksplikativnog metodičkog sistema kada se mora čuti nastavnikova reč, i to, najčešće, izlaganje sadržaja o epohama, kao i u svim drugim situacijama u kojima nastavnik ne može računati na učenikova predznanja (na primer: osnovne informacije o počecima pismenosti i književnosti). Nastavnik književnosti ne sme zaboraviti da je njegov govor model pravilnog, čistog i bogatog jezika kakvom treba da teže njegovi učenici.

Književna dela iz **lektire** imaju ravnopravni tretman s delima iz obaveznog programa književnosti i treba ih obraditi po istom metodičkom sistemu. Iz lektire koja je data po izboru učenika i nastavnika ne moraju se obraditi svi pisci, već književno delo onog pisca za koje se opredeljuju učenici i nastavnik.

B. JEZIK

Program nastave jezika u gimnaziji koncipiran je tako da omogući učenicima sticanje znanja o jeziku kao društvenoj pojavi i jeziku kao sistemu znakova. Cilj je da učenici, pored znanja o svom maternjem jeziku, steknu i opšte lingvistička, odnosno sociolingvistička znanja neophodna obrazovanom čoveku. Ova opšta znanja iz lingvistike su funkcionalno povezana sa nastavom maternjeg jezika. Glavni deo tih sadržaja obrađuje se u segmentu **opšti pojmovi o jeziku** (na početku programa za prvi i na kraju programa za četvrti razred), kao u uvodnom delu segmenta **književni jezik** (u prvom razredu) i segmentu **jezički sistem i nauke koje se njime bave**; ali i opšti pojmovi se obrađuju u okviru čitavog programa - u vezi sa odgovarajućim jedinicama o srpskom kao maternjem jeziku. Insistiranje na jednom teorijski i metodološki višem nivou izučavanja jezičkih pojava daje novi kvalitet nastavi koja obuhvata i znanja s kojima su se učenici sretali u osnovnoj školi. Ova opšta znanja, pored svoje opšteobrazovne vrednosti i značaja za olakšavanje i poboljšavanje nastave srpskog jezika treba da posluže i lakšem savlađivanju gradiva iz stranih jezika.

Deo programa **književni jezik** (prvi i drugi razred) višestruko je značajan. Njegovom realizacijom učenici treba da dobiju znanja i izgrade odgovarajuće stavove o srpskom književnom jeziku, jezičkoj politici i toleranciji u Jugoslaviji i o značaju književnojezičke norme i jezičke kulture; isto tako, ovaj deo programa uključuje i sadržaje o razvoju književnih jezika na srpskom jezičkom području i posebno o postanku i razvoju modernog srpskog književnog jezika, što je značajno i za nastavu književnosti.

U segmentu programa o organizaciji i funkcionisanju jezičkog sistema ne obrađuju se samo čisto gramatički aspekti jezičkog sistema već se obuhvataju i funkcionalni aspekti. Zato su, između ostalog, u sintaksu uneti i elementi lingvistike teksta i pragmatike. Poseban je značaj dat leksikologiji (koja se nadovezuje na deo o tvorbi reči), i to ne samo da bi učenici stekli više znanja o rečničkom blagu svoga jezika nego i da bi razvili pravilan odnos prema raznim pojavama u leksici.

Pri obradi svih sadržaja programa treba se nadovezivati na znanja koja su učenici stekli tokom prethodnog školovanja. Međutim, to ne treba da bude prosto obnavljanje i utvrđivanje ranije stečenih znanja nego sticanje celovite slike o maternjem jeziku i jedan kvalitativno viši pristup proučavanju jezičke organizacije i zakonitosti jezika.

Veoma je važno da se nastava jezika ne shvati kao cilj sama sebi, nego da se poveže sa ostalim delovima ovog nastavnog predmeta.

Naime, ova nastava pruža lingvistička znanja koja će biti podloga za tumačenje jezika i stila u okviru proučavanja književnih dela, s tim što ova dela pružaju i odgovarajući materijal za uočavanje estetske funkcije jezika. S druge strane, nastava jezika se mora povezati i sa nastavom kulture izražavanja. Time će lingvistička znanja (o akcentskom sistemu, tvorbi reči, leksikologiji, sintaksi itd.), kao i proučavanje pravopisa, doprineti da učenici bolje i potpunije usvoje književnojezičku normu i da poboljšaju svoje izražajne sposobnosti.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA

Vežbe u usmenom izražavanju treba da daju određeni stepen pravilne artikulacije, dikcije, intonacije, ritma i tempa u čitanju i kazivanju lirskog, epskog i dramskog teksta. One se, po pravilu, realizuju u toku obrade književnog teksta na taj način što će nastavnik, direktno, svojim čitanjem i govorenjem, ili uz pomoć gramofonske ploče ili magnetofonskog snimka, analizirati odgovarajuće elemente pravilnog usmenog izražavanja kako bi ih učenici uočili. Stečena saznanja transformišu se u veštine i umenja interpretiranjem književnih tekstova odnosno učenici nastoje da sami dostignu odgovarajući stepen veštine i umenja ove vrste. Stečene sposobnosti se dalje uvežbavaju različitim oblicima usmenog izražavanja (izveštavanje, raspravljanje, referisanje i dr.). Većina predviđenih oblika ove nastave neposredno se uključuje u nastavu književnosti ili pripreme za izradu pismenih sastava.

U prvom razredu (delimično i u drugom) veoma je uputno da nastavnik učenicima demonstrira metodologiju izrade pismenog sastava. U tom smislu korisno je kombinovati indukciju i dedukciju. Na odabranom uzorku (rasprava, izveštaj i dr.) treba analizirati njegovu kompoziciju, funkciju odeljka i ostale elemente (primerenost stila i sl.). Zatim se učenicima može dati zadatak da pripreme građu o jednoj temi, ali da prikupljenu građu ne oblikuju već da se to uradi na času. Vežba u metodologiji izrade pismenog sastava na osnovu prikupljene građe trebalo bi da bude demonstracija celokupnog postupka izrade pismenog sastava: od analize teme, određivanja njenog težišta, selekcije prikupljene građe, rasporeda pojedinosti s gledišta dobre kompozicije, do oblikovanja građe i rada na usavršavanju teksta.

Racionalizacija nastave postiže se na taj način što će uzorak primerenog teksta biti u vezi s književnim delom iz programa za određeni razred.

I diferenciranje funkcionalnih stilova valja obavljati na uzorcima koje je nastavnik odabrao. Da bi učenik bio osposobljen da svoj jezik i način izražavanja podesi vrsti

pismenog sastava (izlaganja), treba da napiše konkretan sastav (pripremi izlaganje). Vežbe ove vrste treba ponavljati sve dok svaki učenik ne bude osposobljen da se služi određenim oblicima izražavanja. Da bi se postigao veći nastavni učinak, korisno je naći neophodnu psihološku motivaciju. Zbog toga učenike treba obavestiti ne samo o konačnom cilju koji se želi postići određenim sistemom vežbanja nego i o svrsishodnosti pojedinih parcijalnih vežbanja koja čine integralnu celinu. Tako, na primer, ako su učenici obavešteni da će sledeći pismeni zadatak biti u formi rasprave ili prikaza, onda i konkretne vežbe treba da budu podređene tom cilju. Nastavnik će na odabranom modelu konkretnog oblika izražavanja pokazati njegove bitne karakteristike, podrazumevajući tu i primerenost jezika i stila. Posle toga učenici u formi domaćeg zadatka treba da pokušaju da samostalno napišu sastav određene vrste. Čitanjem i komentarisanjem domaćih zadataka učenici se dalje osposobljavaju u pismenom izražavanju i ovladavanju određenim vrstama sastava. Kad je nastavnik stekao utisak da su svi učenici relativno ovladali određenom vrstom pismenog izražavanja, utvrđuje čas izrade školskog pismenog zadatka. Rezultati takvog postupka pokazuju se u školskom pismenom zadatku, pa se na osnovu njih planira dalji rad na usavršavanju kulture izražavanja učenika. Ako više učenika ne postigne određeni uspeh, ceo se proces ponavlja.

Okvirni broj časova koji je predviđen za usmeno i pismeno izražavanje označava ukupno vreme, a ne i broj vežbi u toku nastavne godine (preporučuje se organizovanje većeg broja kraćih vežbi s precizno određenim ciljevima).

Tokom nastavne godine učenicima treba dati pismene zadatke (u skladu sa oblicima i vrstama navedenim u programu kulture izražavanja). Po pravilu, nastavnik je obavezan da pregleda i analizira zadatke svih učenika. Odabrani zadaci (ne samo najuspešniji) čitaju se i komentarišu na času (delu časa). Pored pismenih, u skladu sa zahtevima programa, nastavnik daje učenicima i druge vrste konkretnih domaćih zadataka (usmenih, praktičnih - primerenih mogućnostima učenika i njihovoj opterećenosti raznim obavezama).

Izrada školskog pismenog zadatka, po pravilu, traje jedan čas. Izuzetno, kad to pojedini oblici pismenog izražavanja iziskuju, izrada zadataka može trajati i duže od jednog časa.

Srpski kao nematernji jezik

Za sve tipove gimnazija

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: vannastavne aktivnosti učenika; osnovna terminologija iz prirodnih nauka.

Iz života mladih: mladi kod nas i u svetu; dostignuća mladih (mladi talenti i dr.); naučnopopularne teme; slobodno vreme mladih.

Kulturni život: iz kulture (sadašnjost i prošlost), narodno i umetničko stvaralaštvo; karakteristični običaji uže i šire sredine; značajni kulturni spomenici; o radu naučnih institucija (npr. akademija nauka i umetnosti, istraživački institut i dr.); štampa (vrste, rubrike).

Društveni i privredni život: aktuelna zbivanja kod nas i u svetu; najznačajniji događaji iz istorije naših naroda i narodnosti i njihov doprinos stvaranju zajedništva; značajni istorijski spomenici; veliki industrijski kombinat.

Komunikativne funkcije: iskazivanje simpatije, komplimenta, zahvalnosti, saveta, (ne) dopadanja, oduševljenja, pretpostavke, nade, saosećanja i dr.; izražavanje i usaglašavanje stavova; upozorenje, podsticanje, dokazivanje.

RAD NA TEKSTU (oko 4 časa)

(10-12 tekstova u toku školske godine)

M. Kranjec: Stara jabuka

I. Andrić: Na Drini ćuprija (odlomci)

S. Sremac: Pop Ćira i pop Spira (odlomak)

B. Nušić: Gospođa ministarka (odlomak)

S. Kolar: Breza

M. Bojić: Plava grobnica

M. Glišić: Prva brazda

B. Marinković: Anđeo (odlomak)

J. Franičević: pesme po izboru

D. Maksimović: Tražim pomilovanje (pesma po izboru)

B. Radičević: Đački rastanak (odlomak)

S. Matavulj: Pilipenda

B. Ćopić: Marija na Prkosima

Narodna balada: Smrt Omera i Merime

Narodne pripovetke: Devojka i knez Jovo

Devojka cara nadmudrila

Koristiti i tekstove drugih žanrova u skladu sa tematikom

LEKTIRA

Dva (tri) teksta u toku školske godine po izboru nastavnika i učenika.

A. Popović: Razvojni put Bore Šnajdera

B. Radičević: Đački rastanak

B. Stanković: U noći

Izbor iz savremene poezije, naučno-popularne literature, omladinske štampe.

GOVORNO I PISMENO IZRAŽAVANJE (oko 24 časa)

Vežbe razumevanja saslušanog/pročitanog teksta ili dijaloga.

Postavljanje pitanja (nastavnik-učenik; učenik-učenik) radi provere razumevanja pročitanog ili saslušanog teksta, dijaloga.

Reprodukovanje saslušanog/pročitanog teksta ili dijaloga.

Rad na literarnom tekstu: reprodukovanje sadržine: analize, teme, mesta i vremena događaja, likova, opisa, ideje i dr; jezičko-stilska analiza.

Obaveštavanje i izveštavanje o aktuelnim događajima i zbivanjima.

Razgovori i diskusija o pročitanim tekstovima, TV-emisijama, filmskim i pozorišnim predstavama i drugim temama u okviru tematike predviđene u programu.

Komentarisanje članaka iz omladinske, dnevne i nedeljne štampe.

Komentarisanje i analiza kvaliteta izražavanja učenika.

Reportaža u vezi sa predviđenim temama.

Vođenje sastanka na osnovu pripreme.

Posle usmenog ovladavanja predviđenim oblicima izražavanja uvežbavati odgovarajuće oblike u pisanoj formi, kao i pisanje rezimea pročitanog/odslušanog teksta, pisanje molbe, zapisnika.

Jedan pismeni zadatak u toku školske godine.

JEZIK (23)

Sintaksa

Padežni sistem. Nezavisni i zavisni padeži. Slobodni padeži, padežne konstrukcije s predlozima, padeži obavezno praćeni determinatorima.

Subjekat - jedna reč, subjekatski skup.

Predikat - jedna reč, predikatski skup.

Objekat - jedna reč, objekatski skup, objekatska rečenica.

Atribut - jedna reč, skup reči, atributska rečenica.

Iskazivanje mesta, vremena, načina, uzroka, namere/uslova.

Osnovna značenja glagolskih oblika: prezent, perfekat (aorist, imperfekat, pluskvamperfekat), futur I, futur II, imperativ, potencijal, infinitiv, (glagolski pridevi, glagolski prilozi).

Jezici jugoslovenskih naroda

Štokavsko narečje - dijalekatska osnovica srpskog književnog jezika, (podela, razmeštaj i značaj). Osnovne informacije o kajkavskom i čajkavskom narečju.

Pravopis

Pisanje zareza

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: obrazovni sistem i mogućnosti daljeg školovanja;

Iz života mladih: društveno-koristan rad, radne akcije; organizovanje zajedničkih oblika odmora i rekreacije; odnos mladih prema starijim generacijama.

Kulturni život: iz kulture (sadašnjost i prošlost), najznačajnije kulturne institucije uže i šire sredine (pozorišta, muzeji, biblioteke, galerije); novinsko-izdavačko preduzeće (redakcija, priprema novina); pozorišne i bioskopske predstave, koncerti, izložbe; aktuelna zbivanja iz oblasti kulture.

Društveni i privredni život: aktuelna zbivanja u zemlji i svetu; savremeni problemi sveta (ishrana, očuvanje životne okoline, obrazovanje); savremena sredstva komuniciranja i način komuniciranja; veliki energetski objekat.

RAD NA TEKSTU (oko 24 časa)

(10-12 tekstova u toku školske godine)

R. Domanović: Mrtvo more (odlomak)

M. Lalić: Čobanica (odlomak)

I. Andrić: Priča o kmetu Simanu (odlomak)

M. Pavić: Predeo slikan čajem (odlomak)

D. Kiš: Bašta, pepeo (odlomak)

P. Kočić: Kroz mećavu (odlomak)

M. Krleža: iz Dnevnika (odlomak)

S. Božović: Tebi, moja Dolores (odlomak)

A. Isaković: Kašika

A. Tišma: Vere i zavere (odlomak)

R. Petrović: Ljudi govore (po izboru)

A. G. Matoš: Jesenje veče

Narodna pesma: Smrt vojvode Prijezde

D. Maksimović: Slovo o ljubavi (po izboru)

D. Cesarić: Voćka posle kiše

A. Šantić: Moja otadžbina

M. Rakić: Dolap

Koristiti i tekstove drugih žanrova u skladu sa tematikom.

LEKTIRA

Dva (tri) teksta u toku školske godine po izboru nastavnika i učenika.

J. Dučić: Pisma s Jonskog mora

B. Ćopić: Bašta sljezove boje

Ropstvo Janković Stojana

Narodna pesma: Izbor iz savremene poezije i proze, naučno-popularne literature, omladinske štampe.

GOVORNO I PISMENO IZRAŽAVANJE (oko 22 časa)

Razgovor o pročitanim tekstovima, aktuelnim događajima u okviru predviđene tematike uz uključivanje više učenika u dijalog.

Rad na literarnom tekstu: reprodukovanje sadržine: analiza teme, mesta i vremena događaja, likova, opisa, ideje i dr; jezičko-stilska analiza.

Kraći prikaz samostalno pogledane bioskopske i pozorišne predstave.

Reportaža u vezi sa predviđenim temama.

Analiza kvaliteta izlaganja učenika.

Vođenje sastanka, diskusije.

Posle usmenog ovladavanja predviđenim oblicima izražavanja uvežbavati odgovarajuće oblike u pisanoj formi, kao i pisanje biografije, teza za diskusiju, rezimea saslušanog monologa.

Jedan pismeni zadatak u toku školske godine.

JEZIK (oko 22 časa)

Fonetika

Melodija rečenice. Uloga intonacije u izražavanju. (Emocionalna obojenost iskaza).

Građenje reči

Osnovni modeli građenja. Derivacija: sufiksalno, prefiksalno, sufiksalno-prefiksalno građenje, građenje složenica. (Kompozicija).

Deminutivi, hipokoristici, pejorativi, augmentativi.

Sintaksa

Iskazivanje poređenja (komparativ + ... superlativ i druge konstrukcije)

Iskazivanje količine (prilozi, brojevi), prilog + prilog, imenica + imenica (neutralizacija preciznosti: dva-tri, desetak; predlog + broj i dr.).

Sinonimičnost glagolskih vremena. (Sinonimičnost glagolskih načina).

Kongruencija u rodu i broju (gramatička). (Logička kongruencija u rodu i broju).

Struktura sintaksičkih jedinica (sintagma i rečenica; prosta rečenica; složena rečenica).

Nepotpune rečenice.

Leksikologija

Osnovne karakteristike leksike standardnog jezika.

Sinonimi, homonimi, antonimi.

Jezici u kontaktu

Jezički kontakti i međujezički uticaji srpskog i jezika narodnosti u oblasti leksike. Kalkiranje.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: aktuelne teme iz života i rada učenika; rad sa darovitim učenicima.

Iz života mladih: društvene aktivnosti mladih; lična interesovanja; omladinske zadruge i fabrike.

Kulturni život: savremena porodica u odnosu sa patrijarhalnom; najznačajnije kulturne institucije iz uže i šire društvene sredine; značajni kulturni događaji godine; jugoslovenski naučnici i umetnici dobitnici značajnih priznanja; značajniji događaji iz kulturne prošlosti naših naroda i narodnosti.

Društveni i privredni život: iz rada međunarodnih organizacija (OUN, Unesko, Unicef i dr.); pokret nesvrstavanja, značajna turistička mesta; nove tehnologije.

RAD NA TEKSTU (oko 24 časa)

(10-12 tekstova u toku školske godine)

V. Petrović: Salašar

I. Andrić: Travnička hronika (odlomak)

M. Crnjanski: Seobe I (odlomak)

M. Selimović: Sjećanja (odlomak o nastavnicima)

I. Sekulić: Rastanak (odlomak)

M. Vitezović: Šešir gospodina Vujića (odlomak)

V. Bulatović-VIB: iz Budilnika

V. Lubarda: Vaznesenje (odlomak)

S. Selenić: izbor iz proze

O. Davičo: Pesma (odlomak)

R. Zlatanović: pripovetka po izboru

V. Popa: Vrati mi moje krpice

J. Kaštelan: pesma po izboru

V. Parun: pesma po izboru

F. Štefan: Doba traganja

I. Samokovlija: Nosač Samuel (odlomak)

D. Radović: aforizmi

Koristiti i tekstove drugih žanrova u skladu sa tematikom.

LEKTIRA

Dva (tri) teksta u toku školske godine po izboru nastavnika i učenika.

D. Ćosić: Koreni

D. Kovačević: Balkanski špijun

Savremeni roman (po izboru)

Izbor iz naučno-popularne literature i omladinske štampe.

GOVORNO I PISMENO IZRAŽAVANJE (oko 22 časa)

Izlaganje u dužoj monološkoj formi o TV-emisiji, bioskopskoj, pozorišnoj predstavi i drugim temama u okviru predviđene tematike.

Rad na literarnom tekstu: reprodukovanje sadržine: analiza teme, mesta i vremena događaja, likova, opisa, ideje i dr; jezičko-stilska analiza.

Diskusija kojom se rešava aktuelan problem. (Kritički osvrt na diskusiju).

Analiza kvaliteta izlaganja učenika.

Posle usmenog ovladavanja predviđenim oblicima izražavanja uvežbavati odgovarajuće oblike u pisanoj formi.

Po jedan pismeni zadatak u toku školske godine.

JEZIK (oko 22 časa)

Sintaksa

Personalna i impersonalna rečenica. (Tipovi impersonalnih rečenica).

Složena rečenica. Zavisna i nezavisna rečenica.

Složene rečenice (odredbene, dopunske, atributske).

Poredak reči.

Umetnute reči.

Poredak rečenica.

Upravni i neupravni govor.

(Dosledno ukazivati na pravopisna rešenja).

Pasivne konstrukcije (s trpnim pridevom i morfemom se).

Leksikologija

Jednoznačne i višeznačne reči.

Pozajmljivanje reči iz stranih jezika i njihova adaptacija (sufiksi i prefiksi stranog porekla).

Arhaizmi. Istoricizmi. Dijalektizmi. Provincijalizmi. Neologizmi. Varvarizmi. Profesionalizmi.

Frazeološki izrazi.

Jezici u kontaktu

(Jezički kontakti i međujezički uticaji srpskog i jezika narodnosti u oblasti sintakse).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Zbog višenacionalne strukture stanovništva u Srbiji i društvene potrebe za svakodnevnim neposrednim kontaktima ljudi u drštveno-političkom, ekonomskom i kulturnom životu, oseća se sve veća potreba da svaki njen građanin, pored maternjeg, poznaje i srpski jezik.

Koncepcija programa srpskog kao nematernjeg jezika zasniva se na sintezi relevantnih naučnih saznanja iz lingvistike, psiholingvistike, sociolingvistike, teorije komunikacije i drugih naučnih disciplina koje su u vezi sa učenjem jezika.

Nastavni program srpskog jezika predstavlja produžetak programa osnovne škole i obezbeđuje kontinuitet nastave ovog predmeta. Stoga je neophodno da svaki nastavnik ovog predmeta dobro prouči program osnovne škole kako bi prelaz učenika iz VIII razreda osnovne u I razred srednje škole prošao bez većih teškoća. Kontinuitet podrazumeva podizanje kvantiteta znanja i umenja na viši stepen.

Program srpskog kao nematernjeg jezika sadrži sledeće elemente: cilj, zadatke i tematske celine, jezik, rad na tekstu, lektiru, govorno i pismeno izražavanje.

U **zadacima** su precizirani vaspitno-obrazovni zahtevi. U obrazovnom pogledu učenici treba da prošire znanje standardnog srpskog jezika, da podižu svoju jezičku kulturu, da prošire svoje obrazovanje elementima kulture naroda koji govori srpskim jezikom. Na ovaj način učenici se osposobljavaju za dalje učenje ovog jezika i za dalje obrazovanje i samoobrazovanje.

Tematika je navedena po razredima i treba da doprinese realizaciji zadataka. Ona obuhvata nekoliko tematskih oblasti koje se javljaju na više uzrasnih nivoa, počevši od osnovnog vaspitanja i obrazovanja, ali se realizuju drugim sadržajima u skladu sa poznavanjem jezika i interesovanjima učenika. Pored tema iz svakodnevnog života predviđene su i teme koje omogućavaju dalje upoznavanje elemenata kulture naroda koji govore srpskim jezikom.

Predviđene teme treba realizovati na tekstovima iz udžbenika, govornim vežbama u vezi sa štampom, RTV-emisijama i dr.

Uz tematiku za I i II razred unete su i **komunikativne funkcije** koje omogućavaju nesmetanu komunikaciju sa govornicima srpskog jezika.

Komunikativne funkcije su govorni modeli koji se upotrebljavaju u realnim životnim situacijama u zavisnosti od konteksta, odnosa među ljudima i znanja jezika.

U okviru pojedinih funkcija postoje mnoge funkcionalne jedinice (npr. iskazivanje zahvalnosti, formalni i neformalni načini obraćanja, oslovljavanja itd.). Bitno je da učenik produktivno savlada najčešće jedinice i da pravilno razume i više drugih.

Jezik je u skladu sa postavljenim ciljem i zadacima nastave. Građa se povezuje sa programom osnovnog vaspitanja i obrazovanja i ima linearno-spiralnu strukturu što znači da se ista jezička građa obrađuje ponovo, u nekom narednom razredu, ali drugačijim pristupom (preovlađuje kognitivni pristup) i na znatno višem nivou. U odeljku **jezik** u programu za srednji stupanj izdvojene su sledeće oblasti: fonetika, morfologija, tvorba reči, sintaksa, leksikologija, jezički kontakti, pravopis.

Nastava gramatike je sredstvo da se dalje uči jezik, kao i da se stiču znanja o jeziku, što, pak, ne znači da od učenika treba zahtevati da nauči napamet različita gramatička pravila i paradigme.

U gimnaziji učenik treba da stiče, pored komunikativne kompetencije (koja se izgrađuje počev od I razreda osnovne škole) i gramatičku (jezičku) kompetenciju tj. saznanja o zakonitostima po kojima funkcioniše jezik kao sistem.

Gramatika ne predstavlja izolovanu nastavnu oblast ovog predmeta već njegov integralni deo i ostvaruje se u nekoliko faza:

a) davanje u kontekstu većeg broja primera vezanih za govornu situaciju ili obrađeni tekst koji ilustruje jezičku pojavu;

b) navođenje učenika, individualnim putem, da shvate jezičku pojavu, da uoče njene karakteristike, da dođu do jezičke zakonitosti i pravila po kojima ona funkcioniše u sistemu, odnosno da dođu do zaključka vlastitim mišljenjem;

v) davanje objašnjenja - kratka uputstva o tome čemu služi određena gramatička građa, šta se njome izražava i kada i u kojim okolnostima se upotrebljava, odnosno po kojem principu;

g) vežbanje.

U realizaciji sadržaja iz odeljka **jezik** treba obezbediti kontrastivni pristup; to znači, da će se kategorijama koje učenici nemaju u svom maternjem jeziku, ili koje predstavljaju razliku u odnosu na situaciju u njihovom jeziku posvetiti više vežbi i više vremena.

Jezička građa sistematizuje se frontalno, dok se u uvežbavanju primenjuje i grupni i individualni rad sa učenicima.

Za realizaciju gramatičke građe, gdegod za to postoje uslovi, koriste se sheme i tabele da bi se jezičke pojave bolje razumele.

Za uvežbavanje jezičke materije koriste se govorne i pismene vežbe manipulativnog karaktera (na primer, akcenatske vežbe, vežbe usvajanja sintaksičkih odnosa, morfoloških oblika, pravopisa, vežbe korišćenja priručnika, rečnika itd.).

Izbor, broj, vrsta vežbi zavisi od jezičke građe i njenog odnosa prema jeziku učenika. Gde su razlike izraženije, koristi se veći broj različitih vežbi.

U okviru dela programa **jezik** predviđen je proširen deo za učenike koji brže napreduju u savladavanju srpskog jezika.

Rad na tekstu

U programu je dato više literarnih tekstova nego što se može obraditi u toku jedne školske godine da bi nastavnik mogao da izabere zavisno od toga koliko učenici znaju srpski jezik i zavisno od njihovog interesovanja.

Uža nastavnikova selekcija tekstova, 10-12 u toku školske godine ne bi smela da obuhvati samo literarne tekstove već i one pisane drugim stilovima.

Predloženo vreme i broj tekstova za obradu za svaki razred treba uvažavati kako ne bi bile zapostavljene ostale oblasti nastave ovog predmeta.

Tekst u nastavi srpskog kao nematernjeg jezika pruža osnovu za savladavanje jezika na nivou sistema, na nivou komunikacije i za upoznavanje kulture naroda koji govore ovim jezikom.

Rad na tekstu sadrži sledeće faze:

a) obradu teksta (uvodni razgovor sa semantizacijom nepoznatih reči, lokalizovanje teksta, čitanje teksta, proveravanje, razumevanje pročitanog teksta);

b) korišćenje sadržinskih i jezičkih elemenata teksta za sticanje jezičkih i komunikativnih sposobnosti učenika (vođenje razgovora o tekstu i povodom teksta, dalje savladavanje jezičkog sistema, sticanje konkretnih znanja o specifičnostima kulture naroda čiji se jezik uči, realizovanje vaspitne komponente);

v) rad na bogaćenju leksike;

g) analiza teksta (književno-estetska analiza sa učenicima koji su savladali jezik. Pri književno-estetskoj analizi tekstova postepeno se koriste književnoteorijske kategorije koje su učenici savladali na maternjem jeziku).

Nivo analize teksta variraće u zavisnosti od učeničkih znanja srpskog jezika. Nekada će se u tome dostići zavidan domet. Nikada, međutim, ne bi trebalo u potpunosti rad na tekstu identifikovati sa nastavom u maternjem jeziku jer će nastavnik morati da se sa jednim brojem učenika zadrži na otklanjanju barijera koje im stvara drugi jezik.

Čitanje. Na ovom stupnju učenici se dalje podstiču i usmeravaju za informativno čitanje (čitanje u sebi).

Kada čitanje ima za cilj, pre svega, informisanje koriste se naučno-popularni tekstovi, jezički priručnici, članci iz omladinskih, dnevnih, nedeljnih listova i sl.

Učenici samo povremeno čitaju naglas da bi korigovali i usavršavali prozodijske i druge akustičke elemente srpskog jezika. Za potrebe ovog rada koristiće se prevashodno literarni tekstovi.

Lektira je predviđena za sve četiri godine gimnazije i namenjena je za samostalni rad učenika kod kuće. Cilj je da se učenici dalje osposobljavaju za čitanje u sebi i da se navikavaju da samostalno dolaze do saznanja koja ih interesuju neposredno putem srpskog jezika.

Za svaki razred predviđeno je da učenici pročitaju dva teksta, odnosno tri (u proširenom delu programa) po izboru nastavnika i učenika. Odabira se od predviđenih literarnih dela, iz listova za omladinu i naučno-popularne literature.

U zavisnosti od toga da li je nastavnik kao lektiru zadao isti tekst frontalno, ili različite tekstove po individualnom izboru učenika, ili je duži tekst podelio na delove koje će pročitati manje grupe učenika, razlikovaće se i provera da li su učenici shvatili poruku teksta. Učenici koji ne savladaju prošireni deo programa odgovaraće na pitanja nastavnika, kraće će samostalno prepričati tekst i sl. Učenicima koji bolje znaju jezik i savladaju prošireni deo programa postavljaju se veći zahtevi (da pročitaju ceo tekst, na

primer, samostalno prepričaju i komentarišu tekst, uključuju se u diskusiju, u analizu teksta lektire i sl.). Bitno je da se učenici motivišu da pročitaju lektiru i da se prikladnim zadacima upućuju da sami provere u kojoj su meri razumeli pročitano.

Govorno i pismeno izražavanje realizuje se na nivou koji će zavisiti od znanja jezika i sposobnosti učenika za pojedine oblike izražavanja usvojene u osnovnoj školi.

Za dalje razvijanje i sticanje govornih sposobnosti koriste se razni tipovi vežbi komunikativnog karaktera (npr. razgovori na osnovu predviđene tematike i pročitanog teksta, uključujući i elemente kulture koje tekstovi sadrže, uvežbavanje naracije, deskripcije, vođenje diskusije i drugi tipovi vežbi dati po razredima u programu). Isto tako, za dalje osposobljavanje učenika za produktivno korišćenje pisanog jezika koriste se razni tipovi pismenih vežbi komunikativnog karaktera (npr. davanje više kompleksnijih odgovora na jedno pitanje i postavljanje pitanja, prepričavanje teksta, pisanje slobodnih sastava o datoj temi itd.).

Uvežbavanje različitog oblika izražavanja uvek treba savladati najpre usmeno, a zatim pismeno.

Domaći zadaci predstavljaju važnu komponentu nastavnog procesa. Njima se proverava ne samo koliko su učenici savladali određeno gradivo i njihova osposobljenost da to znanje primene nego su oni pogodni i za razvijanje jezičkih umenja (informativno čitanje i pisanje) i za pismeno osposobljavanje učenika za samostalni rad i samoobrazovanje. Oni se daju učenicima redovno (do 25 u toku školske godine) sa osmišljenim ciljem. Zadaci treba da budu raznovrsni, a po težini odmereni, u skladu sa znanjem i sposobnostima učenika. Nastavnik na času pregleda jedan-dva domaća zadatka detaljnije, a po određenom planu pregleda i ocenjuje domaće zadatke svih učenika.

Školski pismeni zadatak je oblik provere usvojenosti programske materije. Za njega treba izdvojiti tri časa. Na prvom, učenici pišu, na drugom se analiziraju zadaci (bitne komponente) i na trećem učenici sami ispravljaju zadatak.

U toku školske godine, zadacima objektivnog tipa, parcijalno se proverava usvojenost dela programske građe (četiri do pet puta u trajanju po 10 minuta).

Preporučuje se i jedan zadatak objektivnog tipa radi provere znanja celokupnog sadržaja programa za jedan razred.

U realizaciji svih zadataka treba maksimalno podsticati učenika, koristeći za to odgovarajuća nastavna sredstva (AV-sredstva, RTV-emisije, film, najraznovrsniji štampani materijal u skladu sa programom i interesovanjima učenika) i forme rada (grupni i individualni rad).

Težište rada u nastavi srpskog kao nematernjeg jezika prenosi se na učenika. On aktivno učestvuje u radu, postaje subjekat nastave. Svojim zalaganjem i radom treba da stiče i razvija jezička umenja, da usvaja jezik i usvojeno znanje primenjuje u komunikaciji.

Nastavnik vodi, planira (odabira sadržaje rada, leksiku, tipove i broj vežbi, nastavne metode itd.), organizuje nastavni proces, koordinira rad učenike da bi se što uspešnije realizovali postavljeni zadaci. Pored toga, nastavnik vrednuje postignute rezultate, ali i dalje na ovom stupnju uključuje učenike da aktivno učestvuju u ocenjivanju sopstvenog rada i rada svojih drugova.

Nastavu nematernjeg jezika treba povezati sa nastavom jezika učenika, istorijom, geografijom, likovnom i muzičkom umetnošću i drugim predmetima. Uspostavljanje korelacije među ovim predmetima neophodno je jer omogućuje ostvarivanje obostrano efikasnijih rezultata.

Albanski jezik i književnost

Opšti tip

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (90 časova)

I. Prosvetiteljstvo (6 časova)

Naučno-reformatski pokret u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osjećajnosti; verska tolerancija. Prosvetiteljstvo jugoslovenskih i albanskog naroda.

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju

Kulturni pokret u Voskopoji u XVIII veku.

Predstavnici: Teodor Kavalioti, Teodor Hadžifilini, D. Hanil Hadžio - prikaz

Bejtedžijska književnost

Ibrahim Nezimi, Hasan Zuko Kamberi, Muhamet Kučuku-Čami - informativno

II. Romantizam (37 časova)

Romantizam u evropskoj, jugoslovenskoj i albanskoj književnosti (pojam, osobenosti, značaj)

Dž. G. Bajron: Čajld Harold (odlomak)

A. S. Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Š. Petefi: Sloboda sveta

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz predgovora Srpskom rječniku); sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama).

Branko Radičević: Đački rastanak

Đura Jakšić: Na liparu (Veče, Ponoć)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića (odlomak)

France Prešern: Sonetni venac

Predstavnici albanske književnosti: Istorijski, društveni i kulturni uslovi. Prizrenska liga.

Kulturna društva, škole, listovi, časopisi na albanskom jeziku. Skupljanje folklora (Thimi Mitko, Zef Jubani) - osvrt

Naum Veićiljhardži: (prosvetiteljska i književna delatnost)

Jeronim De Rada: Kngt e Milosaos

Gavril Dara i Riu: Knga e spresme e Bals,

Konstantin Kristoforidi: Rad u oblasti jezika (bukvar, gramatika, rečnik, prevodi) i književnost (Lov brđana) - osvrt

Zef Serembe: (Vjersha) (Pesme) - Prijateljstvo, Mojoj dragi (osvrt)

Naim Frašeri: Život i književno stvaralaštvo, (Bagti e bujqsi), II deo (odlomak); (Lulet e vers) (Život, Srce, Lepota); Istorija Skenderbega (odlomak) - prikaz

Sami Frašeri: kulturna, jezička i književna delatnost (informativno)

Ndre Mjeda: Život i književno stvaralaštvo - Juvenilia, (odlomak); Životni san, Putnik (osvrt)

Filip Široka: Zani i zemres - (Shko dellendyshe) - Nj lules se veshkun - uvelom cvetu (osvrt)

Ljuidj Gurakući: (Vjersha) - pesma (izbor)

III. Realizam (35 časova)

Realizam u evropskoj, jugoslovenskoj i albanskoj književnosti (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma.

Onore de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

L. N. Tolstoj: Ana Karenjina

Realizam u jugoslovenskoj književnosti (4 časa)

S. Matavulj: Povareta

R. Domanović: Danga

B. Nušić: Narodni poslanik

Realizam u albanskoj književnosti

Anton Ž. Čajupi: "Baba Tomori" (Moje selo, Naricanja, Sultan, Vrt ljubavi) - osvrt

Aleks Stavre Drenova-Asdreni: Život i književno stvaralaštvo: Poezija (Ratnik, Prosjak, Mladima, Egoistično kajanje) - osvrt

Mihalj Grameno: "Odžaku" (odlomak)

Fan S. Noli: "Album" (Izgnan mrtav, Pored reke) - osvrt

Ali Aslani: Poezija "Hanko Hala" (izbor)

Mitruš Kutelji: Kako je ponalazio Aga Jakup božji put (odlomak)

IV. Lektira (12 časova)

Ernest Hemingvej: Starac i more

Čajupi: Posle smrti

Fatmir Djata: Močvara

Petar Marko: Hasta la vista

Borisav Stanković: Nečista krv (2)

Ivo Andrić: Most na Žepi (1)

V. Književnoteorijski pojmovi

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asident, polisident, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (31 čas)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacija književnog jezika i pravopisa kod Albanaca. Razvoj albanskog književnog jezika i povezivanje sa nastavom književnosti. Osnovni principi albanske književne norme.

Funkcionalni stilovi albanskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi.

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, licni i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27 časova)

I. Usmeno izražavanje

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe, funkcionalni stilovi; naučni.

II. Pisano izražavanje

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanja teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (76 časova)

I. MODERNA (16 časova)

Moderna u evropskoj, jugoslovenskim i albanskoj književnosti. Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Veze, Albatros

Rembo: Ofelija

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

A. Čehov: Ujka Vanja

A. Šantić: Moja otadžbina, Pretpraznično veče

J. Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti

M. Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Ivan Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

A. G. Matoš: Jesenje veče

P. Kočić: Jazavac pred sudom

Moderna u albanskoj književnosti

Ljasguš Poradeci - poezija (Izvor mog sela)

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (40 časova)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim i albanskoj književnosti (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura).

V. Majakovski: Oblak u pantalonama

Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Miloš Crnjanski: Seobe I (odlomci)

Kosta Racin: Berači duvana

Ivan Goran Kovačić: Jama

Albanska književnost između dva svetska rata

Haki Strmili: Kada bih bila dečak (odlomak)

Nonda Buljka: Kad plače i peva slavuj - izbor

Miloš Đerđ Nikola-Miđeni: Pesma mladosti, Sinovi novog veka, Poema o bedi (osvrt); Proza: Legenda o kukuruzu, Istorija jedne od njih, Hoćeš li uglja gospodine, Žetve (osvrt)

Petro Marko: Poezija (Salute Madrid, Četiri sanjarenja) - osvrt

Sterjo Spase: Nevesta bez vela

Savremena albanska književnost (10 časova)

Esad Mikuli: Čežnja za nedostižnim

Sterjo Spase: Buđenje

Josip Relja: Nita

Petro Marko: Poslednji grad

Fatos Arapi: Sudbine

Sotir Andoni: Pripovetke (izbor)

III. LEKTIRA (10 časova)

Nazim Hikmet: Poezija (izbor pesama)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija (2 časa)

Lazar Vučković: Izabrane pesme

Hivzi Sulejmani: Ljudi

Enver Đerđeku: Zalog ljubavi

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrof, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama, (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (30 časova)

I. GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o građenju složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja.

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice) i odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanje najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičkih reči. Pune reči (imeničke, pridevske i priloške reči i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i rečce).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške i glagolske sintagme).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjekatsko predikatska konstrukcija, rekcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne konstrukcije (s imenskim i priloškim predikativom), konstrukcije sa semikopulativnim glagolima (dopunskim predikativima). Priloške odredbe.

Bezlične rečenice. Rečenice s logičkim (semantičkim) subjektom.

Rečenice s pasivnom konstrukcijom. Rečenice s bezličnom konstrukcijom.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (38 časova)

Usmeno izražavanje

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

Pismeno izražavanje

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (68 časova)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (18 časova)

Slojevita struktura književno-umetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture. Jedinstvo oblika i sadržine.

Metodologija proučavanja književnosti

Pozitivizam u izučavanju književnosti

Psihološka prilaženja književnoj umetnosti

Fenomenološki pristup književnom delu

Strukturalizam u proučavanju umetnosti reči

Recepcijski (primalački) odnos prema književnosti.

Raznovrsnost i saodnos metodoloških pristupanja (gledišta, polazišta); pluralizam metodoloških gledišta.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književno-umetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (53 časa)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske, jugoslovenske i albanske književnosti (1 čas)

Kami: Stranac (1 čas)

Borhes: Čekanje (kratka priča) (1 čas)

Savremena albanska književnost (25)

Šefćet Musaraj: Novele (izbor)

Adem Gajtani: Odabrana poezija (izbor)

Azem Škrelji: Krštenje reči (izbor)

Ćerim Ujkani: Sunce koje tražim (izbor)

Enver Đerđeku: Reč (izbor)

Nazim Rahmani: Put do moje kuće (odlomak)

Jusuf Budžovi: Beleške Đona Nikol Kazazija (odlomak)

Nataša Lako: Poezija (izbor)

Zejnulah Rahmani: Trg alke (odlomak)

Sabri Mamiti: Izbor iz poezije

Hehmet Kraja: Veliko vreme (odlomak)

Naum Prifti: Vodenice Koste Bardia (drama) - odlomak

Murteza Peza: Preko smrti (odlomak)

Savremena jugoslovenska književnost (13)

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje (izbor)

V. Desnica: Proljeća Ivana Galeba

M. Lalić: Lelejska gora

D. Ćosić: Koreni

V. Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

A. Isaković: Kroz granje nebo

D. Kiš: Enciklopedija mrtvih

III. LEKTIRA (12 časova)

Gete: Jadi mladoga Vertera

Gabriel Garsia Markez: Sto godina samoće

M. Selimović: Derviš i smrt (2 časa)

Miroslav Krleža: Povratak Filipa Latinovića (2 časa)

Ali Podrimja: Ravnoteža

Muhamet Kerveši: Igra u nastavcima (izbor)

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers).

Izbor iz albanske književne kritike i eseistike.

Jedan roman iz savremene produkcije nagrađen jednom od književnih nagrada (Nobelova nagrada, Ninova nagrada za roman godine i dr.).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (25 časova)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padežnih konstrukcija. Osnove imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Vezнички izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagolski vid.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika; prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa. Glagolski prilozi. Infinitiv.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi). Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (35 časova)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika; funkcionalni stilovi i administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

UVODNA OBJAŠNJENJA

1. Program albanskog jezika i književnosti namenjen četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa: **gimnaziji opšteg tipa** i **gimnaziji sa dva smera**: društveno-jezičkim i prirodno-matematičkim.

2. Obavezni godišnji fond časova ovog predmeta utvrđen je **planom** obrazovno-vaspitnog rada dveju gimnazija.

Gimnazija sa dva smera: **opšti**: I - 140; II - 148; III - 144; IV - 128 časova godišnje; **društveno-jezički**: I - 140 godišnje; II - 148 godišnje; III - 180 godišnje; IV - 160 godišnje; prirodno-matematički: I - 40 godišnje; II - 111 godišnje; III - 108 godišnje; IV - 128 godišnje.

3. Program sadrži ove segmente: ciljeve i zadatke, sadržaj (po razredima) u okviru triju programsko-tematskih područja (književnost, jezik i kultura izražavanja).

4. Zavisno od razreda i sadržaja godišnji fond časova nastave ovog predmeta raspoređen je tako da je za područje **Književnost** izdvojeno oko 60%, a za druga dva (**Jezik i Kultura izražavanja**) oko 40% časova. Ukupan broj časova za svako područje iskazan je brojem časova. U okviru tog fonda planirani sadržaji se obrađuju na 70% časova. Ostalih 30% časova, predviđeno je za ponavljanje, utvrđivanje, vežbanje i sistematizovanje programa.

5. Ciljevi i zadaci čine jedinstvenu celinu i ostvaruju se tokom četiri godine - sistematski i kontinuirano - u svim predviđenim programsko-tematskim područjima i vidovima rada.

6. Svi sadržaji raspoređeni su po razredima, područjima, oblastima i temama uz primenu načela postupnosti, korelacije, integracije i primerenosti uzrastu.

7. Sadržaji **Književnosti** konkretizovani su po razredima, segmentima (književnost i lektira), a obuhvataju književnoteorijsko i književnoistorijsko proučavanje književnoumetničkih dela i književnosti.

8. Područje **Jezik** obuhvata izučavanje jezika kao sistema. U sadržaje ovog područja ugrađeni su elementi opšte lingvistike i pravopisa.

9. Područje **Kultura izražavanja** obuhvata oblike, vrste i zahteve u oblasti usmenog i pismenog izražavanja (po razredima). U ovoj oblasti planirane su govorne i pismene vežbe, domaći zadaci i broj pismenih zadataka godišnje.

10. U interesu što uspešnije realizacije brojnih zahteva i sadržaja neophodna je i stalna saradnja nastavnika albanskog jezika i književnosti s nastavnicima drugih predmeta (istorije, srodnih opštestručnih i užestručnih predmeta), stručnim saradnicima (školskim

bibliotekarom-medijatekarom, pedagogom, psihologom) i organima (stručnim aktivom i većima), roditeljima učenika i međuopštinskom (regionalnom) prosvetno-pedagoškom službom (prosvetnim savetnicima za albanski jezik i književnost); takođe je korisna saradnja nastavnika i sa određenim institucijama (narodnom bibliotekom, domom kulture, bioskopom, lokalnim novinama, radio-stanicom i dr.).

11. Kvalitet i trajnost znanja, umenja, veština i navika učenika umnogome zavise od principa, oblika, metoda i sredstava koji se koriste u obrazovno-vaspitnom procesu. Iz tih razloga savremena nastava maternjeg jezika i književnosti pretpostavlja ostvarivanje bitnih zadataka i sadržaja programa uz maksimalno moguću misaonu aktivnost učenika (subjekata u nastavi), poštovanje određenih didaktičkih principa (posebno: svesne aktivnosti učenika, naučnosti, primerenosti, postupnosti, sistematičnosti i očiglednosti), kao i adekvatnu primenu onih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava čiju su vrednost utvrdile i potvrdile savremena praksa i metodika nastave maternjeg jezika i književnosti (pre svega: razni vidovi grupnog i individualnog rada primereni mogućnostima učenika, metode - dijaloška, tekstualno-grafička, demonstracije i samostalnih radova učenika, sredstva - udžbenici, priručnici, razne vrste tekstova i grafičkih prikaza, grafofolije, ploče i kasete, nastavni i drugi filmovi, radio i televizijske emisije i sl.). Izbor određenih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava uslovljen je, pre svega, nastavnim sadržajima i ciljevima (obrazovnim, vaspitnim i funkcionalnim), koje treba ostvariti na jednom času albanskog jezika i književnosti.

12. Redovna nastava maternjeg jezika u književnosti izvodi se u klasičnim, odnosno tzv. specijalizovanim učionicama i kabinetima za ovaj predmet, koji treba da budu opremljeni u skladu sa normativima za gimnazije. Delimično, ona se organizuje i u drugim školskim prostorijama (biblioteci-medijateci, čitaonici, audiovizuelnoj sali i sl.).

13. U nastavi albanskog jezika i književnosti koriste se udžbenici i priručnici (koje je odobrio Prosvetni savet SR Srbije) i bibliotečko-informacijska građa od značaja za ostvarivanje zadataka i sadržaja programa ovog predmeta (proučiti poglavlje o školskoj biblioteci-medijateci), odnosno za sistematsko osposobljavanje učenika za samostalno korišćenje raznih izvora saznanja u nastavi i van nje.

14. U odnosu na dosadašnji, ovaj program donosi izvesne promene i novine, koje treba imati u vidu prilikom planiranja (globalnog i operativnog) i realizacije predviđenih zadataka i sadržaja. Posebno su značajne ove promene i novine u programu: izmenjen je nedeljni i godišnji fond časova u I, II, III i IV razredu gimnazije kao i način raspodele predviđenog godišnjeg fonda časova na pojedine segmente programa, obezbeđen je adekvatniji odnos između časova obrade i drugih tipova časova: korigovani su cilj i zadaci nastave: izmenjeni su struktura i sadržaji područja Književnost i jezik; u program je uključen sadržaj iz proučavanja književnog dela. Uvedena je oblast lektire, uključeni su novi autori i naslovi; određeni su osnovni književnoteorijski pojmovi koji se usvajaju tokom obrade odgovarajućih dela: stvoreni su preduslovi za kreativno ispoljavanje nastavnika i prilagođavanje vaspitno-obrazovnog rada različitim situacijama u praksi, kao i za pojačavanje stvaralačke saradnje nastavnika i učenika.

A. KNJIŽEVNOST

Ovo programsko-tematsko područje obuhvata najznačajnija dela iz albanske, jugoslovenske i svetske književnosti, koja su raspoređena u književnoistorijskom kontinuitetu od starog veka do danas.

Od istorijskog kontinuiteta odstupa se samo u poglavlju **Uvod u proučavanje književnog dela** u I razredu i **Proučavanje književnog dela** u IV razredu, kao i u poglavlju **Lektira** (u sva četiri razreda).

Program I razreda je za početak predvideo **Uvod u proučavanje književnog dela** (književnoteorijski pristup) kako bi se izbeglo naglo prelaženje sa tematskog proučavanja, karakterističnog za nastavu ovog predmeta u osnovnoj školi, na proučavanje istorije književnosti, tj. izučavanje književnoumetničkih dela u istorijskom kontekstu, kako je koncipirano u ovom programu za gimnaziju. Uz taj osnovni razlog treba imati u vidu i druga preimućstva ovakvog pristupa: nastavnik će steći uvid u književnoteorijska znanja koja su učenici poneli iz osnovne škole. Ta znanja će se sistematizovati, proširiti i produbiti, čime će se ostvariti valjaniji put za složeniji i studiozniji pristup književnim delima kakav zahteva gimnazijski program književnosti.

Nastavnik albanskog jezika i književnosti u gimnaziji treba da pođe od pretpostavke da je učenik u osnovnoj školi stekao osnovna znanja:

- iz teorije književnosti: tema, motiv, fabula; lik, karakter; struktura proznog književnog dela, književni rodovi i vrste; osnovna jezičkostilska izražajna sredstva; usmena i pisana književnost; struktura lirske pesme; stih, strofa, rima, ritam; struktura dramskog dela; dijalog, monolog, dramska vrsta, drama i pozorište, film, radio-drama, televizijska drama.

- iz osnova scenske i filmske kulture: slika, reč, zvuk, filmska muzika, situacija, radnja, junaci filma, elementi filmskog izraza, filmske vrste, od sinopsisa do scenarija; film, televizija, književnost (sličnost i razlike).

Sa stečenim znanjima, koja se u gimnazijskom programu proširuju i produbljuju, učenik može aktivno da učestvuje u proučavanju književnog dela.

Proučavanju književnog dela dato je, takođe, posebno mesto u IV razredu gimnazije, kada su učenici zreliji i sposobniji za upoznavanje sa slojevitom strukturom književnoumetničkog dela i književnim metodologijama.

Interpretativno-analitički metodički sistem je osnovni vid nastave književnosti u gimnaziji i njega treba dosledno primenjivati prilikom upoznavanja učenika sa izabranim književnim delima koja su predviđena programom. Naravno, ne treba očekivati da se sva programom predviđena dela obrađuju na nivou interpretacije kao najpotpunijeg analitičko-sintetičkog pristupa književnom delu. Nastavnik treba da proceni na kojim će delima raditi interpretaciju, a na kojim osvrt, prikaz ili, pak, problemsko-stvaralački metodički sistem.

Nema sumnje da ovakav program književnosti u gimnaziji povremeno traži i primenu eksplikativnog metodičkog sistema kada se mora čuti nastavnikova reč, i to najčešće prilikom davanja informacija o epohama koje se proučavaju, kao i u svim drugim situacijama u kojima nastavnik ne može računati na učenikova predznanja (na primer: osnovne informacije o počecima pismenosti i književnosti). Nastavnik književnosti ne sme zaboraviti da je njegov govor model pravilnog, čistog i bogatog jezika kakvom treba da teže njegovi učenici.

Književna dela iz programa Lektire imaju ravnopravan tretman s delima iz obaveznog programa književnosti i obrađuju se po istom metodičkom sistemu. Treba napomenuti da se iz lektire koja je data po izboru učenika i nastavnika ne moraju obraditi svi pisci, već književno delo onog pisca za koje se opredeljuju učenici i nastavnik.

B. JEZIK

Program nastave jezika u gimnaziji koncipiran je tako da omogući učenicima sticanje znanja i o jeziku kao društvenoj pojavi, i o jeziku kao sistemu znakova. Cilj je da učenici, pored znanja o svom maternjem jeziku, steknu i opšte lingvistička, odnosno sociolingvistička znanja neophodna obrazovanom čoveku. Ova opšta znanja su funkcionalno povezana sa nastavom maternjeg jezika. Glavni deo tih znanja obrađuje se u segmentu **Opšti pojmovi o jeziku** (na početku programa za prvi i na kraju programa za četvrti razred), kao u uvodnom delu segmenta **Književni jezik** (u prvom razredu) i segmentu **Jezički sistem i nauke koje se njime bave**; ali se opšti pojmovi obrađuju i tokom cele nastave - u vezi sa odgovarajućim partijama o albanskom kao maternjem jeziku. Insistiranje na jednom teorijski i metodološki višem nivou izučavanja jezičkih pojava daje novi kvalitet nastavi koja obuhvata i znanja s kojima su se učenici sretali u osnovnoj školi. Ova opšta znanja, pored svoje opšteobrazovne vrednosti i značaja za olakšavanje i poboljšavanje nastave maternjeg jezika, treba da posluže i lakšem savlađivanju gradiva iz stranih jezika.

Deo programa **Književni jezik** (prvi i drugi razred) višestruko je značajan. Njegovom realizacijom učenici treba da dobiju znanja i izgrade odgovarajuće stavove o albanskom književnom jeziku o jezičkoj politici i toleranciji u Jugoslaviji i o značaju književnojezičke norme i jezičke kulture; isto tako, ovaj deo programa uključuje i nastavu o razvoju književnih jezika na albanskom jezičkom području i posebno o postanku i razvoju modernog albanskog književnog jezika, što je od značaja i za nastavu književnosti.

U segmentu programa posvećenog organizaciji i funkcionisanju jezičkog sistema ne obrađuju se samo čisto gramatički aspekti jezičkog sistema već se obuhvataju i funkcionalni aspekti. Zato su, između ostalog, u sintaksu uneti i elementi lingvistike teksta i pragmatike. Poseban je značaj dat leksikologiji (koja se nadovezuje na deo tvorbi reči), i to ne samo da bi učenici stekli više znanja o rečeničkom blagu svoga jezika, nego i da bi razvili pravilan odnos prema raznim pojavama u leksici.

U obradi svih segmenata programa treba se nadovezivati na znanja koja su učenici stekli tokom prethodnog školovanja. Međutim, ovde nije reč o prostom obnavljanju i utvrđivanju ranije stečenih znanja nego o dobijanju celovite slike o maternjem jeziku i, kao što je već rečeno, o usvajanju jednog kvalitativno višeg pristupa proučavanju jezičke organizacije i jezičkih zakonitosti.

Veoma je važno da se nastava jezika ne shvati kao cilj sama sebi, nego da se poveže sa ostalim delovima ovog nastavnog predmeta. Naime, ova nastava pruža lingvistička znanja koja će biti podloga za tumačenje jezika i stila u okviru proučavanja književnih dela, s tim što ova dela pružaju i odgovarajući materijal za uočavanje estetske funkcije jezika. S druge strane, nastava jezika se mora povezati i sa nastavom kulture izražavanja. Time će lingvistička znanja (o akcenatskom sistemu, tvorbi reči, leksikologiji, sintaksi itd.), kao i proučavanje pravopisa, doprineti da učenici bolje i potpunije usvoje književnojezičku normu i da poboljšaju svoje izražajne sposobnosti.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA

Vežbe u usmenom izražavanju treba da daju određeni stepen pravilne artikulacije, dikcije, intonacije, ritma i tempa u čitanju i kazivanju lirskog, epskog i dramskog teksta. Ove se vežbe, po pravilu, realizuju u toku obrade književnog teksta na taj način što će nastavnik, direktno, svojim čitanjem i govorenjem, ili uz pomoć gramofonske ploče ili magnetofonskog snimka, analizirati odgovarajuće elemente pravilnog usmenog izražavanja kako bi ih učenici uočili. Stečena saznanja transformišu se u veštine i umenja na taj način što učenici interpretiranjem književnih tekstova nastoje da sami dostignu odgovarajući stepen veštine i umenja ove vrste. Stečene sposobnosti se dalje uvežbavaju različitim oblicima usmenog izražavanja učenika (izveštavanje, raspravljanje, referisanje i dr.). Većina predviđenih oblika ove nastave neposredno se uključuje u nastavu književnosti ili pripreme za izradu pismenih sastava.

U prvom razredu (delimično i u drugom) veoma je uputno da nastavnik učenicima demonstrira metodologiju izrade pismenog sastava. U tom smislu korisno je kombinovati indukciju i dedukciju. Na odabranom uzorku (rasprava, izveštaj i dr.) treba analizirati njegovu kompoziciju, funkciju odeljka i ostale elemente (primerenost stila i sl.). Zatim se učenicima može dati zadatak da pripreme građu o jednoj temi, ali da prikupljenu građu ne oblikuju već da se to uradi na času. Vežba u metodologiji izrade pismenog sastava na osnovu prikupljene građe trebalo bi da bude demonstracija celokupnog postupka izrade pismenog sastava: od analize teme, određivanja njenog težišta, selekcije prikupljene građe, rasporeda pojedinosti s gledišta dobre kompozicije, do oblikovanja građe i rada na usavršavanju teksta.

Racionalizacija nastave u ovom poslu postiže se na taj način što će uzorak primerenog teksta biti u vezi s književnim delom iz programa za određeni razred.

I diferenciranje funkcionalnih stilova valja obavljati na uzorcima koje je nastavnik odabrao. Da bi učenik bio osposobljen da svoj jezik i način izražavanja podesi vrsti pismenog sastava (izlaganja), treba da bude stavljen u situaciju da napiše konkretan

sastav (pripremi izlaganje). Vežbe ove vrste treba ponavljati sve dok svaki učenik ne bude osposobljen da se služi određenim oblicima izražavanja. Da bi se postigao veći nastavni učinak, korisno je naći neophodnu psihološku motivaciju. Zbog toga učenike treba obavestiti ne samo o konačnom cilju koji se želi postići određenim sistemom vežbanja nego i o svrsishodnosti pojedinih parcijalnih vežbanja koja čine integralnu celinu. Tako, na primer, ako smo obavestili učenike da će sledeći pismeni zadatak biti u formi rasprave ili prikaza, onda i konkretne vežbe treba da budu podređene tom cilju. Nastavnik će na odabranom modelu konkretnog oblika izražavanja pokazati učenicima njegove bitne karakteristike, podrazumevajući tu i primerenost jezika i stila. Posle toga učenici u formi domaćeg zadatke čine prve pokušaje da samostalno napišu sastav određene vrste. Čitanjem i komentarisanjem domaćih zadataka učenici se dalje osposobljavaju u pismenom izražavanju i ovladavanju određenim vrstama sastava. Kad je nastavnik stekao utisak da su svi učenici relativno ovladali određenom vrstom pismenog izražavanja, utvrđuje čas izrade školskog pismenog zadatka. Rezultati takvog postupka pokazuju se u školskom pismenom zadatku, pa se na osnovu njih planira dalji rad na usavršavanju kulture izražavanja učenika. Ako više učenika ne postigne određeni uspeh, ceo se proces ponavlja.

Okvirni broj časova koji je predviđen za usmeno i pismeno izražavanje označava ukupno vreme, a ne i broj vežbi u toku nastavne godine (preporučuje se organizovanje većeg broja kraćih vežbi s precizno određenim ciljevima).

Tokom nastavne godine učenicima se daju pismeni zadaci (u skladu sa oblicima i vrstama navedenim u programu kulture izražavanja). Po pravilu, nastavnik je obavezan da pregleda i analizira zadatke svih učenika. Odabrani zadaci (ne samo najuspešniji) čitaju se i komentarišu na času (delu časa). Pored pismenih, u skladu sa zahtevima programa, nastavnik daje učenicima i druge vrste konkretnih domaćih zadataka (usmenih, praktičnih - primerenih mogućnostima učenika i njihovoj opterećenosti raznim obavezama).

Izrada školskog pismenog zadatka, po pravilu, traje jedan čas. Izuzetno, kad to pojedini oblici pismenog izražavanja iziskuju, izrada zadataka može trajati i duže od jednog časa, a ispravka najmanje dva časa.

Napomena

Društveno-jezički smer

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (90)

I. Prosvetiteljstvo (6)

Naučno-reformatorski pokret u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osjećajnosti; verska tolerancija. Prosvetiteljstvo jugoslovenskih i albanskog naroda.

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju

Kulturni pokret u Voskopoji u XVIII veku.

Predstavnici: Teodor Kavalioti, Teodor Hadži Filipi, D. Hanil Hadžiu - prikaz

Bejtejdžijska književnost

Ibrahim Nezimi, Hasan Zuko Kamberi, Muhamet Kučuku-Čami - informativno

II. Romantizam (37)

Romantizam u evropskoj, jugoslovenskoj i albanskoj književnosti (pojam, osobenosti, značaj)

Dž. G. Bajron: Čajld Harold (odlomak)

A. S. Puškin: Cigani, Evgenije Onjegin (odlomci)

Š. Petefi: Sloboda sveta

Vuk Stefanović Karadžić: reformator jezika i pravopisa (iz Predgovora Srpskom rječniku); sakupljač narodnih umotvorina (O podjeli i postanju narodnih pjesama).

Branko Radičević: Đački rastanak

Đuro Jakšić: Na liparu (Veče, Ponoć)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića (odlomak)

France Prešern: Sonetni venac

Predstavnici albanske književnosti: Istorijski, društveni i kulturni uslovi. Prizrenska liga.

Kulturna društva, škole, listovi, časopisi na albanskom jeziku. Skupljanje folklora (Thimi Mitko, Zef Jubani) - osvrt

Naum Većiljhardži: (prosvetiteljska i književna delatnost);

Jeronim De Rada: Kngt e Milosaos,

Gavril Dara i Riu: Knga e spresme e Bals

Konstantin Kristoforidi: Rad u oblasti jezika (bukvar, gramatika, rečnik, prevodi) i književnosti (Lov brđana) - osvrt

Zef Serembe: (Vjersha) (Pesme) - Prijateljstvo, Mojoj dragi (osvrt)

Naim Frašeri: Život i književno stvaralaštvo. Bagti e Bujqsi II deo (odlomak): Lulet e vers (Život, Srce, Lepota); Istorija Skenderbega (odlomak) - prikaz

Sami Frašeri: kulturna, jezička i književna delatnost (informativno)

Ndre Mjeda: Život i književno stvaralaštvo - Juvenilia, (odlomak); Životni san, Putnik (osvrt)

Filip Široka: Zani i zemres - Shko dellendyshe - Nj lules ze veshkun - uvelom cvetu (osvrt)

Ljuid Gurakući: Vjersha - pesma (izbor)

III. Realizam (35)

Realizam u evropskoj, jugoslovenskoj i albanskoj književnosti (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma.

Onore de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

L. N. Tolstoj: Ana Karenjina

Realizam u jugoslovenskoj književnosti (4)

S. Matavulj: Povareta

R. Domanović: Danga

B. Nušić: Narodni poslanik

Realizam u albanskoj književnosti

Anton Ž. Čajupi: "Baba Tomori" (Moje selo, Naricanja, Sultan, Vrt ljubavi) - osvrt

Aleks Stavre Drenova - Asdreni: Život i književno stvaralaštvo: Poezija (Ratnik, Prosjak, Mladima, Egoističko kajanje) - osvrt

Mihalj Grameno: "Odžaku" (odlomak)

Fan S. Noli: "Album" (Izgnan mrtav, Pored reke) - osvrt

Ali Aslani: Poezija "Hanko Hala" (izbor)

Mitruš Kutelji: Kako je pronalazio aga Jakun božji put (odlomak)

IV. Lektira (12)

Ernest Hemingvej: Starac i more

Čajupi: Posle smrti

Fatmir Djata: Močvara

Petar Marko: Hasta la vista

Borisav Stanković: Nečista krv (2)

Ivo Andrić: Most na Žepi (1)

V. Književnoteorijski pojmovi

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej; jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asident, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, peoma).

B. JEZIK (31)

I. KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Albanaca. Razvoj albanskog književnog jezika i povezivanje sa nastavom književnosti. Osnovni principi albanske književne norme.

Funkcionalni stilovi albanskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

II. MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Imeničke kategorije (padež i broj; rod). Vrste imenica. Osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi. Pridevske kategorije (rod, broj, padež, vid, stepen poređenja). Vrste prideva. Osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice. Imeničke zamenice: lične zamenice; nelične imeničke zamenice (zamenice ko, što itd.). Pridevske zamenice. Osnovno o promeni zamenica.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Vrste glavnih brojeva: osnovni brojevi, zbirni brojevi.

Glagoli. Neprelazni, prelazni i povratni glagoli. Podela glagola po vidu. Morfološke glagolske kategorije: vreme i način: lice i broj (i rod - kod oblika koji razlikuju m., ž. i s. rod); stanje (aktiv i pasiv); potvrdnost/odričnost. Osnovno o konjugaciji (glagolske osnove, glagolske vrste, lični i nelični oblici, oblici pasiva).

Prilozi. Vrste priloga.

Pomoćne reči: predlozi, veznici i rečce. Uzvici.

III. PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I. Usmeno izražavanje

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja).

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno **izlaganje** u funkciji: interpretacije književnog teksta. Uočavanje jezičkih postupaka i stilogenih mesta književnog teksta (čitanjem i obrazlaganjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe, funkcionalni stilovi; naučni.

II. Pisano izražavanje

Pravopisne vežbe: pisanje brojeva i odričnih oblika glagola. Pisanje skraćenica.

Pismeni sastavi: Izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (100)

I. MODERNA (40)

Moderna u evropskoj, jugoslovenskim i albanskoj književnosti. Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Veze, Albatros

Rembo: Ofelija

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

A. Čehov: Ujka Vanja

A. Šantić: Moja otadžbina, Pretpraznička veče

J. Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti

M. Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Ivan Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

A. G. Matoš: Jesenje veče

P. Kočić: Jazavac pred sudom

Moderna u albanskoj književnosti

Ljasguš Poradeci - Poezija (Izvor mog sela)

II. MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (40)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam, osobenosti i značaj); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim i albanskoj književnosti (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura).

V. Majakovski: Oblak u pantalonama

Tagora: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Miloš Crnjanski: Seobe I (odlomci)

Kosta Racin: Berači duvana

Ivan Goran Kovačić: Jama

Albanska književnost između dva svetska rata

Haki Strmili: Kada bih bila dečak (odlomak)

Nonda Buljka: Kad plače i peva slavuj - izbor

Miloš Đerđ Nikola-Miđeni: Pesma mladosti, Sinovi novog veka, Poema o bedi (osvrt); Proza: Legenda o kukuruzu, Istorija jedne od njih, Hoćeš li uglja, gospodine, Žetve (osvrt)

Petro Marko: Poezija (Salute Madrid, Četiri sanjarenja) - osvrt

Sterjo Spase: Nevesta bez vela

Savremena albanska književnost (10)

Esad Mikuli: Čežnja za nedostižnim

Sterjo Spase: Buđenje

Josip Relja: Nita

Petro Marko: Poslednji grad

Fatos Arapi: Sudbine

Sotir Andoni: Pripovetke (izbor)

III. LEKTIRA (10)

Nazim Hikmet: Poezija (izbor pesama)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija (2)

Lazar Vučković: Izabrane pesme

Hivzi Sulejmani: Ljudi

Enver Đerđeku: Zalog ljubavi

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrof, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama, (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (35)

I. GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o građenju složenica. Polusloženice. Pravopisna rešenja

II. LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksemama: sinonimija; antonimija; polisemija i homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istorizmi; neologizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Reči iz stranih jezika i kalkovi (doslovne prevedenice) i odnos prema njima. Rečnici stranih reči. Razumevanje najvažnijih prefiksa (i prefiksoida) i sufiksa (i sufiksoida) poreklom iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei i pomodni izrazi.

III. SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičkih reči. Pune reči (imeničke, pridevske i priloške reči i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i rečce).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške i glagolske sintagme).

Osnovne konstrukcije (i njihovi modeli) predikatske rečenice: subjekatsko-predikatska konstrukcija, reakcijske konstrukcije (s pravim i nepravim objektom), kopulativne konstrukcije (s imenskim i priloškim predikativom), konstrukcije sa semikopulativnim glagolima (dopunskim predikativima). Priloške odredbe.

Bezlične rečenice. Rečenice s logičkim (semantičkim) subjektom.

Rečenice s pasivnom konstrukcijom. Rečenice s bezličnom konstrukcijom.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV. PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (45)

Usmeno izražavanje

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

Pismeno izražavanje

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačnost reči, izbor reči (preciznost). Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećano značenje reči; prenesena značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (90)

I. PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (20)

Slojevita struktura književno-umetničkog dela

Sloj zvučanja

Sloj značenja

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta)

Sloj ideja

Dinamičnost strukture. Jedinstvo oblika i sadržine.

Metodologija proučavanja književnosti

Pozitivizam u izučavanju književnosti

Psihološka prilaženja književnoj umetnosti

Fenomenološki pristup književnom delu

Strukturalizam u proučavanju umetnosti reči

Recepcijski (primalački) odnos prema književnosti.

Raznovrsnost i saodnos metodoloških pristupanja (gledišta, polazišta); pluralizam metodoloških gledišta.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književno-umetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti)

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST (70)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske, jugoslovenske i albanske književnosti (1)

Kami: Stranac (2)

Borhes: Čekanje (kratka priča) (1)

Savremena albanska književnost (38)

Šefćet Musaraj: Novele (izbor)

Adem Gajtani: Odabrana poezija (izbor)

Azem Škrelji: Krštenje reči (izbor)

Ćerim Ujkani: Sunce koje tražim (izbor)

Enver Đerđeku: Reč (izbor)

Nazmi Rahmani: Put do moje kuće (odlomak)

Jusuf Budžovi: Beleške Đona Nikol Kazazija (odlomak)

Nataša Lako: Poezija (izbor)

Zejnulah Rahmani: Trg alke (odlomak)

Sabri Hamiti: Izbor iz poezije

Mehmet Kraja: Veliko vreme (odlomak)

Naum Prifti: Vodenica Koste Bardia (drama) - odlomak

Murteza Peza: Preko smrti (odlomak)

Savremena jugoslovenska književnost (16)

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (izbor)

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje (izbor)

V. Desnica: Proljeća Ivana Galeba

M. Lalić: Lelejska gora

D. Ćosić: Koreni

V. Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

A. Isaković: Kroz granje nebo

D. Kiš: Enciklopedija mrtvih

III. LEKTIRA (12)

Gete: Jadi mladog Vertera

Gabriel Garsia Markez: Sto godina samoće

M. Selimović: Derviš i smrt (2)

Miroslav Krleža: Povratak Filipa Latinovića (2)

Ali Podrimja: Ravnoteža

Muhamet Kerveši: Igra u nastavcima (izbor)

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajfers)

Izbor iz albanske književne kritike i eseistike.

Jedan roman iz savremene književne produkcije nagrađen jednom od književnih nagrada (Nobelova nagrada, Ninova nagrada za roman godine i dr.).

IV. KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (35)

I. SINTAKSA

Padežni sistem. - Pojam padežnog sistema i predloško-padežnih konstrukcija. Osnove imeničke, pridevske i priloške vrednosti padežnih odnosno predloško-padežnih konstrukcija. Predloški izrazi.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Sistem zavisnih rečenica. Obeležja zavisnih rečenica. Tri osnovna tipa vrednosti zavisnih rečenica (imeničke, pridevske i priloške zavisne rečenice). Glavne vrste zavisnih rečenica: izrične (sa upravnim i neupravnim govorom), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, poredbene i posledične. Veznički izrazi.

Sistem nezavisnih rečenica. Obaveštajne, upitne, zapovedne, željne i uzvične rečenice.

Osnovi pojmovi o negaciji.

Glagolski vid.

Glagolska vremena i glagolski načini - osnovni pojmovi. Vremenska i modalna značenja ličnih glagolskih oblika; prezenta, perfekta, krnjeg perfekta, aorista, imperfekta, pluskvamperfekta, futura, futura drugog, kondicionala (potencijala) i imperativa. Glagolski prilozi. Infinitiv.

Naporedne konstrukcije (koordinacija). Pojam naporednog odnosa. Obeležavanje naporednog odnosa. Glavni tipovi naporednih konstrukcija: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica (osnovni pojmovi). Informativna aktualizacija rečenice i načini njenog obeležavanja (osnovni pojmovi).

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Specijalni tipovi nezavisnih rečenica. (Evo autobusa! Požar! Strašnog li vremena! i dr.).

Pragmatika. Govorni činovi. Struktura razgovora i teksta.

II. OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika: Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III. PRAVOPIS

Interpunkcija

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

I. USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorijuma. Vežbe javnog govorenja pred auditorijom (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II. PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika; funkcionalni stilovi; administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanja).

Pravopis: interpunkcija (vežbanja).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

Napomena

Prirodno-matematički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (oko 58 časova)

I. Realizam (35)

Realizam kao književni pravac i metod. Društveno-istorijski uslovi pod kojima se razvijala realistička književnost (2)

1. Realizam u svetskoj književnosti (6)

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Gogolj: Revizor

Lav Tolstoj: Ana Karenjina (odlomak)

2. Realizam u književnosti jugoslovenskih naroda (5)

Simo Matavulj: Povareta

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Radoje Domanović: Danga

3. Realizam u albanskoj književnosti (22)

- Anton Ž. Čajupi: "Baba Tomori" (Moje selo, Naricanja, Sultan, Vrt ljubavi) - osvrt

- Aleks Stavre Drenova-Asdreni: Život i književno stvaralaštvo: Poezija (Ratnik, Prosjak, Mladima, Egoističko kajanje) - osvrt

- Mihalj Grameno: "Odžaku" (odlomak)

- Fan S. Noli: "Album" (Izgnan mrtav, Pored reke) - osvrt

- Ali Islani, Poezija "Hanko Hala" (izbor)

- Mitruš Kutelji: Kako je pronalazio aga Jakun božji put (odlomak)

4. Moderna književnost jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (9)

- Ivan Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

- Petar Kočić: Jazavac pred sudom

- A. Šantić: Pretprazničko veče

- Jovan Dučić: Suncokreti

- Milan Rakić: Dolap

5. Moderna albanska književnost (3)

- Ljasguš Poradeci - Poezija (Izvor moga sela)

Lektira (12)**2)**

Ernest Hemingvej: Starac i more

Čajupi: Posle smrti

Fatmir Djata: Močvara

Petro Marko: Hasta la vista

Nazmi Rahmani: Krvava zemlja

Borisav Stanković: Nečista krv (2)

_____

2) Za obradu jednog književnog dela u domaćoj lektiri planirana su dva časa

Pojmovi

Na navedenim delima proširuju se, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

- **Lirika** - vrste, osobenosti (socijalna, satirična, refleksivna i intimna lirika; pesma u prozi). Struktura moderne lirske pesme, motivi, kompozicija, ritmička organizacija, jezik i stil. Metafora, alegorija, simbol. Slobodni stih. Analiza moderne lirske pesme.

- **Epika** - vrste, osobenosti (pripovetka, novela, roman). Razvijanje fabule u epskom delu: pripovedanje, opisivanje, dijalog, monolog, piščev komentar. Tipovi kompozicije epskog dela; uokvirena, retrospektivna, hronološka fabula. Pripovedanje u prvom i trećem licu. Analiza pripovetke i romana.

- **Drama** - vrste osobenosti (komedija, drama u užem smislu, ostale vrste). Dramska situacija. Scenski jezik: vizuelni i akustički scenski znakovi. Publika (gledaoci), glumac, gluma, reditelj, lektor, scenograf, kostimograf. Analiza dramskog (scenskog) dela.

- Putopisi. Autobiografija.

B. JEZIK (20)

Sintaksa: Skup reči i rečenica; jednočlane rečenice i imenične rečenice; glagolske rečenice (bezlične i lične); eliptične (nepotpune) rečenice; složena rečenica i njena gradnja; upotreba interpunkcijskih znakova u složenoj rečenici. Sintaktična sinonimija (gradnja sa glagolskim oblicima). Redosled rečeničnih delova. Kongruencija. Stilovi književnog jezika (poetski stil, publicistički, naučni, administrativni i dr.).

Leksikologija: Reči i njihova vrednost. Primarno i sekundarno značenje reči. Leksičko, funkcionalno i stilističko značenje reči, sinonimi, homonimi, antonima, frazeologizmi.

Tuđice - prilagođavanje i njihova upotreba.

Poreklo i istorija albanskog jezika. Dijalekti albanskog jezika (ilustracije primerima).

Rečnici (jednojezični, dvojezični, stranih reči, sinonima, ortoepski i etimološki).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (33)

1. **Usmeno izražavanje** (oko 10 časova)

Čitanje i kazivanje (nivoi konstatacije, informacije, naracije i identifikacije). Dikcijske figure (komparacija, kontrast, gradacija, melodika, pauza). Recitovanje odabranih stihova iz programa.

Razgovorni stil - osobina, vežbe.

Opisivanje složenijih pojava i scena (po unapred sačinjenom planu i slobodno).

Raspravljanje o raznim aktuelnim temama iz života i rada učenika, škole i društvene zajednice.

Samostalno referisanje o unapred utvrđenim temama iz književne, scenske i filmske umetnosti.

Praćenje književne periodike.

2. **Pismeno izražavanje** (oko 15 časova)

Uvežbavanje tehnike izrade raznih vrsta pismenih sastava (naracija, rasprava, referat).

Pripremanje podsetnika za razgovor u raspravu.

Zapisnik. Informacija. Službeno i privatno pismo.

Šest domaćih pismenih zadataka (čitanje i analiziranje zadataka na času).

Po jedan pismeni (školski) zadatak u polugodištu (jedan čas za izradu i dva časa za usavršavanje zadataka).

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (58)

I. KNJIŽEVNOST IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

1. **Svetska književnost** u prvoj polovini XX veka (3)

Frederiko Garsia Lorka: Pesma o mrtvom konjaniku

Majakovski: Oblak u pantalonama

2. **Albanska književnost** između dva svetska rata (9)

Predstavnici:

Haki Strmili: Kada bih bila dečak (odlomak)

Nonda Buljka: Kad plače i peva slavuj - izbor

Miloš Đerđ Nikola-Miđeni: Pesma mladosti, Sinovi novog veka, Poema o bedi (osvrt); Proza; Legenda o kukuruzu

Istorija jedne od njih, Hoćeš li uglja, gospodine (osvrt)

Petro Marko: Poezija (Salute Madrid, Četiri sanjarenja) - osvrt

Sterjo Spase: Nevesta bez vela

3. **Međuratna književnost jugoslovenskih naroda** (6 časova)

M. Bojić: Plava grobnica

T. Ujević: Svakidašnja jadikovka

K. Racin: Berači duvana

M. Crnjanski: Seobe I deo (odlomci)

II. SAVREMENA KNJIŽEVNOST

1. **Savremena književnost jugoslovenskih naroda** (9)

(bitne odlike, značajni pisci i dela)

Ivan Goran Kovačić: Jama

Branko Ćopić: Pjesma mrtvih proletera

Skender Kulenović: Stojanka majka Knežopoljka

Mirko Banjević: Sutjeska

Vasko Popa: Pepela

2. **Savremena albanska književnost** (18)

Esad Mekuli: Čežnja za nedostižnim

Sterjo Spase: Buđenje

Josip Relja: Nita

Petro Marko: Poslednji grad

Fatos Arapi: Sudbine

Sotir Andoni: Pripovetke (izbor)

Lektira (12)**3)**

Nazim Hikmet: Poezija (izbor pesama)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija (2 časa)

Esad Mekuli: Poezija (izbor)

Lazar Vučković: Izabrane pesme (1)

Hivzi Suljejmani: Ljudi

Enver Đerđeku: Zalog ljubavi

_____

3) Za obradu jednog književnog dela u domaćoj lektiri planirana su dva časa.

Pojmovi

Na navedenim delima proširuju se, produbljuju i sistematizuju odgovarajući pojmovi o osobenostima lirike, epike, drame i književnonaučnih vrsta, koji su navedeni u programima prethodnih razreda.

B. JEZIK (20)

Funkcija padeža kod imenica

Funkcija vremena i oblika kod glagola

Formiranje književnog albanskog jezika

Primena normi u albanskom književnom jeziku

Dijalekatske osnove albanskog književnog jezika

Opšti principi albanskog književnog jezika i pravopisa

Problemi primene albanskog književnog jezika u oblasti fonetike (nosni i usni samoglasnici; samoglasnik , grupe samoglasnika i diftonga; suglasnici h, nj, c, sh, q, gj, , xh, zh; grupe suglasnika).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

1. **Usmeno izražavanje** (10)

Čitanje (nivoi naracije i identifikacije). Čitanje sa unapred datim zadacima istraživačkog karaktera. Kazivanje napamet naučenih odlomaka iz raznih vrsta proznih tekstova. Recitovanje odabranih stihova iz programa.

Razgovori i rasprave o raznim aktuelnim temama iz života i rada omladine i društvene zajednice (vrednote govora - uvežbavanje).

Govor - vrste, kompozicija. Govor pred užim skupom. Obrazlaganje određene pojave, problema. Korišćenje dokumentarnog materijala, stručne terminologije i podsetnika.

Prikaz književnog, scenskog i filmskog dela.

Književna paralela. Literarno-scenska i literarno-filmska paralela.

Praćenje književne periodike.

2. **Pismeno izražavanje** (20)

Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava (rasprava, prikaz, paralela).

Šest domaćih pismenih zadataka (čitanje i analiziranje na času).

Po jedan školski pismeni zadatak u polugodištu (jedan čas za izradu i dva časa za usavršavanje zadataka).

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (63)

I. SAVREMENA KNJIŽEVNOST

1. **Savremena književnost jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina** (14)

Mihailo Lalić: Zlo proljeće

D. Ćosić: Koreni

Vesna Parun: Ti koji imaš nevinije ruke

Desanka Maksimović: Za zemlju kuda vojska prođe

Vladan Desnica: Proleće Ivana Galeba

D. Kiš: Bašta, pepeo

M. Pavlović: Rekvijem

2. **Savremena albanska književnost** (36)

Šefćet Musaraj: Novele (izbor)

Adem Gajtani: Odabrana poezija (izbor)

Azem Škrelji: Krštenje reči (izbor)

Ćerim Ujkani: Sunce koje tražim (izbor)

Enver Đerđeku: Reč (izbor)

Nazmi Rahmani: Put do moje kuće (odlomak)

Jusuf Budžovi: Beleške Đona Nikol Kazazija (odlomak)

Nataša Lako: Poezija (izbor)

Zejnulah Rahmani: Trg alke (odlomak)

Sabri Mamiti: Izbor iz poezije

Mehmet Kraja: Veliko vreme (odlomak)

Naum Prifti: Vodenica Koste Bardia (drama) - odlomak

Murteza Peza: Preko smrti (odlomak)

Lektira (16)**4)**

Gi de Mopasan: Novele (izbor)

Esad Mekuli: Poezija (izbor)

Gabriel Garsia Markez: Sto godina samoće

Meša Selimović: Derviš i smrt (2)

Miroslav Krleža: Povratak Filipa Latinovića (2)

Čehov: Pripovetke (izbor)

Ali Podrimja: Ravnoteža

Muhamet Krveši: Igra u nastavcima (izbor)

_____

4) Za obradu jednog književnog dela u domaćoj lektiri planirana su dva časa.

Pojmovi

Na navedenim delima proširuju se, produbljuju i sistematizuju saznanja učenika o vrstama i osobenostima lirske i epske pesme, pripovetke, romana i drame.

B. JEZIK (25)

Problemi primene književnog jezika u oblasti morfologije, množina imenica i odredbenih glagola; prednji članovi; konjuktiv, kondicional, particip, infinitiv glagola; sadašnje vreme, imperfekat i buduće vreme; glagolske dijateze; nepromenljivi delovi rečenice.

Problem primene književnog jezika u oblasti sintakse i leksike (znaci interpunkcije, upotreba velikog slova, otklanjanje tuđih i dijalekatskih reči). Kongruencija.

Ravnopravnosti jezika naroda i narodnosti. Jezička tolerancija.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (40)

1. **Usmeno izražavanje** (15)

Čitanje i kazivanje različitih vrsta tekstova (primeri funkcionalnih stilova). Recitovanje odabranih stihova iz programa.

Razgovor i rasprava - uvežbavanje (teme iz svih oblasti za koje se interesuju mladi).

Komentar. Polemika.

2. **Pismeno izražavanje** (25)

Funkcionalni stilovi - vežbe

Šest domaćih zadataka (čitanje i analiziranje na času)

Po dva pismena (školski) zadatak u polugodištu (jedan čas za izradu i dva časa za usavršavanje zadataka)

Pripremanje učenika za polaganje maturskog ispita.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

UVODNA OBJAŠNJENJA

Program albanskog jezika i književnosti namenjen je četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa: **gimnaziji opšteg tipa** i **gimnaziji sa dva smera**: (društveno-jezičkom i prirodno-matematičkom).

Zavisno od razreda i sadržaja godišnji fond časova nastave ovog predmeta raspoređen je tako da je za područje književnost odvojeno oko 60 odsto, a za druga dva (jezik i kulturu izražavanja) oko 40 odsto časova. Za svako područje iskazan je ukupan broj časova. U okviru tog fonda predviđeni sadržaji se obrađuju na 70 odsto časova, ostalih 30 odsto časova predviđeno je za ponavljanje, utvrđivanje, vežbanje i sistematizovanje programa.

Cilj i zadaci čine jedinstvenu celinu i ostvaruju se tokom četiri godine - sistematski i kontinuirano - u svim predviđenim programsko-tematskim područjima i vidovima rada.

Svi sadržaji raspoređeni su po razredima, područjima, oblastima i temama po principu postupnosti, korelacije, integracije i primerenosti uzrastu.

Sadržaji **književnosti** konkretizovani su po razredima, segmentima (književnost i lektira) a obuhvataju književno-teorijsko i književnoistorijsko proučavanje književnosti.

Područje **jezik** obuhvata izučavanje jezika kao sistema. U sadržaje ovog područja ugrađeni su elementi opšte lingvistike i pravopisa.

Područje **kultura izražavanja** obuhvata oblike, vrste i zahteve u oblasti usmenog i pismenog izražavanja (po razredima). U ovoj oblasti planirane su govorne i pismene vežbe, domaći zadaci i pismeni zadaci (godišnje).

Radi što uspešnije realizacije mnogih zahteva i sadržaja neophodna je i permanentna saradnja nastavnika albanskog jezika i književnosti kao i nastavnika drugih predmeta (istorije, srodnih opštestručnih i užestručnih predmeta), stručnih saradnika (školskim bibliotekarom-medijatekarom, pedagogom, psihologom) i organima (stručnim aktivom i većima), roditelja učenika. Takođe je neophodna saradnja sa međuopštinskom (regionalnom) prosvetno-pedagoškom službom (prosvetnim savetnicima za srpski jezik i književnost), određenih institucija (narodnom bibliotekom, domom kulture, bioskopom, lokalnim novinama, radio-stanicom i dr.).

Kvalitet i trajnost znanja, umenja, veština i navika učenika umnogome zavise od principa, oblika, metoda i sredstava koji se koriste u obrazovno-vaspitnom procesu. Zbog toga savremena nastava jezika i književnosti pretpostavlja ostvarivanje bitnih zadataka i sadržaja programa uz maksimalno moguću misaonu aktivnost učenika (subjekata u nastavi), poštovanje određenih didaktičkih principa (posebno: svesne aktivnosti učenika, naučnosti, primerenosti, postupnosti, sistematičnosti i očiglednosti), kao i adekvatnu primenu onih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava čiju su vrednost utvrdile i potvrdile savremena praksa i metodika nastave jezika i književnosti (pre svega: razni vidovi grupnog i individualnog rada primereni mogućnostima učenika, metode - dijaloška, tekstulano-grafička, demonstracije i samostalnih radova učenika, sredstva - udžbenici, priručnici, razne vrste tekstova i grafičkih prikaza, grafofolije, ploče i kasete, nastavni i drugi filmovi, radio i televizijske emisije i sl.). Izbor određenih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava uslovljen je, pre svega, nastavnim sadržajima i ciljem (obrazovnim, vaspitnim i funkcionalnim), koje treba ostvariti na jednom času albanskog jezika i književnosti.

Redovna nastava maternjeg jezika i književnosti izvodi se u klasičnim, odnosno tzv. specijalizovanim učionicama i kabinetima za ovaj predmet, koji treba da budu opremljeni u skladu sa normativima za gimnazije. Delimično, ona se organizuje i u drugim školskim prostorijama (biblioteci-medijateci, čitaonici i sl.).

U nastavi albanskog jezika i književnosti koriste se udžbenici i priručnici (koje je odobrio Prosvetni savet Srbije) i bibliotečko-informacijska građa značajna za ostvarivanje zadataka i sadržaja programa ovog predmeta, odnosno za sistematsko osposobljavanje učenika za samostalno korišćenje raznih izvora saznanja u nastavi i van nje.

U odnosu na dosadašnji, ovaj program sadrži izvesne promene i novine, koje treba imati u vidu prilikom planiranja (globalnog i operativnog) i realizacije predviđenih zadataka i sadržaja: izmenjen je nedeljni i godišnji fond časova u svim razredima gimnazije kao i način raspodele predviđenog godišnjeg fonda časova na pojedine segmente programa; obezbeđen je adekvatniji odnos između časova obrade i drugih tipova časova: korigovani su cilj i zadaci nastave; izmenjeni su struktura i sadržaji područja književnost i jezik; u program je uključeno i proučavanje književnog dela. Uvedena je oblast lektire, uključena

su nova imena i naslovi; stvoreni su preduslovi za kreativno ispoljavanje nastavnika i prilagođavanje vaspitno-obrazovnog rada različitim situacijama u praksi, kao i za pojačavanje stvaralačke saradnje nastavnika i učenika.

A. KNJIŽEVNOST

Ovo programsko-tematsko područje obuhvata najznačajnija dela iz albanske, jugoslovenske i svetske književnosti, koja su raspoređena u književnoistorijskom kontinuitetu od starog veka do danas.

Od istorijskog kontinuiteta odstupa se samo u poglavlju **uvod u proučavanje književnog dela** u I razredu i **proučavanje književnog dela** u IV razredu, kao i u poglavlju **lektira** (u sva četiri razreda).

U I razredu društveno-jezičkog smera predviđeno je uvod u proučavanje književnog dela (književnoteorijski pristup) kako bi se izbeglo naglo prelaženje sa tematskog proučavanja, karakterističnog za nastavu ovog predmeta u osnovnoj školi, na proučavanje istorije književnosti, tj. izučavanje književno-umetničkih dela u istorijskom kontekstu, kako je koncipirano u ovom programu za gimnaziju. Uz taj osnovni razlog treba imati u vidu i druga preimućstva ovakvog pristupa: nastavnik će steći uvid u književnoteorijska znanja koja su učenici poneli iz osnovne škole. Ta znanja će se sistematizovati, proširiti i produbiti, čime će se ostvariti valjaniji put za složeniji i studiozniji pristup književnim delima kakav zahteva gimnazijski program književnosti.

Nastavnik albanskog jezika i književnosti u gimnaziji treba da pođe od pretpostavke da je učenik u osnovnoj školi stekao osnovna znanja iz:

- teorije književnosti: tema, motiv, fabula, lik, karakter, struktura proznog književnog dela; književni rodovi i vrste, osnovna jezičkostilska izražajna sredstva, usmena i pisana književnost, struktura lirske pesme, stih, strofa, rima ritam, struktura dramskog dela: dijalog, monolog, dramska vrsta, drama, pozorište, film, radio-drama, televizijska drama;

- osnova scenske i filmske kulture: slika, reč, zvuk, filmska muzika, situacija, radnja, junaci filma, elementi filmskog izraza, filmske vrste, od sinopsisa do scenarija, film, televizija, književnost (sličnost i razlike).

Sa stečenim znanjima, koja se u gimnazijskom programu proširuju i produbljuju, učenik može aktivno da učestvuje u proučavanju književnog dela.

Proučavanju književnog dela dato je, takođe, posebno mesto u IV razredu gimnazije, kada su učenici zreliji i sposobniji za upoznavanje sa slojevitom strukturom književnoumetničkog dela i književnim metodologijama.

Interpretativno-analitički metodički sistem je osnovni vid nastave književnosti u gimnaziji i njega treba dosledno primenjivati.

Naravno, ne treba očekivati da se sva programom predviđena dela obrađuju na nivou intepretacije kao najpotpunijeg analitičko-sintetičkog pristupa književnom delu. Nastavnik treba da proceni na kojim će delima primeniti interpretaciju, a na kojim osvrt, prikaz ili, pak, problemsko-stvaralački metodički sistem.

Ovakav program književnosti u gimnaziji povremeno traži i primenu eksplikativnog metodičkog sistema kada se mora čuti nastavnikova reč, i to najčešće prilikom davanja informacija o epohama koje se proučavaju, kao i u svim drugim situacijama u kojima nastavnik ne može računati na učenikova predznanja (na primer: osnovne informacije o počecima pismenosti i književnosti). Nastavnik književnosti ne sme zaboraviti da je njegov govor model pravilnog, čistog i bogatog jezika kakvom treba da teže njegovi učenici.

Književna dela iz programa **lektire** imaju ravnopravan tretman s delima iz obaveznog programa književnosti i obrađuju se po istom metodičkom sistemu. Treba napomenuti da se iz lektire koja je data po izboru učenika i nastavnika ne moraju obraditi svi pisci, već književno delo onog pisca za koje se opredeljuju učenici i nastavnik.

B. JEZIK

Program nastave jezika u gimnaziji koncipiran je tako da omogući učenicima sticanje znanja i o jeziku kao društvenoj pojavi i o jeziku kao sistemu znakova. Cilj je da učenici, pored znanja o svom maternjem jeziku, steknu i opšte lingvistička, odnosno sociolingvistička znanja neophodna obrazovanom čoveku. Ova opšta znanja su funkcionalno povezana sa nastavom maternjeg jezika. Glavni deo tih znanja obrađuje se u segmentu **opšti pojmovi o jeziku** (na početku programa za prvi i na kraju programa za četvrti razred). Kao u uvodnom delu segmenta **književni jezik** (u prvom razredu) i segmentu **jezički sistem i nauke koje se njime bave**; ali se opšti pojmovi obrađuju i tokom cele nastave - u vezi sa odgovarajućim partijama o albanskom kao maternjem jeziku. Insistiranje na jednom teorijski i metodološki višem nivou izučavanju jezičkih pojava daje novi kvalitet nastavi koja obuhvata i znanja s kojima su se učenici sretali u osnovnoj školi. Ova opšta znanja, pored svoje opšteobrazovne vrednosti i značaja za olakšavanje i poboljšavanje nastave maternjeg jezika, treba da posluže i lakšem savlađivanju gradiva iz stranih jezika.

Deo programa **književni jezik** (prvi i drugi razred) višestruko je značajan. Njegovom realizacijom učenici treba da dobiju znanja i izgrade odgovarajuće stavove o albanskom književnom jeziku o jezičkoj politici i toleranciji u Jugoslaviji i o značaju književnojezičke norme i jezičke kulture; isto tako, ovaj deo programa uključuje i sadržaje o razvoju književnih jezika na albanskom jezičkom području i posebno o postanku i razvoju modernog albanskog književnog jezika, što je značajno i za nastavu književnosti.

U segmentu programa posvećenog organizaciji i funkcionisanju jezičkog sistema ne obrađuju se samo čisto gramatički aspekti jezičkog sistema već se obuhvataju i funkcionalni aspekti. Zato su, između ostalog, u sintaksu uneti i elementi lingvistike

teksta i pragmatike. Poseban je značaj dat leksikologiji (koja se nadovezuje na deo o tvorbi reči), i to ne samo da bi učenici stekli više znanja o rečeničkom blagu svoga jezika, nego i da bi razvili pravilan odnos prema raznim pojavama u leksici.

U obradi svih semgenata programa treba se osloniti na znanja koja su učenici stekli tokom prethodnog školovanja. Međutim, ovde nije reč o prostom obnavljanju i utvrđivanju ranije stečenih znanja nego o dobijanju celovite slike o maternjem jeziku i, kao što je već rečeno, o usvajanju jednog kvalitativno višeg pristupa proučavanju jezičke organizacije i jezičkih zakonitosti.

Veoma je važno da se nastava jezika ne shvati kao cilj sama sebi, nego da se poveže sa ostalim delovima ovog nastavnog predmeta. Naime, ova nastava pruža lingvistička znanja koja će biti podloga za tumačenje jezika i stila u okviru proučavanja književnih dela, s tim što ova dela pružaju i odgovarajući materijal za uočavanje estetske funkcije jezika. S druge strane, nastava jezika se mora povezati i sa nastavom kulture izražavanja. Time će lingvistička znanja (o akcenatskom sistemu, tvorbi reči, leksikologiji, sintaksi itd.), kao i proučavanje pravopisa, doprineti da učenici bolje i potpunije usvoje književnojezičku normu i da poboljšaju svoje izražajne sposobnosti.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA

Vežbe u usmenom izražavanju treba da daju određeni stepen pravilne artikulacije, dikcije, intonacije, ritma i tempa u čitanju i kazivanju lirskog, epskog i dramskog teksta. Ove se vežbe, po pravilu, realizuju u toku obrade književnog teksta na taj način što će nastavnik, direktno, svojim čitanjem i govorenjem, ili uz pomoć gramofonske ploče ili magnetofonskog snimka, analizirati odgovarajuće elemente pravilnog usmenog izražavanja kako bi ih učenici uočili. Stečena saznanja transformišu se u veštine i umenja na taj način što učenici interpretiranjem književnih tekstova nastoje da sami dostignu odgovarajući stepen veštine i umenja ove vrste. Stečene sposobnosti se dalje uvežbavaju različitim oblicima usmenog izražavanja učenika (izveštavanje, raspravljanje, referisanje i dr.). Većina predviđenih oblika ove nastave neposredno se uključuje u nastavu književnosti ili pripreme za izradu pismenih sastava.

U prvom razredu (delimično i u drugom) veoma je uputno da nastavnik učenicima demonstrira metodologiju izrade pismenog sastava. U tom smislu korisno je kombinovati indukciju i dedukciju. Na odabranom uzorku (rasprava, izveštaj i dr.) treba analizirati njegovu kompoziciju, funkciju odeljka i ostale elemente (primerenost stila i sl.). Zatim se učenicima može dati zadatak da pripreme građu o jednoj temi, ali da prikupljenu građu ne oblikuju već da se to uradi na času. Vežba u metodologiji izrade pismenog sastava na osnovu prikupljene građe trebalo bi da bude demonstracija celokupnog postupka izrade pismenog sastava: od analize teme, određivanja njenog težišta selekcije prikupljene građe, rasporeda pojedinosti s gledišta dobre kompozicije, do oblikovanja građe i rada na usavršavanju teksta. Racionalizacija nastave u ovom poslu postiže se na taj način što će uzorak primerenog teksta biti u vezi s književnim delom iz programa za određeni razred.

I diferenciranje funkcionalnih stilova valja obavljati na uzorcima koje je nastavnik odabrao. Da bi učenik bio osposobljen da svoj jezik i način izražavanja podesi vrsti pismenog sastava (izlaganja), treba da bude stavljen u situaciju da napiše konkretan sastav (pripremi izlaganje). Vežbe ove vrste treba ponavljati sve dok svaki učenik ne bude osposobljen da se služi određenim oblicima izražavanja. Da bi se postigao veći nastavni učinak, korisno je naći neophodnu psihološku motivaciju. Zbog toga učenike treba obavestiti ne samo o konačnom cilju koji se želi postići određenim sistemom vežbanja nego i o svrsishodnosti pojedinih parcijalnih vežbanja koja čine integralnu celinu. Tako, na primer, ako smo obavestili učenike da će sledeći pismeni zadatak biti u formi rasprave ili prikaza, onda i konkretne vežbe treba da budu podređene tom cilju. Nastavnik će na odabranom modelu konkretnog oblika izražavanja pokazati učenicima njegove bitne karakteristike, podrazumevajući tu i primerenost jezika i stila. Posle toga učenici u formi domaćeg zadatka čine prve pokušaje da samostalno napišu sastav određene vrste. Čitanjem i komentarisanjem domaćih zadataka učenici se dalje osposobljavaju u pismenom izražavanju i ovladavanju određenim vrstama sastava. Kad je nastavnik stekao utisak da su svi učenici relativno ovladali određenom vrstom pismenog izražavanja, utvrđuje čas izrade školskog pismenog zadatka. Rezultati takvog postupka pokazuju se u školskom pismenom zadatku, pa se na osnovu njih planira dalji rad na usavršavanju kulture izražavanja učenika. Ako više učenika ne postigne određeni uspeh, ceo se proces ponavlja.

Okvirni broj časova koji je predviđen za usmeno i pismeno izražavanje označava ukupno vreme, a ne i broj vežbi u toku nastavne godine (preporučuje se organizovanje većeg broja kraćih vežbi s precizno određenim ciljevima).

Tokom nastavne godine učenicima se daju pismeni zadaci (u skladu sa oblicima i vrstama navedenim u programu kulture izražavanja). Po pravilu, nastavnik je obavezan da pregleda i analizira zadatke svih učenika. Odabrani zadaci (ne samo najuspešniji) čitaju se i komentarišu na času (delu časa). Pored pismenih, u skladu sa zahtevima programa, nastavnik daje učenicima i druge vrste konkretnih domaćih zadataka (usmenih, praktičnih - primerenih mogućnostima učenika i njihovoj opterećenosti raznim obavezama).

Izrada školskog pismenog zadatka, po pravilu, traje jedan čas. Izuzetno, kad to pojedini oblici pismenog izražavanja iziskuju, izrada zadataka može trajati i duže od jednog časa.

Napomena

Sledeći

Prethodni

Mađarski jezik i književnost

Opšti tip gimnazije

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

GRAMATIKA (34)

Vrste reči

Morfologija mađarskog jezika.

Glagoli

Obnavljanje znanja o glagolskim vremenima i glagolskim načinima. Glagolski oblici (aktivni, kauzativni, povratni) pasivni, glagoli potencijalne radnje, stanja, zbivanja (hatoigreforma) prelazni i neprelazni glagoli. Konjugacija glagola na -ik. Subjekatska i objekatska konjugacija.

Imenice

Zajednička imenica, vlastita imenica, nazivi sa karakteristikom vlastitih imenica. Infinitiv. Deklinacija postpozicija. Rečnički oblici sa ličnim nastavkom.

Tvorba reči

Tvorba glagola i imenskih reči od glagola i od imenskih reči. Složenice. Naporedne i odredbene složenice. Mogućnosti proširivanja leksike na osnovu građenja izvedenih reči i složenica. Druge mogućnosti razvoja leksike.

Razlike i istovetnosti u pravilima građenja reči mađarskog jezika i jezika sredine (nematernjeg jezika), eventualno izbornog stranog jezika.

Pridevi

Prepoznavanje stilističke vrednosti prideva, primenjivanje tih vrednosti. Glagolski pridevi (particip).

Brojevi

Osnovni broj, razlomački broj, redni broj.

Zamenice

Prepoznavanje stilističke vrednosti zamenica u kontekstu.

Ostale vrste reči

Vežbe za ponavljanje, odnosno upotrebu kod sledećih vrsta: član, postpozicije, prilozi, glagolski prilozi, veznici, uzvici, rečce, glagolski predmeci/prefiksi.

Grafo-fonetska predstava i značenje

Značenje rečenica i značenje reči. Funkcija značenja elementarnih jedinica jezika.

Grupisanje reči po grafo-fonetskoj predstavi i odnosima u značenju.

Najčešće vrste promene značenja: prenošenje imena i prenošenje značenja.

Sinonimija u rečenici i u reči. Magyar Szinonimasztr (Mađarski rečnik sinonima).

Nastavci (kpzk) i njihove nijanse u značenju.

Stilistika

Stilističke vrednosti tvorbe reči prilikom sastavljanja teksta (u kontekstu).

Sastavljanje teksta

Povećanje fonda sinonima i njihova upotreba. Primenjivanje sinonima u književnim vrstama koje su i ranije uvežbavane i u vežbama, pismeni sastav: opis karaktera i ocena. Uvežbavanje ustaljenih sintagmi, rekcija i frazeologije.

Pravopis

Afirmacija osnovnih načela mađarskog pravopisa u obrađenoj jezičkoj materiji, s posebnim osvrtom na pisanje (pravopis) geografskih imena. Pravopis reči stranog porekla. Pisanje južnoslovenskih imena.

Korišćenje publikacija Mihalja dr Agoštona (Dr Agoston Mihaly): Helyesrsunk hitel rt (Za potvrdu našeg pravopisa) i A fldrajzi nevek rsmdja (Pisanje geografskih imena). Korišćenje Mađarskog rečnika sinonima.

KNJIŽEVNOST (84)

1. **Klasicizam i prosvećenost**

Poetika klasicizma. Francuska klasicistična drama. Nemački klasicizam.

Društvena podloga, pogled na svet francuske prosvećenosti. Enciklopedisti. Prosvećenost u Engleskoj i u Nemačkoj (informativno).

Dela za obradu

Molijer: Tartif (Predgovor i odlomak)

Volter: Kandid

2. **Književnost mađarske prosvećenosti** (oko 10 časova)

Karakteristike epohe i pokreta, periodizacija. Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, nauke, pozorište, štampa, institucije, obrazovanje - informativno).

Klasicizam, sentimentalizam.

Pisci mađarske prosvećenosti: Đerđ Bešenjei (Bessenyei Gyrgy), Janoš Baćanji (Batsnyi Jnos), Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc), Jožef Karman, Mihalj Vitez Čokonaji (Csokonai Vitz Mihly) - njihov život, njihovo životno delo (informativno).

Dela za obradu

Đerđ Bešenje i (Bessenyei Gyrgy): A filozfus (Filozof)

Janoš Baćanji (Batsnyi Jnos): A franciaorszgi vltozsokra (Promena u Francuskoj)

Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc): Fogsgom naplja, Epigrammk (Moja robija i epigrame)

Jožef Karman (Krmn Jzsef): Fanni hagyomnyai (Fanikino zaveštanje)

Mihalj Vitez Čokanaji (Csokonai Vitz Mihly): A tihanyi ekhhoz (Ehu u Tihanju), A remnyhez (Nadi), Dorottya (Doroća)

3. **Romantizam** (oko 30 časova)

Pojam, nastanak, faze razvoja, umetničke karakteristike romantizma. Engleski, nemački, francuski i ruski romantizam. Poetika romantizma. V. Igo (V. Hugo): Predgovor Kromvelu - odlomak. (Informativno).

Dela za obradu

Bajron (Byron): Čajld Harold (odlomak)

Puškin: Evgenije Onjegin (Tatjanino pismo Onjeginu)

Edgar Alan Po (E. Allan Poe): Gavran

Romantizam u mađarskoj i južnoslovenskoj književnosti.

Karakteristike i periodizacija epohe i pokreta. Kritički osvrt na delo Danijela Berženjija (Berzsenyi Dniel), Karolja Kišfaludija i Ferenca Kelčeija (Klcsey). Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, štampa, pozorište, institucije, izdavanje knjiga, obrazovanje, muzika, likovna umetnost - informativno).

Dela za obradu

Danijel Berženji (Berzsenyi Dniel): A kzeltQ tl (Zima koja se približava)

Levltredk bartmmhoz (Nezavršeno pismo mojoj prijateljici)

Jožef Katona (Katona Jzsef): Bnk bn (Ban Bank)

Ferenc Kelčei (KQlcsey Ferenc): Vanitatum vanitas, Rebellis vers (Pobunjenička pesma)

Mihalj Verešmarti (VQrsmarty Mihly): KsQ vgy (Kasna želja) Abrnd (Maštanje)

A Guttemberg albumba (U Gutembergov album)

Az emberek (Ljudi)

Orszghza (Parlament)

ElQsz (Predgovor)

Šandor Petafi (Petfi Sndor): Temetsre szl az nek (Samrtnicu pesmu)

Az n torkom ll malom (Moje grlo je sušni mlin)

Megy a juhsz szamron (Jaše čoban na magarcu)

Csokonai (Čokonaj)

Egy estm otthom (Jedno veče kod kuće)

Alfld (Alfeld)

A puszta tlen (Pustara u zimu)

A ngykrs szekr (Na volujskim kolima)

Szeptember vgn (Krajem septembra)

Verseim (Moje pesme)

Dalaim (Moje pesme)

Egy gondolat bnt engemet (Jedna mis mir mi oduzima)

A XIX. szzad kltQi (Pesnicima XIX stoleća)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići uveoci (odlomci)

4. **Realizam**

Pojam realizma i njegova uslovljenost s aspekta istorije književnosti. Retroaktivni uticaj realizma na romantiku. Francuski, ruski i engleski realizam. Poetika realizma: Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji (informativno).

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Nos

G. Mapasan: Dva prijatelja

G. Flober: Gospođa Bovari

5. **Mađarska i južnoslovenska književnost u drugoj polovini 19. veka** (oko 20 časova)

Političke, društvene i umetničke karakteristike druge polovine 19. veka. Odnosi u kulturi (književnost, gluma, štampa, institucije, obrazovanje, izdavanje knjiga, muzika, likovna umetnost). (Informativno).

Pisci te epohe: Janoš Aranj, Imre Madač, Janoš Vajda, Mor Jokai, Kalman Miksat (Arany Jnos, Madch Imre, Vajda Jnos, Jkai Mr, Mikszth Klmn) - život i stvaralaštvo. (Informativno).

Dela za obradu

Janoš Aranj (Arany Jnos): Buda halla (Smrt Budima), V. Lszl (Laslo V) Evek, ti mg jvend vek (Godine, godine koje nailazite), Qsszel (U jesen), Kertben (U bašti), Az Qrk zsid (Večiti Jevrejin), Vojtina ars poetikaja (Ars poetika Vojtine), Mindvgig (Do kraja). Imre Madač (Madch I.): Az ember tragdija (Čovekova tragedija) Janoš Vajda (Vajda Jnos): A vali erdben (U šumi valskoj), Hsz v mlva (Nakon dvadeset godina)

Mor Jokai (Jkai Mr): Egy magyar nbob (Mađarski nabob) ili Az arany ember (Zlatni čovek)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Simo Matavulj: Bakonja fra Brne (odlomak)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

Kalman Miksat (Mikszth Kalmn): Tmr Zsfi zvegysge (Udovištvo Žofije Timara), Gavallrok (Kavaljeri)

6. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Prosvetiteljstvo i njene pojave. Mađarski prevodioci srpske književnosti. Serbus manier. Stvaralaštvo Ježefe Sekača (Szkcs Jzsef). Dvojezični pesnik, Mihalj Vitkovič (Vitkovics Mihly). (Informativno).

Dela za obradu

Kanziczy Ferenc levele Lukijan Mušickihez (Pismo Ferenca Kazincija Lukijanu Mušickom)

Mihalj Verešmarti (Vrrmarty Mihly): Fldi menny (Raj na zemlji) Jovan Jovanović Zmaj kao književni prevodilac. Jakov Ignjatović: A magyar npsznmqvek a szerb sznpadokon (Mađarska narodna pozorišna dela na srpskoj sceni)

Društvo književnih prevodilaca u Bačkoj.

Dela za obradu

Zmaj levele Arany Jnoshoz (Pismo Zmaja Janoša Aranju) J. Ignjatović: Susret s Petefijem (Tallkozs PetQfivel)

B. Radičević: Devojka na studencu (A leny a ktnl) - prevod Janoša Vajde

7. **Paralelno sa predloženim književnim delima obraditi** i navedene poetičke pojmove (poetički rečnik) znak, značenje, promene značenja, kompozicija, osnovni faktori epike, radnja, učesnici (likovi), prostorna i vremenska određenost priče, priča, tema, motiv, fabula, siže, statični i dinamični, motivi u pripoveci, dramska situacija, dramska radnja, dramska napetost, dramski junak, proza, aliteracija, asonanca, asindeton, anžambman, jamb, daktil, trohej, cezura, didaskalije, narator, naratorsko gledište, memoar, epigram, eufonija, heksametar, sjaj koji označava (jellQ, označeno jelQlt, katarza, metrika, primer).

8. **Lektira**

J. V. Gete (Goethe): Jadi mladoga Vertera

Stendal (Stendhal): Crveno i crno

L. Tolstoj (Tolsztoj): Krojcerova

Mihalj Verešmarti (Vrsmarty Mihly): Csongor s Tnde (Čongor i Tinde)

Imre Madač (Madch Imre): Az ember tragdija (Čovekova tragedija) Mor Jokai (Jkai Mr): Srga rzsa (Žuta ruža)

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Osposobljavanje učenika da sa stilskog aspekta procenjuje rečenicu teksta različite sadržine; da konstruiše sopstvene rečenice u kojima red reči odgovara težištu sadržaja delova opštenja, da elemente strukture pravilno i u odgovarajućem stilu sastavi, a osim toga da pravilno upotrebljava rekcije, veznike, kao i reči ukazivanja. Posedujući potreban fond reči da tačno i u odgovarajućem stilu odabira sinonime. Da ono što ima da iskaže čini živom rečju a uz celishodnu upotrebu pravila govora i fonetičko-sintaksičkih sredstava.

Potrebno je stvoriti takve govorne situacije u kojima učenik može da izveštava o društvenim i kulturnim događajima da komentariše sportska takmičenja; kritički prikazuje knjige, filmove, pozorišne predstave, izložbe itd.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govoru i pisanju. Razvijanje saznanja i sklonosti u vezi raznih oblika pismenog izražavanja (zapisnik, zvanično i privatno pismo, izveštaj, informacija, kraće predavanje).

Emocionalno i intelektualno intonirani stil; razgovorni, administrativni, publicistički, naučni i beletristički stil; narativni, deskriptivni, opisni, analitički i kritički stil; intimni, diskusioni itd. stil i upotreba.

Redosled knjiga u bibliotekama gde čitalac sam uzima željene knjige. Pojam i vrste kataloga. Oznake na kataloškim karticama.

Četiri pismena zadatka (za pisanje jedan školski čas, za popravak dva časa).

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časova godišnje)**

GRAMATIKA (32)

Delovi rečenice

Rečenica i reč kao jedinstvo izražavanja u govoru. Reč kao rečenica i sintagma sa značenjem reči. Sistematizacija vrsta rečenica, njihova vrednost u komunikaciji.

Predikat. Predikat kao centar rečenice i reči koje mogu biti predikati (vrste predikata). Vrste glagola (aktivni, kauzativni povratni i pasivni) i uticaj njihove upotrebe na konstrukciju rečenice. Predikatska konstrukcija reči u rečenici.

Subjekat. Odnos subjekta i predikata u rečenici. Pravilo usaglašavanja. Subjekatska sintagma u rečenici.

Objekat. Objekatska sintagma u rečenici.

Adverbijali. Adverbijalne sintagme u rečenici (vrste, sredstva izražavanja, morfološke osobine). Pravilna upotreba nastavaka (sufiksa) i postpozicija.

Atribut. Atributske sintagme. Apozicija.

Red reči u rečenici, odnosi naglaska i melodije.

Mesto upitne rečce "e" u rečenici.

Pravopis

Upotreba interpunkcije. Interpunkcija između reči i delova reči. Vezivanje nastavaka. Šta treba znati o pravilnom pisanju apozicije. Pravopisne vežbe u vezi ostalih delova rečenice.

Stilistika

Pojam stila. Stilski slojevi. Stilski slojevi govornog jezika (razgovorni stil, stil javnog života kao i govornički stil). Slojevi pismenog stila: naučni, službeni, publicistički i beletristički. Karakteristična obeležja stilova u određenim tekstovima.

Kako govorne situacije određuju stil.

Šta je to "stilski" i "bez stila"?

Analiza današnjeg javnog govora, posebno deformacija nastalih usled višejezičkih sredina, kao i njihovo otklanjanje

Jezik omladine.

Razumevanje i analiza teksta

Analiza specifičnosti umetničkog stila u odabranom tekstu (upoređivanje tekstova raznih pisaca imajući u vidu jedinstvo jezičkog i tematskog nivoa). Analiza odlomaka i kompletna analiza.

KNJIŽEVNOST (82)

1. **Velika epoha modernizma**

Pravci književnosti na prelazu stoleća: simbolizam, naturalizam, impresionizam, secesija. (Informativno).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Pijani brod

Stefan Malarme: Prozori

Pol Verlen: Mesečina

Pisci na prelazu stoleća: Elek Goždu (Gozsdu Elek), Danijel Pap (Papp Dniel), Ištvan Temerkenj

Dela za obradu

Elek Goždu (Gozsdu Elek): Ultima ratio

Ištvan Temerkenj (Tmurkny Istvn): Megy a haj lefel (Brod plovi nizvodno)

Danijel Pap (Papp Dniel): A zsrkovci tlgyek (Zarkovacki hrastovi)

Pisci moderne i njihova dela

Endre Adi (Ady Endre): j vizeken jrok (Novim vodama gazim)

A Hortobgy potja (Pesnik Hortobađa)

Lda a hajn (Leda na brodu)

Sem utdja... (Ni predak ni potomak)

Mag h alatt (Seme pod snegom)

rizem a szemedet (Čuvam tvoje oči)

Mihalj Babič (Babits Mihly): A lirikus epilgja (Epilog lirika)

Fekete orszg (Crna zemlja)

Rgen elzengtek Sappho napjai (Odavno je prošlo Saphino vreme)

Deže Kostolanji (Kosztolnyi Dezso): A szegny kisgyermek panaszai (Žalbe sirote dece) odlomak

Frds (Kupanje) novela

Đula Krudi (Krdy Gyula): Szindbd szi tja (Sindbadovo jesenje putovanje)

Žigmond Moric (Mricz Zsigmond): Barbrok (Varvari)

Arpad Tot (Tth rpd Esti sugrkoszor (Večernji venac svetlosti)

Llektl llekig (Od duše do duše)

Đula Juhas (Juhsz Gyula): Tpai lagzi (Tapska svadba)

Geza Čat (Csth Gza): Szombat este (Subotom uveče)

Branislav Nušić: Pokojnik (odlomak)

Aleksa Šantić: Pretprazničko veče (u originalu i u prevodu)

Ivan Cankar: Suve kruške

2. **Moderna i književnost između dva rata**

Evropska književnost u prvim decenijama 20. veka. Avangarda i njene etape. Preporod proze. Socijalna književnost. (Informativno).

Dela za obradu

Tomas Man: Tonio Kreger

Aleksandar Bloh: Dvanaestorica

Garsija Lorka: Žalopojka

Pravci: futurizam, ekspresionizam, dadaizam, nadrealizam u svetskoj i u mađarskoj književnosti. Narodnjaštvo.

Dela za obradu

Lajoš Kašak (Kassk Lajos): Mesteremberek (Majstori)

Atila Jožef (Jzsef Attila): Tiszta szvvel (Čista srca) Klrisok (Niz)

A vros peremn (Na periferiji)

Elgia (Elegija)

da (Oda), Flra (Flora) 1-3.

Lerinc Sabo (Szab LQrinc): Szamrtvis (Čičak)

Sppal, hegedvel (Sviralom i violinom) - iz "Tcskzene"

Mikloš Radnoti (Radnti Mikls): ErQltetett menet (Usiljeni marš)

Razglednick (Razglednice)

Aron Tamaši (Tamsi ron): rdgvltozs Cskban (Promena đavola u Čiku)

Veljko Petrović: Salašar

Kosta Racin: Berači duvana

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

3. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Endre Adi (Ady Endre) u južnoslovenskim književnostima. Prevodi Dežea Kostolanjija (Kosztolnyi DeszQ). Bosiljak (Bazsalikom). Delo Kornela Sentelekija (Szenteleky Kornl) na stvaranju kontakata. Uloga Lasla Nemeta (Nmeth Lszl) i Miroslava Krleže. (Informativno.)

Dela za obradu

Deže Kostolanji: Milan Rakić: Ljubavna pesma (u originalu i u prevodu)

Miroslav Krleža: Madžarski lirik Andrija Adi

Ivo Andrić: iz knjige Ex Ponto (prevod: Kornel Senteleki)

Laslo Nemet: Hd a Drvn (Most na Dravi)

4. **Mađarska književnost u Jugoslaviji**

Karakteristike, glavni predstavnici i časopisi razdoblja mađarske književnosti u Jugoslaviji između dva rata. (Informativno.)

Dela za obradu

Kornel Senteleki (Szenteleky Kornl): Bcskai jjel (Noć u Bačkoj)

Mihalj Majtenji (Majtnyi Mihly): Jakab, a kses (Nožar Jakab)

Paralelno sa predloženim delima obraditi i poetičke pojmove.

Lektira

Žigmond Moric (Mricz Zsigmond): Pillang (Leptir)

Deže Kostolanji (Kosztolnyi DezsQ): Pacsrta (Život u kavezu)

Milan Fišt (Fst Miln): Advent

Anton Čehov: Ujka Vanja

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ervin Šinko (Sink Ervin): ron szerelme (Aronova ljubav)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Uvežbavanje oblika usmenog izražavanja naučenih u prethodnim razredima. Govorenje, izvođenje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova (proze i pesama). Dalje uvežbavanje sugestivnog načina recitovanja pesama i stihova.

Iznošenje i obrazlaganje planova uživo u vezi sa školskim životom. Argumentovanje ličnih stavova i pobijanje suprotnih mišljenja. Ocenjivanje, karakterizacija i komentarisanje rezultata i rešenja. Reportaža.

Komunikacija u javnom životu. Sastavljanje i izlaganje (učestvovanje u diskusiji, izveštaj i ekspoze) prema društvenim situacijama.

Upotreba karakterističnih elemenata stila govora (jačina zvuka, visina glasa, melodija, boja glasa i tempo).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe za razvijanje sposobnosti pismenog izražavanja:

- dopisnički izveštaj,

- komentar,

- izveštaji

- mala disertacija (rasprava)

Upotreba "skrivenih" (šifrovanih), preporučenih i stručnih bibliografija. Sakupljanje podataka i novih saznanja, hvatanje beležaka.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva časa za ispravku). Domaći rad, zadatak: Izrada male rasprave (disertacije) u roku od dve nedelje.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

GRAMATIKA (35)

Složena rečenica

Naporedna rečenica i vrste. Sistem prostih rečenica u složenoj rečenici. Vrsta sastavnih (kopulativnih) i suprotnih (adversativnih) rečenica. Rastavne (disjunktivne) rečenice. Osnovni vidovi zaključnih (konkluzivnih) rečenica sa dodacima i rečenica sastavnog karaktera.

Zavisne rečenice. Razlikovanje rečenica: glavna i sporedna rečenica; uputne reči i zavisni veznici. Vrste zavisnih rečenica.

Sistem prostih rečenica u složenoj rečenici. Ubačena prosta rečenica.

Višestruko složena rečenica.

Gramatička sredstva citiranja.

Pravopis

Pravopisna pravila za ubacivanje rečenice, sintagmi. Pravopisna pravila skraćenica načinjena od početnih slova (betsz) i koje sadrže više slova pojedinih reči (sz□sszevons). Dodaci, nastavci za strana imena i nazive. Pravopisne vežbe u vezi sa složenim rečenicama.

Analiza tekstova

Definicija teksta i vrste tekstova. Elementi (činioci) izrade teksta. Makrokonstrukcija i mikrokonstrukcija tekstova. Vezni elementi teksta: gramatički i semantički pokazatelji (elementi) jezičke celine (ukazivanje na nešto unapred ili unazad pomoću priloga i zamenica, uloga imenskih reči i veznika, nijansirana upotreba veznika srodnih značenja, uloga određenog i neodređenog člana); tekst i naslov.

Proučavanje književnog dela (teksta)

Kompleksna, jezičko-stilistička analiza književnih dela prvenstveno iz 20. veka, uglavnom književnih dela današnjice u širokom dijapazonu (obuhvatajući pesme, tekstove lirike, proze, drame i eseja, dopunjavajući sa analizom publicističkih, naučnih tekstova, rasprava i beseda).

Istorija jezika

Ugro-finski karakter mađarskog jezika. Srodnost sa ugro-finskom jezičkom grupom. Razlozi i tok jezičkih promena.

Sistem mađarskog jezika, promene u fonetici i fondu reči. Tuđice.

Formiranje i razvoj književnog i govornog jezika.

Obnova jezika (značajnije faze).

Karakteristike govornog jezika (uticaj sredstava javnog informisanja posebno na govorni jezik).

Istorijsko-etimološki rečnik mađarskog jezika. (A magyar nyelv trtneti-etimolgiai sztra).

Svet savremene lingvistike

Razlozi ili motivi koji su uslovili pojavu novih pravaca u lingvistici: (strukturalizam u lingvistici, postupci i metodologija analize u strukturalizmu; matematička logika u lingvistici).

KNJIŽEVNOST (73)

Metodologija proučavanja književnih dela

Estetski kvalitet - estetska vrednost - pogled u svet

Slika o svetu, oblik i stil kao kohezioni elementi književno-umetničkih dela.

Proučavanje književnih dela

Nauka o književnosti, teorija književnosti, istorija književnosti. Analiza i kritička ocena umetničkog dela. Aspekti za analizu lirskih, proznih i dramskih književnih dela. Stilska analiza. Književna kritika, esej i studija. Karakteristike savremene lire. Formska načela proze današnjice, postupci i shvatanje sveta. Moderna drama, apsurdna i dokumentarna drama. Radio-drama i TV drama. Postmoderne i književne pojave i postupci. Ilustrovati konkretnim tekstovima saznanja sa proučavanjem književnih dela.

Moderna književnost

Osnovne karakteristike i predstavnici moderne književnosti. (Informativno.)

Dela za obradu

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Horhe Luis Borhes: Knjiga od peska

Gabriel Garsija Markez: Sto godina samoće

Savremena književnost

Glavne karakteristike savremene književnosti. Period posle rata. Nova nastojanja u proteklih 30 godina. Moderna i postmoderna (informativno).

Dela za obradu

Laslo Nemet (Nmeth Lszl): Gysz (Žalost)

Đula Ilješ (Illys Gyula): Elgia (Elegija), Nem meneklhetsz (Ne možeš pobeći), Pusztk npe (Svet pustara) odlomak

Tibor Deri (Dry Tibor): Szerelem (Ljubav)

Šandor Vereš (Weres Sndor): Meditci (Meditacija), Dob s tnc (Doboš i igra), Magyar etdQk (Mađarske etide) odlomci

Geza Otlik (Ottlik Gza): Iskola a hatron (Internat na granici)

Mikloš Meselj (Mszly Mikls): Jelents t egrrQl (Izveštaj o petoro miševa)

Janoš Pilinski (Pilinszky Jnos): Mifle fQldalatti harc (Kakav podzemni rat), Harbach, 1944.

Ferenc Juhas (Juhsz Ferenc): Novemberi elgia (Novembarska elegija), A virgok hatalma (Moć cveća), Fst orszg (Zemlja dima)

Laslo Nađ (Nagy Lszl): Himnusz minden idQben (Himna za sva vremena)

Iva Mandi (Mndy Ivn): Konyhafal (Kuhinjski zid)

Peter Esterhazi (Esterhzi Pter): Egy nehz nap jszakja (Noć jednog teškog dana)

Deže Tandori (Tandori DezsQ): Egy sz alibije (Alibi za jednu reč)

Domonkoš Silađi (Szilgyi Domonkos): Cirkumdederunt

Andraš Šite (Sto Andrs): Anym knny lmot grt (Majka obećava lak san) (odlomak)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aleksandar Tišma: Knjiga o Blamu

Mađarsko-južnoslovenske književne veze

Đula Ilješ (Illys Gyula): A Tmegsr elQszava (Predgovor Jame)

Danilo Kiš: A modern magyar kQltszet (O modernoj mađarskoj poeziji)

Miloš Crnjanski: Stražilovo (prevod Karolja Ača) (cs Kroly)

Književnost jugoslovenskih Mađara u posleratnom periodu

Pisci i književničke ambicije kao i časopisi. (Informativno.)

Dela za obradu

Karolj Ač (cs Kroly): narckp flhomlyban (Autoportret u tami)

Ferenc Feher (Fehr Ferenc): Szenteleky (Senteleki)

Oto Tolnai (Tolanai Ott): Kodly (Kodalj)

Ištvan Domonkoš (Domonkos Istvn): Kormnyeltrsben

Nandor Gion (Gion Nndor): Engem nem gy hvnak (Ja se ne zovem tako)

Lektira

Šekspir: Hamlet

G. Garsija Markes: Sto godina samoće

J. V. Gete: Faust

F. Dostojevski: Zločin i kazna

Izbor iz savremene lire (mađarska, južnoslovenska i svetska)

Ferenc Juhas (Juhsz Ferenc): Tkozl orszg (Bludna zemlja)

Peter Esterhazi (Esterhzi Pter): Fggo (Nedorečeno...)

Književna dela narodnosti koje žive u Republici Srbiji (informativno).

Paralelno sa predloženim književnim delima obraditi i pojmove iz poetike.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Sastavljanje raznih vrsta usmenog saopštavanja pomoću stečenog znanja iz sastavljanja tekstualnih celina u vezi sa budućim društvenim zadacima i stručnim usavršavanjem učenika. Javna diskusija pomoću unapred pripremljenog koncepta i improvizovana diskusija. Svečani govor povodom proslave dana škole i drugih svečanosti. Govor prilikom otvaranja školskih izložbi, oproštajni govor prilikom završetka školske godine itd. Korišćenje pravila pojedinih govornih stilova u kazivanju tekstova i u sastavljanju tekstova uvežbanih vrsta opštenja.

Pismeno izražavanje

Sređivanje beleški. Proces sastavljanja ili izrade pismenog dela. Korišćenje citata, fusnota i pozivanje na što. Priprema učenika na izradu diplomskog rada.

Oblici razvijanja pismenog izražavanja:

- izveštaj

- mala disertacija.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju kao za srpski jezik i književnost (maternji jezik).

Napomena

Društveno-jezički smer

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

GRAMATIKA (30)

Vrste reči

Morfologija mađarskog jezika.

Glagoli

Obnavljanje znanja o glagolskim vremenima i glagolskim načinima. Glagolski oblici (aktivni, kauzativni, povratni) pasivni, glagoli potencijalne radnje, stanja, zbivanja (hato igeforma) prelazni i neprelazni glagoli. Konjugacija glagola na **-ik**. Subjekatska i objekatska konjugacija.

Imenice

Zajedničke imenice, vlastita imenica, nazivi sa karakteristikom vlastitih imenica. Infinitiv. Deklinacija postpozicija. Rečnički oblici sa ličnim nastavkom.

Tvorba reči

Tvorba glagola i imenskih reči od glagola i od imenskih reči. Složenice. Naporedne i odredbene složenice. Mogućnosti proširivanja leksike na osnovu građenja izvedenih reči i složenica. Druge mogućnosti razvoja leksike.

Razlike i istovetnosti u pravilima građenja reči mađarskog jezika i jezika sredine (nematernjeg jezika), eventualno izbornog stranog jezika.

Pridevi

Prepoznavanje stilističke vrednosti prideva, primenjivanje tih vrednosti. Glagolski pridevi (particip).

Brojevi

Osnovni broj, razlomački broj, redni broj.

Zamenice

Prepoznavanje stilističke vrednosti zamenica u kontekstu.

Ostale vrste reči

Vežbe za ponavljanje, odnosno upotrebu kod sledećih vrsta: član, postpozicije, prilozi, glagolski prilozi, veznici, uzvici, rečce, glagolski predmeci/prefiksi.

Grafo-fonetska predstava i značenje

Značenje rečenica i značenje reči. Funkcija značenja elementarnih jedinica jezika.

Grupisanje reči po grafo-fonetskoj predstavi i odnosima u značenju.

Najčešće vrste promene značenja: prenošenje imena i prenošenje značenja.

Sinonimija u rečenici i u reči. Magyar Szinonimasztr (Mađarski rečnik sinonima).

Nastavci (kpzQk) i njihove nijanse u značenju.

Stilistika

Stilističke vrednosti tvorbe reči prilikom sastavljanja teksta (u kontekstu).

Sastavljanje teksta

Povećanje fonda sinonima i njihova upotreba. Primenjivanje sinonima u književnim vrstama koje su i ranije uvežbavane i u vežbama, pismeni sastav: opis karaktera i ocena. Uvežbavanje ustaljenih sintagmi, rekcija i frazeologije.

Pravopis

Afirmacija osnovnih načela mađarskog pravopisa u određenoj jezičkoj materiji, s posebnim osvrtom na pisanje (pravopis) geografskih imena. Pravopis reči stranog porekla. Pisanje južnoslovenskih imena.

Korišćenje publikacija Mihalja dr Agoštona (Dr Agoston Mihaly): Helyesrsunk hitel rt (Za potvrdu našeg pravopisa) i A fldrajzi nevek rsmdja (Pisanje geografskih imena). Korišćenje Mađarskog rečnika sinonima.

KNJIŽEVNOST (88)

1. **Klasicizam i prosvećenost**

Poetika klasicizma. Francuska klasicistična drama. Nemački klasicizam.

Društvena podloga, pogled na svet francuske prosvećenosti. Enciklopedisti. Prosvećenost u Engleskoj i u Nemačkoj. (Informativno).

Dela za obradu

Molijer: Tartif (Predgovor i odlomak)

Volter: Kandid

2. **Književnost mađarske prosvećenosti** (oko 10 časova)

Karakteristike epohe i pokreta, periodizacija. Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, nauke, pozorište, štampa, institucije, obrazovanje - informativno).

Klasicizam, sentimentalizam.

Pisci mađarske prosvećenosti: Đerđ Bešenjei (Bessenyei GyQrgy), Janoš Baćanji (Batsnyi Jnos), Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc), Jožef Karman, Mihalj Vitez Čokonaji (Csokonai Vitz Mihly) - njihov život, njihovo životno delo (informativno).

Dela za obradu

Đerđ Bešenjei: (Bessenyei Gyrgy): A filozfus (Filozof)

Janoš Baćanji (Batsnyi Jnos): A franciaorszgi vltozsokra (Promene u Francuskoj)

Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc): Fogsgom naplja, Epigrammk (Moja robija i epigrame)

Jožef Karman (Krmn Jzsef): Fanni hagyomnyai (Fanikino zaveštanje)

Mihalj Vitez Čokonaji (Csokonai Vitz Mihly): A tihanyi ekhhoz (Ehu u Tihanju)

A remnyhez (Nadi)

Dorottya (Doroća)

3. **Romantizam** (oko 30 časova)

Pojam, nastanak, faze razvoja, umetničke karakteristike romantizma. Engleski, nemački, francuski i ruski romantizam.

Poetika romantizma. V. Igo: Predgovor Kromvelu - odlomak. (Informativno).

Dela za obradu

Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Puškin: Evgenije Onjegin (Tatjanino pismo Onjeginu)

Edgar Alan Po: Gavran

Romantizam u mađarskoj i južnoslovenskoj književnosti.

Karakteristike i periodizacija epohe i pokreta. Kritički osvrt na delo Danijela Berženjija (Berzsenyi Dniel), Karolja Kišfaludija i Ferenca Kelčeija (Klcsey). Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, štampa, pozorište, institucije, izdavanje knjiga, obrazovanje muzika, likovna umetnost - (informativno).

Dela za obradu

Danijel Berženji (Berzsenyi Dniel): A kzelitQ tl (Zima koja se približava)

LevltQredk bartnmhoz (Nezavršeno pismo mojoj prijateljici)

Jožef Katona (Katona Jzsef): Bnk bn (Ban Bank)

Ferenc Kelčei (Klcsey Ferenc): Vanitatum vanitas, Rebellis vers (Pobunjenička pesma)

Mihalj Verešmarti (Vrsmarty Mihly): Ks vgy (Kasna želja) brnd (Maštanje)

A Guttemberg albumba (U Gutembergov album)

Az emberek (Ljudi)

Orszghza (Parlament)

ElQsz (Predgovor)

Šandor Petefi (PetQfi Sndor): Temetsre szl az nek (Samrtnicu pesmu)

Az n torkom ll malom (Moje grlo je sušni mlin)

Megy a juhsz szamron (Jaše čoban na magarcu)

Csokonai (Čokonaj)

Egy estm otthom (Jedno veče kod kuće)

Alfld (Alfeld)

A puszta tlen (Pustara u zimu)

A ngykrs szekr (Na volujskim kolima)

Szeptember vgn (Krajem septembra)

Verseim (Moje pesme)

Dalaim (Moje pesme)

Egy gondolat bnt engemet (Jedna mis mir mi oduzima)

A XIX. szzad klti (Pesnicima XIX stoleća)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići uveoci (odlomci)

4. **Realizam**

Pojam realizma i njegova uslovljenost s aspekta istorije književnosti. Retroaktivni uticaj realizma na romantiku. Francuski, ruski i engleski realizam. Poetika realizma: Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji (informativno).

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Nos

G. Mopasan: Dva prijatelja

G. Flober: Gospođa Bovari

5. **Mađarska i južnoslovenska književnost u drugoj polovini 19. veka** (oko 20 časova)

Političke, društvene i umetničke karakteristike druge polovine 19. veka. Odnosi u kulturi (književnost, gluma, štampa, institucije, obrazovanje, izdavanje knjiga, muzika, likovna umetnost). (Informativno).

Pisci te epohe: Janoš Aranj, Imre Madač, Janoš Vajda, Mor Jokai, Kalman Miksat (Arany Jnos, Madch Imre, Vajda Jnos, Jkai Mr, Mikszth Klmn) - život i stvaralaštvo. (Informativno).

Dela za obradu

Janoš Aranj (Arany Jnos): Buda halla (Smrt Budima), V. Lszl (Laslo V) vek, ti mg jvendQ vek (Godine, godine koje nailazite), Qsszel (U jesen), Kertben (U bašti), Az rk zsid (Večiti Jevrejin), Vojtina ars poetikja (Ars poetika Vojtine), Mindvgig (Do kraja).

Imre Madač (Madch I.): Az ember tragdija (Čovekova tragedija) Janoš Vajda (Vajda Jnos): A vali erdQben (U šumi valskoj), Hsz v mlva (Nakon dvadeset godina)

Mor Jokai (Jkai Mr): Egy magyar nbob (Mađarski nabob) ili Az aranyember (Zlatni čovek)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Simo Matavulj: Bakonja fra Brne (odlomak)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

Kalman Miksat (Mikszth Klmn): Tmr Zsfi zvegysge (Udovištvo Žofije Timara), Gavallrok (Kavaljeri)

6. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Prosvetiteljstvo i njene pojave. Mađarski prevodioci srpske književnosti. Serbus manier. Stvaralaštvo Ježefe Sekača (Szkcs Jzsef). Dvojezični pesnik, Mihalj Vitkovič (Vitkovics Mihly). (Informativno).

Dela za obradu

Kanziczy Ferenc levele Lukijan Mušickihez (Pismo Ferenca Kazincija Lukijanu Mušickom)

Mihalj Verešmarti (Vrrmarty Mihly): Fldi menny (Raj na zemlji) Jovan Jovanović Zmaj kao književni prevodilac. Jakov Ignjatović: A magyar npsznmqvek a szerb sznpadokon (Mađarska narodna pozorišna dela na srpskoj sceni)

Društvo književnih prevodilaca u Bačkoj.

Dela za obradu

Zmaj levele Arany Jnoshoz (Pismo Zmaja Janoša Aranju) J. Ignjatović: Susret s Petefijem (Tallkozs PetQfivel)

B. Radičević: Devojka na studencu (A leny a ktnl) - prevod Janoša Vajde.

7. Paralelno sa predloženim književnim delima obraditi i navedene poetičke pojmove (poetički rečnik) znak, značenje, promene značenja, kompozicija, osnovni faktori epike, radnja, učesnici (likovi), prostorna i vremenska određenost priče, priča, tema, motiv,

fabula, siže, statični i dinamični, motivi u pripoveci, dramska situacija, dramska radnja, dramska napetost, dramski junak, proza, aliteracija, asonanca, asindeton, anžambman, jamb, daktil, trohej, cezura, didaskalije, narator, naratorsko gledište, memoar, epigram, eufonija, heksametar, sjaj koji označava (jell, označeno (jellt), katarza, metrika, primer).

8. **Lektira**

J. V. Gete (Goethe): Jadi mladoga Vertera

Stendal (Stendhal): Crveno i crno

L. Tolstoj (Tolsztoj): Krojcerova

Mihalj Verešmarti (Vrsmarty Mihly): Csongor s Tnde (Čongor i Tinde)

Imre Madač (Madch Imre): Az ember tragdija (Čovekova tragedija)

Mor Jokai (Jkai Mr): Srga rzsa (Žuta ruža)

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Osposobljavanje učenika da sa stilskog aspekta procenjuje rečenicu teksta različite sadržine; da konstruiše sopstvene rečenice u kojima red reči odgovara težištu sadržaja delova opštenja, da elemente strukture pravilno i u odgovarajućem stilu sastavi, a osim toga da pravilno upotrebljava rekcije, veznike, kao i reči ukazivanja. Posedujući potreban fond reči da tačno i u odgovarajućem stilu odabira sinonime. Da ono što ima da iskaže čini živom rečju a uz celishodnu upotrebu pravila govora i fonetičko-sintaksičkih sredstava.

Potrebno je stvoriti takve govorne situacije u kojima učenik može da izveštava o društvenim i kulturnim događajima da komentariše sportska takmičenja; kritički prikazuje knjige, filmove, pozorišne predstave, izložbe itd.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govoru i pisanju. Razvijanje saznanja i sklonosti u vezi raznih oblika pismenog izražavanja (zapisnik, zvanično i privatno pismo, izveštaj, informacija, kraće predavanje).

Emocionalno i intelektualno intonirani stil; razgovorni, administrativni, publicistički, naučni i beletristički stil; narativni, deskriptivni, opisni, analitički i kritički stil; intimni, diskusioni itd. stil i upotreba.

Redosled knjiga u bibliotekama gde čitalac sam uzima željene knjige. Pojam i vrste kataloga. Oznake na kataloškim karticama.

Četiri pismena zadatka (za pisanje jedan školski čas, za popravak dva časa).

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

GRAMATIKA (50 časova)

Delovi rečenice

Rečenica i reč kao jedinstvo izražavanja u govoru. Reč kao rečenica i sintagma sa značenjem reči. Sistematizacija vrsta rečenica, njihova vrednost u komunikaciji.

Predikat. Predikat kao centar rečenice i reči koje mogu biti predikat (vrste predikata). Uticaj upotrebe glagolskih vrsta (aktivni, kauzativni povratni i pasivni) na konstrukciju rečenica. Predikatska konstrukcija reči u rečenici.

Subjekat. Subjekat, adverbijal, objekat i vrste reči koje mogu biti gore navedeni delovi rečenice.

Odnos subjekta i predikata u rečenici. Pravilo usaglašavanja. Subjekatska sintagma u rečenici.

Objekat. Objekatska sintagma u rečenici.

Adverbijali. Uloga adverbijalne sintagme u rečenici (vrste, sredstva izražavanja, morfološke osobine). Pravilna upotreba sufiksa i postpozicija (-nal, -nel, - kod; bell - unutar; alatt - ispod; elQt - pred, ispred; ezelQtt - pre; gyannt - kao; helyett - umesto; miatt - zbog kauz; vgett - radi; ltre - kao; lvn - pošto).

Atribut. Atributske sintagme: apozicija.

Red reči u rečenici, odnosi naglaska i melodije.

Mesto upitne rečce "e" u rečenici.

Pravopis

Upotreba interpunkcije. Interpunkcija između reči i delova reči. Vezivanje nastavka. Šta treba znati o pravilnom pisanju apozicije. Pravopisne vežbe u vezi ostalih delova rečenice.

Stilistika

Pojam stila. Stilski slojevi. Stilski slojevi govornog jezika (razgovorni stil, stil javnog života kao i govornički stil). Slojevi pismenog stila (naučni, službeni, publicistički i beletristički stil. Karakteristična obeležja stilova u određenim tekstovima.

Kako govorne situacije određuju stil.

Šta je "stilski" i "bez stila"?

Analiza današnjeg javnog govora, a posebno deformacija nastalih usled višejezičkih sredina, kao i otklanjanje istih.

Jezik omladine.

Karakteristike umetničkog govora

Osnovna stilska sredstva slikovitosti (uporedba, personifikacija, metafora, metonimija, alegorija, simbol i sinestezija - njihova uloga u tekstu).

Jezička konstrukcija

Uloga ponavljanja, nagomilavanja, suprotnosti - u umetničkom tekstu.

Sredstva muzikalnosti

Simbolika glasa u prozi i u stihu.

Razumevanje i analiza teksta

Analiza specifičnosti umetničkog stila u odabranom tekstu (upoređivanje tekstova raznih pisaca imajući u vidu jedinstvo jezičkog i tematskog nivoa). Analiza odlomaka i potpuna analiza.

KNJIŽEVNOST (10 časova)

1. **Velika epoha modernizma**

Književni pravci na prelazu stoleća: simbolizam, naturalizam, impresionizam, secesija. (Informativno).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Pijani brod

Stefan Malarme: Prozori (Ablakok)

Pol Verlen: Mesečina

Lotramon: Maldororove pesme (1. pevanje 9. deo)

Pisci na prelazu stoleća: Elek Goždu (Gozsdu Elek), Danijel Pap (Papp Dniel), Ištvan Temerkenj (Tmrkny Istvn), Đula Revicki (Reviczky Gyula).

Dela za obradu

Elek Goždu (Gozsdu Elek): Ultima ratio

Ištvan Temerkenj (Tmrkny Istvn): Megy a haj lefel (Brod plovi nizvodno)

Danijel Pap (Papp Dniel): A zsrkovci tlgyek (Žarkovački hrastovi)

Đula Revicki (Reviczky Gyula): Plma a Hortobgyon (Palma u Hortobađu), Magamrl (O sebi)

Pisci modernizma i njihova dela Endre Adi (Ady Endre), Mihalj Babič (Babits Mihly), Deže Kostolanji (Kosztolnyi Dezso, Đula Krudi (Krudy Gyula), Žigmond Moric (Mricz Zsigmond), Arpad Tot (Tth rpd), Đula Juhas (Juhsz Gyula), Geza Čat (Csth Gza). (Informativno o životu i stvaralaštvu).

Dela za obradu

Endre Adi (Ady Endre): j vizeken jrok (Novim vodama gazim), Hortobgy potja (Pesnik Hortobađa), Lda a hajn (Leda na brodu), A kdbe flt hajk (Lađe potonule u magli), Sem utdja... (Ni predak ni potomak kasni), Kocsit az jszakban (Putovanje noću), Mag h alatt (Seme pod snegom) Qrizem a szemedet (Čuvam tvoje oči)

Mihalj Babič (Babits Mihly): A lirikus epilgja (Epilog lirika)

Fekete orzsg (Crna zemlja) Rgen elzengtek Sappho napjai (Odavno je prošlo Saphino vreme), Qsz s tavasz kztt (Između jeseni i proleća).

Deže Kostolanji (Kosztolnyi DezsQ): A szegny kisgyrmek panaszai (Žalbe sirote dece) izbor, Qszi reggeli (Jesenji doručak), Szmads (Polaganje računa), Frds (Kupanje) novela.

Đula Krudi (Krdy Gyula): Szindbd Qszi tja (Sindbadovo jesenje putovanje).

Žigmond Moric (Mricz Zsigmond): Barbrok (Varvari)

Arpad Tot (Tth rpd) Esti sugrkoszor (Večernji venac svetlosti)

LlektQl llekig (Od duše do duše)

Đula Juhas (Juhsz Gyula): Tpai lagzi (Tapska svadba)

Geza Čat (Csth Geza): Szombat este (Subotom uveče)

Branislav Nušić: Pokojnik (odlomak)

Aleksa Šantić: Pretpraznička veče

Ivan Cankar: Suve kruške

2. **Moderna i književnost između dva rata** (35)

Evropska književnost u prvim decenijama 20. veka. Avangarda i njene etape. Preporod proze. Socijalna književnost. (Informativno).

Dela za obradu

Tomas Man: Tonio Kreger

Aleksandar Bloh: Dvanaestorica

Garsija Lorka: Žalopojka

Pravci: futurizam, ekspresionizam, dadaizam, nadrealizam u svetskoj i u mađarskoj književnosti. Narodnjaštvo.

Pisci ove etape: Fst Miln (Milan Fišt) Kassk Lajos (Lajoš Kašak), Szab Lrinc (Lerinc Sabo), Jzsef Attila (Atila Jožef), Gellri Andor Endre (Andor Endre Geleri), Radnti Mikls (Miklоš Radnoti), Tamsi ron (Aron Tamaši). (Informativno o životu i stvaralaštvu.)

Dela za obradu

Milan Fišt (Fst Miln): Qszi sttsg (I-III) (Jesenja tama I-III)

Lajoš Kašak (Kassk Lajos): Mesteremberek (Majstori), Egy fnykpem al (Ispod moje fotografije)

Atila Jožef (Jzsef Attila): Tiszta szvvel (Čista srca) Klrisk (Niz), Remnytelenl (Beznadno), Tli jszaka (Zimska noć), A vros peremn (Na periferiji), Elgia (Elegija), da (Oda), Karval jttl... (Štapom si...), Flra (Flora) 1-3.

Lerinc Sabo (Szab Lrinc): Szamrtvis (Čičak)

Egy tli bodzabokorhoz (Zimskoj zovi)

Sppal, hegedqvel (Sviralom i violinom) - iz "Tcskzene"

Andor Endre Geleri (Gellri Andor Endre): A vn Panna tkre (Ogledalo stara Pane)

Miklo Radnoti (Radnti Mikls): Tegnap s ma (Juče i danas) Tajtkos g (Zapenušeno nebo), Sem emlk, sem varzslat (Ni uspomena niti čarolija), Erltetett menet (Usiljeni marš), Razglednick (Razglednice)

Aron Tamaši (Tamasi ron): rdgvltozas Cskban (Promena đavola u Čiku)

Veljko Petrović: Salašar

Kosta Racin: Berači duvana

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

3. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze** (6)

Endre Adi (Ady Endre) u južnoslovenskim književnostima. Prevodi Dežea Kostolanjija (Kosztolnyi Desz). Bazsalikom (Bosiljak). Delo Kornela Sentelekija (Szenteleky Kornl) na stvaranju kontakata. Uloga Lasla Nemeta (Nemth Lszl) i Miroslava Krleže. (Informativno.)

Dela za obradu

Deže Kostolanji: Milan Rakić: Ljubavna pesma

Miroslav Krleža: Mađarski lirik Andrija Adi

Ivo Andrić: iz knjige Ex Ponto (prevod: Kornel Senteleki)

Laslo Nemet: Hd a Drvn (Most na Dravi)

4. **Mađarska književnost u Jugoslaviji** (8)

Karakteristike, glavni predstavnici i časopis razdoblja mađarske književnosti u Jugoslaviji između dva rata. (Informativno.)

Dela za obradu

Kornel Senteleki (Szenteleky Kornl): Bcskai jjel (Noć u Bačkoj)

Laslo Gal (Gl Lszl): Szubotica (Subotica)

Karolj Sirmai (Szirmai Karoly): VeszteglQ vonatok a sttben (Vozovi u mraku)

Mihalj Majtenji (Majtnyi Mihly): Jakab, a kses (Nožar Jakab)

Janos Herceg (Herceg Janos): SzlQfldem (Otadžbina)

5. **Paralelno sa predloženim delima obraditi** i sledeće poetičke pojmove (Poetikai szotar - Rečnik poetike) lirska situacija, lirski subjekat, pripovetka, opis, dijalog, monolog, unutrašnji monolog, savremena lirika - moderne pesme, vrste rima, glasovna kompozicija, intuicija, dnevnik, asindet, polisindet, vrste (tipovi) romana, retorika, retoričko pitanje, kratka priča, moderna pesma, sonet tragično, putopis, zeugma.

6. **Lektira** (10)

Žigmond Moric (Moricz Zsigmond): Pillang (Leptir)

Deže Kostolanji (Kosztolnyi DezsQ): Pacsrta (Ševa)

Milan Fist (Fst Miln): Advent

Anton Čehov: Ujka Vanja

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ervin Šinko (Sink Ervin): ron szerelme (AroDova ljubav)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Uvežbavanje formi usmenog izražavanja naučenih u prethodnim razredima. Govorenje, izvođenje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova (proze i pesama). Dalje uvežbavanje sugestivnog načina recitovanja pesmi i stihova.

Iznošenje i obrazlaganje planova uživo u vezi sa školskim životom. Argumentovanje ličnih stavova i pobijanje suprotnih mišljenja. Ocenjivanje, karakterizacija i komentarisanje rezultata i rešenja. Reportaža.

Komunikacija u javnom životu. Sastavljanje i izlaganje (učestvovanje u diskusiji, izveštaj i ekspoze) prema društvenim situacijama.

Upotreba karakterističnih elemenata govornog stila (jačina zvuka, visina glasa, melodija, boja glasa i tempo).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe za razvijanje sposobnosti pismenog izražavanja:

- dopisnički izveštaj,

- komentar,

- izveštaj i

- mala disertacija (rasprava)

Korišćenje "skrivenih" (šifriranih), preporučenih i stručnih bibliografija. Sakupljanje podataka i novih saznanja i pisanje beležaka.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva časa za ispravku). Domaći rad, zadatak: Izrada male rasprave (disertacije) u roku od dve nedelje.

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

GRAMATIKA (40)

Složene rečenice

Naporedne rečenice i vrste naporednosti. Sistem (redosled) prostih rečenica u složenoj rečenici. Vrsta sastavnih (kopulativnih) i suprotnih (adversativnih) rečenica. Rastavne (disjunktivne) rečenice. Osnovni vidovi zaključnih (konkluzivnih) i sastavnog karaktera.

Zavisne rečenice. Razlikovanje rečenica: glavne i sporedne rečenice; uputne reči i zavisni veznici. Vrste zavisnih rečenica: subjekatske, predikativne, objektne, mesne, vremenske (temporalne), načinske ili poredbene, uzročne (kauzalne), namerne (finalne) i dalje objekatske (u dativu) zavisne rečenice, kao i uporedne adverbijalne, atributne zavisne rečenice u službi atributa za označavanje kvaliteta, broja i svojina (prisvojne), apozicijska zavisna rečenica. Obeležja sporednih rečenica iz aspekta jezičkih pravila. Sistem prostih rečenica u složenoj: ubačena prosta rečenica.

Višestruko složena rečenica.

Gramatička pravila ili "sredstva" za citiranje.

Pravopis

Jezička i pravopisna pravila za ubačenje sintagmi. Pravopisna pravila skraćenica načinjena od početnih slova i koje sadrže više slova pojedinih reči. Dodaci za strana imena i nazive.

Analiza tekstova

Definicija teksta i vrste tekstova. Elementi (činioci) izrade teksta. Makro - i mikrokonstrukcija tekstova. Vezni elementi teksta: gramatički i semantički pokazatelji (elementi) jezičke celine (ukazivanje na nešto unapred ili unazad pomoću priloga i zamenica, uloga imenskih reči i veznika, nijansirana upotreba veznika srodnih značenje, uloga određenog i neodređenog člana); tekst i naslov.

Proučavanje književnog dela

Kompleksna, jezičko-stilistička analiza prvenstveno književnih dela iz 20. veka, uglavnom književnih dela današnjice u širokom dijapazonu (obuhvatajući pesme, tekstove lirske proze, drame i eseja, dopunjavajući sa analizom publicističkih, naučnih tekstova, rasprava i beseda).

Istorija jezika

Ugro-finski karakter mađarskog jezika. Srodnost sa ugro-finskom jezičkom grupom. Razlozi i istorija jezičkih promena.

Sistem mađarskog jezika, promene u fonoteci i morfologiji (fondu reči) mađarskog jezika. Tuđice.

Formiranje književnog i govornog jezika.

Obnova jezika (značajnije faze).

Karakteristike govornog jezika (uticaj sredstava javnog informisanja posebno na govorni jezik).

Istorijsko-etimološki rečnik mađarskog jezika. (A magyar myelv torteneti-etimologiai szotara).

Svet savremene lingvistike

Razlozi ili motivi koji su uslovili pojavu novih pravaca u lingvistici: (strukturalizam u jeziku, postupci i metodologija analize u strukturalizmu; matematička logika u lingvistici).

KNJIŽEVNOST (100)

1. **Metodologija proučavanja književnih dela** (30)

Estetski kvalitet - estetska vrednost - pogled na svet

Slika o svetu, forma, stil kao kohezioni elementi književnoumetničkih dela.

Proučavanje književnog dela

Nauka o književnosti, teorija književnosti, istorija književnosti. Analiza i kritička ocena umetničkog dela. Aspekti za analizu lirskih, proznih i dramskih književnih dela. Stilska analiza. Književna kritika, esej i studija. Karakteristike savremene lire. Formska načela proze današnjice, postupci i shvatanje sveta. Moderna drama, apsurdna i dokumentarna drama. Radio i TV drama. Postmoderničke književne pojave i postupci.

2. **Moderna književnost**

Osnovne karakteristike i predstavnici moderne književnosti. (Informativno.)

Dela za obradu

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Horhe Luis Borhes: Knjiga od peska

Gabriel Garsija Markez: Sto godina samoće

3. **Savremena književnost** (60)

Glavne karakteristike književnosti današnjice. Period posle rata. Književna politika socijalističkog realizma. Nova nastojanja u proteklih trideset godina. Moderna i postmoderna (informativno).

Književnici (pisci) ovog perioda: Laslo Nemet (Nmeth Lszl), Đula Ilješ (Illys Gyula), Tibor Deri (Dry Tibor), Šandor Vereš (Weres Sndor), Geza Otlik (Ottlik Gza), Mikloš Meselj (Mszly Mikls), Janoš Pilinski (Pilinszky Jnos), Ferenc Juhas (Juhz Ferenc), Laslo Nađ (Nagy Lszl), Ivan Mandi (Mndy Ivn), Mikloš Sentkuti (Szentkthy Mikls), Deže Tandori (Tandori DezsQ), Peter Nadaš (Ndas Pter), Peter Esterhazi (Esterhzy Pter), Andraš Šite (StQ Andrs), Lajoš Grendel (Grendel Lajos), Domonkoš Silađi (Szilgyi Domonkos), Vesna Parun, Danilo Kiš, Aleksandar Tišma (o njihovom književnom radu informativno).

Dela za obradu

Laslo Nemet (Nmeth Lszl): (Žalost) Gysz

Đula Ilješ (Illys Gyula): Elegija Nem meneklhetsz (Ne možeš pobeći), Pusztk npe (Svet pustara) odlomak

Tibor Deri (Dry Tibor): Alvilgi Jtkok (Igre iz podzemlja), Anna nni (Tetka Ana), Szerelem (Ljubav)

Šandor Vereš (Weres Sndor): Meditci (Meditacija), Hajdan hrsfa voltl (Kad si lipa bila), Talp-orszag (Zemlja-tabane), Dob s tnc (Doboš i igra), Magyar etqdk (Mađarske etide) odlomci

Geza Otlik (Ottlik Gza): Iskola a hatron (Internat na granici)

Mikloš Meselj (Mszly Mikls): Jelents t egrrQl (Izveštaj o pet miševa)

Janoš Pilinski (Pilinszky Jnos): Mifle fldalatti harc (Kakav podzemni rat), Harbach, 1944. (Apokrif)

Ferenc Juhas (Juhsz Ferenc): Novemberi elgia (Novembarska elegija), A csnd virga (Cvet tišine), A virgok hatalma (Vlast cveća), Fst orszg (Zemlja dima)

Laslo Nađ (Nagy Lszl): Vilgos jjel (Svetle noći) Lakodalom (Svatovi), Himnusz minden idQben (Himna za sva vremena)

Ivan Mandi (Mndy Ivn): Konyhafal (Kuhinjski zid)

Mikloš Sentkuti (Szentkthy Mikls): Holbein: fiatal lny arckpe (Holbajna: Portret jedne mlade devojke)

Peter Nadaš (Ndas Pter): Csaldi kp lila alkonyatban (Porodična slika u ljubičastom sumraku)

Peter Esterhazi (Esterhzy Pter): Egy nehz nap jszakja (Noć jednog teškog dana)

Deže Tandori (Tandori Dezs): Egy sz alibije (Alibi za jednu reč)

Domonkoš Silađi (Szilgyi Domonkos): Cirkumdederunt

Andraš Šite (StQ Andrs): Anym knnyq lmot igrt (Majka mi obećava)

Lajoš Grendel (Grendel Lajos): Csehszlovakiai magyar novella (čehoslovačka mađarska novela)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aleksandar Tišma: Knjiga o Blamu

4. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Zoltan Čuka (Csuka Zoltan) književni prevodilac. Prevodioci Adija (Ady) na srpski jezik. Danilo Kiš kao književni prevodilac. Književni prevodioci na mađarski jezik u Jugoslaviji (informativno).

Dela za obradu

Đula Ilješ (Illys Gyula): A tmegsr elszava (Predgovor Jame)

Danilo Kiš: A modern magyar kltszetrl (O modernoj mađarskoj poeziji)

Miloš Crnjanski: Stražilovo (prevod Karalja Ača) (Acs Kroly)

5. **Književnost jugoslovenskih Mađara posle rata.**

Pisci književničke težnje i časopisi. (Informativno.)

Dela za obradu

Karolj Ač (cs Kroly): narckp flhomlyban (Autoportret u polutami)

Ferenc Feher (Fehr Ferenc): Szenteleky (Senteleki)

Oto Tolnai (Tolnai Ott): Kodly (Kodalj)

Ištvan Domonkoš (Domonkos Istvn): Kormnyeltrsben

6. **Lektira** (oko 12 časova)

Šekspir: Hamlet

J. V. Gete: Faust

F. Dostojevski: Zločin i kazna

Izbor iz savremene lire (mađarska, južnoslovenska i svetska)

Ferenc Juhas (Juhsz Ferenc): Tekozlo orszag (Bludna zemlja)

Peter Esterhazi (Eszterhzy Pter). Fqggo (Nedovršena)

Književna dela narodnosti koje žive u Republici Srbiji (informativno).

7. **Paralelno sa predloženim književnim delima za obradu** obraditi i sledeće pojmove i poetike (Rečnik poetike - Poetikai szotar) esej, estetika, filologija, scenarij, groteska, hermeneutika, kritika, montaža, kolaž, poetika, reportaža, semiologija, sinopsa tekst, naviranje svesti, bujica svesti, citat, uložak, polifonija.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Sastavljanje raznih vrsta usmenog saopštavanja pomoću stečenog znanja iz sastavljanja tekstualnih celina u vezi sa budućim društvenim zadacima i stručnim usavršavanjem učenika. Javna diskusija pomoću unapred pripremljenog koncepta i improvizovana diskusija. Svečani govor povodom proslave dana škole i drugih svečanosti. Govor prilikom otvaranja školskih izložbi, oproštajni govor prilikom završetka školske godine itd. Korišćenje pravila pojedinih govornih stilova u kazivanju tekstova i u sastavljanju tekstova uvežbanih vrsta uspešnog opštenja.

Pismeno izražavanje (opštenje)

Sređivanje beleški. Proces sastavljanja ili izrade pisanog dela. Korišćenje citata, fusnota i pozivanje na što. Priprema učenika na izradu diplomskog rada.

Oblici razvijanja pismenog izražavanja:

- izveštaj

- mala disertacija.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju sa načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost (maternji jezik).

Napomena

Prirodno-matematički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

GRAMATIKA (25)

Vrste reči

Morfologija mađarskog jezika.

Glagoli

Obnavljanje ranije stečenog znanja o glagolskim vremenima i glagolskim načinima. Glagolski oblici (aktivni, kauzativni, povratni) pasivni, glagoli potencijalne radnje, stanja, zbivanja (hat igeform) prelazni i neprelazni glagoli. Konjugacija. Stilističke vrednosti glagola.

Imenice

Zajedničke i vlastite imenice, infinitiv, stilističke urednosti imenica.

Građenje reči

Građenje glagola i imenskih reči od glagola i od imenskih reči. Složenice. Naporedne i odredbene složenice. Mogućnosti obogaćivanja leksike na osnovu građenja izvedenih reči i složenica. Ostale za mogućnosti za razvoj leksike. Stilistička vrednost građenja reči.

Razlike i istovetnosti u pravilima građenja reči iz leksike mađarskog jezika i nematernjeg jezika eventualno razlike i sličnosti morfoloških pravila izbornog stranog jezika.

Pridevi

Prepoznavanje stilističke vrednosti prideva i njihova upotreba. Glagolski pridevi.

Brojevi

Osnovni broj, razlomački broj, redni broj. Neodređeni broj.

Zamenice

Prepoznavanje stilističke vrednosti zamenica u kontekstu.

Ostale vrste reči

Vežbe za ponavljanje, odnosno upotrebu kod sledećih vrsta: član, postpozicije, prilozi, glagolski prilozi, veznici, uzvici, rečce, glagolski predmeci/prefiksi.

Grafo-fonetska predstava i značenje

Značenje rečenica i značenje reči. Grupisanje reči po grafo-fonetskoj predstavi i odnosima u značenju. Sinonimija u rečenici i u reči. Magyar Szinonimasztr (Mađarski rečnik sinonima).

Stilistika

Stilističke vrednosti tvorbe reči prilikom sastavljanja teksta (u kontekstu).

Sastavljanje teksta

Povećanje fonda sinonima i njihova upotreba. Primenjivanje sinonima u književnim vrstama koje su i ranije uvežbavane i u vežbama, pismeni sastav: opis karaktera i ocena. Uvežbavanje ustaljenih sintagmi, rekcija i frazeologije.

Pravopis

Afirmacija osnovnih načela mađarskog pravopisa u određenoj jezičkoj materiji, s posebnim osvrtom na pisanje (pravopis) geografskih imena. Pravopis reči stranog porekla. Pisanje južnoslovenskih imena.

Korišćenje publikacija Mihalja dr Agoštona (Dr goston Mihly): Helyesrsunk hitel rt (Za potvrdu našeg pravopisa) i A fQldrajzi nevek rsmdja (Pisanje geografskih imena). Korišćenje Mađarskog rečnika sinonima.

KNJIŽEVNOST (66)

1. **Klasicizam i prosvećenost**

Poetika klasicizma. Francuska klasicistična drama. Nemački klasicizam.

Društvena podloga, pogled na svet francuske prosvećenosti. Enciklopedisti. Prosvećenost u Engleskoj i u Nemačkoj. (Informativno).

Dela za obradu

Molijer: Tartif (Predgovor i odlomak)

Volter: Kandid

2. **Književnost mađarske prosvećenosti**

Karakteristike epohe i pokreta, periodizacija. Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, nauke, pozorište, štampa, institucije, obrazovanje - informativno). Klasicizam, sentimentalizam.

Dela za obradu

Đerđ Bešenjei (Bessenyei GyQrgy): A filozfus (Filozof)

Janoš Baćanji (Batsnyi Jnos): A franciaorszgi vltozsokra (Promene u Francuskoj)

Ferenc Kazinci (Kazinczy Ferenc): Fogsgom naplja, Epigrammk (Moja robija i epigrame)

Mihalj Vitez Čokanaji (Csokonai Vitz Mihly): A tihanyi ekhhoz (Ehu u Tihanju), A remnyhez (Nadi), Dorottya (Doroća)

3. **Romantizam** (oko 30 časova)

Pojam, nastanak, faze razvoja, umetničke karakteristike romantizma. Engleski, nemački, francuski i ruski romantizam. (Informativno).

Dela za obradu

Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Puškin: Evgenije Onjegin (Tatjanino pismo Onjeginu)

Edgar Alan Po: Gavran

Romantizam u mađarskoj i južnoslovenskoj književnosti

Karakteristike i periodizacija epohe i pokreta. Kritički osvrt na delo Danijela Berženjija (Berzsenyi Dniel), Karolja Kišfaludija i Ferenca Kelčeija (Klcsey). Odnosi u kulturi (književni život, reforma jezika, štampa, pozorište, institucije, izdavanje knjiga, obrazovanje, muzika, likovna umetnost - informativno).

Dela za obradu

Danijel Berženji (Berzsenyi Dniel): A kzelit tl (Zima koja se približava)

Levltredk bartnmhoz (Nezavršeno pismo mojoj prijateljici)

Jožef Katona (Katona Jzsef): Bnk bn (Ban Bank)

Mihalj Verešmarti (VQrsmarty Mihly): Ks vgy (Kasna želja) brnd (Maštanje), ElQsz (Predgovor)

Šandor Petefi (PetQfi Sndor): Temetsre szl az nek (Samrtnicu pesmu)

Az n torkom ll malom (Moje grlo je sušni mlin)

Csokonai (Čokonaj)

A puszta tlen (Pustara u zimu)

A ngykrs szekr (Na volujskim kolima)

Dalaim (Moje pesme)

Egy gondolat bnt engemet (Jedna mis mir mi oduzima)

Laza Kostić: Santa Maria della Salute (u originalu i prevodu)

Jovan Jovanović Zmaj: Đulići uveoci (odlomci u originalu i prevodu)

4. **Realizam**

Pojam realizma i njegova uslovljenost s aspekta istorije književnosti. Retroaktivni uticaj realizma na romantiku. Francuski i ruski realizam.

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

F. Glober: Gospođa Bovari

5. **Mađarska i južnoslovenska književnost u drugoj polovini 19. veka**

Političke, društvene i umetničke karakteristike druge polovine veka. Odnosi u kulturi. (Informativno).

Janoš Aranj (Arany Jnos): V. Lszl (Laslo V) vek, ti mg jvend vek (Godine, godine koje nailazite), Psszel (U jesen), Csaldi kr (Porodica)

Imre Madač (Madch Imre): Az ember tragedija (Čovekova tragedija)

Mor Jokai (Jkai Mr): Az aranyember (Zlatni čovek)

Jakov Ignjatović: Večiti mladoženja

Simo Matavulj: Bakonja fra Brne (odlomak)

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

Kalman Miksat (Mikszth Klmn): Timr Zsfi zvegysge (Udovištvo Žofije Timara), Gavallrok (Kavaljeri)

6. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Pojava ere prosvetiteljstva. Mađarski prevodioci srpske književnosti. Szerbus manier. Stvaralaštvo Jožefa Sekača (Szkcs Jzsef). Dvojezični pesnik Mihalj Vitkovič (Vitkovics Mihly). (Informativno).

Dela za obradu

Kanziczy Ferenc Levele Lukijan Mušickihez (Pismo Ferenca Kazincija Lukijanu Mušickom)

Vrrsmarty Mihly (Mihalj Verešmarti): Fldi menny (Raj na zemlji) Jovan Jovanović Zmaj kao književni prevodilac. Jakov Ignjatović: A magyar npsznmqvek a szerd sznpadokon (Mađarska narodna pozorišna dela na srpskoj sceni). Društvo književnih prevodilaca u Bačkoj.

Dela za obradu

Zmaj levele Arany Jnoshoz (Pismo Zmaja Janoša Aranju) J. Ignjatović: Susret s Petefijem (Tallkozas PetQfivel)

B. Radičević: Na studencu (A leny a ktnl) - prevod Janoša Vajde.

7. **Pojmovi**

Prilikom analiza predloženih književnih dela obraditi i poetičke pojmove.

8. **Lektira**

J. V. Gete: Jadi mladoga Vertera

Stendal: Crveno i crno

Mihalj Verešmarti (VQrsmarty Mihly): Csonogor s Tnde (Čongor i Tinde)

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Osposobljavanje učenika da sa stilskog aspekta procenjuje rečenice u tekstu različite sadržine; da konstruiše sopstvene rečenice u kojima red reči odgovara težištu sadržaja delova opštenja, da elemente strukture pravilno i u odgovarajućem stilu sastavi, a osim toga da pravilno upotrebljava rekcije, veznike, kao i reči ukazivanja (upućivanja). Posedujući veliki fond reči treba da tačno i u odgovarajućem stilu odabira sinonime. Da ono što ima da iskaže čini živom rečju a uz celishodnu upotrebu pravila govora i fonetičko-sintaksičkih sredstava.

Potrebno je stvoriti takve govorne situacije u kojima učenik može da izveštava o društvenim i kulturnim događajima da komentariše sportska takmičenja; kritički prikazuje knjige, filmove, pozorišne predstave, slikarske izložbe itd.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govoru i pisanju. Razvijanje saznanja i sklonosti u vezi raznih oblika pismenog izražavanja (zapisnik, zvanično i privatno pismo, izveštaj, informacija, kraće predavanje).

Emocionalno i intelektualno intonirani stil; razgovorni, administrativni, publicistički, naučni i beletristički stil; narativni, deskriptivni (opisni), analitički i kritički stil; intimni, diskusioni itd. stil i upotreba.

Redosled knjiga u bibliotekama gde čitalac sam uzima željene knjige. Pojam i vrste kataloga. Oznake na katalоškim karticama.

Dva pismena zadatka (za pisanje odrediti jedan školski čas, za popravak predvideti dva časa).

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

GRAMATIKA (30)

Delovi rečenice

Rečenica i reč kao jedinstvo izvršavanja u govoru. Reč kao rečenica i sintagma sa značenjem reči. Sistematizacija vrsta rečenica, njihova vrednost u komunikaciji.

Predikat.

Predikat kao centar rečenice i reči koje mogu biti predikati. Vrste predikata. Predikatska konstrukcija reči u rečenici.

Subjekat.

Odnos subjekta i predikata u rečenici. Pravilo usaglašavanja. Subjekatska sintagma u rečenici.

Objekat.

Objekatska sintagma u rečenici.

Adverbijali.

Uloga adverbijalne sintagme u rečenici (vrste, sredstva izražavanja, morfološke osobine). Pravilna upotreba sufiksa i postpozicija (-nl, -nl, - kod; -er - zbog; -ba, -be, -u; -ban, -ben - u; alatt - ispod; eltt - pred, ispred; ezelQtt - pre; gyannt - kao; helyett - umesto; miatt - zbog; vgett - radi; ltre - kao; lvn - pošto).

Atribut.

Atributske sintagme: Apozicija.

Red reči u rečenici, odnosi naglaska i melodije. Mesto upitne rečce "e" u rečenici.

Pravopis

Upotreba interpunkcije. Interpunkcija između reči i delova reči. Vezivanje nastavaka. Šta treba znati o pravilnom pisanju apozicije. Pravopisne vežbe u vezi ostalih delova rečenice.

Stilistika

Pojam stila. Stilski slojevi. Stilski slojevi govornog jezika (razgovorni stil, stil javnog života kao i govornički stil). Slojevi pismenog stila (naučni, službeni, publicistički i beletristički stil). Karakteristična obeležja stilova u određenim tekstovima.

Kako govorne situacije određuje stil. Šta je to "stilski" i "bez stila"?

Današnji javni govor (analiza deformacije nastalih usled višejezičkih sredina, kao i njihovo otklanjanje).

Jezik omladine.

Sredstva muzikalnosti

Simbolika glasa u prozi i u stihu.

Razumevanje i analiza teksta

Analiza specifičnosti umetničkog stila u odabranom tekstu (upoređivanje tekstova raznih pisaca imajući u vidu jedinstvo jezičkog i tematskog nivoa). Analiza odlomaka i kompleksna analiza.

KNJIŽEVNOST (58)

1. **Velika epoha modernizma**

Književni pravci na prelazu stoleća: simbolizam, naturalizam, inpresionizam, secesija. (Informativno).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Pijani brod

Pisci na prelazu stoleća:

Elek Goždu (Gozsdu Elek): Ultima ratio

Ištvan Temerkenj (Tmrkny Istvn): Megy a haj lefel (Brod plovi nizvodno)

Danijel Pap (Papp Dniel): A zsarkovci tlgyek (Žarkovački hrastovi)

Pisci modernizma:

Endre Adi (Ady Endre): j vizeken jrok (Novim vodama gazim), Hortobgy potja (Pesnik Hortobađa), Lda a hajn (Leda na brodu), Sem utđa... (Ni predak, ni potomak kasni), Qrizem a szemedet (Čuvam tvoje oči)

Mihalj Babić (Babits Mihly): A lrikus epilgja (Epilog lirika), Qsz s tavasz kztt (Između jeseni i proleća)

Deže Kostolanji (Kosztolnyi DezsQ): A szegny kisgyeremek panaszai (Žalbe sirote dece) izbor;

Đula Krudi (Krdy Gyula): Szindbd Qszi Qtja (Sindbadovo jesenje putovanje)

Žigmond Moric (Mricz Zsigmond): Barbrok (Varvari)

Arpad Tot (Tth rpd): Esti sugrkoszoru (Večernji venac svetlosti)

LlektQl llekig (Od duše do duše)

Đula Juhas (Juhsz Gyula): Tpai lagzi (Tapska svadba)

Geza Čat (Csth Gza): Szombat este (Subotom uveče)

Branislav Nušić: Pokojnik (odlomak)

Aleksa Šantić: Pretpraznička veče

Ivan Cankar: Suve kruške

2. **Moderna i književnost između dva rata**

Evropska književnost u prvim decenijama 20. veka. Avangarda i njene etape. Preporod proze. Socijalna književnost.

Dela za obradu

Prust: Tragom izgubljenog vremena

Garsija Lorka: Žalopojka

Pravci: futurizam, ekspresionizam, dadaizam, nadrealizam. Narodnjaštvo.

Dela za obradu

Lajoš Kašak (Kassk Lajos): Mesteremberek (Majstori), Egy fnykpem al (Ispod moje fotografije)

Atila Jožef (Jzsef Attila): Tiszta szvvel (Čista srca), Klrisok (Niz), A vros perem (Na periferiji), Elgia (Elegija), da (Oda), Flra (Flora)

Lerinc Sabo (Szab LQrinc): Szamrtvis (Čičak)

Egy tli bodzabokorhoz (Jednoj zimskoj zovi)

Sppal, hegedqvel (Sviralom i violinom) - iz "Tcskzene"

Mikloš Radnoti (Radnti Mikls): Tegnap s ma (Juče i danas) Tajtkos g (Zapenušeno nebo), ErQltetett menet (Usiljeni marš), Razglednick (Razglednice)

Aron Tamaši (Tamsi ron): Qrdgvltozs Cskban (Promena đavola u Čiku)

Veljko Petrović: Salašar

Kosta Racin: Berači duvana

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

3. **Mađarsko-južnoslovenske književne veze**

Endre Adi (Ady Endre) u južnoslovenskim književnostima. Prevodi Dežea Kostolanjija (Kosztolnyi DeszQ). Bazsalikom (Bosiljak). Delo Kornela Sentelekija (Szenteleky Kornl) na stvaranju kontakata. Uloga Lasla Nemeta (Nmeth Lszl) i Miroslava Krleže. (Informativno.)

Dela za obradu

Deže Kostolanji: Milan Rakić: Ljubavna pesma

Miroslav Krleža: Mađarski lirik Andrija Adi

Ivo Andrić: iz knjige Ex Ponto (prevod: Kornel Senteleki)

Laslo Nemet: Hd a Drvn (Most na Dravi)

4. **Mađarska književnost u Jugoslaviji**

Karakteristike, glavni predstvnici i časopisi razdoblja mađarske književnosti u Jugoslaviji između dva rata. (Informativno.)

Dela za obradu

Kornel Senteleki (Szenteleky Kornl): Bcskai jjel (Noć u Bačkoj)

Karolj Sirmai (Szirmi Karoly): VeszteglQ vonatok a sttben (Čekajući vozovi u mraku)

Mihalj Majtenji (Majtnyi Mihly): Jakab, a kses (Nožar Jakob)

Janoš Herceg (Herceg Janos): Szqlfldem (Otadžbina)

5. **Paralelno sa predloženim delima obraditi i poetičke pojmove.**

6. **Lektira**

Žigmond Moric (Mricz Zsigmond): Pillang (Leptir)

Deže Kostolanji (Kosztolnyi DezsQ): Pacsrta (Život u kavezu)

Ervin Šinko (Sink Ervin): ron szerelme (Aronova ljubav)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Uvežbavanje formi usmenog izražavanja naučenih u prethodnim razredima. Govorenje, izvođenje i recitovanje napamet naučenih i književnoumetničkih tekstova (proza i pesama). Dalje uvežbavanje sugestivnog načina recitovanja pesmi i stihova.

Iznošenje i obrazlaganje planova uživo u vezi sa školskim životom. Argumentovanje ličnih stavova i pobijanje suprotnih mišljenja. Ocenjivanje, karakterizacija i komentarisanje rezultata i rešenja. Reportaža.

Komunikacija u javnom životu. Sastavljanje i izlaganje (učestvovanje u diskusiji, izveštaju i ekspozeu) prema društvenim situacijama.

Korišćenje karakterističnih elemenata stila govora (jačina zvuka, visina glasa, melodija, boja glasa i tempo).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe za razvijanje sposobnosti pismenog izražavanja:

- dopisnički izveštaj,

- komentar,

- izveštaj i

- mala disertacija (rasprava)

Korišćenje "skrivenih" (šifriranih), preporučenih i stručnih bibliografija. Sakupljanje podataka i hvatanje beležaka.

Dva pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

GRAMATIKA (30)

Složena rečenica

Naporedne rečenice i vrste naporednosti. Sistem prostih rečenica u složenoj.

Zavisne rečenice. Objašnjavanje rečenica: glavna i sporedna rečenica; uputne reči i zavisni veznici. Vrste zavisnih rečenica.

Sistem prostih rečenica u složenoj rečenici. Ubačena prosta rečenica. Višestruko složena rečenica. Gramatička "sredstva" za citiranje.

Stilističke vrednosti složenih rečenica u kontekstu.

Pravopis

Pravopisna pravila za ubacivanja rečenica, sintagmi. Pravopisna pravila skraćenica načinjena od početnih slova (betsz) i koje sadrže više slova pojedinih reči (sz□sszevons). Dodaci nastavci za strana imena i nazive. Pravopisne vežbe u vezi složenih rečenica.

Proučavanje teksta

Kompleksna, jezičko-stilistička analiza književnih dela prvenstveno iz XX. veka, uglavnom književnih dela današnjice u širokom dijapazonu književnih vrsta.

Istorija jezika

Ugro-finski karakter mađarskog jezika. Srodnost sa ugro-finskom jezičkom grupom. Razlozi i tok jezičkih promena.

Sistem mađarskog jezika, promene u fonetici i fondu reči.

Formiranje književnog i govornog jezika.

Obnova jezika (značajnije faze, periodi).

Karakteristike govornog jezika (uticaj sredstava javnog informisanja posebno na govorni jezik).

Istorijsko-etimološki rečnik mađarskog jezika. (A magyar nyelv trtneti-etimolgiai sztra).

KNJIŽEVNOST (78)

Moderna književnost

Osnovne karakteristike i predstavnici moderne književnosti.

Dela za obradu

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Hemingvej: Starac i more

Savremena književnost

Glavne karakteristike književnosti današnjice. Period posle rata. Nova nastojanja u proteklih trideset godina. Moderna i postmoderna (informativno).

Dela za obradu

Laslo Nemet (Nmeth Lszl): Gysz (Žalost)

Đula Ilješ (Illys Gyula): Elgia (Elegija), Nem meneklhetsz (Ne možeš pobeći), Pusztk npe (Svet pustara) odlomak

Tibor Deri (Dry Tibor): Szerelem (Ljubav)

Šandor Vereš (Weres Sndor): Meditci (Meditacija), Dob s tnc (Doboš i igra),

Geza Otlik (Ottlik Gza): Iskola a hatron (Internat na granici)

Mikloš Meselj (Mszly Mikls): Jelents t egrrl (Izveštaj o pet miševa)

Janoš Pilinski (Pilinszky Jnos): Mifle fldalatti harc (Kakav podzemni rat), Harbach,

Ferenc Juhas (Juhsz Ferenc): A virgok hatalma (Vlast cveća), Fstorszg (Zemlja dima)

Laslo Nađ (Nagy Lszl): Himnusz minden idQben (Himna za sva vremena)

Ivan Mandi (Mndy Ivn): Konyhafal (Kuhinjski zid)

Peter Esterhazi (Esterhzy Pter): Egy nehz nap jszakja (Noć jednog teškog dana)

Andraš Šite (Sqto Andrs): Anym knnyq lmot grt (Majka mi obećava lak san) - odlomak

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aleksandar Tišma: Knjiga o Blamu

Mađarsko-jugoslovenske književne veze

Zoltan Čuka (Csuka Zoltn) književni prevodilac. Prevodioci Adija (Ady) na srpski jezik. Danilo Kiš kao književni prevodilac. Književni prevodioci na mađarski jezik u Jugoslaviji (informativno).

Dela za obradu

Đula Ilješ (Illys Gyula): A tmegsr elQszava (Predgovor Jame)

Danilo Kiš: A modern magyar kltszetrQ;l (O modernoj mađarskoj poeziji)

Miloš Crnjanski: Stražilovo (prevod Karolja Ača)

Književnost jugoslovenskih Mađara posle rata.

Pisci, književničke ambicije i časopisi. (Informativno.)

Dela za obradu

Karolj Ač (cs Kroly): narckp flhomlyban (Autoportret u polutami)

Ferenc Feher (Fehr Ferenc): Szenteleky (Senteleki)

Nandor Gion (Gion Nndor): Engem nem gy hvnak (Ja se ne zovem tako)

Ištvan Domonkoš (Domonkos Istvn): Kormnyeltrsben

Lektira

G. G. Markes: Sto godina samoće

J. V. Gete: Faust

Izbor iz savremene lire (mađarska, južnoslovenska i svetska)

Ferenc Juhas (Juhsz Ferenc): Tkozl orszag (Bludna zemlja)

Peter Esterhazi (Esterhzy Pter). FqggQ (Nedovršena...)

Književna dela narodnosti koje žive u Republici Srbiji (informativno).

Paralelno sa predloženim književnim delima za obradu obraditi i pojmove iz poetike.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20)

Usmeno izražavanje

Javna diskusija pomoću unapred pripremljenog koncepta i improvizovana diskusija. Svečani govor povodom proslave dana škole i drugih svečanosti. Govor prilikom otvaranja školskih izložbi, oproštajni govor prilikom završetka školske godine itd.

Pismeno opštenje

Sređivanje beleški. Proces sastavljanja, izrade pisanog dela. Korišćenje citata, fusnota i pozivanje na što. Priprema učenika na izradu diplomskog rada.

Dva pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju sa načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost (maternji jezik).

Napomena

Rumunski jezik i književnost

Društveno-jezički smer

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

JEZIK (32)

Počeci pisanih tekstova na rumunskom jeziku. Razvoj rumunskog književnog jezika do sredine XVII veka. Problemi i evolucija rumunskog književnog jezika od sredine XVII do druge polovine XVIII veka. Problemi i evolucija rumunskog književnog jezika u prelaznom periodu (1780 - 1840). Pravci razvoja modernog književnog rumunskog jezika. Rumunski književnoumetnički jezik. Opšti problemi rumunskog književnog jezika XX veka.

Funkcionalni stilovi književnog jezika.

Morfologija (s tvorbom reči)

Reč i morfema: vrsta reči i oblici reči; promenljive i nepromenljive reči.

Odnos između sadržaja i oblika reči. Sinonimi. Omonimi. Poreklo reči. Derivacija. Sastavljanje. Promena gramatičke vrednosti.

Imenice (definicija i vrste imenica). Rod imenica. Broj imenica. Padeži imenica. Deklinacija imenica.

Član. Određeni član. Pravi određeni član. Prisvojni ili genitivalni član. Demonstrativni član. Neodređeni član.

Pridevi. Pridevski izrazi. Vrste prideva. Deklinacija prideva. Stepen poređenja. Funkcija prideva u rečenici.

Zamenica. Definicija i vrsta. Lične zamenice. Povratne zamenice. Potvrdne zamenice. Prisvojne zamenice. Upitne i relativne zamenice. Negativne zamenice.

Brojevi. Osnovni, zbirni, multiplikativni, priloški i redni brojevi. Deklinacija rednih brojeva.

Glagoli. Glagolski izrazi. Pomoćni glagoli. Predikativni i nepredikativni glagoli. Tranzitivni i intranzitivni glagoli.

Gramatičke kategorije glagola. Glagolska vremena. Lice i broj glagola. Konjugacija glagola.

Nepromenljive vrste reči: prilozi, predlozi, veznici i uzvici.

KNJIŽEVNOST (84)

Romantizam (Istorijski i kulturni okviri. Opozicija romantizma prema klasicizmu. Novi senzibilitet. Motivi i poetska traženja u okviru romantizma. Glavni predstavnici).

Romantizam u književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Vuk Stefanović Karadžić - reformator jezika i pravopisa i sakupljač narodnih umotvorina. Značaj Vuka Karadžića za jugoslovenske narode i narodnosti.

Specifičnost romantičarskih akcenata u rumunskoj književnosti.

G. G. Bajron: Pesme (selekcija)

H. Hajne: Pesme (selekcija)

S. Petefi: Pesme (selekcija)

A. Puškin: Evgenije Onjegin (odlomak)

H. Hajne: Lorelaj

P. P. Njegoš: Gorski vjenac (odlomak)

S. Petefi: Junak Janoš (odlomak)

A. de Lamartin: Jezero

A. D. Mise: Majska noć

V. Igo: Bozoov san

Realizam. Evropski realizam. Istorijski okviri, društveno-političke, ekonomske i kulturne prilike. Estetski principi. Marksistička misao i realizam. Glavni predstavnici - opšti prikaz.

Specifične karakteristike rumunskog realizma.

Realizam u književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti.

H. de Balzak: Čiča Gorio (odlomak)

L. Tolstoj: Ana Karenjina

Stendal: Crveno i crno (odlomak)

G. Flober: Gospođa Bovari (odlomak)

H. Izben: Kuća lutaka (odlomak)

B. Nušić: Ožalošćena porodica (odlomak)

Epoha velikih klasika

"Junimea" (Mladost) i T. Maioresku

T. Maioresku: Život i dela Selekcija iz njegovih dela

M. Eminesku: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

I. Kreanga: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

I. L. Karađale: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

I. Slavić: Život i delo Selekcija iz njegovih dela

Selektivna antologija poezije na rumunskom jeziku iz SAP Vojvodine.

Rumunska književnost na kraju XIX veka i početkom XX veka

Modernizam - opšti prikaz.

Al. Mačedonski: Pesme (selekcija).

B. Št. Delavranća: Zalazak sunca (odlomak).

Al. Vlahuca: Pesme (selekcija).

D. Zamfiresku: Život na selu (odlomak).

Al. Vlahuca: Pesme (selekcija).

G. Košbuk: Pesme (selekcija).

Št. O. Josif: Pesme (selekcija).

O. Goga: Pesme (selekcija).

K. Hogaš: Gospođa Zanfira.

G. Ibraileanu: Adela.

NAPOMENA

Uz obradu književnih dela usvajaju se ili ponavljaju odgovarajući pojmovi književne teorije.

KULTURA IZRAŽAVANJA (32)

Usmeno izražavanje

Tehnika pripremanja teksta za interpretativno čitanje (razgraničenja užih misaono-emocionalnih jedinica, razvrstavanje po trajanju govornih pauza, isticanje smisaonica, akcenatskih blokova i pasaža).

Vežbe u ostvarivanju složenijih govornih zadataka i osposobljavanje učenika za samostalno usmeno izlaganje. Pričanje događaja; izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima, komentarisanje sportskih takmičenja, kritički prikaz književnog dela, pozorišne predstave, filma, umetničke izložbe, koncerta i dr.

Pismeno izražavanje

Individualni stil u usmenom i pismenom izražavanju. Klasifikacija stilova po preovlađujućem tonu (emocionalni i intelektualni ton) po funkciji (razgovorni, administrativni, publicistički, književnoumetnički), po strukturi (narativni, deskriptivni, analitički, kritički), po psihološkoj bliskosti sagovornika (intimni, konzervacioni, formalni i dr.). Praktična vežba.

Četiri školska pismena zadatka (jedan čas za izradu a dva za ispravku).

III razred

(5 časova nedeljno, 180 godišnje)**

JEZIK (40)

Leksikologija

Definicija leksikologije. Leksenije. Reč. Promenljive i nepromenljive reči. Autonomne reči.

Leksikalni smisao. Motivisani i nemotivisani smisao.

Smisao i značaj.

Osnovni i sekundarni smisao. Monosemantičke i polisemantičke reči.

Figurativni smisao.

Leksičko-semantička struktura.

Semantičke promene.

Semantički odnosi. Polisemija. Sinonimija. Automimija. Paronimija. Omonimija. Hiponimija. Morfematska struktura reči. Porodice reči.

Sredstva za bogaćenje rečnika. Derivacija.

Sastavljanje. Skraćenice. Analitičke tvorevine. Konverzije. Pozajmice. Lingvistički kalkovi.

Struktura rečnika. Izvorni fond. Pozajmice. Rumunske tvorevine. Glavni leksički fond. Masa rečnika. Arhaizmi. Neologizmi. Regionalizmi. Argotske reči. Eskpresivna derivacija.

Leksikografija. Rečnici. Spiskovi reči.

Onomastika i toponimija

Sintaksa

Definicija sintakse, njene jedinice i podela.

Rečenica. Klasifikacija rečenice. Delovi rečenice.

Opšti pojmovi. Glavni sastavni delovi rečenice.

Predikat. Glagolski predikat. Nominalni predikat.

Statistička vrednost imenskog predikata.

Subjekat. Slaganje predikata sa subjektom.

Sekundarni delovi rečenice.

Atribut. Interpunkcija atributa. Stilistička vrednost atributa.

Objekat.

Nacirkumstancialni objekti. Direktni objekat. Indirektni objekat. Objekat agensa. Priloške odredbe. Priloške odredbe za mesto, vreme, način. Stilistička vrednost priloških odredbi objekta za način. Priloška odredba uzroka, kondicionalna, koncesivna.

Veza između morfologije i sintakse.

Interpunkcija kao grafički pomagač sintakse.

Sintaksa i negovanje jezika.

KNJIŽEVNOST (100)

Modernizam

Evropski modernizam (poznaseonizam, prerafaelizam, ezmetizam, simbolizam)

Modernistički akcenti u književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti - opšti prikaz.

Karakteristike modernističke rumunske poezije.

B. Stanković: Nečista krv

Rumunske književnosti krajem XIX i početkom XX veka

Opšti prikaz

B. Št. Delavranča: Hađi Tudose, Zalazak sunca

D. Zamfiresku: Pesme (selekcija), Život na selu (odlomak)

Al. Vlahuca: selekcija pesama i radova u prozi

G. Košbuk: Pesme (selekcija)

Št. O. Josif: Pesme (selekcija)

P. Černa: Pesme (selekcija)

O. Goga: Pesme (selekcija)

K. Hogaš: Gazdarica Zamfira, Jon Rusu, Sam

E. Grleanu: Srna, Zrak

M. Sozbul: Crvena patnja (prvi čin)

G. Ibraileanu: Adela (odlomak)

N. Jorga

Svetska književnost XX veka

Poezija. Futurizam. Ekspresionizam. Suprarealizam.

V. Majakovski: Oblak u pantalonama

F. G. Lorka: Pesme (selekcija)

S. Jesenjin: Pesme (selekcija)

G. Apoliner: Pesme (selekcija)

I. G. Kovačić: Jama (odlomak)

D. Maksimović: Pesme (selekcija)

V. Popa: Pesme (selekcija)

Prozni tekstovi za obradu

I. Andrić: Na Drini ćuprija (odlomak)

M. Krleža: Gospoda Glembajevi (odlomak)

NAPOMENA

Uz obradu književnih dela usvajaju se književno-teorijski pojmovi koji su u funkciji obrade.

KULTURA IZRAŽAVANJA (40)

Usmeno izražavanje

Interpretativno, kreativno i naučno čitanje.

Govorenje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Objektivno i subjektivno kazivanje publicističkih tekstova. Recitovanje književnih tekstova (stihova i proza).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe: vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr.

Četiri pismena zadatka (jedan čas za izradu, dva za ispravku).

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

JEZIK (35)

Sintaksa složene rečenice. Opšti pojmovi. Odnosi koordinacije i subordinacije. Glavne i sporedne rečenice. Tipovi složene rečenice. Slaganje završnih rečenica i delova rečenice.

Subjekat i subjekatska rečenica.

Predikat i predikatska rečenica.

Slaganje predikata sa subjektom.

Atribut i atributivna rečenica.

Objekat i odgovarajuće zavisne rečenice.

KNJIŽEVNOST (90)

Proučavanje književnog dela

Književno delo (misaona suština, filozofske implikacije, subjektivnost autora, jedinstvo kompozicionalne strukture, odnos oblika i sadržine).

Metodologija proučavanja književnosti

Proces stvaranja književnog dela i metodi njegovog izučavanja (kreativni, produktivni i teorijski stav prema književnoj umetnosti).

Čitalac, stvaralac i književno delo.

Književna kultura.

Rumunska proza XX veka

1. Proza između 1900. i 1918. godine

2. Proza između dva rata. Pravci. Predstavnici.

Karakteristika romana između dva rata u rumunskoj i svetskoj književnosti.

M. Sadoveanu: Sud jednih, Sekira

L. Rebreanu: Razračunavanje, Jon

K. Petresku: Zadnja noć ljubavi, prva noć rata

G. Kalinesku: Otilijina enigma

H. P. Bendjesku: Koncert Bahove muzike

Rumunska poezija između dva rata

T. Argezi: Pesme (selekcija)

L. Blaga: Pesme (selekcija)

I. Barbu: Pesme (selekcija)

G. Bakovia: Pesme (selekcija)

I. Minulesku: Pesme (selekcija)

G. Toprčanu: Pesme (selekcija)

Rumunska dramaturgija između dva rata - opšti prikaz

M. Sebastian: Igra raspusta

Posleratna rumunska književnost

Proza

Z. Stanku: Bosonog

M. Preda: Mozomeci

K. Coju: Galerija sa divljom lozom

Poezija

E. Žebeleanu: Osmeh Hirošime

N. Labiš: Smrt srne

N. Stanesku: Sentimentalna priča

M. Soresku: Šekspir

Dramaturgija

M. Soresku: Matica

Dela za obradu iz svetske i jugoslovenske književnosti XX veka

F. Kafka: Proces

A. Kami: Stranac

E. Hemingvej: Starac i more

E. Jonesko: Ćelava pevačica

O. Davičo: Pesme

M. Pavlović: Pinder u šetnji

V. Popa: U selu predaka

B. Konevski: Vezilja

D. Maksimović: Krvava bajka

Selektivna antologija proze na rumunskom jeziku iz AP Vojvodine

Književnost narodnosti u Republici Srbiji

NAPOMENA

Uz obradu književnog dela usvajaju se ili ponavljaju književnoteorijski pojmovi koji su u funkciji obrade.

KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

Usmeno izražavanje

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, kratak monolog, posebne govorne vrste, govor. Odnos između govornika i auditorija.

Vežbe javnog govorenja pred većim auditorijem. (Upotreba podsetnik beleški, improvizovani govor, korišćenje mikrofona). Svečana beseda za dan škole, uvodna reč na otvaranju izložbe učeničkih literarnih radova, zaključna reč na skupu ekološke družine i dr.

Pismeno izražavanje

Temeljita priprema učenika za izradu maturskog pismenog zadatka.

NAPOMENA

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju s načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost.

Napomena

Rusinski jezik i književnost

Opšti tip

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

JEZIK (oko 30 časova)

Proces standardizacije rusinskog jezika - radovi na opisu jezika, normiranje, pravopis, stručni i istraživački radovi. Različite teze o rusinskom jeziku. Analiza jezika na primerima tekstova iz vremena H. Kosteljnika i na savremenim tekstovima.

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

Funkcionalni stilovi književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture.

Časopisi i članci posvećeni pitanjima književnog jezika.

Morfologija

Gramatički sistem (morfologija u užem smislu, građenje reči, sintaksa). Gramatika rusinskog jezika.

Definicija i podela morfologije. Reči, vrste reči i oblici reči. Definicija morfeme. Vrste morfema - koren i afiksi (sufiksi, prefiksi, nastavci za oblik). Oblička osnova i nastavci za oblik.

Definicija morfofonologije. Varijante morfema i alternacije fonema. Jotovanje i palatalizacija (opšti pojmovi).

Imenice: definicija, vrste (konkretne i apstraktne; vlastite, zajedničke, zbirne, gradivne); kategorija roda i broja; osnovno o deklinaciji imenica.

Pridevi: definicija: vrste (opisni, prisvojni, gradivni); druge kategorije: rod, broj, padež, vid, stepen poređenja, osnovne karakteristike deklinacije i komparacije prideva.

Zamenice: lične, imeničke, pridevske i druge. Vrste i osnovne karakteristike deklinacije zamenica.

Brojevi: podela (vrste). Značenje, promena, upotreba (pisanje brojem i slovima).

Glagoli: definicija; vrste glagola (prelazni, neprelazni, vid, finitni i infinitni oblik); morfološke kategorije: vreme, način, lice, broj, rod, aktiv, pasiv, uz negaciju i bez negacije; osnovne karakteristike promene.

Nepromenljive reči: definicija, vrste, upotreba.

Test znanja: prepoznavanje vrsta reči i oblika.

Uporedo sa obradom morfologije, treba obraditi i odgovarajuća pravopisna rešenja.

KNJIŽEVNOST (80)

Prosvetiteljstvo (5)

Pojam, osobenosti i značaj prosvetiteljstva.

Dela za obradu

D. Obradović: Pismo Haralampiju

G. Skovoroda: Bašta božanskih pesama

Romantizam (35)

Romantizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj).

Poetika romantizma (V. Igo: Predgovor Kromvelu - odlomak).

Dela za obradu

Dž. G. Bajron: Čajld Harold (odlomak)

A. S. Puškin: Evgenije Onjegin

Š. Petefi: Sloboda sveta

Vuk S. Karadžić - reformator, sakupljač, pisac, kritičar, polemičar; opšti značaj Vukovog rada.

Taras Ševčenko - vreme, mesto, uloga, značaj.

Kobzar (Omađijana, Hajduci, San, Meni je svejedno, Razrovan grob)

Ivan Kotljarevski: Eneida

Adam Mickijevič: Pan Tadeuš

Laza Kostić: Santa Marija della Salute

P. P. Njegoš: Gorski vijenac (odlomak)

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića

Franc Prešern: Sonetni venac

Branko Radičević: Đački rastanak

J. J. Zmaj: Iz Đulića uvelaka

Realizam (35)

Realizam u Evropi i kod nas (pojam, osobenosti, značaj). Poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji).

Dela za obradu

Lav Tolstoj: Ana Karenjina

Fjodor Dostojevski: Zločin i kazna

Nikolaj Gogolj: Revizor

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Vasilj Stefanik: Kameni krst

Ivan Franko: Ukradena sreća, Kamenjari, Politički soneti, Zašto mi se ne javiš u snu, Crvena zima

Simo Matavulj: Povareta

Vojislav Ilić: Sivo, sumorno nebo

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književno-teorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik; slikovnost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija, sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima.

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Balada, romansa, poema.

LEKTIRA

Zakarpatske pripovetke (izbor proze).

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Tehnika pripremanja teksta za interpretativno čitanje (razgraničenja užih misaono-emocionalnih jedinica, razvrstavanje po trajanju govornih pauza, isticanje smisaonica, akcentskih taktova, blokova).

Vežbe u ostvarivanju složenijih govornih zadataka i osposobljavanje učenika za samostalno usmeno izlaganje. Pričanje događaja; izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima, komentarisanje sportskih takmičenja, kritički prikaz književnog dela, filma, pozorišne predstave, slikarske izložbe, koncerta i sl.

Pismeno izražavanje

Pojam stila u govorenju i pisanju. Klasifikacija stilova: po preovlađujućem tonu (emocionalni ton i intelektualni ton), po funkciji (razgovorni, administrativni, publicistički, naučni, književnoumetnički), po strukturi (narativni, deskriptivni, analitički, kritički), po psihološkoj bliskosti sagovornika (intimni, konverzacioni, diskusioni, formalni).

Praktične vežbe iz stila u govoru i pisanju.

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časova godišnje)**

JEZIK (30)

Tvorba reči

Modeli za derivaciju reči (osnovni pojmovi i primeri).

Produktivni modeli za derivaciju imenica.

Produktivni modeli za derivaciju prideva.

Produktivni modeli za derivaciju glagola.

Tvorba složenica: osnovni principi.

Tvorba skraćenica.

Preuzimanje reči iz drugih jezika u rusinski jezik - osnovni principi.

Pravopisna rešenja za sve prethodne zahteve.

Leksikologija (sa elementima frazeologije i terminologije).

Definicija leksikologije. Definicija lekseme. Leksički sistemi. Rečnici uopšte. Rečnici rusinskog jezika. Upotreba rečnika.

Semantički i formalni odnosi među leksemama: sinonimija, hiponimija, antonomija, polisemija, homonimija; metaforična značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika; dijalektizmi, regionalizmi, arhaizmi, neologizmi, žargonizmi, vulgarizmi.

Poreklo jezičkog fonda rusinskog jezika. Etimologija. Obogaćivanje leksičkog fonda i kritički odnos prema toj pojavi.

Osnovni pojmovi o terminologiji. Terminološki rečnici (praktične vežbe). Prefiksi i sufiksi. Prefiksi i sufiksi koji su karakteristični za klasične jezike.

Osnovni pojmovi o frazeologiji. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Stalni izrazi (klišei) i pomodni izrazi.

Sintaksa

Definicija sintakse. Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Morfosintaksičke reči. Samostalne reči i pomoćne reči.

Sintagme

Osnovne konstrukcije i njihovi modeli predikatske rečenice (proširena rečenica i njeni delovi).

Bezlične rečenice

KNJIŽEVNOST (84)

Moderna

Moderna u evropskoj književnosti.

Moderna u jugoslovenskim književnostima.

Poetika u modernoj (impresionizam, simbolizam).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Ofelija

A. Čehov: Ujka Vanja

J. Dučić: Suncokreti

V. P. Dis: Možda spava

A. Šantić: Veče na školju

A. G. Matoš: Notturno

B. Stanković: Nečista krv

I. Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

P. Kočić: Jazavac pred sudom

Mihajlo Kocjubinski: Intermeco

Lesja Ukrajinka: Šumska pesma

Pavlo Tičina: Kaži, kaži mi polje, Gajevi šume, Oh, ne sakrivaj prirode

M. Riljski: Zamirisala je jesen, Sonet dosade i želja, Zrele jabuke

Međuratna i ratna književnost

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (informativno); manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma, književni pokreti između dva rata.

Dela za obradu

B. Majakovski: Oblak u pantalonama

G. Apoliner: Akohol (izbor)

R. Tagore: Gradinar (izbor)

D. Vasiljev: Čovek peva posle rata

M. Crnjanski: Seobe I

M. Krleža: Gospoda Glembajevi

V. Petrović: Salašar

Havrijil Kosteljnik: Iz mog sela

Mihal Kovač: Oblaci

Silvester Salamon: Pesme u prozi

Evgenij M. Kočić: Ona nije kriva

LEKTIRA

Izbor iz lirike evropske moderne: (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književno-teorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Kolomijka. Sredstva književno-umetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika: Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar, kazivanje u prvom, drugom, trećem licu.

Drama. Drama u užem smislu (osobine); moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustički scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

Usmeno izražavanje

Objektivno i subjektivno kazivanje publicističkih tekstova.

Osnovni elementi recitovanja: smisaona analiza pesme; tehnička priprema pesme (ispisivanje pesme kao proznog teksta, razgraničenje misaonih i drugih celina).

Pismeno izražavanje

Pismene vežbe: novinarska vest (5 pravila), članak, izveštaj, intervju, komentar.

Četiri pismena zadatka u toku godine (jedan čas za izradu i dva za ispravku).

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 godišnje)**

JEZIK (35)

Padežni sistem. Pojam sistema. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža.

Kongruencija: definicija i osnovni pojmovi; gramatička i semantička kongruencija.

Složena rečenica. Glavne vrste zavisnih rečenica. Pravopis zavisnih rečenica.

Sistem nezavisno složenih rečenica - vrste, karakteristike, funkcije (osnovni pojmovi).

Osnovni pojmovi o negaciji.

Glagoli: obeležavanje vremena i načina (svi oblici); osnovna i modalna značenja.

Red reči u rečenici.

Sistematizacija: reč - značenje, oblik, služba.

Potpuna ovladanost pravopisom.

KNJIŽEVNOST (58)

Proučavanje književnog dela

Svet književnog dela (predmetnost, stvaraočevo lično viđenje sveta i života, materijalizovanje svog modela u književno delo, misaona suština).

Ideje.

Dinamičnost strukture.

Jedinstvo oblika i sadržine.

Metodologija proučavanja književnosti

Nauka o književnosti (teorija književnosti, književna kritika, istorija književnosti).

Pozitivizam u proučavanju književnosti.

Psihološki pristup književnoj umetnosti.

Fenomenološki pristup književnom delu.

Strukturalizam u proučavanju umetnosti reči.

Recepcijski (primalački) odnos prema književnoj umetnosti.

Raznovrsnost i međusobni odnos raznih metodoloških pristupanja proučavanju književnosti.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnoj umetnosti).

Pisac, književno delo, čitalac.

Dela za obradu:

Julijan Tamaš: Trska koja misli

Samjuel Beket: Čekajući Godoa

Dela za obradu:

Vasko Popa: Spisak

D. Maksimović: Tražim pomilovanje

M. Pavić: Hazarski rečnik

I. Andrić: Na Drini ćuprija

KNJIŽEVNOST

Savremena književnost

Bitna obeležja evropske književnosti i jugoslovenskih književnosti.

Dela za obradu:

A. Kami: Kuga

M. Šolohov: Čovekova sudbina

M. Selimović: Derviš i smrt

B. Koneski: Vezilja

D. Kiš: Grobnica za Borisa Davidoviča

G. Markes: Sto godina samoće

B. V. Sosjura: Crvena zima

Književnost na rusinskom jeziku

Julijan Tamaš: Rusinska književnost (istorija i status)

Dela za obradu:

Mitro Nađ: Paraziti

Mikola M. Kočiš: Razgovor s Tisom

Vlado Kostelnik: Zemljo moja

Havrijil Nađ: Srce

Đura Laćak: Tal

Štefan Hudak: Pripovetke (izbor)

M. Striber: 55 pesama

Miron Kanjuh: Koncert za psa i smeće

Đura Papharhaji: Krivica, Vredelo je živeti

Ljubomir Sopka: Rani i drugi radovi

Julijan Tamaš: Okupani u večnosti

Mihal Ramač: Vilin konjic

Monografska obrada

Havrijil Kosteljnik - stvaralaštvo

Mihal Kovač - stvaralaštvo

LEKTIRA

Raskršća (antologija male proze).

Antologija rusinske poezije (Đ. Papharhaji).

Izbor iz svetske lirike XX veka (Sezar, Prever, Pasternak, Ahmatova, Cvetajeva, Brodski, Sengor, Sajers).

KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književno-teorijski pojmovi.

LIRIKA: Lirsko izražavanje (stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje, podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova; ritmova, značenja i smisla).

EPIKA: Strukturni činioci proznog književno-umetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

TIPOVI ROMANA: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman esej; defabuliziran roman.

DRAMA: Struktura i kompozicija drame, antidrama, antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis, esej, književna kritika.

Književnost narodnosti Republike Srbije - informativno

KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

Usmeno izražavanje

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, monolog, posebne govorne vrste, govor. Odnos između govornika i slušalaca.

Vežbe javnog govorenja - nastup (teze, beleške, improvizovano izlaganje, upotreba tehničkih sredstava).

Svečana beseda, uvodno izlaganje, zaključivanje (zaključna reč).

Pismeno izražavanje

Pripremanje učenika za izradu maturskog pismenog zadatka: prikaz, rasprava, esej.

Četiri pismena zadatka u toku godine (jedan čas za izradu i dva za ispravku).

NAPOMENA:

Način ostvarivanja programa je identičan po sadržaju sa načinom ostvarivanja programa za srpski jezik i književnost.

Napomena

NASTAVNI PROGRAM

ZA SLOVAČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Slovački jezik i književnost

SADRŽAJI PROGRAMA

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

KNJIŽEVNOST (90)

ROMANTIZAM (45 časova)

Romantizam u evropskoj književnosti - informativno.

Romantizam u slovačkoj književnosti - postanak, karakteristika, predstavnici (informativno) i u književnosti naše zemlje.

Poetika romantizma (V. Igo: Predgovor Kromvelu - odlomak).

Ljudovit Štur - vođa generacijskog pokreta; publicista; kodifikator književnog jezika. Kodifikatori književnog jezika kod Srba.

Dž. G. Bajron: Zatvoreniku Šilonskom

Aleksandar Sergejevič Puškin: Evgenije Onjegin

Šandor Petefi: Misao koja me muči, tišti

M. Einesku: Senke na slici vremena (izbor iz poezije)

S. Halupka: Likvaski zatvorenik

A. Sladkovič: Marina (odlomci); Đetvan

J. Kralj: Mobilisan, Prolećna pesma, Misao Bratislavska

J. Boto: Janošikova smrt (odlomci)

J. Matuška: Iznad Tatre seva

L. Kostić: Među javom i među snom

J. Kaljinčijak: Restauracija

S. Tomašik: Hej, Sloveni!

REALIZAM (45 časova)

Realizam u evropskoj književnosti - informativno.

Realizam u slovačkoj književnosti - postanak, karakteristika, predstavnici (informativno) i u književnostima jugoslovenskih naroda.

Poetika realizma (Balzak: Predgovor za Ljudsku komediju).

Poetika realizma u slovačkoj književnosti.

P. O. Hvijezdoslav: Mene je nekada zavodio svet... Šetnje prolećem (odlomak), Šetnje letom (odlomak), Šumareva žena (odlomak).

S. H. Vajanski: Tatre i more, Jelena, Pisma sa Jadrana

V. Ilić: Sivo sumorno nebo

B. S. Timrava: Junaci, Smrt Palja Ročka

J. G. Tajovski: Do kraja, Imanja - pometnja (odlomci)

J. Čajak: Kolera

R. Domanović: Vođa

L. Lazarević: Sve će to narod pozlatiti

O. de Balzak: Čiča Gorio

N. V. Gogolj: Mrtve duše; Revizor

L. N. Tolstoj: Ana Karenjina; Rat i mir (odlomci)

M. Kukučin: Onaj što se nije probudio; Kuća na stranputici

V. H. V.: Mećava

B. Nušić: Dr (Doktor filozofije)

LEKTIRA (5 časova)

Margita Fuguli: Tri kestenjasta konja

Klara Jarumkova: Stvari

Vincent Šikula: Posni menuet

Vojićeh Mihalik: Neću da umrem na slami

KNJIŽEVNO-TEORETSKI POJMOVI

Na ovim odabranim književnim tekstovima treba ponavljati, proširivati, savladati i sistematizovati i književno-teoretske pojmove.

Lirska poezija (karakteristika književne vrste); lirska pesma; kompozicija lirske pesme; pesnička slika; pesnička reč; slikovitost , emocionalnost, simbolističnost, promena značaja, ritam, harmonija. Versifikacija; versifikacioni sistemi; trohej, jamb, daktil, stih; strofa, rima.

Realistička pripovetka i roman.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindeton, polisindeton, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aliteracija, asonanca, igra reči.

Sonet. Sonetni venac.

Lirsko-epske forme (balada, romansa, poema).

JEZIK (30 časova)

O KNJIŽEVNOM JEZIKU

Funkcionalne aksiome jezičke kulture. Jezički priručnici i časopisi, koji posvećuju pažnju usavršavanju jezičke kulture i mogućnosti njihove upotrebe.

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti. Jezička tolerancija.

MORFOLOGIJA

Reč i morfema; vrste morfema; podela rečničkog bogatstva na vrste reči. Promena.

Imenice; definicija i podela; produktivno građenje pojedinih tipova reči (rastavljanje; sastavljanje; skraćenice reči: zajednički nazivi); rod, broj i padež; vrste promena.

Pridevi; definicija i vrste; pojedini produktivni tipovi prideva; kongruencija prideva sa imenicom; komparacija prideva; promena prideva.

Zamenice; definicija i vrste; promena zamenica; posebne promene, karakteristične promene zamenica, adijektivne promene i zamenice koje se ne menjaju po padežima.

Brojevi; definicija i vrste; promena brojeva.

Glagoli; definicija i vrste; raznovrsni tipovi glagola; vid; intencija, rod, broj, saglasnost; glagolski oblici.

KULTURA IZRAŽAVANJA (28 časova)

USMENO IZRAŽAVANJE

Pripovedanje događaja i doživljaja prema samostalno sastavljenoj osnovi (sižeu); škrto i sugestivno pripovedanje.

Razgovor na samostalno datu temu sa unapred pripremljenim tematskim rečima. Problemski razgovor.

Opis lica i stvari, delatnosti i pojava (tačnost i stručnost).

Statički i dinamički opis. Subjektivno obojen opis ličnosti (karakterizacija). Opis raspoloženja.

Izlaganje na osnovu unapred pripremljenih teza.

Diskusija o različitim temama iz savremenog života i izražavanje sopstvenog mišljenja sa argumentacijom.

Interpretativno čitanje tekstova koji se obrađuju u ovom razredu.

Interpretacija stihova i proznih tekstova planiranih za ovaj razred.

Stilistička vežbanja.

Funkcionalni stilovi - naučni stil.

PISMENO IZRAŽAVANJE

Opis raspoloženja; meditacija.

Izveštaj iz kulturnog života sredine.

Uvežbavanje pravopisa sa akcentom na najslabije savladane kategorije s obzirom na proveravanje znanja.

Stilistička vežbanja. Domaći pismeni sastavi (čitanje i analiza na času) ukazivanje na najčešće jezičke i stilističke greške (na primer nepreglednost, opširnost) i mogućnosti kako ih otkloniti.

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(4 časa nedeljno - 144 časa godišnje)**

KNJIŽEVNOST (90 časova)

MODERNA (30 časova)

Književna moderna u Evropi - informativno.

Slovačka književna moderna (pravci i struje, karakteristika, predstavnici) i predstavnici moderne književnosti jugoslovenskih naroda - informativno.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Šarl Bodler: Albatros

Artur Rembo: Ofelija

Ivan Krasko: Noks et solitudo i Stihovi (izbor)

Jovan Dučić: Jablanovi

Vladislav Petković-Dis: Možda spava

Janko Jesenski: Malograđanske pripovetke

Janko Jesenski: Demokrate

Petar Kočić: Jazavac pred sudom

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

F. M. Dostojevski: Zločin i kazna

MEĐURATNA KNJIŽEVNOST (40 časova)

Evropska književnost u prvim decenijama dvadesetog veka - informativno; manifesti futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pravci i struje - karakteristika, vrste, predstavnici.

Međuratna slovačka književnost (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna književnost - karakteristika, predstavnici) i međuratna književnost jugoslovenskih naroda (srpska i crnogorska) - informativno.

G. Apoliner: Oblasti

F. G. Lorka: Balade (izbor)

Aleksandar Blok: Dvanaestorica

Martin Razus: Kralj krčmi

Jan Kostra: Ljubavni stihovi (izbor)

Pavol Horov: Izvor

Vladimir Rejsel: Nestvarno mesto (odlomci)

Milan Rufus: Kasna jesen

Vasko Popa: Večito nevidljiva

Rudolf Jašik: Vreme bronzanih lica

Veljko Petrović: Salašar

Peter Jilemnjicki: Pobedonosno padanje

Margita Figuli: Olovna ptica

František Hečko: Crveno vino

František Švantner: Pijarge

Vincent Šikula: Majstori

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Miloš Crnjanski: Sumatra

Ivan Stodola: Čaj kod gospodina senatora

Petar Karvaš: Ožiljak

J. Barč Ivan: Masni lonac

LEKTIRA (20 časova)

Ernest Hemingvej: Starac i more

Milo Urban: Živi bič

Dobroslav Hrobak: Aždaja se vraća

KNJIŽEVNO-TEORETSKI POJMOVI

Na pomenutim književnim tekstovima treba ponavljati, proširivati, savlađivati i sistematizovati i književno-teoretske pojmove.

Lirska poezija. Struktura moderne lirske pesme. Pesma u prozi. Stih. Jedanaesterac i dvanaesterac povezani i slobodni stih.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, pesničko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epska poezija. Forme umetničkog izražavanja: pripovedanje (naracija), opis (deskripcija), dijalog, monolog, unutarnji monolog, autorski komentar; pripovedanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama. Pozorišni komad (karakteristike); moderna drama (psihološka, simbolička, impresionistička), dramska situacija; jezik scene (vizuelni i zvučni scenski znaci); publika; glumac, igra, režija, lektor, scenograf.

JEZIK (34 časa)

GRAĐENJE REČI

Osnovni pojmovi o građenju (derivaciji) reči.

Reč i njeno značenje. Osnovno i preneseno značenje reči. Građenje imenica, prideva i glagola sa posebnim naglaskom na obogaćivanje fonda izražavanja učenika u slovačkom jeziku i na otklanjanje neslovačkih i neadekvatno upotrebljenih reči.

Građenje složenica; pravopis složenica.

Leksikologija sa elementima terminologije i frazeologije

Semantički i formalni odnos između leksema; sinonimi i antonimi; polisemi i homonimi; metaforički i metonimski značaj.

Stilska vrednost lekseme; leksika i funkcionalni stilovi; leksika u poeziji; dijalektizam i regionalizam; arhaizam i historicizam; neologizmi; žargon; vulgarizam (dati u vezi sa upotrebom rečnika).

Strane reči i reči kalkovi (prevodi od reči do reči) i odnos prema ovim rečima. Rečnik stranih reči. Posmatranje najčešćih prefiksa i sufiksa iz klasičnih jezika.

Osnovni pojmovi o terminologiji i terminima. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama.

Stilistička vrednost frazeološke jedinice. Pomodni izrazi. Kliše.

PRAVOPIS

Skraćenice i znaci.

Podela reči na kraju reda.

Pravopis stranih i preuzetih reči.

KULTURA IZRAŽAVANJA (20 časova)

USMENO IZRAŽAVANJE

Razgovor o aktuelnim temama iz javnog i kulturnog života (prilozi iz književnih časopisa) Problemski razgovor.

Izveštaj iz društvenog i kulturnog života sredine.

Recenzija književnog, scenskog i filmskog dela.

Interpretativno čitanje i interpretacija stihova i proze koji se obrađuju u ovom razredu.

Stilistička vežbanja.

Funkcionalni stilovi - žurnalistički stil.

PISMENO IZRAŽAVANJE

Opis raspoloženja. Subjektivno obojen opis ličnosti (karakterizacija).

Izveštaj iz društvenog i kulturnog života.

Pravopisna vežbanja.

Stilistička vežbanja. Domaći pismeni zadaci - čitanje i analiza na času; tipični jezički i stilistički nedostaci (stereotipnost govora, opterećenost, nelogičnost itd.) kao i mogućnosti kako ih izbeći.

Četiri školska pismena zadatka.

Sledeći

Prethodni

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

KNJIŽEVNOST (26 časova)

Metodologija književnog istraživanja

Nauka o književnosti (teorija književnosti; književna kritika; istorija književnosti).

Pozitivizam i književno istraživanje.

Psihološki prilaz književnosti kao umetnosti.

Fenomenološki prilaz književnom delu.

Strukturalizam u prilazu prema književnosti.

Recepcija prilaza književnosti kao umetnosti.

Raznovrsnost i odnosi između raznih metodologija.

Smisao i zadaci istraživanja književnosti

Postanak književno-umetničkog dela i istraživanje književnosti (stvaralački, produktivni i teoretski odnos prema književnosti kao umetnosti).

Čitalac, pisac i umetničko delo.

Književna kultura.

Dela pogodna za dopunu navedenih kategorija (6-7 dela).

SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34 časa)

Jan Smrek: Balada o majskoj noći

Laco Novomeski: Sluškinja, crna i crvena

Jan Kostra: Ljubavni stihovi

Milan Rufus: Mikelanđelo

Miroslav Valek: Ubijanje leptirova, Zavičaj su ruke na kojima smeš da plačeš

Paljo Bohuš: Život vezan burmom

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje (za neplodne)

Jan Čajak ml.: Zuska Turanova

Milo Urban: Starost

Jozef Ciger Hronski: Svet u kaljuzi

Peter Jaroš: Pripovetke

Isidora Sekulić: Pisma iz Norveške

Franc Kafka: Proces

Albert Kami: Stranac (odlomak)

Alfons Bednar: Stakleni breg

Ladislav Ćaški: Amenmarija

Ivo Andrić: Prokleta avlija

Domenik Tatarka: Demon saglasnosti

Jan Solovič: Solo za udaraljke

Bertold Breht: Majka hrabrost i njena deca

Andrej Žarnov: Nepoznati narod i druge pesme

Rudolf Dilong: Zeleni list i druge pesme

LEKTIRA (20 časova)

Vilijam Šekspir: Hamlet

V. A. Gete: Faust

F. M. Dostojevski: Braća Karamazovi

Izbor iz savremene slovačke književnosti

Izbor iz eseja o slovačkoj književnosti

Izbor iz svetske poezije dvadesetog veka (Rilke, Jesenjin, Majakovski, Adi, Jevtušenko...).

KNJIŽEVNO-TEORETSKI POJMOVI

Na pomenutim književnim tekstovima potrebno je proširivati, savlađivati i sistematizovati i književno-teoretske pojmove.

Lirska poezija. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti upotrebe jezika između saznanja i stvarnosti; asocijativno spajanje različitih pojmova; sugerisanje; podsticaji i usmeravanja; recepcija čitaoca; jedinstvo zvukova, ritma, značaja i smisla.

Epska poezija. Strukturalni elementi proznog književno-umetničkog dela; objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; potiskivanje pripovedačevog pogleda (mišljenja); pripovedačka sveznalica; tok svesti; umetničko vreme; umetnički prostor; princip integracije.

Tipovi romana: roman ličnosti, prostora; gradacija u obliku prstena, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; roman bez fabule.

Drama. Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište; radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

JEZIK (30 časova)

Sintaksa. Sintaksa kao jezičko naučna disciplina. Odnos sintaksičke osnovice prema drugim jezičkim kategorijama.

Rečenica kao osnovna jedinica sporazumevanja. Glagolsko vreme i način kao gramatičko jezgro rečenice. Rečenica, sintagma, reč. Sintagmatika (spajanje reči iz sintagmi). Sredstva za spajanje reči u sintagme. Načini spajanja reči u sintagme: saglasnost, spajanje, primicanje. Nezavisna sintagma. Određujuća sintagma.

Modalnost rečenice: iskazne, upitne i rečenice u vidu želja. Druge vrste modalnosti (voljna i sigurnosna). Rečenice potvrđivanja i negacija.

Gramatička građa rečenica. Dvočlane i jednočlane rečenice. Rečenice sa sponama i bez njih. Agentne i neagentne rečenice, delovi rečenice: subjekat; predikat. Rečenička sintagma. Predmet. Priloška odredba. Atribut. Polurečeničke konstrukcije. Prosta i proširena rečenica. Jednostavna i složena rečenica.

OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika. Istorija razvoja jezika u društvu i razvoj jezika pojedinca. Postanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo. Jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Odnosi prema jeziku.

Tipovi jezika. Jezici u svetu. Bliskost jezika. Jezički tipovi i univerzalnosti jezika.

Osnovne karakteristike savremenog slovačkog književnog jezika (stabilnost i elastičnost književne norme; pojam stilističke norme).

Stratifikacija savremenog književnog slovačkog jezika (standardni i govorni književni jezik). Razvoj slenga u savremenom slovačkom jeziku.

PRAVOPIS

Uvežbavanje i utvrđivanje gradiva iz pravopisa.

Interpunkcija - sistematizacija.

KULTURA IZRAŽAVANJA (18 časova)

USMENO IZRAŽAVANJE

Razgovor o aktuelnim društvenim temama koje su u centru pažnje mlade generacije. Matica slovačka. Društvo vojvođanskih slovakista. Polemika. (Argumenti)

Izveštaj iz života sredine. Komentar (sport, kulturne manifestacije: susreti slovakista, kulturne smotre, slovačke narodne svečanosti).

Recenzija književnog, filmskog i likovnog dela.

Retorika; razgovor: reč. Odnos između auditorija i govornika. Uvežbavanje javnog nastupa sa upotrebom zabeleške.

Stilistička vežbanja.

PISMENO IZRAŽAVANJE

Umetnički opis.

Izveštaj (iz sportskog, kulturnog i društvenog života škole).

Recenzija odnosno mišljenje o opisu i izveštaju.

Pravopisna vežbanja. Domaći pismeni zadaci.

Četiri školska pismena zadatka.

Napomena

Turski jezik i književnost

Društveno-jezički smer

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (91)

I PROSVETITELJSTVO (9)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokreti u Evropi: kult razuma, progresa, prirodnog prava, osećajnosti; verska tolerancija. Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti. Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dela za obradu

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju

II ROMANTIZAM (45)

Romantizam u Evropi i kod književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj i glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedija i mešovitih oblika. Tragovi romantizma u turskoj književnosti.

Poetika romantizma (Viktor Igo - "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Dela za obradu

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Evgenije Onjegin (odlomak)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henri Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator srpskog jezika i pravopisa (iz predgovora Srpskom rečniku); sakupljač narodnih umotvorina.

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Đački rastanak

Đura Jakšić: Veče, Ponoć

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića (odlomak)

France Prešern: Sonetni venac

Halide Edip Adivar: Handan

Namik Kemal: Oda slobodi

Nurullah Atač: Reformator turskog jezika, kritičar (Dani su doneli)

III REALIZAM (27)

Realizam u Evropi i u književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Tragovi realizma u turskoj književnosti.

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Radoje Domanović: Danga

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak izbor)

Turska književnost pod uticajem sa Zapada

Tanzimatska književnost

Objava tanzimatskog fermana; pojava tanzimatske književnosti; osobine tanzimatske književnosti: tema, sadržaj, pojmovi, jezik, književne vrste preuzete sa zapada; novine u poeziji - tema, pesnički jezik, metar, rima, osnovne poetske jedinice i vrste; pojava neke vrste proze, tema jezik i stil.

Dela za obradu

Ibrahim Šinasi: Pesnikova ženidba

Namik Kemal: Nesrećno dete (odlomak)

Ahmet Mithat: Gospođa Durdane (odabrani odlomci)

Abdulhak Hamit Tarhan: Grob (tužbalica)

Redžaizade Ekrem: Ljubav prema kolima (odlomak)

Samipašazade Sezai: Doživljaj (odlomak)

Nova književnost (Edebijat-i Džedide)

Pojava savremene književnosti i osobine; Poetska jedinica, metar, rima; novine u temi i sadržaju; princip umetnost zbog umetnosti; jezik i izražavanje; novine u prozi.

Realizam, parnasizam, simbolizam u novoj književnosti.

Dela za obradu

Teftik Fikret: Ribe

Halit Zija Ušakligil: Plavo i crno

Dženap Šehabetin: Za tebe

Mehmet Rauf: Jesen (odlomak)

Husejin Džahit Jalčin: U fantaziji

IV LEKTIRA (10 časova)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

Nedžati Zekerija: Romeo i Julija iz naše ulice

Hasan Merdžan: Na dugom putu

V KNJIŽEVNO-TEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovitost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil, stih, strofa, rima, tužbalica, oda (kaside).

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aleteracija, asonansa, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (30)

I KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Turaka (prva polovina XIX v.). Razvoj turskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku (povezivanje sa nastavom književnosti).

Osnovni principi turske književne norme.

Prelazak sa osmanskog na latiničko pismo.

Funkcionalni stilovi turskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti, jezička tolerancija.

II MORFOLOGIJA (u užem smislu)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice - pojam. Vrste imenica - imenice prema osobinama: vlastite imenice i zajedničke imenice; imenice prema značenju; stvarne i misaone imenice; imenice prema broju; jednine i množine; zbirne imenice. Vlastite imenice u množini; padeži i promena imenica; determinati kod imenica i vrste determinativa; deminutiv kod imenica.

Pridevi - pojam; vrste prideva (opisni, determinativni pridevi i vrste determinativnih prideva); brojevi i vrste brojeva; pravila u vezi s brojevima; poređenja, intenzivitet prideva; deminutiv kod prideva; determinativ kod prideva; upotreba prideva umesto imenice.

Zamenice - pojam; vrste zamenica: lične zamenice, promena ličnih zamenica; pokazne zamenice i promena; neodređene zamenice; upitne zamenice; prisvojne zamenice; odnosne zamenice sa "-ki"; povratne zamenice; osnovne karakteristike zamenice i njihove deklinacije.

Glagoli - pojam; morfološke glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj; glagolski oblici - pokazni način, pogodbeni način, zapovedni način i subžonktiv. Supstantivni glagol i promena.

Složeni vremenski oblik glagola: imperfekt, narativ, kondisional. Potvrdni, odrečni i upitni način složenih vremenskih glagola. Reči "var-jok". Pomoćni glagol.

Glagolski oblici: prelazni i neprelazni oblici; aktivni i pasivni oblik; povratni i recipročni oblici.

Propozicije (verbalije): infinitiv, particip, gerondif.

Prilozi. Vrste priloga. Predlozi. Veznici. Uzvici.

III PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (27)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja)

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta (čitanjem i obrazloženjem). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučnih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe. Pisanje brojeva i odričnih oblika glagola.

Pismeni sastavi: izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (110)

I MODERNA (45)

Moderna u evropskoj i jugoslovenskoj književnosti.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Stefan Malarme: Labud

Pol Verlen: Mesečina

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretprazničko veče

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti

Milan Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Antun Gustav Matoš: Jesenje veče

Borisav Stanković: U noći

Petar Kočić: Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Batajnove (odlomak)

Ahmet Hašim: Sati na jezero

Ahmet Hamdi Tanpinar: Letna Kiša

Ahmet Muhip Dranas: Senke Džahit Sitki Tarandži: Trideset i pet godina života; Jutro je vedro

Zija Osman Saba: U vremenu (izbor pesme)

Fazil Husni Daglardža: Izbor pesama

II MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (45)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam, osobenosti i značaj); manifest futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim književnostima između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura). Ratna književnost.

Dela za obradu

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabindrant Tagore: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Miloš Crnjanski: Seobe I

Kosta Racin: Berači duvana

Ivan Goran Kovačić: Jama

Turska književnost XX veka (pojava, pokreti i struje, opšte osobenosti).

Književnost Fedžriata (pojava, novine u književnosti, umetnost radi umetnosti).

Dela za obradu

Ahmet Hašim: Stepenice; Karanfil

Menduh Šefket Esendal: Kuća mu je lepo pristala

Refik Halit Karaj: Staretinar

Mehmet Emin Jurdakul: Anadolska žena

Omer Sejfedin: Visoke potpetice

Faruk Nafiz Čamlibel: Čobanska česma

Jusuf Zija Ortač: Moja kuća

Orhan Sejfi Orhon: Pesma; Misao

Halide Edip Adivar: Rabija

Jakup Kadri Karaosmanoglu: Tuđinac

Rešat Nuri Guntekin: Grmuša

Jahja Kemal Bejatli: Noć

Sabahatin Ali: Jusuf Kujundžaklija

Aldu Taner: Kiše padaju na Šišhane

Omer Bedredin Ušakli: Magla na visoravni

III LEKTIRA (20)

Izbor iz lirike evropske moderne (Rilke, A. Blok, Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović).

Franc Kafka: Proces

Ernest Hemingvej: Starac i more

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Agim Rifat Ješeren: Još lepša

Rešit Hanadan: Poplava

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika: Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih. Sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure): metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrof, retorsko pitanje, iverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja: pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (35)

I TVORBA REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o tvorbi složenica. Pravopisna rešenja.

II LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenski (semantički) i formalni odnosi među leksama: sinonimija, antonimija; polisemija; homonimija; metaforična i metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema: leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istoricizmi; nelogizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Poreklo leksičkog fonda turskog jezika. Etimologija. Bogaćenje leksičkog fonda: tvorba reči, semantični neologizmi, pozajmljivanje iz stranih jezika i iz dijalekata, pozajmljivanje iz drugih funkcionalnih stilova; reči iz stranih jezika i kalkovi i odnos prema njima.

Osnovni pojmovi o terminologiji i termina. Terminološki rečnici.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei, modni izrazi.

III SINTAKSA

Rečenica u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči). Identifikovanje morfosintaksičke reči.

Pune reči (imeničke, pridevske, priloške reči i glagoli) i pomoćne reči (predlozi, veznici i uzvici).

Sintagma. Vrste sintagmi (imeničke, pridevske, priloške i glagolske sintagme).

Rečenice po konstrukciji: regularne i anakolutne; rečenice po predikatu: imenske i glagolske; imenske rečenice sa i bez kopule. Skraćene rečenice i vrste skraćene rečenice.

IV PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (35)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučnih književnoumetničkih tekstova.

Izveštavanje o društvenim i kulturnim zbivanjima. Komentarisanje (sportskih takmičenja, kulturnih manifestacija, društvenih zbivanja).

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačajnost reči, izbor reči. Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećanje značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(5 časova nedeljno, 160 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (95)

I PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (35)

Slojevita struktura književno-umetničkog dela

Sloj zvučanja.

Sloj značenja.

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta).

Sloj ideja.

Dinamičnost strukture

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički.

Psihološki

Fenomenološki.

Strukturalistički.

Teorija recepcije.

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Dela za obradu

Viliam Fokner: Buka i bes

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proleća Ivana Galeba

Ahmet Hamdi Tanpinar: Sve na svom mestu

Orhan Veli Kanik: Jadni Sulejman efendija (izbor pesme)

II SAVREMENA KNJIŽEVNOST (40)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske, jugoslovenske i turske književnosti.

Dela za obradu

Alber Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihajlo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aziz Nesin: Ludak na krovu

Džahit Kulebi: Mala česma

Abdulah Sinusi Hisar: Gospodin Fahim i mi

Jašar Kemal: Div sa Torosa

Sait Faik Abasijanik: Čajnik

Kemal Tahir: Kiše su presekle puteve

Orhan Kemal: Džemile

Sureja Jusuf: Ali aga

III LEKTIRA (20)

Viljam Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Nusret Dišo Ulku: More i ja

Iskender Muzbeg: Pesma o kamenu

Zejnel Beksač: Nezgodna ljubav

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Prever, Pasternak).

Izbor iz savremene jugoslovenske književnosti

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilja; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; podsticanje i upućivanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; fiktivni pripovedač; pomeranja pripovedačevog gledišta; sveznajući pripovedač; tok svesti, umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak.

Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (35)

I SINTAKSA

Padežni sistem. Pojam padežnog sistema i padežnih konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža.

Rečenice po sadržini: prosta rečenica i složena rečenica.

Složena rečenica - pojam; propozicija u složenoj rečenici; uloga propozicije u složenoj rečenici. Vrste složene rečenice.

Zavisne rečenice, nezavisne rečenice.

Potvrdne, odrične, upitne, zapovedne, uzročne, uslovne, odnosne rečenice. Upotreba zareza u zavisnim rečenicama.

Glagoli: Pomoćni glagoli; Vrste pomoćnih glagola.

Složeni glagoli; vrste složenih glagola: pozibilitivni, hativni i aproksimativni glagoli.

Građenje složenih glagolskih oblika; vrste složenih glagolskih oblika: kondicional, narativ, dubidativ.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica.

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljanja veza među delovima teksta.

Pragmatika. Struktura razgovora i teksta.

II OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika. Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinaca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III PRAVOPIS

Interpunkcija.

KULTURA IZRAŽAVANJA (30)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor, odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijem (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: Funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanje).

Pravopis: interpunkcija (vežbanje).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

Napomena

Prirodno-matematički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (75 časova)

I PROSVETITELJSTVO (9 časova)

Prosvetiteljstvo - reformatorski pokreti u Evropi: kult razuma progresa, prirodnog prava, osećajnosti, verska tolerancija. Između srednjovekovnih i modernih pojava u književnosti. Književnost epohe prosvetiteljstva (sentimentalizam, klasicizam).

Dela za obradu

Dositej Obradović: Pismo Haralampiju

II ROMANTIZAM (35 časova)

Romantizam u Evropi i kod književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj i glavni predstavnici). Poetika romantizma: odnos prema tradiciji i prosvetiteljstvu, odlike stila, žanrova i motivsko-tematskih tendencija, razvoj lirike, drame - tragedija i mešovitih oblika. Tragovi romantizma u turskoj literaturi.

Poetika romantizma (Viktor Igo "Predgovor Kromvelu" - odlomak)

Dela za obradu

Džordž Gordon Bajron: Čajld Harold (odlomak)

Aleksandar Sergejevič Puškin: Evgenije Onjegin (odlomak)

Šandor Petefi: Sloboda sveta

Henri Hajne: Lorelaj

Vuk Stefanović Karadžić: reformator srpskog jezika i pravopisa (iz predgovora Srpskom rečniku); sakupljač narodnih umotvorina.

Petar Petrović Njegoš: Gorski vijenac

Branko Radičević: Đački rastanak

Đura Jakšić: Veče, Ponoć

Laza Kostić: Santa Maria della Salute

Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića (odlomak)

France Prešern: Sonetni venac

Halide Edip Adivar: Handan

Namik Kemal: Oda slobodi

Nurullah Atač: Reformator turskog jezika, kritičar (Dani su doneli)

III REALIZAM (625 časova)

Realizam u Evropi i književnosti jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina (pojam, osobenosti, značaj, glavni predstavnici). Poetika realizma: odnos prema stvarnosti, oslonac na pozitivističku sliku sveta, dominacija proze, obeležje književnog lika (motivisanost, tipičnost, individualnost) i realističkog stila. Realizam u Evropi - poetika realizma (Balzak: Predgovor Ljudskoj komediji - odlomak). Tragovi realizma u turskoj književnosti.

Dela za obradu

Onore de Balzak: Čiča Gorio

Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Revizor

Gi de Mopasan: Dva prijatelja (novela)

Radoje Domanović: Danga

Branislav Nušić: Narodni poslanik

Simo Matavulj: Povareta, Bakonja fra-Brne (odlomak)

Turska književnost pod uticajem Zapada

Tanzimatska književnost

Objava tanzimatskog fermana; pojava tanzimatske književnosti; osobine tanzimatske književnosti: tema, sadržaj, pojmovi, jezik, književne vrste preuzete sa zapada; novine u poeziji - tema, pesnički jezik, metar, rima, osnovna poetska jedinica i vrsta; pojava neke vrste proze; tema, jezik i stil.

Dela za obradu

Ibrahim Šinasi: Pesnikova ženidba

Namik Kemal: Nesrećno dete (odlomak)

Ahmet Mithat: Gospođa Durdane (odabrani odlomci)

Abdulah Hamit Tarhan: Grob (tužbalica)

Redžaizade Ekrem: Ljubav prema kolima (odlomak)

Samipašazade Sezai: Doživljaj (odlomak)

Nova književnost (Edebijat i Dždede)

Pojava savremene književnosti i osobine; Poetska jedinica, metar, rima; novine u temi i sadržaju; princip umetnost zbog umetnosti; jezik i izražavanje; novine u prozi.

Realizam, parnasizam, simbolizam u novoj književnosti.

Dela za obradu

Tefik Fikret: Ribe

Halit Zija Ušakligil: Plavo i crno

Dženap Šehabettin: Za tebe

Mehmet Rauf: Jesen (odlomak)

Husejin Džahit Jalčin: U fantaziji

IV LEKTIRA (6 časova)

Lav Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenjina ili Rat i mir

Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve

Nedžati Zekerija: Romeo i Julija iz naše ulice

Hasan Mercan: Na dugom putu

V KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirska poezija (osobenosti književnog roda); lirska pesma; kompoziciona struktura lirske pesme; pesnička slika; književnoumetnički (pesnički) jezik: slikovitost (konkretnost), emocionalnost, simboličnost, preobražaj značenja, ritmičnost i harmoničnost; versifikacija; sistemi versifikacije; trohej, jamb, daktil; stih; strofa; rima; tužbalica; oda (kaside).

Realistička pripovetka i roman.

Romantično, realistično, humoristično, satirično, groteskno.

Sredstva umetničkog izražavanja (stilske figure): metafora, personifikacija, alegorija, ironija, sarkazam, asindet, polisindet, anafora, epifora, simploha, onomatopeja, aletracija, asonansa, igra rečima.

Pismo, autobiografija, sonet, sonetni venac.

Lirsko-epska poezija (balada, romansa, poema).

B. JEZIK (24 časa)

I KNJIŽEVNI JEZIK

Početak standardizacije književnog jezika i pravopisa kod Turaka (prva polovina XIX v.). Razvoj turskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka i u XX veku (povezivanje sa nastavom književnosti). Osnovni principi turske književne norme.

Prelazak sa osmanskog na latinično pismo.

Funkcionalni stilovi turskog književnog jezika.

Osnovni principi jezičke kulture. Priručnici za negovanje jezičke kulture (i način njihovog korišćenja).

Jezička situacija u Jugoslaviji. Principi jezičke ravnopravnosti, jezička tolerancija.

II MORFOLOGIJA (U UŽEM SMISLU)

Vrste reči. Promenljive i nepromenljive reči. Morfološke i klasifikacione kategorije reči.

Imenice. Pojam. Vrste imenice. Imenice prema osobinama; vlastite imenice i zajedničke imenice; imenice prema značenju; stvarne i misaone imenice; imenice prema broju; jednine i množine; zbirne imenice. Vlastite imenice u množini; padeži i promena imenica; determinativ kod imenice i vrste determinativa; deminutiv kod imenica.

Pridevi - pojam; vrste prideva (opisni, determinativni pridevi i vrste determinativnih prideva); brojevi i vrste brojeva; pravila u vezi s brojevima; poređenje, intenzivitet prideva; deminutiv kod prideva; determinativ kod prideva; upotreba prideva umesto imenice.

Zamenice - pojam; vrste zamenice; lične zamenice, promena ličnih zamenica; pokazne zamenice i promena; neodređene zamenice; upitne zamenice; prisvojne zamenice; odnosne zamenice sa "ki +"; povratne zamenice; osnovne karakteristike zamenica i njihova deklinacija.

Glagoli - pojam; morfološko glagolske kategorije: vreme i način; lice i broj; glagolski oblici - pokazni način, pogodbeni način, zapovedni način i subžonktiv. Substantivni glagol i promena.

Složeni vremenski oblik glagola: imperfekt, narativ, kondicional. Potvrdni, odrični i upitni način složenih vremenskih glagola. Reči "varjok". Pomoćni glagoli.

Glagolski oblici: prelazni i neprelazni oblici; aktivni i pasivni oblik; povratni i recipročni oblici.

Propozicije (verbalije): infinitiv, particip, gerondif.

Prilozi. Vrste priloga. Predlozi. Veznici. Uzvici.

III PRAVOPIS

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči. Pravopisni znaci. Skraćenice. Rastavljanje reči na kraju retka.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (12 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Pričanje događaja i doživljaja (prikazivanje osećanja)

Opisivanje bića, predmeta, radnji, pojava (Tačno, verno, sažeto).

Samostalno izlaganje u funkciji interpretacije književnog teksta (čitanje i obrazloženje). Dijalog u funkciji obrade teksta.

Izražajno kazivanje napamet naučenih lirskih pesama i kraćih monoloških tekstova. Dosledno usvajanje ortoepske norme i usvajanje veštine govorenja.

Stilske vežbe. Funkcionalni stilovi: naučni.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Pravopisne vežbe; pisanje brojeva i odrični oblici glagola.

Pismeni sastavi: izrada plana pismenog sastava, usavršavanje teksta; pisanje poboljšane verzije pismenog sastava (unošenje novih podataka, otklanjanje beznačajnih pojedinosti).

Četiri školska pismena zadatka.

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (69 časova)

I MODERNA (29 časova)

Moderna u evropskoj i jugoslovenskoj književnosti.

Poetika moderne (impresionizam i simbolizam).

Dela za obradu

Šarl Bodler: Albatros

Anton Pavlovič Čehov: Ujka Vanja

Aleksa Šantić: Moja otadžbina, Pretprazničko veče

Jovan Dučić: Zalazak sunca, Suncokreti

Milan Rakić: Iskrena pesma, Dolap

Anton Gustav Matoš: Jesenje veče

Borisav Stanković: U noći

Petar Kočić: Jazavac pred sudom

Ivan Cankar: Kralj Betajnove (odlomak)

Ahmet Hašim: Sati na jezero

Ahmet Hamdi Tanpinar: Letnja kiša

Ahmet Muhip Dranas: Senke

Džahit Sitki Tarandži: Trideset pet godina života; Jutro je vedro

Zija Osman Saba: U vremenu (izbor pesme)

Fazil Husni Daglardža: Izbor pesama

II MEĐURATNA I RATNA KNJIŽEVNOST (30 časova)

Evropska književnost u prvim decenijama XX veka (pojam, osobenosti i značaj); manifest futurizma, ekspresionizma i nadrealizma; književni pokreti i struje u jugoslovenskim književnostima između dva rata (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura). Ratna književnost.

Dela za obradu

Vladimir Majakovski: Oblak u pantalonama

Federiko Garsija Lorka: Romansa mesečarka

Rabintrant Tagore: Gradinar

Milutin Bojić: Plava grobnica

Miloš Crnjanski: Seobe I

Tin Ujević: Svakidašnja jadikovka

Kosta Racin: Berači duvana

Turska književnost XX veka (pojava, pokreti i struje, opšte osobenosti).

Književnost Fedžriata (pojava, novine u književnosti, umetnost radi umetnosti).

Dela za obradu

Ahmet Hašim: Stepenice; Karanfil

Mehmed Šefket Esendal: Kuća mu je lepo pristala

Refik Halit Karaj: Staretinar

Mehmet Emin Jurdakul: Anadolska žena

Omer Sejfedin: Visoke potpetice

Faruk Nafiz Čamlibel: Čobanska pesma

Jusuf Zija Ortač: Moja kuća

Orhan Sejfi Orhon: Pesma; Misao

Halide Edip Adivar: Rabija

Jakup Kadri Karaosmanoglu: Tuđinac

Rešat Nuri Guntekin: Grmuša

Jahja Kemal Bejatli: Noć

Sabahatim Ali: Jusuf kujundžaklija

Aldun Taner: Kiše padaju na Šišhane

Omer Bedredin Ušakli: Magla na visoravni

III LEKTIRA (10 časova)

Izbor iz lirike evropske moderne (Rilke, A. Blok. Apoliner).

Izbor iz međuratne poezije (D. Maksimović, R. Petrović).

Ernest Hemingvej: Starac i more

Mihail A. Šolohov: Tihi Don (izbor)

Ivo Andrić: Na Drini ćuprija

Agim Rifat Ješeren: Još lepša

Rešit Hanadan: Poplava

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Moderna lirska pesma (struktura). Pesma u prozi.

Stih: jedanaesterac, dvanaesterac, slobodan stih; sredstva književnoumetničkog izražavanja (stilske figure); metonimija, sinegdoha, paradoks, aluzija, apostrofa, retorsko pitanje, inverzija, elipsa, refren.

Epika. Oblici umetničkog izražavanja; pričanje (naracija), opisivanje (deskripcija), dijalog, monolog, unutrašnji monolog, doživljeni govor, piščev komentar; kazivanje u prvom, drugom i trećem licu.

Drama: Drama u užem smislu (osobine): moderna drama (psihološka, simbolistička, impresionistička); dramska situacija; scenski jezik (vizuelni i akustični scenski znakovi); publika, glumac, gluma, režija, lektor, scenograf.

B. JEZIK (20 časova)

I TVORBA REČI

Osnovni pojmovi o izvođenju (derivaciji) reči. Važniji modeli za izvođenje imenica, prideva i glagola.

Osnovni pojmovi o tvorbi složenica. Pravopisna rešenja.

II LEKSIKOLOGIJA (SA ELEMENTIMA TERMINOLOGIJE I FRAZEOLOGIJE)

Značenjski (semantički) i formalni odnosi među leksama: sinonimija, antonimija; polisenija; metaforična metonimijska značenja.

Stilska vrednost leksema; leksika i funkcionalni stilovi; poetska leksika, varijantska leksika, dijalektizmi i regionalizmi; arhaizmi i istoricizmi; neogizmi; žargonizmi; vulgarizmi (povezati sa upotrebom rečnika).

Poreklo leksičkog fonda turskog jezika. Etimologija. Bogaćenje leksičkog fonda: tvorba reči, semantični neologizmi, pozajmljivanje iz stranih jezika i iz dijalekata, pozajmljivanje iz drugih funkcionalnih stilova; reči iz stranih jezika i kalkovi i odnos prema njima.

Osnovni pojmovi o terminologiji i termina. Terminološki rečnici razumevanje najvažnijih sufiksa.

Osnovni pojmovi o frazeologiji i frazeološkim jedinicama. Stilska vrednost frazeoloških jedinica. Klišei, modni izrazi.

III SINTAKSA

Rečenice u širem smislu (komunikativne rečenice) i rečenice u užem smislu (predikatske rečenice).

Reči (lekseme i morfosintaksičke reči).

Sintagma (imeničke, pridevske, priloške i glagolske).

Rečenice po konstrukciji: regularne i anakolutne; rečenice po predikatu: imenske i glagolske; imenske rečenice sa i bez kopula. Skraćene rečenice i vrste skraćene rečenice.

Imeničke sintagme. Tipovi atributa. Apozitiv i apozicija.

IV PRAVOPIS

Transkripcija reči iz stranih jezika (osnovni principi i primeri).

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (19 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Kazivanje i recitovanje napamet naučenih književnoumetničkih tekstova.

Stilistika. Funkcionalni stilovi: publicistički.

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika. Leksička sinonimija i višeznačajnost reči, izbor reči. Pojačavanje i ublažavanje iskaza; obično, ublaženo i uvećanje značenja reči (figurativna upotreba imenica, glagola i prideva).

Pismene vežbe: novinarska vest, članak, izveštaj, intervju, komentar i dr. Prikaz književno-scenskog ili filmskog dela. Uvežbavanje tehnike izrade pismenih sastava.

Domaći pismeni zadaci (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. KNJIŽEVNOST (80 časova)

I PROUČAVANJE KNJIŽEVNOG DELA (26 časova)

Slojevita struktura književno-umetničkog dela

Sloj zvučenja.

Sloj značenja.

Sloj sveta dela (prikazanih predmeta).

Sloj ideja.

Dinamičnost strukture

Metodologija proučavanja književnosti

Metodi:

Pozitivistički.

Psihološki.

Fenomenološki.

Strukturalistički.

Teorija recepcije.

Pluralizam metoda i njihov suodnos.

Smisao i zadaci proučavanja književnosti

Stvaranje književnoumetničkog dela i proučavanje književnosti (stvaralački, produktivni i teorijski odnosi prema književnosti).

Čitalac, pisac i književno delo. Književna kultura.

Dela za obradu

Samuel Beket: Čekajući Godoa

Desanka Maksimović: Tražim pomilovanje

Branko Ćopić: Bašta sljezove boje

Vladan Desnica: Proleća Ivana Galeba

Ahmet Hamdi Tanpinar: Sve na svom mestu

Orhan Veli Kanik: Jadni Sulejman efendija (izbor pesama)

II SAVREMENA KNJIŽEVNOST (34 časa)

Bitna obeležja i najznačajniji predstavnici evropske, jugoslovenske i turske književnosti.

Dela za obradu

Albert Kami: Stranac

Luis Borhes: Čekanje (kratka priča)

Vesna Parun: Ti koja imaš nevinije ruke

Meša Selimović: Derviš i smrt

Mihailo Lalić: Lelejska gora

Dobrica Ćosić: Koreni, Vreme smrti

Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih

Aziz Nesin: Ludak na krovu

Džahit Kulebi: Mala česma

Abdulhak Šinasi Hisar: Gospodin Fahim i mi

Jašar Kemal: Div na Torosu

Sait Faik Abasijanik: Čajnik

Kemal Tahir: Kiše su presekle puteve

Orhan Kemal: Džemile

Sureja Jusuf: Ali aga

III LEKTIRA (20 časova)

Viljem Šekspir: Hamlet

Volfgang Gete: Faust

Fjodor M. Dostojevski: Zločin i kazna ili Braća Karamazovi

Milorad Pavić: Hazarski rečnik

Nusret Dišo Ulku: More i ja

Iskender Muzbeg: Pesma o kamenu

Zejnel Beksač: Nezgodna ljubav

Izbor iz svetske lirike XX veka (Odn, Sezar, Pasternak)

Izbor iz savremene jugoslovenske književnosti

IV KNJIŽEVNOTEORIJSKI POJMOVI

Na navedenim delima ponavljaju se, proširuju, usvajaju i sistematizuju osnovni književnoteorijski pojmovi.

Lirika. Lirsko izražavanje: stvaralačke mogućnosti posredovanja jezika između svesti i zbilje; asocijativno povezivanje raznorodnih pojmova; sugerisanje; posticanje i uočavanje; čitaočeva recepcija; jedinstvo zvukova, ritmova, značenja i smisla.

Epika: Strukturni činioci proznog književnoumetničkog dela: objektivno i subjektivno pripovedanje; Fiktivni pripovedač; pomeranje pripovedačkog gledišta; sveznajući pripovedač: tok svesti, umetničko vreme; umetnički prostor; načelo integracije.

Tipovi romana: roman lika, prostora, stepenasti, prstenasti, paralelni; roman toka svesti; roman - esej; defabuliziran roman.

Drama: Struktura i kompozicija drame; antidrama; antijunak. Drama i pozorište, radio, televizija, film.

Putopis. Esej. Književna kritika.

B. JEZIK (30 časova)

I SINTAKSA

Padežni sistem. Pojam padežnog sistema i padežna konstrukcija. Padežna sinonimija. Polivalentnost padeža.

Rečenice po sadržini: prosta rečenica i složena rečenica.

Složena rečenica - pojam, propozicije u složenoj rečenici; uloga propozicije u složenoj rečenici. Vrste složene rečenice.

Zavisne rečenice, nezavisne rečenice.

Potvrdne, odrične, upitne, zapovedne, uzročne, uslovne, odnosne rečenice. Upotreba zareza u zavisnim rečenicama.

Glagoli: Pomoćni glagoli; Vrste pomoćnih glagola.

Složeni glagoli; vrste složenih glagola; pozibilitivni, hativni i aproksimativni glagoli.

Građenje složenih glagolskih oblika; vrste složenih glagolskih oblika: kondicional, narativ, dubidativ.

Raspoređivanje sintaksičkih jedinica.

Komunikativna kohezija. Načini uspostavljenja veza među delovima teksta.

Pragmatika. Struktura razgovora i teksta.

II OPŠTI POJMOVI O JEZIKU

Evolucija jezika. Razvoj jezika u ljudskoj vrsti, u društvu i kod pojedinaca. Nastanak i razvoj pisma.

Jezik, kultura i društvo: jezik i druge društvene kategorije. Višejezičnost. Stavovi prema jeziku.

Tipovi jezika: Jezici u svetu. Jezička srodnost. Jezički tipovi i jezičke univerzalije.

III PRAVOPIS

Interpunkcija.

V. KULTURA IZRAŽAVANJA (18 časova)

I USMENO IZRAŽAVANJE

Retorika (pojam i vrste); istorijat i podela; razgovor, govor. Odnos između govornika i auditorija. Vežbe javnog govorenja pred auditorijem, (upotreba podsetnika, improvizovano izlaganje; korišćenje mikrofona).

II PISMENO IZRAŽAVANJE

Stilistika: Funkcionalni stilovi: administrativno-poslovni (molba, žalba, poslovno pismo).

Oblici pismenog izražavanja: prikaz, osvrt, rasprava, književne paralele, esej (vežbanje).

Pravopis: interpunkcija (vežbanje).

Domaći pismeni zadaci složenijih zahteva (čitanje i analiza na času).

Četiri pismena zadatka godišnje.

Napomena

Program stranih jezika za gimnazije

(opšti tip gimnazije, društveno-jezički smer i prirodno-matematički smer gimnazije)

Prvi strani jezik

Zajednički deo programa

II razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Iz života mladih: zabavni i sportski život; školovanje.

Porodica i društvo: članovi porodice u društvenom životu; sredstva javnog informisanja; proslave, praznici; vremenski uslovi i prognoza vremena.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda: teme iz savremenog života; odabrani kulturno-istorijski spomenici; primeri ljudske solidarnosti; događaji iz života i rada poznatih stvaralaca.

Školski pismeni zadaci:

a) po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu za fond od dva časa nedeljno,

b) po dva pismena zadatka u svakom polugodištu za fond od tri časa nedeljno.

Lektira: izbor tematski zanimljivih, jezički pristupačnih tekstova:

a) do 15 stranica za fond od dva časa nedeljno,

b) do 20 stranica za fond od tri časa nedeljno.

III razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Iz života mladih: druženje, slobodno vreme.

Porodica i društvo: život i običaji; pravila ponašanja u raznim situacijama; odnos pojedinca prema životnoj sredini.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda zbivanja u svetu; značajni istorijski događaji; razni vidovi umetničkog i naučnog stvaralaštva; zaštita kulturnog blaga.

Školski pismeni zadaci:

a) po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu za fond od dva časa nedeljno,

b) po dva pismena zadatka u svakom polugodištu za fond od četiri i više časova nedeljno.

Lektira: tematski zanimljivi tekstovi različitih jezičkih stilova (odabrani književni tekstovi, naučno-popularna literatura, časopisi za mlade):

a) do 15 stranica za fond od dva časa nedeljno,

b) do 30 stranica za fond od četiri i više časova nedeljno.

IV razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Iz života mladih: putovanje; problemi mladih danas; izbor zanimanja i planovi za budućnost; međunarodna saradnja mladih.

Porodica i društvo: problemi savremene porodice.

Iz savremenog života i tekovina kulture i nauke naroda čiji se jezik uči i naših naroda: prirodna blaga i karakteristike privrednog razvoja; nove tehnologije i njihova primena u raznim sferama života; savremena dostignuća nauke i tehnike; međunarodne organizacije i njihov značaj za dobrobit ljudi i mir u svetu; poznate ličnosti iz javnog i kulturnog života.

Školski pismeni zadaci:

a) po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu za fond od dva časa nedeljno,

b) po dva pismena zadatka u svakom polugodištu za fond od tri i više časova nedeljno.

Lektira: zanimljivi tekstovi različitih jezičkih stilova primereni interesovanju učenika ovog uzrasta:

a) do 15 stranica za fond od dva časa nedeljno,

b) do 20 stranica za fond od tri časa nedeljno,

v) do 30 stranica za fond od četiri časa nedeljno.

Komunikativne funkcije: obnavljanje, utvrđivanje i proširivanje onih komunikativnih jedinica sa kojima se učenik upoznao u osnovnoj školi: oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; iskazivanje dopadanja i nedopadanja, slaganja i neslaganja sa mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje i neprihvatanje poziva; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka; prigovori, žalbe; izražavanje čuđenja, iznenađenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; davanje saveta; iskazivanje simpatija, preferencije, saučešća; izražavanje fizičkih tegoba, raspoloženja.

NAPOMENA

Osnovni program za I strani jezik je program za gimnaziju opšteg tipa. Razlike i dopune jezičkih sadržaja za društveno-jezički smer i prirodno-matematički smer date su iza programa za opšti tip gimnazije, za svaki razred posebno.

Engleski jezik

Opšti tip

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. Red reči u rečenici. Mesto direktnog i indirektnog objekta.

2. Pitanja

a) Upitno-odrična pitanja

Why hasn't he arrived yet?

b) Idiomatska pitanja (R) 7)

Do you feel like (having) a cup of tea?

v) Tag questions

She's pretty, isn't she?

g) Kratka pitanja

When? Where? What with? What about?

---
7) R =Receptivno

3. Funkcionalni tipovi rečenica

a) Oblici koji imaju funkciju izjava

I feel very tired today.

b) Oblici koji imaju funkciju pitanja

You are coming?

v) Oblici koji imaju funkciju zapovesti

Go away! Open the window, please.

4. Slaganje vremena

I know that he likes (liked) will like you.

5. Pogodbene rečenice

a) realne

I'll do this if I can. I can get some more milk if there isn't enough. If it is raining, take a coat.

b) potencijalne

I would write to you if I knew your address.

v) irealne

If I had seen him, I would have told him to come.

6. Neupravni govor

a) izjave sa promenom glagolskog vremena (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena)

"I'll do it as soon as I can." He said that he would do it as soon as he could.

b) pitanja sa promenom reda reči i promenom vremena (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena)

- Yes/No qestions

"Did you come alone?" He asked if I had come alone.

- "WH" questions

"Where do you live?" He wanted to know where I lived.

7. Inverzija - iza neither, nor, so

She's a real beauty and so is her sister.

I can't swim. Neither can Mary.

I like reading. So does my brother.

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Generički član

A cow is an animal. The telephone is a useful invention.

b) Neodređeni član u izrazima

it's a pity, be in a hurry, be at a loss, all of a sudden, i dr.

v) Član uz nazive novina i časopisa

Vogue, The National Geographic Magazine, The New York Times

g) Nulti član uz nazive praznika

Christmas, May Day i dr.

2. Imenice

a) Rod imenica

sufiksalno obeležen

actress, usherette

supletivno obeležen

husband-wife, uncle-aunt

b) Adjektivalna upotreba imenica

love poems, mountain river, a five pound note

v) Genitiv mere

a mile's distance, a day's work

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- Pokazne zamenice - the former, the latter

Peter and Mary are my good friends. The former is a lawyer, the latter is a doctor.

- Opšte zamenice (everybody, everyone, everything, each, all)

Everybody can do it. She had a reason for everything she did.

Each had his own followers. He told me all about it.

- Povratne zamenice - emfatična upotreba

I'll do it myself.

b) Determinatori

Obnoviti naučene determinatore

v) Zamenički oblici u funkciji zamenica i determinatora

each, either, both, all

Is that all? All men are born equal.

There are shops on both sides of the street. Both were men of hot temper.

4. Pridevi

Pridevi u nominalnoj funkciji (deadjektivalni nominali)

the blind, the deaf i dr.

5. Brojevi

a) Vremenski period sa određenim članom

the forties, the sixties

b) Prosti brojevi u funkciji rednih brojeva

page three, act one i dr.

6. Partitivni kvantifikatori

a loaf of bread, a slice of lemon, a bottle of wine i dr.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) Pasivne konstrukcije - sa direktnim i indirektnim objektom

The book was given to her. She was given a nice present.

v) The Present Perfect Continuous

She has been working there since 1987.

g) Savezni način (R)

I wish I were you. I wish I could help.

d) Nepotpuni glagoli (sa infinitivom prezenta)

may, might

The road may be blocked. We might go to the concert tonight.

should, would

You should do as he says. That would be his mother.

ought to

They ought to be here by now.

đ) Gerund

- posle prideva worth, busy

She was busy cleaning her flat. The book is worth reading.

- posle predloga

She left without saying goodbye.

e) Causative have/get (R)

I'll have my flat painted. He got his shoes mended.

ž) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

take off, give up, take after, look after, call on i dr.

2. Prilozi

a) Mesto priloga u rečenici.

I'll meet you outside your office at two o'clock tomorrow.

b) Prilozi za učestalost

usually, occasionally, sometimes i dr.

3. Veznici

either... or, neither... nor

IV TVORBA REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za tvorbu glagola

dis-, mis-, re-, un-; -en, -ize, -fy

V FONOLOGIJA

Intonacija oblika koji imaju funkciju izjava i oblika koji imaju funkciju pitanja.

VI LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i fraze

VII LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje jednojezičnih rečnika

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. Složena rečenica

a) nominalne klauze

They all know that she won't come again.

b) relativne klauze

- restriktivne

The lady who/that was here yesterday has gone to London.

I've lost the book which/that I bought this morning.

Obratiti pažnju na kontaktne klauze:

The fish (which) I ate yesterday was not good.

- nerestriktivne

My brother Bob, who you metyesterday, is coming with us.

v) adverbijalne klauze

- za način i poređenje

He treats me as if I were a child. He runs faster than I do.

- za mesto

Tell me where to go.

- za vreme

Come as soon as you can.

g) pogodbene rečenice

- obnavljanje i utvrđivanje tri tipa pogodbenih rečenica

- Pogodbene rečenice sa unless u sporednoj rečenici

You won't learn French well, unless you go to France.

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Određeni član u priloškim frazama, sa priloškim superlativom, komparativom proporcije, ispred imena zgrada, institucija

The car is in the garage. This was the best he could do.The more I know him the less I like him. The British Museum is in London.

Određeni generički član uz pridev da označi naciju.

The welsh like poetry.

b) Nulti član u paralelnim strukturama hand in hand, cheek to cheek i dr.

They danced cheek to cheek.

2. Imenice

a) Množina imenica

- pluralia tantum

scissors, trousers

- relativni pluralia tantum oblici

arms, goods, glasses, jeans i dr.

- sinkretizam jednine i množine

means, series, species

The cheapest means of transport is the bicycle/are the bicycle and the motorcycle.

- nebrojive imenice u funkciji brojivih

Two coffees, please.

b) Zbirne imenice

- sa glagolom u množini (people, cattle, police i dr.)

There were a lot of people at the meeting. The cattle are sold.

- sa glagolom u jednini i množini (family, team i dr.)

My family is a large one. My family are living in different parts of the country.

v) konverzija imenica/glagol

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

- Bezlična upotreba ličnih zamenica množine (we, you, they)

They say she left him a few years ago.

- Opšta lična zamenica ONE

One never knows what may happen next.

- Neodređene zamenice (some, somebody, someone, something; any, anybody, anyone, anything)

Someone is coming this afternoon? There was something very pleasing in her eyes. Some like it hot.

Did you see anybody on the stairs?

Give her some juice! - Sorry, there isn't any.

b) SO kao objekat glagola hope, believe, think, suppose i dr.

I hope so. I believe so. I don't think so.

4. Pridevi/adjektivali

a) Komparativ jednakosti i komparativ nejednakosti

as + adjective + as; not so/as + adjective + as

She is as tall as her sister. He isn't so bad as you may think.

b) Participi

- kao adjektivali

the stolen money, the wounded soldier i dr.

- u nominalnoj funkciji

The accused stood up.

5. Brojevi

Označavanje nule u različitim kontekstima:

- u aritmetici: nought/naught, zero

- u sportu: nil/nothing; love u tenisu

- 0 (u brojevima telefona, soba i dr.)

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Present Perfect Tense sa značenjem budućnosti

When he has finished the work he'll go to England.

v) The Future Perfect Tense

I shall have finished the work by the time you come.

g) Nepotpuni glagoli

- sa infinitivom perfekta

He ought to have come earlier. It must have been nine o'clock when he came.

SHOULD - idiomatske upotrebe (R)

It's a pity that he should resign. I'm sorry that this should have happened. How should I know?

d) Konstrukcije sa WOULD/USED TO za izražavanje radnje koja se ponavljala u prošlosti

When we were children we would/used to go skating every winter.

đ) Gerund

- sa prisvojnim oblicima (R)

Excuse my being late. Do you mind my coming back late?

- posle izraza

It's no use (crying).

I can't help (laughing).

- posle glagola continue, go on, prefer, avoid i dr.

People should avoid hurting each other. She prefers reading to going out.

e) Objekat sa infinitivom

They want him to be a lawyer.

ž) Causative have/get

I must have my bike repaired.

z) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

drink up, give in, bring over, call up i dr.

2. Prilozi

a) Konverzija priloga i prideva

early, fast, pretty i dr.

She's a pretty girl. It's pretty hard for us to understand him.

This is a fast car. He runs fast.

b) Prilozi izvedeni sa -ly, uz promenu značenja.

He works hard. He hardly works at all.

IV TVORBA REČI

Prefiksi i sufiksi za tvorbu imenica

co-, dis-, in-, mis-, over-; -dom, -hood, -ness, -ful, -ment, -tion, -th

V FONOLOGIJA

Pomeranje akcenta pri promeni vrste reči (PERmit, perMIT)

VI LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VII LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje rečnika sinonima, rečnika izgovora

IV razred

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. Adverbijalne klauze

a) uzročna

Since we live by the river we can swim every day.

b) namena

He left early in order to catch the 5 o'clock train.

v) dopusna sa although, however, no matter (R)

Although it is late, we'll stay a little longer. You'll never finish it no matter how hard you try.

2. Inverzija

a) Inverzija subjekta i predikata

Here comes the bus.

"Go away and don't ever come back" said the man.

b) iza never, so, little, rarely, hardly not a (R)

So absurd was his speech that everyone stared at him.

Not a word was said. Rarely do we see him these days.

3. Skraćivanje klauza

a) vremenskih klauza (R)

(As I was) coming home I met an old friend of mine.

After I have done the work I went out for a walk.

b) relativnih klauza

The man (who is) sitting next to her is my best friend.

v) uzročnih klauza (R)

As i didn't know what to do, I...

Not knowing what to do I...

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Pregled upotrebe člana

b) Član ispred vlastitih imena

A Mr Smith is waiting for you. Is this the Mary you met last night?

2. Imenice

a) Obnavljanje, utvrđivanje i sistematizacija množine imenica i slaganje imenice sa glagolom

b) Množina imenica stranog porekla (R)

stimulus/stimuli, analysis/analyses

v) Množina složenica

g) Genitiv

- kod nekih utvrđenih izraza

for goodness' sake, for pity's sake i dr.

- dupli genitiv

A friend of my father's is coming tomorrow.

3. Zamenički oblici

Zamenice/determinatori - obnavljanje i utvrđivanje

4. Pridevi

a) Obnavljanje i utvrđivanje upotrebe i poređenja prideva

b) Latinski komparativ (R)

prior to, inferior to, superior to

Silk is superior in quality to nylon. He is a man of superior intelligence.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Future Continuous Tense

At this time tomorrow I'll be travelling to London.

v) Infinitiv

- posle upitnih reči

I don't know how to open this bottle. I've no idea which bus to take.

- posle prideva

I am glad to have met you. This piano is too heavy to move.

BE + infinitive

The train is to leave at 9.15.

g) Gerund i infinitiv - razlike (R)

He stopped talking. He stopped to talk.

He remembered to bring the book. He remembers having a picnic here years ago.

d) emfatična upotreba DO

I really DO like him. DO sit down.

đ) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški) -look up, live down, call up i dr.

2. Prilozi

Obnavljanje i sistematizacija vrste priloga i mesta priloga u rečenici.

3. Predlozi

Sistematizacija predloga za vreme, pravac kretanja, mesto i način.

IV TVORBA REČI

Tvorba složenica i deminutiva

breakdown, sportsman, humming-bird i dr.; leaflet, gosling i dr.

V LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VI LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici (opšti i posebni)

Društveno-jezički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

I REČENICA

Pogodbene rečenice:

- irealna, sa inverzijom

Had I seen him, I would have told him to come.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) The Simple Present/Continuous Tense

glagoli koji se javljaju u simple i u continuous oblicima

I think (that) she's right. What are you thinking about?

glagoli koji se obično javljaju samo u simple oblicima

Do you understand the present tense now?

The Present Continuous Tense sa prilogom always za uobičajenu radnju

She's always making the same mistake.

b) Savezni način

You speak as if you were an artist. It's high time he came. Imagine if he kept her waiting.

KNJIŽEVNOST 8)

Pri izboru književnog teksta (proznog, poetskog, dramskog) treba voditi računa ne samo o njegovoj literarnoj vrednosti nego i o osnovnim metodskim principima korišćenja takvih tekstova u nastavi stranog jezika. Tekst treba da odgovara jezičkom znanju učenika, da ga podstiče na razmišljanje i razgovor, da je zanimljiv i da doprinosi daljem usvajanju jezika i ostvarivanju obrazovno-vaspitnih zadataka nastave stranog jezika.

Predlažu se sledeći pisci i dela:

George Gordon Byron: "When we two parted"

Carl Sandburg: "Happiness"

Emily Dickinson: "I'm nobody, who are you?"

H. G. Wells: The War of the Worlds - odlomak

William Golding: The Lord of the Flies - odlomak

---

8) Više o kriterijumima za izbor književnih tekstova vidi:

Dimitrijević N.: Zablude u nastavi stranih jezika, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1984.

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne sadržaje:

II IMENIČKA GRUPA

1. Imenice

a) Emotivni rod imenica (ship, car i dr.)

She was a good ship and not old either.

b) Množina nebrojivih imenica

gradivnih

There were cheeses of all kinds for sale. Very good wines are exported from our country.

apstraktnih

All the sisters were great beauties. The works of Shakespeare have always been popular.

v) Genitiv

kvalitativni

- genitiv porekla

The girl's story was interesting.

klasifikativni

men's hat, gentlemen's society, ladies' room i dr.

4. Pridevi

a) Komparativ jednakosti u izrazima

as thin as a rail, as dry as a bone i dr.

b) Apsolutni superlativ

She is a most beautiful girl.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) The Past Perfect Continuous Tense (R)

In 1920 he had been writing for ten years.

b) Infinitiv bez TO (bare infinitive)

posle nekih glagola

They had/made/ let Peter teach Mary how to drive a car.

posle had better, would rather

I'd better do it tonight, although I'd rather go out.

KNJIŽEVNOST

Predlažu se sledeći pisci i dela:

Robert Frost: "The Road not Taken"

Graham Greene: The Third Man - odlomak

Irwin Shaw: The Young Lions - odlomak

William Saroyan: "The Whole Voyald" - odlomak

Ernest Hemingway: "Cat in the Rain"

James Joyce: Dubliners ("The Dead") - odlomak

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

I REČENICA

1. Predikativne rečenice

It was John who/that wore his best suit last night.

It was last night that John wore his best suit.

2. TO - infinitivne rečenice

John believed the stranger to be a policeman. John wanted Mary to play the piano. He arranged for Mary to come at once.

II IMENIČKA GRUPA

3. Zamenički oblici

Zamenice:

a) Lična zamenica prvog lica jednine:

- u apsolutnoj upotrebi

I'm going home. Me too.

- u predikatskim konstrukcijama

It is me who they wanted.

- posle oblika as, except, like, than

He isn't as good as me. For somebody like me it's normal.

- u emfatičnim uzvičnim rečenicama

My goodness me! Dear me!

b) Lična zamenica it:

- kao logički subjekat

It is a shame (for you) to do such things. It seems to me that he must be wrong.

- kao logički objekat

They concealed it (the fact) that he was there. He hates it when I speak loudly. I felt it a misfortune to be so small. You must find it exciting living in a big city.

- u "reklamnom" E jeziku

For taste and refreshment Coke is it.

v) neodređene relativne zamenice whoever, whatever, whichever (R)

Whoever finishes first is the winner. Take whichever you like.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

The Past Perfect Continuous Tense

2. Prilozi

Pokusni prilozi - also, even, just, only

Only Peter and Mary came to the meeting. He knew that only.

She was there, only I did not know.

KNJIŽEVNOST

Predlažu se sledeći pisci i dela:

William Butler Yeats: "The Lake Isle of Innisfree"

William Shakespeare: As You Like It ("The Seven Ages of Man")

George Orwell: The Animal Farm - odlomak

John Updike: "A Sense of Shelter" - odlomak

D. H. Lawrence: The Rainbow ili Women in Love - odlomak

T. S. Eliot: "Prufrock" - odlomak

Prirodno-matematički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. Složena rečenica

a) nominalne klauze

They all know that she will come back.

b) relativne klauze

- restriktivne

The lady who/that was here yesterday has gone to London.

I've lost the book which/ that I bought this morning.

Obratiti pažnju na kontaktne klauze (izostavljanje relativne zamenice u akuzativu).

- nerestriktivne (R)

My friend Bob, who you met yesterday, is coming with us.

v) adverbijalne klauze

- za način i poređenje (R)

He treats me as if I were a child. He runs faster than I do.

- za mesto

Tell me where to sit.

- za vreme

Come as soon as you can.

Pogodbene rečenice

Obnavljanje i utvrđivanje tri tipa pogodbenih rečenica.

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

a) Određeni član u priloškim frazama, sa priloškim superlativom, komparativom proporcije, ispred imena zgrada, institucija

The chair is in the corner. This was the best she could do.

The sooner the better. Is the British Museum open on Monday?

b) Određeni generički član ispred prideva da označi naciju

The Germans lost the war.

v) Nulti član uz geografska imena, titule i u paralelnim strukturama arm in arm, cheek to cheek i dr.

Europe, Wales, Lake Michigan, London, Greenland, Ben Nevis

He was elected president in 1897. They danced cheek to cheek.

2. Imenice

a) množina imenica

- pluralia tantum - scissors, trousers

- relativni pluralia tantum oblici - arms, glasses, goods, jeans i dr.

- sinkretizam jednine i množine - means, series, species i dr.

There has been an interesting series of concerts recently.

There were several series of lectures at the university last year.

- nebrojive imenice u funkciji brojivih imenica

Two coffees, please.

b) Zbirne imenice

- sa glagolom u množini - people, cattle, police i dr.

There were a lot of people at the meeting. The cattle are grazing.

- sa glagolom u jednini i množini - family, team i dr.

My family is a large one. My family are living in different parts of the country.

v) konverzija imenica/glagol

3. Zamenički oblici

a) Zamenice - Bezlična upotreba ličnih zamenica množine (we, you, they)

They say she left him a few year ago.

- Opšta lična zamenica ONE

One never knows what may happen next.

- Neodređene zamenice (some, somebody, someone, something; any, anyone, anybody, anything)

Someone is knocking at the door. There was something very pleasing in her eyes. Did you see anybody there?

Can I get some juice? - Sorry, there isn't any.

4. Pridevi/adjektivali

a) Obnoviti poređenje prideva

b) Participi

kao adjektivali

the stolen money, the wounded soldier i dr.

v) u nominalnoj funkciji

The accused stood up.

5. Brojevi

Označavanje nule u različitim kontekstima:

- u aritmetici: nought/naught, zero

- u sportu: nil/nothing; love u tenisu

- 0 (u brojevima telefona, soba i dr.).

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Present Perfect Tense sa značenjem budućnosti

When he has finished the work he'll go to England.

v) The Future Perfect Tense (R)

I shall have finished the work by the time you come.

g) Nepotpuni glagoli

- sa infinitivom perfekta

He ought to have come earlier. It must have been nine o'clock when he came.

d) konstrukcije sa WOULD/USED TO za izražavanje radnje koja se ponavlja u prošlosti

When we were children we would/used to go skating every winter.

đ) Gerund

- posle izraza

It's no use (crying).

I can't help (crying).

- posle glagola continue, go on, prefer, avoid i dr.

People should avoid hurting each other. She prefers reading to going out.

e) Objekat sa infinitivom (R)

They want him to be an engineer.

ž) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

drink up, give in, bring over, refer to i dr.

2. Prilozi - konverzija priloga i prideva

a) Konverzija

early, fast, pretty i dr.

This is a fast car. He runs fast.

b) Prilozi izvedeni sa -ly, uz promenu značenja

He works hard. He hardly works at all.

IV TVORBA REČI

Prefiksi i sufiksi za tvorbu imenica

co-, dis-, in-, mis-, over-; -dom, -ness, -ful, -ment, -tion, -th

V FONOLOGIJA

Pomeranje akcenta pri promeni vrste reči (PERmit, perMIT)

VI LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VII LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje rečnika sinonima i stručnih rečnika.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. Adverbijalne klauze

a) za uzrok

Since we live by the river we can swim every day.

b) za nameru

He left early in order to catch the 5 o'clock bus.

2. Skraćivanje klauza

a) vremenskih klauza (R)

(As I was) coming home I met an old friend of mine.

After I have done the work I went down for a walk.

Having done the work I went down for a walk.

b) relativnih klauza

The man (who is) sitting next to her is my best friend.

II IMENIČKA GRUPA

1. Član

Pregled upotrebe člana

2. Imenice

a) Obnavljanje, utvrđivanje i sistematizacija množine imenica i slaganja imenice sa glagolom

b) Množina imenica stranog porekla (R)

stimulus/stimuli, analysis/analyses, appendix/appendices, datum/data, formula/formulae

v) Množina složenica

g) Dupli genitiv (R)

A friend of my father's is coming tomorrow.

3. Zamenički oblici

a) Zamenice

Lična neodređena zamenica ONE - PROP-ONE

There are expensive shoes and there are cheap ones.

b) Determinatori

Obnavljanje i utvrđivanje

4. Pridevi

a) Obnavljanje i utvrđivanje upotrebe i poređenja prideva

b) Latinski komparativ (R)

prior to, inferior to, superior to

Silk is superior in quality to nylon. He is a man of superior intelligence.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. Glagoli

a) vreme i aspekt - obnavljanje

b) infinitiv

- posle upitnih reči

I don't know how to open this bottle. I've no idea which bus to take.

- posle prideva

I am glad to have met you. This piano is too heavy to move.

BE + infinitive

The train is to leave at 9.15.

BE ABOUT TO + infinitive

The train is about to heave.

BE USED TO + gerund (R)

I am used to getting up early.

g) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

look up, live down, call up i dr.

2. Prilozi

Obnavljanje i sistematizacija vrste priloga i mesta priloga u rečenici.

3. Predlozi

Sistematizacija predloga za vreme, pravac kretanja, mesto i način.

IV TVORBA REČI

Tvorba složenica i deminutiva

breakdown, ironing-board, humming-bird i dr.; leaflet, gosling i dr.

V LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze

VI LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici (opšti i posebni)

Nemački jezik

Opšti tip

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Negacija

Proširenje liste odričnih reči:

nirgends, nirgendwo, niemals, gar nicht

nirgendwohin

Er luft niemans (nirgends, nirgendwo, nirgendwohin).

Das habe ich niemals gehrt. Das ist gar nicht schwer.

keinesfalls, keineswegs

Das war keinesfalls die richtige Antwort. Er wird keineswegs heute ankommen.

Kazivanje radnje i stanja u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti

Stanje ostvareno u prošlosti

- perfekt pasiva radnje

Das Haus ist vor Jahren gebaut worden.

Stanje koje će se ostvariti u budućnosti

- futur pasiva radnje

Darber wird noch gesprochen werden.

Odredbe kvantiteta

- Osnovni, redni, decimalni brojevi. Osnovne mere. Računske radnje. Monete.

Tausend, Million, eine Hlfte, ein Viertel, eine halbe Stunde, zwei Liter Milch, 2,40 - zwei Meter vierzig, 2,40 DM - zwei Mark vierzig.

Sistematizacija kategorija kojih u maternjem jeziku nema ili se bitno razlikuju

Infinitivne konstrukcije

sa zu, um... zu, ohne... zu, statt... zu

Er beschlo gleich nach Haus zu gehen.

Ich kam frher, um mit dir zu reden. Sie verliehen das Zimmer, ohne uns zu begrssen. Statt zu regnen, began es zu schneien.

Kazivanje pretpostavki, načina, želje, poređenja

Konjunktiv u prostoj (ne složenoj) rečenici za izražavanje želje, mogućnosti, sumnje, pretpostavki, nestvarnosti

Ewig lebe unsere Freiheit! Mge er kommen!

Beinahe wrest du zu spt gekommen. Htte er das gewut!

Kondicionalne rečenice

Potencijalne

Er wre zufrieden, wenn du kmest. Ich wrde dich besuchen, wenn ich Zeit htte.

Irealne (receptivno)

Veznik: wenn

Er wre gekommen, wenn er die Einladung bekommen htte.

Namerne rečenice

Veznici: damit, da

Wir gehen so frh in die Schule, damit wir alles vorbereiten. Gib acht, da du nicht zu spt kommst.

Načinske rečenice

Veznici: indem, ohne da statt da

Er betrat den Saal, indem er alle herzlichst begr□te. Sie ging an mir vorbei, ohne da sie mich bemerkte. Statt da ich auf den Autobus warte, gehe ich lieber zu Fu

Poredbene/komparativne rečenice (receptivno)

Veznici: wie, als, als ob

Sie ist so schn, wie man mir erzhlte.

Alles endete viel besser, als ich erwarten konnte. Er sieht aus, als ob er krank sei.

Tvorba reči

Zamenički prilozi - tvorba i upotreba

(Wozu, womit, woran...; dazu, damit, daran...) Woran denkst du? Ich denke immer daran.

Građenje složenica

imenica + imenica; pridev + imenica, prefiksacija

Atomphysik, Wandtafel, Hochschule, Schnellzug, beantworten, begr□en, unmglich

izvedene imenice

Wohnung, Besichtigung, Heizung usw.

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura jednojezičnih rečnika i služenje njima.

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pored utvrđivanja gradiva koje je obrađeno i sistematizovano u prethodnim godinama, u ovom razredu se obrađuje:

Odredbe kvaliteta i kvantiteta

Opisna komparacija pomoću partikula:

ganz, besonders, hchst, sehr, beraus (apsolutni superlativ)

Sie ist eine sehr fleiige Studentin. Das war eine besonders (hcht) angenehme Reise.

Potenciranje superlativa

Seine Arbeit war bei weiten die beste. Sie ist das allerschnste Mdchen in der Schule.

Neupravni govor

Za istovremenost konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund.

Sie sagt, sie schreibe (schriebe) einen Brief an ihren Freund. Sie sagt, da sie...

Za radnju koja se desila pre momenta govora; perfekt ili pluskvamperfekt konjunktiva

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, sie habe/htte einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, da sie...

Za radnju koja se dešava posle momenta govora: futur konjunktiva ili oblik "wrde"

Sie sagt: "Ich werde einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, sie werde/wrde einen Roman von T. Mann lesen. Sie sagt, da sie...

Infinitivne konstrukcije

Izražavanje modaliteta

1. sein + zu + infinitiv

Dieses problem ist zu lsen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

2. lassen + sich + infinitiv

Das l□t sich leicht erklren.

Diese Bruchspalte l□t sich bis nach Bosnien verfolgen.

Pasiv radnje i pasiv stanja

- u funkciji isticanja nekog procesa i rezultata ili cilja neke radnje, dok se vršilac ili uzročnik radnje može i ne mora navesti:

Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Modalni glagoli + infinitiv prezenta pasiva

Dabei mu die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genommen werden.

LEKSIKOLOGIJA

- složenice, prefiksacija i sufiksacija

- strane reči i internacionalizmi, termini i terminologizirane reči iz opšteg jezika.

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, antonima, homonima; frazeološki rečnik.

IV razred

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Obnavljati i utvrđivati gradivo obrađeno u prethodnim razredima, sa težištem da receptivna upotreba jezika sve više postaje reproduktivna.

Particip I i II u:

a) atributivnoj upotrebi

das spielende Kind; die streikende Arbeiter, der entstehende Strom, der ausgeflte Antrag, die gestellten Fragen, die aufgelagerten Sedimentgesteine

b) adverbijalnoj upotrebi

Sie gingen erzhlend durch den Garten. Sie sa lesend am Tisch. Sie kam gut informiert an. Herzlich lchelnd begr□te er seine Gste.

c) predikativnoj upotrebi

Die Reise war anstrengend. Die Fragen sind vorbereitet.

d) participi kao deo nominalne grupe reči sa redosledom elemenata

Die in der Luft schwebenden Staubteilchen; die gestern bestellten Bcher die erzielten Arbeiteleistungen.

- prepoznavanje ekvivalentnih atributivnih rečenica

Ein weinendes Mdchen. Ein Mdchen das weint. Der sich nhernde Zug.

Der Zug, der sich nhert. Die gestern gedruckte Zeitung. Die Zeitung, die gestern gedruckte ist.

Particip I sa zu (gerundiv)

Die zu lernenden Vokabeln - Die Vokabeln, di zu lernen sind/ die gelernt werden msen.

Infinitiv

sa zu, ohne zu, um zu, anstatt zu u funkciji ekvivalentnih zavisnih rečenica.

Es ist wichtig pnktlich zu sein.

/Es ist wichtig, da man pnktlich ist./

Er braucht nur einige Minuten um die Aufgabe zu lsen./ Er braucht nur einige Minuten, damit er die Aufgabe lst./

Nominalne grupe reči sa glagolskom imenicom kao jezgrom

Der Roman wurde bersetzt. - Die bersetzung des Romans.

Das Medikament wird regelm□ig eingenommen. - Das regelm□ige Einnehmen des Medikaments.

Red reči u rečenici sa težištem na položaju glagola

- sistematizacija

LEKSIKOLOGIJA

Idiomi, frazeologizmi, tuđice (deklinacija)

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici; najpoznatije enciklopedije i služenje njima.

Društveno-jezički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg smera uz produbljivanje jezičke građe i uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Sintaksa

Valentnost glagola i formiranje osnovnih rečeničkih modela, uz ukazivanje na broj i oblik neophodnih dopuna glagolu koje rečenice čine gramatičnom (subjekt + objekt; subjekt + dopuna za mesto; subjekt + objekt u dativu + objekt u akuzativu; subjekt + predložni objekt)

Ich besuche meine Tante. Wir wohnen in Beograd. Er schenkte der Mutter Blumen. Sie fahren nach Italien. Sie warten auf den Bus.

Kazivanje radnji u prošlosti

- Perfekt modalnih glagola

Er hat das sagen mssen. Du hast das Buch lesen sollen. Gestern habe nach Zagreb reisen sollen, habe aber nicht gekonnt.

Književnost:

Heinrich Bll: An der Brcke Lohengrins Tod

Max Frisch: Der andorranische Jude Geschichte von Isidor

Wolfdietrich Schnurre: Das Manver

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pored utvrđivanja gradiva koje je obrađeno i sistematizovano u prethodnim godinama, u ovom razredu se obrađuje:

Odredbe kvaliteta i kvantiteta

Opisna komparacija pomoću partikula:

ganz, besonders, hchst, sehr, beraus (apsolutni superlativ) Sie ist eine sehr fleiige Studentin. Das war eine besonders /hchst/ angenehme Reise.

Potenciranje superlativa

Seine Arbeit war bei weitem die beste. Sie ist das allerschnste Mdchen in der Schule.

Neupravni govor

Za istovremenost konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, sie schreibe (schriebe) einen Brief an ihren Freund. Sie sagt, da sie...

Za radnju koja se desila pre momenta govora; perfekt ili pluskvamperfekt konjunktiva

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen.

Sie sagt, sie habe/htte einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, da sie...

Za radnju koja se dešava posle momenta govora: futur konjunktiva ili oblik "wrde"

Sie sagt: "Ich werde einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, sie werde/wrde einen Roman von T. Mann lesen. Sie sagt, da sie...

Infinitivne konstrukcije

Izražavanje modaliteta

1. sein + zu + infinitiv

Dieses problem ist zu lsen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

2. lassen + sich + infinitiv

Da l□t sich leicht erklren.

Diese Bruchspalte l□t sich bis nach Bosnien verfolgen.

Pasiv radnje i pasiv stanja

- u funkciji isticanja nekog procesa i rezultata ili cilja neke radnje, dok se vršilac ili uzročnik radnje može i ne mora navesti:

Im Waseer wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Modalni glagoli + Infinitiv prezenta pasiva

Dabei mu die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genommen werden.

Nominalne fraze sa imenicom kao jezgrom i zavisnim elementima. Meine zwei lteren Brder; Der Besuch bei den Eltern; Das Zimmer meiner Schwester.

Zameničke fraze sa zamenicom kao jezgrom (lične zamenice - jemand, niemand, nichts, etwas): Du als Ordner; Jemand von uns; Nichts Gutes; Er, in der letzten Bank.

LEKSIKOLOGIJA

- složenice, prefiksacija i sufiksacija

- strane reči i internacionalizmi, termini i terminologizirane reči iz opšteg jezika.

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, antonima, homonima; frazeološki rečnik.

Književnost:

Wolfgang Borchert:

Nachts schlafen die Ratten doch

Das Brot

Die Kchenuhr

Franz Kafka:

Der Proze (Neuntes Kapitel, Im Dom)

Eine kaiserliche Botschaft

Hermann Hesse:

Der Steppenwolf (Tractat vom Steppenwolf)

Bertolt Brecht:

Geschichte vom Herrn Keuner

An die Nachgeborenen, Vom armen B. B.

Gottfried Benn:

Astern, Einsamer nie, Ein Wort, Nur zwei Dinge.

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg smera uz sledeće dodatne sadržaje:

Sintaksa

Sistematizovanje valentnosti glagola;

Sistematizovanje rečeničnih modela;

Valentnost najfrekventnijih imenica i prideva uz ukazivanje na razlike u maternjem jeziku.

Književnost:

Thomas Mann: Buddenbrooks (Zehnter Teil, Fnftes Kapitel)

Gnter Grass: Die Blechtrommel

(Erstes Buch, Glaube Hoffnung Liebe)

Friedrich Drrematt: Der Besuch der alten Dame (odlomak)

Georg Trakl: Verfall, Verklrter Herbst, Ein Winterabend, Grodek.

Rainer Maria Rilke: Herbsttag, Der Panther, Rmische Fontne, Das Karussell.

Prirodno-matematički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg smera.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pored utvrđivanja gradiva koje je obrađeno i sistematizovano u prethodnim godinama, u ovom razredu se obrađuje:

Odredbe kvaliteta i kvantiteta

Opisna komparacija pomoću partikula:

ganz, besonders, hchst, sehr, beraus (apsolutni superlativ).

Sie ist eine sehr fleiige Studentin

Das war eine besonders /hchst/ angenehme Reise.

Potenciranje superlativa

Seine Arbeit war bei weitem die beste. Sie ist das allerschnste Mdchen in der Schule.

Neupravni govor

Za istovremenost konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, sie schreibe (schriebe) einen Brief an ihren Freund. Sie sagt, da sie...

Za radnju koja se desila pre momenta govora; perfekt ili pluskvamperfekt konjunktiva

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen.

Sie sagt, sie habe /htte/ einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, da sie...

Za radnju koja se dešava posle momenta govora: futur konjunktiva ili oblik "wrde"

Sie sagt: "Ich werde einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, sie werde /wrde/ einen Roman von T. Mann lesen. Sie sagt, da sie...

Infinitivne konstrukcije

Izražavanje modaliteta

a) sein + zu + infinitiv

Dieses Problem ist zu lsen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

b) lassen + sich + infinitiv

Das l□t sich leicht erklren.

Diese Bruchspalte l□t sich bis nach Bosnien verfolgen.

Pasiv radnje i pasiv stanja (receptivno)

- u funkciji isticanja nekog procesa i rezultata ili cilja neke radnje, dok se vršilac ili uzročnik radnje može i ne mora navesti:

Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Modalni glagoli + infinitiv prezenta pasiva (receptivno)

Dabei mu die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genomen werden.

LEKSIKOLOGIJA (receptivno)

- složenice, prefiksacija i sufiksacija

- strane reči i internacionalizmi, termini i terminologizirane reči iz opšteg jezika.

LEKSIKOGRAFIJA

Stručni rečnici i njihovo korišćenje.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Obnavljati i utvrđivati gradivo obrađeno u prethodnim razredima, sa ciljem da receptivna upotreba jezika sve više postaje reproduktivna.

Particip I i II u:

a) atributivnoj upotrebi

das spielende Kind; die streikende Arbeiter; der entstehende Strom; der ausgefllte Antrag; die gestelten Fragen; die aufgelagerten Sedimentgesteine

b) adverbijalnoj upotrebi

Sie gingen erzhlend durch den Garten. Sie sa lesend am Tisch. Sie kam gut informiert an. Herzlich lchelnd begr□te er seine Gste.

c) predikativnoj upotrebi

Die Reise war anstrengend. Die Fragen sind vorbereitet.

d) participi kao deo nominalne grupe reči sa redosledom elemenata (receptivno)

Die in der Luft schwebenden Staubteilchen; die gestern bestellten Bcher; die erzielten Arbeitsleistungen.

- prepoznavanje ekvivalentnih atributivnih rečenica

Ein weinendes Mdchen. Ein Mdchen das weint. Der sich nhernde Zug. Der Zug der sich nhert. Die gestern gedruckte Zeitung. Die Zeitung die gestern gedruckt ist.

Infinitiv

sa zu, ohne zu, um zu, anstatt zu u funkciji ekvivalentnih zavisnih rečenica (receptivno)

Es ist wichtig pnktlich zu sein. /Es ist wichtig, da man pnktlich ist./ Er braucht nur einige Minuten um die Aufgabe zu lsen. /Er braucht nur einige Minuten, damit er die Aufgabe lst.

Red reči u rečenici sa težištem na položaju glagola

- sistematizacija

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici i služenje njima.

Ruski jezik

Opšti deo

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)**

IV razred

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

Društveno-jezički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Prirodno-matematički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

Napomena

Francuski jezik

Opšti tip

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

a. Zavisna rečenica u indikativu:

Ds que l'avion a atterri, les passagers sont descendus. Pendant que nous volions au-dessus des Alpes, il avait une tempte...

Vous pensez (croyez, dites, vous etes sr) que vous passerez l'examen?

Izraziti i pomoću infinitiva:

Vous tes sr de passer l'examen? Vous pensez russir? J'espre partir demain. (J'espre que je partirai demain).

Ostale vrste rečenica ne obrađivati posebno, ali treba ukazati na izražavanje uzroka (parce que..., puisque, cause de...), posledice (si..., que, tellement... que) i na smisao rečenice sa drugim češćim veznicima kada se pojave u tekstu.

b. Zavisna rečenica u subjunktivu:

Upotreba subjunktiva prezenta (izražavanje futura).

Subjunktiv perfekta - oblici i upotreba (receptivno).

Izražavanje:

- bojazni: Il craint que l'avion n'atterrisse;

- želje: Je souhaite qu'elle vienne. Elle voudrait que vous l'attendiez;

- zapovesti, volje: Je veux que tu dises la vrit. Il faut que vous appreniez ces vers.

Ukazati na mogućnosti izražavanja pomoću infinitiva: Il faut apprendre ces vers. Je lui conseille de finir ses tudes - umesto: qu'elle finisse...

- cilja: Parlez plus haut pour qu'on vous entende! (pour vous entendre);

- suprotnosti ili dopuštanja: - On va au concert, quoique / bien que les billets soient chers (malgr le prix...).

Kondicional (buduće vreme u prošlosti); **pluskvamperfekt**

Hipotetične rečenice (pregled sve tri mogućnosti)

Si nos amis Franais venaient, ils visiteraient Dubrovnik.

Si nos amis Franais taient venus (l'anne dernire), ils auraient visit Dubrovnik.

Prve dve poznate mogućnosti ove godine povezati sa trećom i razlikovati značenja.

Upravni i neupravni govor

Savez-vouz...

Dites / Dis... Je vous demande

Qui ... o

Qui a gagn le prix? Dites-moi qui a gagn le grand prix. C se trouve la poste? Savez-vous o se trouve la poste?

Qu'est-ce que / ce que

Qu'est-ce qu'on produit dans cette usine?

Je vous demande ce qu'on y produit.

Est-ce que / si

Est-ce que le congrs international aura lieu dans un mois?

Savez - vous si le congrs aura lieu?

Imperativ - infinitiv

Pomoću que

Michel, venez (viens) chez nous demain.

Dites Michel de venir demain chez nous.

Il m'a dit: "Invite Michel".

Ce film est trs amusant.

Elle me dit que ce film est trs amusant.

Slaganje vremena

Uz sadržaje usvojene u prethodnoj godini obraditi i primere za istovremenu, prethodnu i buduću radnju u prošlosti:

Je pensais (j'ai pens) qu'il tait /avait t/ serait/ l.

Slaganje participa perfekta sa objektom

La lettre que j'ai reue m'a fait un grand plaisir.

LEKSIKOLOGIJA

Građenje složenica

Značenje reči (osnovno i preneseno)

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura jednojezičnih rečnika i služenje njima

Sledeći

Prethodni

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konsukcije

Par + agens

L'nergie solaire est capte par les vgtaux.

-de + agens

Dans la guerr, le peuple fut saisi d'un lan inoui

- bez agensa

La lune s'est forme, il y a au moins 4,5 milliards d'annes.

- tre nomm + im

Il est nomm secrtaire.

Inverzija - budući da je inverzija u upitnim rečenicama obrađena u ovom razredu ukazati na:

- složenu inverziju

Votre ami n'est-il pas venu?

lequel de

Lequel de ces peintres prfrez-vous?

kombinaciju sa quel

Dans quelle mesure le journal peut tre utile comme source historique.

upitnu reč + inf.

Pourquoi rpondre? Comment ragir?

- subjekat + zamenica

Depuis quand m'attendez-vous?

subjekat + imenica

Qui est cet homme?

Infinitiv - aktivizirati infinitiv u funkciji objekta i iza glagola percepcije napomenutih u I i II razredu:

Il croit partir demain.

On les voit s'intresser au dveloppement de la biologie.

Funkcija subjekta

Raisonner bien est le devoir de tous les hommes instruits.

Funkcija atributa

L'essentiel est de savoir aborder le problme.

inf. konstr. sa /de

Arrive-t il comprendre tout?

inf. konstr. sa comprendre tout?

Il lui arrive d'oublier ses lunettes.

(obratiti pažnju na značenje glagola)

L'homme apprit reprsenter les choses trs tt.

faire

Les chantillons apports de la Lune font penser que le sol lunaire est inhomogne.

Il a fait construire sa maison par un architecte connu.

laisser + inf.

Il se laisse convaincre par son ami.

Particip prezenta

Je l'ai cout jouant du piano.

Gerundiv

Je l'ai ecoute en jouant du piano.

On n'invente qu'en travaillant.

Participne rečenice

- vremenska

Sjournant en France il a visit le Louvre.

- uzročna

Les choses tant plus complexes nous garderons de porter des jugements tmraires. Je me suis arrt en voyant auto devant moi.

- relativna

La chlorophylle est un pigment donnant aux plantes leur couleur.

Particip perfekta

- složeni particip

ayant parl - tant sorti - s'tant arrt.

Participska rečenica

- vremenska

Ayant dormi trois heures, je fus rveill.

- uzročna

Epuis par le travail je ne pouvais pas dormir.

Bezlične konstrukcije

- Unipersonalni glagoli

il fait - il pleut - il faut

Etre + pridev

il est possible, il est probable

(ukazati na subjektiv)

- unipersonalne

Manque - t - il quelque chose votre bonheur?

konstrukcije sa de /

Il convient de respecter I'autorit.

Il reste apprendre la dernire leon.

Subjunktiv - obnoviti sadržaje usvojene u I i II razredu, aktivno usvojiti subjunktiv prezenta i ukazati na javljanje ovog načina u tzv. bezličnim konstrukcijama i iza izvesnih glagola. Obraditi upotrebe:

- sa que

Venez que je vous donne mon livre.

Il est temps que vous pensiez votre travail.

Croyez-vous qu'il soit capable de le faire?

- iza veznika

Bien qu'il parle haut, je ne l'entends pas.

- u relativnim rečenicama posle superlativa i drugih reči vrhunskog značenja; posle postavljanja nekog zahteva u glavnoj rečenici

C'est la plus belle ville que j'aie jamais vue. Il n'y est personne qui puisse rpondre cette question. On cherche une dactylo qui sache le franais et l'anglais.

Kondicionalne rečenice - izražavanje hipotetičnosti

- irealnost u sadašnjosti

S'il tait ici maintenant, je serais heureux.

- irealnost u prošlosti

S'il avait travaill, il aurait russi l'examen.

Nominalizacija - obnoviti korišćenje imenice umesto zavisne rečenice koje su obrađene u II razredu.

Ds que l'exposition fut ouverte, il partit.

Aprs l'ouverture de l'exposition, il partit.

glagol - imenica sa istim korenom

construire - la construction

raliser - la ralisation

succder - la succession

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji, kvadrat i kub u merama.

FONETIKA

Osnovne samoglasničke opozicije (lit / lu / loup) i sl.

Vezivanje uslovljeno "h aspir" i "h muet".

Intonacija rečenice

LEKSIKOLOGIJA

Najvažnije serije sinonima, homonima i antonima (G. Gougenheim, Le franais fondamental).

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura rečnika sinonima, antonima i homonima, kao i frazeološkog rečnika i služenje njima.

IV razred

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

- prepoznavanje odnosa glavne i zavisne rečenice u tekstu, uočavanje subjunktivnih konstrukcija

kauzalni odnos

- uzročna rečenica

parce que

Je suis fatigu parce que je travaillais toute la nuit.

car

Il n'est pas venu car il est malade.

comme (R)

Comme l'art classique ne reflte que la ralit, l'art moderne tout pris va la base.

si... c'est que (R)

Si l'art dpends si troitement de l'homme c'est qu'il l'exprime.

- uzročna konstrukcija

pour + im

Ces matires sont choisies pour la commodit du travail.

cause de

Elle n'est pas venue cause des raisons connues.

- participna

Le tableau est plain tandis que la nature est profonde.

malgr + im

Malgr l'universalit de son oeuvre, son intrieur reste inconnu,

au lieu de + inf.

Au lieu de s'occuper de ses trouvailles il les a emportes dans le laboratoire.

sans que + subj. (R)

Il fut prt nous le dire sans attendre que les autres l'acceptent.

Izražavanje hipotetičnosti

Kondicionalne rečenice

pourvu que

Pourvu que la lettre arrive temps.

Izražavanje komparativnosti

comme... si

Faites comme si c'tait normal!

autant... autant

Autant d'hommes autant d'avis diffrents

superieur

iInfrieur

Il a une note suprieur la moyenne.

plus... plus (R)

plus... moins, itd.

Plus on lui donne de vitesse, plus le poid va loin.

superlativ - ukazati na neke specifične konstrukcije koje se javljaju u tekstu:

Une plante des plus rares.

C'est le plus important.

Le meilleur peintre de notre temps.

Venez le plus vite possible.

le seul, l'unique + subj.

Il est le seul qui soit venu.

Određeni član

posesivna, distributivna i demonstrativna vrednost.

Les peintres de l'poque. Le bras gauche me fait mal. Nous aurons la leon le lundi.

Imenice sa dva roda - Pluralia tantum

Brojevi

- Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji.

Tvorba reči

složenice (sve kombinacije)

le chef d'oeuvre; l'avant-garde; la main d'oeuvre; l'aidemmoire; le clair-obscur; le va-et-vient.

derivacija reči

a) pomoću prefiksa:

ultra, infra, sous, sur...

b) pomoću sufiksa:

able, ible, ais, ain...

Nominalizacija

Supstantiviranje nekih gramatičkih kategorija

- infinitiv

le devoir, le pouvoir

- particip prezenta

le passant, le combattant

- particip perfekta

le pass, le bless, la dcouverte

- pridev

l'inconscient, le beau, l'essentiel

- adverb

l'bien, le mal, le mieux

Le thme propose, l'crivain se mit l'laborer. La question pose, il faut trouver le moyen d'y rpondre.

LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija.

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnici; najpoznatije enciklopedije i služenje njima.

Društveno-jezički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa uz produbljivanje jezičke građe i uz sledeće dodatne nastavne sadržaje:

Glagolska grupa

Pass antrieur

Futur antrieur. Objasniti princip tvorbe, a primenjivati samo u datim rečeničnim modelima. Parovi vremena za posteriornost:

Pass simple - Pass antrieur / Futur simple - Futur antrieur.

Subjektiv perfekta. Oblici i upotreba.

Književnost:

Čitanje, prevod, analiza i učenje napamet sledećih pesama:

1. Alphonse de Lamartine: L'isolement (I polugodište)

2. Paul Verlaine: Le ciel est par-dessus le toit (II polugodište)

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija)

(a) **Vezničke rečenice:**

Poredbene (potpune i skraćene) sa comme, plus... que, moins... que.

Vremenske sa quand, lorsque, au moment ou, pendant que ds, ds que.

Uzročne sa parce que, puisque, tant donn que.

Koncesivne sa qui/que, que, quel que, quoi que, si... que, sans que.

Finalna sa pour que, afin que

Hipotetične sa sinon, condition que, au cas ou.

(b) **Objekatske rečenice** sa que: proširivanje repertoara glagola i glagolskih izraza koji zahtevaju indikativ, odnosno subjunktiv...

(v) **Zavisno-upitne rečenice**: sistematizacija važnijih slučajeva.

(g) **Relativne rečenice** sa lequel, dont, o.

Priređene rečenice (koordinacija): upotreba veznika et, mais, ni ou, car - vezivanje rečenica i rečeničkih delova.

Upotreba infinitiva. Važniji glagoli koji infinitivnu dopunu vezuju: (1) bez predloga, (2) pomoću de, (3) pomoću . Konstrukcije sa avant de, afin de, sans. Konstrukcija sa pour i aprs + infinitif pass.

Morfologija sa sintaksom rečeničkih delova.

(a) **Imenička grupa**

Imenice. Specifičnosti oblika za ženski rod. Množina složenih imenica. Pluralia tantum. Imenice sa dva roda.

Određeni član. Odsustvo određenog člana.

Neodređeni član u množini. Struktura de belles fleurs.

Brojevi. Redni brojevi od 30 pa dalje.

Demonstrativi kao determinanti i u funkciji promena.

Pridevi. Sistematizacija građenja ženskog roda i množine. Sintetički komparativi.

(b) **Glagolska grupa**

Lične zamenice. Mesto nenaglašenih oblika. Zamenica on -sistematizacija.

Glagoli. Sistematizacija glagolskih oblika: indikativ (prezent, složeni perfekt, imperfekt, pluskvamperfekt, futur, anteriorni futur), subjunktiv (prezent, perfekt), kondicional (prezent, perfekt). Upotreba vremena (važniji slučajevi). Pronominalni glagoli. Proširivanje znanja pasivnim konstrukcijama. Sistematizacija značenja o pasivnim konstrukcijama. Sistematizacija znanja o slaganju participa. Najvažniji aspekatski glagoli. Proširivanje liste nepravilnih glagola.

Prilozi. Sistematizacija najvažnijih priloga. Oblici na (am) (em).

FONETIKA

1. **Osnovne samoglasničke opozicije:**

- obrazac lit /lu/ loup;

- obrasci peur/pre, mener/men, je dis/j'ai dit, le/les, c/ces i slično;

- obrasci pain/peine, paysan/paysanne, bon/bonne, vient/viennent.

Vezivanje najčešćih reči koje počinju aspirovanim "h" u opoziciji sa nemim "h".

2. **Mogućnost ispuštanja nemog e** (osnovna pravila).

3. **Distriktivna vrednost zatvorenog i otvorenog e u sferi glagola** (je parlai/parlais, je parlerai/parlerais).

4. **Distinktivna vrednost prostog i udvojenog g u sferi glagola** (imperfekt i futur glagola courir, meurir, conquerir).

PRAVOPIS

1. Pravopisne oblike predviđene za ovaj razred u odeljku morfologije (posebno: pravopisne osobenosti glagola na er, pisanje priloga na - ment i pisanje brojeva slovima i ciframa).

2. Pisanje naših reči i imena u francuskom.

LEKSIKOLOGIJA

Najvažnije serije homonima, sinonima i antonima iz osnovnog francuskog rečnika (G. Gougenheim, Le francais fondamental).

LEKSIKOGRAFIJA

Sintagmatski rečnik, rečnik sinonima, ortografski rečnik, rečnik izgovora, frazeološki rečnik i sl.

KNJIŽEVNOST

Čitanje, prevod, analiza i učenje napamet sledećih pesama:

Pierre Ronsard: Mignonnc, allons voir si la rose (I polugodište)

La Fontaine: Fables - Les animaux malades de la peste (I polugodište)

Charles Baudelaire: Correspodance (I polugodište)

Jacques Prevert: Le retour au pays (II polugodište)

Čitanje, prevod i analiza:

Guy de Maupassant: La parure (II polugodište)

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija).

(a) **Vezničke rečenice**

Poredbene (potpune i skraćene) sa aussi,... que, autant... que, aussi bien que. Osnovno pravilo o upotrebi glagola faire u ovim rečenicama.

Vremenske sa comme, tant que, depuis que, avant que, jusgu'a ce que. Konstrukcija sa peine.

Uzročne sa comme, c'est que, non que.

Opozitivne sa tandis que, alors que. Koncesivna hipoteza: quand mme (+kondicional) mme si (+ imperfekt).

Posledične sa si que, tant que, au point que, ellement que, si bien que, de telle faon que.

Hipotetične sa moins que, pourvu que. Alternativna hipoteza: que... ou, que/ou, que/ou non (qu'il fasse beau ou que pleuve, j'irai me baigner. Qu'il pleuve ou non, nous sortirons cet apres-midi).

(b) **Objekatske rečenice** sa que; dalje proširivanje repertoara glagola i glagolskih izraza koji zahtevaju indikativ, odnosno subjunktiv. Upotreba de se que posle glagola kao se rjouir, s'affliger, se vanter.

Naporedne rečenice (jukstapozicija).

Najvažnija značenja.

Nezavisno-upitne rečenice (direktno pitanje). Tipovi fraze: adverbe + est-ce que (Quand est-ce qu'il est?), sujet + verbe + adverbe (Vous habitez o?).

Upotreba infinitiva. Konstrukcije faire i laisser +infinitiv.

Konstrukcije: au point de + inf.

Participska rečenica. Particip prezenta i gerundiv sa vrednošću vezničke rečenice (vremenske, uzročne, koncesivne ili hipotetične). Apsolutni participi.

Morfologija sa sintaksom rečeničnih delova

(a) **Imenička grupa**

Imenice. Poimeničavanje prideva i drugih kategorija.

Određeni član. Posesivna, demonstrativna i distributivna vrednost.

Neodređeni član u jednini. Razlikovanje od osnovnog broja.

Partitivni član - šira sintaksa.

Pridevi. Mesto prideva uz imenicu. Superlativ sa posesivom. Priloška upotreba.

Brojevi. Aproksimativni (npr. centaine - i razlomački)

Demonstrativi. Oblici ce, cela i njihova upotreba. Neutum le.

Posesivi kao determinanti i u funkciji pronomena. Specifični posesivni obrti.

(b) **Glagolska grupa**

Lične zamenice. Sintaksa naglašenih oblika. Zamenica soi.

Glagoli. Sistematizacija glagolskih oblika: indikativ (prosti perfekt, anteriorni perfekt), subjunktiv (imperfekt i pluskvamperfekt - samo 3. lice jednine pasivno). Upotreba vremena (važniji slučajevi). Najčešći modalni glagoli (naročito pouvoir, devoir, sembler). Proširivanje liste nepravilnih glagola. Unipersonalne konstrukcije - najčešći glagoli.

Prilozi. Veznički prilozi i inverzija subjekta posle nekih od njih (peine, aussi, encore) u pisanom jeziku. Rečenički prilozi (heureusement, sans doute, peut-etre i sl.) i njihova sintaksa u današnjem francuskom. Ekspletivno ne (pisani jezik).

FONETIKA

Vežbe iz fonetike

1. Spajanje glasova na prelazu reči unutar ritmičke grupe (priključivanje - l'enchainement).

2. Zabranjeno vezivanje unutar ritmičke grupe.

3. Nosni samoglasnici u vezivanju (en allant, on a un ami, le moyen ge, na suprot un bon ami, bien elev, rien faire).

4. Dužina samoglasnika (naglašenih).

5. Mesto naglasaka u francuskom (accent tonique, accent d'insistance).

PRAVOPIS

Pravopis oblika predviđenih za ovaj razred u odeljku morfologija (posebno: pravopisne osobenosti glagola na -oir i -re). Rastavljanje reči na slogove

LEKSIKOLOGIJA

Najvažnije serije homonima, sinonima i antonima; frazeologizmi.

LEKSIKOGRAFIJA

Enciklopedijski rečnik (opšti i posebni, kulturološki, npr. rečnik književnih termina, rečnik osnovnih lingvističkih termina, rečnik pozorišnih termina i sl.).

KNJIŽEVNOST

Čitanje, prevod i analiza:

1. Jules Romains: La naissance d'une ville (I polugodište)

2. Marcel Pagnol: Topaze (II polugodište)

(Chrestomathie de la littrature franaise, XX s.,Univerzitet Kiril i Metodij, Skopje, 1984.)

Prirodno-matematički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Primenjuje se program za gimnaziju opšteg tipa.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pasivne konstrukcije

Par + **agens**

L'nergie solaire est capte par les vgtaux.

-de + **agens**

Dans la guerre, le peuple fut saisi d'un lan inoui

- bez agensa

La lune s'est forme, il y a au moins 4,5 milliards d'annes.

- tre nomm + im

Il est nomm secrtaire.

Inverzija - budući da je inverzija u upitnim rečenicama obrađena ranije, ovde se ukazuje na:

- složenu inverziju

Votre ami n'est-il pas venu?

- lequel de

Lequel de ces peintres prfrez-vous?

- kombinaciju sa quel

Dans quelle mesure le journal peut tre utile comme source historique?

- upitnu reč + inf.

Pourquoi rpondre? Comment ragir?

- subjekat + zamenica

Depuis quand m'attendez-vous?

subjekat + imenica

Qui est cet homme?

Infinitiv - obnoviti infinitiv u funkciji objekta i iza glagola percepcije napomenutih u I i II razredu:

Il croit partir demain.

On les voit s'intresser au dveloppement de la biologie.

Funkcija subjekta

Raisonner bien est le devoir de tous les hommes instruits.

Funkcija atributa

L'essentiel est de savoir aborder le problme.

- inf. konstr. sa /de

Arrive-t il comprendre tout?

Il lui arrive d'oublier ses lunettes.

(obratiti pažnju na značenje glagola)

L'homme apprit reprsenter les choses trs tt.

- faire

Les chantillons apports de la Lune font penser que le sol lunaire est inhomogne.

Il a fait construire sa maison par un architecte connu.

- laisser + inf.

Il se laisse convainere par son ami.

Particip prezenta

- Je l'ai cout jouant du piano.

Gerundiv

- Je l'ai cout en jouant du piano.

On n'invente qu'en travaillant.

Particip perfekta

- složeni particip

ayant parl - tant sorti - s'tant arrt.

Bezlične konstrukcije

Unipersonalni glagoli

il fait - il pleut - il faut

tre + pridev

il est possible, il est probable

(ukazati na subjunktiv)

- unipersonale konstrukcije

Manque - t - il quelque chose votre bonheur?

- **konstrukcije sa** de /

Il convient de respecter I'autorit.

Il reste apprendre la dernire leon.

Subjunktiv - obnoviti i utvrditi gradivo iz I i II razreda aktivno usvojiti subjunktiv prezenta i ukazati na javljanje ovog načina u tzv. bezličnim konstrukcijama i iza izvesnih glagola. Obraditi upotrebe:

- sa que

Venez que je vous donne mon livre.

Il est temps que vous pensiez votre travail.

Croyez-vous qu'il soit capable de le faire?

- iza veznika

Bien qu'il parle haut, je ne l'entends pas.

- **u relativnim rečenicama posle superlativa** i drugih reči posebnog značenja; posle postavljanja nekog zahteva u glavnoj rečenici

C'est la plus belle ville que j'aie jamais vue. Il n'y est personne qui puisse rpondre cette question. On cherche une dactylo qui sache le franais et l'anglais.

Kondicionalne rečenice - izražavanje hipotetičnosti

- irealnost u sadašnjosti

S'il tait ici maintenant, je serais heureux.

- irealnost u prošlosti

S'il avait travaill, il aurait russi l'examen.

Nominalizacija - aktivirati iz II razreda korišćenje imenice umesto zavisne rečenice

Ds que l'exposition fut ouverte, il partit.

Aprs l'ouverture de l'exposition, il partit.

glagol - imenica sa istim korenom

construire - la construction

raliser - la ralisation

succder - la succession

Brojevi

Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji, kvadrat i kub u merama.

FONETIKA

Osnovne samoglasničke opozicije (lit / lu / loup) i sl.

Vezivanje uslovljeno "h aspire" i "h muet".

Intonacija rečenice

LEKSIKOGRAFIJA

Struktura stručnih rečnika i njihovo korišćenje

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Složena rečenica

- prepoznavanje odnosa glavne i zavisne rečenice u tekstu, uočavanje subjunktivnih konstrukcija

Kauzalni odnos

- uzročna rečenica:

parce que

Je suis fatigu parce que je travaillais toute la nuit.

car

Il n'est pas venu car il est malade.

comme (R)

Comme l'art classique ne reflte que la realit, l'art moderne tout prix va la base.

si... c'est que (R)

Si l'art dpends si troitement de l'homme c'est qu'il l'exprime.

- uzročna konstrukcija

pour + im

Ces matires sont choisies pour la commodit du travail.

cause de

Elle n'est pas venue cause des raisons connues.

participna

L'appel lanc, les lves vinrent en courant.

- sa glagolima i gl. izrazima

Je suis enchant de faire votre conaissance.

- konsekutivni odnos

c'est... pourquoi

Il est malade c'est pourquoi il ne sort pas.

au point que (R), au point de (R)

L'art pentre la vie de la socit au point qu'il passe du domaine de science celui de la pratique.

de sorte que, de faon que

Il crit d'une manire comprhensible de sorte que les lecteurs puissent le comprendre.

Izražavanje cilja, namere

- finalna rečenica

pour + inf.

pour que + subjunktiv

Ils ont le mme but et pour y arriver ils emploient les mmes moyens.

afin de, afin que

Finalna konstrukcija (R)

Je tiens ce que vous veniez.

- izražavanje koncesivnosti

- koncesivna rečenica sa veznicima:

bien que, quoique, malgr que

izražavanje suprotnosti

tandis que

Le tableau est plain, tandis que la nature est profonde.

malgr + im

Malgr l'universalit de son oeuvre, son intrieur raste inconnu,

au lieu de + inf.

Au lieu de s'occuper de ses trouvailles il les emportes dans le laboratoire.

sans que + subj. (R)

Il fut prat nous le dire sans attendre que les autres l'acceptent.

Izražavanje hipotetičnosti

Kondicionalne rečenice

pourvu que

Pourvu que la lettre arrive temps.

Izražavanje komparativnosti

comme... si

Faites comme si c'tait normal!

Superlativ - ukazati na neke specifične konstrukcije koje se javljaju u tekstu:

Une plante des plus rares.

C'est le plus important.

Le meilleur peintre de notre temps.

Venez le plus vite possible.

le seul, l'unique + subj.

Il est le seul qui soit venu.

Određeni član

posesivna, distributivna i demonstrativna vrednost

Les peintres de l'pouque. Le bras gauche me fait mal.

Nous aurons la leon le lundi.

Imenice sa dva roda - Pluralia tantum

Brojevi

- Čitanje razlomaka, matematičkih znakova i radnji.

Tvorba reči

složenice (sve kombinacije)

- le chef d'oeuvre; l'avant-garde; la main d'oeuvre; l'aidemmoire; le clair-obscur; le va-et-vient.

derivacija reči

a) pomoću prefiksa:

ultra, infra, sous, sur...

b) pomoću sufiksa:

able, ible, ais, ain...

Nominalizacija

Supstantiviranje nekih gramatičkih kategorija

- infinitiv

le devoir, le pouvoir

- particip prezenta

le passant, le combattant

- particip perfekta

le pass, le bless, la dcouverte

- pridev

l'inconscient, le beau, l'essentiel

- adverb

le bien, le mal, le mieux

Le thme propos, l'crivain se mit l'laborer. La question pose, il faut trouver le moyen d'y rpondre.

LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i frazeologizmi. Polisemija.

LEKSIKOGRAFIJA

Stručni i enciklopedijski rečnici

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Objašnjenje programa

Program prvog stranog jezika namenjen je četvorogodišnjem obrazovanju i vaspitanju u gimnazijama oba tipa i čini zaokruženu celinu sa programom stranih jezika za osnovnu školu, obezbeđujući tako kontinuitet učenja stranog jezika započetog u osnovnoj školi.

Strukturu programa čine:

a) zahtevi i sadržaji koji su zajednički za oba tipa gimnazije,

b) zahtevi i sadržaji koji su diferencirani prema razlikama u fondu časova i ukupnoj orijentaciji datog tipa gimnazije, a koji čini

- školski pismeni zadaci (za svaki razred posebno, sa razlikama u II, III i IV razredu);

- lektira - za svaki razred posebno (sa razlikama u II, III i IV razredu);

- jezička građa (za svaki jezik i svaki razred posebno, sa razlikama od II razreda);

- književnost (za svaki jezik i svaki razred posebno, u II, III i IV razredu gimnazije društveno-jezičkog smera)

Ovakav način struktuiranja sadržaja programa zahteva da svi nastavnici stranih jezika dobro prouče program u celini, da uoče razlike koje se odnose na tip gimnazije i da to imaju u vidu prilikom izbora konkretnih sadržaja. Tako, na primer, razrada teme: razni vidovi umetničkog i naučnog stvaralaštva (III razred) daje mogućnost da se više vremena i pažnje pokloni umetničkom stvaralaštvu u opštem tipu gimnazije i društveno-jezičkom smeru, a naučnom stvaralaštvu u prirodno-matematičkom smeru.

Teme su date okvirno što omogućuje različitu stvaralačku realizaciju. Za obradu pojedinih tema i kao povod za razgovor, pored teksta u udžbeniku, treba da posluže i drugi izvori informacija, kao i zvučni snimci odabranih nastavnih materijala na stranom jeziku (tonske i video kasete, trake i ploče), televizijske emisije, film, dijafilm i druga AV sredstva.

Neke teme se mogu obraditi i preko usmerenih govornih vežbi. Inače, tematiku programa ne treba poistovećivati sa tekstovima u udžbeniku i zato nastavnik bira one tekstove i sadržaje koji najviše doprinose realizaciji cilja i zadataka nastave stranog jezika.

Nastava stranih jezika u oba tipa gimnazije ima humanističku orijentaciju, raznolika je i bogata u jezičkim i tematskim sadržajima. Pored sadržaja koji se odnose na jezik, zastupljeni su, u potrebnoj meri, i sadržaji u vezi sa civilizovanom, kulturom, umetnošću, naučno-tehničkim dostignućima naroda čiji se jezik uči, kao i odlomci iz odabranih dela iz književnosti i naučno-popularne literature.

Jezički programi nadovezuju se na programe osnovnog obrazovanja i vaspitanja i imaju linearno-spiralnu strukturu. Programi se zasnivaju na sintaksičnoj progresiji, a jezički zahtevi su formulisani u kategorijama deskriptivne gramatike sa elementima komunikativnog pristupa. Neki zahtevi su označeni sa (R) što znači da se u tom razredu očekuje savladavanje samo na receptivnom nivou.

Komunikativne funkcije su u ovom programu dobile posebno mesto. Navedene su na kraju zajedničkog dela programa i predviđene su za obradu od I do IV razreda. U okviru pojedinih komunikativnih funkcija postoje mnoge funkcionalne jedinice (npr. pozdravi, forme iskazivanja slaganja ili neslaganja i sl.) koje treba proširivati i bogatiti. Važno je da učenik aktivno savlada najčešće sadržaje.

Lektira je predviđena za sva četiri razreda i u skladu je sa zahtevom za osamostaljivanjem učenika i njihovim osposobljavanjem za informativno čitanje. Budući da je cilj lektire da se učenici osposobe da razumeju tekst na stranom jeziku i da se osamostale u radu, obradu lektire ne treba izjednačavati sa intenzivnom obradom teksta iz udžbenika, niti treba tekstove predviđene za lektiru čitati na času. Ovi tekstovi su predviđeni za samostalni rad učenika kod kuće i za sumiranje tog rada na času.

Vreme koje treba posvetiti obradi lektire na času (razgovor, diskusija, analiza) zavisi od nedeljnog fonda časova u svakom razredu:

a) do 6 časova godišnje za fond od dva časa nedeljno

b) do 8 časova godišnje za fond od tri časa nedeljno

v) do 12 časova godišnje za fond od četiri i pet časova nedeljno.

Broj školskih pismenih zadataka određen je zavisno od utvrđenog nedeljnog fonda časova (po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu za fond od dva časa nedeljno, a po dva pismena zadatka u svakom polugodištu za fond od tri i više časova nedeljno). Jedan od njih se može zameniti pismenom proverom objektivnog tipa. Provera objektivnog tipa treba da obuhvati više aspekata znanja učenika (npr. razumevanje slušanjem, razumevanje čitanjem, pismeno reagovanje na usmeni podsticaj ili repliku, upotrebu funkcionalnih jedinica, primenu stečenog znanja iz gramatike i sl.).

Način ostvarivanja programa

Efikasnost ostvarivanja svih zadataka nastave stranih jezika uslovljena je intenzivnim učešćem svakog učenika u vaspitno-obrazovnom procesu i njegovom punom motivisanošću za rad. Ovo se može postići korišćenjem odgovarajućih nastavnih sredstava i formi rada (AV sredstva i najraznovrsniji autentični materijal koji je u skladu sa programom).

Slušanje i govor predstavljaju naizmenične aktivnosti u sporazumevanju, stoga je veoma važno da i svaki učenik podjednako dobro savlada. To se postiže razgranatim sistemom vežbi, počev od pripremanja dijaloga, rezimea, spontane konverzacije, dijaloških oblika usmerenog i slobodnog razgovora, vođenja intervjua, reprodukovanja i rezimiranja bilo odslušanog ili pročitanog teksta, osposobljavanja za prenošenje i tumačenje poruka, vežbe iz primenjene gramatike radi sistematizacije usvojene gramatičke građe. Pri ovako organizovanom radu nastavnik je voditelj, organizator i koordinator.

Pored navedenih usmenih oblika rada preporučuju se i različiti oblici pismenih vežbi: diktati poznatog i nepoznatog teksta, vežbe transformacije i dopunjavanja, proširivanja i sažimanja rečenice ili teksta, osposobljavanje za pisanje beleški i njihovu interpretaciju, pisanje vođenih sastava i eseja, popunjavanje različitih formulara, pisanje pisama, molbi, biografija i sl. Osposobljavanje za služenje rečnikom i drugim izvorima informacija treba da bude stalno, kako na časovima tako i kod kuće.

Čitanje (informativno čitanje, čitanje u sebi) po svojoj važnosti ima jedno od centralnih mesta u nastavi. Pošto su učenici u osnovnoj školi savladali informativno čitanje, u gimnaziji ovo umenje treba dalje razvijati i negovati. Važno je da se učenici, prikladnim zadacima (npr. pitanja tipa "tačno/netačno", pitanja sa višestrukim izborom odgovara, unapred postavljena pitanja i sl.) upućuju da sami sebe proveravaju u kojoj su meri razumeli pročitano. Jezičko pogađanje na osnovu konteksta, pri tome, ima važnu ulogu

ali se nikako ne može zanemariti i korišćenje rečnika (dvojezičnih i jednojezičnih). Jer, korišćenje rečnika ima poseban značaj za dalje obrazovanje i samoobrazovanje kao i za buduće zanimanje.

Po pravilu, veći deo raspoloživog vremena treba posvetiti uvežbavanju, transformisanju i integrisanju jezičkog materijala a ne samo njegovoj prezentaciji. Učenik treba da bude svestan onoga što radi i zašto to radi. Učenje stranog jezika ne sme da bude samo sticanje umenja, ono ima mnogo širu obrazovnu i vaspitnu funkciju. Stalna intelektualna aktivnost zahteva od učenika pažnju, zapažanje pojedinosti, pamćenje i primenu misaonih aktivnosti, kao što su analiza, sinteza, indukcija i dedukcija.

Učenicima treba preporučiti da prate štampu, odabrane filmove i emisije na televiziji i radiju, kao svojevrstan i stalan domaći zadatak. Na času, sadržaji ovih emisija predstavljaće temu za razgovor, tumačenje leksike, pojedinih fraza i izraza, razvijanje i uvežbavanje komunikativnih govornih modela.

Nastava stranih jezika ima dodirnih tačaka sa drugim predmetima, kao što su: jezik učenika, istorija, geografija, muzička i likovna umetnost. Korelacija među njima je neophodna radi bolje efikasnosti u nastavi.

OBRAZOVNI STANDARDI OD I - IV RAZREDA

U I razredu učenik treba da:

- usvoji predviđene morfosintaksičke strukture i oko 250 reči i izraza;

- razvija usmeno izražavanje uz prihvatljiv izgovor i intonaciju i osposobi se za dvosmernu komunikaciju;

- razvija sposobnost razumevanja sagovornika (neposredno i putem medija) o temama iz svakodnevnog života i savremenih zbivanja u svetu i našoj zemlji;

- osposobi se za davanje osnovnih informacija o sebi, našoj zemlji i stečenim saznanjima u okviru obrađene tematike;

- razvija čitanje u sebi i razumevanje različitih vrsta pisanih tekstova uz pomoć rečnika;

- korektno se pismeno izražava u okviru usvojene leksike i ranije obrađene tematike.

U II razredu učenik treba da:

- usvoji predviđene morfosintaksičke strukture i oko 300 novih reči i izraza;

- učestvuje u razgovoru o aktuelnim temama u okviru predviđene i ranije obrađene tematike;

- daje usmene i pisane rezimee onih sadržaja sa kojima se upoznao neposredno, putem čitanja i preko sredstava javnog informisanja;

- dalje razvija sposobnost čitanja u sebi sa širim obimom jezičke građe od one koju je produktivno usvojio;

- prepoznaje značenje nepoznatih reči u kontekstu;

- razvija sposobnost pisanog izražavanja, piše kraće sastave u vezi sa obrađenim temama i datim tezama.

U III razredu učenik treba da:

- usvoji predviđene morfosintaksičke strukture i oko 350 novih reči i izraza;*)

- usavršava spontano usmeno izražavanje;

- razume usmeno izlaganje sagovornika i saopštava sopstveno mišljenje i stavove;

- popunjava formulare (telegrame, uputnice itd.);

- koristi razne izvore informacija (usmene i pisane) i da ih interpretira;

- razvija sposobnost čitanja složenijih jezičko-stilskih tekstova uz korišćenje rečnika;

- osposobi se za usmeno i pismeno prevođenje kraćih saopštenja i razgovora.

*) Kod fonda od četiri i pet časova nedeljno broj novih reči i izraza koji se usvajaju može da bude i veći - do 450.

U IV razredu učenik treba da:

- usvoji predviđene morfosintaksičke strukture i oko 300 novih reči i izraza;

- osposobi se za prenošenje, prevođenje i tumačenje poruka;

- piše sastave (opis, prepričavanje, izveštavanje, molba);

- osposobi se za davanje podataka o sebi, svom školovanju i interesovanjima;

- prevodi, usmeno i pismeno, kraća saopštenja i razgovore sa stranog na maternji jezik i obratno.

Radi uspešne realizacije programa treba formirati grupe do 20 učenika.

Program stranih jezika za gimnazije

(opšti tip gimnazije, društveno-jezički smer i prirodno-matematički smer gimnazije)

Drugi strani jezik

Zajednički deo programa

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Teme iz prethodne godine koje se tiču svakodnevnog života i rada u porodici, školi i mestu u kome učenik živi (u zemljama čiji se jezik uči i našoj zemlji), integrišu se u nove šire teme: kraća putovanja, poseta pozorištu, muzeju, znamenitim mestima. Osnovni podaci iz istorije i kulture naroda čiji se jezik uči i naših naroda.

Opšta geografska obeležja i turistička područja zemalja čiji se jezik uči. Glavni grad. Novac i karakteristični običaji.

Prirodne lepote, turistički centri i prirodna bogatstva zemalja čiji se jezik uči i naše zemlje.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Teme iz savremenog života u zemljama čiji se jezik uči i našoj zemlji. Kulturno-istorijski spomenici i druge znamenitosti karakteristične za razumevanje kulture i običaja naroda čiji se jezik uči. Primeri ljudske solidarnosti. Zaštita čovekove sredine. Sportske i druge aktivnosti mladih.

Nacionalni praznici i običaji. Putovanja (prevozna sredstva, informacije na stanici, aerodromu, turističkoj agenciji, hotelu i restoranu).

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Tematika

Život i rad učenika u školi i van nje. Školovanje i izbor zanimanja. Međunarodna saradnja omladine. Aktuelne teme iz svakodnevnog društvenog života u zemljama čiji se jezik uči i našoj zemlji. Sredstva javnog informisanja. Dostignuća savremene nauke i tehnike. Iz života i rada znamenitih ljudi. Kulturno-istorijsko blago. Prikaz znamenitosti naše zemlje strancu.

Školski pismeni zadaci: po jedan pismeni zadatak u svakom polugodištu.

Komunikativne funkcije

Proširivati u svakom razredu govorne modele koji se upotrebljavaju u komunikaciji u realnim životnim situacijama u zavisnosti od konteksta i znanja jezika; privlačenje pažnje, oslovljavanje poznate i nepoznate osobe; predstavljanje (sebe i trećeg lica); iskazivanje sviđanja i nesviđanja, slaganja odnosno neslaganja s mišljenjem sagovornika; traženje i davanje dozvole; čestitanje i iskazivanje lepih želja; pozivanje u goste, prihvatanje odnosno neprihvatanje poziva; izražavanje mogućnosti, nemogućnosti, obaveze i nepostojanja obaveze da se nešto uradi; obaveštenje i upozorenje; predlaganje da se nešto uradi; odobravanje ili neodobravanje nečijih postupaka, prigovora; izražavanje zadovoljstva ili nezadovoljstva; izricanje zabrane, naredbe; izražavanje iznenađenja, čuđenja, uverenosti, pretpostavke ili sumnje; iskazivanje fizičkih tegoba, raspoloženja (radosti, zabrinutosti i dr.); iskazivanje simpatije; davanje prednosti, saveta.

Napomena: Ako su učenici u osnovnoj školi učili dva strana jezika, drugi strani jezik u gimnaziji uče po programu za gimnaziju prirodno-matematičkog smera (peta godina učenja).

Engleski jezik

II razred

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. **Nezavisno složena rečenica** sa and, but, or, neither... nor

They went to the theatre and we went to the cinema.

She neither sings nor dances.

2. **Pitanja**

a) "WH" questions.

"Where are you going?"

b) Kratka pitanja

When? Where? Who with? What about?

v) Tag questions (R)

She's pretty, isn't she?

3. Neupravni govor

a) izjave - uvodni glagol u jednom od sadašnjih vremena

"Tom will meet you at the station". He says that Tom will meet me at the station.

b) molbe, zahtevi, naredbe

"Give me the book". She told me to give her the book.

"Open the window, please." He asked me to open the window.

v) pitanja - uvodni glagol u jednom od sadašnjih vremena

- Yes/No questions

"Can you do it later?" He asks if we can do it later.

- "WH" questions

"Where does Peter live?" She wants to know where Peter lives.

II IMENIČKA GRUPA

1. **Član**

a) Određeni član uz nazive planinskih venaca, imena zemalja

the Alps, the Netherlands

b) Određeni član uz imenice jedine u svojoj vrsti (the sun, the eart)

v) Neodređeni član u izrazima za meru, količinu i vreme.

He drove 90 km an hour. The apples are 40 p a kilo. He will come in a day or two.

g) Nulti član uz nazive kontinenata, jezera, zemalja, pojedinačnih planina i ostrva.

Africa, Lake Michigan, England, ben Nevis, Grenland

2. **Imenice**

a) Množina najčešćih složenica:

armchairs, postmen, passers by

b) Imenice sa glagolom u jednini (news, information i dr.)

I've got some very useful information.

What's the news?

v) Imenice sa glagolom u množini (people, cattle i dr.)

There were many people at the meeting. The cattle are grazing.

g) Drugi nominali - gerund

- u funkciji subjekta

Painting is a nice hobby.

- u funkciji objekta

I like reading.

d) Saksonski genitiv sa imenicom u množini

3. **Zamenički oblici**

a) Zamenice

- Povratne zamenice

John has hurt himself.

- Prisvojne zamenice

The book I found was hers.

- Upitne zamenice whose (R), which

Whose is this book? Which of these boys is your brother?

- Neodređene zamenice (some, any i složenice sa some i any - somebody, someone, something; anybody, anyone, anything)

Something very interesting happened to him last night.

Anyone can do that. He didn't see anything. Some like it hot.

b) Determinatori

- Upitni determinatori

What books do you read? Whose daughter is she?

- Odrični determinator no

There's no butter in the fridge. He has no friends.

4. **Pridevi**

a) Analitički komparativ i superlativ

She is more popular than her sister. She is the most popular girl in her class.

b) Nepravilno poređenje (good, bad, little)

He is better than Paul. Is he really the worst pupil in his school?

5. **Brojevi**

Prosti brojevi preko 100.

6. **Partitivni kvantifikatori**

a slice of bread, a bottle of wine i dr.

III GLAGOLSKA GRUPA

1. **Glagoli**

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Simple Past Tense nepravilnih glagola

v) The Present Perfect Tense

- za radnju koja se upravo završila

Mary has just arrived. He has finished it at last.

- u rezultativnom značenju

Who has broken the glass?

g) The Past Continuous Tense

- za isticanje dužeg trajanja jedne prošle radnje u odnosu na drugu prošlu radnju

He was sitting in a caf when I saw him.

- za isticanje trajnosti radnje

They were training all afternoon yesterday.

d) Future time - will (shall)

Do you think they will laugh at my accent? I hope that lots of people will come to the party. I'll have coffee. I'll be in Glasgow next week.

đ) Imperativ - prvo i treće lice jednine i treće lice množine (R)

Let me do it! Let them go!

e) Nepotpuni glagoli

can (be able to) - simple past

I couldn't come earlier.

must (have to) - simplepresent/past

I have to seen him. Why did you have to leave so early?

may (značenje dozvole)

May I take your pen, please? You may go now.

ž) Najčešći dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

look forward, look for, depend on i dr.

2. **Prilozi**

a) Izvođenje priloga

She always drives slowly.

b) Prilog well

You have done it well.

3. **Veznici**

and, but, or; neither... nor

IV TVORBA REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za tvorba prideva

il-, im-, ir-, un-; -able, -ful, -less, -y i dr.

V LEKSIKOLOGIJA

Najčešći idiomi i fraze.

VI LEKSIKOGRAFIJA

Upotreba dvojezičnih rečnika.

III razred

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. **Složena rečenica**

a) Relativne klauze

Is this the girl whose mother is very ill?

The man (that) you saw yesterday is my father. (Obratiti pažnju na kontaktne rečenice).

b) Adverbijalne klauze:

- za poređenje

He runs faster than I do.

- za mesto

I don't know where he lives.

- za vreme

I haven't seen him since he left school.

2. **Slaganje vremena**

I know that he likes/liked/will like you. He was sure I would come again.

3. **Neupravni govor**

a) slaganje vremena u potvrdnoj rečenici (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena)

"I'll meet him tomorrow." She said she would meet him the following day.

b) slaganje vremena u upitnoj rečenici (glagol glavne rečenice u jednom od prošlih vremena):

- Yes/No questions

"Have you ever been to London?" He asked me if I had ever been to London.

- "WH" questions

"Where does Peter live?" He wanted to know where Peter lived.

4. **Pitanja**

a) Tag questions

You will come, won't you?

b) Učtiva pitanja

Would you give me the book, please?

II IMENIČKA GRUPA

1. **Član**

a) Određeni član ispred prezimena u množini, ispred naziva muzičkih instrumenata, u predloškim frazama.

the Smiths, the piano, in the morning

b) Neodređeni član u uzvičnim rečenicama

What a day! What a mess!

v) Nulti član uz nazive sportova i igara

He plays football.

2. **Imenice**

- Adjektivalna upotreba imenica

She likes chesse pie. Who has seen the film "Love Story?"

- Pluralia tantum

scissors, spectacles, trousers

3. **Zamenički oblici**

Zamenice

a) Uzajamno povratne zamenice - each other, one another

Tom and Mary have known each other for years. We must understand one another if we want to live together.

b) Relativne zamenice - who, which, whose, what, that

This is the man who you met last night.

The book which I brought this morning is Mary's. Say what you think of him. I saw the man that you told me about.

v) Odrične zamenice (none, složenice sa no - nobody, no one, nothing)

Nobody saw him. I saw nothing. None of us is getting any younger.

4. **Pridevi**

a) Obnoviti poređenje prideva

b) pridevi u nominalnoj funkciji

the rich, the poor i dr.

Ne' s sollecting money for the blind.

5. **Brojevi**

Četiri računske radnje

III GLAGOLSKA GRUPA

1. **Glagoli**

a) Vreme i aspekt glagola - obnavljanje

b) The Present Perfect Tense

- uz priloge ever, never, since, for, lately

Have you ever been to London? I have never seen a mummy.

I haven't seen him since his birthday. He has been ill for two weeks now. Have you seen a good film lately?

- u kontinuativnom značenju

Have you been to the cinema this week?

v) The Past Perfect Tense

After I had heard the news I hurried to see him.

g) The Passive Voice (simple present/past)

English is spoken all over the world. This book was published last month.

d) Nepotpuni glagoli - should, would, ought to

You should go to the dentist. Would you do me a favour?

You ought to finish it on time.

đ) Dvočlani glagoli (frazalni i predloški)

take a look, run short of, turn into, go into i dr.

e) Gerund

a) Posle predloga

She is fond of reading. She left without saying a word.

b) Posle nekih glagola (enjoy, prefer, keep on i dr.)

She enjoys painting. She prefers reading to walking.

2. **Prilozi**

Poređenje priloga

fast-faster - fastest; cleverly - more cleverly - most cleverly

IV GRAĐENJE REČI

Najčešći prefiksi i sufiksi za građenje glagola

dis-, mis-, re-, un-; -en, -ize, -fy

V LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze.

VI LEKSIKOGRAFIJA

Struktura i korišćenje jednojezičnih rečnika

IV razred

SADRŽAJI PROGRAMA

I REČENICA

1. **Složena rečenica**

a) Adverbijalne klauze

- namerna

He went to the airport to see Mary off.

- uzročna

We camped there because it was too dark to go on.

b) pogodbene rečenice

- realna

I shall understand you better if you speak slowly.

- potencijalna

If I had the book, I would give it to you.

- irealna (R)

If I had seen him, I would have told him to come.

II IMENIČKA GRUPA

1. **Član**

a) Obnovite naučene upotrebe člana.

b) Određeni član uz gradivne imenice, nazive godišnjih doba, obeda, uz nazive institucija, hotela

The milk I bought yesterday was sour. I'll always remember the spring of 1975. The supper I had last night was very good.

He booked a room at the Metropol.

v) Nulti član uz delove dana (sa predlogom at)

at sunset:

g) Član uz nazive novina i časopisa - Vogue, The New York Times

2. **Imenice**

a) Obnoviti množinu imenica

b) Genitiv mere

a two miles's walk, a day's work

v) Dupli genitiv (R)

a friend of his father's

3. **Zamenički oblici**

a) Zamenice

- Obnoviti naučene zamenice

- Bezlična upotreba ličnih zamenica množine (we, you, they)

They say she left him years ago.

- Neodređeno ONE

I needed a pen and he gave me one.

- Opšte zamenice (each, all, složenice sa every, everybody, everyone, everything)

Everybody liked him. He knew everyone. I know everything.

Each had a book. He was sorry for them all.

b) Determinatori

- Obnoviti naučene determinatore

- Opšti determinatori

every, each, all

He comes here every day. Each boy got an apple. He works all day.

4. **Pridevi**

Obnavljanje upotrebe i poređenja prideva.

5. **Brojevi**

Decimali, razlomci

III GLAGOLSKA GRUPA

1. **Glagoli**

a) Vreme i aspekt glagola - obnoviti

b) The Present Perfect Continuous

She has been living here since 1980.

v) The Passive Voice (future, present perfect)

Your letter will be delivered tomorrow. His books have been translated into English:

g) Gerund

Posle prideva worth, busy

She was busy peeling the apple. The exibition is worth seeing.

d) Infinitiv

Infinitiv sa TO i bez TO (bare infinitive)

Are you ready to go now? I must finish this homework.

He makes us work very hard. I saw him cross the street.

Posle upitnih reči

I don't know how to open this box. I've no idea which bus to take.

Posle prideva (R)

I'm glad to have met you. This bag is too heavy to carry.

đ) Participi

Participi kao adjektivali

stolen money, running water

e) Nepotpuni glagoli

can (be able to, be allowed to)

Can I use your phone, please?

could

Could I use your phone?

must (have to)

I must try to be nicer to him. I have to go home.

Dvočlani glagoli (frazalni i predloški) - take part, give up, call on i dr.

2. **Prilozi**

a) Konverzija priloga i prideva

early, fast pretty i dr.

She's a pretty girl. It's pretty hard for us to understand him.

This is a fast car. He runs fast.

b) izvedeni sa -ly uz promenu značenja. (hard near i dr.)

He works hard. He hardly works at all.

3. **Predlozi**

Sistematizacija predloga za vreme, pravac kretanja, mesto i način.

IV TVORBA REČI

Tvorba složenica i deminutiva

cable car, breakdown, passer by; i dr.; gosling, leaflet i dr.

V LEKSIKOLOGIJA

Idiomi i fraze.

VI LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, rečnik izgovora.

Nemački jezik

II razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Uz korišćenje rečeničkih modela obrađenih u prvoj godini uvesti sledeće nove oblike:

PASIVNE KONSTRUKCIJE

- Pasiv radnje (prezent, preterit)

Dieses Buch wird viel gelesen. Darber wird oft gesprochen. In unserer Schule wurde viel Sport getrieben. Ihre Leisutungen wurden viel gelobt.

- Pasiv stanja (prezent, preterit)

Dieser Roman ist schon bersetzt. Sind die Aufgaben noch nicht gelst? Die Ausstellung war gut vorbereitet. Nein, sie waren nicht eingeladen.

NEUPRAVNI GOVOR

- Za radnju koja se dešava istovremeno sa momentom govora:

konjunktiv prezenta ili preterita

Sie sagt: "Ich gehe jetzt ins Jugendheim."

Sie sagt, sie ginge jetzt ins Jugendheim.

Sie sagt, da sie jetzt ins Jugendheim ginge.

- Pitanje u neupravnom govoru

Er fragt mich, ob ich mitkomme. Sie fragten uns, wer/wo, wohin, woher, wie, wann... usw.

- Negativno pitanje

Du kennst ihn nicht? Doch, ich kenne ihn gut.

Hat er das noch nicht gesehen? Doch!

INFINITIV SA "ZU" UZ NEKE GLAGOLE I IZRAZE

Hast du noch viel zu lemen?

Sie hat keine Lust (Zeit, keinen Wunsch), mit ihm darber zu sprechen.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE (položaj glagola)

- Vremenske rečenice (wenn, als, bis, whrend)

Als die Stunde endete, gingen wir in den Park. Wenn er Zeit hat, spielen wir Schach. Ich werde warten, bis du kommst. Whrend wir Fuball spielen, kannst du ins Kino gehen.

- Uzročne rečenice (weil, da)

Er kann nicht kommen, weil er dem Vater helfen mu.

Da er dem Vater helfen mu, kann er nicht kommen.

- Odnosne rečenice

Hier ist das Buch, das du lesen sollst. Das war der Bus, den wir nehmen sollten.

- Pogodbene rečenice. Realne (wenn)

Wenn du Lust hast, komm mit ins Kino! Wenn sein Freund wnscht, gehen wir heute ins Konzert.

- Potencijalne rečenice (wenn; konjunktiv preterita ili wrde + infinitiv)

Wenn es noch Zeit gbe, wrde ich gern die Stadt besichtigen.

Wenn ef frei wre, kme er bestimmt.

Član

- Određeni i neodređeni u svim padežima jednine i množine

- Određeni član uz geografske pojmove: nazive zemalja muškog i ženskog roda, reka, planina, mora, zatim uz imena godišnjih doba, meseci i dana u nedelji

Sie waren am Schwarzen Meer. Er lebt in der Trkei.

Der Montag ist der erste Tag in der Woche. Der Sonntag ist heute. Der Sommer ist die heieste Jahreszeit.

- Nulti član. Lična imena, nazivi zemalja srednjeg roda, imena gradova, kontinenata, predikativno upotrebljeni nazivi zanimanja, gradivne imenice, uzvici i izrazi.

Jugoslawien ist eine sozialistische fderative Republik.

Berlin ist die Hauptstadt der DDR. Ich soll Milch, Brot und Butter kaufen. Hilfe! Zu Bett gehen, zu Wort kommen.

Zamenice

- Lične, pokazne, prisvojne i relativne zamenice u promeni

Hast du meinen Bruder gesehen? Gib mir dein Heft, bitte!

Hast du diese Schallplatte gehrt? Das ist die schallplatte, die ich gestern gekauft habe. Das darf man nicht tun.

Pridevi

- Pregled pridevskih promena

- Poređenje prideva

Das war eine interessante Ausstellung. Ich habe heute einen guten Film gesehen. Wir fahren mit dem letzten Bus. Er war immer der beste Schler in unserer Klasse.

Redni brojevi

Heute ist der 15. Januar. Wir lernen die 19. Lektion.

Glagoli

- Prezent i preterit konjunktiva; pluskvamperfekt indikativa

LEKSIKOLOGIJA

- Složenice, prefiksacija glagola, izvedene imenice i pridevisufiksacija

Hochschule, Schulzimmer, Schulhof, aufstehen, beantworten, einziehen, Einheit, Schnheit, Freundschaft Frhlichkeit, zeiting, fahrbar, herzlich

LEKSIKOGRAFIJA

Upotreba dvojezičnih rečnika.

III razred

SADRŽAJI PROGRAMA

SINTAKSA

Valentnost glagola i osnovni rečenični modeli

Sie verkuft Obst. Du hilfst mir. Ich habe dir die Schlssel gegeben. Wir denken an die Zukunft.

Nominalne i pridevske fraze

Dieses dicke langweilige Buch. Der alte Hut unseres Lehrers. Sehr schnell, hchst interessant, reich an Kupfer, stolz auf mich

Neupravni govor - radnja se dešava pre ili posle trenutka govora

Sie sagt, sie habe/htte ihn gesehen. Er behauptet, er werde/wrde sofort schreiben.

Konjunktiv u samostalnoj rečenici (želja, pretpostavka)

Htte ich nur Zeit! Du knntest recht haben!

Zamenica "es" (kao subjekt i objekt)

Es ist hicht leicht, mit dir zu leben. Er schaffte es rechtzeitig die Fahrkarten zu lsen.

Infinitivne konstrukcije sa "zu", "um zu", "ohne... zu" "statt... zu"

Sie hat keine Lust mitzukommen. Er hrte mir zu, ohne etwas zu sagen.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

- Vremenske (nachdem, bis)

Nachdem sie das gehrt hatte, begann sie zu weinen.

Sie wartete auf ihn, bis die Vorstellung zu Ende war.

- Irealne (sa wenn ili bez njega)

Wenn er das gehrt htte/Htte er das gehrt, wre er glcklich gewesen.

- Namerne rečenice (damit)

Ich sage es, damit du es begreifst.

- Načinske (indem, ohne da, statt da)

Er redete, indem er das Bild betrachtete. Er ging aus dem Zimmer, ohne da es jemand bemerkte.

MORFOLOGIJA

- Glagoli - futur pasiva (radnje i stanja); konjunktiv perfekta, pluskvamperfekta i futura

- Zamenički prilozi

- Predlozi sa genitivom

- Prilozi za vreme, mesto, uzrok i način

LEKSIKOLOGIJA

- Osnovni obrasci tvorbe reči. Osnovno i preneseno značenje reči

LEKSIKOGRAFIJA

- Struktura i korišćenje jednojezičnih rečnika.

IV razred

SADRŽAJI PROGRAMA

SINTAKSA

Valentnost glagola, prideva i imenica, sa težištem na razlikama u srpskom i nemačkom jeziku

Er hnelt seinem Vater. Sie ist zu allem fhig.

Hoffnung aus bessere Zukunft. Mangel an Kohle.

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

- Posledične rečenice (so... da; nicht so... als da - glagol u konjunktivu preterita)

Er ist so taub, da er nichts gehrt hat. Er ist nicht so taub, als da er nichts hren knnte.

- Poredbene rečenice (wie, als, als ob, als wenn - glagol u konjunktivu)

Es war so leicht, wie wir es erwartet hatten. Es war leichter, als wir es erwartet hatten. Sie sieht aus, als ob sie ganze Nacht nicht geschlafen habe/htte.

Er redete, als ob er alles w□te.

- Dopusne rečenice (obwohl, obschon)

Obwohl es schon spt war, wollte er nicht nach Hause gehen.

ZAMENIČKE FRAZE

Du in der letzten Bank, er als Direktor, wir Jugoslawen, ich armer Teufel!

MODALNI GLAGOLI

- perfekt modalnih glagola

- za izražavanje želje, pretpostavki i slično

Er hat nicht kommen wollen. Sie will in Wien gelebt haben. Sein Vater soll sehr alt sein. Das drfte nicht lange dauern.

PARTICIP PREZENTA I PERFEKTA (atributivna i predikativna upotreba)

Das schlafende Kind; der verlorene Ring

Er hrte schweingend zu. Von der Reise zurckgekehrt, traf er neimanden zu Hause an.

MORFOLOGIJA

Negacija sa: keineswegs, nirgendwo, nirgendwohin, niemand, niemals, weder... noch

Er wird uns niemals verlassen.

Sie ist weder faul noch dumm.

LEKSIKOLOGIJA

- Fraze i izrazi, leksikalizovani spojevi reči, idiomi.

- Najčešće derivacije i polusloženice po vrstama reči

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnik sinonima, antonima, homonima; frazeološki rečnik.

Ruski jezik

II razred

III razred

IV razred

Napomena

Francuski jezik

II razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Sadržaje iz prve godine integrisati u nove oblike i koristiti u različitim govornim situacijama već usvojenom i novom leksikom.

Izrazi:

Il faut + infinitif

Il faut travailler.

On doit + infinitiv

On doit servir...

Kako postaviti pitanja:

a) par l'intonation seule:

Tu viens chez moi? Oui,... Non,...

b) est-ce que...

Est-ce que c'est fini?

qu'est-ce que Quest-ce que vous faites?

v) par l'inversion

Vient-il ce soir? Descendez-vous dans notre htel?

g) pronoms interrogatifs (qui-sujet et objet) qui, de qui, quoi, avec qui, pour qui...

Qui est venu? Que fait-il?

De quoi s'agit-il? A quoi pensez-vous? Pour qui est cette lettre?

d) adjectifs interrogatifs

Quelle est son adresse?

Quel pays allez-vous visiter?

đ) adverbes interrogatifs

O va-t-il? D'o vient-il?

Depuis quand attendez-vous ici?

Comment est-il venu? (en voiture, par le train, pied, bicyclette,...)

Pourquoi va-t-elle Belgrade? Parce qu' elle veut voir la ville.

Les questions indirectes:

Dites-moi combien de garons travaillent ici. Je vous demande pourquoi il part.

U okviru ovih struktura obrađuju se sledeći gramatički oblici:

Groupe du nom

Slaganje determinanta sa imenicom u rodu i broju, uz uočavanje razlika u izgovoru i prepoznavanje nastavaka u tekstu. Upotreba određenog ili neodređenog člana u najtipičnijim slučajevima i glavna pravila o upotrebi imenica bez člana. Pregled determinanta (iz prošle godine) dopuniti: tous les dterminants possessifs; les dterminants indfinis: chaque, autre, certain, quelques; tout (u različitim značenjima kao: tout le pays,

tout pays indpendant, tous les pays...). Mogućnosti kazivanja posesivnosti (pored adjectifs possessifs) i pomoću moi, toi... itd.

Groupe du veerbe

Pass compos - avec avoir et avec tre - uz ukazivanje na slaganje sa participom kada se takvi slučajevi pojave u tekstu.

Imparfait, Futur. Conditionnel prsent. Upotreba imperfekta za nesvršenu (trajnu) radnju u prošlosti i prošlog vremena za svršenu radnju - u govornom jeziku. Kondicional samo u frazama, kao: je voudrais une tasse de th. Elle aimerait une chambre. Pourriez-vous me donner votre passeport.

Govorni modeli sa primerima:

Sujet + Verbe + Complment d'objet (direct, indirect): Je montre cette salle mes clients. Je leur montre cette salle. Tu me montreras la piscine. Oui, je te la montrerai.

Sujet + Verbe + Adverbe: Il conduit attentivement.

Sujet + Verbe + Complment circonstanciel de licu: en (au)aux - pour les pays, les continents, les rgions (en Yougoslavie, au Montngro, aux Etats-Unis, en Afrique, au Japon, en Egypte, en Provance... etc.)

Comparaison des adjectifs qualificatifs et des adverbes (plus (aussi) moins...); (meilleur, mieux); kao: Elle est plus jeune que lui. Il parle franais aussi bien que toi, mieux que son frre. Cette robe est plus lgante mais moins chre que celle-l. C'est mon meillur ami.

LEKSIKOGRAFIJA

- Upotreba dvojezičnih rečnika

III razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice

Zavisne rečenice (subordinacija)

(a) vezničke rečenice:

Vremenske sa quand (osnovna sintaksa) ds que, avant que, pendant que.

Uzročne sa parce que, puisque.

Pogodbene sa si (Si je viens, si j'avais...)

b) objekatske rečenice sa **que**: najvažniji glagoli koji zahtevaju indikativ, odnosno subjunktiv.

Slaganje vremena. Samo u slučajevima kada je u objekatskoj rečenici sa que indikativ, a u glavnoj neko prošlo vreme.

(v) zavisno-upitne rečenice: najvažniji obrti.

(g) relativne rečenice sa **qui**, **que** - osnovna pravila.

Upotreba infinitiva: Nekoliko najvažnijih glagola koji infinitivnu dopunu vezuju: 1. bez predloga, 2. pomoću de, 3. pomoću .

Konstrukcija **pour** + infinitiv prezenta.

Particip prezenta i gerundiv u funkciji zavisne rečenice.

Morfologija sa sintaksom rečeničkih delova

a) **imenička grupa**

Imenice. Proširivanje znanja o građenju ženskog roda i množine.

Članovi. Određeni, neodređeni i partitivni - osnovna pravila upotrebe. Partitivno de posle izraza za količinu.

Demonstrativi kao determinanti.

Posesivi kao determinanti.

Brojevi. Sistem prostih, rednih brojeva i razlomački brojevi.

Pridevi. Proširivanje znanja o građenju ženskog roda i množine.

Poređenje prideva. Pridevi sa dva oblika u muškom rodu.

Predlozi. Upotreba , de, en, par, dans.

b) **Glagolska grupa**

Lične zamenice. Sistematizacija nenaglašenih i naglašenih oblika.

Zamenica on.

Priloške zamenice: en, u (osnovna pravila upotrebe)

Glagoli. Vremena indikativa: futur, imperfekt, pluskvamperfekt.

Vremena subjunktiva: prezent. Kondicional prezenta.

Particip perfekta.

Pronominalni glagoli (u gore navedenim oblicima). Slaganje participa perfekta - osnovna pravila.

Prilozi. Pregled priloških grupa.

Fonetika

Vežbe iz fonetike:

1. Osnovne samoglasničke opozicije:

- obrazac lit (lu) loud

- obrasci peur / pre, le / les, mener / mn, je dis / j'ai dit

2. Izgovor poluvokala.

3. Vezivanje u grupi determinant + imenica i u grupi lična zamenica + glagol.

4. Intonacija proste i prostoproširene potvrdne i upitne rečenice.

Pravopis

Pravopis oblika predviđenih za ovaj razred. Dijalektički znaci.

LEKSIKA

Nekoliko najvažnijih homonimskih serija.

LEKSIKOGRAFIJA

Upotreba jednojezičnih rečnika

IV razred

SADRŽAJI PROGRAMA

Sintaksa rečenice.

Zavisne rečenice (subordinacija).

a) Vezničke rečenice:

Pogodbene sa **si** (si j'avais eu)

Finalne sa **pour que, afin que.**

b) Objekatske rečenice sa **que**: najvažniji glagoli koji zahtevaju indikativ, odnosno subjektiv.

v) Relativne rečenice sa **dont, o** - osnovna pravila. Upotreba infinitiva. Konstrukcije **avant de** + infinitiv, **sans** + infinitiv, **aprs** + infinitiv.

Particip prezenta u pridevskoj funkciji.

Morfologija sa sintaksom rečeničkih delova.

a) **Imenička grupa**

Imenice. Imenice sa dva roda.

Određeni član. Glavni slučajevi odsustva člana.

Demonstrativi u funkciji pronomena. Pojačanje sa ci i l

Posesivi u funkciji pronomena.

Pridevi. Mesto prideva uz imenicu.

Prilozi. Upotreba , de, en, par, dans - šira sintaksa.

b) **Glagolska grupa**

Glagoli. Vremena indikativa: anteriorni futur, prosti perfekt (u pisanom jeziku). Vremena subjunktiva: perfekat. Kondicional perfekta. Infinitiv perfekta. Particip prezenta i gerundiv.

Pronominalni glagoli (u gore navedenim oblicima). Pasiv. Najvažniji aspekatski glagoli.

Prilozi. Priloški izrazi.

Fonetika

Vežbe iz fonetike.

1. Osnovne samoglasničke opozicije:

- obrazac vent/vont vin

- obrasci chien/chienne, bon/bonne, paysan/paysanne

2. Fonetske posledice aspirovanog **x**.

3. Nazalni vokali u vezivanju (mon ami, un ami, en allant nasuprot ancien appartement).

4. Mesto akcenta u francuskom.

Pravopis

Pravopis oblika predviđenih za ovaj razred.

LEKSIKA

Nekoliko homonimskih serija.

LEKSIKOGRAFIJA

Rečnici sinonima, homonima, frazeološki rečnici.

Program
španskog jezika kao drugog stranog jezika za gimnaziju

II razred

(druga godina učenja)

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci za drugi razred, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju drugog razreda, učenik treba da:

- razume dijaloge i monološka izlaganja do deset kraćih rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji većinom sadrže jezičku građu obrađenu tokom prvog i drugog razreda.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti;

- postavlja pitanja predviđena programom za drugi razred, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta ili na jednostavnu svakodnevnu situaciju;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane); stupi u dijalog i u okviru šest do osam replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog i drugog razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko kratkih rečenica saopšti sadržaj narativnog teksta, ili opiše situaciju, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, praznik, neki uspeh, Novu godinu, Božić, Uskrs.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- razume, globalno i selektivno, sadržaj elektronske poruke, telefonske pisane poruke, telegrama i kratkog neformalnog pisma;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od isključivo poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i nepoznate reči, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja;

- piše složenije rečenice i tekstove do 80 reči na osnovu datog modela;

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u razredu ili njega lično;

- piše rečenice izolovano ili u kraćim celinama (do 80 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše jednostavne elektronske poruke, telegrame i kratka neformalna pisma;

- izdvoji najbitnije elemente iz obrađenog dijaloga ili teksta i preformuliše sadržaj uz korišćenje savladane jezičke građe (do 80 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Istaći zahtev ili želju	Quiero hacerlo! Me gustaria ir contigo.
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Me gusta aquel vestido. A Miguel le encanta jugar al tenis.
Iskazati osete ili strah	Tengo miedo de (que)...
Informisati se o rasporedima, terminima, i sl.	A qu hora sale el tren para Madrid? Cundo vas a estar en Segovia?
Iskazati svoje mišljenje	Yo creo/pienso/te aseguro/Estoy seguro de que... Me parece/Parece mentira...
Iskazati sumnju	Dudo que. No creo que...
Opisati osobu ili mesto	Es una persona muy agradable, alegre y llena de energia
Dati savet	Es mejor/Es recomendable/Es necesario...
Izraziti (ne)slaganje	(No) estoy de acuerdo
Dogovarati se	Nos encontramos a las siete en frente del colegio y tomamos un caf juntos?
Pripovedati prošle događaje	Eran las ocho de la maana cuando son el telfono...
Kupovati	Perdona, estoy buscando una blusa blanca... Llevo la talla 38... Me queda bien, mal, grande, pequea...
Razgovarati o planovima za budućnost	El verano que viene, voy a viajar a Espaa
Opisati odnos s nekom osobom	Maria es muy simptica, nos llevamos muy bien...
Komunicirati telefonom	Hola! Diga! Halo! Buenas tardes, soy Maria. me puede

	poner con Miguel, por favor?

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica (zanimanja članova porodice, vođenje domaćinstva, ishrana, opis mesta, škola (problemi učenika, sistem obrazovanja lični stav učenika prema školi), slobodno vreme, druženje, muzika, sport značajni kulturni spomenici i istorijski događaji, putovanja, snalaženje u stranoj zemlji.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji

Fonetika i ortografija

Pravilna upotreba akcenta. Pravilna upotreba apostrofa.

Morfosintaksa

Član

Proširivanje znanja o upotrebi određenog i neodređenog člana.

Najvažnija pravila o upotrebi člana uz vlastite imenice.

Upotreba člana uz geografske pojmove, dane u nedelji, mesece,...

Imenica

Proširivanje znanja o rodu i broju imenica.

Zamenice

Mesto nenaglašenih ličnih zamenica uz glagol u finitnom i infinitnom obliku

Združeni oblici nenaglašenih ličnih zamenica.

Povratne zamenice.

Pridevi

Poređenje prideva: pozitiv, komparativ, relativni superlativ. Analitičko građenje superlativa apsolutnog (elativa) pomoću priloga muy. Sufiks - simo.

Pridevi *bueno*, *malo*, *grande* i *pequeo* (poređenje i apokopa)

Brojevi do 1000 i više hiljada.

Glagol

Pretprošlo svršeno vreme (*Pretrito pluscuamperfecto*).

Particip prošli najfrekventnijih nepravilnih glagola

Subjunktiv prezenta (*Presente del Subjuntivo*)

Upotreba subjunktiva prezenta u naredbama, u neupravnom govoru i uz izraze sumnje i nesigurnosti

Osnovne glagolske perifraze sa infinitivom (*tener que + Infinitivo, deber + Infinitivo, al + Infinitivo, acabar de + Infinitivo, hay que + Infinitivo*)

Prilog

Poređenje priloga

Mesto priloga u rečenici

Upotreba *tan* i *muy*

Predlozi

Proširivanje znanja o upotrebi predloga

Sintaksa

Zavisne rečenice: vremenska sa cuando, mientras, mientras que

Uzročne: *Voy al cine porque porque quiero ver esa pelicula.*

Namerne: *Trabajo para ganar dinero.*

Uzvične: *Qu vergenza!*

Neupravni govor:

a) izjave: *Tu tio dice que Belgrado es una ciudad muy bonita.*

b) molbe, zahtevi, naredbe: *Te pide que tengas paciencia y que experes cinco minutos ms.*

v) pitanja: *Roberto pregunta a Mario si Ana es espaola.*

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

III razred

(treća godina učenja)

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju trećeg razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i jednostavna objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja od deset do četrnaest rečenica, iskazana prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji sadrže isključivo jezičku građu obrađenu tokom prvog, drugog i trećeg razreda.

Usmeno izražavanje:

Učenik treba da:

- koristi spontano najčešće ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- postavlja pitanja predviđena programom za prvi, drugi i treći razred, a koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevnu situaciju ili na predmet njegovog interesovanja;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji na času (davanje dozvole, izricanje zabrane, davanje saveta, sugerisanje);

- stupi u dijalog i u okviru osam do deset replika, postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija (govornih činova) i leksike obrađenih tokom prvog, drugog i trećeg razreda;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica predstavi sebe ili drugoga, dajući pored osnovnih podataka, i obaveštenja koja se tiču sklonosti i interesovanja;

- u nekoliko rečenica saopšti sadržaj dijaloga ili narativnog teksta, ili opiše situaciju, mesto, sliku i lice, predmet itd;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savladava osnovna pravila grafije i ortografije uz uočavanje pravilnosti i nepravilnosti;

- razume obveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od pretežno poznate jezičke građe;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži poneku nepoznatu reč, pod uslovom da nisu u pitanju ključne reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- dalje upoznaje osnovna pravila i karakteristične izuzetke kada je reč o ortografiji u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja i uočava pravilnosti i nepravilnosti;

- piše kratke tekstove na osnovu datog modela (do 100 reči);

- odgovori na pitanja (ko, šta, gde, kako, zašto) koja se tiču obrađene teme, situacije u njegovoj okolini ili njega lično;

- piše kraće celine (do 100 reči), na osnovu date slike ili drugog vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja;

- piše kratka neformalna pisma raznovrsnog sadržaja;

- prepriča, rezimira obrađeni dijalog ili tekst uz izdvajanje najbitnijih elemenata i preformulisanje sadržaja (do 100 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Obratiti se nekome na formalan način	Me permite preguntarle/Me gustaria enterarme...
Poželeti sreću	Enhorabuena! Felicidades!
Govoriti o svojim i tuđim ukusima	Me gusta ese libro. Segn Maria es aburrido.
Pohvaliti nekoga	Estupendo! Excelente! Bien hecho!
Podeliti s nekim radost, ili izraziti saosećanje	Me alegra.../Lo siento mucho.../Me da pena...
Tražiti razna obaveštenja o trećoj osobi ili o nekom predmetu, mestu i sl.	De dnde es aquella muchacha? Cmo te ha parecido la pelicula?
Dati informaciju o vremenskim okvirima neke radnje	Voy a estudiar hasta las cinco, despus estoy libre.
Iskazati nesigurnost	No estoy seguro,a/Dudo que.../Temo que...
Iskazati pretpostavku	Debe estar por aqu. Supongo que..
Tražiti informacije razne vrste	Cundo podrs venir a visitarnos?
Iskazati učtiv zahtev	Me podra ayudar, por favor? Me hace el favor de...?
Dati razna uputstva i informacije (u vožnji, tokom šetnje, u učionici)	Toma esta calle hasta la primera esquina, dobla a la derecha y sigue todo recto hasta el Museo de Bellas Artes.
Iskazati osnovne osobine predmeta	El libro que estoy leyendo es una novela de unas 200 pginas...
Obavestiti druge o svojim doživljajima	El otro da, encontr a Miguel en la calle ...
Tražiti od drugoga da priča o svojim doživljajima i iskustvima	No me has contado cmo terminaste la tarea de fsica el otro da.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: problemi porodice i pojedinca, život u gradu, specifičnosti svakodnevnog života, društvena kretanja, mogućnosti obrazovanja, savremene tehnologije (kompjuter, mobilna telefonija i sl.), slobodno vreme, druženje, muzika, sport, putovanja, ekologija.

Morfosintaksički sadržaji

Član

Produbljivanje znanja o upotrebi određenog i neodređenog člana

Imenica

Neke nepravilnosti imenica muškog i ženskog roda (*el tema, el dilema, el sistema, la victima, el testigo...*)

Defektne imenice sa oblicima samo za jedninu ili množinu (*las tijeras, los pantalones...*)

Gradivne imenice (*harina, arena ...*)

Zamenice

Pregled svih oblika združenih nenaglašenih zamenica.

Nenaglašene lične zamenice uz oblike infinitiva, gerunda, i imperativa

Povratne zamenice

Pridevi

Proširivanje znanja o tvorbi i upotrebi prideva

Položaj prideva u odnosu na imenicu (*adjetivos explicativos y especificativos*)

Glagoli

Sistematizacija znanja o zapovednom načinu (*Imperativo*). Odrični oblici zapovednog načina

Glagolski prilog sadašnji, gerund (Gerundio). Upotreba gerunda.

Struktura *estar* + *Gerundio* (*Estoy leyendo un libro muy interesante*)

Ostale glagolske perifraze sa gerundom (*salir* + *Gerundio, ir* + *Gerundio*)

Subjunktiv imperfekta (*Imperfecto del Subjuntivo*)

Upotreba subjunktiva prezenta i imperfekta u zavisnim rečenicama.

Prilozi

Proširivanje znanja o funkciji priloga i njihovom položaju u rečenici

Predlozi

Upotreba predloga u raznim vrstama rečenica. Predloški izrazi.

Sintaksa

Relativne rečenice: *El libro que estoy leyendo es muy interesante*

Komparativne: *Han trabajado menos de lo que esperbamos.*

Posledične: *Estoy muy cansada, de modo que tengo que quedarme en casa*. Subjekatske, objekatske rečenice

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

IV razred

(četvrta godina učenja)

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

A/ Operativni zadaci

Operativni zadaci iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Razumevanje govora

Na kraju četvrtog razreda, učenik treba da:

- razume, pored onih izraza koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad, i objašnjenja nepoznatih reči pomoću poznatog a već aktivno usvojenog vokabulara;

- razume dijaloge i monološka izlaganja, iskazane prirodnim tempom od strane nastavnika, drugih učenika i preko zvučnog materijala, a koji uglavnom sadrže prethodno obrađenu jezičku građu;

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- u potpunosti savlada izgovor glasova;

- pravilno reprodukuje osnovne intonacijske šeme;

- koristi spontano ustaljene izraze učtivosti i one koji se tiču najčešćih situacija na času;

- spontano stupa u razgovor u okviru obrađene tematike i govornih činova;

- postavlja pitanja predviđena Programom, koja se odnose na sadržaj obrađenog dijaloga, narativnog teksta, na svakodnevne situacije, na događaje u prošlosti, na namere sagovornika ili na predmet njegovog interesovanja;

- stupi u razgovor telefonom;

- monološki, bez prethodne pripreme, u nekoliko rečenica, iskaže mišljenje o nizu pitanja;

- u nekoliko rečenica ispriča lični doživljaj u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- ispriča sadržaj dijaloga ili narativnog teksta;

- daje imperativne iskaze u komunikaciji;

- spontano čestita rođendan, Novu godinu, Božić, Uskrs, postignut uspeh.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- dalje savlada tehnike čitanja;

- dalje savladava pravila grafije i ortografije kao i najznačajnije nepravilnosti;

- razume obaveštenja i upozorenja na javnim mestima;

- razume elemente nečije biografije, odnosno curriculum vitae;

- razume, globalno i selektivno raznovrsne sadržaje neformalnog pisma ili elektronske poruke, telefonske poruke;

- razume, globalno i selektivno, sadržaj nepoznatog teksta koji se sastoji od uglavnom poznate jezičke građe;

- razume logičke odnose između rečenica i dužih celina;

- razume globalno sadržaj nepoznatog teksta koji sadrži i izvestan broj nepoznatih reči.

Pisano izražavanje

Učenik treba da:

- savlada osnovna pravila ortografije i karakteristične izuzetke;

- piše svoj curriculum vitae;

- piše kratke sastave (do 150 reči), posebno one u kojima se pripovedaju događaji u prošlosti, uz davanje pojedinosti o situaciji, mestu i glavnim akterima;

- piše kraće celine (do 150 reči), na osnovu datih elemenata, vizuelnog, zvučnog ili pisanog podsticaja i iskaže svoje mišljenje o temi;

- piše kratka neformalna pisma, elektronske poruke, telefonske poruke raznovrsnog sadržaja;

- prepriča i preformuliše sadržaj obrađenog dijaloga ili a uz izdvajanje bitnih elemenata i poštovanje logičkih odnosa između delova teksta (do 150 reči).

B/ Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi iz prethodnih razreda, iako u velikoj meri već savladani, moraju se stalno obnavljati i proširivati.

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Obratiti se grupi na formalan način	Seoritas y seores, tengo el honor de...!
Tražiti informacije razne vrste	Perdone. dnde puedo encontrar un restaurante bueno?
Iskazati sud o nekome ili nečemu	A mi me parece... (No) creo que...Pienso que...
Govoriti o svojim ili tuđim iskustvima	La noche pasada nos lo pasamos la bomba.
Iskazati nesigurnost u vezi s prošlim događajima	Tengo miedo de que no hayan llegado a tiempo. No estoy segura de que se lo hayan dicho.
Iskazati pretpostavku u vezi sa nečim	Espero que sepas...
Izraziti mogućnost u	Si tengo dinero, ir al cine.

sadašnjem/budućem trenutku	
Izraziti nemogućnost u sadašnjem trenutku	Si tuviera dinero, viajara a Espaa.
Izraziti pretpostavku u vezi s prošlim događajima	Si se lo hubiera dicho, lo habra terminado a tiempo
Iskazati učtiv zahtev	Perdone, pero necesito que me acompae.
Opisati osobe i situacije vezane za prošlost	Fue un fin de semana muy divertido. Lo pasamos muy bien. Mi padre sali para saludarle...
Dati precizna uputstva u vezi sa raznim radnjama	Para preparar un bocadillo, es necesario hacer lo siguente...
Dati informaciju o vremenskim okvirima neke radnje	Debera terminar el trebajo antes del mircoles. A partir del jueves tengo que estudiar.
Iskazati osobine predmeta	Es un objeto cuadrado, pesa mucho/poco, est hecho de...
Obavestiti druge o svojim doživljajima	Sabes lo que me pas el otro dia?
Tražiti od drugoga da govori o svojim doživljajima i iskustvima	No me comentaste el final de esa pelcula que viste la semana pasada.

Tematika

Tematski, nastava jezika i civilizacije treba da obuhvati sledeće sadržaje: porodica, školski sistem, sva sredstva i vidovi savremene komunikacije, stereotipi (diskutovati o uvreženim predrasudama i opštim mestima), zaštita životne sredine, zaštita životinja i društveno korisne aktivnosti.

U realizaciji nastave, aktivnosti treba organizovati uz pomoć izvornih materijala koji će na verodostojan način prikazati svakodnevni život i savremenu civilizaciju Španije i zemalja hispanskog govornog područja.

Morfosintaksički sadržaji

Član

Pravila o izostavljanju člana.

Izostavljanje, odnosno upotreba člana u nabrajanjima.

Imenica

Osnovni derivativni sufiksi i prefiksi.

Augmentativi i diminutivi.

Tvorba složenih imenica i množina takvih imenica (kombinacije imenice, glagola i priloga: *sacacorchos, rascacielos, parabrisasa, limpiaparabrisas* i sl.).

Pridev

Položaj prideva u odnosu na imenicu.

Razlike u značenju prideva u zavisnosti od njegovog položaja u odnosu na imenicu (*es un hombre grande, es un gran hombre*)

Zamenice

Proširivanje znanja o sistemu zamenica, ličnih, pokaznih i prisvojnih

conmigo, contigo,...

mismo

Glagol

Osnovna značenja i upotreba prošlih vremena indikativa i subjunktiva u složenim zavisnim rečenicama, kao i u naredbama i uzvičnim rečenicama

Prilog

Klasifikacija priloga na osnovu morfoloških osobina (prosti, izvedeni, složeni prilozi i priloški izrazi).

Predlog

Prosti i složeni predlozi, osnovni principi upotrebe, razlike i sličnosti.

Sintaksa

Zavisne rečenice:

finales, causales, consecutivas, temporales, concesivas, modales, comparativas,...

Kondicionalne rečenice

Leksikografija

Struktura i korišćenje dvojezičnih rečnika.

Učeniku treba pokazati i stalno ga podsticati na posedovanje, upotrebu i pravilno korišćenje rečnika (dvojezičnog i, kasnije, jednojezičnog), dati osnovne podatke o

rečničkoj literaturi odgovarajućeg kvaliteta. Podsticati ga na promišljanje o španskom jeziku, stranim jezicima, maternjem jeziku i jeziku uopšte kao izražajnom sredstvu. Podsticati ga na kontakt sa pisanom literaturom, elektronskim sadržajima i sl.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA DRUGOG STRANOG JEZIKA

(UPUTSTVO)

Strukturu programa čine:

a) zahtevi i sadržaji koji su zajednički za date jezike;

b) zahtevi i sadržaji koji su diferencirani po jezicima i prema zahtevima obrazovnog profila.

U izradi ovog programa primenjeni su isti principi kao i u izradi programa prvog stranog jezika, tj. princip spiralnog programiranja. Prilikom usvajanja gradiva insistira se na komunikativnom pristupu, a gramatika se uči u kontekstu.

Nastava drugog stranog jezika ima odlike početne nastave.

Imajući u vidu uzrast učenika koji započinje učenje drugog stranog jezika, programski zahtevi su dati "zgusnutije" nego što je to slučaj u programima prvog stranog jezika.

U početku nastave potrebno je odvojiti oralno od pisanog, radi efikasnijeg prisvajanja izgovora i karakteristične intonacije. Oralna nastava treba da traje do dve nedelje. U početnoj fazi korišćenje audiovizuelnih sredstava i tehnike totalnog fizičkog odgovora olakšava inicijalno usvajanje lingvističkog sistema stranog jezika i umanjuje eventualne teškoće koje nastaju kao posledica interferencije maternjeg jezika i prvog stranog jezika.

Efikasnost ostvarivanja nastave stranih jezika uslovljena je aktivnim učešćem svakog učenika u vaspitno-obrazovnom procesu i njegovom punom motivisanošću za rad. To se može postići izvođenjem nastave u grupi do 20 učenika i korišćenjem odgovarajućih nastavnih sredstava i oblika rada.

Pismeno izražavanje se neguje odgovorima na pitanja, pisanjem teza za opis, rezimea, pisama kraćih sastava, popunjavanjem formulara i sl.

Gramatika se tumači u meri koja je neophodna za shvatanje zakonitosti jezika, a usvaja primenom različitih tipova komunikativnih vežbi u kojima se gramatička forma pojavljuje kao sastavni deo nosioca značenja jezičke poruke.

Po pravilu, veći deo raspoloživog vremena (2/3 od ukupnog fonda časova) treba posvetiti interaktivnom i aktivnom učenju, i razvijanju umenja, kroz aktivan i kreativan rad učenika na času. Učenik je u centru nastavnog procesa, a nastavnik organizator i koordinator učeničkih aktivnosti.

Predložena tematika je odabrana tako da ne remeti normalno usvajanje jezika. Zasniva se na zadacima nastave i treba da doprinese uspešnoj realizaciji tih zadataka. Teme su date okvirno i ne treba ih poistovećivati sa određenim narativnim tekstom u udžbeniku.

OBRAZOVNI STANDARDI OD I DO IV RAZREDA

U toku I razreda učenik treba da:

- upozna i usvoji fonološki sastav jezika i one prozodijske elemente koji su bitni za usmeno izražavanje i komunikaciju;

- aktivno usvoji oko 350 reči i izraza i ovlada predviđenim morfosintaksičkim strukturama;

- osposobi se za jednostavnu usmenu komunikaciju usvajanjem rečeničkih struktura;

- upozna i usvoji osnovna pravila čitanja, osposobi se za čitanje u sebi i razumevanje pročitanog teksta;

- upozna osnovna pravila grafije i ortografije u okviru stečenih znanja.

U toku II razreda učenik treba da:

- usvoji, korektno reprodukuje i koristi u govoru oko 400 novih reči i izraza, ovlada predviđenim morfosintaksičkim strukturama;

- usavrši izgovor i intonaciju;

- razvije govorno sporazumevanje, razume sagovornika i učestvuje u razgovoru; samostalno monološki izlaže kraće celine;

- prepoznaje naučne strukture u pisanom jeziku i čita tekstove poznate sadržine sa razumevanjem smisla celine i značenja poznatih reči u novom kontekstu;

- dalje upoznaje pravila ortografije;

- piše kratke sastave na osnovu pitanja, slike ili teze.

U toku III razreda učenik treba da:

- usvoji oko 400 novih reči i izraza, uključi i terminologiju vezanu za struku, ovlada predviđenim morfosintaksičkim strukturama u usmenom izlaganju, opisivanju i dijalogu u okviru obrađenih tema;

- osposobi se za razumevanje usmenih izlaganja sagovornika (neposredno ili putem medija);

- dalje se osposobi za razumevanje nepoznatog teksta uz korišćenje rečnika i za pismenu reprodukciju savladanih rečničkih struktura i leksike i pisanje kraćih sastava, pisama i sl;

- osposobi se za korišćenje rečnika i razvijanje samostalnog rada.

U toku IV razreda učenik treba da:

- usvoji oko 350 novih reči i izraza, predviđene morfosintaksičke strukture u spontanom izražavanju i razgovoru o obrađenim temama;

- razume različite rečenične strukture i leksiku u usmenim izlaganjima sagovornika (neposredno ili putem medija) i u tekstovima, šire od obima usvojene jezičke građe;

- osposobi se za davanje osnovnih informacija o našoj zemlji u okviru obrađene tematike i poslova vezanih za struku;

- razvije globalno razumevanje lakših tekstova bez korišćenja rečnika i prepoznaje značenje reči u kontekstu.

Latinski jezik

Oba tipa gimnazije

II razred

(2 časa nedeljno - 74 časa godišnje)**9)****

9) U drugom razredu gimnazije prirodno-matematičkog smera primenjuje se ovaj program u fakultativnoj nastavi latinskog jezika.

SADRŽAJ PROGRAMA

Glagoli

Značenje i upotreba načina. Konjunktiv u nezavisnim rečenicama. Konjunktiv svih vremena u aktivu i pasivu glagola I-IV konjugacije i glagola III konjugacije na io. Konjunktiv svih vremena glagola esse. (6)

Složenice glagola esse. (2)

Deponentni i semideponentni glagoli. Imperativ prezenta pasiva. (3)

Glagolska imena: participi i gerundiv; gerund i infinitivi. (4)

Perifrastična konjugacija aktivna i pasivna. (4)

Verba anomala: ire, ferre, velle i složenice. (6)

Verba defectiva. Verba impersonalia. (3)

Sintaksa glagolskih imena (konstrukcije)

Ablativ apsolutni sa i bez participa. (3)

Akuzativ s infinitivom (kao objekat i kao subjekat). (6)

Nominativ s infinitivom. (3)

Sintaksa rečenica

Nezavisna rečenica. Nezavisno-upitna rečenica. (1)

Složena rečenica i odnos rečenica u njoj. Način u zavisnim rečenicama. Consecutio temporum. Zavisno-upitne rečenice. (4)

Finalne rečenice (2)

Rečenice posle verba postulandi, impediendi, timendi. (2)

Temporalne rečenice. (2)

Kauzalne rečenice. (3)

Koncesivne rečenice. (2)

Konsekutivne rečenice. (3)

Rečenice sa quin. (2)

Komparativne rečenice. (2)

Kondicionalne rečenice. (3)

Relativne rečenice. (2)

Pismeni zadaci: u prvom polugodištu predviđen je jedan kontrolni (test) i jedan pismeni zadatak, u drugom polugodištu dva pismena zadatka (prevod rečenica sa latinskog na srpski jezik i obratno ili prevod lakšeg kontinuiranog teksta sa latinskog jezika uz pomoć rečnika). (6)

Lektira: mitovi i rimske legende u izboru.

NAČIN ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA (UPUTSTVO)

Nastava latinskog jezika u gimnaziji oba tipa ima odlike početne nastave; ali s obzirom na uzrast i iskustvo učenika stečeno u prethodnom školovanju, ona je intenzivnija i efikasnija. Jezički programi se ostvaruju postupnim napredovanjem od sasvim jednostavnih pojmova ka složenijoj građi. Za obradu pojedinih tema, pored udžbenika, treba da posluže i drugi izvori informacija: zvučni i video snimci odabranih nastavnih materijala, radio i televizijske emisije, film, dijapozitivi i sl.

*

S obzirom na to da učenici prvi put uče latinski jezik, povezivanje sa prethodnim znanjima uspostaviti proverom znanja učenika o antičkom Rimu i antici uopšte i utvrditi hronološke i geografske okvire rimske države; istaći da rimska kultura čini beočug između grčke i potonje evropske civilizacije. Na uvodnim časovima treba objasniti da:

- latinski jezik pripada skupini italskih indoevropskih govora, a da sa grčkim jezikom pripada tzv. centum grupi indoevropskih jezika;

- kao i sama rimska književnost i latinski književni jezik se razvio pod uticajem grčkog književnog jezika i grčke književnosti, što je bitno uticalo na podvojenost između književnog jezika i narodnog govora; ova podvojenost se održala do kraja antike;

- za razliku od književnog, izolovanog jezika, narodni govor, vulgarni latinski, razvijao se i menjao spontano, sa posebnim fonetskim promenama, izgovorom, morfologijom i sintaksom, a od njega su potekli romanski jezici;

- uporedo sa književnim jezikom koegzistirao je i kolokvijalni govor u svakodnevnom saobraćanju obrazovanih ljudi kao i administrativni latinski, a od 4. veka i crkveno-latinski, tj. književni jezik sa mnogim elementima narodnog govora;

- političkom ekspanzijom Rima širilo se uporedo i govorno područje latinskog jezika te se pojavljuje i provincijalni latinitet;

- latinski jezik je opstao kao jezik crkve, škole, književnosti i diplomatije tokom srednjeg veka i da je nakon pojave književnosti na nacionalnim jezicima ostao prisutan u evropskoj kulturi kao jezik crkve, filozofije i nauke sve do 19. veka, a da danas, sa grčkim jezikom, čini okosnicu naučne terminologije.

Pri obradi latinskog pisma ukazati na vreme kada Latini i Italici posredstvom Etruraca, primaju od grčkih doseljenika grčki alfabet zapadnog tipa, i uporediti sa nastankom ćiriličnog pisma. Istaći da se tokom antike koristi samo kapitala i kao knjižno, epigrafsko i diplomatsko pismo.

Obrađujući izgovor u latinskom jeziku objasniti učenicima pravila i klasičnog, rekonstruisanog, izgovora i tradicionalnog, koji je nastao pod uticajem nacionalnih izgovora u srednjem veku. Učenici su obavezni da primenjuju oba izgovora.

Pri obradi akcenta ukazati na to da je priroda akcenta u latinskom jeziku dinamička (ekspiratorna) i da se po tome razlikuje od akcenta u srpskom jeziku, čija je priroda tonska (melodijska), i na ulogu penultime pri naglašavanju višesložnih reči.

Pored neophodnog povezivanja latinskog jezika sa srpskim, kad god je to moguće, treba koristiti znanja učenika stranih jezika i ukazivati na identične, slične i različite jezičke pojave.

Imenska promena

Treba ukazati na:

- kategorije imenske promene,

- postojanje prirodnog i gramatičkog roda (nauta, sudija),

- postojanje većeg broja padeža u indoevropskom govoru,

- sinkretizam padeža.

Od početka nastave treba insistirati na:

- pravilnom navođenju reči;

- uporednoj promeni imenica i prideva i objasniti slaganje prideva kao atributa s imenicom i na slaganje prideva kao imenskog dela predikata sa subjektom;

- pravilo srednjeg roda prema kojem su nominativ, akuzativ i vokativ srednjeg roda isti u jednini i množini, a da u množini imaju nastavak -a, istaći da to važi za sve imenice i prideve bez obzira na deklinaciju (donum - dona, pulchrum - pulchra, nomen - nomina, mare - maria, utile - utilia, cornu - cornua) i uporediti sa istom pojavom u srpskom jeziku.

Pri obradi imenica i prideva II o- i III deklinacije na -er ukazati na pojavu nepostojanog -e- i uporediti sa nepostojanim -a- u srpskom jeziku.

Imenice III deklinacije podeliti prema završnom glasu osnove na konsonantske i vokalske osnove, a zatim ih grupisati prema tipičnim završecima u nominativu i po rodovima. Promena prideva III deklinacije povezati sa promenom imenica srednjeg roda i-osnova na -e, -al, -ar.

Izuzetke u rodu i oblicima obrađivati informativno, prema potrebi, na primerima u tekstu. Učenike treba upućivati i na to da u takvim slučajevima koriste rečnik. Učenici su

obavezni da nauče neke od izuzetaka u promeni i rodu (npr. dea, - ae f; filia, ae f; Iuppiter, Iovis m; domus, -us f; itd).

Supletivnu komparaciju, kao pojavu zajedničku indoevropskim jezicima, upoređivati sa sličnim oblicima u srpskom i stranom jeziku koji učenici uče.

Pri obradi ličnih zamenica istaći pojavu supletivnosti u promeni zamenice za 1. lice jednine kao zajedničku osobinu indoevropskih jezika i dati odgovarajuće primere u srpskom i stranom jeziku; treba ukazati i:

- na nedostatak posebne lične i prisvojne zamenice trećeg lica jednine i množine i dati slične primere u srpskom i stranom jeziku;

- na trojaku upotrebu pokazne zamenice is, ea, i

- na posebnu upotrebu, različitu od upotrebe u srpskom jeziku, lične i prisvojne povratne zamenice;

- na karakteristične nastavke za sva tri roda u genitivu i dativu jednine (-ius, -i) pokaznih zamenica, koji se protežu i na ostale zamenice i zameničke prideve; neodređene i ostale vrste zamenica obrađuju se prema potrebi na primerima u tekstu;

- na živi (muški i ženski) i neživi (srednji) rod prilikom obrade upitnih i neodređenih zamenica, kao na osobinu nasleđenu iz indoevropskog govora;

- na smenu o- i- osnove u promeni odnosnih upitnih i neodređenih zamenica, kao i na upotrebu imeničkih i pridevskih oblika zamenica;

- na posesivno značenje genitiva odnosnih i upitnih zamenica;

- na supletivne oblike defektivnih zamenica nemo, nihil, na primerima u tekstu.

Pri obradi brojeva glavne i redne obraditi do broja hiljadu. Istaći da broj ne utiče na padež imenice koja se nabraja, ali i to da je obavezan partitivni genitiv uz milia.

Glagolska promena

Treba ukazati na:

- osnovne morfološke kategorije glagolske promene (glagolska osnova, vremenska osnova, tematski vokal, formant, sufiks, lični nastavci) insistirajući na građenju oblika, a ne na mehaničkom pamćenju;

- atematsku i tematsku promenu glagola III konjugacije na -io, koji imaju osobine i atematske i tematske promene;

- značenje oblika prezentske osnove (infectum) i značenje oblika perfekatske osnove (perfectum), ističući ulogu glagolskog vida pri prevođenju;

- upotrebu relativnih vremena pluskvamperfekta, futura II;

- razliku u građenju pasiva između prostih i složenih vremena u konjugaciji i insistirati na padežu vršioca radnje (predlog a s ablativom ili dativus auctoris za bića, instrumentalni ablativ za stvari);

- različitost značenja konjunktiva u nezavisnoj i zavisnoj rečenici i istaći da u zavisnoj rečenici konjunktiv može stajati apsolutno ili se upravljati prema pravilu o slaganju vremena; obraditi jusivni, adhortativni, prohibitivni, optativni, potencijalni i koncesivni konjunktiv;

- aktivne oblike deponentnih glagola i na prevođenje participa perfekta ovih i semideponentnih glagola aktivnim glagolskim prilogom;

- osnove od kojih se izvode sva četiri participa; na sve načine prevođenja participa u funkciji atributa, zatim kao participia coniuncta, ističući finalno značenje participa futura aktiva i specifično značenje gerundiva, kao uvod za perifrastične konjugacije;

- činjenica da opisno značenje perifrastičnih konjugacija potiče od participa, a da pomoćni glagol određuje lice, vreme itd; ukazati na dativus auctoris uz pasivnu perifrastičnu konjugaciju;

- atematske i supletivne oblike verba anomala; na složenicama glagola esse, ire, ferre, objasniti kako preverb utiče na značenje glagola;

- značenje rezultativnog perfekta glagola odisse, meminisse;

- razliku između osnovnog i bezličnog značenja kod nepravih bezličnih glagola.

Nepromenljive vrste reči

Pri obradi predloga na primerima u tekstu treba istaći njihovu funkciju; navesti da u latinskom jeziku predlozi zahtevaju akuzativ ili ablativ (causa i gratia genetiv), Da neki idu i sa akuzativom i sa ablativom, i uporediti ih sa predlozima u srpskom jeziku.

Pri obradi priloga treba ih podeliti prema funkciji, a uz priloge za način objasniti njihovu tvorbu i komparaciju.

Sintaksa glagolskih imena (konstrukcije)

Pri obradi konstrukcije ablativa apsolutnog ukazati na to da je ona "slobodna", da ne zavisi ni od jedne reči u rečenici te da se može odvojiti zarezom. Naglasiti da subjekat konstrukcije ne može biti i subjekat glavne rečenice. Podvući značenje participa prezenta

aktiva i participa perfekta pasiva u konstrukciji i glagolski vid koji označavaju. Objasniti ablativ apsolutni bez participa i navesti najčešće imenice i prideve u funkciji imenskog dela predikata. Dati sve mogućnosti prevođenja konstrukcije, uključujući predložne izraze.

Konstrukciju akuzativa s infinitivom treba uporediti sa našim dativom s infinitivom, odnosno sa sličnim konstrukcijama u stranom jeziku. Naglasiti osobitost konstrukcije uz glagole sin□re, vetare, pati, iub□re i kako se prevodi; da uz ove glagole i uz verba dicendi, sentiendi, affectuum, voluntatis stoji u funkciji proširenog objekta nasuprot konstrukciji akuzativa s infinitivom, posle bezličnih glagola i bezličnih izraza gde stoji u funkciji subjekta. Dati sve mogućnosti prevođenja konstrukcije.

Pri obradi konstrukcije nominativa s infinitivom naglasiti da je, za razliku od konstrukcije akuzativa s infinitivom, to lična konstrukcija i da se njen subjekat može izostaviti jer je prisutan u licu verbum regens-a, a da se na srpski verbum regens prevodi bezlično.

Sintaksa padeža

Sintaksu padeža treba obrađivati na primerima u tekstu, polazeći uvek od osnovnog značenja padeža, npr. ablativ - odvajanje, genitiv - pripadanje, akuzativ - cilj uz glagole kretanja, a onda ukazivati i na ostale funkcije koje iz toga proističu. Kad god je to moguće, upoređivati sa primerima u srpskom jeziku.

Sintaksa zavisno-složenih rečenica

Obrađujući sve vrste zavisno-složenih rečenica, kad god je to moguće treba polaziti od primera u srpskom jeziku. Treba istaći da u latinskom u zavisnoj rečenici može stajati indikativ ili konjunktiv, zavisno od veznika ili od toga da li je zbivanje u njoj realno ili zamišljeno; da konjunktiv u zavisnoj rečenici može biti primenjen u skladu sa pravilom o slaganju vremena (consecutio temporum) ili apsolutno (posledične rečenice).

Kulturna istorija

Deo časa (5-10 minuta) treba predvideti za obradu sadržaja istorije kulture, tako da učenici mogu steći minimum znanja o antičkoj civilizaciji, koja je naročito značajna za razumevanje evropske kulture u celini. U prvom razredu teme obuhvataju sledeće oblasti: gradski život i uređenje grada; porodica i običaji (rođenje, venčanje, sahrana); obrazovanje; antička knjiga, biblioteke; institucije; vojska; u drugom razredu: karakteristike rimske religije; uticaj Grka i Etruraca na rimsku religiju; obredi, sveštenici; gatanje, proricanje; magija. Nastavnik može da obradi detaljnije neke sadržaje, zavisno od prethodnih znanja i interesovanja učenika, a može ih povezivati i sa sadržajima srodnih predmeta (književnost itd). U takvim slučajevima nastavnik može temi posvetiti veći deo časa ili ceo čas.

Pored usmenih vežbanja kojima treba postići potrebni stepen pravilne artikulacije i dikcije, preporučuju se i razne pismene vežbe: diktati poznatog i nepoznatog teksta

(zavisno od razreda); vežbe transformacije i dopunjavanja; proširivanje i sažimanje rečenice; rad sa rečnikom i drugim izvorima informacija mora se stalno uvežbavati na času i u vidu domaćih zadataka.

Učenici treba da vežbaju učenje napamet: tokom svake školske godine po tridesetak latinskih izreka ili izraza, eventualno odlomak iz proznog teksta ili pesme ili nekoliko epigrama.

Poseban vid pismenih vežbi čine domaći zadaci, školski kontrolni (20-30 minuta) i školski pismeni (45 minuta) zadaci.

Sadržaj domaćih pismenih zadataka treba da bude u početku pravilno navođenje reči iz rečnika, promena imenskih i glagolskih oblika i prevođenje nekih lakših rečenica, postepeno sve težih, sa latinskog i na latinski, i najzad prilagođenih tekstova sa latinskog uz pomoć rečnika.

Školski kontrolni i pismeni zadaci treba da rekapituliraju pređeno gradivo: učenicima zato treba najaviti koje će gradivo obuhvatiti pismeni ili kontrolni zadatak, koji može biti i u obliku testa. Kontrolni zadaci u obliku testa predstavljaju obnavljanje gramatičkog gradiva i mogu služiti kao priprema za pismeni zadatak.

Pismeni zadaci u I i II razredu sadrže rečenice koje učenici prevode u oba smera, a tek poslednji zadatak u II razredu može biti prilagođen kontinuirani tekst uz pomoć rečnika.

Nastavnik treba da redovno upućuje učenike u to koja su dela antičke književnosti prevedena na srpski jezik.

Ustav i pravo građana

Za sve tipove gimnazija

Cilj i zadaci

Cilj nastave ovog predmeta je sticanje elementarne političke kulture i znanja o demokratskom uređenju, položaju građanina, njegovom učešću u vršenju vlasti i političkom životu uopšte;

Zadaci nastave ovog predmeta su da učenici:

- prouče sve relevantne pojmove ustava, zakona, drugih pravnih fenomena, političkih institucija i ustavnih principa koji su obuhvaćeni sadržinom predmeta;

- upoznaju ustavna prava i ustavom i zakonima predviđene instrumente i mogućnosti učešća građana u političkom procesu, tj. u vršenju vlasti i političkom životu uopšte - počev od izbora, glasanja na referendumu itd.;

- steknu opštu predstavu o uređenju Jugoslavije i Srbije.

IV razred

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)**

SADRŽAJ PROGRAMA

I USTAV I PRAVNA DRŽAVA U JUGOSLAVIJI I SRBIJI (5)

- Značenje Ustava Jugoslavije i Srbije i njihova sadržina

- Principi ustavnosti i zakonitosti

- Ustavni sud i redovni sudovi

II DEMOKRATIJA I MEHANIZMI VLASTI U JUGOSLAVIJI I SRBIJI (8)

- Suverenost naroda i građani

- Oblici neposredne demokratije

- Višepartijski sistem

- Izbori

- Skupština i drugi organi vlasti

III GRAĐANIN I NJEGOVA PRAVA I SLOBODE U JUGOSLAVIJI I SRBIJI (8)

- Političke slobode i prava građana

- Ekonomske slobode i prava građana

- Lične slobode i prava građana

- Ostale slobode i prava građana

- Zaštita ustavom garantovanih prava i sloboda

IV SRBIJA KAO DRŽAVA, AUTONOMIJA I LOKALNA SAMOUPRAVA (6)

- Srbija, njena državnost i ustavotvorna vlast (tradicija i sadašnje stanje)

- Oblici autonomije

- Demokratska lokalna samouprava

V FEDERATIVNO UREĐENJE JUGOSLAVIJE (5)

- Federalizam kao oblik organizovanja jugoslovenske višenacionalne zajednice;

- Unitarna država i konfederacija.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Polazište u izradi koncepcije sadržaja nastavnog predmeta Ustav i prava građana zasniva se na potrebi da učenici shvate značaj ustavnosti kao istorijskog, civilizacijskog dostignuća u procesu demokratizacije vlasti i ograničavanja birokratske i apsolutističke tendencije u razvoju države i u okviru toga, da upoznaju ustavno uređenje Srbije i Jugoslavije. Pri izlaganju gradiva učeniku treba i na praktičan način približiti mogućnosti i instrumentarij ostvarivanja učešća građana u političkom procesu, kao i način ostvarivanja zaštite njegovih prava i sloboda.

Zbog toga bi bilo potrebno na časovima organizovati praktične vežbe na kojima bi se improvizovali izbori (pravljenje biračkih spiskova, glasačkih listića, obavilo glasanje, prebrojavali glasovi, itd.), referendum, zbor građana, sednica skupštine (zakazivanje sednice, utvrđivanje dnevnog reda, odvijanje debate, glasanje itd.). Takođe, na ovakvim časovima, učenika treba upoznati i sa pisanjem predstavki, peticija, žalbi, tužbi i slično.

U realizaciji sadržaja programa treba nastojati da se kod učenika razvija kritički odnos prema postojećem i sposobnost prepoznavanja pravnih civilizacijskih vrednosti, kao i spremnost za aktivno učestvovanje u političkom životu zemlje u kojoj živi.

S obzirom na to da je za realizaciju ovog programa predviđen samo jedan čas sedmično, što je veoma skučen vremenski prostor, od nastavnika se zahteva da maksimalno racionalno koristi raspoloživ fond časova. Neophodno je uspostaviti dobru korelaciju sa nastavom istorije, sociologije i drugim društvenim naukama radi svestranijeg sagledavanja problema i nastojanja da se nepotrebno ne ponavlja, ali i da sticanje potrebnih pojmova bude što potpunije sa aspekta sociološkog, ontološkog, gnoseološkog uz korišćenje svih mogućnosti saznanja materijalne istine. Treba se osloboditi normativističko-formalnog, a pogotovo propagandnog, apologetskog i frazerskog pristupa u metodologiji rada sa učenicima.

Pri izlaganju sadržaja pet poglavlja treba poći od teorijskih analiza osnovnih pojmova, postojećih rešenja u praksi naprednih demokratskih zemalja sadašnjeg stanja i kraćeg istorijskog razvoja u Jugoslaviji i Srbiji. Ovom pristupu treba posvetiti jedan do dva časa zavisno od raspoloživog fonda časova predviđenog za obradu određene teme, odnosno nastavne oblasti.

Izučavanje ustava i pravne države u Jugoslaviji i Srbiji podrazumeva da učenici upoznaju nastanak i značenja ustavnosti u naprednim demokratskim zemljama u svetu, ostvarivanje

principa ustavnosti i zakonitosti. Pored navedenog ustavnog suda i redovnih sudova treba istaći ulogu i značaj javnog tužilaštva i drugih institucija.

U okviru druge tematske celine uvodno izlaganje treba posvetiti utvrđivanju i sagledavanju pojma suverenosti naroda i, u tom kontekstu, mestu, ulozi i pravu građana da učestvuju u ostvarivanju narodnog suvereniteta. Analiza oblika neposredne demokratije i izbora (izbornog mehanizma) upravo treba da ukažu na ulogu građana i načine ostvarivanja narodnog suvereniteta. Posebnu pažnju treba posvetiti stvarnom demokratskom značenju višepartijskog sistema. Na kraju bi trebalo objasniti karakter i položaj skupštine kao predstavničkog tela, a zatim i drugih organa.

Pored upoznavanja učenika sa svim političkim, ličnim, ekonomskim i drugim slobodama i pravima treba posebno objasniti način na koji se građanin štiti od vlasti i kome se pri tom obratiti. Pri obradi ovih sadržaja obavezno navesti i nekoliko konkretnih primera iz prakse. Uporednom analizom međunarodnih konvencija i deklaracija i pozitivno-pravno priznatih sloboda i prava građana određene države učenici mogu i da samostalno zaključuju o stepenu zaštite ljudskih sloboda i prava građana određene države i drugih lica (stranci, lica bez državljanstva, apatridi). Skrenuti im pažnju i na mere koje se preduzimaju prema državama koje ne poštuju ljudska prava i slobode.

U izučavanju tradicije ustavnosti u Srbiji treba ukazati na karakteristična obeležja razvoja ustavnosti u srpskoj državi, donošenje prvih ustava u Srbiji i njihov značaj kao i na sadašnje stanje, uporediti sa nekim zemljama sveta, posebno Evrope. Kod oblika autonomije treba ukazati na sve pojavne oblike političke, teritorijalne, kulturne autonomije i svetska iskustva. Izlaganje o demokratskoj lokalnoj samoupravi treba povezati i s njenim nastankom na ovom tlu - tradicijom lokalne samouprave u Srbiji u XIX veku.

Da bi učenici shvatili federativno uređenje Jugoslavije prethodno moraju da steknu osnovna znanja o prostim i složenim državama i njihovim osnovnim karakteristikama, federacije i konfederacije kao oblicima složenih država, o značenju pojma unitarne države. Pored teritorijskog pristupa neophodno je dati u kraću komparativnu analizu sadašnjeg stanja karakter sličnih primera postojećih država, kao i istorijsku uslovljenost nekih rešenja u Jugoslaviji.

S obzirom na prirodu ovog predmeta sadržaja programa, cilj i zadatke rad nastavnika ne sme da se svodi na predavanja ex catedra" već nastavu treba postaviti problemski, uz maksimalno aktiviranje učenika, vođenjem dijaloga, postavljanju pitanja, traženjem komparacija korišćenjem tekstova iz dokumenata, navođenjem primera iz života. U nastavi se moraju koristiti, pored tekstova iz dokumenata (ustavne odredbe, pojedine odredbe iz konvencija i deklaracija), šeme, grafikoni, slajdovi i odgovarajući filmovi. Kako je funkcija predmeta informativnog - saznajnog i vaspitnog karaktera treba izbeći ideološku indoktrinaciju učenika, ne glorifikovati neka postojeća rešenja, već razvijati kritički i kreativan odnos učenika uz prihvatanje onih vrednosti koje predstavljaju vrhunsku civilizacijsku tekovinu.

Sociologija

Cilj i zadaci

Cilj nastave sociologije je da učenici upoznaju osnovne sadržaje sociooloških teorija i metoda nauke sociologije.

Zadaci nastave sociologije su da učenici:

- shvate značaj rada i podele rada kao ekonomske kategorije osnove stvaranja i razvoja čoveka i društva i da uoče odnos prirode i čoveka u tehnološkom društvu i savremene ekološke probleme;

- upoznaju strukturu i organizaciju društva, društvene grupe i zajednice, društveno raslojavanje i principe populacione politike;

- shvate značaj kulture i civilizacije, vrste kulturnih značenja i perspektive razvoja savremenog društva.

Sledeći

Prethodni

Opšti i prirodno-matematički smer

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I PREDMET SOCIOLOGIJE (4)

1. Određenje predmeta sociologije

2. Sociologija i druge društvene nauke

3. Metod sociologije

4. Razvoj sociologije kao naučne discipline

5. Sociološke teorije

II PRIRODA, ČOVEK I DRUŠTVO (12)

1. Rad i podela rada kao osnova stvaranja i razvoja čoveka i društva

2. Društvena proizvodnja

- Proizvodnja i njeni osnovni činioci

- Proizvodne snage i proizvodni odnosi

- Društvena reprodukcija i njene osnovne zakonitosti

3. Robni oblik društvene proizvodnje

- Osnovna obeležja robne proizvodnje

- Roba i njena osnovna svojstva

- Razvoj oblika vrednosti; suština i osnovne funkcije novca

- Osnovno značenje zakona vrednosti

4. Prirodna i društvena sredina

5. Društvo i stanovništvo

6. Priroda i čovek u tehnološkom društvu

7. Ekološki problemi

III STRUKTURA I ORGANIZACIJA DRUŠTVA (14)

1. Elementi društvene strukture

2. Društvene grupe

3. Brak i porodica (populaciona politika)

4. Profesionalne, teritorijalne, religijske i druge društvene grupe

5. Društvene zajednice

6. Porodica, narod, nacija (populaciona politika)

7. Društveno raslojavanje (klase i slojevi)

8. Društvene institucije i organizacije

9. Političke partije i pokreti

10. Država, pravo i politika

11. Društvena svest i njeni oblici

IV KULTURA I DRUŠTVO (28)

1. Pojam kulture i civilizacije

2. Vrste kulturnih značenja

3. Religija (tipovi religioznosti)

- nastanak religijske svesti (primitivna zajednica, totemizam, fetišizam, magija, animizam)

- Mit i mitologija

- Monoteističke religije (jevrejska religija, budizam, hrišćanstvo, islam)

4. Običaj i moral

5. Filozofija i nauka

6. Umetnost (vrste umetničkog stvaralaštva)

7. Masovna kultura i potkultura

8. Kultura i ličnost

V PROMENE I RAZVOJ DRUŠTVA (6)

1. Vrste društvenih promena

2. Društvena pokretljivost

3. Društveni razvoj i njegovi činioci

4. Razvojne perspektive savremenog društva

Društveno-jezički smer

IV razred

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I PREDMET SOCIOLOGIJE (6)

1. Određenje predmeta sociologije

2. Sociologija i druge društvene nauke

3. Metod sociologije

4. Razvoj sociologije kao naučne discipline

5. Sociološke teorije

II PRIRODA, ČOVEK I DRUŠTVO (20)

1. Rad i podela rada kao osnova stvaranja i razvoja čoveka i društva

2. Društvena proizvodnja

- Proizvodnja i njeni osnovni činioci

- Proizvodne snage i proizvodni odnosi

- Društvena reprodukcija i njene osnovne zakonitosti

3. Robni oblik društvene proizvodnje

- Osnovna obeležja robne proizvodnje

- Roba i njena osnovna svojstva

- Razvoj oblika vrednosti; suština i osnovne funkcije novca

- Osnovno značenje zakona vrednosti

4. Prirodna i društvena sredina

5. Društvo i stanovništvo

6. Priroda i čovek u tehnološkom društvu

7. Ekološki problemi

III STRUKTURA I ORGANIZACIJA DRUŠTVA (22)

1. Elementi društvene strukture

2. Društvene grupe

3. Brak i porodica (populaciona politika)

4. Profesionalne, teritorijalne, religijske i druge društvene grupe

5. Društvene zajednice

6. Porodica, narod, nacija (populaciona politika)

7. Društveno raslojavanje (klase i slojevi)

8. Društvene institucije i organizacije

9. Država, pravo i politika

10. Političke partije i pokreti

11. Društvena svest i njeni oblici

IV KULTURA I DRUŠTVO (38)

1. Pojam kulture i civilizacije

2. Vrste kulturnih značenja

3. Religija (tipovi religioznosti)

- nastanak religijske svesti (primitivna zajednica, totemizam, fetišizam, magija, animizam)

- Mit i mitologija

- Monoteističke religije (budizam, hrišćanstvo, islam)

4. Običaj i moral

5. Filozofija i nauka

6. Umetnost (vrste umetničkog stvaralaštva)

7. Masovna kultura i potkultura

8. Kultura i ličnost

V PROMENE I RAZVOJ DRUŠTVA (10)

1. Vrste društvenih promena

2. Društvena pokretljivost

3. Društveni razvoj i njegovi činioci

4. Razvojne perspektive savremenog društva

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Program obuhvata nekoliko celina i to: određenje predmeta sociologije, shvatanje prirode čoveka i društva, sadržaje iz ekonomije, strukture i organizacije društva, kulture i društva sa posebnom razradom sadržaja iz oblasti religije i poglavlje o promenama i razvoju društva.

Za realizaciju ovih sadržaja i ostvarivanje postavljenih zadataka bitno je da učenici usvoje osnovne pojmove iz ove oblasti kao i da formiraju kritički odnos prema svetu, razumevaju protivrečnosti koje nastaju u razvoju društva kao i odrede svoje mesto i aktivan stav. Karakteristike sadržaja omogućavaju primenu različitih oblika rada i nastavnih metoda koje angažuju učenike.

Budući da su opšta obeležja ljudske aktivnosti sadržana u radu posmatra se kao suštinsko svojstvo čoveka, njegovog stvaralaštva i istorije, uzima se u sklopu tzv. prirodne i društvene podele rada. U prvom poglavlju je posmatranje i analiza društva i prirodne sredine, u drugom su razne vrste podele rada kao osnove društvene strukture istorijskog razvitka. U ovom delu programa direktno se povezuju sadržaji političke ekonomije, sociologije i antropologije.

Pri objašnjavanju uslova nastanka robne proizvodnje i njenih opštih karakteristika (svojstva robe, razvoja oblika vrednosti, funkcije novca, osnovne funkcije zakona vrednosti) težište bi trebalo da bude na razjašnjavanju poznatog Marksovog stava da su robna proizvodnja i robni promet "pojave koje pripadaju najrazličitijim načinima proizvodnje", ali da se o karakterističnim razlikama tih različitih istorijskih oblika robne proizvodnje ne može pouzdano suditi "ako se poznaju samo apstraktne kategorije robnog prometa, koje su im zajedničke".

Pri obradi sadržaja o kulturi i društvu treba primeniti strukturalni i sistemski pristup. Posebnu pažnju treba posvetiti sociologiji religije, počev od nastanka religijske svesti i njihovih primitivnih oblika do pojave monoteističkih religija i stvaranju posebnih društvenih odnosa u zavisnosti od religiozne pripadnosti. Pri tome treba koristiti što više primera i neke rezultate kulturoloških istraživanja i novijih studija iz oblasti sociologije kulture. Predmetni nastavnici, tematizaciju ovog odeljka treba da prilagode i

interesovanju učenika. Okosnicu odeljka o promenama i razvoju društva čine sledeći pojmovi: promena (izmena jednog stanja, strukture, društvenog procesa ili pravca) razvoj (serija promena istog smera i date investicije) i pokretljivost (menjanje mesta u društvenoj strukturi i društvenom sistemu). Zbog toga izlaganje o "oblicima" društvenog razvoja podrazumeva i odrednicu smera i stepena dostignutog razvitka. Ovu tematsku celinu takođe treba prilagoditi interesovanjima učenika. Tematski treba proširiti činioce društvenog razvoja uključujući i dopune o razvojnim fazama, krizi i stagnaciji, neravnomernosti u društvenom razvoju i dr. Kada je u pitanju razvitak savremenih društava, na primer, posebno treba objasniti sadašnju svetsku krizu (demografska, kriza ishrane itd., kriza u odnosima između savremenih društvenih sistema), a u pogledu društva budućnosti poželjno bi bilo prikazati neke novije futurološke studije.

Priroda sadržaja ovog predmeta omogućava korišćenje različitih oblika rada i nastavnih metoda koje angažuju učenike i povećavaju njegovu zainteresovanost.

Koristeći odgovarajuće metode u nastavi, učenike bi trebalo posebno pokretati i stimulisati da postavljaju pitanja i vode rasprave o njima. Povremeno ih treba testirati koliko su u toku (i kako) aktuelnih zbivanja u razvoju socijalističkih društvenih odnosa, aktuelnim problemima morala, alternativne kulture i mlade generacije, pitanjima iz oblasti filozofije, nauke, umetnosti i ideologije. Na ovim konkretnim pitanjima treba istovremeno objašnjavati zašto se, pored ostalog, neki problemi u stručnim raspravama i literaturi različito objašnjavaju. Dobre primere bi svakako trebalo uzeti u obzir kada se ocenjuje ukupan uspeh učenika.

Psihologija

(Za sve tipove gimnazija)

Cilj i zadaci

Cilj nastave psihologije je usvajanje znanja koja omogućavaju učenicima da shvate biološku i društvenu uslovljenost psihičkog života i doprinos formiranju naučnog pogleda na svet, čoveka i njegovo individualno i društveno ponašanje.

Zadaci nastave psihologije su da učenici:

- stiču znanja o osnovnim vrstama psihičkih procesa, osobina i stanja i uvid u opšta pitanja razvoja strukture i dinamike ličnosti;

- steknu što potpuniji uvid u pojedine životne situacije svojstvene adolescenskom uzrastu i zrelom dobu;

- upoznaju psihološki aspekt međuljudskih odnosa u društvenom saobraćanju, u malim grupama i organizacijama;

- upoznaju psihološke mogućnosti podsticanja razvoja ličnosti, steknu sposobnosti i formiraju stavove, vrednosti, interesovanja, karakternih osobina;

- razviju kritičko mišljenje, stvaralačke sposobnosti, interesovanja za samoobrazovanje i profesionalni razvoj;

- upoznaju racionalne metode učenja i način racionalnog planiranja radnih i slobodnih aktivnosti i shvate značaj ličnog angažovanja u razvoju sopstvene ličnosti.

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I UVODNI DEO

Predmet, grane i metode psihologije (4)

Predmet psihologije; teorijski i praktični zadaci.

Psihološke discipline: opšta psihologija, fiziološka psihologija, razvojna psihologija, pedagoška psihologija, socijalna psihologija, psihologija rada, klinička psihologija, psihologija ličnosti, mentalna higijena. Psihologija i druge nauke.

Metode i tehnike psiholoških istraživanja: laboratorijska i istraživanja u prirodnim uslovima.

Posmatranje i samoposmatranje. Upitnik i testovi. Objektivni i subjektivni podaci.

Organske osnove i društveni činioci psihičkog života (6)

Nervni sistem. Čula i centralni nervni sistem.

Lokalizacija psihičkih funkcija. Uloga desne i leve hemisfere kore velikog mozga.

Značaj žlezda sa unutrašnjim lučenjem za psihički život i ponašanje: hipofiza, nadbubrežne žlezde, polne žlezde.

Razvoj psihičkog života čoveka: shvatanje o činiocima psihičkog razvoja (nativizam, empirizam teorija konvergencije, interakcionizam); značaj rada, govora i kulture. Filogeneza i ontogeneza.

Shvatanja o činiocima psihičkog razvoja jedinke - nativizam, empirizam, teorija konvergencije, društveno-istorijska teorija.

II OSNOVNE PSIHIČKE POJAVE - PSIHIČKI PROCESI OSOBINE I STANJA

Osećaji i opažaji (7)

Pojam osećaja i opažaja: Uloga draži, čulnog organa, nervnih puteva, moždanih centara u nastanku osećaja i opažaja. Prag draži.

Organizacija opažaja! Uticaj iskustva, motivacije i kulture na opažanje.

Kognitivna obrada informacija.

Pažnja: činioci i osobine pažnje.

Opažanje osoba: Vrste podataka i draži. Prva impresija. Zakonitosti u formiranju impresije. Greške u opažanju osoba. Opažanje (atribucija) uzroka sopstvenog i tuđeg ponašanja.

Učenje i pamćenje (8)

Pojam i vrste učenja: senzitivizacije i habituacija; uslovljavanje i instrumentalno učenje; uviđanje; učenje po modelu.

Vrste učenja prema sadržaju: Učenje motornih radnji i veština. Verbalno učenje.

Transfer učenja: pojam, vrste i značaj.

Pojam pamćenja: Kratkotrajno i dugotrajno pamćenje. Reprodukcija i prepoznavanje. Kvalitativne promene u sadržajima pamćenja.

Pojam zaboravljanja; činioci zaboravljanja; problem prirode pamćenja i zaboravljanja.

Psihološki i fizički uslovi uspešnog učenja: sposobnosti i motivacija za učenje; metode uspešnog učenja.

Mišljenje (4)

Pojam mišljenja. Mišljenje kao shvatanje odnosa. Mišljenje i asocijacije. Uloga znanja i iskustva u mišljenju.

Vrste mišljenja: imaginativno i realističko, konvergentno i divergentno.

Vrste misaonih operacija: razvoj mišljenja i govora; svojstva dečjeg mišljenja; svojstva i oblici mišljenja adolescenata.

Intelektualne sposobnosti i stvaralaštvo (3)

Pojam intelektualne sposobnosti: struktura i merenje intelektualnih sposobnosti. Individualne razlike.

Pojam i kriterijumi stvaralačkog mišljenja; tok i faze stvaralačkog mišljenja. Psihološka dimenzija odnosa stvaraoca i sredine.

Emocije (5)

Pojam emocija i emocionalnog reagovanja. Vrste emocionalnih doživljaja.

Emocije i organske promene; emocije i svest; shvatanje o prirodi emocije.

Emocionalnost u pubertetu i adolescenciji: moralna i estetska osećanja; međulična naklonost i nenaklonost; romantična ljubav.

Značaj emocija za mentalno zdravlje: osećanje sigurnosti i uspešna emocionalna razmena; stres; psihičke traume; anksioznost; psihosomatska oboljenja.

Motivacija (7)

Pojam i vrste motiva: organski motivi; motivacioni ciklus. Javljanje i razvoj seksualnog motiva; socijalizovanje bioloških potreba.

Lični i socijalni motivi: sigurnost, samopoštovanje, afektivna vezanost, roditeljski motiv; afilijativnost, motiv postignuća, moralna svest. Hijerarhija motiva. Skob motiva.

Motivi intelektualnog rada: radoznalost, istraživanje, nivo aspiracija, standardi uspešnosti, poznavanje rezultata.

Zadovoljenje i osujećenje motiva: spoljašnje i unutrašnje prepreke (barijere); realističko i nerealističko reagovanje na osujećenje (frustraciju); mehanizmi odbrane.

III LIČNOST

Struktura ličnosti (3)

Pojam ličnosti: doslednost, jedinstvo i osobenost ponašanja jedinke; ličnost kao organizacija osobina - pojam crte (dispozicije), sindroma crta i tipa ličnosti.

Telesne osobine. Temperamenat. Sposobnosti. Karakter. Svest o sebi.

Dinamika ličnosti (3)

Shvatanje o uzrocima i izvorima ljudskog ponašanja: potrebe, motivi, želje, namere, interesovanja, stavovi, vrednosti i druge dinamičke dispozicije.

Pojam volje i voljne radnje. Odluka, proces odlučivanja.

Razvoj ličnosti (5)

Pojam razvoja i socijalizacije ličnosti. Odnos sazrevanja i učenja.

Činioci socijalizacije: kultura, društveni sistem, porodica, škola, vršnjaci, društvene organizacije, masovni mediji.

Dinamičko-razvojni pojam zrelosti jedinke: pokazatelji zrelosti; uravnoteženost strukture ličnosti (odnos prema stvarnosti, prema drugim ljudima i sebi).

Integracija jedinke u društvenu zajednicu: položaji i uloge. Lični i socijalni identitet; pojam bazične strukture ličnosti i socijalnog karaktera.

Teorije ličnosti (3)

Pregled opštih teorija ličnosti: psihodinamičke teorije ličnosti: Frojdova teorija. Bihejviorističko shvatanje ličnosti.

Teorija crta. Fromovo shvatanje ličnosti. Shvatanje ličnosti u humanističkoj psihologiji.

Promene i poremećaji duševnog života i ponašanja (6)

Izmenjena stanja svesti: san, hipnoza, sugestija; dejstvo narkotika. Parapsihologija.

Delikvencija, alkoholizam, narkomanija: uzroci, simptomi i resocijalizacija.

Neuroze. Psihoze. Psihopatije.

Psihološka preventiva: primarna i sekundarna; psihološko savetovanje; resocijalizacija, psihoterapija.

IV OSOBA U SOCIJALNOJ INTERAKCIJI

Komunikacija (3)

Znakovi, signali i simboli: neverbalna i verbalna komunikacija; socijalni činioci i jezik.

Uslovi uspešne komunikacije.

Grupa (4)

Pojam i vrste društvenih grupa: male i velike grupe; primarne, referentne, formalne i neformalne, pripadničke i nepripadničke grupe.

Porodica kao grupa. Vršnjačke grupe. Školsko odeljenje.

Dinamika grupe: formiranje grupe. Odnosi u grupi. Rukovođenje grupom. Grupno rešavanje problema. Efikasnost grupe.

Ljudi u masi (3)

Publika. Mnoštvo: manifestacije i demonstracije. Gomila: panika, rulja, linč.

Socijalni pokreti. Grupe socijalne akcije. Mirovni pokret. Feministički pokret. Ekološki pokret.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Karakteristike programa

Pri izboru sadržaja programa vođeno je računa o činjenici da učenici prvi put sistematski upoznaju osnovne i opšte psihološke pojmove i saznanja u psihologiji. Većina njih, tokom svog daljeg obrazovanja neće imati priliku da se šire upoznaju sa savremenom psihološkom naukom jer je u programu najviše mesta dato sistematskom pregledu psihičkih pojava i formiranju osnovnih pojmova koji omogućuju precizno opažanje i razumevanje tih pojava u svakodnevnom i profesionalnom životu. Ovi sadržaji takođe doprinose osposobljavanju učenika za eventualno samostalno čitanje psihološke literature.

Radi postupnosti ostvarivanja sadržaja program je podeljen u četiri tematska bloka. Najpre su dati sadržaji o relativno jednostavnijim a zatim o složenim psihičkim pojavama. Aktivnost učenika u nastavi može da se tokom školske godine postepeno povećava, jer su teme iz oblasti ličnosti i socijalne interakcije prepoznatljivije sa stanovništva njihovog svakodnevnog iskustva i bliže su njihovim aktuelnim interesovanjima.

U okviru svakog bloka istaknuto je po nekoliko tematskih celina. Za svaku od njih je naveden približan broj časova za obradu, utvrđivanje, sistematizovanje sadržaja programa i proveru znanja. Unutar svake tematske celine, navedene su uže teme, istaknute glavne pojave koje učenici treba da upoznaju i ključni pojmovi koje treba da usvoje. U većini slučajeva, svaki deo se može shvatiti kao nastavna jedinica ili obim sadržaja koje nastavnik treba da obradi na jednom času, ukoliko ceo čas posvećuje novim sadržajima. Zavisno od ukupne organizacije nastave, nastavnih metoda i mesta koje daje udžbeniku i drugim izvorima, nastavnik može prilikom obrade neke teme podeliti na još manje celine, ili nekoliko tema spojiti u veću celinu.

Objašnjenje sadržaja programa

UVODNI DEO programa sačinjavaju dve tematske celine: u prvoj su sadržaji koji se odnose na psihologiju kao nauku (predmet, zadaci, metode) a u drugoj priroda psihičkih

pojava (biološki i socijalni uslovi i funkcije psihičkog života). Realizovanjem ovih sadržaja treba postići da učenici steknu sliku o glavnim područjima istraživanja i primene savremene psihologije i da uoče biološku i društvenu uslovljenost psihičkog života. Treba nastojati da učenici razumeju i usvoje osnovne pojmove, da uoče razliku između nenaučnog tumačenja nekih psihičkih pojava i njihovog naučnog objašnjenja. Neki od pojmova će se koristiti u obradi ostalih tema, te treba nastojati da se njihovo razumevanje i usvajanje postepeno produbljuje (npr. bazična i aplikativna istraživanja, posmatranje i samoposmatranje, objektivni i subjektivni podaci, filogeneza i ontogeneza, nativizam i empirizam, konvergencija i interakcionizam).

OSNOVNE PSIHIČKE POJAVE su središnji deo programa. U svakoj tematskoj celini su istaknuti ključni pojmovi, te je neophodno da učenici razumeju njihov sadržaj, međusobnu povezanost, teorijski i praktični smisao. Veoma je važno da učenici shvate funkcionalnu povezanost između osnovnih psihičkih pojava, npr. opažanja i učenja; znanja i mišljenja; saznanja i emocija; emocija i motiva; sposobnosti, motiva i učenja. Ovi sadržaji usmeravaju učenike na upoznavanje intelektualnog i emocionalnog funkcionisanja iz razvojnog aspekta, na suočavanje sa psihološkim tumačenjima zbivanja koja i sami doživljavaju. Adolescentska sklonost introspekciji može se konstruktivno usmeriti ka potpunijem razumevanju psihičkih procesa i stanja.

LIČNOST je okvirni pojam trećeg dela programa. Strukturu, dinamiku i razvoj ličnosti treba prikazati kao tri ugla gledanja na celinu psihičkih pojava. Obrada tema iz ovog dela omogućava da se upotrebljavaju pojmovi usvojeni u prethodnim tematskim celinama i da se povezuju, proširuju u okviru novih opštih pojmova, kao na primer, struktura, dinamika, razvoj, temperament, karakter, ličnost, bazična struktura ličnosti i sl. Tematska celina posvećena teorijama ličnosti treba da učenike suoči sa otvorenim problemima psihološke nauke, da ih podstakne na samostalno čitanje psihološke literature a radi podizanja opšte kulture. Ne treba insistirati na učenju teorija iz udžbenika ili drugih izvora radi reprodukcije, nego na razumevanju najosnovnijih, za konkretnu teoriju, specifičnih pojmova. Obradom osnovnih vrsta promena i poremećaja duševnog života i ponašanja treba postići da učenici na izdiferenciran i relativno precizan način opažaju te pojave i da steknu izvestan uvid u okolnosti pod kojim se one javljaju (npr. delikvencija, alkoholizam, narkomanija).

Oslanjanje na prethodno obrađene sadržaje i primere koji se mogu naći u literaturi i svakodnevnom životu, omogućuje nastavniku da u ovom delu programa, nastavu postavi kao dominantno problemsku. To znači da učenici, radi pripreme za razgovor o nekoj temi, samostalno, analizom određenih poglavlja iz udžbenika, identifikuju pojmove koje smatraju neophodnim za precizan opis pojave i razumevanje njenog psihološkog sadržaja. Ovaj deo programa se može povezati i sa nekim temama iz književnosti. Lako se mogu naći primeri literarne ilustracije tipova ličnosti, promena ličnosti i njenog ponašanja usled, na primer, alkoholizma, narkomanije, života u kriminogenim okolnostima i sl.

Deo sadržaja programa o SOCIJALNOJ INTERAKCIJI ima za cilj da prikaže osobu kao aktera u socijalnom kontekstu. Osnovna tema ovog dela je komunikacija. Iako je

relativno nova oblast za uvodne i opšte kurseve psihologije na nivou srednje škole, nju ni u kom slučaju ne treba zanemarivati. Čovekov život se odvija u veoma različitim kontekstima, i ma gde se oni nalazili na dimenziji privatnost-javnost, njihovo suštinsko obeležje je komunikacija. Upravo na uzrastu srednje škole komunikacija se u svim svojim vidovima javlja kao mehanizam na kojem se temelji socijalno ponašanje. Da bi pravilno ocenio značaj ove teme, nastavnik bi morao da se i sam upozna sa literaturom koja obrađuje psihološke, sociološke i kibernetičke aspekte komunikacije. Takođe treba obratiti pažnju i na teme iz oblasti grupne dinamike i ponašanja u masi.

Pri obradi ovih tema može se kombinovati izlaganja nastavnika, izlaganja pojedinih učenika i analizovanje primera iz aktuelnog društvenog života. Potrebno je da primenu nađu svi glavni pojmovi usvojeni izučavanjem prethodnih sadržaja programa, kako bi učenici uočili povezanost psihičkih pojava, razvoja pojedinca, strukture i dinamike ličnosti sa opažanjem i razumevanjem socijalnih situacija i ponašanjem u tim situacijama.

Filozofija

Cilj i zadaci

Cilj nastave filozofije je unapređivanje opšteg obrazovanja upoznavanja glavnih sadržaja i razvojno-istorijskih tokova filozofskog mišljenja.

Zadaci nastave su da učenici:

- upoznaju osnovne elemente i principe mišljenja;

- shvate odnos ispravnog i istinitog mišljenja, jezika i mišljenja i drugih problema saznanja kao i uslova uspešne komunikacije;

- osposobe se za primenu metodologije istraživanja i razviju sposobnosti za sistematsko, samostalno i kritičko mišljenje;

- razumeju filozofske probleme i njihova rešenja na primerima najvećih dostignuća filozofske misli kao i sticanje sposobnosti pozitivnim transferom za razumevanje drugih teorijskih i praktičnih problema;

- stiču uvid u opšteteorijske i humanističke tokove mišljenja koji su uobličavali određene istorijske epohe i čine osnovu savremenih humanističkih i kritičkih orijentacija i time unapređuju svoje obrazovanje.

III razred

(Za gimnaziju opšteg tipa i društveno-jezičkog smera)

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

PRVI DEO

I **Predmet logike** (2)

1. Postanak i razvoj logike

2. Odnos logike, filozofije i nauke

3. Značaj logike

- podela logike

II **Problemi saznanja** (4)

1. Kriterijumi, izvori i mogućnosti saznanja

2. Odnos mišljenja i jezika

3. Vrste saznanja: svedočanstvo, očiglednost, mnjenje, verovanje

4. Kritičko-racionalno prihvatanje istine

5. Odnos istinitog i valjanog mišljenja

6. Različito shvatanje istine

III **Pojam** (6)

1. Šta je pojam

- pojam i termin

- obrazovanje i razvoj pojma

- denotacije i konotacija

- obim i sadržaj pojma

2. Vrste pojmova

3. Odnosi među pojmovima

IV **Definicija i klasifikacija** (6)

1. Pojam definicije

2. Vrste definicije

3. Pravila definisanja

4. Deoba i klasifikacija

- smisao klasifikacije

V **Sud** (6)

1. Šta je sud

- rečenica, iskaz, stav i sud

- sud i suđenje, tvrđenje i poricanje

2. Vrste sudova po kvalitetu, kvantitetu, modalitetu, strukturi i saznajnoj vrednosti

3. Veznici složenih sudova

- implikacija, konjukcija, disjunkcija, ekvivalencija

4. Analiza sudova pomoću tablica

VI **Zaključivanje** (10)

1. Šta je zaključivanje

- premise i zaključak

- ispravan i istinit zaključak

2. Vrste zaključivanja: indukcije, dedukcije, zaključivanje po anologiji

3. Induktivno zaključivanje

- indukcija i verovatnoća

- indukcija prostim nabrajanjem i indukcija eliminacijom

- uslovi prihvatljivosti induktivnog zaključka

4. Deduktivno zaključivanje

- opšte karakteristike dedukcije

- vrste deduktivnog zaključivanja

- silogizam; - vrste i pravila

5. Dokazivanje i opovrgavanje

6. Logičke greške

DRUGI DEO: METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

I **Jezik naučnih teorija** (6)

1. Funkcija jezika

2. Analiza značenja

3. Uslovi uspešne komunikacije

II **Teorijska priprema istraživanja** (4)

1. Teorija i iskustvo

2. Utvrđivanje problema

3. Određivanje pojmovnog okvira istraživanja

4. Prethodne pretpostavke istraživanja

III **Utvrđivanje naučnih činjenica** (10)

1. Naučno posmatranje

2. Eksperiment

3. Merenje

4. Statistička obrada podataka

5. Ispitivanje pouzdanosti i ispravnosti podataka

IV **Naučno objašnjavanje** (10)

1. Pojam naučnog objašnjavanja

2. Postavljanje i proveravanje hipoteze

3. Pojam naučnog zakona

4. Vrste zakonitosti (uzročna, funkcijska, statistička)

5. Pojam uzroka i Milove metode za ispitivanje uzroka

6. Naučne teorije i sistemi

V **Osnovne filozofske metode** (8)

1. Analitičko-empirijska

2. Hermeneutička

3. Fenomenološka

4. Kritičko-dijalektička

IV razred

(2 časa nedeljno - 64 časa godišnje za učenike gimnazije prirodno-matematičkog smera)**

(3 časa nedeljno - 96 časova godišnje za učenike gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smera)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I **Određenje filozofije** (5; 8) *)

1. Ime i pojam filozofije

2. Odnos filozofije prema mitu, religiji, nauci i umetnosti

3. Ljudske pobude za filozofsko istraživanje (čuđenje, sumnja, težnja za shvatanjem smisla postojanja)

4. Osnovna filozofska pitanja i područja istraživanja

5. Filozofski pravci, škole i discipline

*) Prvi broj označava fond časova u gimnaziji prirodno-matematičkog smera drugi broj označava fond časova u gimnaziji opšteg i društveno-jezičkog smera. To važi za sve tematske celine.

II **Antička filozofija** (12; 16)

1. Filozofija prirode

- pitanja o početku svih stvari

- nauka o jednom jedinstvenom biću

- dijalektika i retorika kao veština pobijanja i dokazivanja

2. Filozofija čoveka

- teorijsko-saznajne orijentacije u shvatanju čoveka i pravednosti

- učenje o državi

3. Etička učenja

- shvatanje izvora individualne sreće

- shvatanje vrline i dobra

III **Srednjovekovna filozofija** (5; 8)

1. Filozofija i hrišćanstvo

- odnos vere i razuma (autoritet i prirodni um)

- pojava hrišćanstva

- odnos religije i filozofije (gnostici i apologeti)

- problem univerzalije;

- pozna sholastika

IV **Filozofija novog doba** (22; 34)

1. Filozofija renesanse

- Rađanje modernih nauka; Kritika filozofske tradicije i najava novih metoda i ciljeva nauka;

- Traženje pouzdanog metoda istraživanja (Bekon - Novi organon)

- humanizam - filozofija čoveka novog doba (Paskal, Montem)

2. Racionalizam

- principi ljudskog duha i metodi vođenja ljudskog uma (Rene Dekart - učenje o metodi i nova metafizika)

- o prirodi i duhu, razumu i slobodi (Baruh de Spinoza - etika);

- učenje o monadama i problem deodiceje (Lajbnic)

3. Empirizam

- teorija ideja (Džon Lok);

- radikalni empirizam (Berklijev solipsizam);

4. Prosvetiteljstvo

5. Nastanak moderne političke filozofije (Ruso, Monteskije)

- učenja o prirodnom pravu, prirodnom stanju i društvenom ugovoru;

- filozofska i politička revolucija (Hobs, Lok, Monteskije, Ruso);

6. Francuski materijalizam XVIII veka

7. Nemački klasični idealizam

- Kant (Kritika čistog uma, Kritika praktičnog uma, Kritika moći suđenja);

- Fihte: Učenje o slobodi i određenje čoveka;

- Šeling: Sistem objektivnog idealizma;

- Hegel: Sistem spekulativnog uma (Fenomenologija duha, Filozofija istorije, Filozofija prava, Estetika, Filozofija religije i Istorija filozofije).

8. Marksova filozofska misao (izvori, odnos prema filozofskoj tradiciji, shvatanje dijalektike kao teorije i metode, određivanje prakse, shvatanje istorije čoveka, slobode i revolucije, izvori i oblici otuđenja i putevi razotuđenja)

V **Savremena filozofija** (20; 30)

1. Pozitivizam i analitička filozofija (Kont, Rasl, Vitgenštajn, Bečki krug, Poper)

2. Iracionalizam

- Voluntarizam (Niče, Šopenhauer)

- Intuicionizam (Bergson)

3. Pragmatizam (Pers, Džems, Đui)

4. Fenomenologija (Huserl)

5. Filozofije egzistencije (Kjerkegor, Hajdeger, Jaspers, Berđajev)

6. Hermeneutika (Diltaj)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Prema strukturi programa filozofije u III razredu predviđeno je da se obrađuju sadržaji logike, koji su grupisani u dva dela. Prvi deo obuhvata, pored određivanja predmeta, logike i problem saznanja i shvatanja istine u širem smislu. Pri obradi ovih sadržaja posebno treba da bude istaknuta vrednost shvatanja logike kao gnoseologije, u kojoj se utvrđuju kriterijumi izvori i mogućnosti saznanja, formalni i materijalni kriterijumi istine prisutni u naukama i istoriji filozofije. Pri izlaganju ovih sadržaja treba da bude naglašen epistemološki pristup u shvatanju razvoja mišljenja i znanja. Za ostvarivanje ovog dela programa predviđena je polovina ukupnog fonda časova.

Drugi deo obuhvata metodologiju istraživanja, čiji su sadržaji raspoređeni u pet tematskih celina. Za izlaganje opšte metodologije, kao grane logike, planirano je 34 časa. S obzirom na mogućnost korelacije ovog programa sa programima predmeta u kojima učenici, takođe, stiču znanja iz metodologije posebnih nauka, fond časova koji je predviđen dovoljan je da se izlože struktura i etape metodoloških istraživanja i naučnog objašnjavanja. Pri tome težište treba da bude na shvatanju pojma zakona i zakonitosti i metodima ispitivanja uzroka.

Program filozofije u IV razredu istovetan je za učenike svih gimnazijskih usmerenja.

Struktura programa filozofije u IV razredu obuhvata, unutar posebnih poglavlja, određenje filozofije, antičku i srednjovekovnu, filozofiju novog doba i savremene filozofije.

Određenje filozofije treba započeti upoznavanjem učenika sa ljudskim pobudama za filozofskim istraživanjima, izvorima i karakteristikama filozofskog shvatanja sveta prema mitsko-mitološkim, religioznim i drugim predstavama sveta, sa razlikama i sličnostima filozofije, nauke i umetnosti.

Naročitu pažnju treba posvetiti onim pitanjima i problemima koji čine suštinsku vrednost osnovnih pravaca u filozofiji.

Pri obradi antičkog i srednjovekovnog razdoblja u filozofiji treba obratiti pažnju na pojavu hrišćanstva i njegovo razumevanje, kao i na odnos religije i filozofije, vere i razuma. Treba ukazati na utkanost religijskih uticaja u sve oblike ljudskog duha, koji čine osnovu za razumevanje savremenih teorijskih saznajnih, antropoloških etičkih problema i shvatanja.

Kod sadržaja o najznačajnijim učenjima iz oblasti pojedinih filozofskih disciplina, težište treba da bude na istorijskim shvatanjima dobra, vrline, sreće, pravednosti, i drugim kategorijama etike i humanizma neophodnim za istinsko razumevanje dostignuća čoveka.

U poglavlju o filozofiji novog veka i nemačkom klasičnom idealizmu treba naglasiti humanističku i kritičku orijentaciju, učenje o čoveku i državi. Naročito pažnju treba posvetiti shvatanjima dijalektike i Hegelovom učenju.

Časove za izučavanje nemačkog klasičnog idealizma treba rasporediti tako da se mogu pregledno izložiti Kantovo, Fihteovo, Šelingovo i Hegelovo učenje, iz kojih se shvata dijalektički odnos materije i duha.

Pri obradi Marksovog učenja treba obratiti pažnju na probleme o određivanju osnovne orijentacije marksističke teorije, na učenju o dijalektici kao teoriji i metodi, na shvatanje prakse kao osnovnog kriterijuma istine i kao načina ljudske proizvodnje, stvaranja i samopotvrđivanja. Za Marksovo shvatanje čoveka, istorije i slobode treba koristiti istorijski pristup i dijalektički metod u kritičkom sagledavanju njegovog doprinosa.

U odeljku savremene filozofije treba celovito obraditi filozofske pravce, na učenjima najsavremenijih predstavnika, a u skladu sa njihovim istorijskim javljanjima.

U vezi sa istorijom filozofije neophodno je naglasiti razvoj filozofskih disciplina i učenja, kao i uočavanje trajnih filozofskih pitanja i problema čoveka.

Nastavnik treba da koristi savremene metode u nastavi kako bi se učenici osposobili za uspešno vođenje razgovora i diskusiju o svim aktuelnim problemima.

Za pronalaženje provokativne osnove i odabiranje problema treba koristiti izvorne tekstove filozofije. Navikavanje učenika na korišćenje izvornog teksta kao osnovne informacije omogućiće prevazilaženje slabosti udžbeničke i priručne literature, i doprineće razvijanju potrebe kod učenika za autentičnijim filozofskim samoobrazovanjem.

U procesu ispitivanja i procenjivanja usvojenog gradiva treba uzimati u obzir sve stečene vrednosti i nivoe znanja: korišćenje literature, učestvovanje u diskusiji, uočavanje pravih problema i postavljanje smišljenih pitanja. Neophodno je uočiti i vrednovati postignuti uspeh učenika u razvijanju sposobnosti samostalnog i kritičkog mišljenja o čoveku, njegove stvarnosti i perspektive.

Za uspešnije i sigurnije ostvarivanje ciljeva i zadataka ovog programa neophodno je organizovati i druge oblike nastavnog rada, (filozofske sekcije, tribine i debatne grupe) u kojima bi učenici efikasnije ispoljavali interesovanje, samoinicijativu i slobodu u izboru izučavanja određene filozofske problematike.

Istorija

Drugi razred gimnazije društveno-jezičkog smera i gimnazije opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

SREDNJOVEKOVNI SVET DO 11. VEKA

1. tema: EVROPA U RANOM SREDNJEM VEKU

- Kraj antičkog sveta: seoba naroda i stvaranje varvarskih kraljevina u Evropi (germanske seobe, prodori Huna i Avara u Evropu, strukture ranih kraljevina, hristijanizacija varvara i počeci srednjovekovne Evrope)

- Hrišćanska crkva do raskola 1054. godine (rano monaštvo - sv. Benedikt, koncept Evrope Grigorija Velikog, misionari, uloga crkve tokom 9. i 10. veka - Klinijevski pokret, monaški redovi, cezaropapizam i razlika u odnosu na odnos države i crkve u Vizantiji, veliki raskol 1954. godine i njegove posledice)

- Franačka država. Ujedinjenje Evrope pod Karlom Velikim (Merovinzi i Karolinzi, arabljanska opasnost - širenje Arabljana i njihov doprinos evropskoj civilizaciji, krunisanje Papina Malog, uspon Karla Velikog na carstvo 800. godine i stvaranje papske države)

- Nastanak feudalnog društva (rađanje feudalnih društvenih odnosa u 9. veku - vitezovi i seljaci, piramidalna hijerarhija vlasti, vernost i vera, ruralno društvo)

- Život u ranom srednjem veku (dvor - izgled, način života na dvoru, običaji; rat - načini ratovanja, nastanak i simbolika kule; uloga religije u svakodnevnom životu; načini stanovanja; bolesti, glad, strahovi, seobe; manastiri - benediktinsko pravilo, skriptoriji)

- Vizantija do 12. veka (reforma cara Iraklija, borbe protiv Arabljana, uspon Vizantije u vreme dinastije Makedonaca)

- Vikinške i Mađarske invazije i rađanje Svetog rimskog carstva nemačkog naroda (nadiranje Normana u Evropu, njihova uloga na istoku i na zapadu, stvaranje države u Sredozemlju; poreklo Mađara i dolazak u Evropu do zaustavljanja na Lehu, Oton I)

- Kultura ranog srednjeg veka (razlike između kulture u Vizantiji i na Zapadu Evrope, preživljavanje rimske pismenosti na Zapadu - uloga irskog monaštva; kulturna obnova u vreme Karla Velikog; manastirska kultura, romanička umetnost, odnos prema Bogu u ranom srednjem veku)

2. tema: NASELJAVANJE SLOVENA NA BALKAN I STVARANJE PRVIH SRPSKIH DRŽAVA

- Doseljavanje Slovena na Balkansko poluostrvo (prapostojbina Slovena, uzroci seoba, običaji i verovanja Slovena, naseljavanje na Balkansko poluostrvo i u oblastima Istočnih Alpa, Sloveni i starosedeoci)

- Pokrštavanje Južnih Slovena i njihova rana pismenost (počeci pokrštavanja, Ćirilo i Metodije, učenici Ćirila i Metodija, glagoljaši, pismo i književnost, umetnost)

- Srbi do 12. veka (teritorijalni okviri srpskih zemalja, Srbi između Vizantije i Bugarske, knez Časlav, uspon Dukljanske države, osamostaljivanje Raške i Bosne)

SREDNJOVEKOVNI SVET OD 12. DO 15. VEKA

3. tema: EVROPA OD 12. DO 15. VEKA

- Nastanak gradova i univerziteta (oživljavanje gradova, položaj i uređenje, razvoj gradske privrede, trgovci i sajmovi, društveni odnosi u gradovima, izmenjeno društvo)

- Krstaški ratovi (papska monarhija, pohod na istok na verski i kolonizacioni pokret, prvi i četvrti krstaški rat, posledice krstaških ratova, rađanje viteškog morala, izmenjena pobožnost zapadnog sveta)

- Uspon zapadnoevropskih monarhija: Francuska, Engleska, Nemačka (razvoj feudalne monarhije, sveti Luj kao idealni vladar, "velika povelja sloboda" i nastanak parlamenta, Sveti romsko carstvo, od feudalne do nacionalne monarhije)

- Feudalno društvo: ratnici, rabotnici, duhovnici (struktura društva; društveni pokreti, jeresi, inkvizija, prosjački redovi)

- Život u poznom srednjem veku (obrazovanje; promene u veštini ratovanja; privatna pobožnost; porodična zajednica; prostor i imaginacija; izmenjena osećajnost; rađanje individue)

- Odnos države i crkve u poznom srednjem veku (sukob carskog i papskog koncepta, opadanje moći papa, crkveni sabori)

- Kultura zapadnoevropskog sveta u razvijenom srednjem veku (gotičko doba, riterska i gradska kultura, umetnost katedrala, rađanje književnosti na narodnom jeziku)

- Slovenski svet u razvijenom srednjem veku (zapadni i istočni Sloveni, Karlo IV; Kijevska i Moskovska Rusija)

- Kultura pozne Vizantije (procvat umetnosti u doba Komnina, Vizantija posle četvrtog krstaškog rata; renesansa Paleologa)

4. tema: SRPSKI NAROD I NJEGOVI SUSEDI OD 12. DO 15. VEKA

- Država Nemanjića (srpska država između Vizantije i Ugarske, veliki župan Stefan Nemanja, prvi pad Vizantijskog carstva, država Nemanjića kao kraljevina, autokefalna crkva)

- Uspon države Nemanjića (vladarski rod Nemanjića, jačanje položaja vladara, osvajanja, sukob između kraljeva Dragutina i Milutina, bitka kod Velbužda, Stefan Dušan, proglašenje Carstva)

- Privreda i društvo u nemanjićkoj Srbiji (zemljoradnja, stočarstvo, rudarstvo, gradovi kao privredna središta, trgovina, vlastela, zavisno seljaštvo, gradsko stanovništvo)

- Uloga srpske crkve od 12. do 15. veka (ohridska arhiepiskopija, Sveta Gora i Hilandar, crkvena samostalnost, srpska patrijaršija, odnos između srpske crkve i države, ktitori i zadužbine)

- Kultura srpske srednjovekovne države (kulturna područja, jezik i pismo, stara srpska biblioteka, književnost, pravni spomenici, umetnost)

- Postanak i razvoj bosanske države (Bosna kao geografski pojam, Bosna između Ugarske i Vizantije, crkva bosanska, širenje Bosne, proglašenje kraljevstva)

- Dubrovnik u srednjem veku (osnivanje grada, vizantijski Ragusion, mletačka vlast, odnosi sa Ugarskom, širenje gradske teritorije, uređenje grada, republika, odnosi sa Srbijom i Bosnom, privreda, trgovina, kulturni uspon)

- Prodor Turaka na Balkansko poluostrvo (Turci Osmanlije, uređenje osmanskog carstva, turski način osvajanja, razjedinjene hrišćanske države, rasulo srpske države, bitka na Marici, bitka na Kosovu)

- Država Lazarevića i Brankovića (turski vazali, bitka kod Angore, titula despota, privredni uspon, uređenje Despotovine, kultura moravskog doba)

- Kraj državne samostalnosti Srbije i Bosne (pad Carigrada, osvajanje Srbije, prevlast oblasnih gospodara u državi Kotromanića, postanak Hercegovine, pad Bosne, kraj hercegove zemlje)

- Zeta za vreme Balšića i Crnojevića (uspon Balšića, komune i oblasni gospodari, između Turaka i Venecije, Zeta u Despotovini, uzdizanje Crnojevića, pad oblasti Crnojevića)

- Seobe Srba; Kraj srednjovekovnog sveta (nemirna granica u Podunavlju, seobe Srba, odbrambeni sistem, povremeni upadi hrišćanskih snaga na tursku teritoriju, opšte odlike kraja srednjovekovnog sveta)

Obavezna literatura za nastavnike

Opšta istorija:

- S. Peinter, Istorija srednjeg veka, Beograd 1997.

- Dž. Holms, Oksfordska istorija srednjeg veka, Beograd 1998.

- Dž. Linč, Istorija srednjovekovne crkve, Beograd 1999.

- Ž. Dibi, Istorija privatnog života 2, Beograd 2001.

- Ž. Dibi, Umetnost i društvo u srednjem veku, Beograd 2001.

- Ž. Le Gof, Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope, Beograd 1974.

Istorija Vizantije:

- G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd 1996. (treće izdanje)

- L. Breje, Vizantijska civilizacija, Beograd 1976.

- D. Obolenski, Vizantijski komonvelt, Beograd 1991.

- H. G. Bek, Vizantijski milenijum, Beograd 1999.

Nacionalna istorija:

- K. Jireček, Istorija Srba 1-2, Beograd 1978.

- Istorija srpskog naroda (knjige 1 i 2), Beograd 1981, 1982.

- S. Ćirković, Srbi u srednjem veku, Beograd 1995.

- M. Blagojević, Srbija u doba Nemanjića, Beograd 1989.

- R. Mihaljčić, Kraj srpskog carstva, Beograd 1976.

- R. Mihaljčić, Lazar Hrebeljanović, Istorija, kult, predanje, Beograd 1984.

- M. Blagojević, Državna uprava u srpskim srednjovekovnim zemljama, Beograd 1997.

- M. Živojinović, Istorija Hilandara, Beograd 1999.

Drugi razred gimnazije prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 74 godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: EVROPA U POZNOM SREDNJEM VEKU

- Nastanak gradova i univerziteta

- Uspon zapadnoevropskih monarhija

- Feudalno društvo: ratnici, rabotnici, duhovnici

- Slovenski svet u doba razvijenog feudalizma

- Kultura srednjovekovnog sveta u razvijenom srednjem veku

2. tema: SRPSKI NAROD OD 12. DO 15. VEKA

- Država Nemanjića

- Kultura srpske srednjovekovne države

- Srednjovekovna Bosna

- Prodor Turaka na Balkan i njihova prva osvajanja

- Država Lazarevića i Brankovića

- Gubitak državne samostalnosti i seobe

3. tema: USPON EVROPE (15-18. VEK)

- Velika geografska otkrića i počeci evropskog kolonijalizma

- Začeci kapitalizma

- Humanizam i renesansa; širenje humanizma i renesanse

- Reformacija i katolička reakcija; širenje reformacije

4. tema: APSOLUTNE FEUDALNE MONARHIJE (16-18. vek)

- Revolucija u Nizozemskoj i Engleskoj

- Francuska: Rišelje: Luj 14.

- Samodržavlje u Rusiji

- Prosvećeni apsolutizam - osnovne odlike

5. tema: SRPSKI NAROD POD TURSKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Društveno i državno uređenje Osmanskog carstva i položaj Srba u Turskoj

- Opadanje Turske i otpori hrišćanske raje

- Srpski narod u ratovima Austrije i Mletačke republike protiv Turske

- Pećka patrijaršija i Cetinjska mitropolija

- Svakodnevni život srpskog naroda u Turskoj

6. tema: SRBI POD HABSBURŠKOM I MLETAČKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Uređenje Austrije, Vojna krajina, seobe Srba u Rusiju

- Položaj Srba u Ugarskoj i Karlovačka mitropolija

- Dubrovnik, Srbi u Mletačkoj Dalmaciji i Boki (16-18. vek)

- Bosanski pašaluk

7. tema: REVOLUCIONARNA I GRAĐANSKA EVROPA (18. vek -1878)

- Industrijska revolucija - privredne i društvene promene

- Radnički pokret u Evropi

- Epoha građanskih revolucija - rat za nezavisnost SAD

- Francuska građanska revolucija

- Direktorijum, konzulstvo, carstvo i Napoleonova osvajanja

- Bečki kongres i Sveta alijansa

- Revolucija 1848-49. god.

- Ujedinjenje Italije i Nemačke, SAD do 1878.

8. tema: NACIONALNI POKRETI NA BALKANU

- Srpska revolucija: Prvi srpski ustanak i Drugi srpski ustanak

- Vladavina Miloša Obrenovića - privredni i društveni razvoj (ukidanje feudalizma)

- Ustavobranitelji

- Druga vlada Kneza Mihaila - Balkanski savez

- Milan Obrenović i njegova vladavina

- Srpsko-turski ratovi i Berlinski kongres

- Kulturni preporod Kneževine Srbije

- Stvaranje Crnogorske države - Petar I i Petar I

- Knez Danilo i knez Nikola Petrović - Njegoš

- Ustanak u Bosni i Hercegovini (1875-78)

- Nacionalni preporod Grka, Bugara, Mađara, Rumuna

- Habsburška monarhija od 1849-1878. (borba Srba za autonomiju)

- Institucije Srba u Južnoj Ugarskoj

Treći razred gimnazije društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

i treći razred gimnazije opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: USPON EVROPE (15-18. vek)

- Velika geografska otkrića i počeci evropskog kolonijalizma

- Začeci kapitalizma

- Humanizam i renesansa; širenje humanizma i renesanse

- Reformacija i katolička reakcija; širenje reformacije

2. tema: APSOLUTNE FEUDALNE MONARHIJE (16-18. vek)

- Prve građanske revolucije

- Revolucija u Nizozemskoj

- Apsolutizam Tjudora u Engleskoj, republika i protektorat

- Restauracija i "Slavna revolucija"

- Apsolutističke monarhije u Evropi

- Francuska; Rišelje: Luj XIV

- Samodržavlje u Rusiji

- Prosvećeni apsolutizam

- Osnovne odlike

- Prosvećeni apsolutizam Petra I, Katarine II, Pruska Fridriha II

3. tema: SRPSKI NAROD POD TURSKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Društveno i državno uređenje Osmanskog carstva

- Položaj Srba u Turskoj

- Opadanje Turske i otpor hrišćanske raje

- Srpski narod u ratovima Austrije i Mletačke republike protiv Turske

- Pećka patrijaršija do velike seobe Srba

- Pećka patrijaršija posle Bečkog rata (1683-1699), Cetinjska mitropolija

- Život srpskog naroda u Turskoj

4. tema: SRBI POD HABZBURŠKOM I MLETAČKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Državno i društveno uređenje Austrije

- Srpski narod u Vojnoj krajini, civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji, seobe u Rusiji

- Položaj Srba u Ugarskoj

- Karlovačka mitropolija

- Srbi pod režimom prosvećenog apsolutizma Marije Terezije i Josifa II

- Dubrovnik i Srbi u Mletačkoj Dalmaciji i Boki (16-18. vek)

- Bosanski pašaluk (16-18. vek)

5. tema: REVOLUCIONARNA I GRAĐANSKA EVROPA (18. vek - 1878.)

Industrijska revolucija

- Privredne i društvene promene

- Radnički i socijalistički pokret u Evropi

- Epoha građanskih revolucija

- Rat za nezavisnost SAD

- Francuska građanska revolucija

- Jakobinska diktatura

- Francuska u vreme direktorijuma, konzulstva i carstva

- Napoleonova osvajanja i slom

- Bečki kongres i Sveta alijansa

- Revolucionarni pokreti i Evropa početkom 19. veka, revolucija 1848-1849.

- Evropa i SAD do 1878.

- Ujedinjenje Italije; Ujedinjenje Nemačke

6. tema: NACIONALNI POKRETI NA BALKANU

(kraj 18. veka do 1878.)

- Turska krajem 18. veka i početkom 19. veka

Srpska revolucija

- Oslobođenje Beogradskog pašaluka (1804-1807.)

- Uređenje ustaničke države

- Spoljna i unutrašnja politika ustaničke države, Rusko-Srpska saradnja

- Slom ustanka

- Drugi srpski ustanak - nastavak srpske revolucije, borba za autonomiju, jačanje državnosti, Hatišerif 1830, 1833.

- Vladavina Miloša Obrenovića, privredni i društveni razvoj

- Ukidanje feudalizma, ustavno uređenje - Sretenjski ustav i Turski ustav

- Apsolutizam kneza Miloša Obrenovića i njegov pad

- Prva vlada kneza Mihajla (1839-1842), ustavobranitelji - borba saveta i kneza

- Druga vlada kneza Miloša Obrenovića (1858-1860), druga vlada kneza Mihajla (1860-1868) - Balkanski savez

- Drugo namesništvo i ustav 1869.

- Ratovi Srbije 1876-1878. i Berlinski kongres

- Srpsko-Turski ratovi 1876-1878. i sticanje nezavisnosti

- Kulturni preporod kneževine Srbije

- Stvaranje Crnogorske države

- Mitropoliti Petar I i Petar II

- Kneževina Crna Gora - knez Danilo Petrović (1852-1860.)

- Sticanje nezavisnosti Crne Gore - knjaz Nikola Petrović

- Nacionalni pokret u 19. veku

- Bosanski begovat u prvoj polovini 19. veka

- Ustanak u Bosni i Hercegovini (1875-1878.)

- Nacionalni preporod Grka, Bugara, Mađara, Rumuna

- Habsburška monarhija od 1848-1849. do 1878.

- Borba Srba za autonomiju; Temišvarski sabor; Mitropolit Stevan Stratimirović

- Vojvodstvo Srbija i tamički Banat (1848/1849-1860.)

- Svetozar Miletić

- Institucije Srba u Južnoj Ugarskoj

Treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

i četvrti razred gimnazije opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: EVROPA I SVET U DRUGOJ POLOVINI 19. I POČETKOM 20. VEKA

- Nova slika Evrope posle ujedinjenja Italije i Nemačke: Nove i stare sile i njihova borba za politički i diplomatski prestiž

- Berlinski kongres i preoblikovanje jugoistočne Evrope (Istočno pitanje)

- Vreme napetosti (politika, borba za kolonije, privredna i vojna konkurencija, političke ideje - liberalizam, nacionalizam, socijaldemokratija, komunizam...)

- "Lepa epoha": kultura, nauka, tehnološki napredak, prosveta...

2. tema: NEZAVISNE DRŽAVE: SRBIJA I CRNA GORA

- Srbija između Austrougarske i Rusije (1878-1903)

- Građanska demokratija - Srbija (1903-1912)

- Izgrađivanje države: Crna Gora (1878-1912)

- Evropski i balkanski okviri srpske istorije: Srbi u Austrougarskoj, južna Ugarska, Bosna i Hercegovina, stara Srbija i Makedonija

- Balkanski ratovi

3. tema: PRVI SVETSKI RAT

"Veliki rat"

- Evropa na putu ka ratu (politika, nauka, kultura i obrazovanje,

- Ratna hronika:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata (život u pozadini i život na frontu)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu

- Ratne prelomnice:

- Revolucije u Rusiji

- Ratno angažovanje SAD

Srbija u ratu

- Srbija i "privremena slika (karta)" Balkana (Prostor, društvo, politika, nacionalna svest, nauka, kultura i obrazovanje)

- Ratni dnevnik I:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata: vojska i njena sudbina, život u pozadini, srpska dijaspora, epidemije (1914-1915)

- Ratni dnevnik II:

- Povlačenje preko Albanije, okupacija i teror, Solunski front, politički obračun, ustaničke borbe, dobrovoljačko pitanje, oslobođenje (1915-1918)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu (Obrazovanje u zemlji i inostranstvu)

- Iskorak ka Jugoslaviji:

- Državni koncepti i programi (od Niške do Ženevske deklaracije)

- Ratna stvarnost

- Žrtve i doktrina koja ih opravdava (objašnjava)

4. tema: SVET IZMEĐU SVETSKIH RATOVA

Svet i Evropa - traganje za novim rešenjima

- Nove države - nove granice: Mirovna konferencija u Parizu, Liga naroda - nove orijentacije: Kriza demokratije i totalitarne ideje

- Kultura, nauka i prosveta: promišljanje ratnog nasleđa i viđenja budućnosti (ideje i pokreti); "Evropa u pokretu" - Migracije: fenomen koji traje

- Prelom - Velika ekonomska kriza i odgovori na nju:

- Liberalne demokratije (SAD, Velika Britanija, Francuska...)

- Boljševički projekat

- "Treći put" - fašizam i nacionalsocijalizam

- Svet ka novom ratu:

- Japan (1931)

- Kina (građanski rat)

- Španija (1936)

- "Rušenje poretka" (Anšlus, Minhenska kriza, Pakt Molotov-Ribentrop)

5. tema: JUGOSLOVENSKA KRALJEVINA

- Nova država (Ujedinjenje, prostor, granice, okruženje, saveznici i protivnici, društvo)

- U potrazi za državnim i nacionalnim kompromisom (državno, političko, ekonomsko, versko, nacionalno, manjinsko, socijalno pitanje...)

- Kriza parlamentarizma i Vreme diktature - zakoni i ideologija

- Dvadesete i tridesete godine i preuređivanje države (1935-1939)

- Jugoslavija i izazovi novog rata (1939-1941)

6. tema: DRUGI SVETSKI RAT

Svet u Drugom svetskom ratu

- Od evropskog ka svetskom ratu (1939-1941):

- Ratna dejstva,

- Promena granica,

- Okupacioni sistemi,

- Rat na jugoistoku Evrope...

- Ratna hronika I (1941-1943):

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Društvo i čovek u ratu (privreda, svakodnevni život, kultura i razaranje kulture)

- Genocid kao fenomen totalnog rata

- Ratna hronika II (1943-1945):

- Ratne prelomnice (Rat u Africi i iskrcavanje na Siciliju, slom Italije, Istočni front, Rat na Dalekom istoku)

- Oružje i politika (savezničke konferencije)

- Kraj rata (1944-1945) i njegov bilans (demografija, privreda, granice, razaranja, kultura...)

Jugoslavija u Drugom svetskom ratu

- Od diplomatskog pritiska do rata (Međunarodna diplomatska kriza, borba za jugoslovenski prostor i vrhunac krize 25. i 27. mart 1941)

- Ratni dnevnik I (1941-1942):

- Vojni poraz (Aprilski rat, kapitulacija i rasparčavanje, NDH)

- Okupacija (Okupacioni sistemi i represivna politika, antiokupacione snage srpskog građanstva i emigracija, nagoveštaj revolucionarne perspektive)

- Ustanak (ideološki, nacionalnooslobodilački i egzistencijalni momenat, strategije i nacionalne koncepcije suprotstavljenih vojnih i političkih pokreta i organizacija i višestrani karakter ustanka)

- Građanski rat i/ili oslobodilačka borba (partizanski pokret, politička organizacija četničkog pokreta, kolaboracija)

- Podeljeno društvo u ratu (privreda, kultura, svakodnevni život, prosveta)

- Ratni dnevnik II (1943-1945):

- Hronologija ratnih dejstava (jugoslovensko ratište u kontekstu svetskog rata)

- Ideološki koncepti i preuređenje buduće države (srpsko-hrvatski spor u emigraciji, AVNOJ, nacionalna politika Ravnogorskog pokreta, Druga prizrenska liga)

- Politika privremenog kompromisa: Jugoslavija i Balkan u planovima Velikih sila za preuređenje Evrope

- Genocid i teror

- Kraj rata (završne operacije i oslobođenje) i Bilans rata na jugoslovenskom prostoru

7. tema: SVET POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Posleratni svet i njegove suprotnosti

- Od ratnog savezništva do Hladnog rata

- Dva sveta (blokovska podela, ekonomske i političke integracije, ka Evropskoj uniji)

- Treći svet (blokovska podela, ekonomske i političke integracije, ka Evropskoj uniji)

- Društveni izazovi, društvena modernizacija i kulturni preobražaj i Izazovi kraja veka (Kultura, umetnost, društvene pobune, 1968. godina, rok kultura mladih, otpor diktaturi, regionalni ratovi, raspad istočnog bloka, globalizacija, izazovnih tehnologija, problemi ekologije...)

Jugoslavija posle Drugog svetskog rata

- Jugoslavija: Na tragu sovjetskog modela (1945-1948) (Spoljnopolitički položaj i unutrašnjepolitički odnosi)

- Jugoslavija između Istoka i Zapada: U potrazi za novom spoljnopolitičkom i unutrašnjepolitičkom orijentacijom

- Godine protivrečnog društvenog, političkog i kulturnog razvoja (1960-e - 1970-e) i Suočavanje sa krizom (1980-e)

- Raspad/razvijanje države i ratovi za "jugoslovensko nasleđe" - nova slika jugoslovenskog prostora

Seminarski rad

Četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: EVROPA I SVET U DRUGOJ POLOVINI 19. I POČETKOM 20. VEKA

- Nova slika Evrope posle ujedinjenja Italije i Nemačke: Nove i stare sile i njihova borba za politički i diplomatski prestiž

- Berlinski kongres i preoblikovanje jugoistočne Evrope (Istočno pitanje)

- Vreme napetosti (politika, borba za kolonije, privredna i vojna konkurencija, političke ideje - liberalizam, nacionalizam, socijaldemokratija, komunizam...)

- Velike kolonijalne sile i njihovi sukobljeni interesi: opšti kontekst (prostor, društvo, privreda)

- "Lepa epoha": kultura, nauka, tehnološki napredak, prosveta...

2. tema: NEZAVISNE DRŽAVE: SRBIJA I CRNA GORA

- Srbija između Austrougarske i Rusije (1878-1903)

- Građanska demokratija - Srbija (1903-1912)

- Izgrađivanje države: Crna Gora (1878-1912)

- Evropski i balkanski okviri srpske istorije: Srbi u Austrougarskoj, južna Ugarska, Bosna i Hercegovina, stara Srbija i Makedonija

- Duhovni horizonti epohe: priprema za novo doba (kultura, nauka, prosveta)

- Srpsko društvo na razmeđi vekova

- Balkanski ratovi

3. tema: PRVI SVETSKI RAT

"Veliki rat"

- Velike kolonijalne sile i njihovi sukobljeni interesi: opšti kontekst (prostor, društvo, privreda)

- Evropa na putu ka ratu (politika, nauka, kultura i obrazovanje)

- Ratna hronika:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata (život u pozadini i život na frontu)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu

- Ratne prelomnice:

- Revolucije u Rusiji

- Ratno angažovanje SAD

- Lična viđenja rata: "izgubljene generacije"

Srbija u ratu

- Srbija i "privremena slika (karta)" Balkana (Prostor, društvo, politika, nacionalna svest, nauka, kultura i obrazovanje)

- Ratni dnevnik I:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata: vojska i njena sudbina, život u pozadini, srpska dijaspora, epidemije (1914-1915)

- Ratni dnevnik II:

- Povlačenje preko Albanije, okupacija i teror, Solunski front, politički obračun, ustaničke borbe, dobrovoljačko pitanje, oslobođenje (1915-1918)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu (Obrazovanje u zemlji i inostranstvu)

- Iskorak ka Jugoslaviji:

- Državni koncepti i programi (Od Niške do Ženevske deklaracije)

- Ratna stvarnost

- Žrtve i doktrina koja ih opravdava (objašnjava)

- Lična viđenja rata: ratna stvarnost, sećanja, naknadne interpretacije

4. tema: SVET IZMEĐU SVETSKIH RATOVA

Svet i Evropa - traganje za novim rešenjima

- Nove države - nove granice: Mirovna konferencija u Parizu, Liga naroda...

- Nove orijentacije: Kriza demokratije i totalitarne ideje

- "Evropa u pokretu": Kultura, nauka i prosveta: promišljanje ratnog nasleđa i viđenja budućnosti (ideje i pokreti), Migracije: fenomen koji traje

- Prelom I - Velika ekonomska kriza i odgovori na nju: Liberalne demokratije (SAD, Velika Britanija, Francuska...)

- Prelom I - Velika ekonomska kriza i odgovori na nju: Totalitarni izazovi (Boljševički projekat i "Treći put" - fašizam i nacionalsocijalizam)

- Nespokojno susedstvo: balkanske države između dva svetska rata

- Svet ka novom ratu:

- Japan (1931)

- Kina (građanski rat)

- Španija (1936)

- "Rušenje poretka" (Anšlus, Minhenska kriza, Pakt Molotov-Ribentrop)

Jugoslovenska Kraljevina

- Nova država (Ujedinjenje, prostor, granice, okruženje, saveznici i protivnici, društvo)

- U potrazi za državnim i nacionalnim kompromisom (državno, političko, ekonomsko, versko, nacionalno, manjinsko, socijalno pitanje...)

- Kriza parlamentarizma i Vreme diktature - zakoni i ideologija

- Selo i grad: od agrarnog ka modernom društvu

- Dvadesete i tridesete godine u kulturi, nauci, prosveti

- Potraga za novim modelom i preuređivanje države (1935-1939)

- Jugoslavija i izazovi novog rata (1939-1941)

5. tema: DRUGI SVETSKI RAT

Svet u Drugom svetskom ratu

- Od evropskog ka svetskom ratu (1939-1941):

- Ratna dejstva,

- Promena granica,

- Okupacioni sistemi,

- Rat na jugoistoku Evrope...

- Ratna hronika I (1941-1943):

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Društvo i čovek u ratu (privreda, svakodnevni život, kultura i razaranje kulture)

- Od ideje rasne čistote do industrije smrti: genocid kao fenomen totalnog rata

- Ratna hronika II (1943-1945):

- Ratne prelomnice (Rat u Africi i iskrcavanje na Siciliju, slom Italije, Istočni front, Rat na Dalekom istoku)

- Oružje i politika (savezničke konferencije)

- Kraj rata (1944-1945) Bilans (demografija, privreda, granice, razaranja, kultura...)

Jugoslavija u Drugom svetskom ratu

- Od diplomatskog pritiska do rata (Međunarodna diplomatska kriza, borba za jugoslovenski prostor i vrhunac krize 25. i 27. mart 1941)

- Ratni dnevnik I (1941-1942):

- Vojni poraz (Aprilski rat, kapitulacija i rasparčavanje, NDH)

- Okupacija (Okupacioni sistemi i represivna politika, antiokupacione snage srpskog građanstva i emigracija, nagoveštaj revolucionarne perspektive)

- Ratni dnevnik I (1941-1942):

- Ustanak (ideološki, nacionalnooslobodilački i egzistencijalni momenat, strategije i nacionalne koncepcije suprotstavljenih vojnih i političkih pokreta i organizacija i višestrani karakter ustanka)

- Građanski rat i/ili oslobodilačka borba (partizanski pokret, vojna i politička organizacija četničkog pokreta, kolaboracija)

- Podeljeno društvo u ratu (privreda, kultura, svakodnevni život, prosveta)

- Ratni dnevnik II (1943-1945):

- Hronologija ratnih dejstava (jugoslovensko ratište u kontekstu svetskog rata)

- Ratni dnevnik II (1943-1945):

- Ideološki koncepti i preuređenje buduće države (srpsko-hrvatski spor u emigraciji, AVNOJ, nacionalna politika Ravnogorskog pokreta, Druga prizrenska liga)

- Politika privremenog kompromisa: Jugoslavija i Balkan u planovima Velikih sila za preuređenje Evrope

- Genocid i teror

- Kraj rata (završne operacije i oslobođenje) i Bilans rata na jugoslovenskom prostoru

6. tema: SVET POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Posleratni svet i njegove suprotnosti

- Od ratnog savezništva do Hladnog rata

- Dva sveta (blokovska podela)

- Treći svet u potrazi za identitetom (Kina, dekolonizacija u Aziji i Africi, Latinska Amerika)

- Društveni izazovi, društvena modernizacija i kulturni preobražaj (Kultura, umetnost, društvene pobune, 1968. godina, rok kultura mladih, otpor diktaturi, regionalni ratovi)

- Izazovi kraja veka (Raspad istočnog bloka, Globalizacija, izazovi novih tehnologija, ekologije...)

Jugoslavija posle drugog svetskog rata

- Jugoslavija: Na tragu sovjetskog modela (1945-1948) (Spoljnopolitički položaj i unutrašnjepolitički odnosi)

- Jugoslavija između Istoka i Zapada: U potrazi za novom spoljnopolitičkom i unutrašnjepolitičkom orijentacijom,

- Godine protivrečnog društvenog i političkog razvoja (1960-e - 1970-e) (Kultura, prosveta, nauka...)

- Suočavanje sa krizom (1980-e)

- Raspad/razvijanje države i ratovi za "jugoslovensko nasleđe"

Iskustvo 20. veka: promišljanje opšteg i nacionalnog

Seminarski rad

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Nastavni sadržaji predmeta istorija, u gimnazijama svih smerova, koncipirani su tako da učenicima pružaju celovitu sliku o praistorijskom i istorijskom dobu. Polazna tačka nastavnih sadržaja predmeta istorija su ciljevi i zadaci ovog predmeta. Oni su isti, za osnovnu školu i gimnaziju. Njihova realizacija je drugačija i treba da se zasniva na uzrasnim sposobnostima i razvojnim karakteristikama učenika.

Učenici treba da poseduju znanja o:

- istorijskom vremenu i prostoru

- istorijskim tokovima, procesima i događajima

- značajnim ličnostima

- kulturnim kretanjima tokom praistorijskog i istorijskog doba

- crkvi i njenoj ulozi u istorijskom dobu.

Na osnovu ovih uopštenih znanja i na osnovu programskih sadržaja nastavnici treba da naprave svoj globalni i operativni plan rada.

Geografija

za sve tipove gimnazije

II razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I. UVOD U DRUŠTVENU GEOGRAFIJU (2)

1. **Predmet, podela i značaj društvene geografije:** Društvena geografija u sistemu geografskih nauka; faze u razvoju društvene geografije; period deskriptivne i period naučne geografije.

II. KARTA I KARTOGRAFSKI METOD U GEOGRAFIJI (5)

1. **Matematička osnova geografske karte:** ram karte, oslone tačke karte, razmer, koordinatna mreža i kartografska projekcija.

2. **Kartografski metod u kartografiji:** predstavljanje fizičko geografskih sadržaja i tvorevina ljudskog rada (naselja, saobraćajnice itd.) na geografskim kartama (metod rejoniranja ili boja i metod tačaka); opšti kartografski metod.

3. **Podela karata prema razmeri i sadržini:** topografske i geografske karte.

III. STANOVNIŠTVO I NASELJA (8)

1. **Odlike i faktori demografskog razvoja:** broj stanovnika na Zemlji; prirodni priraštaj; migracije (uzroci, vrste i posledice).

2. **Raspored stanovništva na Zemlji:** ekumena i anekumena; oblasti velike gustine naseljenosti (stare i nove); oblasti male gustine naseljenosti; nizije i primorja kao glavne oblasti ljudskog naseljavanja; gustina naseljenosti i stepen razvijenosti privrede.

3. **Strukture stanovništva:** polna i starosna struktura; rasna struktura; narodnosni sastav i raširenost jezika; ekonomska struktura; kulturno-obrazovni nivo svetskog stanovništva.

4. **Kulturni i životni standard stanovništva:** kratak istorijsko-geografski pregled razvoja pismenosti (po kontinentima), zavisnost kulturnog i životnog standarda stanovništva od stepena društveno-ekonomskog razvitka.

5. **Naselja:** položaj, tipovi i funkcije seoskih i gradskih naselja; urbanizacija kao svetski društveno-ekonomski proces; konurbacije i megalopolisi (osnovni pojmovi).

IV. OSNOVNE POLITIČKO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE SAVREMENOG SVETA (5)

1. **Osnovni političko-geografski sadržaji i tipovi država:** političko-geografski elementi države - teritorija, geografski položaj, društveno-političko uređenje, glavni grad, državna granica i međunarodni ekonomsko-politički odnosi.

2. **Politička karta sveta do II svetskog rata:** političko-geografska transformacija sveta (kraj XIX i početak XX veka; završetak I svetskog rata; pred II svetski rat).

3. **Savremena politička karta sveta:** razvitak procesa dekolonizacije; pojava neokolonijalizma i tehnološkog kolonijalizma; nove države i promena strukture Organizacije ujedinjenih nacija.

V. OSNOVNE EKONOMSKO-GEOGRAFSKE ODLIKE SVETSKE PRIVREDE (8)

1. **Svetska privreda i međunarodna podela rada:** pojam svetske privrede; uslovljenost međunarodne podele rada raznolikošću prirodnih uslova i izvora, stepenom privredne razvijenosti, sprovođenjem specijalizacije i kooperacijom u proizvodnji.

2. **Gransko i teritorijalno povezivanje proizvodnje:** gransko-teritorijalni način (horizontalni) izučavanja ekonomsko-geografskih pojava i procesa; proizvodno-teritorijalni (vertikalni) način posmatranja privrednih delatnosti i grana.

3. **Industrijalizacija kao društveno ekonomski proces:** pojam industrijalizacije u užem i širem smislu; tipovi teritorijalnog razvoja industrije sa primerima: monocentrični prostorno-disperzivni i policentrični tip.

4. **Neravnomeran razvoj - osnovna protivrečnost savremenog sveta:** nejednak stepen privrednog razvoja; međunarodne kompanije kao nosioci novih oblika kolonijalizma; privredni razvoj i opasnosti od poremećaja ravnoteže u geografskoj sredini.

5. **Nova naučno-tehnološka revolucija i njene posledice:** bitna obeležja nove naučno-tehnološke revolucije i transformacija geografskih pejzaža.

VI. POLITIČKO-GEOGRAFSKE, DEMOGRAFSKE I EKONOMSKO-GEOGRAFSKE ODLIKE POJEDINIH DELOVA SVETA (36)

1. **Privredno razvijeni i nerazvijeni regioni i države u savremenom svetu:** podela država prema stepenu društveno-ekonomske razvijenosti i njihov razmeštaj u svetu.

2. **Političko-geografska podela Azije:** političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

3. **Stanovništvo i zone civilizacije Azije:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (kineska, japanska, indonezijska, indijska, arapska i turska).

4. **Ekonomsko-geografske odlike Azije:** prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Azije u svetskoj privredi; Japan kao nosilac ekonomskog razvoja Azije i sveta.

5. **Kina:** glavne ekonomsko-geografske odlike i uloga u svetskoj privredi; ekonomski bum Dalekog istoka i njegov značaj.

6. **Političko-geografska podela Afrike:** političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

7. **Stanovništvo i zone civilizacije Afrike:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (stara egipatska, zona arapskog, francuskog, španskog i portugalskog i engleskog jezičnog područja, posledice kolonizacije i aparthejda, crnačka kultura i umetnost).

8. **Ekonomsko-geografske odlike Afrike:** prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Afrike u svetskoj privredi.

9. **Političko-geografske odlike Latinske Amerike:** političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

10. **Stanovništvo i zone civilizacije Latinske Amerike:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (stare civilizacije, zone špansko-portugalskog, britanskog, francuskog, holandskog i kulturnog uticaja SAD).

11. **Ekonomsko-geografske odlike Latinske Amerike:** prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Latinske Amerike u svetskoj privredi.

12. **Političko-geografska podela, stanovništvo i zone civilizacije Angloamerike:** političko-geografske promene i stvaranje država; broj stanovnika; gustina naseljenosti,

prirodno mehaničko kretanje stanovništva, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (angloamerička i franko-kanadska).

13. **SAD i Kanada:** glavne ekonomsko-geografske karakteristike prirodnih izvora, uslova i proizvodnje; mesto, uloga i značaj SAD u svetskoj privredi i politici.

14. **Političko-geografska podela ekonomsko-geografske odlike Australije i Okeanije:** političko geografske promene i stvaranje država; karakteristike razvoja privrede; mesto, uloga i značaj Australije i Okeanije u svetskoj privredi.

15. **Stanovništvo i zone civilizacije Latinske Australije i Okeanije:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva i migracije; narodi Australije i Okeanije; zone civilizacije (stare civilizacije u Okeaniji, australijska i novozelandska).

16. **Političko-geografska podela Evrope:** političke promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

17. **Stanovništvo i kultura evropskih naroda:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva i migracije; poreklo i etnički sastav evropskog stanovništva; zone civilizacije (zapadnoevropska i istočnoevropska).

18. **Ekonomsko-geografske odlike Evrope:** prirodni izvori i bogatstva, karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Evrope u svetskoj privredi i politici.

19. **Regionalne ekonomske grupacije i tržišta:** internacionalni procesi i stvaranje tržišta u Evropi; stvaranje tržišta u vanevropskim prostorima, planetarna era čovečanstva.

20. **Evropska zajednica:** karakteristke proizvodnje; geografska usmerenost (regionalna orijentacija) izvoza i uvoza robe i usluga.

21. **Političko-geografske promene u istočnoj Evropi;** raspad SSSR-a i stvaranje novih država, udruživanje u ZND, klasifikacija zemalja istočne Evrope prema veličini teritorije i broju stanovnika; problemi razvoja zemalja u tzv. tranziciji.

22. **Stanovništvo i kultura naroda istočne Evrope:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodni priraštaj i migracije, kulturni uticaji.

23. **Rusija i Ukrajina:** glavne ekonomsko-geografske karakteristike prirodnih izvora, karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije, mesto, uloga i značaj u svetskoj privredi i politici.

VII. OSNOVNA DEMOGRAFSKA OBELEŽJA I KULTURNI UTICAJI NA BALKANSKOM POLUOSTRVU I U JUGOSLAVIJI (4)

1. **Stanovništvo, kulturne zone i uticaji na Balkanskom poluostrvu;** poreklo stanovništva, gustina naseljenosti, prirodni priraštaj i migracije; zone civilizacije (oblasti patrijarhalne kulture, regionalne i vizantijske srpske srednjovekovne, islamska i srednjo-evropske civilizacije). Balkansko poluostrvo kao raskršće svetskih puteva i kulturnih uticaja.

2. **Političko-geografske promene na Balkanskom poluostrvu:** stvaranje novih država na tlu bivše Jugoslavije; potreba uspostavljanja saradnje i novih odnosa između naroda i zemalja Balkanskog poluostrva; nužnost prilagođavanja evropskim i svetskim putevima razvoja.

Godišnja sistematizacija (2 časa)

III razred

(72 časova godišnje, 2 časa nedeljno)

I. UVOD (2)

1. BALKANSKO POLUOSTRVO

Savremene društveno-političke promene na Balkanskom poluostrvu. Raspad Jugoslavije i stvaranje novih država.

II. POLOŽAJ, GRANICE I VELIČINA REPUBLIKE SRBIJE (3)

2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ SRBIJE I NJEGOV ZNAČAJ. Matematički, fizičko-geografski, ekonomsko-geografski i geopolitički položaj.

3. GRANICE I VELIČINA REPUBLIKE SRBIJE. Kopnene i vodene granice. Problemi pograničnih teritorija. Veličina Srbije.

III. PRIRODNE ODLIKE SRBIJE (15)

Reljef

4. OSNOVNE MORFOTEKTONSKE KARAKTERISTIKE RELJEFA. Nizija i visija Srbije. Geološki sastav i postanak osnovnih crta reljefa Srbije.

5. PANONSKA NIZIJA. Panonski basen i obod Panonskog basena i njihove karakteristike.

6. PLANINSKA OBLAST. Reljef planinske oblasti i njegove karakteristike.

Klima Srbije

7. ELEMENTI I FAKTORI KLIME I KLIMA PANONSKE NIZIJE. Elementi i faktori klime. Panonsko-kontinentalna klima i njene karakteristike.

8. KLIMA PLANINSKE OBLASTI. Umerenokontinentalna klima, planinska klima. Župna klima. Izmenjeno sredozemna klima. Mikroklima; zagađivanje vazduha i zaštita.

Vode Srbije

9. REKE. Reke crnomorskog, jadranskog i egejskog sliva. Hidrografija krečnjačkih terena.

10. JEZERA I TERMOMINERALNE VODE. Postanak, podela i geografski razmeštaj jezera i termomineralnih voda.

11. EKONOMSKI ZNAČAJ VODA. Ekonomski značaj voda. Zagađivanje i zaštita voda.

Zemljište i biljni i životinjski svet

12. SASTAV I KARAKTER TLA U SRBIJI. Uslovi formiranja i tipovi tla. Erozija tla.

13. BILJNI I ŽIVOTINJSKI SVET. Biljni i životinjski svet Planinske i Panonske oblasti. Reliktne i endemične vrste.

14. ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE PRIRODE. Zaštita i unapređivanje elemenata prirodne sredine.

IV. STANOVNIŠTVO I NASELJA (8)

Stanovništvo

15. NASELJAVANJE NAŠE TERITORIJE. Naseljavanje naše teritorije pre dolaska Slovena. Doseljavanje Slovena na prostore Srbije. Period posle I svetskog rata do danas.

16. BROJ STANOVNIKA, PRIRODNI PRIRAŠTAJ, MIGRACIJE I GUSTINA NASELJENOSTI. Broj i porast stanovništva. Populaciona politika. Prirodno kretanje stanovništva. Migracione struje. Gustina naseljenosti.

17. STRUKTURA STANOVNIŠTVA. Biološke strukture. Socijalno-ekonomske strukture. Kulturno-prosvetno stanje. Struktura stanovništva po nacionalnosti i veroispovesti.

Naselja

19. NASELJA. Položaj, tipovi i funkcionalna klasifikacija seoskih naselja. Gradska naselja - položaj, tipovi i funkcije. Savremena urbanizacija naselja.

V. PRIVREDA SRBIJE (23)

20. OSNOVNE KARAKTERISTIKE PRIVREDE SRBIJE. Prirodni i društveni uslovi za razvoj privrede. Struktura privrede. Privredne delatnosti.

Poljoprivreda

21. RAZVOJ I ZNAČAJ POLJOPRIVREDE SRBIJE. Prirodni i društveni uslovi za razvoj poljoprivrede. Mere za unapređivanje poljoprivredne proizvodnje. Grane poljoprivrede.

22. ZEMLJORADNJA. Struktura zemljišnog fonda. Ratarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo.

23. STOČARSTVO, LOV I RIBOLOV. Prirodni i društveni uslovi za razvoj stočarstva. Grane stočarstva. Lov i ribolov.

Šumarstvo

24. ŠUMARSTVO. Šumsko bogatstvo i prostiranje šuma. Značaj šuma. Zaštita i unapređivanje šuma. Šume kao ekološki, prirodni i zdravstveni faktor.

Industrija

25. OSNOVNE KARAKTERISTIKE INDUSTRIJE SRBIJE. Prirodni i društveni uslovi razvoja. Značaj industrije. Podela industrije.

26. ENERGETIKA. Značaj energetike. Izvori energije. Proizvodnja i potrošnja električne struje.

27. RUDARSTVO. Nalazišta ruda i minerala i njihova eksploatacija.

28. TEŠKA PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA. Metalurgija, metalna industrija, elektroindustrija, hemijska industrija i industrija građevinskog materijala.

29. LAKA INDUSTRIJA. Prehrambena industrija, tekstilna industrija, industrija duvana i industrija kože, gume i obuće.

Saobraćaj

30. KOPNENI SAOBRAĆAJ. Uticaj prirodnih i društvenih faktora na razvoj saobraćaja u našoj zemlji. Železnički saobraćaj. Drumski saobraćaj.

31. VODENI, VAZDUŠNI I PTT SAOBRAĆAJ. Rečni saobraćaj. PTT saobraćaj i druge vrste saobraćaja.

Trgovina

32. TRGOVINA. Unutrašnja i spoljna. Trgovinski i platni bilans.

Turizam

33. RAZVOJ I ZNAČAJ TURIZMA. Prirodni i društveni faktori za razvoj turizma. Podela turizma.

34. KONTINENTALNI TURIZAM. Uslovi za razvoj kontinentalnog turizma. Planinski turizam. Banjski turizam. Spomenici kulture i istorijska mesta kao elemenat turizma. Promet turista i prihodi od turizma.

VI. REGIONALNE CELINE SRBIJE (13)

35. STAROVLAŠKA-RAŠKA VISIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

36. KOSOVO I METOHIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

37. JUŽNO POMORAVLJE. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri. Banje i mineralni izvori.

38. ISTOČNA SRBIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

39. ŠUMADIJA, POMORAVLJE (ZAPADNO I VELIKO). Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

40. ZAPADNA SRBIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

41. VOJVODINA. Položaj, veličina, prostiranje i regionalna podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

VII. SRBI U BIVŠIM JUGOSLOVENSKIM REPUBLIKAMA I DIJASPORI (6)

1. SRBI U BIVŠIM JUGOSLOVENSKIM REPUBLIKAMA. prirodne odlike predela koje naseljavaju Srbi. Stanovništvo i naselja. Kulturno-istorijske osobenosti predela. Privredne odlike predela.

2. SRBI U DIJASPORI. Broj i teritorijalni razmeštaj. Veze i odnosi sa maticom zemljom.

Godišnja sistematizacija (2 časa)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Program nastave geografije u gimnaziji koncipiran je tako da pruža učenicima sticanje neophodnih znanja, umenja i navika o prirodnoj sredini i društvenoj stvarnosti Srbije i savremenog sveta. Ovaj program omogućava upoznavanje sistema geografskih naučnih disciplina, mesta, uloge i značaja geografije kao nauke u sistemu nauka.

Prilikom izrade programa pošlo se od koncepcije programa geografije za osnovnu školu i od toga da gimnazija predstavlja produžetak opšteg obrazovanja i vaspitanja.

Program je tematski koncipiran u skladu sa savremenom ulogom geografije u gimnaziji. Nastavnicima se preporučuju nastavne teme i nastavni sadržaji sa orijentacionim brojem časova. Sloboda i kreativnost nastavnika ispoljiće se kroz: samostalno planiranje i određivanje broja i tipova časova po nastavnoj temi i izbor nastavnih metoda, tehnika, aktivnosti, didaktičkih sredstava i pomagala. Napominjemo da je u nastavi geografije neophodno korišćenje geografskih karata na svim tipovima časova i u svim oblicima nastavnog rada. Pored geografskih karata potrebno je koristiti tabele, dijagrame, sheme i ostale didaktičke materijale koji doprinose očiglednosti i trajnosti znanja i umenja.

Da bi se što potpunije ostvarili cilj i zadaci nastave geografije treba obezbediti maksimalnu moguću korelaciju sa srodnim predmetima, a naročito sa nastavnim predmetima koji su, kao i geografija, označeni kao nosioci sadržaja u planiranju porodice i populacionoj politici (biologija, psihologija, filozofija i sociologija).

I razred

Veoma je značajno da prilikom realizacije programa u ovom razredu nastavnik dobro upozna nivo znanja iz fizičke geografije sa kojim učenici dolaze iz osnovne škole, kako bi svoj nastavni rad prilagodio tome.

U I razredu gimnazije, u okviru osam posebnih nastavnih tema, ali međusobno tesno povezanih i neodvojivih, date su osnove fizičke geografije kontinuirano i sistematizovano.

Bitni zahtevi po nastavnim temama su sledeći:

Najpre treba, obraditi "Uvod u fizičku geografiju", gde se daju osnovne karakteristike fizičke geografije kao fundamentalne geografske discipline.

Nastavna tema "Opšte fizičko-geografske odlike Zemlje", inače druga po redosledu, obuhvata raznovrsne geografske sadržaje (matematička geografija, paleogeografija), ali i sadržaje iz drugih, srodnih nauka (geologija, astronomija). Ovde učenike treba upoznati sa položajem Zemlje u vasioni, savremenim hipotezama o postanku Zemlje i Sunčevog sistema, oblikom (uticaj dveju vrsta sila: gravitacije i centrifugalne sile) i posledicama kretanja Zemlje. Svakako, ovde treba imati u vidu sadržaje koje su učenici usvojili u osnovnoj školi i izbegavati njihovo ponavljanje.

Treća nastavna tema "Unutrašnja građa Zemlje i geološki razvoj Zemljine kore" obuhvata tematiku unutrašnjih geosfera i spoljašnjih sfera Zemlje sa upoznavanjem najvažnijih metoda proučavanja Zemljine unutrašnjosti. Uz to, posebna pažnja mora se posvetiti upoznavanju Zemljine kore, naročito mineralnoj građi, stenama i njihovom ekonomskom značaju. Veoma je važno da učenici steknu neophodna znanja o geohronologiji razvitka Zemljine kore. Složeno gradivo o geohronologiji razvitka Zemljine kore treba objašnjavati korišćenjem odgovarajućih primera geološke i geomorfološke istorije Balkanskog poluostrva teritorije naše zemlje.

Četvrta nastavna tema "Reljef Zemljine površine" je najobimnija sa stanovišta ukupnog broja časova za obradu novog gradiva (deset) i ukupnog fonda časova za njenu realizaciju (šesnaest). Značaj ove problematike u procesu nastave treba posebno naglašavati zbog njenog značaja za razumevanje karakteristika drugih geografskih komponenti, ali i zbog njene obrazovno-vaspitne uloge. Sadržaji su tako prezentirani u programu da ih treba interpretirati kao uzročno-posledični red objekata, pojava i procesa u geografskom omotaču. Najpre su dati sadržaji o unutrašnjim silama, a potom o spoljašnjim i pratećim pojavama (vulkanizam i seizmizam) i procesima (rečna, kraška, glacijalna erozija itd.). S obzirom na to da je sadržaj ove nastavne teme u geografskoj literaturi veoma dobro obrađen, postoji realna mogućnost da se nastava optereti suvišnom faktografijom i deskripcijom. Na ovakvu konstataciju upućuju rezultati ranijeg praćenja ostvarivanja programa geografije u prirodno-matematičkoj struci, gde je ova tematika zauzimala značajno mesto. Iz tih razloga se tokom realizacije ovog dela programa treba u potpunosti pridržavati zahteva koji su navedeni u okviru svake nastavne jedinice.

Peta "Atmosfera", šesta "Hidrosfera" i sedma tematska celina "Biosfera" obuhvataju problematiku spoljašnjih sfera Zemlje i njihove osnovne karakteristike. U njima su dati veoma složeni klimatološki, meteorološki, hidrološki i biogeografski sadržaji. Bitno je da se, prema zahtevima programa, ukaže na njihove osobine, kao i pojedine pojave koje su od naročitog značaja za biološku i ekonomsku egzistenciju čoveka. Spoljašnje sfere Zemlje, kao uostalom i unutrašnje geosfere, moraju se posmatrati kompleksno, u međusobnoj zavisnosti i uslovljenosti, jer svaka sfera zavisi od drugih sfera i promene u jednoj izazivaju promene u svim drugim sferama. Od posebnog je značaja da se ukaže kako se čovek ponaša u pojedinim sferama i kako je svojom radnom aktivnošću uticao na njihovu promenu, ali i da je mnoge njihove delove ugrozio svojim delovanjem. Zato je nužno da se istakne potreba zaštite pojedinih sfera od daljeg degradiranja (mehaničkog i

hemijskog) i ukaže na potrebu preduzimanja mera radi zaštite i unapređivanja prirodnih i antropogenih tvorevina geografske sredine (čovekove životne sredine).

Poslednja, osma nastavna tema "Fizičko-geografske zakonitosti u geografskom omotaču" ima sintezni karakter. Ona je programirana tako da se njenom obradom ukaže na raznovrsnost prirodno-teritorijalnih kompleksa Zemljine površine, objasne zakonitosti u geografskom omotaču i vidovi delovanja čoveka na prirodu.

Posebnu pažnju u ostvarivanju obrazovno-vaspitnih zadataka programa geografije u I razredu treba obratiti na neke fizičko-geografske sadržaje iz geografije naše zemlje. U tom smislu je već pomenuto kod treće nastavne teme da uvek kada su to programski zahtevi treba nastojati da se određeni geografski objekti, pojave i procesi objašnjavaju na primerima iz naše zemlje, ili ako to prilike lokalne sredine u kojoj se škola nalazi dozvoljavaju i na primerima iz zavičajne geografije. Sa ovog aspekta ističemo sledeće sadržaje: trusna područja u Jugoslaviji; Dinarski kraš (četvrta nastavna tema), lokalni vetrovi - košava, bura, jugo i vardarac (peta nastavna tema); pravni aspekt zaštite voda u našoj zemlji (Ustav SFRJ, ustavi republika, zakoni o zaštiti voda) i drugi.

II razred

Sadržinu i strukturu programa geografije za drugi razred čini sedam nastavnih tema koje obuhvataju društveno-geografske karakteristike savremenog sveta i naše zemlje i kartografsku problematiku.

Posle "Uvoda u društvenu geografiju" posebnu pažnju treba posvetiti kartografskoj problematici, čiji sadržaji sa sličnim sadržajima u petom razredu osnovne škole čine jedinstvenu celinu. Stoga će ranije stečena učenička znanja činiti osnovu daljim izučavanjima kartografske problematike. Sadržaji ove nastavne teme savlađuju se na svim časovima geografije u ovom i narednom razredu. Predstavljanje geografskih objekata, pojava i procesa na karti je jedan od najracionalnijih metoda sistematizovanja i generalizovanja objekata, pojava i procesa. Geografska karta kao aplikacija kartografskog obrazovanja predstavlja značajno sredstvo komunikacije u našoj civilizaciji sa širokim dijapazonom primene. Kartografska pismenost je potreba savremenog čoveka, te zbog toga karta mora da bude prisutna na svim časovima geografije.

Geografija stanovništva i naselja programirana je tako da se njenom obradom ukaže na najvažnije demografske i demogeografske probleme čovečanstva. Težište treba da bude na osnovnim karakteristikama demografskog razvoja i merama koje se preduzimaju u oblasti razvoja i razmeštaja stanovništva u pojedinim delovima sveta i u svetu kao celini, kako bi se u što kraćem roku prevazišle postojeće neusklađenosti koje prete čovečanstvu.

Sadržaji iz političke geografije treba da pruže učenicima neophodna znanja koja će im pomoći da sagledaju osnovne tipove država u savremenom svetu i faze kroz koje je teklo formiranje današnje političke karte sveta. Neophodno je da se objasne političko-geografski elementi države kao kompleksne i promenljive geografske kategorije.

U petoj nastavnoj temi "Osnovne ekonomsko-geografske odlike svetske privrede" proučavaju se glavne karakteristike svetske privrede i međunarodne podele rada, kao i horizontalni i vertikalni način posmatranja privrednih aktivnosti i grana, industrijalizacija kao savremeni društveno-ekonomski proces i industrija kao fundamentalni nosilac transformacije geografske sredine u svetskim okvirima, neravnomernost u razvoju proizvodnih snaga i bitna geografska obeležja nove naučno-tehnološke revolucije. Ova nastavna tema je osnova za pravilno razumevanje i tumačenje sadržaja šeste teme "Političko-geografske, demografske i ekonomsko-geografske odlike pojedinih delova sveta".

Šestu nastavnu temu treba maksimalno iskoristiti za vaspitno delovanje na učenike i na razvijanje duha solidarnosti sa narodima koji se bore za ekonomsku i političku slobodu i za razvijanje internacionalizma kod učenika. Tom prilikom posebno treba isticati odnos naše zemlje prema drugim državama u pojedinim delovima sveta, naročito prema zemljama u razvoju, kao primer nesebične i solidarne pomoći da bi se prevazišle postojeće suprotnosti u savremenom svetu. Pri tom je najvažnije da se ukaže na političko-geografsku podelu, osnovna populacijska obeležja i glavne privredno-geografske odlike pojedinih delova sveta - Azije, Afrike, Latinske Amerike, SAD, Kanade, Australije i Okeanije, Evrope, Rusije i Ukrajine. Poseban značaj u okviru ove teme imaju sadržaji o regionalnim grupacijama i tržištima i integracionim procesima u Evropi.

Poslednja nastavna tema "Osnovna demografska obeležja i kulturni uticaj na Balkanskom poluostrvu" predstavlja logičan završetak opšte društveno-geografske problematike savremenog sveta i uvod u geografiju Srbije. Programom je predviđena obrada samo onih obeležja Balkanskog poluostrva, kao što su opšte odlike stanovništva, kulturne zone i uticaji, političko-geografske promene na Balkanskom poluostrvu i stvaranje novih država na tlu bivše Jugoslavije. Težište treba da bude na načinima uspostavljanja saradnje i novih odnosa naroda i zemalja Balkanskog poluostrva, kao i nužnost prilagođavanja evropskim i svetskim putevima razvoja.

III razred

Sadržinu nastavnog programa u trećem razredu gimnazije čine sadržaji nacionalne geografije Srbije, raspoređeni su u sedam nastavnih tema tako da svaka prethodna predstavlja osnovu za razumevanje naredne nastavne teme, a sve one zajedno čine jedinstvenu celinu. To praktično znači da u procesu nastave svim delovima programa treba posvetiti određenu pažnju uvažavajući sve programske zahteve.

Prva nastavna tema uvodi učenike u programske sadržaje geografije Srbije. Programom je predviđena obrada samo osnovnih političko-geografskih elemenata: veličina, granice, formiranje teritorije i geografski položaj. Ovi sadržaji su veoma aktuelni i imaju ogroman, ne samo obrazovni, nego i vaspitni značaj, jer treba da omoguće razumevanje i tumačenje složenih političko-geografskih promena granica i pograničnih područja naše zemlje.

Tema "Prirodne odlike Srbije" odnosi se na geološku prošlost, oblike reljefa, klimatske, hidrografske, pedološke i biogeografske odlike naše zemlje. Za uspešno savladavanje nastavne materije potrebno je koristiti ranije stečena znanja iz fizičke geografije i drugih srodnih predmeta. Težište treba staviti na obradu onih sadržaja sa kojima se učenici prvi put sreću.

Vidno mesto u nastavnom programu ima problematika demogeografskog razvoja i naseljenost, kao i populacioni problemi Srbije. Ovo nastavno gradivo treba povezivati sa sličnim sadržajima drugih nastavnih predmeta, u cilju sagledavanja populacionih problema, kao i izgrađivanja svesti o neophodnosti zajedničkog života različitih naroda. Kroz sadržaje ove nastavne teme učenike upoznati sa populacionom politikom naše države i značajem njenih odredbi za obnavljanje stanovništva. Učenici treba da se upoznaju sa postankom, funkcijama, razvojem i razmeštajem naselja u našoj zemlji, kao i sa procesom urbanizacije, njenim uzrocima i posledicama. U okviru ove teme informisati učenike o srpskoj dijaspori i njenim vezama sa Srbijom.

Pri obradi teme "Privreda Srbije" treba insistirati da učenici steknu znanja o razvoju privrede u celini i pojedinih privrednih delatnosti, kao i o prirodno-geografskoj osnovi razvoja. Ovi sadržaji su veoma složeni, stoga se preporučuje da se istaknu najvažnije karakteristike teritorijalnog razmeštaja, neravnomernost u nivou razvijenosti i perspektive razvoja privrede Srbije. Ne preporučuje se suvoparno nabrajanje i memorisanje obilja statističkih podataka, već njihovo korišćenje za analizu i upoređivanje stepena razvijenosti pojedinih privrednih segmenata.

Nastavna tema "Regionalne celine Srbije", obuhvata pregled geografskih odlika regionalnih celina Srbije. Kroz ove sadržaje potrebno je kod učenika insistirati na uopštavanju, samostalnom zaključivanju i povezivanju usvojenih činjenica u sistem znanja i na primeni znanja i umenja u praksi. Napominjemo da je potrebno zainteresovati učenike za terenska istraživanja lokalne sredine i uputiti ih na pronalaženje i korišćenje različitih izvora informacija.

Nastavna tema "Srbi u bivšim jugoslovenskim republikama i dijaspori" obuhvata pregled geografskih sadržaja koji se odnose na prostore bivših jugoslovenskih republika i sveta u kojima živi srpsko stanovništvo. Potrebno je upoznati učenike sa uzrocima i posledicama masovnog kretanja srpskog stanovništva tokom dvadesetog veka. Preporučujemo da se naročita pažnja posveti uzajamnim vezama i odnosima između zemalja/dijaspore i naše zemlje.

Podsećamo nastavnike da je u korišćenju udžbenika važan selektivan pristup datim sadržajima. Takođe, preporučuje se nastavnicima da od učenika ne zahtevaju memorisanje faktografskog i statističkog materijala, jer to nije cilj nastave geografije. Stečena znanja treba da budu primenjiva a učenici osposobljeni da sami istražuju i analiziraju određene geografske pojave i procese.

Program geografije u gimnaziji treba da uvede učenike u odgovarajuće geografske discipline (geomorfologija, klimatologija, hidrologija, ekonomska geografija, geografija

stanovništva i naselja, politička geografija i dr.). S obzirom na to da je uz svaku nastavnu jedinicu navedeno koji su ključni sadržaji i osnovni pojmovi koje treba obraditi, neophodno je globalno označiti koja znanja, umenja i navike učenik treba da stekne na nivou obaveštenosti, razumevanja i primene.

Obaveštenost (informisanost) kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik prepozna određene relevantne pokazatelje o geografskim objektima, pojavama i procesima, da ih opiše, nabroji i ponovi u bitno neizmenjenom obliku. Na nivou obaveštenosti u svim razredima treba obraditi one geografske sadržaje i pojmove koje su učenici ranije usvojili.

Razumevanje, kao viši nivo znanja, obuhvata i prethodni nivo. Njegove glavne karakteristike su: objašnjenje i analiza geografskih nastavnih činjenica i njihovo dovođenje u nove odnose i veze, kao i interpretacija programskih sadržaja u znatno izmenjenoj formi.

Primena je najviši kvalitet znanja u nastavi geografije i označava osposobljenost učenika za određeno uopštavanje, samostalno zaključivanje i povezivanje usvojenih činjenica u sistem znanja i primenu stečenih znanja u praksi.

Minimum znanja, umenja i navika kojim treba da ovlada učenik na kraju svakog razreda je sledeći:

a. Znanja

I razred: predmet, podela i značaj fizičke geografije; položaj Zemlje u vasioni; glavne odlike unutrašnje strukture Zemlje i zakonitosti geološkog razvoja Zemljine kore; osnovne odlike reljefa litosfere; glavna obeležja atmosfere, hidrosfere i biosfere i osnovni prirodni pojasevi i zone na Zemljinoj površini.

II razred: predmet, podela i značaj društvene geografije; značaj karte i njena primena u svakodnevnom životu; relevantne demografske, ekonomsko-geografske i političko-geografske karakteristike Zemljine površine i pojedinih kontinenata, država i regija i položaj Jugoslavije na Balkanskom poluostrvu i u Evropi.

III razred: glavne političko-geografske odlike granica i graničnih područja Jugoslavije; osnovne odlike rasporeda prirodnih uslova i izvora naše zemlje; najvažnije demografske (populacioni problemi) i privredne (poljoprivreda, industrija, saobraćaj i trgovina) karakteristike i razvijenost saradnje Jugoslavije sa drugim državama i ekonomskim grupacijama i tržištima u svetu.

b. Umenja i navike

Od I do III razreda učenik treba da ovlada sledećim umenjima i navikama:

- samostalnim korišćenjem geografske karte, atlasa i planova;

- samostalnom izradom i korišćenjem grafikona, blok-dijagrama i ilustrativnih geografskih crteža kojima se prikazuju fizičko-geografski i društveno-geografski objekti, pojave i procesi;

- orijentacijom na karti i u prostoru;

- samostalnim korišćenjem udžbenika geografije, naučno-popularne i naučne literature;

- samostalnim korišćenjem brojčanih podataka;

- samostalnim korišćenjem leksikona i enciklopedija.

Da bi se što potpunije ostvarili cilj i mnogobrojni zadaci nastave geografije treba obezbediti maksimalno moguću korelaciju sa srodnim predmetima, a naročito sa nastavnim predmetima, koji su kao i geografija, označeni kao nosioci sadržaja u planiranju porodice i populacionoj politici (biologija, psihologija, filozofija i sociologija).

S obzirom na to da svaki od gimnazijskih nastavnih predmeta ima svoju specifičnu programsku strukturu, korelacija se ne može obezbediti vremenski. Bitno je da u samom toku nastavnog procesa nastavnici srodnih nastavnih predmeta mogu i treba da obezbede korelaciju zajedničkim planiranjem obrazovno-vaspitnog rada i konsultovanjem o srodnom nastavnom gradivu, ili njegovim zajedničkim obrađivanjem kroz dodatnu nastavu, nastavne ekskurzije učenika, slobodne aktivnosti učenika, ali i kroz redovnu nastavu.

_____
Pravilnikom o izmeni Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju ("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 17/2006), zamenjen je program nastavnog predmeta Geografija za II i III razred za sve tipove gimnazije novim programom nastavnog predmeta Geografija za II i III razred.

Biologija

Opšti tip

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje, 10 vežbi)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA BILJAKA (15)

Vodni režim biljaka. Značaj vode za život biljaka. Primanje vode preko korena, korenov pritisak. Kretanje vode kroz biljku, transpiracija, funkcija stominog aparata. Uticaj spoljašnjih faktora na primanje i odavanje vode.

Vežba: određivanje primanja vode i transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi. Značaj fotosinteze za održavanje života na Zemlji. Građa hloroplasta, fotosintetski pigmenti. Konverzija svetlosne energije u hemijsku, svetla i tamna faza fotosinteze. Transport asimilata. Faktori koji utiču na fotosintezu.

Vežba: određivanje kiseonika u fotosintezi vodenih biljaka. Dokazivanje skroba u listovima biljaka na svetlosti.

Disanje. Razlaganje ugljenih hidrata i lipida. Disanje biljnih organa. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Vežba: kvalitativno dokazivanje disanja, određivanje disanja biljaka.

Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Elementarni hemijski sastav biljke. Neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona. Aktivni transport. Biološka funkcija azota. Primanje i funkcija sumpora, fosfora i drugih neophodnih elemenata.

Vežba: gajenje biljaka u hranljivom rastvoru.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka; vegetativna i reproduktivna faza u razviću. Biljni hormoni stimulatori (auksini, giberelini) i inhibitori rastenja. Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena. Rastenje i razviće vegetativnih organa. Cvetanje; vernalizacija i fotoperiodizam. Oplođenje; razviće ploda i semena. Mirovanje; starenje, opadanje listova i plodova. Pokreti biljaka.

Vežba: pokreti kod biljaka.

MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA ŽIVOTINJA (59)

I Morfologija i sistematika beskičmenjaka (32)

Organizacija životinja. Jedinstvo živog sveta u pogledu strukture i funkcije. Tkiva, vrste tkiva i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja; sistematske kategorije.

Eukariota.

Protozoa, građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija i filogenija. Značaj protozoa.

Metazoa.

Poreklo višećeličnosti.

Parazoa.

Organizacija plakozoa i sunđera (odsustvo organa i organskih sistema), klasifikacija i rasprostranjenje.

Eumetazoa.

Dupljari, odlike telesne organizacije (diferencijacija tkiva, začetak organa i organskih sistema), polimorfizam i smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Ktenofore (ukratko)

Pljosnati crvi (bilateralna simetrija, kretanje i pojava cefalizacije), karakteristike telesne organizacije na primeru turbelarija; klasifikacija. Adaptacija na parazitski način života na primeru metilja i pantljičara. Značajne parazitske vrste.

Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata. Odlike organizacije, rasprostranjenje i značaj nematoda. Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma. Pravci razvoja celomata. Manje grupe celomskih protostomija (onihofora, tardigrada, pentastomida, sipunkulida, ehiurida, priapulida).

Mekušci. Odlike telesne organizacije, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti crvi (pojava segmentacije, karakteristike homonomne segmentacije), klasifikacija i odlike telesne organizacije, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Osnovne odlike. Klasifikacija sa kratkim opisom glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, organizacije na primeru škorpije i pauka, klasifikacija i značaj, otrovne vrste, vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Građa, raznovrsnost, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Insekti. Građa, odlike, rasprostranjenje, klasifikacija i značaj. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Vežba: Principi i metode determinacije insekata. Determinacija redova insekata pomoću ključa.

Tentakulata (Briozoa) i manje grupe celomskih Deuterostomija (Hetognata, Pogonofora)

Bodljokošci. Specifičnosti organizacije, klasifikacija i rasprostranjenje.

MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA HORDATA (27)

Hordata. Organizacija, poreklo i pravci evolucije. Klasifikacija.

Tunikata. Opšte odlike, klasifikacija, rasprostranjenje.

Cefalohordata. Odlike, telesne organizacije, način života i rasprostranjenje.

Kičmenjaci. Uporedni pregled građe organa.

Poreklo i razvoj riba. Adaptacije na život u vodi, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije riba. Determinacija slatkovodnih riba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacije na kopneni način života. Klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije žaba. Determinacija žaba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacije na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije gmizavaca. Determinacija guštera i kornjače pomoću ključa.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacije na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije ptica. Determinacija familija ptica pomoću ključa.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje, 5 vežbi)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA (72)

I **Uvod**

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivo organizacije živih sistema.

II **Dinamička organizacija ćelije**

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna funkcijska jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije; Voda i neorganske materije i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih materija koje ulaze u sastav ćelije: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza; filtracija; transport pomoću nosačkih molekula; pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i homoralna regulacija fizioloških funkcija.

III **Pregled i kategorizacija organskih sistema**

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Vežbe: Anesteziranje životinja kao neophodan preduslov za izvođenje eksperimentalnih vežbi. Izrada nervno-mišićnog preparata, uticaj temperature na rad srca.

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra. Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama. Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija. Centralna inhibicija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine. Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji poze i pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru. Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi. Fiziologija i mehanizam sna.

Vežba: Refleksi dekapitovane žabe; efekat razaranja kičmene moždine. Fiziologija čulnih organa.

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Zaštitna funkcija krvi: ćelijski i humoralni imunitet.

Vežba: Uzimanje krvi od eksperimentalnih životinja (žaba, pacov) i određivanje broja eritrocita u krvi žabe.

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Vežbe: Hemolimfa i srčana ritmika kod puža. Merenje pulsa kod ljudi (uticaj fizičkog napora - trčanje). Kapilarni krvotok žabe.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova krvlju. Neurohumoralna regulacija disanja.

Vežba: Merenje kapaciteta pluća pomoću spirometra (razlike u polu, fizičkom razvoju - uzrastu, istreniranost organizma - bavljenje sportom). Merenje frekvencije disanja čoveka (uticaj fizičkog napora - trčanje).

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu: unutarćelijsko, membransko i ekstaćelijsko varenje. Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želucu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane. Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula. Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranjivih molekula: monosaharida, amino kiselina i masnih kiselina.

Ishrana: Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metoda za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogeneza. Poikilotermi i homeotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron-osnovna funkcijska jedinica

bubrega. Mehanizam obrazovanja mokraće: glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoideje i njihova funkcija. Funkcija paratireoideje. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni - hormoni semenika. Hormoni jajnika. Mesečni polni ciklus žene. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti. Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE (10)

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnova struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnosti intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA (14)

Polne ćelije (gameti): Ovogeneza; Spermatogenoza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze i organogeneza.

Rast: Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači. Postembrionalno razviće. Metamorfoza i regeneracija.

Starenje

Ontogenetsko razviće. Prenatalni period; Preembrionalni, embrionalni i fetalni period; Rađanje; Neonatalni period; Juvenilni period; Prepubertalni i pubertalni period; Adultni period.

MEHANIZMI NASLEĐIVANJA (15)

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Reper mehanizam. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka.

Selekcija i oplemenjivanje životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

EKOLOGIJA I ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE (16)

I Osnovni pojmovi i principi ekologije (8)

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizma i životne sredine.

Klasifikacija ekoloških faktora.

Limitirajući faktori.

Adaptacija na različite uslove života.

Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Ekološka niša - pojam, primeri i savremena shvatanja.

Životno stanište i pojam biotopa.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Gustina populacije. Prostorni odnosi. Rađanje i smrtnost. Uzrasna i polna struktura populacije. Rastenje i promena brojnosti populacije.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Struktura i klasifikacija životnih zajednica. Suvozemne i vodene zajednice. Fotosinteza i odnosi ishrane. Tipovi i specijalizacija ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Ekološke piramide.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Organski produktivitet ekosistema. Preobražaji ekosistema. Grupisanje i klasifikacija ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklus u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, azota, kiseonika i vode.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

II Zaštita i unapređivanje životne sredine (7)

Čovek i njegov odnos prema ostaloj neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod dejstvom čoveka.

Promene fizičkih uslova sredine. Promene u sastavu živog sveta. Proces domestifikacije: domestifikacije zemljišta, biljaka i životinja. Procesi urbanizacije i industrijalizacije. Genetički i zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane. Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka i vibracije. Zračenje.

Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora. Ekologija predela.

III Zaštita prirode (1)

Problemi ugroženosti i zaštite žive i nežive prirode. Savremeni pristupi i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune i životnih zajednica. Mogućnosti rekultivacije i revitalizacije ekosistema i predela.

OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE (9)

Teorije evolucije

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa.

Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije; genetički drift, protok gena.

Prirodna selekcija i adaptacije.

Postanak vrsta i teorije specijacije.

Postanak života.

Evolucija i filogenija.

Poreklo čoveka.

Biologija i kultura u evoluciji čoveka.

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)**10)**

10) Način ostvarivanja programa (uputstvo) identično je za sve smerove gimnazije.

Nastavnim planom za gimnazije biologija se izučava u:

- gimnaziji opšteg tipa sa 2 časa nedeljno u sva četiri razreda;

- gimnaziji prirodno-matematičkog smera sa 2 časa nedeljno u I i II razredu i sa 3 časa nedeljno u III i IV razredu;

- gimnaziji društveno-jezičkog smera sa 2 časa nedeljno u prva tri razreda.

Koncepcija programa za gimnazije nije mnogo izmenjena u odnosu na programe prirodno-matematičke struke. Razlike u obimu nastavnih sadržaja za različite tipove gimnazija javljaju se zbog različitog broja časova u okviru kojih se program izvodi. Najpotpuniji program, sa najširim obimom, dat je za gimnazije prirodno-matematičkog smera. Iako su neki delovi programa isti i za druga dva tipa gimnazije, obim nastavnih sadržaja u okviru programa je različit i nastavnici su obavezni da se tog obima pridržavaju. To će biti regulisano i tekstom udžbenika. Program je, inače, tako koncipiran da predstavlja nastavak programa biologije za osnovnu školu i sa njim čini jedinstvenu celinu. Sadržaji programa imaju opšteobrazovni karakter i treba da doprinesu formiranju opšte kulture učenika. Istovremeno, struktura programa daje solidnu osnovu za izučavanje onih bioloških disciplina koje nisu mogle biti obuhvaćene, i drugih prirodnih i tehničkih nauka za koje se učenici opredeljuju u toku daljeg školovanja na višim školama i fakultetima.

Program za gimnaziju je struktuiran tako da su pojedine oblasti podeljene na nastavne teme, koje predstavljaju logičke celine. Nastavne teme su raščlanjene na nastavne jedinice u okviru kojih se bliže određuju konkretni nastavni sadržaji. Broj u zagradi pored nastavne oblasti ili nastavne teme predstavlja orijentacioni broj časova za oblast ili temu u celini (obrada novog gradiva, vežbe, utvrđivanje, obnavljanje).

Za realizaciju programa veoma je važno dobro planiranje gradiva. Prilikom izrade plana rada (globalnog i operativnog) treba predvideti 60 odsto časova za obradu novog gradiva a 40 odsto za drugo. U toku realizacije programa potrebno je voditi računa o mentalnom uzrastu učenika i njihovom prethodnom stečenom znanju. Takođe je neophodno izvršiti korelaciju biologije sa hemijom i fizikom. Uspeh u realizaciji obrazovno-vaspitnih zadataka u nastavi biologije zavisi od primene odgovarajućih oblika i metoda rada i korišćenja odgovarajućih nastavnih sredstava. Zato u nižim razredima treba koristiti one oblike i metode za koje su učenici već pripremljeni u toku osnovnog školovanja, a u višim razredima se može primenjivati i akademski pristup. U nastavi biologije posebno mesto imaju razgovori, diskusije, ilustrativno-demonstracione metode, metode eksperimenta i samostalan rad učenika. Nastavnik treba da odredi najbolju kombinaciju nastavnih metoda u skladu sa sadržajem programa mentalnim uzrastom učenika, njihovim znanjima i interesovanjima i uslovima u kojima izvodi nastavu - podrazumeva se da se nastava biologije u gimnaziji održava u kabinetu za biologiju. Prilikom izvođenja vežbi odeljenja treba deliti na grupe. Nastavnici su u obavezi da sa učenicima realizuju sve vežbe predviđene programom. U gimnaziji društveno-jezičkog smera vežbe nisu predviđene.

Za realizaciju programa biologije neophodno je da škola obezbedi minimum nastavnih sredstava što je predviđeno i regulisano normativom. Isto tako treba obezbediti saradnju sa drugim institucijama i stručnjacima koji u njima rade. Obrada nekih nastavnih jedinica ili vežbi može se izvesti u odgovarajućoj instituciji i biti poverena biologu specijalisti za određenu oblast.

Program biologije zahteva od nastavnika punu angažovanost i permanentan rad na ličnom stručnom usavršavanju. U tome će mu pomoći dobra i savremena stručna literatura koju treba da poseduje školska i lična biblioteka.

Učenikovo uspešno savlađivanje gradiva zavisi i od pravilno određenih nivoa vaspitno-obrazovnih zahteva.

Obaveštenost kao nivo vaspitno-obrazovnih zahteva podrazumeva da učenik prepozna pojedine značajne činjenice, pojmove i procese, da ume da ih opiše, ispriča ili navede, što znači da ih reprodukuje u bitno neizmenjenom obliku. Zato broj činjenica, pojmova i procesa, kao i zakonitosti koje se izlažu, ne smeju obimom opterećivati učenike. Na ovom nivou u glavnom treba dati činjenice koje su neophodne za razumevanje pojava, procesa i zakonitosti.

Razumevanje kao viši kvalitet znanja, uključuje i prethodni nivo. On se karakteriše sposobnošću učenika da stečena znanja reorganizuju tako da određene činjenice, pojmove i zakonitosti umeju da objasne, da ih analiziraju, dovedu u nove veze i odnose, kao i da umeju da interpretiraju gradivo u izmenjenom obliku.

Primena kao najviši nivo vaspitno-obrazovnih zahteva pretpostavlja da učenik bude osposobljen za određena uopštavanja, primenu principa i metoda u rešavanju teorijskih i praktičnih problema.

Pravilno određivanje nivoa vaspitno-obrazovnih zahteva pomaže nastavniku u radu sa učenicima, praćenju njihovog napredovanja i omogućava realnije vrednovanje rada.

I razred

U I razredu gimnazije izučava se citologija i morfologija i sistematika biljaka. S obzirom na kontinuiranost nastavnih sadržaja u višim razredima, težište treba da bude na gradivu iz citologije.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da znaju hemijsku građu ćelije, a posebno građu i funkciju belančevina i nukleinskih kiselina; građu prokariotske i eukariotske ćelije i razlike među njima; osnovne funkcije delova ćelija; ćelijski ciklus i u osnovnim crtama deobu ćelije. U okviru sistematike učenici treba da znaju opšte karakteristike virusa i bakterija i njihov značaj; opšte karakteristike algi i da umeju taksativno da navedu neke od grupa koristeći slike ili herbarski materijal; gljive i lišajeve takođe u opštim crtama. U okviru morfologije viših biljaka treba da poznaju biljna tkiva i biljne organe, njihove osnovne karakteristike i podelu. Treba da poznaju opšte karakteristike mahovina, paprati, golosemenica, skrivenosemenica, njihov ciklus razvića i glavne predstavnike familija.

Na nivou razumevanja učenici treba suštinski da poznaju građu i funkciju belančevina i nukleinskih kiselina, da detaljno poznaju građu i funkcionisanje ćelije, ćelijski ciklus i deobu ćelije uz crtanje i samostalno objašnjavanje. Treba samostalno da izvedu

jednostavnije vežbe i da umeju da formulišu jednostavnije zaključke. Treba dobro da poznaju morfologiju biljaka, principe sistematike, filogeniju i ključne familije.

Na nivou primene učenici treba da u okviru citologije, razumeju suštinske pojave i procese i da umeju samostalno i logički da ih objasne. Uz deobu ćelije treba da razumeju suštinu prenošenja genetičke informacije u vremenu. Vežbe treba samostalno da izvode, donose logičke sudove i zaključke i da razumeju rezultate vežbi.

U oblasti mofologije biljaka treba da raspoznaju biljna tkiva i mikroskopsku građu organa na preparatima, da raspoznaju različite vrste biljnih organa na prirodnom materijalu, da dobro poznaju sve vrste biljne sistematske kategorije i da biljke mogu sami da determinišu na osnovu ključa. U okviru vežbi treba samostalno da prave privremene preparate. Na ovom nivou učenici treba da umeju da izrade seminarski rad uz pomoć nastavnika.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Hemijski sastav ćelije - belančevine i nukleinske kiseline.

Razlika između prokariotske i enkariotske ćelije.

Virusi i bakterije.

Tvorna i trajna tkiva. Biljni organi. Elementi sistematike.

II razred

U II razredu gimnazije prirodno-matematičkog smera izučava se morfologija i sistematika životinja, sa evolutivnim pristupom i akcentom na novija istraživanja u ovoj oblasti, tako da je gradivu dat ekološki pristup.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da nauče principe moderne sistematike životinja; da znaju glavne karakteristike pojedinih grupa beskičmenjaka i kičmenjaka i da taksativno navedu glavne familije i karakteristične predstavnike.

Na nivou razumevanja učenici treba da dobro poznaju građu organizama i uoče usložnjavanje te građe kroz njihov evolutarni razvoj; da poznaju karakteristike viših i nižih taksonomskih kategorija i glavnih predstavnika familija. Učenici ovo gradivo treba samostalno da izlažu.

Kod kičmenjaka treba da nauče determinaciju pomoću ključa.

Na nivou primene učenici treba u osnovi da poznaju čitavo gradivo, da uoče suštinu evolutivnih promena kod životinja, da shvate suštinu i značaj ekoloških i evolutivnih adaptivnih promena, da samostalno koriste ključ, da ga primene pri pravljenju zbirki ljuštura beskičmenjaka ili insekata, kostiju kičmenjaka i da samostalno rade seminarske radove.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Organizacija životinja.

Tkiva, organi i organski sistemi životinja.

Principi sistematike životinja.

Ključne sistematske grupe beskičmenjaka i kičmenjaka, njihove karakteristike i predstavnike.

III razred

U III razredu izučava se fiziologija biljaka i životinja.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da u okviru biljne fiziologije savladaju metaboličke procese - fotosintezu i disanje u osnovnim crtama, a u okviru razvića biljaka treba da na osnovu stečenog znanja u I razredu savladaju životni ciklus biljaka takođe u osnovnim crtama.

Fiziologiju životinja takođe na osnovu već stečenih znanja treba da savladaju na elementarnom nivou; dinamičku organizaciju ćelije sve organske sisteme i njihovo funkcionisanje.

Na nivou razumevanja učenici treba samostalno da izlažu gradivo, što znači da razumeju biohemijske i fiziološke procese na nivou ćelije i organizma, da vežbe izvode uz pomoć nastavnika i da mogu da izvedu jednostavnije zaključke.

Na nivou primene učenici treba, uz poznavanje gradiva u celini, samostalno da ga izlažu, da izvode sudove i zaključke, da razumeju suštinu biohemijskih i fizioloških procesa i zakonitosti, da sagledavaju i postavljaju problem i da ga uz pomoć nastavnika ili samostalno, praktično rešavaju.

Vežbe treba samostalno da izvode, da iz rezultata vežbi izvode zaključke tako da rad na času bude osnova za razvijanje interesa za istraživački rad. Seminarske radove treba da urade uz korišćenje šire literature.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Promet vode.

Fotosinteza.

Disanje - razlaganje ugljenih hidrata.

Biljni hormoni.

Klijanje semena, cvetanje i oplođenje.

Ćelija kao funkcionalna celina.

Nervni sistem.

Krvni sistem.

Endokrini sistem.

IV razred

U četvrtom razredu se izučava više oblasti koje predstavljaju sintezu prethodno stečenih znanja. Posebnu oblast predstavlja ekologija sa zaštitom životne sredine.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da zaokruže svoje znanje iz molekularne biologije kako bi razumeli osnovne mehanizme nasleđivanja, biologiju razvića i evoluciju u elementarnim crtama.

Ekologiju i zaštitu sredine treba dobro da poznaju kako bi i na ovom nivou izgradili svest o ekologiji i ekološku kulturu.

Na nivou razumevanja učenici moraju da shvate suštinu procesa nasleđivanja i varijabilnosti osobina kod organizama i da to povežu sa biologijom razvića i evolucijom. To treba da bude osnov za shvatanje suštine ekologije kao nauke.

Na nivou primene učenici treba da razumeju suštinu života počev od molekularnog nivoa organizacije do ćelije, organizma, grupe organizama, ekosistema i biosfere u celini; da usvojena znanja samostalno primenjuju kroz praktičan rad van učionice, istraživački rad i seminarske i druge radove. Učenici na ovom nivou treba da budu potpuno osposobljeni, pripremljeni i profesionalno orijentisani za dalje školovanje.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Molekulske osnove nasleđivanja.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Mutacije.

Polne ćelije, oplođenje i razviće embriona.

Mehanizmi evolucionih procesa.

Osnovni pojmovi i principi ekologije.

Zaštita i unapređivanje životne sredine.

Zaštita prirode.

Društveno-jezički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA BILJAKA (10)

Vodni režim biljaka. Značaj vode za život biljaka. Primanje vode preko korena, kretanje vode kroz biljku, transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi. Značaj fotosinteze za održavanje života na zemlji. Građa hloroplasta i pigmenti. Mehanizmi fotosinteze. Faktori koji utiču na fotosintezu.

Disanje. Razlaganje ugljenih hidrata i lipida. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona; aktivni transport.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka. Biljni hormoni. Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena. Rastenje i razviće vegetativnih organa. Vernalizacija i fotoperiodizam. Oplođenje. Razviće ploda i semena. Mirovanje. Pokreti biljaka.

Morfologija i sistematika beskičmenjaka (30)

Organizacija životinja. Tkiva, vrste i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja, sistematske kategorije.

Eukariota. Protozoa, građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija, filogenija. Značaj protozoa.

Metazoa. Poreklo višećeličnosti.

Parazoa, Plakozoa i Sunđeri. Organizacija, klasifikacija.

Eumetazoa. Dupljari, odlike. Smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Pljosnati crvi. Odlike telesne organizacije, klasifikacija. Adaptacija na parazitski način života. Značajne parazitske vrste.

Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata, odlike, rasprostranjenje i značaja nematoda. Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma, pravci razvoja celomata.

Mekušci. Odlike, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti crvi. Odlike, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Odlike, klasifikacija sa kratkim odlikama glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, klasifikacija. Otrovne vrste. Vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Odlike, klasifikacija i značaj.

Insekti. Odlike, rasprostranjenje, klasifikacija. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Bodljokošci. Odlike, rasprostranjenje, klasifikacija.

Morfologija i sistematika hordata (20)

Hordate. Organizacija, poreklo i pravci evolucije i klasifikacija.

Tunikata i cefalohordata. Odlike, način života, klasifikacija i rasprostranjenje.

Uporedni pregled građe kičmenjaka.

Poreklo i razvoj riba. Klasifikacija, značaj.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacija na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

EKOLOGIJA I ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE (14)

I Osnovni pojmovi i principi ekologije (8)

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizma i životne sredine.

Klasifikacija ekoloških faktora.

Limitirajući faktori.

Adaptacije na različite uslove života.

Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Ekološka niša - pojam, primeri i savremena shvatanja.

Životno stanište i pojam biotopa.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Gustina populacije. Prostorni odnosi. Rađanje i smrtnost. Uzrasna i polna struktura populacije. Rastenje i promena brojnosti populacije.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Struktura i klasifikacija životnih zajednica. Suvozemne i vodene zajednice. Fotosinteza i odnosi ishrane. Tipovi i specijalizacija ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Ekološke piramide.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Organski produktivitet ekosistema. Preobražaji ekosistema. Grupisanje i klasifikacija ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklusi u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, azota, kiseonika i vode.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

II Zaštita i unapređivanje životne sredine (5)

Čovek i njegov odnos prema ostaloj neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod dejstvom čoveka.

Promene fizičkih uslova sredine. Promene u sastavu živog sveta. Proces domestifikacije: Domestifikacija zemljišta, biljaka i životinja. Procesi urbanizacije i industrijalizacije. Genetički i zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane. Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka i vibracije. Zračenje.

Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora. Ekologija predela.

III Zaštita prirode (1)

Problemi ugroženosti i zaštite žive i nežive prirode. Savremeni pristupi i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune i životnih zajednica. Mogućnosti rekultivacije i revitalizacije ekosistema i predela.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA (28)

I Uvod

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivoi organizacije živih sistema.

II Dinamička organizacija ćelije

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna funkcijska jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije; Voda i neorganske materije i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih materija koje ulaze u sastav ćelije: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza; filtracija; transport pomoću nosačkih molekula; pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i humoralna regulacija fizioloških funkcija.

III Pregled i kategorizacija organskih sistema

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra. Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama. Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija. Centralna inhibicija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine. Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji poze i pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru. Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi. Fiziologija i mehanizam sna.

Fiziologija čulnih organa

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Zaštitna funkcija krvi: ćelijski i humoralni imunitet.

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova krvlju. Neurohumoralna regulacija disanja.

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu: unutarćelijsko, membransko i ekstaćelijsko varenje. Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želucu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane. Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula. Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranljivih molekula: monosaharida, amino kiselina i masnih kiselina.

Ishrana: Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metoda za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogenoza. Poikilotermi i homlotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron-osnovna funkcijska jedinica bubrega. Mehanizam obrazovanja mokraće: glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoideje i njihova funkcija. Funkcija paratireoideje. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni - hormoni semenika. Hormoni jajnika. Mesečni polni ciklus žene. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti. Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE (8)

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnovna struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnosti intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA (8)

Polne ćelije (gameti): Ovogenoza; Spermatogeneza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze i organogeneza.

Rast: Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači: Postembrionalno razviće: Metamorfoza i regeneracija.

Starenje

Ontogenetsko razviće. Prenatalni period; Preembrionalni, embrionalni i fetalni period; Rađanje; Neonatalni period; Juvenilni period; Prepubertalni i pubertalni period; Adultni period.

MEHANIZMI NASLEĐIVANJA (16)

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Reper mehanizam. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka.

Selekcija i oplemenjivanje životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE (12)

Teorije evolucije.

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa.

Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije; genetički drift, protok gena.

Prirodna selekcija i adaptacije.

Postanak vrsta i teorija specijalizacije.

Postanak života.

Evolucija i filogenija.

Poreklo čoveka.

Biologija i kultura u evoluciji čoveka.

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa.

Prirodno-matematički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje, 5 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA ŽIVOTINJA (74)

I Morfologija i sistematika beskičmenjaka (42)

Organizacija životinja. Jedinstvo živog sveta u pogledu strukture i funkcije. Tkiva, vrste tkiva i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja; sistematske kategorije.

Eukariota.

Protozoa, građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija i filogenija. Značaj protozoa.

Metazoa.

Poreklo višećeličnosti.

Parazoa.

Organizacija plakozoa i sunđera (odsustvo organa i organskih sistema), klasifikacija i rasprostranjenje.

Eumetazoa.

Dupljari, odlike telesne organizacije (diferencijacija tkiva, začetak organa i organskih sistema), polimorfizam i smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Ktenofore (ukratko)

Pljosnati crvi (bilateralna simetrija, kretanje i pojava cefalizacije), karakteristike telesne organizacije na primeru turbelarija; klasifikacija.

Adaptacija na parazitski način života na primeru metilja i pantljičara.

Značajne parazitske vrste.

Organizacija nemertina i filogenski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata. Odlike organizacije, rasprostranjenje i značaj nematoda.

Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma. Pravci razvoja celomata. Manje grupe celomskih protostomija (onihofora, tardigrada, pentastomida, sipunkulida, ehiurida, priapulida).

Mekušci. Odlike telesne organizacije, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti crvi (pojava segmentacije, karakteristike homonomne segmentacije), klasifikacija i odlike telesne organizacije, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Osnovne odlike. Klasifikacija sa kratkim opisom glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, organizacije na primeru škorpije i pauka, klasifikacija i značaj, otrovne vrste, vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Građa, raznovrsnost, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Insekti. Građa, odlike, rasprostranjenje, klasifikacija i značaj. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Vežba: Principi i metode determinacije insekata. Determinacija redova insekata pomoću ključa.

Tentakulata (Briozoa) i manje grupe celomskih Deuterostomija (Hetognata, Pogonofora)

Bodljokošci. Specifičnosti organizacije, klasifikacija i rasprostranjenje.

II Morfologija i sistematika hordata (32)

Hordata. Organizacija, poreklo i pravci evolucije. Klasifikacija.

Tunikata. Opšte odlike, klasifikacija, rasprostranjenje.

Cefalohordata. Odlike, telesne organizacije, način života i rasprostranjenje.

Kičmenjaci. Uporedni pregled građe organa.

Poreklo i razvoj riba. Adaptacija na život u vodi, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije riba. Determinacija slatkovodnih riba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacija na kopneni način života.

Klasifikacija i značaj

Vežba: Principi i metode determinacije žaba. Determinacija žaba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije gmizavaca. Determinacija guštera i kornjače pomoću ključa.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacije na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije ptica. Determinacija familija ptica pomoću ključa.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje, 10 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA BILJAKA (34)

Vodni režim biljaka

Značaj vode za život biljaka. Ćelije kao osmotski sistem. Primanje vode preko korena, korenov pritisak. Kretanje vode kroz biljku, transpiracija, funkcija stominog aparata. Uticaj spoljašnjih faktora na primanje i odavanje vode.

Vežbe: plazmoliza i deplazmoliza. Određivanje primanja vode i transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi; značaj fotosinteze za održavanje života na Zemlji. List kao fotosintetski organ, građa hloroplasta, fotosintetski pigmenti. Konverzija svetlosne energije u hemijsku; fotosintetička fosforilacija. Usvajanje CO_2, reduktivni pentozni ciklus, sinteza organskih jedinjenja. Transport asimilata. Uticaj spoljašnjih faktora na produktivnost fotosinteze.

Vežbe: Određivanje kiseonika u fotosintezi vodenih biljaka. Dokazivanje skroba u listovima biljaka na svetlosti.

Disanje. Razlaganje ugljenih hidrata; glikoliza i fermentacija; ciklus trikarboksilnih kiselina; razlaganje lipida. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Vežbe: kvalitativno dokazivanje disanja, određivanje disanja biljaka. Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Elementarni hemijski sastav biljke, neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona; aktivni transport. Azot: izvori azota. Kruženje azota u prirodi; biološka fiksacija azota. Primanje i funkcija sumpora, fosfora i drugih neophodnih elemenata.

Vežbe: gajenje biljaka u veštačkim uslovima. Hranljivi rastvori.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka; vegetativna i reproduktivna faza u razviću. Biljni hormoni stimulatori, auksimi, giberelini) i inhibitori rastenje. Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena; metabolički procesi pri klijanju. Rastenje i razviće

vegetativnih organa; korelacije; formativni efekti svetlosti. Cvetanje; vernalizacija i fotoperiodizam.

Oplođenje; razviće ploda i semena. Mirovanje; starenje, opadanje listova i plodova. Orijentacija u prostoru - pokreti biljaka.

Vežbe: pokreti kod biljaka.

FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA (74)

I Uvod

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivoi organizacije živih sistema.

II Dinamička organizacija ćelije

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna funkcijska jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije; Voda i neorganske materije i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih materija koje ulaze u sastav ćelija: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza: filtracija; transport pomoću nosačkih molekula: pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i homoralna regulacija fizioloških funkcija.

III Pregled i kategorizacija organskih sistema

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Vežbe: Anesteziranje životinja kao neophodan preduslov za izvođenje eksperimentalnih vežbi. Izrada nervno-mišićnog preparata i registrovanje mišićnih kontrakcija.

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra.

Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama.

Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija.

Centralna inhibacija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine.

Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji poze i pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru.

Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi.

Fiziologija i mehanizam sna.

Vežba: Refleksi dekapitovane žabe; efekat razaranja kičmene moždine.

Fiziologija čulnih organa

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Zaštitna funkcija krvi: ćelijski i humoralni imunitet.

Vežba: Uzimanje krvi od eksperimentalnih životinja (žaba, pacov) i određivanje broja eritrocita u krvi žabe.

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Vežbe: Hemolimfa i srčana ritmika kod puža. Merenje pulsa kod ljudi (uticaj fizičkog napora - trčanje). Kapilarni krvotok žabe.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova krvlju. Neurohumoralna regulacija disanja.

Vežba: Merenje kapaciteta pluća pomoću spirometra (razlike u polu, fizičkom razvoju - uzrastu, istreniranost organizma - bavljenje sportom). Merenje frekvencije disanja čoveka (uticaj fizičkog napora - trčanja).

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu; unutarćelijsko membransko i ekstaćelijsko varenje.

Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želudcu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane.

Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula.

Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranljivih molekula: monosaharida, amino-kiselina i masnih kiselina.

Ishrana. Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metode za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogeneza. Poikilotermi i homeotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron - osnovna funkcijska jedinica bubrega. Mehanizam obrazovanja mokraće: glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoideje i njihova funkcija. Funkcija paratireoideje. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni - hormoni semenika. Hormoni jajnika. Mesečni polni ciklus žene. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti.

Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

Sledeći

Prethodni

Opšti i prirodno-matematički smer

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I PREDMET SOCIOLOGIJE (4)

1. Određenje predmeta sociologije

2. Sociologija i druge društvene nauke

3. Metod sociologije

4. Razvoj sociologije kao naučne discipline

5. Sociološke teorije

II PRIRODA, ČOVEK I DRUŠTVO (12)

1. Rad i podela rada kao osnova stvaranja i razvoja čoveka i društva

2. Društvena proizvodnja

- Proizvodnja i njeni osnovni činioci

- Proizvodne snage i proizvodni odnosi

- Društvena reprodukcija i njene osnovne zakonitosti

3. Robni oblik društvene proizvodnje

- Osnovna obeležja robne proizvodnje

- Roba i njena osnovna svojstva

- Razvoj oblika vrednosti; suština i osnovne funkcije novca

- Osnovno značenje zakona vrednosti

4. Prirodna i društvena sredina

5. Društvo i stanovništvo

6. Priroda i čovek u tehnološkom društvu

7. Ekološki problemi

III STRUKTURA I ORGANIZACIJA DRUŠTVA (14)

1. Elementi društvene strukture

2. Društvene grupe

3. Brak i porodica (populaciona politika)

4. Profesionalne, teritorijalne, religijske i druge društvene grupe

5. Društvene zajednice

6. Porodica, narod, nacija (populaciona politika)

7. Društveno raslojavanje (klase i slojevi)

8. Društvene institucije i organizacije

9. Političke partije i pokreti

10. Država, pravo i politika

11. Društvena svest i njeni oblici

IV KULTURA I DRUŠTVO (28)

1. Pojam kulture i civilizacije

2. Vrste kulturnih značenja

3. Religija (tipovi religioznosti)

- nastanak religijske svesti (primitivna zajednica, totemizam, fetišizam, magija, animizam)

- Mit i mitologija

- Monoteističke religije (jevrejska religija, budizam, hrišćanstvo, islam)

4. Običaj i moral

5. Filozofija i nauka

6. Umetnost (vrste umetničkog stvaralaštva)

7. Masovna kultura i potkultura

8. Kultura i ličnost

V PROMENE I RAZVOJ DRUŠTVA (6)

1. Vrste društvenih promena

2. Društvena pokretljivost

3. Društveni razvoj i njegovi činioci

4. Razvojne perspektive savremenog društva

Društveno-jezički smer

IV razred

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I PREDMET SOCIOLOGIJE (6)

1. Određenje predmeta sociologije

2. Sociologija i druge društvene nauke

3. Metod sociologije

4. Razvoj sociologije kao naučne discipline

5. Sociološke teorije

II PRIRODA, ČOVEK I DRUŠTVO (20)

1. Rad i podela rada kao osnova stvaranja i razvoja čoveka i društva

2. Društvena proizvodnja

- Proizvodnja i njeni osnovni činioci

- Proizvodne snage i proizvodni odnosi

- Društvena reprodukcija i njene osnovne zakonitosti

3. Robni oblik društvene proizvodnje

- Osnovna obeležja robne proizvodnje

- Roba i njena osnovna svojstva

- Razvoj oblika vrednosti; suština i osnovne funkcije novca

- Osnovno značenje zakona vrednosti

4. Prirodna i društvena sredina

5. Društvo i stanovništvo

6. Priroda i čovek u tehnološkom društvu

7. Ekološki problemi

III STRUKTURA I ORGANIZACIJA DRUŠTVA (22)

1. Elementi društvene strukture

2. Društvene grupe

3. Brak i porodica (populaciona politika)

4. Profesionalne, teritorijalne, religijske i druge društvene grupe

5. Društvene zajednice

6. Porodica, narod, nacija (populaciona politika)

7. Društveno raslojavanje (klase i slojevi)

8. Društvene institucije i organizacije

9. Država, pravo i politika

10. Političke partije i pokreti

11. Društvena svest i njeni oblici

IV KULTURA I DRUŠTVO (38)

1. Pojam kulture i civilizacije

2. Vrste kulturnih značenja

3. Religija (tipovi religioznosti)

- nastanak religijske svesti (primitivna zajednica, totemizam, fetišizam, magija, animizam)

- Mit i mitologija

- Monoteističke religije (budizam, hrišćanstvo, islam)

4. Običaj i moral

5. Filozofija i nauka

6. Umetnost (vrste umetničkog stvaralaštva)

7. Masovna kultura i potkultura

8. Kultura i ličnost

V PROMENE I RAZVOJ DRUŠTVA (10)

1. Vrste društvenih promena

2. Društvena pokretljivost

3. Društveni razvoj i njegovi činioci

4. Razvojne perspektive savremenog društva

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Program obuhvata nekoliko celina i to: određenje predmeta sociologije, shvatanje prirode čoveka i društva, sadržaje iz ekonomije, strukture i organizacije društva, kulture i društva sa posebnom razradom sadržaja iz oblasti religije i poglavlje o promenama i razvoju društva.

Za realizaciju ovih sadržaja i ostvarivanje postavljenih zadataka bitno je da učenici usvoje osnovne pojmove iz ove oblasti kao i da formiraju kritički odnos prema svetu, razumevaju protivrečnosti koje nastaju u razvoju društva kao i odrede svoje mesto i aktivan stav. Karakteristike sadržaja omogućavaju primenu različitih oblika rada i nastavnih metoda koje angažuju učenike.

Budući da su opšta obeležja ljudske aktivnosti sadržana u radu posmatra se kao suštinsko svojstvo čoveka, njegovog stvaralaštva i istorije, uzima se u sklopu tzv. prirodne i

društvene podele rada. U prvom poglavlju je posmatranje i analiza društva i prirodne sredine, u drugom su razne vrste podele rada kao osnove društvene strukture istorijskog razvitka. U ovom delu programa direktno se povezuju sadržaji političke ekonomije, sociologije i antropologije.

Pri objašnjavanju uslova nastanka robne proizvodnje i njenih opštih karakteristika (svojstva robe, razvoja oblika vrednosti, funkcije novca, osnovne funkcije zakona vrednosti) težište bi trebalo da bude na razjašnjavanju poznatog Marksovog stava da su robna proizvodnja i robni promet "pojave koje pripadaju najrazličitijim načinima proizvodnje", ali da se o karakterističnim razlikama tih različitih istorijskih oblika robne proizvodnje ne može pouzdano suditi "ako se poznaju samo apstraktne kategorije robnog prometa, koje su im zajedničke".

Pri obradi sadržaja o kulturi i društvu treba primeniti strukturalni i sistemski pristup. Posebnu pažnju treba posvetiti sociologiji religije, počev od nastanka religijske svesti i njihovih primitivnih oblika do pojave monoteističkih religija i stvaranju posebnih društvenih odnosa u zavisnosti od religiozne pripadnosti. Pri tome treba koristiti što više primera i neke rezultate kulturoloških istraživanja i novijih studija iz oblasti sociologije kulture. Predmetni nastavnici, tematizaciju ovog odeljka treba da prilagode i interesovanju učenika. Okosnicu odeljka o promenama i razvoju društva čine sledeći pojmovi: promena (izmena jednog stanja, strukture, društvenog procesa ili pravca) razvoj (serija promena istog smera i date investicije) i pokretljivost (menjanje mesta u društvenoj strukturi i društvenom sistemu). Zbog toga izlaganje o "oblicima" društvenog razvoja podrazumeva i odrednicu smera i stepena dostignutog razvitka. Ovu tematsku celinu takođe treba prilagoditi interesovanjima učenika. Tematski treba proširiti činioce društvenog razvoja uključujući i dopune o razvojnim fazama, krizi i stagnaciji, neravnomernosti u društvenom razvoju i dr. Kada je u pitanju razvitak savremenih društava, na primer, posebno treba objasniti sadašnju svetsku krizu (demografska, kriza ishrane itd., kriza u odnosima između savremenih društvenih sistema), a u pogledu društva budućnosti poželjno bi bilo prikazati neke novije futurološke studije.

Priroda sadržaja ovog predmeta omogućava korišćenje različitih oblika rada i nastavnih metoda koje angažuju učenike i povećavaju njegovu zainteresovanost.

Koristeći odgovarajuće metode u nastavi, učenike bi trebalo posebno pokretati i stimulisati da postavljaju pitanja i vode rasprave o njima. Povremeno ih treba testirati koliko su u toku (i kako) aktuelnih zbivanja u razvoju socijalističkih društvenih odnosa, aktuelnim problemima morala, alternativne kulture i mlade generacije, pitanjima iz oblasti filozofije, nauke, umetnosti i ideologije. Na ovim konkretnim pitanjima treba istovremeno objašnjavati zašto se, pored ostalog, neki problemi u stručnim raspravama i literaturi različito objašnjavaju. Dobre primere bi svakako trebalo uzeti u obzir kada se ocenjuje ukupan uspeh učenika.

Psihologija

(Za sve tipove gimnazija)

Cilj i zadaci

Cilj nastave psihologije je usvajanje znanja koja omogućavaju učenicima da shvate biološku i društvenu uslovljenost psihičkog života i doprinos formiranju naučnog pogleda na svet, čoveka i njegovo individualno i društveno ponašanje.

Zadaci nastave psihologije su da učenici:

- stiču znanja o osnovnim vrstama psihičkih procesa, osobina i stanja i uvid u opšta pitanja razvoja strukture i dinamike ličnosti;

- steknu što potpuniji uvid u pojedine životne situacije svojstvene adolescenskom uzrastu i zrelom dobu;

- upoznaju psihološki aspekt međuljudskih odnosa u društvenom saobraćanju, u malim grupama i organizacijama;

- upoznaju psihološke mogućnosti podsticanja razvoja ličnosti, steknu sposobnosti i formiraju stavove, vrednosti, interesovanja, karakternih osobina;

- razviju kritičko mišljenje, stvaralačke sposobnosti, interesovanja za samoobrazovanje i profesionalni razvoj;

- upoznaju racionalne metode učenja i način racionalnog planiranja radnih i slobodnih aktivnosti i shvate značaj ličnog angažovanja u razvoju sopstvene ličnosti.

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I UVODNI DEO

Predmet, grane i metode psihologije (4)

Predmet psihologije; teorijski i praktični zadaci.

Psihološke discipline: opšta psihologija, fiziološka psihologija, razvojna psihologija, pedagoška psihologija, socijalna psihologija, psihologija rada, klinička psihologija, psihologija ličnosti, mentalna higijena. Psihologija i druge nauke.

Metode i tehnike psiholoških istraživanja: laboratorijska i istraživanja u prirodnim uslovima.

Posmatranje i samoposmatranje. Upitnik i testovi. Objektivni i subjektivni podaci.

Organske osnove i društveni činioci psihičkog života (6)

Nervni sistem. Čula i centralni nervni sistem.

Lokalizacija psihičkih funkcija. Uloga desne i leve hemisfere kore velikog mozga.

Značaj žlezda sa unutrašnjim lučenjem za psihički život i ponašanje: hipofiza, nadbubrežne žlezde, polne žlezde.

Razvoj psihičkog života čoveka: shvatanje o činiocima psihičkog razvoja (nativizam, empirizam teorija konvergencije, interakcionizam); značaj rada, govora i kulture. Filogeneza i ontogeneza.

Shvatanja o činiocima psihičkog razvoja jedinke - nativizam, empirizam, teorija konvergencije, društveno-istorijska teorija.

II OSNOVNE PSIHIČKE POJAVE - PSIHIČKI PROCESI OSOBINE I STANJA

Osećaji i opažaji (7)

Pojam osećaja i opažaja: Uloga draži, čulnog organa, nervnih puteva, moždanih centara u nastanku osećaja i opažaja. Prag draži.

Organizacija opažaja! Uticaj iskustva, motivacije i kulture na opažanje.

Kognitivna obrada informacija.

Pažnja: činioci i osobine pažnje.

Opažanje osoba: Vrste podataka i draži. Prva impresija. Zakonitosti u formiranju impresije. Greške u opažanju osoba. Opažanje (atribucija) uzroka sopstvenog i tuđeg ponašanja.

Učenje i pamćenje (8)

Pojam i vrste učenja: senzitivizacije i habituacija; uslovljavanje i instrumentalno učenje; uviđanje; učenje po modelu.

Vrste učenja prema sadržaju: Učenje motornih radnji i veština. Verbalno učenje.

Transfer učenja: pojam, vrste i značaj.

Pojam pamćenja: Kratkotrajno i dugotrajno pamćenje. Reprodukcija i prepoznavanje. Kvalitativne promene u sadržajima pamćenja.

Pojam zaboravljanja; činioci zaboravljanja; problem prirode pamćenja i zaboravljanja.

Psihološki i fizički uslovi uspešnog učenja: sposobnosti i motivacija za učenje; metode uspešnog učenja.

Mišljenje (4)

Pojam mišljenja. Mišljenje kao shvatanje odnosa. Mišljenje i asocijacije. Uloga znanja i iskustva u mišljenju.

Vrste mišljenja: imaginativno i realističko, konvergentno i divergentno.

Vrste misaonih operacija: razvoj mišljenja i govora; svojstva dečjeg mišljenja; svojstva i oblici mišljenja adolescenata.

Intelektualne sposobnosti i stvaralaštvo (3)

Pojam intelektualne sposobnosti: struktura i merenje intelektualnih sposobnosti. Individualne razlike.

Pojam i kriterijumi stvaralačkog mišljenja; tok i faze stvaralačkog mišljenja. Psihološka dimenzija odnosa stvaraoca i sredine.

Emocije (5)

Pojam emocija i emocionalnog reagovanja. Vrste emocionalnih doživljaja.

Emocije i organske promene; emocije i svest; shvatanje o prirodi emocije.

Emocionalnost u pubertetu i adolescenciji: moralna i estetska osećanja; međulična naklonost i nenaklonost; romantična ljubav.

Značaj emocija za mentalno zdravlje: osećanje sigurnosti i uspešna emocionalna razmena; stres; psihičke traume; anksioznost; psihosomatska oboljenja.

Motivacija (7)

Pojam i vrste motiva: organski motivi; motivacioni ciklus. Javljanje i razvoj seksualnog motiva; socijalizovanje bioloških potreba.

Lični i socijalni motivi: sigurnost, samopoštovanje, afektivna vezanost, roditeljski motiv; afilijativnost, motiv postignuća, moralna svest. Hijerarhija motiva. Skob motiva.

Motivi intelektualnog rada: radoznalost, istraživanje, nivo aspiracija, standardi uspešnosti, poznavanje rezultata.

Zadovoljenje i osujećenje motiva: spoljašnje i unutrašnje prepreke (barijere); realističko i nerealističko reagovanje na osujećenje (frustraciju); mehanizmi odbrane.

III LIČNOST

Struktura ličnosti (3)

Pojam ličnosti: doslednost, jedinstvo i osobenost ponašanja jedinke; ličnost kao organizacija osobina - pojam crte (dispozicije), sindroma crta i tipa ličnosti.

Telesne osobine. Temperamenat. Sposobnosti. Karakter. Svest o sebi.

Dinamika ličnosti (3)

Shvatanje o uzrocima i izvorima ljudskog ponašanja: potrebe, motivi, želje, namere, interesovanja, stavovi, vrednosti i druge dinamičke dispozicije.

Pojam volje i voljne radnje. Odluka, proces odlučivanja.

Razvoj ličnosti (5)

Pojam razvoja i socijalizacije ličnosti. Odnos sazrevanja i učenja.

Činioci socijalizacije: kultura, društveni sistem, porodica, škola, vršnjaci, društvene organizacije, masovni mediji.

Dinamičko-razvojni pojam zrelosti jedinke: pokazatelji zrelosti; uravnoteženost strukture ličnosti (odnos prema stvarnosti, prema drugim ljudima i sebi).

Integracija jedinke u društvenu zajednicu: položaji i uloge. Lični i socijalni identitet; pojam bazične strukture ličnosti i socijalnog karaktera.

Teorije ličnosti (3)

Pregled opštih teorija ličnosti: psihodinamičke teorije ličnosti: Frojdova teorija. Bihejviorističko shvatanje ličnosti.

Teorija crta. Fromovo shvatanje ličnosti. Shvatanje ličnosti u humanističkoj psihologiji.

Promene i poremećaji duševnog života i ponašanja (6)

Izmenjena stanja svesti: san, hipnoza, sugestija; dejstvo narkotika. Parapsihologija.

Delikvencija, alkoholizam, narkomanija: uzroci, simptomi i resocijalizacija.

Neuroze. Psihoze. Psihopatije.

Psihološka preventiva: primarna i sekundarna; psihološko savetovanje; resocijalizacija, psihoterapija.

IV OSOBA U SOCIJALNOJ INTERAKCIJI

Komunikacija (3)

Znakovi, signali i simboli: neverbalna i verbalna komunikacija; socijalni činioci i jezik.

Uslovi uspešne komunikacije.

Grupa (4)

Pojam i vrste društvenih grupa: male i velike grupe; primarne, referentne, formalne i neformalne, pripadničke i nepripadničke grupe.

Porodica kao grupa. Vršnjačke grupe. Školsko odeljenje.

Dinamika grupe: formiranje grupe. Odnosi u grupi. Rukovođenje grupom. Grupno rešavanje problema. Efikasnost grupe.

Ljudi u masi (3)

Publika. Mnoštvo: manifestacije i demonstracije. Gomila: panika, rulja, linč.

Socijalni pokreti. Grupe socijalne akcije. Mirovni pokret. Feministički pokret. Ekološki pokret.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Karakteristike programa

Pri izboru sadržaja programa vođeno je računa o činjenici da učenici prvi put sistematski upoznaju osnovne i opšte psihološke pojmove i saznanja u psihologiji. Većina njih, tokom svog daljeg obrazovanja neće imati priliku da se šire upoznaju sa savremenom psihološkom naukom jer je u programu najviše mesta dato sistematskom pregledu psihičkih pojava i formiranju osnovnih pojmova koji omogućuju precizno opažanje i razumevanje tih pojava u svakodnevnom i profesionalnom životu. Ovi sadržaji takođe doprinose osposobljavanju učenika za eventualno samostalno čitanje psihološke literature.

Radi postupnosti ostvarivanja sadržaja program je podeljen u četiri tematska bloka. Najpre su dati sadržaji o relativno jednostavnijim a zatim o složenim psihičkim pojavama. Aktivnost učenika u nastavi može da se tokom školske godine postepeno povećava, jer su teme iz oblasti ličnosti i socijalne interakcije prepoznatljivije sa stanovništva njihovog svakodnevnog iskustva i bliže su njihovim aktuelnim interesovanjima.

U okviru svakog bloka istaknuto je po nekoliko tematskih celina. Za svaku od njih je naveden približan broj časova za obradu, utvrđivanje, sistematizovanje sadržaja programa i proveru znanja. Unutar svake tematske celine, navedene su uže teme, istaknute glavne pojave koje učenici treba da upoznaju i ključni pojmovi koje treba da usvoje. U većini slučajeva, svaki deo se može shvatiti kao nastavna jedinica ili obim sadržaja koje nastavnik treba da obradi na jednom času, ukoliko ceo čas posvećuje novim sadržajima. Zavisno od ukupne organizacije nastave, nastavnih metoda i mesta koje daje udžbeniku i drugim izvorima, nastavnik može prilikom obrade neke teme podeliti na još manje celine, ili nekoliko tema spojiti u veću celinu.

Objašnjenje sadržaja programa

UVODNI DEO programa sačinjavaju dve tematske celine: u prvoj su sadržaji koji se odnose na psihologiju kao nauku (predmet, zadaci, metode) a u drugoj priroda psihičkih pojava (biološki i socijalni uslovi i funkcije psihičkog života). Realizovanjem ovih sadržaja treba postići da učenici steknu sliku o glavnim područjima istraživanja i primene savremene psihologije i da uoče biološku i društvenu uslovljenost psihičkog života. Treba nastojati da učenici razumeju i usvoje osnovne pojmove, da uoče razliku između nenaučnog tumačenja nekih psihičkih pojava i njihovog naučnog objašnjenja. Neki od pojmova će se koristiti u obradi ostalih tema, te treba nastojati da se njihovo razumevanje i usvajanje postepeno produbljuje (npr. bazična i aplikativna istraživanja, posmatranje i samoposmatranje, objektivni i subjektivni podaci, filogeneza i ontogeneza, nativizam i empirizam, konvergencija i interakcionizam).

OSNOVNE PSIHIČKE POJAVE su središnji deo programa. U svakoj tematskoj celini su istaknuti ključni pojmovi, te je neophodno da učenici razumeju njihov sadržaj, međusobnu povezanost, teorijski i praktični smisao. Veoma je važno da učenici shvate funkcionalnu povezanost između osnovnih psihičkih pojava, npr. opažanja i učenja; znanja i mišljenja; saznanja i emocija; emocija i motiva; sposobnosti, motiva i učenja. Ovi sadržaji usmeravaju učenike na upoznavanje intelektualnog i emocionalnog funkcionisanja iz razvojnog aspekta, na suočavanje sa psihološkim tumačenjima zbivanja koja i sami doživljavaju. Adolescentska sklonost introspekciji može se konstruktivno usmeriti ka potpunijem razumevanju psihičkih procesa i stanja.

LIČNOST je okvirni pojam trećeg dela programa. Strukturu, dinamiku i razvoj ličnosti treba prikazati kao tri ugla gledanja na celinu psihičkih pojava. Obrada tema iz ovog dela omogućava da se upotrebljavaju pojmovi usvojeni u prethodnim tematskim celinama i da se povezuju, proširuju u okviru novih opštih pojmova, kao na primer, struktura, dinamika, razvoj, temperament, karakter, ličnost, bazična struktura ličnosti i sl. Tematska celina posvećena teorijama ličnosti treba da učenike suoči sa otvorenim problemima psihološke nauke, da ih podstakne na samostalno čitanje psihološke literature a radi podizanja opšte kulture. Ne treba insistirati na učenju teorija iz udžbenika ili drugih izvora radi reprodukcije, nego na razumevanju najosnovnijih, za konkretnu teoriju, specifičnih pojmova. Obradom osnovnih vrsta promena i poremećaja duševnog života i ponašanja treba postići da učenici na izdiferenciran i relativno precizan način opažaju te

pojave i da steknu izvestan uvid u okolnosti pod kojim se one javljaju (npr. delikvencija, alkoholizam, narkomanija).

Oslanjanje na prethodno obrađene sadržaje i primere koji se mogu naći u literaturi i svakodnevnom životu, omogućuje nastavniku da u ovom delu programa, nastavu postavi kao dominantno problemsku. To znači da učenici, radi pripreme za razgovor o nekoj temi, samostalno, analizom određenih poglavlja iz udžbenika, identifikuju pojmove koje smatraju neophodnim za precizan opis pojave i razumevanje njenog psihološkog sadržaja. Ovaj deo programa se može povezati i sa nekim temama iz književnosti. Lako se mogu naći primeri literarne ilustracije tipova ličnosti, promena ličnosti i njenog ponašanja usled, na primer, alkoholizma, narkomanije, života u kriminogenim okolnostima i sl.

Deo sadržaja programa o SOCIJALNOJ INTERAKCIJI ima za cilj da prikaže osobu kao aktera u socijalnom kontekstu. Osnovna tema ovog dela je komunikacija. Iako je relativno nova oblast za uvodne i opšte kurseve psihologije na nivou srednje škole, nju ni u kom slučaju ne treba zanemarivati. Čovekov život se odvija u veoma različitim kontekstima, i ma gde se oni nalazili na dimenziji privatnost-javnost, njihovo suštinsko obeležje je komunikacija. Upravo na uzrastu srednje škole komunikacija se u svim svojim vidovima javlja kao mehanizam na kojem se temelji socijalno ponašanje. Da bi pravilno ocenio značaj ove teme, nastavnik bi morao da se i sam upozna sa literaturom koja obrađuje psihološke, sociološke i kibernetičke aspekte komunikacije. Takođe treba obratiti pažnju i na teme iz oblasti grupne dinamike i ponašanja u masi.

Pri obradi ovih tema može se kombinovati izlaganja nastavnika, izlaganja pojedinih učenika i analizovanje primera iz aktuelnog društvenog života. Potrebno je da primenu nađu svi glavni pojmovi usvojeni izučavanjem prethodnih sadržaja programa, kako bi učenici uočili povezanost psihičkih pojava, razvoja pojedinca, strukture i dinamike ličnosti sa opažanjem i razumevanjem socijalnih situacija i ponašanjem u tim situacijama.

Filozofija

Cilj i zadaci

Cilj nastave filozofije je unapređivanje opšteg obrazovanja upoznavanja glavnih sadržaja i razvojno-istorijskih tokova filozofskog mišljenja.

Zadaci nastave su da učenici:

- upoznaju osnovne elemente i principe mišljenja;

- shvate odnos ispravnog i istinitog mišljenja, jezika i mišljenja i drugih problema saznanja kao i uslova uspešne komunikacije;

- osposobe se za primenu metodologije istraživanja i razviju sposobnosti za sistematsko, samostalno i kritičko mišljenje;

- razumeju filozofske probleme i njihova rešenja na primerima najvećih dostignuća filozofske misli kao i sticanje sposobnosti pozitivnim transferom za razumevanje drugih teorijskih i praktičnih problema;

- stiču uvid u opšteteorijske i humanističke tokove mišljenja koji su uobličavali određene istorijske epohe i čine osnovu savremenih humanističkih i kritičkih orijentacija i time unapređuju svoje obrazovanje.

III razred

(Za gimnaziju opšteg tipa i društveno-jezičkog smera)

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

PRVI DEO

I **Predmet logike** (2)

1. Postanak i razvoj logike

2. Odnos logike, filozofije i nauke

3. Značaj logike

- podela logike

II **Problemi saznanja** (4)

1. Kriterijumi, izvori i mogućnosti saznanja

2. Odnos mišljenja i jezika

3. Vrste saznanja: svedočanstvo, očiglednost, mnjenje, verovanje

4. Kritičko-racionalno prihvatanje istine

5. Odnos istinitog i valjanog mišljenja

6. Različito shvatanje istine

III **Pojam** (6)

1. Šta je pojam

- pojam i termin

- obrazovanje i razvoj pojma

- denotacije i konotacija

- obim i sadržaj pojma

2. Vrste pojmova

3. Odnosi među pojmovima

IV **Definicija i klasifikacija** (6)

1. Pojam definicije

2. Vrste definicije

3. Pravila definisanja

4. Deoba i klasifikacija

- smisao klasifikacije

V **Sud** (6)

1. Šta je sud

- rečenica, iskaz, stav i sud

- sud i suđenje, tvrđenje i poricanje

2. Vrste sudova po kvalitetu, kvantitetu, modalitetu, strukturi i saznajnoj vrednosti

3. Veznici složenih sudova

- implikacija, konjukcija, disjunkcija, ekvivalencija

4. Analiza sudova pomoću tablica

VI **Zaključivanje** (10)

1. Šta je zaključivanje

- premise i zaključak

- ispravan i istinit zaključak

2. Vrste zaključivanja: indukcije, dedukcije, zaključivanje po anologiji

3. Induktivno zaključivanje

- indukcija i verovatnoća

- indukcija prostim nabrajanjem i indukcija eliminacijom

- uslovi prihvatljivosti induktivnog zaključka

4. Deduktivno zaključivanje

- opšte karakteristike dedukcije

- vrste deduktivnog zaključivanja

- silogizam; - vrste i pravila

5. Dokazivanje i opovrgavanje

6. Logičke greške

DRUGI DEO: METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

I **Jezik naučnih teorija** (6)

1. Funkcija jezika

2. Analiza značenja

3. Uslovi uspešne komunikacije

II **Teorijska priprema istraživanja** (4)

1. Teorija i iskustvo

2. Utvrđivanje problema

3. Određivanje pojmovnog okvira istraživanja

4. Prethodne pretpostavke istraživanja

III **Utvrđivanje naučnih činjenica** (10)

1. Naučno posmatranje

2. Eksperiment

3. Merenje

4. Statistička obrada podataka

5. Ispitivanje pouzdanosti i ispravnosti podataka

IV **Naučno objašnjavanje** (10)

1. Pojam naučnog objašnjavanja

2. Postavljanje i proveravanje hipoteze

3. Pojam naučnog zakona

4. Vrste zakonitosti (uzročna, funkcijska, statistička)

5. Pojam uzroka i Milove metode za ispitivanje uzroka

6. Naučne teorije i sistemi

V **Osnovne filozofske metode** (8)

1. Analitičko-empirijska

2. Hermeneutička

3. Fenomenološka

4. Kritičko-dijalektička

IV razred

(2 časa nedeljno - 64 časa godišnje za učenike gimnazije prirodno-matematičkog smera)**

(3 časa nedeljno - 96 časova godišnje za učenike gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smera)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I **Određenje filozofije** (5; 8) *)

1. Ime i pojam filozofije

2. Odnos filozofije prema mitu, religiji, nauci i umetnosti

3. Ljudske pobude za filozofsko istraživanje (čuđenje, sumnja, težnja za shvatanjem smisla postojanja)

4. Osnovna filozofska pitanja i područja istraživanja

5. Filozofski pravci, škole i discipline

*) Prvi broj označava fond časova u gimnaziji prirodno-matematičkog smera drugi broj označava fond časova u gimnaziji opšteg i društveno-jezičkog smera. To važi za sve tematske celine.

II **Antička filozofija** (12; 16)

1. Filozofija prirode

- pitanja o početku svih stvari

- nauka o jednom jedinstvenom biću

- dijalektika i retorika kao veština pobijanja i dokazivanja

2. Filozofija čoveka

- teorijsko-saznajne orijentacije u shvatanju čoveka i pravednosti

- učenje o državi

3. Etička učenja

- shvatanje izvora individualne sreće

- shvatanje vrline i dobra

III **Srednjovekovna filozofija** (5; 8)

1. Filozofija i hrišćanstvo

- odnos vere i razuma (autoritet i prirodni um)

- pojava hrišćanstva

- odnos religije i filozofije (gnostici i apologeti)

- problem univerzalije;

- pozna sholastika

IV **Filozofija novog doba** (22; 34)

1. Filozofija renesanse

- Rađanje modernih nauka; Kritika filozofske tradicije i najava novih metoda i ciljeva nauka;

- Traženje pouzdanog metoda istraživanja (Bekon - Novi organon)

- humanizam - filozofija čoveka novog doba (Paskal, Montem)

2. Racionalizam

- principi ljudskog duha i metodi vođenja ljudskog uma (Rene Dekart - učenje o metodi i nova metafizika)

- o prirodi i duhu, razumu i slobodi (Baruh de Spinoza - etika);

- učenje o monadama i problem deodiceje (Lajbnic)

3. Empirizam

- teorija ideja (Džon Lok);

- radikalni empirizam (Berklijev solipsizam);

4. Prosvetiteljstvo

5. Nastanak moderne političke filozofije (Ruso, Monteskije)

- učenja o prirodnom pravu, prirodnom stanju i društvenom ugovoru;

- filozofska i politička revolucija (Hobs, Lok, Monteskije, Ruso);

6. Francuski materijalizam XVIII veka

7. Nemački klasični idealizam

- Kant (Kritika čistog uma, Kritika praktičnog uma, Kritika moći suđenja);

- Fihte: Učenje o slobodi i određenje čoveka;

- Šeling: Sistem objektivnog idealizma;

- Hegel: Sistem spekulativnog uma (Fenomenologija duha, Filozofija istorije, Filozofija prava, Estetika, Filozofija religije i Istorija filozofije).

8. Marksova filozofska misao (izvori, odnos prema filozofskoj tradiciji, shvatanje dijalektike kao teorije i metode, određivanje prakse, shvatanje istorije čoveka, slobode i revolucije, izvori i oblici otuđenja i putevi razotuđenja)

V **Savremena filozofija** (20; 30)

1. Pozitivizam i analitička filozofija (Kont, Rasl, Vitgenštajn, Bečki krug, Poper)

2. Iracionalizam

- Voluntarizam (Niče, Šopenhauer)

- Intuicionizam (Bergson)

3. Pragmatizam (Pers, Džems, Đui)

4. Fenomenologija (Huserl)

5. Filozofije egzistencije (Kjerkegor, Hajdeger, Jaspers, Berđajev)

6. Hermeneutika (Diltaj)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Prema strukturi programa filozofije u III razredu predviđeno je da se obrađuju sadržaji logike, koji su grupisani u dva dela. Prvi deo obuhvata, pored određivanja predmeta, logike i problem saznanja i shvatanja istine u širem smislu. Pri obradi ovih sadržaja posebno treba da bude istaknuta vrednost shvatanja logike kao gnoseologije, u kojoj se utvrđuju kriterijumi izvori i mogućnosti saznanja, formalni i materijalni kriterijumi istine prisutni u naukama i istoriji filozofije. Pri izlaganju ovih sadržaja treba da bude naglašen epistemološki pristup u shvatanju razvoja mišljenja i znanja. Za ostvarivanje ovog dela programa predviđena je polovina ukupnog fonda časova.

Drugi deo obuhvata metodologiju istraživanja, čiji su sadržaji raspoređeni u pet tematskih celina. Za izlaganje opšte metodologije, kao grane logike, planirano je 34 časa. S obzirom na mogućnost korelacije ovog programa sa programima predmeta u kojima učenici, takođe, stiču znanja iz metodologije posebnih nauka, fond časova koji je predviđen dovoljan je da se izlože struktura i etape metodoloških istraživanja i naučnog objašnjavanja. Pri tome težište treba da bude na shvatanju pojma zakona i zakonitosti i metodima ispitivanja uzroka.

Program filozofije u IV razredu istovetan je za učenike svih gimnazijskih usmerenja.

Struktura programa filozofije u IV razredu obuhvata, unutar posebnih poglavlja, određenje filozofije, antičku i srednjovekovnu, filozofiju novog doba i savremene filozofije.

Određenje filozofije treba započeti upoznavanjem učenika sa ljudskim pobudama za filozofskim istraživanjima, izvorima i karakteristikama filozofskog shvatanja sveta prema mitsko-mitološkim, religioznim i drugim predstavama sveta, sa razlikama i sličnostima filozofije, nauke i umetnosti.

Naročitu pažnju treba posvetiti onim pitanjima i problemima koji čine suštinsku vrednost osnovnih pravaca u filozofiji.

Pri obradi antičkog i srednjovekovnog razdoblja u filozofiji treba obratiti pažnju na pojavu hrišćanstva i njegovo razumevanje, kao i na odnos religije i filozofije, vere i razuma. Treba ukazati na utkanost religijskih uticaja u sve oblike ljudskog duha, koji čine osnovu za razumevanje savremenih teorijskih saznajnih, antropoloških etičkih problema i shvatanja.

Kod sadržaja o najznačajnijim učenjima iz oblasti pojedinih filozofskih disciplina, težište treba da bude na istorijskim shvatanjima dobra, vrline, sreće, pravednosti, i drugim kategorijama etike i humanizma neophodnim za istinsko razumevanje dostignuća čoveka.

U poglavlju o filozofiji novog veka i nemačkom klasičnom idealizmu treba naglasiti humanističku i kritičku orijentaciju, učenje o čoveku i državi. Naročito pažnju treba posvetiti shvatanjima dijalektike i Hegelovom učenju.

Časove za izučavanje nemačkog klasičnog idealizma treba rasporediti tako da se mogu pregledno izložiti Kantovo, Fihteovo, Šelingovo i Hegelovo učenje, iz kojih se shvata dijalektički odnos materije i duha.

Pri obradi Marksovog učenja treba obratiti pažnju na probleme o određivanju osnovne orijentacije marksističke teorije, na učenju o dijalektici kao teoriji i metodi, na shvatanje prakse kao osnovnog kriterijuma istine i kao načina ljudske proizvodnje, stvaranja i samopotvrđivanja. Za Marksovo shvatanje čoveka, istorije i slobode treba koristiti istorijski pristup i dijalektički metod u kritičkom sagledavanju njegovog doprinosa.

U odeljku savremene filozofije treba celovito obraditi filozofske pravce, na učenjima najsavremenijih predstavnika, a u skladu sa njihovim istorijskim javljanjima.

U vezi sa istorijom filozofije neophodno je naglasiti razvoj filozofskih disciplina i učenja, kao i uočavanje trajnih filozofskih pitanja i problema čoveka.

Nastavnik treba da koristi savremene metode u nastavi kako bi se učenici osposobili za uspešno vođenje razgovora i diskusiju o svim aktuelnim problemima.

Za pronalaženje provokativne osnove i odabiranje problema treba koristiti izvorne tekstove filozofije. Navikavanje učenika na korišćenje izvornog teksta kao osnovne informacije omogućiće prevazilaženje slabosti udžbeničke i priručne literature, i doprineće razvijanju potrebe kod učenika za autentičnijim filozofskim samoobrazovanjem.

U procesu ispitivanja i procenjivanja usvojenog gradiva treba uzimati u obzir sve stečene vrednosti i nivoe znanja: korišćenje literature, učestvovanje u diskusiji, uočavanje pravih problema i postavljanje smišljenih pitanja. Neophodno je uočiti i vrednovati postignuti uspeh učenika u razvijanju sposobnosti samostalnog i kritičkog mišljenja o čoveku, njegove stvarnosti i perspektive.

Za uspešnije i sigurnije ostvarivanje ciljeva i zadataka ovog programa neophodno je organizovati i druge oblike nastavnog rada, (filozofske sekcije, tribine i debatne grupe) u kojima bi učenici efikasnije ispoljavali interesovanje, samoinicijativu i slobodu u izboru izučavanja određene filozofske problematike.

Istorija

Drugi razred gimnazije društveno-jezičkog smera i gimnazije opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

SREDNJOVEKOVNI SVET DO 11. VEKA

1. tema: EVROPA U RANOM SREDNJEM VEKU

- Kraj antičkog sveta: seoba naroda i stvaranje varvarskih kraljevina u Evropi (germanske seobe, prodori Huna i Avara u Evropu, strukture ranih kraljevina, hristijanizacija varvara i počeci srednjovekovne Evrope)

- Hrišćanska crkva do raskola 1054. godine (rano monaštvo - sv. Benedikt, koncept Evrope Grigorija Velikog, misionari, uloga crkve tokom 9. i 10. veka - Klinijevski pokret, monaški redovi, cezaropapizam i razlika u odnosu na odnos države i crkve u Vizantiji, veliki raskol 1954. godine i njegove posledice)

- Franačka država. Ujedinjenje Evrope pod Karlom Velikim (Merovinzi i Karolinzi, arabljanska opasnost - širenje Arabljana i njihov doprinos evropskoj civilizaciji, krunisanje Papina Malog, uspon Karla Velikog na carstvo 800. godine i stvaranje papske države)

- Nastanak feudalnog društva (rađanje feudalnih društvenih odnosa u 9. veku - vitezovi i seljaci, piramidalna hijerarhija vlasti, vernost i vera, ruralno društvo)

- Život u ranom srednjem veku (dvor - izgled, način života na dvoru, običaji; rat - načini ratovanja, nastanak i simbolika kule; uloga religije u svakodnevnom životu; načini stanovanja; bolesti, glad, strahovi, seobe; manastiri - benediktinsko pravilo, skriptoriji)

- Vizantija do 12. veka (reforma cara Iraklija, borbe protiv Arabljana, uspon Vizantije u vreme dinastije Makedonaca)

- Vikinške i Mađarske invazije i rađanje Svetog rimskog carstva nemačkog naroda (nadiranje Normana u Evropu, njihova uloga na istoku i na zapadu, stvaranje države u Sredozemlju; poreklo Mađara i dolazak u Evropu do zaustavljanja na Lehu, Oton I)

- Kultura ranog srednjeg veka (razlike između kulture u Vizantiji i na Zapadu Evrope, preživljavanje rimske pismenosti na Zapadu - uloga irskog monaštva; kulturna obnova u vreme Karla Velikog; manastirska kultura, romanička umetnost, odnos prema Bogu u ranom srednjem veku)

2. tema: NASELJAVANJE SLOVENA NA BALKAN I STVARANJE PRVIH SRPSKIH DRŽAVA

- Doseljavanje Slovena na Balkansko poluostrvo (prapostojbina Slovena, uzroci seoba, običaji i verovanja Slovena, naseljavanje na Balkansko poluostrvo i u oblastima Istočnih Alpa, Sloveni i starosedeoci)

- Pokrštavanje Južnih Slovena i njihova rana pismenost (počeci pokrštavanja, Ćirilo i Metodije, učenici Ćirila i Metodija, glagoljaši, pismo i književnost, umetnost)

- Srbi do 12. veka (teritorijalni okviri srpskih zemalja, Srbi između Vizantije i Bugarske, knez Časlav, uspon Dukljanske države, osamostaljivanje Raške i Bosne)

SREDNJOVEKOVNI SVET OD 12. DO 15. VEKA

3. tema: EVROPA OD 12. DO 15. VEKA

- Nastanak gradova i univerziteta (oživljavanje gradova, položaj i uređenje, razvoj gradske privrede, trgovci i sajmovi, društveni odnosi u gradovima, izmenjeno društvo)

- Krstaški ratovi (papska monarhija, pohod na istok na verski i kolonizacioni pokret, prvi i četvrti krstaški rat, posledice krstaških ratova, rađanje viteškog morala, izmenjena pobožnost zapadnog sveta)

- Uspon zapadnoevropskih monarhija: Francuska, Engleska, Nemačka (razvoj feudalne monarhije, sveti Luj kao idealni vladar, "velika povelja sloboda" i nastanak parlamenta, Sveti romsko carstvo, od feudalne do nacionalne monarhije)

- Feudalno društvo: ratnici, rabotnici, duhovnici (struktura društva; društveni pokreti, jeresi, inkvizija, prosjački redovi)

- Život u poznom srednjem veku (obrazovanje; promene u veštini ratovanja; privatna pobožnost; porodična zajednica; prostor i imaginacija; izmenjena osećajnost; rađanje individue)

- Odnos države i crkve u poznom srednjem veku (sukob carskog i papskog koncepta, opadanje moći papa, crkveni sabori)

- Kultura zapadnoevropskog sveta u razvijenom srednjem veku (gotičko doba, riterska i gradska kultura, umetnost katedrala, rađanje književnosti na narodnom jeziku)

- Slovenski svet u razvijenom srednjem veku (zapadni i istočni Sloveni, Karlo IV; Kijevska i Moskovska Rusija)

- Kultura pozne Vizantije (procvat umetnosti u doba Komnina, Vizantija posle četvrtog krstaškog rata; renesansa Paleologa)

4. tema: SRPSKI NAROD I NJEGOVI SUSEDI OD 12. DO 15. VEKA

- Država Nemanjića (srpska država između Vizantije i Ugarske, veliki župan Stefan Nemanja, prvi pad Vizantijskog carstva, država Nemanjića kao kraljevina, autokefalna crkva)

- Uspon države Nemanjića (vladarski rod Nemanjića, jačanje položaja vladara, osvajanja, sukob između kraljeva Dragutina i Milutina, bitka kod Velbužda, Stefan Dušan, proglašenje Carstva)

- Privreda i društvo u nemanjićkoj Srbiji (zemljoradnja, stočarstvo, rudarstvo, gradovi kao privredna središta, trgovina, vlastela, zavisno seljaštvo, gradsko stanovništvo)

- Uloga srpske crkve od 12. do 15. veka (ohridska arhiepiskopija, Sveta Gora i Hilandar, crkvena samostalnost, srpska patrijaršija, odnos između srpske crkve i države, ktitori i zadužbine)

- Kultura srpske srednjovekovne države (kulturna područja, jezik i pismo, stara srpska biblioteka, književnost, pravni spomenici, umetnost)

- Postanak i razvoj bosanske države (Bosna kao geografski pojam, Bosna između Ugarske i Vizantije, crkva bosanska, širenje Bosne, proglašenje kraljevstva)

- Dubrovnik u srednjem veku (osnivanje grada, vizantijski Ragusion, mletačka vlast, odnosi sa Ugarskom, širenje gradske teritorije, uređenje grada, republika, odnosi sa Srbijom i Bosnom, privreda, trgovina, kulturni uspon)

- Prodor Turaka na Balkansko poluostrvo (Turci Osmanlije, uređenje osmanskog carstva, turski način osvajanja, razjedinjene hrišćanske države, rasulo srpske države, bitka na Marici, bitka na Kosovu)

- Država Lazarevića i Brankovića (turski vazali, bitka kod Angore, titula despota, privredni uspon, uređenje Despotovine, kultura moravskog doba)

- Kraj državne samostalnosti Srbije i Bosne (pad Carigrada, osvajanje Srbije, prevlast oblasnih gospodara u državi Kotromanića, postanak Hercegovine, pad Bosne, kraj hercegove zemlje)

- Zeta za vreme Balšića i Crnojevića (uspon Balšića, komune i oblasni gospodari, između Turaka i Venecije, Zeta u Despotovini, uzdizanje Crnojevića, pad oblasti Crnojevića)

- Seobe Srba; Kraj srednjovekovnog sveta (nemirna granica u Podunavlju, seobe Srba, odbrambeni sistem, povremeni upadi hrišćanskih snaga na tursku teritoriju, opšte odlike kraja srednjovekovnog sveta)

Obavezna literatura za nastavnike

Opšta istorija:

- S. Peinter, Istorija srednjeg veka, Beograd 1997.

- Dž. Holms, Oksfordska istorija srednjeg veka, Beograd 1998.

- Dž. Linč, Istorija srednjovekovne crkve, Beograd 1999.

- Ž. Dibi, Istorija privatnog života 2, Beograd 2001.

- Ž. Dibi, Umetnost i društvo u srednjem veku, Beograd 2001.

- Ž. Le Gof, Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope, Beograd 1974.

Istorija Vizantije:

- G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd 1996. (treće izdanje)

- L. Breje, Vizantijska civilizacija, Beograd 1976.

- D. Obolenski, Vizantijski komonvelt, Beograd 1991.

- H. G. Bek, Vizantijski milenijum, Beograd 1999.

Nacionalna istorija:

- K. Jireček, Istorija Srba 1-2, Beograd 1978.

- Istorija srpskog naroda (knjige 1 i 2), Beograd 1981, 1982.

- S. Ćirković, Srbi u srednjem veku, Beograd 1995.

- M. Blagojević, Srbija u doba Nemanjića, Beograd 1989.

- R. Mihaljčić, Kraj srpskog carstva, Beograd 1976.

- R. Mihaljčić, Lazar Hrebeljanović, Istorija, kult, predanje, Beograd 1984.

- M. Blagojević, Državna uprava u srpskim srednjovekovnim zemljama, Beograd 1997.

- M. Živojinović, Istorija Hilandara, Beograd 1999.

Drugi razred gimnazije prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 74 godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: EVROPA U POZNOM SREDNJEM VEKU

- Nastanak gradova i univerziteta

- Uspon zapadnoevropskih monarhija

- Feudalno društvo: ratnici, rabotnici, duhovnici

- Slovenski svet u doba razvijenog feudalizma

- Kultura srednjovekovnog sveta u razvijenom srednjem veku

2. tema: SRPSKI NAROD OD 12. DO 15. VEKA

- Država Nemanjića

- Kultura srpske srednjovekovne države

- Srednjovekovna Bosna

- Prodor Turaka na Balkan i njihova prva osvajanja

- Država Lazarevića i Brankovića

- Gubitak državne samostalnosti i seobe

3. tema: USPON EVROPE (15-18. VEK)

- Velika geografska otkrića i počeci evropskog kolonijalizma

- Začeci kapitalizma

- Humanizam i renesansa; širenje humanizma i renesanse

- Reformacija i katolička reakcija; širenje reformacije

4. tema: APSOLUTNE FEUDALNE MONARHIJE (16-18. vek)

- Revolucija u Nizozemskoj i Engleskoj

- Francuska: Rišelje: Luj 14.

- Samodržavlje u Rusiji

- Prosvećeni apsolutizam - osnovne odlike

5. tema: SRPSKI NAROD POD TURSKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Društveno i državno uređenje Osmanskog carstva i položaj Srba u Turskoj

- Opadanje Turske i otpori hrišćanske raje

- Srpski narod u ratovima Austrije i Mletačke republike protiv Turske

- Pećka patrijaršija i Cetinjska mitropolija

- Svakodnevni život srpskog naroda u Turskoj

6. tema: SRBI POD HABSBURŠKOM I MLETAČKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Uređenje Austrije, Vojna krajina, seobe Srba u Rusiju

- Položaj Srba u Ugarskoj i Karlovačka mitropolija

- Dubrovnik, Srbi u Mletačkoj Dalmaciji i Boki (16-18. vek)

- Bosanski pašaluk

7. tema: REVOLUCIONARNA I GRAĐANSKA EVROPA (18. vek -1878)

- Industrijska revolucija - privredne i društvene promene

- Radnički pokret u Evropi

- Epoha građanskih revolucija - rat za nezavisnost SAD

- Francuska građanska revolucija

- Direktorijum, konzulstvo, carstvo i Napoleonova osvajanja

- Bečki kongres i Sveta alijansa

- Revolucija 1848-49. god.

- Ujedinjenje Italije i Nemačke, SAD do 1878.

8. tema: NACIONALNI POKRETI NA BALKANU

- Srpska revolucija: Prvi srpski ustanak i Drugi srpski ustanak

- Vladavina Miloša Obrenovića - privredni i društveni razvoj (ukidanje feudalizma)

- Ustavobranitelji

- Druga vlada Kneza Mihaila - Balkanski savez

- Milan Obrenović i njegova vladavina

- Srpsko-turski ratovi i Berlinski kongres

- Kulturni preporod Kneževine Srbije

- Stvaranje Crnogorske države - Petar I i Petar I

- Knez Danilo i knez Nikola Petrović - Njegoš

- Ustanak u Bosni i Hercegovini (1875-78)

- Nacionalni preporod Grka, Bugara, Mađara, Rumuna

- Habsburška monarhija od 1849-1878. (borba Srba za autonomiju)

- Institucije Srba u Južnoj Ugarskoj

Treći razred gimnazije društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

i treći razred gimnazije opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: USPON EVROPE (15-18. vek)

- Velika geografska otkrića i počeci evropskog kolonijalizma

- Začeci kapitalizma

- Humanizam i renesansa; širenje humanizma i renesanse

- Reformacija i katolička reakcija; širenje reformacije

2. tema: APSOLUTNE FEUDALNE MONARHIJE (16-18. vek)

- Prve građanske revolucije

- Revolucija u Nizozemskoj

- Apsolutizam Tjudora u Engleskoj, republika i protektorat

- Restauracija i "Slavna revolucija"

- Apsolutističke monarhije u Evropi

- Francuska; Rišelje: Luj XIV

- Samodržavlje u Rusiji

- Prosvećeni apsolutizam

- Osnovne odlike

- Prosvećeni apsolutizam Petra I, Katarine II, Pruska Fridriha II

3. tema: SRPSKI NAROD POD TURSKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Društveno i državno uređenje Osmanskog carstva

- Položaj Srba u Turskoj

- Opadanje Turske i otpor hrišćanske raje

- Srpski narod u ratovima Austrije i Mletačke republike protiv Turske

- Pećka patrijaršija do velike seobe Srba

- Pećka patrijaršija posle Bečkog rata (1683-1699), Cetinjska mitropolija

- Život srpskog naroda u Turskoj

4. tema: SRBI POD HABZBURŠKOM I MLETAČKOM VLAŠĆU (16-18. vek)

- Državno i društveno uređenje Austrije

- Srpski narod u Vojnoj krajini, civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji, seobe u Rusiji

- Položaj Srba u Ugarskoj

- Karlovačka mitropolija

- Srbi pod režimom prosvećenog apsolutizma Marije Terezije i Josifa II

- Dubrovnik i Srbi u Mletačkoj Dalmaciji i Boki (16-18. vek)

- Bosanski pašaluk (16-18. vek)

5. tema: REVOLUCIONARNA I GRAĐANSKA EVROPA (18. vek - 1878.)

Industrijska revolucija

- Privredne i društvene promene

- Radnički i socijalistički pokret u Evropi

- Epoha građanskih revolucija

- Rat za nezavisnost SAD

- Francuska građanska revolucija

- Jakobinska diktatura

- Francuska u vreme direktorijuma, konzulstva i carstva

- Napoleonova osvajanja i slom

- Bečki kongres i Sveta alijansa

- Revolucionarni pokreti i Evropa početkom 19. veka, revolucija 1848-1849.

- Evropa i SAD do 1878.

- Ujedinjenje Italije; Ujedinjenje Nemačke

6. tema: NACIONALNI POKRETI NA BALKANU

(kraj 18. veka do 1878.)

- Turska krajem 18. veka i početkom 19. veka

Srpska revolucija

- Oslobođenje Beogradskog pašaluka (1804-1807.)

- Uređenje ustaničke države

- Spoljna i unutrašnja politika ustaničke države, Rusko-Srpska saradnja

- Slom ustanka

- Drugi srpski ustanak - nastavak srpske revolucije, borba za autonomiju, jačanje državnosti, Hatišerif 1830, 1833.

- Vladavina Miloša Obrenovića, privredni i društveni razvoj

- Ukidanje feudalizma, ustavno uređenje - Sretenjski ustav i Turski ustav

- Apsolutizam kneza Miloša Obrenovića i njegov pad

- Prva vlada kneza Mihajla (1839-1842), ustavobranitelji - borba saveta i kneza

- Druga vlada kneza Miloša Obrenovića (1858-1860), druga vlada kneza Mihajla (1860-1868) - Balkanski savez

- Drugo namesništvo i ustav 1869.

- Ratovi Srbije 1876-1878. i Berlinski kongres

- Srpsko-Turski ratovi 1876-1878. i sticanje nezavisnosti

- Kulturni preporod kneževine Srbije

- Stvaranje Crnogorske države

- Mitropoliti Petar I i Petar II

- Kneževina Crna Gora - knez Danilo Petrović (1852-1860.)

- Sticanje nezavisnosti Crne Gore - knjaz Nikola Petrović

- Nacionalni pokret u 19. veku

- Bosanski begovat u prvoj polovini 19. veka

- Ustanak u Bosni i Hercegovini (1875-1878.)

- Nacionalni preporod Grka, Bugara, Mađara, Rumuna

- Habsburška monarhija od 1848-1849. do 1878.

- Borba Srba za autonomiju; Temišvarski sabor; Mitropolit Stevan Stratimirović

- Vojvodstvo Srbija i tamički Banat (1848/1849-1860.)

- Svetozar Miletić

- Institucije Srba u Južnoj Ugarskoj

Treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

i četvrti razred gimnazije opšteg tipa

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: EVROPA I SVET U DRUGOJ POLOVINI 19. I POČETKOM 20. VEKA

- Nova slika Evrope posle ujedinjenja Italije i Nemačke: Nove i stare sile i njihova borba za politički i diplomatski prestiž

- Berlinski kongres i preoblikovanje jugoistočne Evrope (Istočno pitanje)

- Vreme napetosti (politika, borba za kolonije, privredna i vojna konkurencija, političke ideje - liberalizam, nacionalizam, socijaldemokratija, komunizam...)

- "Lepa epoha": kultura, nauka, tehnološki napredak, prosveta...

2. tema: NEZAVISNE DRŽAVE: SRBIJA I CRNA GORA

- Srbija između Austrougarske i Rusije (1878-1903)

- Građanska demokratija - Srbija (1903-1912)

- Izgrađivanje države: Crna Gora (1878-1912)

- Evropski i balkanski okviri srpske istorije: Srbi u Austrougarskoj, južna Ugarska, Bosna i Hercegovina, stara Srbija i Makedonija

- Balkanski ratovi

3. tema: PRVI SVETSKI RAT

"Veliki rat"

- Evropa na putu ka ratu (politika, nauka, kultura i obrazovanje,

- Ratna hronika:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata (život u pozadini i život na frontu)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu

- Ratne prelomnice:

- Revolucije u Rusiji

- Ratno angažovanje SAD

Srbija u ratu

- Srbija i "privremena slika (karta)" Balkana (Prostor, društvo, politika, nacionalna svest, nauka, kultura i obrazovanje)

- Ratni dnevnik I:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata: vojska i njena sudbina, život u pozadini, srpska dijaspora, epidemije (1914-1915)

- Ratni dnevnik II:

- Povlačenje preko Albanije, okupacija i teror, Solunski front, politički obračun, ustaničke borbe, dobrovoljačko pitanje, oslobođenje (1915-1918)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu (Obrazovanje u zemlji i inostranstvu)

- Iskorak ka Jugoslaviji:

- Državni koncepti i programi (od Niške do Ženevske deklaracije)

- Ratna stvarnost

- Žrtve i doktrina koja ih opravdava (objašnjava)

4. tema: SVET IZMEĐU SVETSKIH RATOVA

Svet i Evropa - traganje za novim rešenjima

- Nove države - nove granice: Mirovna konferencija u Parizu, Liga naroda - nove orijentacije: Kriza demokratije i totalitarne ideje

- Kultura, nauka i prosveta: promišljanje ratnog nasleđa i viđenja budućnosti (ideje i pokreti); "Evropa u pokretu" - Migracije: fenomen koji traje

- Prelom - Velika ekonomska kriza i odgovori na nju:

- Liberalne demokratije (SAD, Velika Britanija, Francuska...)

- Boljševički projekat

- "Treći put" - fašizam i nacionalsocijalizam

- Svet ka novom ratu:

- Japan (1931)

- Kina (građanski rat)

- Španija (1936)

- "Rušenje poretka" (Anšlus, Minhenska kriza, Pakt Molotov-Ribentrop)

5. tema: JUGOSLOVENSKA KRALJEVINA

- Nova država (Ujedinjenje, prostor, granice, okruženje, saveznici i protivnici, društvo)

- U potrazi za državnim i nacionalnim kompromisom (državno, političko, ekonomsko, versko, nacionalno, manjinsko, socijalno pitanje...)

- Kriza parlamentarizma i Vreme diktature - zakoni i ideologija

- Dvadesete i tridesete godine i preuređivanje države (1935-1939)

- Jugoslavija i izazovi novog rata (1939-1941)

6. tema: DRUGI SVETSKI RAT

Svet u Drugom svetskom ratu

- Od evropskog ka svetskom ratu (1939-1941):

- Ratna dejstva,

- Promena granica,

- Okupacioni sistemi,

- Rat na jugoistoku Evrope...

- Ratna hronika I (1941-1943):

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Društvo i čovek u ratu (privreda, svakodnevni život, kultura i razaranje kulture)

- Genocid kao fenomen totalnog rata

- Ratna hronika II (1943-1945):

- Ratne prelomnice (Rat u Africi i iskrcavanje na Siciliju, slom Italije, Istočni front, Rat na Dalekom istoku)

- Oružje i politika (savezničke konferencije)

- Kraj rata (1944-1945) i njegov bilans (demografija, privreda, granice, razaranja, kultura...)

Jugoslavija u Drugom svetskom ratu

- Od diplomatskog pritiska do rata (Međunarodna diplomatska kriza, borba za jugoslovenski prostor i vrhunac krize 25. i 27. mart 1941)

- Ratni dnevnik I (1941-1942):

- Vojni poraz (Aprilski rat, kapitulacija i rasparčavanje, NDH)

- Okupacija (Okupacioni sistemi i represivna politika, antiokupacione snage srpskog građanstva i emigracija, nagoveštaj revolucionarne perspektive)

- Ustanak (ideološki, nacionalnooslobodilački i egzistencijalni momenat, strategije i nacionalne koncepcije suprotstavljenih vojnih i političkih pokreta i organizacija i višestrani karakter ustanka)

- Građanski rat i/ili oslobodilačka borba (partizanski pokret, politička organizacija četničkog pokreta, kolaboracija)

- Podeljeno društvo u ratu (privreda, kultura, svakodnevni život, prosveta)

- Ratni dnevnik II (1943-1945):

- Hronologija ratnih dejstava (jugoslovensko ratište u kontekstu svetskog rata)

- Ideološki koncepti i preuređenje buduće države (srpsko-hrvatski spor u emigraciji, AVNOJ, nacionalna politika Ravnogorskog pokreta, Druga prizrenska liga)

- Politika privremenog kompromisa: Jugoslavija i Balkan u planovima Velikih sila za preuređenje Evrope

- Genocid i teror

- Kraj rata (završne operacije i oslobođenje) i Bilans rata na jugoslovenskom prostoru

7. tema: SVET POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Posleratni svet i njegove suprotnosti

- Od ratnog savezništva do Hladnog rata

- Dva sveta (blokovska podela, ekonomske i političke integracije, ka Evropskoj uniji)

- Treći svet (blokovska podela, ekonomske i političke integracije, ka Evropskoj uniji)

- Društveni izazovi, društvena modernizacija i kulturni preobražaj i Izazovi kraja veka (Kultura, umetnost, društvene pobune, 1968. godina, rok kultura mladih, otpor diktaturi,

regionalni ratovi, raspad istočnog bloka, globalizacija, izazovnih tehnologija, problemi ekologije...)

Jugoslavija posle Drugog svetskog rata

- Jugoslavija: Na tragu sovjetskog modela (1945-1948) (Spoljnopolitički položaj i unutrašnjepolitički odnosi)

- Jugoslavija između Istoka i Zapada: U potrazi za novom spoljnopolitičkom i unutrašnjepolitičkom orijentacijom

- Godine protivrečnog društvenog, političkog i kulturnog razvoja (1960-e - 1970-e) i Suočavanje sa krizom (1980-e)

- Raspad/razvijanje države i ratovi za "jugoslovensko nasleđe" - nova slika jugoslovenskog prostora

Seminarski rad

Četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. tema: EVROPA I SVET U DRUGOJ POLOVINI 19. I POČETKOM 20. VEKA

- Nova slika Evrope posle ujedinjenja Italije i Nemačke: Nove i stare sile i njihova borba za politički i diplomatski prestiž

- Berlinski kongres i preoblikovanje jugoistočne Evrope (Istočno pitanje)

- Vreme napetosti (politika, borba za kolonije, privredna i vojna konkurencija, političke ideje - liberalizam, nacionalizam, socijaldemokratija, komunizam...)

- Velike kolonijalne sile i njihovi sukobljeni interesi: opšti kontekst (prostor, društvo, privreda)

- "Lepa epoha": kultura, nauka, tehnološki napredak, prosveta...

2. tema: NEZAVISNE DRŽAVE: SRBIJA I CRNA GORA

- Srbija između Austrougarske i Rusije (1878-1903)

- Građanska demokratija - Srbija (1903-1912)

- Izgrađivanje države: Crna Gora (1878-1912)

- Evropski i balkanski okviri srpske istorije: Srbi u Austrougarskoj, južna Ugarska, Bosna i Hercegovina, stara Srbija i Makedonija

- Duhovni horizonti epohe: priprema za novo doba (kultura, nauka, prosveta)

- Srpsko društvo na razmeđi vekova

- Balkanski ratovi

3. tema: PRVI SVETSKI RAT

"Veliki rat"

- Velike kolonijalne sile i njihovi sukobljeni interesi: opšti kontekst (prostor, društvo, privreda)

- Evropa na putu ka ratu (politika, nauka, kultura i obrazovanje)

- Ratna hronika:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata (život u pozadini i život na frontu)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu

- Ratne prelomnice:

- Revolucije u Rusiji

- Ratno angažovanje SAD

- Lična viđenja rata: "izgubljene generacije"

Srbija u ratu

- Srbija i "privremena slika (karta)" Balkana (Prostor, društvo, politika, nacionalna svest, nauka, kultura i obrazovanje)

- Ratni dnevnik I:

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Aspekti rata: vojska i njena sudbina, život u pozadini, srpska dijaspora, epidemije (1914-1915)

- Ratni dnevnik II:

- Povlačenje preko Albanije, okupacija i teror, Solunski front, politički obračun, ustaničke borbe, dobrovoljačko pitanje, oslobođenje (1915-1918)

- Kultura i rat / Ratna kultura / Kultura u ratu (Obrazovanje u zemlji i inostranstvu)

- Iskorak ka Jugoslaviji:

- Državni koncepti i programi (Od Niške do Ženevske deklaracije)

- Ratna stvarnost

- Žrtve i doktrina koja ih opravdava (objašnjava)

- Lična viđenja rata: ratna stvarnost, sećanja, naknadne interpretacije

4. tema: SVET IZMEĐU SVETSKIH RATOVA

Svet i Evropa - traganje za novim rešenjima

- Nove države - nove granice: Mirovna konferencija u Parizu, Liga naroda...

- Nove orijentacije: Kriza demokratije i totalitarne ideje

- "Evropa u pokretu": Kultura, nauka i prosveta: promišljanje ratnog nasleđa i viđenja budućnosti (ideje i pokreti), Migracije: fenomen koji traje

- Prelom I - Velika ekonomska kriza i odgovori na nju: Liberalne demokratije (SAD, Velika Britanija, Francuska...)

- Prelom I - Velika ekonomska kriza i odgovori na nju: Totalitarni izazovi (Boljševički projekat i "Treći put" - fašizam i nacionalsocijalizam)

- Nespokojno susedstvo: balkanske države između dva svetska rata

- Svet ka novom ratu:

- Japan (1931)

- Kina (građanski rat)

- Španija (1936)

- "Rušenje poretka" (Anšlus, Minhenska kriza, Pakt Molotov-Ribentrop)

Jugoslovenska Kraljevina

- Nova država (Ujedinjenje, prostor, granice, okruženje, saveznici i protivnici, društvo)

- U potrazi za državnim i nacionalnim kompromisom (državno, političko, ekonomsko, versko, nacionalno, manjinsko, socijalno pitanje...)

- Kriza parlamentarizma i Vreme diktature - zakoni i ideologija

- Selo i grad: od agrarnog ka modernom društvu

- Dvadesete i tridesete godine u kulturi, nauci, prosveti

- Potraga za novim modelom i preuređivanje države (1935-1939)

- Jugoslavija i izazovi novog rata (1939-1941)

5. tema: DRUGI SVETSKI RAT

Svet u Drugom svetskom ratu

- Od evropskog ka svetskom ratu (1939-1941):

- Ratna dejstva,

- Promena granica,

- Okupacioni sistemi,

- Rat na jugoistoku Evrope...

- Ratna hronika I (1941-1943):

- Hronologija ratnih dejstava

- Savezništva i frontovi

- Društvo i čovek u ratu (privreda, svakodnevni život, kultura i razaranje kulture)

- Od ideje rasne čistote do industrije smrti: genocid kao fenomen totalnog rata

- Ratna hronika II (1943-1945):

- Ratne prelomnice (Rat u Africi i iskrcavanje na Siciliju, slom Italije, Istočni front, Rat na Dalekom istoku)

- Oružje i politika (savezničke konferencije)

- Kraj rata (1944-1945) Bilans (demografija, privreda, granice, razaranja, kultura...)

Jugoslavija u Drugom svetskom ratu

- Od diplomatskog pritiska do rata (Međunarodna diplomatska kriza, borba za jugoslovenski prostor i vrhunac krize 25. i 27. mart 1941)

- Ratni dnevnik I (1941-1942):

- Vojni poraz (Aprilski rat, kapitulacija i rasparčavanje, NDH)

- Okupacija (Okupacioni sistemi i represivna politika, antiokupacione snage srpskog građanstva i emigracija, nagoveštaj revolucionarne perspektive)

- Ratni dnevnik I (1941-1942):

- Ustanak (ideološki, nacionalnooslobodilački i egzistencijalni momenat, strategije i nacionalne koncepcije suprotstavljenih vojnih i političkih pokreta i organizacija i višestrani karakter ustanka)

- Građanski rat i/ili oslobodilačka borba (partizanski pokret, vojna i politička organizacija četničkog pokreta, kolaboracija)

- Podeljeno društvo u ratu (privreda, kultura, svakodnevni život, prosveta)

- Ratni dnevnik II (1943-1945):

- Hronologija ratnih dejstava (jugoslovensko ratište u kontekstu svetskog rata)

- Ratni dnevnik II (1943-1945):

- Ideološki koncepti i preuređenje buduće države (srpsko-hrvatski spor u emigraciji, AVNOJ, nacionalna politika Ravnogorskog pokreta, Druga prizrenska liga)

- Politika privremenog kompromisa: Jugoslavija i Balkan u planovima Velikih sila za preuređenje Evrope

- Genocid i teror

- Kraj rata (završne operacije i oslobođenje) i Bilans rata na jugoslovenskom prostoru

6. tema: SVET POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Posleratni svet i njegove suprotnosti

- Od ratnog savezništva do Hladnog rata

- Dva sveta (blokovska podela)

- Treći svet u potrazi za identitetom (Kina, dekolonizacija u Aziji i Africi, Latinska Amerika)

- Društveni izazovi, društvena modernizacija i kulturni preobražaj (Kultura, umetnost, društvene pobune, 1968. godina, rok kultura mladih, otpor diktaturi, regionalni ratovi)

- Izazovi kraja veka (Raspad istočnog bloka, Globalizacija, izazovi novih tehnologija, ekologije...)

Jugoslavija posle drugog svetskog rata

- Jugoslavija: Na tragu sovjetskog modela (1945-1948) (Spoljnopolitički položaj i unutrašnjepolitički odnosi)

- Jugoslavija između Istoka i Zapada: U potrazi za novom spoljnopolitičkom i unutrašnjepolitičkom orijentacijom,

- Godine protivrečnog društvenog i političkog razvoja (1960-e - 1970-e) (Kultura, prosveta, nauka...)

- Suočavanje sa krizom (1980-e)

- Raspad/razvijanje države i ratovi za "jugoslovensko nasleđe"

Iskustvo 20. veka: promišljanje opšteg i nacionalnog

Seminarski rad

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Nastavni sadržaji predmeta istorija, u gimnazijama svih smerova, koncipirani su tako da učenicima pružaju celovitu sliku o praistorijskom i istorijskom dobu. Polazna tačka nastavnih sadržaja predmeta istorija su ciljevi i zadaci ovog predmeta. Oni su isti, za osnovnu školu i gimnaziju. Njihova realizacija je drugačija i treba da se zasniva na uzrasnim sposobnostima i razvojnim karakteristikama učenika.

Učenici treba da poseduju znanja o:

- istorijskom vremenu i prostoru

- istorijskim tokovima, procesima i događajima

- značajnim ličnostima

- kulturnim kretanjima tokom praistorijskog i istorijskog doba

- crkvi i njenoj ulozi u istorijskom dobu.

Na osnovu ovih uopštenih znanja i na osnovu programskih sadržaja nastavnici treba da naprave svoj globalni i operativni plan rada.

Geografija

za sve tipove gimnazije

II razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I. UVOD U DRUŠTVENU GEOGRAFIJU (2)

1. **Predmet, podela i značaj društvene geografije:** Društvena geografija u sistemu geografskih nauka; faze u razvoju društvene geografije; period deskriptivne i period naučne geografije.

II. KARTA I KARTOGRAFSKI METOD U GEOGRAFIJI (5)

1. **Matematička osnova geografske karte:** ram karte, oslone tačke karte, razmer, koordinatna mreža i kartografska projekcija.

2. **Kartografski metod u kartografiji:** predstavljanje fizičko geografskih sadržaja i tvorevina ljudskog rada (naselja, saobraćajnice itd.) na geografskim kartama (metod rejoniranja ili boja i metod tačaka); opšti kartografski metod.

3. **Podela karata prema razmeri i sadržini:** topografske i geografske karte.

III. STANOVNIŠTVO I NASELJA (8)

1. **Odlike i faktori demografskog razvoja:** broj stanovnika na Zemlji; prirodni priraštaj; migracije (uzroci, vrste i posledice).

2. **Raspored stanovništva na Zemlji:** ekumena i anekumena; oblasti velike gustine naseljenosti (stare i nove); oblasti male gustine naseljenosti; nizije i primorja kao glavne oblasti ljudskog naseljavanja; gustina naseljenosti i stepen razvijenosti privrede.

3. **Strukture stanovništva:** polna i starosna struktura; rasna struktura; narodnosni sastav i raširenost jezika; ekonomska struktura; kulturno-obrazovni nivo svetskog stanovništva.

4. **Kulturni i životni standard stanovništva:** kratak istorijsko-geografski pregled razvoja pismenosti (po kontinentima), zavisnost kulturnog i životnog standarda stanovništva od stepena društveno-ekonomskog razvitka.

5. **Naselja:** položaj, tipovi i funkcije seoskih i gradskih naselja; urbanizacija kao svetski društveno-ekonomski proces; konurbacije i megalopolisi (osnovni pojmovi).

IV. OSNOVNE POLITIČKO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE SAVREMENOG SVETA (5)

1. **Osnovni političko-geografski sadržaji i tipovi država:** političko-geografski elementi države - teritorija, geografski položaj, društveno-političko uređenje, glavni grad, državna granica i međunarodni ekonomsko-politički odnosi.

2. **Politička karta sveta do II svetskog rata:** političko-geografska transformacija sveta (kraj XIX i početak XX veka; završetak I svetskog rata; pred II svetski rat).

3. **Savremena politička karta sveta:** razvitak procesa dekolonizacije; pojava neokolonijalizma i tehnološkog kolonijalizma; nove države i promena strukture Organizacije ujedinjenih nacija.

V. OSNOVNE EKONOMSKO-GEOGRAFSKE ODLIKE SVETSKE PRIVREDE (8)

1. **Svetska privreda i međunarodna podela rada:** pojam svetske privrede; uslovljenost međunarodne podele rada raznolikošću prirodnih uslova i izvora, stepenom privredne razvijenosti, sprovođenjem specijalizacije i kooperacijom u proizvodnji.

2. **Gransko i teritorijalno povezivanje proizvodnje:** gransko-teritorijalni način (horizontalni) izučavanja ekonomsko-geografskih pojava i procesa; proizvodno-teritorijalni (vertikalni) način posmatranja privrednih delatnosti i grana.

3. **Industrijalizacija kao društveno ekonomski proces:** pojam industrijalizacije u užem i širem smislu; tipovi teritorijalnog razvoja industrije sa primerima: monocentrični prostorno-disperzivni i policentrični tip.

4. **Neravnomeran razvoj - osnovna protivrečnost savremenog sveta:** nejednak stepen privrednog razvoja; međunarodne kompanije kao nosioci novih oblika kolonijalizma; privredni razvoj i opasnosti od poremećaja ravnoteže u geografskoj sredini.

5. **Nova naučno-tehnološka revolucija i njene posledice:** bitna obeležja nove naučno-tehnološke revolucije i transformacija geografskih pejzaža.

VI. POLITIČKO-GEOGRAFSKE, DEMOGRAFSKE I EKONOMSKO-GEOGRAFSKE ODLIKE POJEDINIH DELOVA SVETA (36)

1. **Privredno razvijeni i nerazvijeni regioni i države u savremenom svetu:** podela država prema stepenu društveno-ekonomske razvijenosti i njihov razmeštaj u svetu.

2. **Političko-geografska podela Azije:** političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

3. **Stanovništvo i zone civilizacije Azije:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (kineska, japanska, indonezijska, indijska, arapska i turska).

4. **Ekonomsko-geografske odlike Azije:** prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Azije u svetskoj privredi; Japan kao nosilac ekonomskog razvoja Azije i sveta.

5. **Kina:** glavne ekonomsko-geografske odlike i uloga u svetskoj privredi; ekonomski bum Dalekog istoka i njegov značaj.

6. **Političko-geografska podela Afrike:** političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

7. **Stanovništvo i zone civilizacije Afrike:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (stara egipatska, zona arapskog, francuskog, španskog i portugalskog i engleskog jezičnog područja, posledice kolonizacije i aparthejda, crnačka kultura i umetnost).

8. **Ekonomsko-geografske odlike Afrike:** prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Afrike u svetskoj privredi.

9. **Političko-geografske odlike Latinske Amerike:** političko-geografske promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

10. **Stanovništvo i zone civilizacije Latinske Amerike:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva, migracije, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (stare civilizacije, zone špansko-portugalskog, britanskog, francuskog, holandskog i kulturnog uticaja SAD).

11. **Ekonomsko-geografske odlike Latinske Amerike:** prirodni izvori i bogatstva; karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Latinske Amerike u svetskoj privredi.

12. **Političko-geografska podela, stanovništvo i zone civilizacije Angloamerike:** političko-geografske promene i stvaranje država; broj stanovnika; gustina naseljenosti, prirodno mehaničko kretanje stanovništva, rasni i narodnosni sastav; zone civilizacije (angloamerička i franko-kanadska).

13. **SAD i Kanada:** glavne ekonomsko-geografske karakteristike prirodnih izvora, uslova i proizvodnje; mesto, uloga i značaj SAD u svetskoj privredi i politici.

14. **Političko-geografska podela ekonomsko-geografske odlike Australije i Okeanije:** političko geografske promene i stvaranje država; karakteristike razvoja privrede; mesto, uloga i značaj Australije i Okeanije u svetskoj privredi.

15. **Stanovništvo i zone civilizacije Latinske Australije i Okeanije:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva i migracije; narodi Australije i Okeanije; zone civilizacije (stare civilizacije u Okeaniji, australijska i novozelandska).

16. **Političko-geografska podela Evrope:** političke promene i stvaranje država; državno i društveno uređenje; klasifikacija država prema veličini teritorije i ukupnoj populaciji.

17. **Stanovništvo i kultura evropskih naroda:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodno kretanje stanovništva i migracije; poreklo i etnički sastav evropskog stanovništva; zone civilizacije (zapadnoevropska i istočnoevropska).

18. **Ekonomsko-geografske odlike Evrope:** prirodni izvori i bogatstva, karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije; mesto, uloga i značaj Evrope u svetskoj privredi i politici.

19. **Regionalne ekonomske grupacije i tržišta:** internacionalni procesi i stvaranje tržišta u Evropi; stvaranje tržišta u vanevropskim prostorima, planetarna era čovečanstva.

20. **Evropska zajednica:** karakteristke proizvodnje; geografska usmerenost (regionalna orijentacija) izvoza i uvoza robe i usluga.

21. **Političko-geografske promene u istočnoj Evropi;** raspad SSSR-a i stvaranje novih država, udruživanje u ZND, klasifikacija zemalja istočne Evrope prema veličini teritorije i broju stanovnika; problemi razvoja zemalja u tzv. tranziciji.

22. **Stanovništvo i kultura naroda istočne Evrope:** broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodni priraštaj i migracije, kulturni uticaji.

23. **Rusija i Ukrajina:** glavne ekonomsko-geografske karakteristike prirodnih izvora, karakteristike razvoja poljoprivrede i industrije, mesto, uloga i značaj u svetskoj privredi i politici.

VII. OSNOVNA DEMOGRAFSKA OBELEŽJA I KULTURNI UTICAJI NA BALKANSKOM POLUOSTRVU I U JUGOSLAVIJI (4)

1. **Stanovništvo, kulturne zone i uticaji na Balkanskom poluostrvu;** poreklo stanovništva, gustina naseljenosti, prirodni priraštaj i migracije; zone civilizacije (oblasti patrijarhalne kulture, regionalne i vizantijske srpske srednjovekovne, islamska i srednjo-evropske civilizacije). Balkansko poluostrvo kao raskršće svetskih puteva i kulturnih uticaja.

2. **Političko-geografske promene na Balkanskom poluostrvu:** stvaranje novih država na tlu bivše Jugoslavije; potreba uspostavljanja saradnje i novih odnosa između naroda i zemalja Balkanskog poluostrva; nužnost prilagođavanja evropskim i svetskim putevima razvoja.

Godišnja sistematizacija (2 časa)

III razred

(72 časova godišnje, 2 časa nedeljno)

I. UVOD (2)

1. BALKANSKO POLUOSTRVO

Savremene društveno-političke promene na Balkanskom poluostrvu. Raspad Jugoslavije i stvaranje novih država.

II. POLOŽAJ, GRANICE I VELIČINA REPUBLIKE SRBIJE (3)

2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ SRBIJE I NJEGOV ZNAČAJ. Matematički, fizičko-geografski, ekonomsko-geografski i geopolitički položaj.

3. GRANICE I VELIČINA REPUBLIKE SRBIJE. Kopnene i vodene granice. Problemi pograničnih teritorija. Veličina Srbije.

III. PRIRODNE ODLIKE SRBIJE (15)

Reljef

4. OSNOVNE MORFOTEKTONSKE KARAKTERISTIKE RELJEFA. Nizija i visija Srbije. Geološki sastav i postanak osnovnih crta reljefa Srbije.

5. PANONSKA NIZIJA. Panonski basen i obod Panonskog basena i njihove karakteristike.

6. PLANINSKA OBLAST. Reljef planinske oblasti i njegove karakteristike.

Klima Srbije

7. ELEMENTI I FAKTORI KLIME I KLIMA PANONSKE NIZIJE. Elementi i faktori klime. Panonsko-kontinentalna klima i njene karakteristike.

8. KLIMA PLANINSKE OBLASTI. Umerenokontinentalna klima, planinska klima. Župna klima. Izmenjeno sredozemna klima. Mikroklima; zagađivanje vazduha i zaštita.

Vode Srbije

9. REKE. Reke crnomorskog, jadranskog i egejskog sliva. Hidrografija krečnjačkih terena.

10. JEZERA I TERMOMINERALNE VODE. Postanak, podela i geografski razmeštaj jezera i termomineralnih voda.

11. EKONOMSKI ZNAČAJ VODA. Ekonomski značaj voda. Zagađivanje i zaštita voda.

Zemljište i biljni i životinjski svet

12. SASTAV I KARAKTER TLA U SRBIJI. Uslovi formiranja i tipovi tla. Erozija tla.

13. BILJNI I ŽIVOTINJSKI SVET. Biljni i životinjski svet Planinske i Panonske oblasti. Reliktne i endemične vrste.

14. ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE PRIRODE. Zaštita i unapređivanje elemenata prirodne sredine.

IV. STANOVNIŠTVO I NASELJA (8)

Stanovništvo

15. NASELJAVANJE NAŠE TERITORIJE. Naseljavanje naše teritorije pre dolaska Slovena. Doseljavanje Slovena na prostore Srbije. Period posle I svetskog rata do danas.

16. BROJ STANOVNIKA, PRIRODNI PRIRAŠTAJ, MIGRACIJE I GUSTINA NASELJENOSTI. Broj i porast stanovništva. Populaciona politika. Prirodno kretanje stanovništva. Migracione struje. Gustina naseljenosti.

17. STRUKTURA STANOVNIŠTVA. Biološke strukture. Socijalno-ekonomske strukture. Kulturno-prosvetno stanje. Struktura stanovništva po nacionalnosti i veroispovesti.

Naselja

19. NASELJA. Položaj, tipovi i funkcionalna klasifikacija seoskih naselja. Gradska naselja - položaj, tipovi i funkcije. Savremena urbanizacija naselja.

V. PRIVREDA SRBIJE (23)

20. OSNOVNE KARAKTERISTIKE PRIVREDE SRBIJE. Prirodni i društveni uslovi za razvoj privrede. Struktura privrede. Privredne delatnosti.

Poljoprivreda

21. RAZVOJ I ZNAČAJ POLJOPRIVREDE SRBIJE. Prirodni i društveni uslovi za razvoj poljoprivrede. Mere za unapređivanje poljoprivredne proizvodnje. Grane poljoprivrede.

22. ZEMLJORADNJA. Struktura zemljišnog fonda. Ratarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo.

23. STOČARSTVO, LOV I RIBOLOV. Prirodni i društveni uslovi za razvoj stočarstva. Grane stočarstva. Lov i ribolov.

Šumarstvo

24. ŠUMARSTVO. Šumsko bogatstvo i prostiranje šuma. Značaj šuma. Zaštita i unapređivanje šuma. Šume kao ekološki, prirodni i zdravstveni faktor.

Industrija

25. OSNOVNE KARAKTERISTIKE INDUSTRIJE SRBIJE. Prirodni i društveni uslovi razvoja. Značaj industrije. Podela industrije.

26. ENERGETIKA. Značaj energetike. Izvori energije. Proizvodnja i potrošnja električne struje.

27. RUDARSTVO. Nalazišta ruda i minerala i njihova eksploatacija.

28. TEŠKA PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA. Metalurgija, metalna industrija, elektroindustrija, hemijska industrija i industrija građevinskog materijala.

29. LAKA INDUSTRIJA. Prehrambena industrija, tekstilna industrija, industrija duvana i industrija kože, gume i obuće.

Saobraćaj

30. KOPNENI SAOBRAĆAJ. Uticaj prirodnih i društvenih faktora na razvoj saobraćaja u našoj zemlji. Železnički saobraćaj. Drumski saobraćaj.

31. VODENI, VAZDUŠNI I PTT SAOBRAĆAJ. Rečni saobraćaj. PTT saobraćaj i druge vrste saobraćaja.

Trgovina

32. TRGOVINA. Unutrašnja i spoljna. Trgovinski i platni bilans.

Turizam

33. RAZVOJ I ZNAČAJ TURIZMA. Prirodni i društveni faktori za razvoj turizma. Podela turizma.

34. KONTINENTALNI TURIZAM. Uslovi za razvoj kontinentalnog turizma. Planinski turizam. Banjski turizam. Spomenici kulture i istorijska mesta kao elemenat turizma. Promet turista i prihodi od turizma.

VI. REGIONALNE CELINE SRBIJE (13)

35. STAROVLAŠKA-RAŠKA VISIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

36. KOSOVO I METOHIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

37. JUŽNO POMORAVLJE. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri. Banje i mineralni izvori.

38. ISTOČNA SRBIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

39. ŠUMADIJA, POMORAVLJE (ZAPADNO I VELIKO). Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

40. ZAPADNA SRBIJA. Položaj, veličina, prostiranje i podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

41. VOJVODINA. Položaj, veličina, prostiranje i regionalna podela. Prirodne odlike. Kulturno-istorijske znamenitosti. Stanovništvo i naselja. Privredne odlike. Najznačajniji privredni, upravni, turistički i kulturni centri.

VII. SRBI U BIVŠIM JUGOSLOVENSKIM REPUBLIKAMA I DIJASPORI (6)

1. SRBI U BIVŠIM JUGOSLOVENSKIM REPUBLIKAMA. prirodne odlike predela koje naseljavaju Srbi. Stanovništvo i naselja. Kulturno-istorijske osobenosti predela. Privredne odlike predela.

2. SRBI U DIJASPORI. Broj i teritorijalni razmeštaj. Veze i odnosi sa maticom zemljom.

Godišnja sistematizacija (2 časa)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
(UPUTSTVO)

Program nastave geografije u gimnaziji koncipiran je tako da pruža učenicima sticanje neophodnih znanja, umenja i navika o prirodnoj sredini i društvenoj stvarnosti Srbije i savremenog sveta. Ovaj program omogućava upoznavanje sistema geografskih naučnih disciplina, mesta, uloge i značaja geografije kao nauke u sistemu nauka.

Prilikom izrade programa pošlo se od koncepcije programa geografije za osnovnu školu i od toga da gimnazija predstavlja produžetak opšteg obrazovanja i vaspitanja.

Program je tematski koncipiran u skladu sa savremenom ulogom geografije u gimnaziji. Nastavnicima se preporučuju nastavne teme i nastavni sadržaji sa orijentacionim brojem časova. Sloboda i kreativnost nastavnika ispoljiće se kroz: samostalno planiranje i određivanje broja i tipova časova po nastavnoj temi i izbor nastavnih metoda, tehnika, aktivnosti, didaktičkih sredstava i pomagala. Napominjemo da je u nastavi geografije neophodno korišćenje geografskih karata na svim tipovima časova i u svim oblicima nastavnog rada. Pored geografskih karata potrebno je koristiti tabele, dijagrame, sheme i ostale didaktičke materijale koji doprinose očiglednosti i trajnosti znanja i umenja.

Da bi se što potpunije ostvarili cilj i zadaci nastave geografije treba obezbediti maksimalnu moguću korelaciju sa srodnim predmetima, a naročito sa nastavnim predmetima koji su, kao i geografija, označeni kao nosioci sadržaja u planiranju porodice i populacionoj politici (biologija, psihologija, filozofija i sociologija).

I razred

Veoma je značajno da prilikom realizacije programa u ovom razredu nastavnik dobro upozna nivo znanja iz fizičke geografije sa kojim učenici dolaze iz osnovne škole, kako bi svoj nastavni rad prilagodio tome.

U I razredu gimnazije, u okviru osam posebnih nastavnih tema, ali međusobno tesno povezanih i neodvojivih, date su osnove fizičke geografije kontinuirano i sistematizovano.

Bitni zahtevi po nastavnim temama su sledeći:

Najpre treba, obraditi "Uvod u fizičku geografiju", gde se daju osnovne karakteristike fizičke geografije kao fundamentalne geografske discipline.

Nastavna tema "Opšte fizičko-geografske odlike Zemlje", inače druga po redosledu, obuhvata raznovrsne geografske sadržaje (matematička geografija, paleogeografija), ali i sadržaje iz drugih, srodnih nauka (geologija, astronomija). Ovde učenike treba upoznati sa položajem Zemlje u vasioni, savremenim hipotezama o postanku Zemlje i Sunčevog sistema, oblikom (uticaj dveju vrsta sila: gravitacije i centrifugalne sile) i posledicama kretanja Zemlje. Svakako, ovde treba imati u vidu sadržaje koje su učenici usvojili u osnovnoj školi i izbegavati njihovo ponavljanje.

Treća nastavna tema "Unutrašnja građa Zemlje i geološki razvoj Zemljine kore" obuhvata tematiku unutrašnjih geosfera i spoljašnjih sfera Zemlje sa upoznavanjem najvažnijih metoda proučavanja Zemljine unutrašnjosti. Uz to, posebna pažnja mora se posvetiti upoznavanju Zemljine kore, naročito mineralnoj građi, stenama i njihovom ekonomskom značaju. Veoma je važno da učenici steknu neophodna znanja o geohronologiji razvitka Zemljine kore. Složeno gradivo o geohronologiji razvitka Zemljine kore treba objašnjavati korišćenjem odgovarajućih primera geološke i geomorfološke istorije Balkanskog poluostrva teritorije naše zemlje.

Četvrta nastavna tema "Reljef Zemljine površine" je najobimnija sa stanovišta ukupnog broja časova za obradu novog gradiva (deset) i ukupnog fonda časova za njenu realizaciju (šesnaest). Značaj ove problematike u procesu nastave treba posebno naglašavati zbog njenog značaja za razumevanje karakteristika drugih geografskih komponenti, ali i zbog njene obrazovno-vaspitne uloge. Sadržaji su tako prezentirani u programu da ih treba interpretirati kao uzročno-posledični red objekata, pojava i procesa u geografskom omotaču. Najpre su dati sadržaji o unutrašnjim silama, a potom o spoljašnjim i pratećim pojavama (vulkanizam i seizmizam) i procesima (rečna, kraška, glacijalna erozija itd.). S obzirom na to da je sadržaj ove nastavne teme u geografskoj literaturi veoma dobro obrađen, postoji realna mogućnost da se nastava optereti suvišnom faktografijom i deskripcijom. Na ovakvu konstataciju upućuju rezultati ranijeg praćenja ostvarivanja programa geografije u prirodno-matematičkoj struci, gde je ova tematika zauzimala značajno mesto. Iz tih razloga se tokom realizacije ovog dela programa treba u potpunosti pridržavati zahteva koji su navedeni u okviru svake nastavne jedinice.

Peta "Atmosfera", šesta "Hidrosfera" i sedma tematska celina "Biosfera" obuhvataju problematiku spoljašnjih sfera Zemlje i njihove osnovne karakteristike. U njima su dati veoma složeni klimatološki, meteorološki, hidrološki i biogeografski sadržaji. Bitno je da se, prema zahtevima programa, ukaže na njihove osobine, kao i pojedine pojave koje su od naročitog značaja za biološku i ekonomsku egzistenciju čoveka. Spoljašnje sfere

Zemlje, kao uostalom i unutrašnje geosfere, moraju se posmatrati kompleksno, u međusobnoj zavisnosti i uslovljenosti, jer svaka sfera zavisi od drugih sfera i promene u jednoj izazivaju promene u svim drugim sferama. Od posebnog je značaja da se ukaže kako se čovek ponaša u pojedinim sferama i kako je svojom radnom aktivnošću uticao na njihovu promenu, ali i da je mnoge njihove delove ugrozio svojim delovanjem. Zato je nužno da se istakne potreba zaštite pojedinih sfera od daljeg degradiranja (mehaničkog i hemijskog) i ukaže na potrebu preduzimanja mera radi zaštite i unapređivanja prirodnih i antropogenih tvorevina geografske sredine (čovekove životne sredine).

Poslednja, osma nastavna tema "Fizičko-geografske zakonitosti u geografskom omotaču" ima sintezni karakter. Ona je programirana tako da se njenom obradom ukaže na raznovrsnost prirodno-teritorijalnih kompleksa Zemljine površine, objasne zakonitosti u geografskom omotaču i vidovi delovanja čoveka na prirodu.

Posebnu pažnju u ostvarivanju obrazovno-vaspitnih zadataka programa geografije u I razredu treba obratiti na neke fizičko-geografske sadržaje iz geografije naše zemlje. U tom smislu je već pomenuto kod treće nastavne teme da uvek kada su to programski zahtevi treba nastojati da se određeni geografski objekti, pojave i procesi objašnjavaju na primerima iz naše zemlje, ili ako to prilike lokalne sredine u kojoj se škola nalazi dozvoljavaju i na primerima iz zavičajne geografije. Sa ovog aspekta ističemo sledeće sadržaje: trusna područja u Jugoslaviji; Dinarski kraš (četvrta nastavna tema), lokalni vetrovi - košava, bura, jugo i vardarac (peta nastavna tema); pravni aspekt zaštite voda u našoj zemlji (Ustav SFRJ, ustavi republika, zakoni o zaštiti voda) i drugi.

II razred

Sadržinu i strukturu programa geografije za drugi razred čini sedam nastavnih tema koje obuhvataju društveno-geografske karakteristike savremenog sveta i naše zemlje i kartografsku problematiku.

Posle "Uvoda u društvenu geografiju" posebnu pažnju treba posvetiti kartografskoj problematici, čiji sadržaji sa sličnim sadržajima u petom razredu osnovne škole čine jedinstvenu celinu. Stoga će ranije stečena učenička znanja činiti osnovu daljim izučavanjima kartografske problematike. Sadržaji ove nastavne teme savlađuju se na svim časovima geografije u ovom i narednom razredu. Predstavljanje geografskih objekata, pojava i procesa na karti je jedan od najracionalnijih metoda sistematizovanja i generalizovanja objekata, pojava i procesa. Geografska karta kao aplikacija kartografskog obrazovanja predstavlja značajno sredstvo komunikacije u našoj civilizaciji sa širokim dijapazonom primene. Kartografska pismenost je potreba savremenog čoveka, te zbog toga karta mora da bude prisutna na svim časovima geografije.

Geografija stanovništva i naselja programirana je tako da se njenom obradom ukaže na najvažnije demografske i demogeografske probleme čovečanstva. Težište treba da bude na osnovnim karakteristikama demografskog razvoja i merama koje se preduzimaju u oblasti razvoja i razmeštaja stanovništva u pojedinim delovima sveta i u svetu kao celini, kako bi se u što kraćem roku prevazišle postojeće neusklađenosti koje prete čovečanstvu.

Sadržaji iz političke geografije treba da pruže učenicima neophodna znanja koja će im pomoći da sagledaju osnovne tipove država u savremenom svetu i faze kroz koje je teklo formiranje današnje političke karte sveta. Neophodno je da se objasne političko-geografski elementi države kao kompleksne i promenljive geografske kategorije.

U petoj nastavnoj temi "Osnovne ekonomsko-geografske odlike svetske privrede" proučavaju se glavne karakteristike svetske privrede i međunarodne podele rada, kao i horizontalni i vertikalni način posmatranja privrednih aktivnosti i grana, industrijalizacija kao savremeni društveno-ekonomski proces i industrija kao fundamentalni nosilac transformacije geografske sredine u svetskim okvirima, neravnomernost u razvoju proizvodnih snaga i bitna geografska obeležja nove naučno-tehnološke revolucije. Ova nastavna tema je osnova za pravilno razumevanje i tumačenje sadržaja šeste teme "Političko-geografske, demografske i ekonomsko-geografske odlike pojedinih delova sveta".

Šestu nastavnu temu treba maksimalno iskoristiti za vaspitno delovanje na učenike i na razvijanje duha solidarnosti sa narodima koji se bore za ekonomsku i političku slobodu i za razvijanje internacionalizma kod učenika. Tom prilikom posebno treba isticati odnos naše zemlje prema drugim državama u pojedinim delovima sveta, naročito prema zemljama u razvoju, kao primer nesebične i solidarne pomoći da bi se prevazišle postojeće suprotnosti u savremenom svetu. Pri tom je najvažnije da se ukaže na političko-geografsku podelu, osnovna populacijska obeležja i glavne privredno-geografske odlike pojedinih delova sveta - Azije, Afrike, Latinske Amerike, SAD, Kanade, Australije i Okeanije, Evrope, Rusije i Ukrajine. Poseban značaj u okviru ove teme imaju sadržaji o regionalnim grupacijama i tržištima i integracionim procesima u Evropi.

Poslednja nastavna tema "Osnovna demografska obeležja i kulturni uticaj na Balkanskom poluostrvu" predstavlja logičan završetak opšte društveno-geografske problematike savremenog sveta i uvod u geografiju Srbije. Programom je predviđena obrada samo onih obeležja Balkanskog poluostrva, kao što su opšte odlike stanovništva, kulturne zone i uticaji, političko-geografske promene na Balkanskom poluostrvu i stvaranje novih država na tlu bivše Jugoslavije. Težište treba da bude na načinima uspostavljanja saradnje i novih odnosa naroda i zemalja Balkanskog poluostrva, kao i nužnost prilagođavanja evropskim i svetskim putevima razvoja.

III razred

Sadržinu nastavnog programa u trećem razredu gimnazije čine sadržaji nacionalne geografije Srbije, raspoređeni su u sedam nastavnih tema tako da svaka prethodna predstavlja osnovu za razumevanje naredne nastavne teme, a sve one zajedno čine jedinstvenu celinu. To praktično znači da u procesu nastave svim delovima programa treba posvetiti određenu pažnju uvažavajući sve programske zahteve.

Prva nastavna tema uvodi učenike u programske sadržaje geografije Srbije. Programom je predviđena obrada samo osnovnih političko-geografskih elemenata: veličina, granice, formiranje teritorije i geografski položaj. Ovi sadržaji su veoma aktuelni i imaju

ogroman, ne samo obrazovni, nego i vaspitni značaj, jer treba da omoguće razumevanje i tumačenje složenih političko-geografskih promena granica i pograničnih područja naše zemlje.

Tema "Prirodne odlike Srbije" odnosi se na geološku prošlost, oblike reljefa, klimatske, hidrografske, pedološke i biogeografske odlike naše zemlje. Za uspešno savladavanje nastavne materije potrebno je koristiti ranije stečena znanja iz fizičke geografije i drugih srodnih predmeta. Težište treba staviti na obradu onih sadržaja sa kojima se učenici prvi put sreću.

Vidno mesto u nastavnom programu ima problematika demogeografskog razvoja i naseljenost, kao i populacioni problemi Srbije. Ovo nastavno gradivo treba povezivati sa sličnim sadržajima drugih nastavnih predmeta, u cilju sagledavanja populacionih problema, kao i izgrađivanja svesti o neophodnosti zajedničkog života različitih naroda. Kroz sadržaje ove nastavne teme učenike upoznati sa populacionom politikom naše države i značajem njenih odredbi za obnavljanje stanovništva. Učenici treba da se upoznaju sa postankom, funkcijama, razvojem i razmeštajem naselja u našoj zemlji, kao i sa procesom urbanizacije, njenim uzrocima i posledicama. U okviru ove teme informisati učenike o srpskoj dijaspori i njenim vezama sa Srbijom.

Pri obradi teme "Privreda Srbije" treba insistirati da učenici steknu znanja o razvoju privrede u celini i pojedinih privrednih delatnosti, kao i o prirodno-geografskoj osnovi razvoja. Ovi sadržaji su veoma složeni, stoga se preporučuje da se istaknu najvažnije karakteristike teritorijalnog razmeštaja, neravnomernost u nivou razvijenosti i perspektive razvoja privrede Srbije. Ne preporučuje se suvoparno nabrajanje i memorisanje obilja statističkih podataka, već njihovo korišćenje za analizu i upoređivanje stepena razvijenosti pojedinih privrednih segmenata.

Nastavna tema "Regionalne celine Srbije", obuhvata pregled geografskih odlika regionalnih celina Srbije. Kroz ove sadržaje potrebno je kod učenika insistirati na uopštavanju, samostalnom zaključivanju i povezivanju usvojenih činjenica u sistem znanja i na primeni znanja i umenja u praksi. Napominjemo da je potrebno zainteresovati učenike za terenska istraživanja lokalne sredine i uputiti ih na pronalaženje i korišćenje različitih izvora informacija.

Nastavna tema "Srbi u bivšim jugoslovenskim republikama i dijaspori" obuhvata pregled geografskih sadržaja koji se odnose na prostore bivših jugoslovenskih republika i sveta u kojima živi srpsko stanovništvo. Potrebno je upoznati učenike sa uzrocima i posledicama masovnog kretanja srpskog stanovništva tokom dvadesetog veka. Preporučujemo da se naročita pažnja posveti uzajamnim vezama i odnosima između zemalja/dijaspore i naše zemlje.

Podsećamo nastavnike da je u korišćenju udžbenika važan selektivan pristup datim sadržajima. Takođe, preporučuje se nastavnicima da od učenika ne zahtevaju memorisanje faktografskog i statističkog materijala, jer to nije cilj nastave geografije.

Stečena znanja treba da budu primenjiva a učenici osposobljeni da sami istražuju i analiziraju određene geografske pojave i procese.

Program geografije u gimnaziji treba da uvede učenike u odgovarajuće geografske discipline (geomorfologija, klimatologija, hidrologija, ekonomska geografija, geografija stanovništva i naselja, politička geografija i dr.). S obzirom na to da je uz svaku nastavnu jedinicu navedeno koji su ključni sadržaji i osnovni pojmovi koje treba obraditi, neophodno je globalno označiti koja znanja, umenja i navike učenik treba da stekne na nivou obaveštenosti, razumevanja i primene.

Obaveštenost (informisanost) kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik prepozna određene relevantne pokazatelje o geografskim objektima, pojavama i procesima, da ih opiše, nabroji i ponovi u bitno neizmenjenom obliku. Na nivou obaveštenosti u svim razredima treba obraditi one geografske sadržaje i pojmove koje su učenici ranije usvojili.

Razumevanje, kao viši nivo znanja, obuhvata i prethodni nivo. Njegove glavne karakteristike su: objašnjenje i analiza geografskih nastavnih činjenica i njihovo dovođenje u nove odnose i veze, kao i interpretacija programskih sadržaja u znatno izmenjenoj formi.

Primena je najviši kvalitet znanja u nastavi geografije i označava osposobljenost učenika za određeno uopštavanje, samostalno zaključivanje i povezivanje usvojenih činjenica u sistem znanja i primenu stečenih znanja u praksi.

Minimum znanja, umenja i navika kojim treba da ovlada učenik na kraju svakog razreda je sledeći:

a. Znanja

I razred: predmet, podela i značaj fizičke geografije; položaj Zemlje u vasioni; glavne odlike unutrašnje strukture Zemlje i zakonitosti geološkog razvoja Zemljine kore; osnovne odlike reljefa litosfere; glavna obeležja atmosfere, hidrosfere i biosfere i osnovni prirodni pojasevi i zone na Zemljinoj površini.

II razred: predmet, podela i značaj društvene geografije; značaj karte i njena primena u svakodnevnom životu; relevantne demografske, ekonomsko-geografske i političko-geografske karakteristike Zemljine površine i pojedinih kontinenata, država i regija i položaj Jugoslavije na Balkanskom poluostrvu i u Evropi.

III razred: glavne političko-geografske odlike granica i graničnih područja Jugoslavije; osnovne odlike rasporeda prirodnih uslova i izvora naše zemlje; najvažnije demografske (populacioni problemi) i privredne (poljoprivreda, industrija, saobraćaj i trgovina) karakteristike i razvijenost saradnje Jugoslavije sa drugim državama i ekonomskim grupacijama i tržištima u svetu.

b. Umenja i navike

Od I do III razreda učenik treba da ovlada sledećim umenjima i navikama:

- samostalnim korišćenjem geografske karte, atlasa i planova;

- samostalnom izradom i korišćenjem grafikona, blok-dijagrama i ilustrativnih geografskih crteža kojima se prikazuju fizičko-geografski i društveno-geografski objekti, pojave i procesi;

- orijentacijom na karti i u prostoru;

- samostalnim korišćenjem udžbenika geografije, naučno-popularne i naučne literature;

- samostalnim korišćenjem brojčanih podataka;

- samostalnim korišćenjem leksikona i enciklopedija.

Da bi se što potpunije ostvarili cilj i mnogobrojni zadaci nastave geografije treba obezbediti maksimalno moguću korelaciju sa srodnim predmetima, a naročito sa nastavnim predmetima, koji su kao i geografija, označeni kao nosioci sadržaja u planiranju porodice i populacionoj politici (biologija, psihologija, filozofija i sociologija).

S obzirom na to da svaki od gimnazijskih nastavnih predmeta ima svoju specifičnu programsku strukturu, korelacija se ne može obezbediti vremenski. Bitno je da u samom toku nastavnog procesa nastavnici srodnih nastavnih predmeta mogu i treba da obezbede korelaciju zajedničkim planiranjem obrazovno-vaspitnog rada i konsultovanjem o srodnom nastavnom gradivu, ili njegovim zajedničkim obrađivanjem kroz dodatnu nastavu, nastavne ekskurzije učenika, slobodne aktivnosti učenika, ali i kroz redovnu nastavu.

_____
Pravilnikom o izmeni Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju ("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 17/2006), zamenjen je program nastavnog predmeta Geografija za II i III razred za sve tipove gimnazije novim programom nastavnog predmeta Geografija za II i III razred.

Biologija

Opšti tip

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje, 10 vežbi)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA BILJAKA (15)

Vodni režim biljaka. Značaj vode za život biljaka. Primanje vode preko korena, korenov pritisak. Kretanje vode kroz biljku, transpiracija, funkcija stominog aparata. Uticaj spoljašnjih faktora na primanje i odavanje vode.

Vežba: određivanje primanja vode i transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi. Značaj fotosinteze za održavanje života na Zemlji. Građa hloroplasta, fotosintetski pigmenti. Konverzija svetlosne energije u hemijsku, svetla i tamna faza fotosinteze. Transport asimilata. Faktori koji utiču na fotosintezu.

Vežba: određivanje kiseonika u fotosintezi vodenih biljaka. Dokazivanje skroba u listovima biljaka na svetlosti.

Disanje. Razlaganje ugljenih hidrata i lipida. Disanje biljnih organa. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Vežba: kvalitativno dokazivanje disanja, određivanje disanja biljaka.

Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Elementarni hemijski sastav biljke. Neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona. Aktivni transport. Biološka funkcija azota. Primanje i funkcija sumpora, fosfora i drugih neophodnih elemenata.

Vežba: gajenje biljaka u hranljivom rastvoru.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka; vegetativna i reproduktivna faza u razviću. Biljni hormoni stimulatori (auksini, giberelini) i inhibitori rastenja. Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena. Rastenje i razviće vegetativnih organa. Cvetanje; vernalizacija i fotoperiodizam. Oplođenje; razviće ploda i semena. Mirovanje; starenje, opadanje listova i plodova. Pokreti biljaka.

Vežba: pokreti kod biljaka.

MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA ŽIVOTINJA (59)

I Morfologija i sistematika beskičmenjaka (32)

Organizacija životinja. Jedinstvo živog sveta u pogledu strukture i funkcije. Tkiva, vrste tkiva i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja; sistematske kategorije.

Eukariota.

Protozoa, građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija i filogenija. Značaj protozoa.

Metazoa.

Poreklo višećeličnosti.

Parazoa.

Organizacija plakozoa i sunđera (odsustvo organa i organskih sistema), klasifikacija i rasprostranjenje.

Eumetazoa.

Dupljari, odlike telesne organizacije (diferencijacija tkiva, začetak organa i organskih sistema), polimorfizam i smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Ktenofore (ukratko)

Pljosnati crvi (bilateralna simetrija, kretanje i pojava cefalizacije), karakteristike telesne organizacije na primeru turbelarija; klasifikacija. Adaptacija na parazitski način života na primeru metilja i pantljičara. Značajne parazitske vrste.

Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata. Odlike organizacije, rasprostranjenje i značaj nematoda. Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma. Pravci razvoja celomata. Manje grupe celomskih protostomija (onihofora, tardigrada, pentastomida, sipunkulida, ehiurida, priapulida).

Mekušci. Odlike telesne organizacije, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti crvi (pojava segmentacije, karakteristike homonomne segmentacije), klasifikacija i odlike telesne organizacije, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Osnovne odlike. Klasifikacija sa kratkim opisom glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, organizacije na primeru škorpije i pauka, klasifikacija i značaj, otrovne vrste, vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Građa, raznovrsnost, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Insekti. Građa, odlike, rasprostranjenje, klasifikacija i značaj. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Vežba: Principi i metode determinacije insekata. Determinacija redova insekata pomoću ključa.

Tentakulata (Briozoa) i manje grupe celomskih Deuterostomija (Hetognata, Pogonofora)

Bodljokošci. Specifičnosti organizacije, klasifikacija i rasprostranjenje.

MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA HORDATA (27)

Hordata. Organizacija, poreklo i pravci evolucije. Klasifikacija.

Tunikata. Opšte odlike, klasifikacija, rasprostranjenje.

Cefalohordata. Odlike, telesne organizacije, način života i rasprostranjenje.

Kičmenjaci. Uporedni pregled građe organa.

Poreklo i razvoj riba. Adaptacije na život u vodi, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije riba. Determinacija slatkovodnih riba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacije na kopneni način života. Klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije žaba. Determinacija žaba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacije na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije gmizavaca. Determinacija guštera i kornjače pomoću ključa.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacije na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije ptica. Determinacija familija ptica pomoću ključa.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje, 5 vežbi)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA (72)

I **Uvod**

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivo organizacije živih sistema.

II **Dinamička organizacija ćelije**

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna funkcijska jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije; Voda i neorganske materije i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih materija koje ulaze u sastav ćelije: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza; filtracija; transport pomoću nosačkih molekula; pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i homoralna regulacija fizioloških funkcija.

III **Pregled i kategorizacija organskih sistema**

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Vežbe: Anesteziranje životinja kao neophodan preduslov za izvođenje eksperimentalnih vežbi. Izrada nervno-mišićnog preparata, uticaj temperature na rad srca.

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra. Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama. Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija.

Lančane veze i reverberacija. Centralna inhibicija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine. Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji poze i pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru. Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi. Fiziologija i mehanizam sna.

Vežba: Refleksi dekapitovane žabe; efekat razaranja kičmene moždine. Fiziologija čulnih organa.

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Zaštitna funkcija krvi: ćelijski i humoralni imunitet.

Vežba: Uzimanje krvi od eksperimentalnih životinja (žaba, pacov) i određivanje broja eritrocita u krvi žabe.

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Vežbe: Hemolimfa i srčana ritmika kod puža. Merenje pulsa kod ljudi (uticaj fizičkog napora - trčanje). Kapilarni krvotok žabe.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova krvlju. Neurohumoralna regulacija disanja.

Vežba: Merenje kapaciteta pluća pomoću spirometra (razlike u polu, fizičkom razvoju - uzrastu, istreniranost organizma - bavljenje sportom). Merenje frekvencije disanja čoveka (uticaj fizičkog napora - trčanje).

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu: unutarćelijsko, membransko i ekstaćelijsko varenje. Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želucu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane. Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula. Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranjivih molekula: monosaharida, amino kiselina i masnih kiselina.

Ishrana: Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metoda za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i

termogeneza. Poikilotermi i homeotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron-osnovna funkcijska jedinica bubrega. Mehanizam obrazovanja mokraće: glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoideje i njihova funkcija. Funkcija paratireoideje. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni - hormoni semenika. Hormoni jajnika. Mesečni polni ciklus žene. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti. Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE (10)

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnova struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnosti intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA (14)

Polne ćelije (gameti): Ovogeneza; Spermatogenoza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze i organogeneza.

Rast: Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači. Postembrionalno razviće. Metamorfoza i regeneracija.

Starenje

Ontogenetsko razviće. Prenatalni period; Preembrionalni, embrionalni i fetalni period; Rađanje; Neonatalni period; Juvenilni period; Prepubertalni i pubertalni period; Adultni period.

MEHANIZMI NASLEĐIVANJA (15)

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Reper mehanizam. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka.

Selekcija i oplemenjivanje životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

EKOLOGIJA I ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE (16)

I Osnovni pojmovi i principi ekologije (8)

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizma i životne sredine.

Klasifikacija ekoloških faktora.

Limitirajući faktori.

Adaptacija na različite uslove života.

Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Ekološka niša - pojam, primeri i savremena shvatanja.

Životno stanište i pojam biotopa.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Gustina populacije. Prostorni odnosi. Rađanje i smrtnost. Uzrasna i polna struktura populacije. Rastenje i promena brojnosti populacije.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Struktura i klasifikacija životnih zajednica. Suvozemne i vodene zajednice. Fotosinteza i odnosi ishrane. Tipovi i specijalizacija ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Ekološke piramide.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Organski produktivitet ekosistema. Preobražaji ekosistema. Grupisanje i klasifikacija ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklus u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, azota, kiseonika i vode.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

II Zaštita i unapređivanje životne sredine (7)

Čovek i njegov odnos prema ostaloj neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod dejstvom čoveka.

Promene fizičkih uslova sredine. Promene u sastavu živog sveta. Proces domestifikacije: domestifikacije zemljišta, biljaka i životinja. Procesi urbanizacije i industrijalizacije. Genetički i zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane. Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka i vibracije. Zračenje.

Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora. Ekologija predela.

III Zaštita prirode (1)

Problemi ugroženosti i zaštite žive i nežive prirode. Savremeni pristupi i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune i životnih zajednica. Mogućnosti rekultivacije i revitalizacije ekosistema i predela.

OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE (9)

Teorije evolucije

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa.

Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije; genetički drift, protok gena.

Prirodna selekcija i adaptacije.

Postanak vrsta i teorije specijacije.

Postanak života.

Evolucija i filogenija.

Poreklo čoveka.

Biologija i kultura u evoluciji čoveka.

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)**10)**

10) Način ostvarivanja programa (uputstvo) identično je za sve smerove gimnazije.

Nastavnim planom za gimnazije biologija se izučava u:

- gimnaziji opšteg tipa sa 2 časa nedeljno u sva četiri razreda;

- gimnaziji prirodno-matematičkog smera sa 2 časa nedeljno u I i II razredu i sa 3 časa nedeljno u III i IV razredu;

- gimnaziji društveno-jezičkog smera sa 2 časa nedeljno u prva tri razreda.

Koncepcija programa za gimnazije nije mnogo izmenjena u odnosu na programe prirodno-matematičke struke. Razlike u obimu nastavnih sadržaja za različite tipove gimnazija javljaju se zbog različitog broja časova u okviru kojih se program izvodi. Najpotpuniji program, sa najširim obimom, dat je za gimnazije prirodno-matematičkog smera. Iako su neki delovi programa isti i za druga dva tipa gimnazije, obim nastavnih sadržaja u okviru programa je različit i nastavnici su obavezni da se tog obima pridržavaju. To će biti regulisano i tekstom udžbenika. Program je, inače, tako koncipiran da predstavlja nastavak programa biologije za osnovnu školu i sa njim čini jedinstvenu celinu. Sadržaji programa imaju opšteobrazovni karakter i treba da doprinesu formiranju opšte kulture učenika. Istovremeno, struktura programa daje solidnu osnovu za izučavanje onih bioloških disciplina koje nisu mogle biti obuhvaćene, i drugih prirodnih i tehničkih nauka za koje se učenici opredeljuju u toku daljeg školovanja na višim školama i fakultetima.

Program za gimnaziju je struktuiran tako da su pojedine oblasti podeljene na nastavne teme, koje predstavljaju logičke celine. Nastavne teme su raščlanjene na nastavne jedinice u okviru kojih se bliže određuju konkretni nastavni sadržaji. Broj u zagradi pored nastavne oblasti ili nastavne teme predstavlja orijentacioni broj časova za oblast ili temu u celini (obrada novog gradiva, vežbe, utvrđivanje, obnavljanje).

Za realizaciju programa veoma je važno dobro planiranje gradiva. Prilikom izrade plana rada (globalnog i operativnog) treba predvideti 60 odsto časova za obradu novog gradiva a 40 odsto za drugo. U toku realizacije programa potrebno je voditi računa o mentalnom uzrastu učenika i njihovom prethodnom stečenom znanju. Takođe je neophodno izvršiti korelaciju biologije sa hemijom i fizikom. Uspeh u realizaciji obrazovno-vaspitnih zadataka u nastavi biologije zavisi od primene odgovarajućih oblika i metoda rada i korišćenja odgovarajućih nastavnih sredstava. Zato u nižim razredima treba koristiti one oblike i metode za koje su učenici već pripremljeni u toku osnovnog školovanja, a u višim razredima se može primenjivati i akademski pristup. U nastavi biologije posebno mesto imaju razgovori, diskusije, ilustrativno-demonstracione metode, metode eksperimenta i samostalan rad učenika. Nastavnik treba da odredi najbolju kombinaciju nastavnih metoda u skladu sa sadržajem programa mentalnim uzrastom učenika, njihovim znanjima i interesovanjima i uslovima u kojima izvodi nastavu - podrazumeva se da se nastava biologije u gimnaziji održava u kabinetu za biologiju. Prilikom izvođenja vežbi odeljenja treba deliti na grupe. Nastavnici su u obavezi da sa učenicima realizuju sve vežbe predviđene programom. U gimnaziji društveno-jezičkog smera vežbe nisu predviđene.

Za realizaciju programa biologije neophodno je da škola obezbedi minimum nastavnih sredstava što je predviđeno i regulisano normativom. Isto tako treba obezbediti saradnju sa drugim institucijama i stručnjacima koji u njima rade. Obrada nekih nastavnih jedinica ili vežbi može se izvesti u odgovarajućoj instituciji i biti poverena biologu specijalisti za određenu oblast.

Program biologije zahteva od nastavnika punu angažovanost i permanentan rad na ličnom stručnom usavršavanju. U tome će mu pomoći dobra i savremena stručna literatura koju treba da poseduje školska i lična biblioteka.

Učenikovo uspešno savlađivanje gradiva zavisi i od pravilno određenih nivoa vaspitno-obrazovnih zahteva.

Obaveštenost kao nivo vaspitno-obrazovnih zahteva podrazumeva da učenik prepozna pojedine značajne činjenice, pojmove i procese, da ume da ih opiše, ispriča ili navede, što znači da ih reprodukuje u bitno neizmenjenom obliku. Zato broj činjenica, pojmova i procesa, kao i zakonitosti koje se izlažu, ne smeju obimom opterećivati učenike. Na ovom nivou u glavnom treba dati činjenice koje su neophodne za razumevanje pojava, procesa i zakonitosti.

Razumevanje kao viši kvalitet znanja, uključuje i prethodni nivo. On se karakteriše sposobnošću učenika da stečena znanja reorganizuju tako da određene činjenice, pojmove i zakonitosti umeju da objasne, da ih analiziraju, dovedu u nove veze i odnose, kao i da umeju da interpretiraju gradivo u izmenjenom obliku.

Primena kao najviši nivo vaspitno-obrazovnih zahteva pretpostavlja da učenik bude osposobljen za određena uopštavanja, primenu principa i metoda u rešavanju teorijskih i praktičnih problema.

Pravilno određivanje nivoa vaspitno-obrazovnih zahteva pomaže nastavniku u radu sa učenicima, praćenju njihovog napredovanja i omogućava realnije vrednovanje rada.

I razred

U I razredu gimnazije izučava se citologija i morfologija i sistematika biljaka. S obzirom na kontinuiranost nastavnih sadržaja u višim razredima, težište treba da bude na gradivu iz citologije.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da znaju hemijsku građu ćelije, a posebno građu i funkciju belančevina i nukleinskih kiselina; građu prokariotske i eukariotske ćelije i razlike među njima; osnovne funkcije delova ćelija; ćelijski ciklus i u osnovnim crtama deobu ćelije. U okviru sistematike učenici treba da znaju opšte karakteristike virusa i bakterija i njihov značaj; opšte karakteristike algi i da umeju taksativno da navedu neke od grupa koristeći slike ili herbarski materijal; gljive i lišajeve takođe u opštim crtama. U okviru morfologije viših biljaka treba da poznaju biljna tkiva i biljne organe, njihove

osnovne karakteristike i podelu. Treba da poznaju opšte karakteristike mahovina, paprati, golosemenica, skrivenosemenica, njihov ciklus razvića i glavne predstavnike familija.

Na nivou razumevanja učenici treba suštinski da poznaju građu i funkciju belančevina i nukleinskih kiselina, da detaljno poznaju građu i funkcionisanje ćelije, ćelijski ciklus i deobu ćelije uz crtanje i samostalno objašnjavanje. Treba samostalno da izvedu jednostavnije vežbe i da umeju da formulišu jednostavnije zaključke. Treba dobro da poznaju morfologiju biljaka, principe sistematike, filogeniju i ključne familije.

Na nivou primene učenici treba da u okviru citologije, razumeju suštinske pojave i procese i da umeju samostalno i logički da ih objasne. Uz deobu ćelije treba da razumeju suštinu prenošenja genetičke informacije u vremenu. Vežbe treba samostalno da izvode, donose logičke sudove i zaključke i da razumeju rezultate vežbi.

U oblasti mofologije biljaka treba da raspoznaju biljna tkiva i mikroskopsku građu organa na preparatima, da raspoznaju različite vrste biljnih organa na prirodnom materijalu, da dobro poznaju sve vrste biljne sistematske kategorije i da biljke mogu sami da determinišu na osnovu ključa. U okviru vežbi treba samostalno da prave privremene preparate. Na ovom nivou učenici treba da umeju da izrade seminarski rad uz pomoć nastavnika.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Hemijski sastav ćelije - belančevine i nukleinske kiseline.

Razlika između prokariotske i enkariotske ćelije.

Virusi i bakterije.

Tvorna i trajna tkiva. Biljni organi. Elementi sistematike.

II razred

U II razredu gimnazije prirodno-matematičkog smera izučava se morfologija i sistematika životinja, sa evolutivnim pristupom i akcentom na novija istraživanja u ovoj oblasti, tako da je gradivu dat ekološki pristup.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da nauče principe moderne sistematike životinja; da znaju glavne karakteristike pojedinih grupa beskičmenjaka i kičmenjaka i da taksativno navedu glavne familije i karakteristične predstavnike.

Na nivou razumevanja učenici treba da dobro poznaju građu organizama i uoče usložnjavanje te građe kroz njihov evolutarni razvoj; da poznaju karakteristike viših i

nižih taksonomskih kategorija i glavnih predstavnika familija. Učenici ovo gradivo treba samostalno da izlažu.

Kod kičmenjaka treba da nauče determinaciju pomoću ključa.

Na nivou primene učenici treba u osnovi da poznaju čitavo gradivo, da uoče suštinu evolutivnih promena kod životinja, da shvate suštinu i značaj ekoloških i evolutivnih adaptivnih promena, da samostalno koriste ključ, da ga primene pri pravljenju zbirki ljuštura beskičmenjaka ili insekata, kostiju kičmenjaka i da samostalno rade seminarske radove.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Organizacija životinja.

Tkiva, organi i organski sistemi životinja.

Principi sistematike životinja.

Ključne sistematske grupe beskičmenjaka i kičmenjaka, njihove karakteristike i predstavnike.

III razred

U III razredu izučava se fiziologija biljaka i životinja.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da u okviru biljne fiziologije savladaju metaboličke procese - fotosintezu i disanje u osnovnim crtama, a u okviru razvića biljaka treba da na osnovu stečenog znanja u I razredu savladaju životni ciklus biljaka takođe u osnovnim crtama.

Fiziologiju životinja takođe na osnovu već stečenih znanja treba da savladaju na elementarnom nivou; dinamičku organizaciju ćelije sve organske sisteme i njihovo funkcionisanje.

Na nivou razumevanja učenici treba samostalno da izlažu gradivo, što znači da razumeju biohemijske i fiziološke procese na nivou ćelije i organizma, da vežbe izvode uz pomoć nastavnika i da mogu da izvedu jednostavnije zaključke.

Na nivou primene učenici treba, uz poznavanje gradiva u celini, samostalno da ga izlažu, da izvode sudove i zaključke, da razumeju suštinu biohemijskih i fizioloških procesa i zakonitosti, da sagledavaju i postavljaju problem i da ga uz pomoć nastavnika ili samostalno, praktično rešavaju.

Vežbe treba samostalno da izvode, da iz rezultata vežbi izvode zaključke tako da rad na času bude osnova za razvijanje interesa za istraživački rad. Seminarske radove treba da urade uz korišćenje šire literature.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Promet vode.

Fotosinteza.

Disanje - razlaganje ugljenih hidrata.

Biljni hormoni.

Klijanje semena, cvetanje i oplođenje.

Ćelija kao funkcionalna celina.

Nervni sistem.

Krvni sistem.

Endokrini sistem.

IV razred

U četvrtom razredu se izučava više oblasti koje predstavljaju sintezu prethodno stečenih znanja. Posebnu oblast predstavlja ekologija sa zaštitom životne sredine.

Na nivou obaveštenosti učenici treba da zaokruže svoje znanje iz molekularne biologije kako bi razumeli osnovne mehanizme nasleđivanja, biologiju razvića i evoluciju u elementarnim crtama.

Ekologiju i zaštitu sredine treba dobro da poznaju kako bi i na ovom nivou izgradili svest o ekologiji i ekološku kulturu.

Na nivou razumevanja učenici moraju da shvate suštinu procesa nasleđivanja i varijabilnosti osobina kod organizama i da to povežu sa biologijom razvića i evolucijom. To treba da bude osnov za shvatanje suštine ekologije kao nauke.

Na nivou primene učenici treba da razumeju suštinu života počev od molekularnog nivoa organizacije do ćelije, organizma, grupe organizama, ekosistema i biosfere u celini; da usvojena znanja samostalno primenjuju kroz praktičan rad van učionice, istraživački rad i

seminarske i druge radove. Učenici na ovom nivou treba da budu potpuno osposobljeni, pripremljeni i profesionalno orijentisani za dalje školovanje.

Minimalni standard

Ocenu dovoljan (2) može da dobije učenik koji je savladao 50 odsto gradiva na nivou obaveštenosti:

Molekulske osnove nasleđivanja.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Mutacije.

Polne ćelije, oplođenje i razviće embriona.

Mehanizmi evolucionih procesa.

Osnovni pojmovi i principi ekologije.

Zaštita i unapređivanje životne sredine.

Zaštita prirode.

Društveno-jezički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA BILJAKA (10)

Vodni režim biljaka. Značaj vode za život biljaka. Primanje vode preko korena, kretanje vode kroz biljku, transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi. Značaj fotosinteze za održavanje života na zemlji. Građa hloroplasta i pigmenti. Mehanizmi fotosinteze. Faktori koji utiču na fotosintezu.

Disanje. Razlaganje ugljenih hidrata i lipida. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona; aktivni transport.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka. Biljni hormoni. Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena. Rastenje i razviće vegetativnih organa. Vernalizacija i fotoperiodizam. Oplođenje. Razviće ploda i semena. Mirovanje. Pokreti biljaka.

Morfologija i sistematika beskičmenjaka (30)

Organizacija životinja. Tkiva, vrste i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja, sistematske kategorije.

Eukariota. Protozoa, građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija, filogenija. Značaj protozoa.

Metazoa. Poreklo višećeličnosti.

Parazoa, Plakozoa i Sunđeri. Organizacija, klasifikacija.

Eumetazoa. Dupljari, odlike. Smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Pljosnati crvi. Odlike telesne organizacije, klasifikacija. Adaptacija na parazitski način života. Značajne parazitske vrste.

Organizacija nemertina i filogenetski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata, odlike, rasprostranjenje i značaja nematoda. Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma, pravci razvoja celomata.

Mekušci. Odlike, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti crvi. Odlike, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Odlike, klasifikacija sa kratkim odlikama glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, klasifikacija. Otrovne vrste. Vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Odlike, klasifikacija i značaj.

Insekti. Odlike, rasprostranjenje, klasifikacija. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Bodljokošci. Odlike, rasprostranjenje, klasifikacija.

Morfologija i sistematika hordata (20)

Hordate. Organizacija, poreklo i pravci evolucije i klasifikacija.

Tunikata i cefalohordata. Odlike, način života, klasifikacija i rasprostranjenje.

Uporedni pregled građe kičmenjaka.

Poreklo i razvoj riba. Klasifikacija, značaj.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacija na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

EKOLOGIJA I ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE (14)

I Osnovni pojmovi i principi ekologije (8)

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizma i životne sredine.

Klasifikacija ekoloških faktora.

Limitirajući faktori.

Adaptacije na različite uslove života.

Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Ekološka niša - pojam, primeri i savremena shvatanja.

Životno stanište i pojam biotopa.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Gustina populacije. Prostorni odnosi. Rađanje i smrtnost. Uzrasna i polna struktura populacije. Rastenje i promena brojnosti populacije.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Struktura i klasifikacija životnih zajednica. Suvozemne i vodene zajednice. Fotosinteza i odnosi ishrane. Tipovi i specijalizacija ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Ekološke piramide.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Organski produktivitet ekosistema. Preobražaji ekosistema. Grupisanje i klasifikacija ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklusi u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, azota, kiseonika i vode.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

II Zaštita i unapređivanje životne sredine (5)

Čovek i njegov odnos prema ostaloj neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod dejstvom čoveka.

Promene fizičkih uslova sredine. Promene u sastavu živog sveta. Proces domestifikacije: Domestifikacija zemljišta, biljaka i životinja. Procesi urbanizacije i industrijalizacije. Genetički i zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane. Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka i vibracije. Zračenje.

Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora. Ekologija predela.

III Zaštita prirode (1)

Problemi ugroženosti i zaštite žive i nežive prirode. Savremeni pristupi i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune i životnih zajednica. Mogućnosti rekultivacije i revitalizacije ekosistema i predela.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA (28)

I Uvod

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivoi organizacije živih sistema.

II Dinamička organizacija ćelije

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna funkcijska jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije; Voda i neorganske materije i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih materija koje ulaze u sastav ćelije: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza; filtracija; transport pomoću nosačkih molekula; pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i humoralna regulacija fizioloških funkcija.

III Pregled i kategorizacija organskih sistema

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra. Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama. Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija. Centralna inhibicija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine. Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji poze i pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru. Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi. Fiziologija i mehanizam sna.

Fiziologija čulnih organa

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Zaštitna funkcija krvi: ćelijski i humoralni imunitet.

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova krvlju. Neurohumoralna regulacija disanja.

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu: unutarćelijsko, membransko i ekstaćelijsko varenje. Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želucu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane. Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula. Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranljivih molekula: monosaharida, amino kiselina i masnih kiselina.

Ishrana: Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metoda za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogenoza. Poikilotermi i homlotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron-osnovna funkcijska jedinica bubrega. Mehanizam obrazovanja mokraće: glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoideje i njihova funkcija. Funkcija paratireoideje. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni - hormoni semenika. Hormoni jajnika. Mesečni polni ciklus žene. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti. Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE (8)

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnovna struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnosti intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA (8)

Polne ćelije (gameti): Ovogenoza; Spermatogeneza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze i organogeneza.

Rast: Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači: Postembrionalno razviće: Metamorfoza i regeneracija.

Starenje

Ontogenetsko razviće. Prenatalni period; Preembrionalni, embrionalni i fetalni period; Rađanje; Neonatalni period; Juvenilni period; Prepubertalni i pubertalni period; Adultni period.

MEHANIZMI NASLEĐIVANJA (16)

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Reper mehanizam. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka.

Selekcija i oplemenjivanje životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE (12)

Teorije evolucije.

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa.

Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije; genetički drift, protok gena.

Prirodna selekcija i adaptacije.

Postanak vrsta i teorija specijalizacije.

Postanak života.

Evolucija i filogenija.

Poreklo čoveka.

Biologija i kultura u evoluciji čoveka.

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa.

Prirodno-matematički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje, 5 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

MORFOLOGIJA I SISTEMATIKA ŽIVOTINJA (74)

I Morfologija i sistematika beskičmenjaka (42)

Organizacija životinja. Jedinstvo živog sveta u pogledu strukture i funkcije. Tkiva, vrste tkiva i njihova karakteristika, organi, organski sistemi i organizam kao celina. Simetrija životinja. Principi naučnog klasifikovanja životinja; sistematske kategorije.

Eukariota.

Protozoa, građa i funkcija jednoćelijskih organizama, klasifikacija i filogenija. Značaj protozoa.

Metazoa.

Poreklo višećeličnosti.

Parazoa.

Organizacija plakozoa i sunđera (odsustvo organa i organskih sistema), klasifikacija i rasprostranjenje.

Eumetazoa.

Dupljari, odlike telesne organizacije (diferencijacija tkiva, začetak organa i organskih sistema), polimorfizam i smena generacija kod knidarija, klasifikacija i značaj.

Ktenofore (ukratko)

Pljosnati crvi (bilateralna simetrija, kretanje i pojava cefalizacije), karakteristike telesne organizacije na primeru turbelarija; klasifikacija.

Adaptacija na parazitski način života na primeru metilja i pantljičara.

Značajne parazitske vrste.

Organizacija nemertina i filogenski značaj pljosnatih crva.

Pseudocelomata. Odlike organizacije, rasprostranjenje i značaj nematoda.

Značajne parazitske vrste.

Celomata. Pojava i značaj celoma. Pravci razvoja celomata. Manje grupe celomskih protostomija (onihofora, tardigrada, pentastomida, sipunkulida, ehiurida, priapulida).

Mekušci. Odlike telesne organizacije, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Prstenasti crvi (pojava segmentacije, karakteristike homonomne segmentacije), klasifikacija i odlike telesne organizacije, rasprostranjenje i značaj.

Zglavkari. Osnovne odlike. Klasifikacija sa kratkim opisom glavnih grupa i rasprostranjenje.

Paukolike životinje. Odlike, organizacije na primeru škorpije i pauka, klasifikacija i značaj, otrovne vrste, vrste značajne kao paraziti i vektori zaraznih oboljenja.

Rakovi. Građa, raznovrsnost, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Insekti. Građa, odlike, rasprostranjenje, klasifikacija i značaj. Uloga insekata u humanoj i veterinarskoj medicini i ekonomiji prirode.

Vežba: Principi i metode determinacije insekata. Determinacija redova insekata pomoću ključa.

Tentakulata (Briozoa) i manje grupe celomskih Deuterostomija (Hetognata, Pogonofora)

Bodljokošci. Specifičnosti organizacije, klasifikacija i rasprostranjenje.

II Morfologija i sistematika hordata (32)

Hordata. Organizacija, poreklo i pravci evolucije. Klasifikacija.

Tunikata. Opšte odlike, klasifikacija, rasprostranjenje.

Cefalohordata. Odlike, telesne organizacije, način života i rasprostranjenje.

Kičmenjaci. Uporedni pregled građe organa.

Poreklo i razvoj riba. Adaptacija na život u vodi, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije riba. Determinacija slatkovodnih riba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj vodozemaca. Adaptacija na kopneni način života.

Klasifikacija i značaj

Vežba: Principi i metode determinacije žaba. Determinacija žaba pomoću ključa.

Poreklo i razvoj gmizavaca. Adaptacija na kopneni način života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije gmizavaca. Determinacija guštera i kornjače pomoću ključa.

Poreklo i razvoj ptica. Adaptacije na specifične načine života, klasifikacija i značaj.

Vežba: Principi i metode determinacije ptica. Determinacija familija ptica pomoću ključa.

Poreklo i razvoj sisara. Adaptivna radijacija sisara, klasifikacija, rasprostranjenje i značaj.

III razred

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje, 10 vežbi)

SADRŽAJI PROGRAMA

FIZIOLOGIJA BILJAKA (34)

Vodni režim biljaka

Značaj vode za život biljaka. Ćelije kao osmotski sistem. Primanje vode preko korena, korenov pritisak. Kretanje vode kroz biljku, transpiracija, funkcija stominog aparata. Uticaj spoljašnjih faktora na primanje i odavanje vode.

Vežbe: plazmoliza i deplazmoliza. Određivanje primanja vode i transpiracija.

Fotosinteza. Autotrofni i heterotrofni organizmi; značaj fotosinteze za održavanje života na Zemlji. List kao fotosintetski organ, građa hloroplasta, fotosintetski pigmenti. Konverzija svetlosne energije u hemijsku; fotosintetička fosforilacija. Usvajanje CO_2, reduktivni pentozni ciklus, sinteza organskih jedinjenja. Transport asimilata. Uticaj spoljašnjih faktora na produktivnost fotosinteze.

Vežbe: Određivanje kiseonika u fotosintezi vodenih biljaka. Dokazivanje skroba u listovima biljaka na svetlosti.

Disanje. Razlaganje ugljenih hidrata; glikoliza i fermentacija; ciklus trikarboksilnih kiselina; razlaganje lipida. Uticaj spoljašnjih faktora na disanje.

Vežbe: kvalitativno dokazivanje disanja, određivanje disanja biljaka. Primanje i funkcija mineralnih elemenata. Elementarni hemijski sastav biljke, neophodni elementi. Primanje mineralnih soli i jona; aktivni transport. Azot: izvori azota. Kruženje azota u prirodi; biološka fiksacija azota. Primanje i funkcija sumpora, fosfora i drugih neophodnih elemenata.

Vežbe: gajenje biljaka u veštačkim uslovima. Hranljivi rastvori.

Razviće biljaka. Životni ciklus biljaka; vegetativna i reproduktivna faza u razviću. Biljni hormoni stimulatori, auksimi, giberelini) i inhibitori rastenje. Deoba i rastenje ćelija. Klijanje i dormancija semena; metabolički procesi pri klijanju. Rastenje i razviće vegetativnih organa; korelacije; formativni efekti svetlosti. Cvetanje; vernalizacija i fotoperiodizam.

Oplođenje; razviće ploda i semena. Mirovanje; starenje, opadanje listova i plodova. Orijentacija u prostoru - pokreti biljaka.

Vežbe: pokreti kod biljaka.

FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA (74)

I Uvod

Predmet izučavanja fiziologije životinja i njene veze sa drugim naukama. Anatomska, biohemijska i biofizička baza fiziologije. Nivoi organizacije živih sistema.

II Dinamička organizacija ćelije

Dinamička organizacija ćelije. Ćelija osnovna funkcijska jedinica živih organizama. Funkcija ćelijskih organela. Hemijska organizacija ćelije; Voda i neorganske materije i njihova uloga u funkcionisanju ćelije. Funkcija organskih materija koje ulaze u sastav ćelija: ugljeni hidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline, adenozin trifosfat. Intracelularna i ekstracelularna sredina. Enzimi i njihovo dejstvo.

Promet materije i pretvaranje energije u ćeliji. Anabolični i katabolični procesi. Promet belančevina. Promet masti. Promet ugljenih hidrata (anaerobni i aerobni metabolizam).

Funkcija ćelijske membrane i transport molekula kroz membranu: difuzija; osmoza: filtracija; transport pomoću nosačkih molekula: pumpa za Na+ i K+; endocitoza i egzocitoza.

Osnovni principi funkcionisanja i regulacije živih sistema. Adaptivni karakter biološke organizacije. Odnos između organizma i životne sredine (regulatori i konformeri). Biološke adaptacije: aklimatizacija i aklimacija. Principi homeostazisa. Negativna i pozitivna povratna sprega. Ritmičnost funkcija. Nervna i homoralna regulacija fizioloških funkcija.

III Pregled i kategorizacija organskih sistema

Funkcijske odlike nervnog sistema: receptorno-efektorni sistem. Receptori. Nervna ćelija i nervni impuls. Sinapsa. Efektori: poprečno-prugasti mišići. Inervacija poprečno-prugastih mišića. Mehanizam mišićne kontrakcije. Rad: statički i dinamički. Zamor i

odmor. Prilagođavanje na rad i odmor. Glatki mišići i srčani mišić. Žlezdani efektori (egzokrine i endokrine žlezde).

Vežbe: Anesteziranje životinja kao neophodan preduslov za izvođenje eksperimentalnih vežbi. Izrada nervno-mišićnog preparata i registrovanje mišićnih kontrakcija.

Evolucija nervnog sistema: difuzni, ganglijski i cevasti nervni sistem.

Funkcija centralnog nervnog sistema. Pojam nervnog centra.

Centralna sinapsa. Prenošenje nervnih impulsa u centralnim sinapsama.

Funkcijska organizacija centralnog nervnog sistema. Refleksni luk. Divergencija i konvergencija. Recipročna inervacija. Lančane veze i reverberacija.

Centralna inhibacija. Vegetativni nervni sistem. Funkcija kičmene moždine.

Produžena moždina i njeni centri. Uloga srednjeg mozga u regulaciji poze i pokreta. Mali mozak i regulacija ravnotežnog položaja tela u prostoru.

Funkcija međumozga. Funkcija prednjeg mozga i lokalizacija funkcija u kori prednjeg mozga. Limbički sistem i ponašanje. Viša nervna delatnost. Uslovni i bezuslovni refleksi. Učenje i pamćenje i njihovi fiziološki mehanizmi.

Fiziologija i mehanizam sna.

Vežba: Refleksi dekapitovane žabe; efekat razaranja kičmene moždine.

Fiziologija čulnih organa

Fiziologija telesnih tečnosti: hidrolimfa, hemolimfa, krv i limfa. Funkcije krvi. Svojstva i sastav krvi. Koagulacija krvi. Krvne grupe. Zaštitna funkcija krvi: ćelijski i humoralni imunitet.

Vežba: Uzimanje krvi od eksperimentalnih životinja (žaba, pacov) i određivanje broja eritrocita u krvi žabe.

Sistem za cirkulaciju telesnih tečnosti. Evolucija sistema za cirkulaciju telesnih tečnosti: otvoreni i zatvoreni sistem za cirkulaciju. Funkcijske karakteristike srca kičmenjaka. Srčani automatizam. Srčani ciklus i njegove faze. Zakoni kretanja krvi u krvnim sudovima. Krvni pritisak. Arterijski puls. Krvotok u kapilarima i venama. Neurohumoralna regulacija kardiovaskularnog sistema. Limfa i limfotok.

Vežbe: Hemolimfa i srčana ritmika kod puža. Merenje pulsa kod ljudi (uticaj fizičkog napora - trčanje). Kapilarni krvotok žabe.

Sistem za disanje. Značaj disanja za organizam. Evolucija i načini razmene gasova između organizma i spoljašnje sredine. Ventilacija pluća i plućni volumeni u čoveka. Mehanizam udisanja i izdisanja - respiratorni ciklus. Transport gasova krvlju. Neurohumoralna regulacija disanja.

Vežba: Merenje kapaciteta pluća pomoću spirometra (razlike u polu, fizičkom razvoju - uzrastu, istreniranost organizma - bavljenje sportom). Merenje frekvencije disanja čoveka (uticaj fizičkog napora - trčanja).

Sistem organa za varenje i apsorpciju hrane. Tipovi varenja hrane u životinjskom svetu; unutarćelijsko membransko i ekstaćelijsko varenje.

Varenje hrane u digestivnom traktu: varenje hrane u usnoj duplji, želudcu i tankom crevu. Sastav i značaj pankreasnog soka u procesu varenja hrane.

Sastav, svojstva i značaj žuči u varenju i apsorpciji hranljivih molekula.

Mehanizmi reapsorpcije svarenih hranljivih molekula: monosaharida, amino-kiselina i masnih kiselina.

Ishrana. Vitamini i njihov značaj za organizam.

Promet energije i termoregulacija. Bazalni metabolizam. Metode za merenje energijskog prometa: direktna i indirektna kalorimetrija. Telesna temperatura i termogeneza. Poikilotermi i homeotermi. Temperaturne granice života. Termoregulacija. Evolucija termoregulacije.

Sistem za izlučivanje - osmoregulacija. Osnovni principi osmoregulacije. Osmoregulacija u beskičmenjaka i kičmenjaka. Funkcija bubrega u osmoregulaciji i izlučivanju konačnih produkata metabolizma. Nefron - osnovna funkcijska jedinica bubrega. Mehanizam obrazovanja mokraće: glomerularna filtracija, koncentrovanje mokraće (funkcija Henleove petlje). Humoralna regulacija izlučivanja mokraće.

Endokrini sistem. Hormoni i njihova specifična dejstva. Hormoni hipofize. Hormoni tireoideje i njihova funkcija. Funkcija paratireoideje. Hormoni endokrinog pankreasa. Hormoni kore i srži nadbubrežne žlezde. Funkcija polnih žlezda. Muški polni hormoni - hormoni semenika. Hormoni jajnika. Mesečni polni ciklus žene. Polni ciklus sisara. Regulacija bremenitosti.

Neuroendokrina regulacija funkcije polnih žlezda.

Sledeći

Prethodni

IV razred

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje, 1 vežba)**

SADRŽAJI PROGRAMA

OSNOVI MOLEKULARNE BIOLOGIJE

Predmet i značaj izučavanja molekularne biologije. Molekulska osnova bioloških procesa. Interdisciplinarnost molekularne biologije.

Molekulske osnove nasleđivanja. Nukleinske kiseline i njihova osnovna struktura. Struktura i funkcija DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetskih informacija. Replikacija DNK. Struktura RNK. Vrste i funkcije RNK.

Biosinteza belančevina. Genetički kod, transkripcija, translacija i biosinteza proteina. Uloga ribozoma u biosintezi proteina.

Geni. Definicija gena na molekularnom nivou. Molekulsko objašnjenje odnosa gena, proteina kao genskih proizvoda i genotipskih osobina. Biohemijska osnova razvića i diferencijacija organizama.

Genetički inženjering. Mogućnost intervenisanja i menjanja naslednog materijala.

BIOLOGIJA RAZVIĆA ŽIVOTINJA (15)

Polne ćelije (gameti): Ovogeneza; Spermatogeneza.

Oplođenje: Spoljašnje i unutrašnje oplođenje; Oviparnost, ovoviparnost, viviparnost; Vrste jajnih ćelija i način deobe jajnih ćelija.

Rani stupnjevi embriogeneze: Embrionalna indukcija; determinacija i diferencijacija ćelije.

Rast: Rast ćelije, organa i organizma.

Embrionalni omotači

Postembrionalno razviće: Metamorfoza i regeneracija.

Starenje: Trajanje života u biljaka i životinja

Ontogenetsko razviće: Prenatalni period; Preembrionalni, embrionalni i fetalni period; Rađanje; Neonatalni period; Juvenilni period; Prepubertalni i pubertalni period; Adultni period.

MEHANIZMI NASLEĐIVANJA (21)

Organizacija i mehanizmi prenošenja genetičkog materijala.

Osnovna pravila nasleđivanja.

Izvori genetičke varijabilnosti; kombinovanje gena i hromozoma.

Promene genetičkog materijala.

Genske mutacije - postanak, učestalost i efekat dejstva.

Reper mehanizam. Hromozomske aberacije.

Tipovi i primeri nasleđivanja osobina kod biljaka i životinja.

Uticaj sredine na izazivanje naslednih promena.

Jonizujuća zračenja kao izazivači naslednih promena.

Genetička kontrola razvića.

Varijabilnost i nasleđivanje kvantitativnih osobina.

Genetička struktura populacija.

Dinamika održavanja genetičke polimorfnosti populacije.

Veštačka selekcija i oplemenjivanje biljaka.

Selekcija i oplemenjivanje životinja.

Naslednost i variranje osobina kod ljudi.

Nasledne bolesti.

Genetička uslovljenost čovekovog ponašanja.

EKOLOGIJA, ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE (30)

I Osnovni pojmovi i principi ekologije (14)

Definicija, predmet ispitivanja i značaj ekologije.

Uslovi života i pojam ekoloških faktora. Odnos organizma i životne sredine.

Dejstvo i značaj ekoloških faktora. Ekološka valenca.

Klasifikacija ekoloških faktora. Klimatski faktori (toplota, svetlost, voda i vlažnost, vazdušni pokreti), edafski faktori, hemizam sredine, biotički faktori. Limitirajući faktori.

Adaptacija na različite uslove života.

Životna forma - pojam, primeri i klasifikacija.

Ekološka niša - pojam, primeri i savremena shvatanja.

Životno stanište i pojam biotopa.

Pojam populacije i njene osnovne odlike. Gustina populacije. Prostorni odnosi. Rađanje i smrtnost. Uzrasna i polna struktura populacije. Rastenje i promena brojnosti populacije. Socijalni sistemi životinja. Prostorni raspored, areal aktivnosti. Teritorijalnost.

Životna zajednica (biocenoza) kao sistem populacija. Struktura i klasifikacija životnih zajednica. Suvozemne i vodene zajednice. Fotosinteza i odnosi ishrane. Tipovi i specijalizacija ishrane. Lanci i mreže lanaca ishrane. Ekološke piramide.

Ekosistem kao jedinstvo biotopa i biocenoze. Kruženje materije i proticanje energije kroz ekosistem. Organski produktivitet ekosistema. Preobražaj ekosistema. Grupisanje i klasifikacija ekosistema.

Biosfera - jedinstveni ekološki sistem Zemlje. Biogeohemijski ciklusi u biosferi. Procesi kruženja ugljenika, kiseonika, azota i vode. Biotički sistemi biosfere. Ekološki sistemi.

Životne oblasti. Oblast mora i okeana. Oblast kopnenih voda. Suvozemna oblast života.

II Zaštita i unapređivanje životne sredine (13)

Čovek i njegov odnos prema ostaloj neživoj i živoj prirodi.

Ekološke promene u prirodi pod dejstvom čoveka. Promene fizičkih uslova sredine. Promene u pogledu sastava živog sveta. Unošenje organizama u krajeve u kojima ih ranije nije bilo. Ekološke promene kao posledica unošenja novih vrsta. Proces domestifikacije: Domestifikacija zemljišta, biljka i životinja. Proces urbanizacije i urbana životna sredina. Proces industrijalizacije. Genetičke posledice narušavanja ekoloških sistema.

Zdravstveni efekti narušene i zagađene životne sredine.

Pojam, izvori i vrste zagađivanja i narušavanja životne sredine i mogućnosti zaštite. Izvori zagađivanja voda, vazduha, zemljišta i hrane. Sistemi praćenja stanja životne sredine.

Buka. Delovanje buke na organizam čoveka i zaštitne mere protiv buke. Vibracije.

Zračenje. Izvor i vrste zračenja. Prirodna i veštačka zračenja. Jedinice merenja zračenja i doze. Biološki efekti zračenja. Problem deponovanja radioaktivnih otpadaka. Kontrola i zaštita.

Principi i metode planiranja i uređivanja prostora. Ekološke osnove prostornog planiranja i uređenja prostora. Ekologija predela.

Vežbe: Prikupljanje podataka o stanju i ugroženosti životne sredine i predlaganje odgovarajućih mera zaštite.

III Zaštita prirode (3)

Problemi ugroženosti i zaštita žive i nežive prirode. Savremeni pristup i mogućnosti zaštite ugrožene flore, faune i životnih zajednica. Mogućnosti rekultivacije i revitalizacije ekosistema i predela.

OSNOVNI PRINCIPI EVOLUCIONE BIOLOGIJE (18)

Abiogena evolucija i postanak organskih sistema

Postanak prvobitnih organizama

Najvažniji stupnjevi u procesu evolucije života na Zemlji

Filogenetski razvoj živih bića (biljaka i životinja)

Evolucione teorije

Darvinizam i savremena objašnjenja evolucionih procesa

Mehanizmi evolucionih procesa; mutacije, genetički drift, protok gena

Prirodna selekcija

Adaptacija i prirodna selekcija

Koevolucija u ekološkim sistemima

Postanak vrsta i teorije specijacije

Postanak evolucionih novina

Poreklo čoveka

Biologija i kultura u evoluciji čoveka

Sociobiologija

Uticaj čoveka na pravac i brzinu evolucionih procesa

Matematika

Program M 1

Opšti tip

II razred

(4 časa nedeljno, 148 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Stepenovanje i korenovanje (28)

Stepen čiji je izložilac ceo broj, operacije; decimalni zapis broja u standardnom obliku.

Funkcija y = xn (nN) i njen grafik.

Koren; stepen čiji je izložilac racionalan broj. Osnovne operacije sa korenima.

Kompleksni brojevi i osnovne operacije sa njima.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija (40)

Kvadratna jednačina sa jednom nepoznatom i njeno rešavanje, diskriminanta i priroda rešenja kvadratne jednačine.

Vijetove formule. Rastavljanje kvadratnog trinoma na linearne činioce; primene.

Neke jednačine koje se svode na kvadratne.

Kvadratna funkcija i njen grafik, ekstremna vrednost.

Kvadratne nejednačine.

Sistemi jednačina sa dve nepoznate koji sadrže kvadratnu jednačinu (kvadratna i linearna, dve čisto kvadratne, homogena kvadratna i linearna) - sa grafičkom interpretacijom.

Iracionalne jednačine

Eksponencijalna i logaritamska funkcija (26)

Eksponencijalna funkcija i njeno ispitivanje (svojstva, grafik).

Jednostavnije eksponencijalne jednačine i nejednačine.

Pojam inverzne funkcije.

Pojam logaritma, osnovna svojstva. Logaritamska funkcija i njen grafik.

Osnovna pravila logaritmovanja, antilogaritmovanje. Dekadni logaritmi. Primena logaritama u rešavanju raznih zadataka (uz upotrebu računara).

Jednostavnije logaritamske jednačine i nejednačine.

Trigonometrijske funkcije (42)

Uopštenje pojma ugla; merenje ugla, radijan.

Trigonometrijske funkcije ma kog ugla; vrednosti trigonometrijskih funkcija ma kog ugla, svođenje na prvi kvadrant, periodičnost.

Grafici osnovnih trigonometrijskih funkcija; grafici funkcija oblika: $y = A \sin (ax+b)$ i $y = A \cos (ax+b)$

Adicione teoreme. Transoformacije trigonometrijskih izraza (trigonometrijskih funkcija dvostrukih uglova i poluuglova, transformacije zbira i razlike trigonometrijskih funkcija u proizvod i obrnuto)

Trigonometrijske jednačine i jednostavnije nejednačine.

Sinusna i kosinusna teorema, rešavanje trougla.

Primene trigonometrije (u metričkoj geometriji, fizici, praksi).

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

III razred

(4 časa nedeljno, 144 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Poliedri (23)

Rogalj, triedar. Poliedar, Ojlerova teorema; pravilan poliedar.

Prizma i piramida; ravni preseci prizme i piramide.

Površina poliedra; površina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Zapremina poliedra; zapremina kvadra, Kavaljerijev princip. Zapremina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Obrtna tela (19)

Cilindrična i konusna površ, obrtna površ.

Prav valjak, prava kupa i zarubljena prava kupa. Površina i zapremina pravog kružnog valjka, prave kružne kupe i zarubljene kružne kupe.

Sfera i lopta, ravni preseci sfere i lopte. Površina lopte, sferne kalote i pojasa. Zapremina lopte.

Upisana i opisana sfera poliedra, pravog valjka i kupe.

Vektori (15)

Pravougli koordinantni sistem u prostoru, projekcije vektora, koordinate vektora.

Skalarni, vektorski i mešoviti proizvod vektora, determinante drugog i trećeg reda. Neke primene vektora.

Analitička geometrija u ravni (46)

Rastojanje dve tačke. Podela duži u datoj razmeri. Površina trougla.

Prava, razni oblici jednačine prave; ugao između dve prave; rastojanje tačke od prave.

Sistemi linearnih jednačina, Gausov postupak. Sistem linearnih nejednačina sa dve nepoznate i njegova grafička interpretacija; pojam linearnog programiranja.

Krive linije drugog reda: kružnica, elipsa, hiperbola, parabola (jednačine; međusobni odnosi prave i krivih drugog reda, uslov dodira, tangenta; zajednička svojstva).

Matematička indukcija. Nizovi (23)

Matematička indukcija i neke njene primene.

Osnovni pojmovi o nizovima (definicija, zadavanje, operacije).

Aritmetički niz; geometrijski niz; primene.

Granična vrednost niza; broj e.

Kompleksni brojevi (6)

Trigonometrijski oblik kompleksnog broja, Moavrova formula. Neke primene kompleksnih brojeva.

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Funkcije (28)

Važniji pojmovi i činjenice o funkcijama jedne promenljive (definisanost, nule, parnost, monotonost, periodičnost). Složena funkcija (pojam i jednostavniji primeri).

Pregled elementarnih funkcija.

Granična vrednost i neprekidnost funkcije (geometrijski smisao); asimptote.

Izvod funkcije (26)

Priraštaj funkcije. Izvod funkcije (problem tangente i brzine). Osnovne teoreme o izvodu, izvodi elementarnih funkcija.

Diferencijal i njegova primena kod aproksimacije funkcija.

Ispitivanje funkcija (uz primenu izvoda); grafik funkcije.

Integral (22)

Neodređeni integral. Osnovna pravila o integralu; tablica osnovnih integrala; integrali nekih elementarnih funkcija.

Metod zamene, metod parcijalne integracije.

Određeni integral; Njutn-Lajbnicova formula (bez dokaza).

Primene određenog integrala (rektifikacija, kvadratura, kubatura).

Kombinatorika (12)

Osnovna pravila. Varijacije, permutacije; kombinacije (bez ponavljanja). Binomni obrazac.

Verovatnoća i statistika (28)

Slučajni događaji. Verovatnoća. Uslovna verovatnoća i nezavisnost. Slučajne veličine. Binomna, Puasonova i normalna raspodela. Srednja vrednost i disperzija. Populacija, obeležje i uzorak. Prikupljanje, sređivanje i prikazivanje podataka. Pojam ocene parametara. Ocene verovatnoće, srednje vrednosti i disperzije. Intervalne ocene za verovatnoću i srednju vrednost.

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

Program M 2

Duštveno-jezički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Stepenovanje i korenovanje (22)

Stepen čiji je izložilac ceo broj, operacije; decimalni zapis broja u standardnom obliku.

Funkcija y = xn (nN) i njen grafik.

Koren; stepen čiji je izložilac racionalan broj. Osnovne operacije sa korenima.

Kompleksni brojevi i osnovne operacije sa njima.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija (25)

Kvadratna jednačina sa jednom nepoznatom i njeno rešavanje; diskriminanta i priroda rešenja kvadratne jednačine.

Vijetove formule. Rastavljanje kvadratnog trinoma na linearne činioce; primene.

Kvadratna funkcija i njen grafik; ekstremna vrednost.

Prostije kvadratne nejednačine.

Prostiji sistemi jednačina sa dve nepoznate koji sadrže kvadratnu jednačinu (kvadratna i linearna, dve čisto kvadratne jednačine).

Eksponencijalna i logaritamska funkcija (20)

Eksponencijalna funkcija i njeno ispitivanje (svojstva, grafik).

Jednostavnije eksponencijalne jednačine.

Pojam inverzne funkcije.

Pojam logaritma, osnovna svojstva. Logaritamska funkcija i njen grafik.

Osnovna pravila logaritmovanja, antilogaritmovanje. Dekadni logaritmi. Primena logaritama u rešavanju raznih zadataka.

Jednostavnije logaritamske jednačine.

Trigonometrijske funkcije (32)

Uopštenje pojma ugla (merenje ugla, radijan). Trigonometrijske funkcije ma kog ugla; svođenje na prvi kvadrant, periodičnost.

Grafici osnovnih trigonometrijskih funkcija.

Adicione teoreme. Transformacije trigonometrijskih izraza.

Jednostavnije trigonometrijske jednačine.

Sinusna i kosinusna teorema; rešavanje trougla. Primene trigonometrije.

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

III razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Poliedri (13)

Poliedar; pravilan poliedar.

Prizma i piramida; ravni preseci prizme i piramide.

Površina poliedra; površina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Zapremina poliedra (kvadra, prizme, piramide i zarubljene piramide).

Obrtna tela (12)

Cilindrična i konusna površ, obrtna površ.

Prav valjak, prava kupa, zarubljena prava kupa i njihove površine i zapremine.

Sfera i lopta; sfera i ravan. Površina i zapremina lopte.

Vektori (5)

Pravougli koordinatni sistem u prostoru; koordinate vektora. Skalarni i vektorski proizvod vektora.

Analitička geometrija u ravni (22)

Rastojanje dve tačke. Podela duži u datoj razmeri. Površina trougla.

Prava: razni oblici jednačine prave, ugao između dve prave, odstojanje tačke od prave. Linearne nejednačine sa dve nepoznate i njihovi sistemi (grafička interpretacija).

Krive linije drugog reda: kružnica, elipsa, hiperbola, parabola (jednačina, odnos prave i krive linije drugog reda, tangenta).

Matematička indukcija. Nizovi (8)

Matematička indukcija i neke njene primene.

Osnovni pojmovi o nizovima.

Aritmetički niz; geometrijski niz; primene.

Granična vrednost niza.

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Funkcije (14)

Važniji pojmovi o funkcijama jedne promenljive (definisanost, nule, parnost, monotonost, periodičnost).

Pregled elementarnih funkcija.

Granična vrednost funkcije. Neprekidnost funkcije (geometrijski smisao).

Izvod funkcije (17)

Priraštaj funkcije. Izvod funkcije (preko problema tangente i brzine). Osnovne teoreme o izvodu; izvodi elementarnih funkcija.

Ispitivanje funkcija (uz primenu izvoda); grafik funkcije.

Kombinatorika (6)

Osnovna pravila kombinatorike.

Varijacije, permutacije, kombinacije bez ponavljanja.

Verovatnoća i statistika (15)

Slučajni događaji. Verovatnoća. Uslovna verovatnoća i nezavisnost.

Slučajne promenljive. Binomna i normalna raspodela. Srednja vrednost i disperzija.

Populacija, obeležje i uzorak. Osnovni zadaci matematičke statistike. Prikupljanje, sređivanje, grafičko prikazivanje i numerička obrada podataka.

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

Program M 3

Prirodno-matematički smer gimnazije

II razred

(5 časova nedeljno, 185 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Stepenovanje i korenovanje (37)

Stepen čiji je izložilac ceo broj, operacije; decimalni zapis broja u standardnom obliku.

Funkcija y = xn (nN) i njen grafik.

Koren; stepen čiji je izložilac racionalan broj. Osnovne operacije sa korenima.

Kompleksni brojevi i osnovne operacije sa njima.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija (48)

Kvadratna jednačina sa jednom nepoznatom i njeno rešavanje, diskriminanta i priroda rešenja kvadratne jednačine.

Vijetove formule. Rastavljanje kvadratnog trinoma na linearne činioce; primene.

Neke jednačine koje se svode na kvadratne.

Kvadratna funkcija (nule, znak, rašćenje i opadanje, ekstremna vrednost, grafik).

Kvadratne nejednačine.

Sistemi jednačina sa dve nepoznate koji sadrže kvadratnu jednačinu (kvadratna i linearna, dve čisto kvadratne, homogena kvadratna i linearna) - sa grafičkom interpretacijom.

Iracionalne jednačine i nejednačine.

Eksponencijalna i logaritamska funkcija (32)

Eksponencijalna funkcija i njeno ispitivanje (svojstva, grafik).

Jednostavnije eksponencijalne jednačine i nejednačine.

Pojam inverzne funkcije. Pojam logaritma, osnovna svojstva. Logaritamska funkcija i njen grafik.

Osnovna pravila logaritmovanja, antilogaritmovanje. Dekadni logaritmi. Primena logaritama u rešavanju raznih zadataka (uz upotrebu računara).

Jednostavnije logaritamske jednačine i nejednačine.

Trigonometrijske funkcije (56)

Uopštenje pojma ugla; merenje ugla, radijan.

Trigonometrijske funkcije ma kog ugla; vrednosti trigonometrijskih funkcija ma kog ugla, svođenje na prvi kvadrant, periodičnost.

Grafici osnovnih trigonometrijskih funkcija; grafici funkcija oblika: $y=A \sin (ax+b)$ i $y=A \cos (ax+b)$.

Adicione teoreme. Transformacije trigonometrijskih izraza (trigonometrijskih funkcija dvostrukih uglova i poluuglova, transformacije zbira i razlike trigonometrijskih funkcija u proizvod i obrnuto).

Trigonometrijske jednačine i jednostavnije nejednačine.

Sinusna i kosinusna teorema; rešavanje trougla.

Primene trigonometrije (u metričkoj geometriji, fizici, praksi).

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

III razred

(5 časova nedeljno, 180 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Poliedri (25)

Rogalj, triedar. Poliedar, Ojlerova teorema; pravilan poliedar.

Prizma i piramida; ravni preseci prizme i piramide.

Površina poliedra; površina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Zapremina poliedra: zapremina kvadra, Kavaljerijev princip. Zapremina prizme, piramide i zarubljene piramide.

Obrtna tela (20)

Cilindrična i konusna površ, obrtna površ.

Prav valjak, prava kupa i zarubljena prava kupa. Površina i zapremina pravog kružnog valjka, prave kružne kupe i zarubljene kružne kupe.

Sfera i lopta; ravni preseci sfere i lopte. Površina lopte, sferne kalote i pojasa. Zapremina lopte.

Upisana i opisana sfera poliedra, pravog valjka i kupe.

Vektori (15)

Pravougli koordinatni sistem u prostoru, projekcije vektora; koordinate vektora.

Skalarni, vektorski i mešoviti proizvod vektora; determinante drugog i trećeg reda. Neke primene vektora.

Analitička geometrija u ravni (50)

Rastojanje dve tačke. Podela duži u datoj razmeri. Površina trougla.

Prava, razni oblici jednačine prave; ugao između dve prave; rastojanje tačke od prave.

Sistemi linearnih jednačina, Gausov postupak. Sistem linearnih nejednačina sa dve nepoznate i njegova grafička interpretacija; pojam linearnog programiranja.

Krive linije drugog reda: kružnica, elipsa, hiperbola, parabola (jednačine; međusobni odnosi prave i krivih drugog reda, uslov dodira, tangenta; zajednička svojstva).

Matematička indukcija. Nizovi (38)

Matematička indukcija i njene primene.

Elementarna teorija brojeva (deljivost, prosti brojevi, kongruencije).

Osnovni pojmovi o nizovima (definicija, zadavanje, operacije).

Aritmetički niz, geometrijski niz; primene.

Jednostavnije diferencne jednačine.

Granična vrednost niza, svojstva. Broj e.

Kompleksni brojevi i polinomi (20)

Pojam i primeri algebarskih struktura (grupa, prsten, polje).

Polje kompleksnih brojeva. Trigonometrijski oblik kompleksnog broja. Moavrova formula. Neke primene kompleksnih brojeva.

Polinomi nad poljem kompleksnih brojeva. Osnovna teorema algebre i neke njene posledice. Vijetove formule.

Sistemi algebarskih jednačina višeg reda.

NAPOMENA:

Obavezna su četiri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (12)

IV razred

(4 časa nedeljno, 128 časova godišnje)**

Program je istovetan sa programom za IV razred gimnazije opšteg tipa (program M1).

Dodatni rad

Orijentacioni program

I razred

(32 časa godišnje)**

1. **Elementi matematičke logike** (6)

Iskazi i iskazne forme. Logične operacije, iskazne formule. Veza skupovnih i logičkih operacija. Kvantori. Osnovni logički zakoni. Dokaz u matematici: greške u dokazivanju. Relacije i grafovi.

2. **Elementarna teorija brojeva - odabrani zadaci** (6)

Deljivost, prosti brojevi. Euklidov algoritam. Kongruencije. Diofantove jednačine (linearne).

3. **Polinomi** (8)

Identične transformacije polinoma, metod neodređenih koeficijenata. Deljivost polinoma, Bezuova teorema. Dokazivanje nejednakosti.

4. **Racionalni algebarski izrazi, jednačine i nejednačine** (5)

5. **Apsolutna vrednost broja i primene** (4)

Jednačine, nejednačine i funkcije sa apsolutnim vrednostima.

6. **Sistemi linearnih jednačina i nejednačina** (5)

Sistemi linearnih jednačina i nejednačina s više nepoznatih, primene. Rešavanje problema linearnog programiranja (geometrijski pristup, pojam o simpleks-metodu).

7. **Ravne geometrijske figure** (6)

8. **Odabrani dokazni i računski zadaci.** Vektori i njihova primena.

9. **Jednakost mnogouglova** (4)

Razloživa i dopunska jednakost mnogouglova. Boljai-Gervinova teorema. Rezanje i sastavljanje ravnih figura - odabrani zadaci.

10. **Geometrijske konstrukcije u ravni** (8)

Razne metode rešavanja konstruktivnih zadataka (primena izometrijskih transformacija, sličnosti, GMT i dr). Konstrukcije pri ograničenjima (samo lenjirom, samo šestarom, nedostupne tačke).

11. **Inverzija** (4)

12. **Apolonijev problem dodira** (4)

Deset Apolonijevih konstruktivnih zadataka o dodiru kružnica.

13. **Elementi topologije** (4)

Grafovi i neke njihove primene. Topološke invarijante. Rod površi. Ojlerova formula i neke njene primene. Istorijski osvrt.

14. **Logički i kombinatorni zadaci** (5)

Razni načini rešavanja logičkih zadataka (uključujući i aparat iskazne algebre). Prebrojavanje konačnih skupova.

15. **Računari** (8)

Teme po slobodnom izboru.

16. **Odabrani zadaci za takmičenja iz matematike** (6)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan navedenih tema.

II razred

(32 časa godišnje)**

1. **Kvadratne jednačine, funkcije i nejednačine** (4)

2. **Nelinearne Diofantove jednačine** (4)

3. **Iracionalni algebarski izrazi, jednačine i nejednačine** (4)

4. **Eksponencijalni i logaritamski izrazi, jednačine i nejednačine** (4)

5. **Problemi ekstremnih vrednosti** (6)

Elementarne algebarske metode rešavanja problema ekstremnih vrednosti. Rešavanje nekih problema geometrijskim konstrukcijama. Izoperimetarski problem.

6. **Realni brojevi** (4)

Razni pristupi zasnivanju realnih brojeva, operacije s realnim brojevima, približna računanja.

7. **Geometrijske konstrukcije u prostoru** (5)

Prave, ravni i uglovi u prostoru. Paralelna, ortogonalna i centralna projekcija; perspektiva. Prikazivanje prostornih figura crtežom u ravni. Konstrukcije preseka tela.

8. **Odabrana poglavlja trigonometrije** (8)

Trigonometrijski izrazi, jednačine i nejednačine.

Primene trigonometrije (rešavanje trougla, u drugim oblastima, u praksi).

9. **Logičko-kombinatorni i slični nestandardni zadaci** (4)

(Dirihleov princip, kombinatorna geometrija i dr.)

10. **Računarstvo** (8)

Slobodan izbor sadržaja

11. **Odabrani zadaci za matematička takmičenja** (5)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan navedenih tema.

III razred

(32 časa godišnje)**

1. **Poliedri, pravilni poliedri; tetraedar** (6)

Kosa slika, preseci i simetrija poliedra. Pravilni poliedri. Razni zadaci o tetraedru; Pitagorina teorema u prostoru.

2. **Obrtna tela. Kombinovana tela** (4)

3. **Matematička indukcija. Nizovi** (6)

Matematička indukcija. Aritmetički niz, geometrijski niz. Granična vrednost niza. Neke sumacione formule.

4. **Rekurentne formule i neke njihove primene** (4)

Zadavanje niza rekurentnom formulom, Fibonačijev niz. Prostije diferencne jednačine.

5. **Razne primene vektora** (4)

Primene vektora u geometriji, algebri, trigonometriji i dr.

6. **Metod koordinata. Funkcije i grafici** (8)

Koordinate na pravoj, Dekartov koordinatni sistem u ravni, drugi koordinatni sistemi. Opšta ideja koordinata. Transformacije koordinatnih sistema, primene. Važnije funkcije i njihovi grafici, razlomljeno-racionalna funkcija, funkcije s apsolutnim vrednostima. Grafičko rešavanje jednačina i nejednačina, grafičko rešavanje zadataka linearnog programiranja. Primena metoda koordinata na ispitivanje jednačina i nejednačina s parametrima. Formiranje jednačina geometrijskih mesta tačaka u ravni. Koordinatni metod u rešavanju geometrijskih zadataka.

7. **Kompleksni brojevi i polinomi** (6)

Kompleksni brojevi: operacije, geometrijska interpretacija, trigonometrijski oblik; Muavrova formula. Ojlerova formula. Polinomi s kompleksnim koeficijentima, osnovna teorema algebre, Vijetove formule. Neke primene kompleksnih brojeva.

8. **Sistemi jednačina i nejednačina drugog ili višeg reda** (4)

9. **Konusni preseci** (6)

Konusni preseci: geometrijski i analitički pristup.

10. **Sferna geometrija** (8)

Geometrija sfere. Trigonometrija sfere, površina sfernog trougla. Primene u astronomiji, kartografiji, navigaciji i dr.

11. **Logičko-kombinatorni zadaci** (4)

Razni nestandardni i "glavolomni" zadaci (problemi kuglica, matematičko-šahovske "glavolomije", razne matematičke igre, krptografija i dr.).

12. **Računarstvo** (8)

Slobodan izbor sadržaja.

13. **Odabrani zadaci za matematička takmičenja** (6)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan navedenih tema.

IV razred

(30 časova godišnje)**

1. **Matematičke strukture** (4)

Brojevi i operacije, opšti pojam operacije; pojam matematičke strukture, primeri. Grupe geometrijskih transformacija. Pojam o aksiomatskom metodu.

2. **Razvoj i vrste geometrija** (4)

Postanak geometrije. Razne geometrije: euklidske i neeuklidske geometrije, afina i projektivna geometrija.

3. **Kratak pregled istorije matematike** (8)

4. **Funkcije u prirodi i tehnici** (4)

Opterećenje i savijanje grede, sile trenja, radioaktivni raspad materije, spuštanje padobranom, atmosferski pritisak i merenje visine barometrom, količina goriva za raketu, harmonijske oscilacije, klatno, prigušene oscilacije, plima i oseka, spektralna analiza.

5. **Izvod i integral** (8)

Izvod i primena izvoda. Integral i primene integrala. Univerzalna formula (Simpsonova formula). Najprostije diferencijalne jednačine i njihova veza sa integralom, geometrijska interpretacija. Diferencijalne jednačine u fizici, tehnici i dr.

6. **Neprekidnost** (4)

Neprekidne funkcije (geometrijski i analitički smisao). Primena na rešavanje jednačina i nejednačina. Neprekidna preslikavanja, topološka preslikavanja.

7. **Numeričke metode** (5)

Izračunavanje vrednosti izraza; konačne razlike, primene. Određivanje približnih rešenja jednačina: grafički, metodom iteracije i dr.

8. **Elementi kombinatorike i verovatnoće** (8)

Osnovna pravila kombinatorike. Varijacije, permutacije, kombinacije. Binomni obrazac i neke njegove primene. Prostije funkcije generatrise u kombinatorici. Verovatnoća i njeno izračunavanje, uslovna verovatnoća, geometrijska verovatnoća. Bernulijeva shema i dr.

9. **Elementi teorije informacija i osnovi kibernetike** (5)

Informacioni sistemi i osnovne činjenice iz kibernetike.

10. **Matematika u primenama: elementi matematičkog modeliranja** (6)

Pojam matematičkog modela. Linearno i dinamičko modeliranje. Mrežno planiranje. Empirijski modeli. Modeli sistema masovnog opsluživanja. Modeliranje diferencijalnim jednačinama (primeri iz prakse)

11. **Elementi teorije igara** (4)

Pojam igre i strategije igre. Cena igre, matrica igre. Princip minimaksa. Osnovna teorema teorije igara. Primeri.

12. **Računarstvo** (8)

Slobodan izbor sadržaja.

13. **Odabrani zadaci za matematička takmičenja** (4)

Zadaci koji su po svom sadržaju izvan nabrojanih tema.

NAPOMENA:

U svakom razredu treba obraditi 6-8 tema (po izboru nastavnika), zavisno od programa redovne nastave. Naznačeni broj časova za pojedine teme je orijentacioni i može se povećati (smanjiti) za 1 ili 2 časa.

SLOBODNE MATEMATIČKE AKTIVNOSTI

Za rad u okviru slobodne matematičke aktivnosti (sekcije, kluba i sl.), pored nekih tema iz navedenog programa za dodatni rad (koje su pristupačne učenicima), mogu se uzimati i druge teme koje izaberu sami učenici u saradnji sa nastavnikom, a prvenstveno: teme iz istorije matematike, logičko-kombinatorni zadaci, racionalni postupci računanja i transformacija izraza, zanimljive konstrukcije, elementi topologije, razne primene tabela i dijagrama, brojevni sistemi, informatika i računarstvo, matematičke igre i druge matematičke zanimljivosti.

UPUTSTVO ZA PRIMENU PROGRAMA

Za realizaciju ovih programa (M1-M3) gotovo u celini važi zajedničko Didaktičko-metodičko uputstvo za dosadašnje programe matematike za srednje škole u SR Srbiji ("Službeni glasnik SR Srbije - Prosvetni glasnik", br. 1/87).

S obzirom na izvršene izmene u strukturi ovih programa matematike (M1-M3) u odnosu na dosadašnje programe matematike za srednje škole, ovde se daju samo odeljci: Bitne karakteristike programa i Objašnjenja sadržaja programa (Posebne napomene o obradi programskih tema).

Ostali delovi pomenutog Didaktičko-metodičkog uputstva (planiranje i pripremanje za nastavu; tipovi časova matematike; didaktički principi; nastavne metode, oblici i sredstva; domaći zadaci i školski pismeni zadaci; matematički zadaci i razvoj matematičkog mišljenja učenika; dopunski rad; dodatni rad i slobodne matematičke aktivnosti; praćenje i vrednovanje rada i uspeha učenika) ostaju u važnosti pa se nastavnici i autori udžbenika upućuju i obavezuju da ih se pridržavaju.

Bitne karakteristike programa

Osnovne karakteristike programa matematike su: usklađenost sa programom matematike za osnovnu školu; zastupljenost zajedničkih sadržaja iz programa matematike za gimnazije i stručne škole u drugim republikama; logička povezanost sadržaja, posebno sa aspekta razvoja matematike; nastojanje, gde god je to bilo moguće, da sadržaji matematike prethode sadržajima drugih predmeta u kojima se matematika primenjuje; zastupljenost onih elemenata razvoja matematike koji čine osnovu matematičke kulture svih svršenih učenika gimnazije; horizontalna i vertikalna usklađenost između programa matematike za pojedine smerove u gimnaziji (raspored tema po razredima, njihov obim, osnovni zahtevi i sl.).

Programi sadrže gotovo sve elemente dosadašnjih programa matematike koji su bitni za matematičko obrazovanje na ovom stupnju, uz izvesna sažimanja sadržaja i

uspostavljanje adekvatnijeg odnosa između sadržaja programa i fonda časova, s tim što se insistira i na postizanju veće efikasnosti nastave metodičkom obnovom i podesnim strukturiranjem sadržaja. Pri tome je uzet u obzir opštekulturni značaj matematike, tj. da se matematika i njoj svojstven stil mišljenja posmatra i kao bitni element opšte kulture današnjeg čoveka, bez obzira kojom se aktivnošću bavi. Zato se neki sadržaji iz starijih razreda osnovne škole i na ovom uzrastu dalje utvrđuju, produbljuju, dopunjuju i zaokružuju tako da predstavljaju taj neophodni deo savremene opšte kulture obrazovanih ljudi.

Pri izboru sadržaja programa bila je vrlo značajna obrazovna funkcija nastave matematike (sticanje novih matematičkih znanja, podizanje nivoa matematičkog obrazovanja učenika) i njen doprinos daljem osposobljavanju učenika da logički misle i stvaralački pristupaju rešavanju različitih problema, jer takva osposobljenost (zahvaljujući adekvatnim matematičkim sadržajima i metodama) ima široki uticaj na mnogobrojne delatnosti u današnje vreme (a ubuduće će to biti još izraženije) i omogućava kasnije efikasno učenje.

Neodvojiva od obrazovne je i vaspitna funkcija nastave matematike, jer se kod učenika vaspitava pravilno mišljenje i doprinosi izgrađivanju niza pozitivnih osobina ličnosti.

Na ovom stupnju veoma su značajni i praktični ciljevi nastave matematike. To znači da se vodilo računa o primeni matematike u životu, praksi i drugim naučnim oblastima koje učenici na ovom stupnju izučavaju ili će ih učiti kasnije. U znatnijoj meri dolazi do izražaja politehnički aspekt nastave matematike.

Za realizaciju cilja i opštih zadataka nastave matematike na ovom stupnju izabrani sadržaji programa u osnovi su dovoljno pristupačni svim učenicima. Oni takođe mogu i stimulativno delovati na učenike, jer ovi imaju mogućnost da ih usvoje i na nešto višem nivou (veći stepen apstrakcije i generalizacije, sinteze i primene, stvaralačko rešavanje problema). U vezi s tim, strogost u interpretaciji sadržaja treba da bude prisutna u prihvatljivoj meri, uz oslanjanje na matematičku intuiciju i njeno dalje razvijanje, tj. motivacija i intuitivno shvatanje problema treba da prethode strogosti i kritičnosti, a izlaganje gradiva mora biti praćeno dobro odabranim primerima i tek nakon dovoljnog broja urađenih takvih primera treba pristupiti generalisanju pojma, činjenice i sl. Naime, školska matematika ne može biti sasvim formalizovana, tj. izložena isključivo deduktivno. Koliko će ona stroga biti određuju udžbenik i nastavnik matematike (u zavisnosti od fonda časova, sastava odeljenja i predznanja učenika).

OBJAŠNJENJA SADRŽAJA PROGRAMA

(Posebne napomene o obradi programskih tema)

Neke opšte napomene

1. Da bi se ostvario postavljeni cilj nastave matematike, neophodno je u toku nastave uspešno realizovati određene obrazovne, vaspitne i praktične zadatke, istaknute na početku programa.

Uslovi za uspešnu realizaciju programa matematike su: pravilno planiranje i redovno pripremanje nastavnika za izvođenje nastave; celishodno korišćenje fonda časova i dobro organizovan nastavni proces; kombinovana primena savremenih nastavnih metoda i raznovrsnost oblika rada sa učenicima, uz smišljeno odabiranje i pripremanje primera i zadataka i pravilnu upotrebu odgovarajućih nastavnih sredstava, učila i drugog pribora za nastavu matematike. Sve to, na određeni način, treba da odrazi intencije programa: podizanje nivoa nastave i njenu aktuelizaciju, stvaranje uslova u kojima će učenici sopstvenim naporima usvajati trajna i aktivna matematička znanja i osposobljavati se za primenu tih znanja i sticanje novih znanja.

Tako organizovana i izvođena nastava matematike, uz puno intelektualno angažovanje učenika u svim fazama nastavnog procesa, u većoj meri je efikasna i produktivna, a takođe podstiče samoinicijativu učenika u sticanju znanja i doprinosi izgrađivanju radnih navika i podizanju radne kulture učenika (što je i važan vaspitni zadatak nastave). Svojom strukturom matematika tome dosta pogoduje.

U programu je godišnji fond časova za svaki razred razdeljen po temama. Ukupan broj časova koji je naznačen za svaku temu treba shvatiti kao orijentacioni broj u okviru kojeg treba realizovati odgovarajuće sadržaje. Time se nastavniku indirektno ukazuje na obim, dubinu, pa i način interpretacije sadržaja svake teme. Eventualna odstupanja mogu biti za oko 10% od predviđenog fonda časova za temu (zavisno od konkretne situacije).

Po pravilu, teme treba obrađivati jednu za drugom, kako su navedene u programu, mada se ne isključuje i drugačiji redosled.

Ukupan broj časova predviđen za pojedine teme (a samim tim i godišnji fond časova) sam nastavnik (odnosno stručni aktiv nastavnika matematike u školi) raspoređuje po tipovima časova, tj. određuje koliko će uzeti za obradu novih sadržaja, a koliko za utvrđivanje i uvežbavanje, ponavljanje, proveravanje znanja i dr. Po pravilu, taj odnos treba da bude oko 2:3, tj. za obradu novih sadržaja upotrebiti do 40% ukupnog nastavnog vremena, a najmanje 60% za ostalo. Međutim, nijedan čas ne treba utrošiti samo za "predavanje"', tj. za izlaganje novog gradiva treba trošiti najčešće deo nastavnog časa.

2. Realizacija programa matematike, posebno u I razredu, treba da predstavlja prirodan prelaz od nastave u osnovnoj školi i da se zasniva na već stečenim matematičkim znanjima učenika (što omogućava dosta dobra vertikalna povezanost programa matematike u gimnaziji i osnovnoj školi), s tim što objektivna situacija iziskuje izvesno sistematsko utvrđivanje i obnavljanje onih sadržaja iz programa osnovne škole na kojima se zasniva obrada sadržaja u gimnaziji, a to se može postići integrisanjem pojedinih sadržaja iz osnovne škole u obradu novih sadržaja na onom mestu gde je to potrebno i u onoj fazi nastave kada je to aktuelno (obnavljanje na samom času, samostalno

obnavljanje od strane učenika kroz domaći rad i sl.). To od nastavnika zahteva da smišljeno i studiozno planiraju gradivo.

3. U pogledu matematičke terminologije mora postojati kontinuitet u odnosu na korišćenu (propisanu) terminologiju u osnovnoj školi.

4. Radi osavremenjivanja nastave matematike i efikasnijeg usvajanja sadržaja, poželjno je da se obezbedi i prisustvo računarske podrške u nastavi matematike (u početnoj fazi u frontalnom obliku rada i uz korišćenje uzornih demonstracionih programskih aplikacija, ukoliko nema uslova za masovan individualni rad učenika na računaru u okviru nastave matematike).

Objašnjenje sadržaja

Za sva tri programa (M1-M3) daje se zajedničko objašnjenje - uputstvo za realizaciju, s tim što se eventualne razlike koje se odnose na pojedine programe, odnosno sadržaje, navode u odgovarajućem delu Objašnjenja (bilo u samom tekstu ili u fusnotama), kako se veći deo teksta ne bi ponavljao za svaki program odnosno temu.

Ovde se ukratko ukazuje samo na ono što je najbitnije u svakoj temi programa (važni pojmovi, činjenice, ideje, metode i dr.), tj. na ono što, saglasno operativnim zadacima treba imati u prvom planu (osnovni cilj) pri realizaciji sadržaja, bez obzira na broj časova za određenu temu. Naravno, ukoliko je broj časova veći, sadržaji teme treba da budu obrađeni i usvojeni produbljenije i šire. Tako, na primer, teme iz programa M3 za prirodno-matematički smer realizovaće se znatno šire i dublje nego u ostala dva programa. To zavisi, kako od broja časova za temu, tako i od konkretne situacije (sastav učenika i drugi uslovi).

I razred

Logika i skupovi. - Ovu temu treba realizovati kroz ponavljanja, produbljivanja i dopunjavanja onog što su učenici učili u osnovnoj školi. Ovi logičko-skupovni sadržaji (iskaz, formula, logičke i skupovne operacije, osnovni matematički pojmovi, logičko zaključivanje i dokazivanje tvrdnji, relacije i funkcije) su izvesna osnova za viši nivo dedukcije i strogosti u realizaciji ostalih sadržaja programa matematike na ovom stupnju obrazovanja i vaspitanja učenika. Pri tome, naglasak treba da bude na ovladavanju matematičko-logičkim jezikom i razjašnjavanju suštine značajnih matematičkih pojmova i činjenica, bez prevelikih formalizacija.

Važan momenat u sprečavanju formalizma i usmeravanju pažnje u nastavi matematike na suštinska pitanja jeste pravilno shvatanje uloge i mesta logičko-skupovne (pa i geometrijske) terminologije i simbolike. Simbolika treba da se koristi u onoj meri u kojoj olakšava izražavanje i zapise (a ne da ih komplikuje), ušteđuje vreme (a ne da zahteva dodatna objašnjenja), pomaže da se gradivo što bolje razjasni (a ne da otežava njegovo shvatanje).

Elemente kombinatorike dati na jednostavnijim primerima i zadacima, kao primenu osnovnih principa prebrojavanja konačnih skupova. Treba imati u vidu da obradom ovih sadržaja nije završena i izgradnja pojedinih pojmova, jer će se oni dograđivati i u kasnijim programskim temama.

Realni brojevi. - U kraćem pregledu brojeva od prirodnih do realnih, treba izvršiti sistematizaciju znanja o brojevima, stečenog u osnovnoj školi, posebno ističući princip permanencije svojstava računskih operacija. Pri tome posebnu pažnju obratiti na svojstva računskih operacija, kao osnovu za racionalizaciju računanja i transformacije izraza u okviru drugih tema. U zavisnosti od konkretne situacije, ovo se može dati i na nešto višem nivou. Potrebnu pažnju treba posvetiti obradi približnih vrednosti. Pri tome učenik treba da shvati da računanje sa realnim brojevima najčešće znači računanje sa približnim vrednostima.

Proporcionalnost veličina. - Karakteristika ove teme je što u njoj dolazi do izražaja povezivanje i primena raznih matematičkih znanja. Na bazi proširivanja i produbljivanja ranije stečenih znanja, osnovnu pažnju ovde treba posvetiti primeni funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti i proporcija u rešavanju raznih praktičnih zadataka, povezujući to i sa tabličnim i grafičkim prikazivanjem određenih stanja, procesa i pojava.

Uvod u geometriju. - Ovo je uvodna tema u geometriju, naročito u pogledu upoznavanja učenika sa aksiomatskim pristupom izučavanju geometrije (osnovni i izvedeni pojmovi i stavovi, definicije važnijih geometrijskih figura). Polazeći od posebno izabranih aksioma pripadanja, rasporeda i paralelnosti treba na nekoliko jednostavnijih primera upoznati učenike sa suštinom i načinom dokazivanja teorema.

Podudarnost. - Obrada sadržaja iz ove teme (podudarnost, vektori i izometrijske transformacije) treba da bude nastavak onog što se o tome učilo u osnovnoj školi. Oslanjajući se na prethodna znanja učenika o vektoru (iz matematike i fizike), treba taj pojam dograditi do nivoa neophodnog za efikasnu primenu. Takođe, kroz ponavljanje, treba istaći osnovna svojstva svake od izučavanih izometrija i njihovo vršenje, a nešto produbljenije obraditi izometrijske transformacije kao preslikavanja ravni u samu sebe, njihovu klasifikaciju i naročito njihove primene (kao metoda) u dokaznim i konstruktivnim zadacima u vezi sa trouglom, četvorouglom i kružnicom (posebno, gde je to celishodnije u odnosu na druge metode). Korišćenje izometrijskih transformacija ne isključuje dedukciju kao metod dokazivanja (u Euklidovom smislu). Transformacije se koriste u onoj meri u kojoj olakšavaju izučavanje određenih sadržaja geometrije.

Racionalni algebarski izrazi. - Cilj ove teme je da učenici, koristeći upoznata svojstva operacija sa realnim brojevima, konačno ovladaju idejama i postupcima vršenja identičnih transformacija polinoma i algebarskih razlomaka. Pri tome težište treba da bude na raznovrsnosti ideja, svrsi i suštini tih transformacija, a ne na radu sa komplikovanim izrazima. Određenu pažnju valja posvetiti važnijim nejednakostima (dokazivanje i primena: nejednakost između sredina i dr.)

U okviru ove teme treba izvršiti produbljivanje i izvesno proširivanje znanja učenika o linearnim jednačinama i nejednačinama, koja su stekli u osnovnoj školi, ističući pojam ekvivalentnosti jednačina i nejednačina i primenu u njihovom rešavanju. Treba uzimati i primere jednačina u kojima je nepoznata u imeniocu razlomka, kao i one koje sadrže jedan ili dva parametra. U svakom slučaju, treba izbegavati jednačine sa suviše složenim izrazima. Na nekoliko jednostavnijih primera može se pokazati i rešavanje sistema linearnih jednačina sa više od dve nepoznate. U ovoj temi težište treba da bude u primeni jednačina na rešavanje raznih problema. Prilikom obrade nejednačina i sistema nejednačina sa jednom nepoznatom treba se ograničiti samo na one koje ne sadrže parametre. Rešenja nejednačina zapisivati na više načina, opredeljujući se za najcelishodniji, koristeći pri tome prvenstveno uniju i presek skupova.

Sličnost. - U okviru ove teme, pored zasnivanja merenja duži i uglova, (dovodeći u vezu samerljivost duži s karakterom razmere njihovih dužina) i produbljenijeg usvajanja Talesove teoreme (sa primenama), učenici treba da upoznaju homotetiju kao jednu transformaciju ravni koja nije izometrijska, a sličnost kao kompoziciju homotetije i izometrije (odnosno, homotetiju kao transformaciju sličnosti), kao i da uoče praktične primene sličnosti. Posebno treba da shvate suštinu metoda sličnosti u rešavanju računskih i konstruktivnih zadataka. Takođe je značajna primena sličnosti u dokazivanju pojedinih teorema (Pitagorine i dr.). Može se obraditi i odnos površina sličnih mnogouglova (u vidu zadatka). Odgovarajuću pažnju treba posvetiti primeni Pitagorine teoreme u računskim i konstruktivnim zadacima.

Trigonometrija pravouglog trougla. - Učenici treba dobro da shvate veze između stranice i uglova pravouglog trougla (definicije trigonometrijskih funkcija oštrog ugla), njihove posledice i primene. Pri rešavanju pravouglog trougla treba se ograničiti na jednostavnije i raznovrsne zadatke.

II razred

Stepenovanje i korenovanje. - Ovde treba posvetiti punu pažnju usvajanju pojma stepena i korena i savlađivanju operacija sa njima (na karakterističnim, ali ne mnogo složenim zadacima). Od posebnog je značaja relacija a2 = |a|, a takođe i decimalni zapis broja u tzv. standardnom obliku a 10n, gde je 1 a Đ 10 i n Z. Uzimati racionalisanje imenilaca oblika na, a b.

Funkciju y=xn ispitivati samo u nekoliko slučajeva (za n4), sa zaključkom o obliku grafika kada je izložilac n paran i kada je neparan broj. U vezi sa kompleksnim brojevima treba obraditi samo osnovne pojmove i činjenice koje će biti neophodne pri izučavanju sadržaja o kvadratnoj jednačini.

Kvadratna jednačina i kvadratna funkcija. - Sadržaji ove teme značajni su sa stanovišta sistematskog izgrađivanja algebre i praktičnih primena. Treba rešavati i jednačine sa nepoznatom u imeniocu razlomka, koje se svode na kvadratne jednačine, kao i jednostavnije jednačine sa parametrima. Potrebnu pažnju valja posvetiti primeni kvadratnih jednačina i nejednačina u rešavanju raznovrsnih a jednostavnijih problema.

Neophodno je da učenici dobro nauče da skiciraju i "čitaju" grafik kvadratne funkcije. Pri ispitivanju kvadratne funkcije u većoj meri treba koristiti upravo njen grafik (njegovu skicu), ne insistirajući mnogo na određenoj "šemi ispitivanja funkcije" u kojoj crtanje grafika dolazi tek na kraju. Kvadratne nejednačine treba rešavati koristeći znanja o znaku kvadratnog trinoma, kao i znanja o rešavanju linearnih nejednačina. Rešavati samo prostije iracionalne jednačine (po programima M1 i M3).

Eksponencijalna i logaritamska funkcija. - Prilikom obrade ovih funkcija, za uočavanje njihovih svojstava koristiti prvenstveno grafičke interpretacije. Na jednostavnim primerima upoznati određivanje logaritama bez tablica (u cilju produbljivanja pojma logaritma). Logaritmovanje obraditi u meri neophodnoj za praktične primene (uz korišćenje logaritamskih tablica i džepnih računara).

Trigonometrijske funkcije. - Pri definisanju i uočavanju svojstava trigonometrijskih funkcija ma kog ugla u tzv. svođenju na prvi kvadrant treba koristiti trigonometrijsku kružnicu, kao i simetriju (osnu i centralnu). Uporedo sa određivanjem vrednosti trigonometrijskih funkcija, treba rešavati i trigonometrijske jednačine oblika: sin ax=b, cos ax=b, tg ax=b. Učenici treba da shvate da se mnogi naučni i tehnički problemi modeluju trigonometrijskim funkcijama, pa je zato neophodno nastojati da upoznaju osnovna svojstva ovih funkcija, a prvenstveno da umeju skicirati i "čitati" njihove grafike. Posebnu celinu u trigonometrijskim sadržajima predstavljaju adicione teoreme i njihove posledice. One su značajne ne samo za određene identične transformacije u samoj trigonometriji, već i za primene u nekim drugim predmetima. Zato ovoj celini treba posvetiti veliku pažnju i gradivo dobro uvežbati. Upoznavanjem sinusne i kosinusne teoreme učenici treba da shvate da se proširuju mogućnosti primene trigonometrije na rešavanje ma kojeg trougla, kao i na rešavanje raznih problema iz metričke geometrije, fizike i posebno tehničke prakse.

III razred

Poliedri i obrtna tela. - U obradi ovih sadržaja (u stvari, produbljivanju i dopunjavanju znanja koja o njima učenici, već imaju) značajno je da učenici već usvojene osnovne pojmove i činjenice prostorne geometrije umeju uspešno primenjivati u rešavanju zadataka (ne mnogo složenih), uključujući i one praktične prirode (određivanje zapremine modela nekog geometrijskog tela, konkretne građevine ili predmeta, ako unapred nisu dati neophodni podaci i sl.). Učenici treba da "vide" da se izučavana svojstva prostornih figura široko koriste u praksi, astronomiji, fizici, hemiji i dr. Posebnu pažnju treba posvetiti daljem razvijanju logičkog mišljenja i prostornih predstava učenika, čemu u izvesnoj meri može doprineti razumno pozivanje na očiglednost, korišćenje modela (pa i priručnih sredstava) i pravilno skiciranje prostornih figura. Pored daljeg rada na usavršavanju tehnike računanja i transformacija izraza, korisno je povremeno od učenika zahtevati da daju procenu rezultata računskog zadatka. Nizom zadataka može se ilustrovati i činjenica da je često racionalnije i bolje prvo naći rešenje zadatka u "opštem obliku", pa onda zamenjivati date podatke. Mada u programu nije eksplicitno navedeno, može se kao zadatak dati određivanje odnosa površina i odnosa zapremina sličnih poliedara i sličnih obrtnih tela, a takođe i određivanje poluprečnika

upisane ili opisane sfere određenom geometrijskom telu. Obrasci za površinu i zapreminu lopte i njenih delova ne moraju se izvoditi (program M2).

Vektori. - Osnovno u ovoj temi je da učenici upoznaju definiciju i smisao skalarnog, vektorskog i mešovitog proizvoda vektora, kao i koordinate vektora. Od posebnog je značaja koordinatna interpretacija skalarnog, vektorskog i mešovitog proizvoda i njihova primena (određivanje ugla između dva vektora, izračunavanje površine i zapremine figura, neke primene u fizici i dr.)

Analitička geometrija u ravni. - Osnovni cilj u realizaciji ove teme jeste da učenici shvate suštinu koordinatnog metoda i njegovu efikasnu primenu. Posebno, na osnovu svojstava prave i krivih linija drugog reda, učenici treba da umeju formirati njihove jednačine i ispitivati međusobne odnose tih linija. Potrebno je ukazati i na celishodnu primenu analitičkog aparata pri rešavanju određenih zadataka iz geometrije.

U okviru ove teme učenici treba da produbе i prošire znanje o sistemima linearnih jednačina, upoznaju sisteme linearnih nejednačina sa dve nepoznate i upoznaju suštinu problema linearnog programiranja. Ovi sadržaji pružaju mogućnost za povezivanje ranije stečenih znanja o jednačinama, nejednačinama i nekim geometrijskim pojmovima.

Matematička indukcija. Nizovi. - Učenici treba da shvate značaj i suštinu metoda matematičke indukcije kao posebnog i efikasnog metoda u matematici za dokazivanje pojedinih tvrđenja. Ovaj metod treba uvesti i uvežbati pomoću što jednostavnijih primera. Posebno, u prirodno-matematičkom smeru (program M3) povezivanje ovih sadržaja sa transformacijama polinoma omogućava efikasno rešavanje niza raznovrsnih zadataka iz elementarne teorije brojeva - oblasti koja je vrlo prikladna za razvijanje matematičkog jezika i rasuđivanja (dokazi raznih teorema u vezi sa deljivošću i svojstvima celih brojeva, njihovih kvadrata, prostim brojevima, kongruencijama i sl.).

Na podesnim i jednostavnim primerima objasniti pojam niza kao preslikavanja skupa N u skup R uz grafičku intrepretaciju. Kao značajne primere nizova podrobnije obraditi aritmetički niz i geometrijski niz (definicija - osnovno svojstvo, opšti član, zbir prvih n članova). Pojam granične vrednosti beskonačnog niza dati na što jednostavnijim primerima i izvesti obrazac za zbir članova beskonačnog geometrijskog niza, uz ilustrovanje i nekim primerima primene (periodični decimalni razlomci, jednostavniji primeri iz geometrije).

Kompleksni brojevi i polinomi**11)** - Ostvariti dalje proširivanje i produbljivanje znanja učenika o brojevima, posebno kompleksnim, polinomima i jednačinama - sve na podesnim zadacima i primerima primene.

---

11) Samo u programu M3

IV razred

Funkcije. - Ovde treba dopuniti i sistematizovati učenička znanja o funkciji i njenim osnovnim svojstvima, a zatim napraviti pregled elementarnih funkcija. Upoznavanje granične vrednosti i neprekidnosti funkcije treba da bude na osnovu intuitivnog pristupa tim pojmovima. Nije potrebno duže zadržavanje na tehnici određivanja granične vrednosti raznih funkcija, već akcenat treba da bude na nekoliko karakterističnih limesa.

Izvod funkcije. - Prvo učenike treba upoznati sa pojmovima priraštaja nezavisno promenljive i priraštaja funkcije i, polazeći od pojma srednje brzine i problema tangente na krivu, formirati pojam količnika priraštaja funkcije i priraštaja nezavisno promenljive, a zatim definisati izvod funkcije kao graničnu vrednost tog količnika kada priraštaj nezavisno promenljive teži nuli. Ukazati na osnovne teoreme o izvodu i izvode nekih elementarnih funkcija. Uz pojam diferencijala i njegovo geometrijsko značenje treba ukazati i na njegovu primenu kod aproksimacije funkcija. Potrebnu pažnju valja posvetiti ispitivanju funkcija i crtanju njihovih grafika, koristeći izvod funkcije (ne uzimajući suviše komplikovane primere).

Integral*. - Program predviđa da se prvo obradi neodređeni integral, pa je potrebno ukazati na vezu između izvoda i integrala i dati pojam primitivne funkcije. Integraljenje protumačiti kao operaciju koja je inverzna diferenciranju. Pored tablice osnovnih integrala treba pokazati i neke metode integraljenja (metoda zamene i metoda parcijalne integracije). Polazeći od problema površine i rada, doći do pojma određenog integrala kao granične vrednosti zbira beskonačno mnogo beskonačno malih veličina. Ukazati na osnovna svojstva određenog integrala, a akcenat treba da bude na primenama određenog integrala.

---

* Samo u programima M1 i M3

Kombinatorika. - Na osnovu ranije stečenih znanja o prebrojavanju konačnih skupova (osnovni principi) učenici treba da upoznaju suštinu izdvajanja, raspoređivanja i određivanja broja određenih rasporeda, uočavajući razliku između pojedinih vrsta raspoređivanja objekata (na pogodno odabranim primerima), pri čemu je naročito važno da se dobro uvežba prepoznavanje pojedinih vrsta kombinatornih objekata na dovoljnom broju raznovrsnih zadataka. Tek onda treba da uslede odgovarajuće formule za broj varijacija, permutacija i kombinacija. Povezujući binomne koeficijente sa kombinacijama, mogu se pokazati neke primene binomnog obrasca.

Verovatnoća i statistika. - Posle uvođenja pojma slučajnog događaja dati pojam verovatnoće (preko pojma relativne frekvencije i klasičnom definicijom), kao i osnovne teoreme o verovatnoći. Na podesnim primerima treba uvesti pojam slučajne promenljive i ukazati na neke njene numeričke karakteristike i raspodele. Valja istaći ulogu slučajnog uzorka i statističkog eksperimenta, a zatim objasniti način prikupljanja podataka, njihovog prikazivanja i određivanja važnijih statističkih karakteristika.

Fizika

Opšti smer

II razred 12)

(2 časa nedeljno, 74 časa godišnje)** **13)**

_____

12) Program za II razred identičan je sa program za II razred u gimnaziji društveno-jezičkog smera
13) Od godišnjeg broja časova za obradu novih sadržaja - 44, a za obnavljanje i utvrđivanje - 30.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. **Molekulsko-kinetička teorija gasova** (6+3)

1.1. Uvod - merenje brzine molekula. Raspodela molekula po brzinama (1+1)

1.2. Model idealnog gasa. Pritisak gasa (R).

Bojl-Mariotov zakon (P). Temperatura. Jednačina stanja idealnog gasa (P). (2+1)

1.3. Apsolutna nula. Izohorski proces. Šarlov zakon (P). Gasni termometar. Izobarski proces. Gej-Lisakov zakon (P). Avogadrov zakon (P). Bolcmanova konstanta. (2+1)

Demonstracioni ogledi:

1.1. Kretanja molekula (model sa kuglicama, vazdušni jastuk).

1.2. i 1.3. Gasni zakoni (Bojl-Mariotov, Gej-Lisakov, Šarlov).

2. **Termodinamika** (7+3)

2.1. Unutrašnja energija (P). Promena unutrašnje energije (rad, toplota) (P). Količina toplote (P). I princip termodinamike (P). (2+1)

2.2. Rad pri širenju gasa (P). Izoprocesi (R). Toplotni kapacitet i specifična toplota gasova (P). Adijabatski proces. (2+1)

2.3. Povratni i nepovratni procesi (R).

Entropija (P). Drugi princip termodinamike (R). (1+1)

2.4. Toplotni motori. Karnoov ciklus. KKD (koeficijent korisnog dejstva, (P). (2)

Demonstracioni ogledi:

2.2. Adijabatski procesi (kompresija, ekspanzija).

2.3. Povratni i nepovratni procesi.

3. **Osnovi dinamike fluida** (2+1)

3.1. Jednačina kontinuiteta (P). (1)

3.2. Bernulijeva jednačina (R) i njene primene. (1+1)

Demonstracioni ogledi:

3.2. Bernulijeva jednačina (Pitoova cev, Prantlova cev).

4. **Molekulske sile i agregatna stanja** (5+2)

4.1. Molekulske sile. Toplotno širenje čvrstih tela i tečnosti.

Kristali. Elastičnost čvrstih tela. Hukov zakon (P). (2)

4.2. Viskoznost tečnosti. Površinski napon (P). Kapilarne pojave (R) (2+1)

4.3. Fazni prelazi. Dijagrami prelaza. Trojna tačka. Promene unutrašnje energije. (1+1)

Demonstracioni ogledi:

4.1. Toplotno širenje metala (dilatometar). Elastičnost. Plastičnost.

4.2. Kapilarne pojave (uz projekciju). Površinski napon (pomoću lamela od sapunice).

5. **Elektrostatika** (4+2)

5.1. Količina naelektrisanja (P). Elektrostatička sila (P). Kulonov zakon (P). Jačina električnog polja (P). Rad - potencijal. Napon (P). Zakon održanja naelektrisanja (R). (2+1)

5.2. Veza jačine polja i potencijala. Električni kapacitet - kondenzator. Energija elektrostatičkog polja (R). (2+1)

Demonstracioni ogledi:

5.2. Zavisnost kapaciteta od rastojanja ploča kondenzatora (elektro-metar - rasklopni kondenzator).

6. **Stalna električna struja** (11+5)

6.1. Nastajanje električne struje. Napon i EMS (elektromotorna sila). Jačina i gustina struje (P). Omov zakon za deo i za celo kolo (P). Otpor (P). Džulov zakon (P). Kirhofova pravila (R). (5+2)

6.2. Provodljivost elektrolita. Elektrolitička disocijacija (R). Faradejev zakon elektrolize (P). Galvanski element (R). (2+1)

6.3. Termoelektronska emisija. Električna struja u vakuumu (elektronske cevi). Katodna cev (R). (1+1)

6.4. Provodljivost gasova. Jonizacija gasova (R). Joni. Nesamostalno pražnjenje. Udarna jonizacija. Gajgerov brojač (R). Samostalno pražnjenje. Plazma. Plazma u svemiru. Tinjavo pražnjenje. (3+1)

Demonstracioni ogledi:

6.1. Omov zakon za deo i za celo strujno kolo.

6.2. Električna provodljivost elektrolita.

6.3. Demonstraciona katodna cev.

6.4. Pražnjenje u gasu pri snižavanju pritiska gasa.

7. **Magnetno polje** (7+4)

7.1. Uzajamno delovanje paralelnih provodnika sa strujama (definicija ampera). Magnetna sila. Magnetno polje. Vektor indukcije magnetnog polja (P).

Magnetni fluks (P). (2+1)

7.2. Lorencova sila (P). Kretanje čestica s naelektrisanjem u magnetnom polju (Ciklotron). Amperov zakon (P). Princip rada elektromotora i električnih instrumenata. (3+2)

7.3. Magnetici. Dijamagnetizam. Paramagnetizam. Feromagnetizam (Kirijeva tačka). Histerezis. Plazma u magnetnom polju. (2+1)

Demonstracioni ogledi:

7.1. Interakcija dva paralelna provodnika sa strujama

7.2. Delovanje magnetnog polja na elektronski snop - (osciloskopom); Amperov zakon (delovanje magnetnog polja na ram sa strujom). Lorencova sila.

Laboratorijske vežbe (12)

- Merenje koeficijenta površinskog napona.

- Omov zakon.

- Merenje otpora.

- Određivanje modula elastičnosti žice.

III razred 14)

(3 časa nedeljno, 108 godišnje)**15)** **

SADRŽAJI PROGRAMA

_____

14) Program za III razred identičan je sa programom za III razred prirodno-matematičkog smera gimnazije.
15) Od godišnjeg broja časova 70 časova je za obradu novih sadržaja, a 38 časova za utvrđivanje i obnavljanje.

1. **Elektromagnetna indukcija** (7+3)

1.1. Pojava elektromagnetne indukcije. Elektromagnetna indukcija i Lorencova sila (R). Elektromagnetna indukcija u nepokretnom provodniku. Faradejev zakon elektromagnetne indukcije (P). Lencovo pravilo (R). Elektromagnetna indukcija i zakon održanja energije (R). MHD - generator (4+2)

1.2. Samoindukcija (P). Energija magnetnog polja (R). Energija elektromagnetnog polja (R). Betatron. (3+1)

Demonstracioni ogledi:

1.1. Pojava eletromagnetne indukcije (pomoću magneta, kalema i galvanometra) Lencovo pravilo.

2. **Harmonijske oscilacije** (8+4)

2.1. Linearni harmonijski oscilator. Period, frekvencija, amplituda (P). Energija harmonijskog oscilatora (P). Slaganje oscilacija istih frekvencija. Slaganje oscilacija bliskih frekvencija (udari). Modulacija. Razlaganje oscilacija. Spektar (R). (4+2)

2.2. Slobodne oscilacije (matematičko klatno) (P). Fizičko klatno (P). Sopstvena učestanost. Oscilatorno kolo (R). Neprigušene i prigušene oscilacije (R). Energija,

učestanost. Faktor dobrote oscilatornog kola (R). Prinudne oscilacije (R). Rezonancija (R). (4+2)

Demonstracioni ogledi:

2.1. Harmonijske oscilacije (metodom senke).

2.2. Zavisnost perioda od dužine matematičkog klatna. Pojave prigušenih oscilacija. Pojava rezonancije (mehaničke i električne).

3. **Naizmenična struja** (9+3)

3.1. Sinusoidalne promene napona i struje (R). Efektivne vrednosti napona i struje (P). Termogeni, kapacitivni i induktivni otpor u kolu naizmenične struje (P). Omov zakon za kolo naizmenične struje (P). Snaga naizmenične struje (P). (5+2)

3.2. Generatori naizmenične struje (R). Transformator (P).

Pojam o trofaznoj struji (R). Prenos električne energije na daljinu. (4+1)

Demonstracioni ogledi:

3.1. Svojstva termogenog, kapacitivnog i induktivnog otpora.

3.2. Princip rada transformatora.

4. **Talasi u mehanici** (6+2)

4.1. Transverzalni i longitudinalni talasi (R). Brzina talasa (P). Energija i intenzitet talasa (P). Talasna dužina (P). Jednačina talasa (R). Odbijanje i prelamanje talasa (R). (3+1)

4.2. Princip superpozicije (R). Progresivni i stojeći talasi (R). Interferencija i difrakcija talasa (R). (3+1)

Demonstracioni ogledi:

4.1. Vrste talasa (pomoću talasne mašine ili vodene kade). Odbijanje i prelamanje talasa (pomoću vodene kade ili WSP - uređaja).

4.2. Interferencija i difrakcija talasa (pomoću vodene kade ili WSP uređaja).

5. **Akustika** (4+2)

5.1. Izvori zvuka (P). Karakteristike zvuka (P). Prijemnici zvuka (P). Uho. Doplerov efekat (P). Infrazvuk i ultrazvuk (P). (4+2)

Demonstracioni ogledi:

5.1. Svojstva zvučnih izvora (monokord, zvučne viljuške, muzički instrumenti i sl.). Zvučne rezonancije.

6. **Elektromagnetni talasi** (5+1)

6.1. Brzina EM-talasa. Zračenje EM-talasa pri ubrzanom kretanju naelektrisanih čestica (R). Pritisak EM-talasa (P). Skala elektromagnetnih talasa. (2+1)

6.2. Elementi radio-tehnike. Radio-veza i radio. Pojačavanje signala-pojačavač. Televizija. (3)

Demonstracioni ogledi:

6.1. Odbijanje i prelamanje EM-talasa (klistronskim uređajem). Hercovi ogledi.

6.2. Rad pojačavača. Dovođenje u rezonanciju radioprijemnika i radio-odašiljača. Rad televizijskog kineskopa.

7. **Talasna optika** (8+3)

7.1. Emisija svetlosti; talasni paket; talasni vektor. Monohromatičnost i koherentnost svetlosti. Interferencija svetlosti (R). Rastojanje među interferencionim maksimumima (P). Majkelsonov interferometar i njegove primene. (3+1)

7.2. Difrakcija svetlosti: na jednom otvoru, na jednoj pukotini. Difrakciona rešetka (R). Ugaona širina glavnog maksimuma. Moć razlaganja difrakcione rešetke (R). Pojam o difrakciji X-zraka. Holografija (R). (3+1)

7.3. Polarizacija talasa. Polarizovana i prirodna svetlost. Polarizator - analizator. Malusov i Brusterov zakon (R). Dvojno prelamanje. Veštačka optička anizotropija. Obrtanje ravni polarizacije (R). (2+1)

Demonstracioni ogledi:

7.1. Interferencija svetlosti na Frenelovoj biprizmi (pomoću laserske svetlosti).

7.2. Difrakcija svetlosti na oštroj ivici, pukotini i tankoj žici (pomoću laserske svetlosti).

7.3. Polarizacija svetlosti (pomoću polarizacionih filtera); fotoelastičnost (u polarizovanoj svetlosti).

8. **Disperzija i apsorpcija svetlosti** (4+1)

8.1. Uzajamno delovanje EM-talasa i supstancijalnih sredina. Prelamanje svetlosti - indeks prelamanja (P). Totalna unutrašnja refleksija (R). Disperzija svetlosti (anomalna i normalna). Razlaganje bele svetlosti na spektar i slaganje komponente (R). Rasejanje i apsorpcija svetlosti. Fazna i grupna brzina svetlosti. Merenje brzine svetlosti (R). Doplerov efekat u optici (P). (4+1)

Demonstracioni ogledi:

8.1. Disperzija bele svetlosti (pomoću staklene prizme).

9. **Geometrijska optika** (5+3)

9.1. Uslovi primene modela geometrijske optike (R). Sferna ogledala (P). Geometrijska konstrukcija likova kod ogledala (P). Prelamanje svetlosti kroz prizmu i planparalelnu ploču (R). (2+1)

9.2. Prelamanje svetlosti kroz tanka i debela sočiva (P). Konstrukcija likova kod sočiva (P). Nedostaci sočiva (R). (3+2)

Demonstracioni ogledi:

9.1. Totalna refleksija; Zakon prelamanja svetlosti. Formiranje lika kod ogledala.

9.2. Formiranje lika kod sočiva.

10. **Fotometrija** (3+1)

10.1. Energija svetlosti (zakon o održanju energije) (R). Fotometrijski odnosi i veličine. Fotometri. Objektivne (energijske) veličine (P). Vizuelne fotometrijske veličine (P). (3+1)

11. **Optički instrumenti** (5+3)

11.1. Osnovni pojmovi (vidni ugao, uvećanje, objektiv; okular) (R). Oko (R). Lupa (P). Mikroskop (P). Teleskop (P). O konstrukciji likova kod optičkih instrumenata (R). Granica primenljivosti optičkih instrumenata (R). Spektralni aparati (R) (5+3)

Laboratorijske vežbe (18)

- Naponi u RLC - kolu (osciloskopom).

- Merenje brzine zvuka u vazduhu (osciloskopom).

- Rezonancija vazdušnog stuba u staklenoj cevi (određivanje frekvencije).

- Merenje talasne dužine difrakcionom rešetkom.

- Određivanje žižne daljine sočiva na optičkoj klupi.

- Fotometrija (I ~ 1/r2).

- Određivanje uvećanja mikroskopa.

- Obrtanje ravni polarizacije (polarimetrija).

IV razred 16)

(dva časa nedeljno, 64 godišnje)**17)****

---

16) Program za IV razred identičan je sa programom za IV razred gimnazije društveno-jezičkog smera.
17) Od ukupnog godišnjeg fonda časova 36 časova je za obradu novih sadržaja a 28 časova za utvrđivanje i obnavljanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. **Relativistička fizika** (4+1)

1.1. Osnovni postulati specijalne teorije relativnosti (R). Relativistički karakter vremena (P). Vremenski interval između dva događaja (P). Relativistički karakter dužine (P). Granični karakter brzine svetlosti (2)

1.2. Relativistička masa i impulsi (P). Veza ukupne energije i relativističke mase (P). Zakon održanja mase i energije (R). Pojam o opštoj teoriji relativnosti. (2+1)

2. **Toplotno zračenje i kvantna priroda elektromagnetnog zračenja.** (4+1)

2.1. Toplotno zračenje i zakoni zračenja apsolutno crnog tela (P). Plankov kvant zračenja. (2)

2.2. Fotoefekat (R). Zakon fotoefekta (P). Masa i impuls fotona (P). (2+1)

Demonstracioni ogledi:

2.2. Fotoefekat (pomoću fotoćelije)

3. **Talasna svojstva čestica i pojam o kvantnoj mehanici** (4+2)

3.1. Čestično-talasni dualizam - svojstvo čestica. Talasna svojstva elektrona. De Brojlijeva relacija (P). Difrakcija elektrona. Elektronski mikroskop (2+1)

3.2. Talasna funkcija Hajzenbergova relacija neodređenosti. Misaoni ogled (2+1)

4. **Kvantna teorija vodonikovog atoma** (5+1)

4.1. Spektar vodonikovog atoma. Borovi postulati (P). Kvantovanje energije (P). Frank-Hercov ogled (2+1)

4.2. Kvantni brojevi i njihov fizički smisao (na primeru vodonikovog atoma) (R). Štern-Gerahov ogled (R). Paulijev princip (P). Periodni sistem elemenata (3)

5. **Fizika čvrstog stanja** (5+2)

5.1. Zonska teorija kristala. Osnovne fizičke ideje. (1)

5.2. Kvantna teorija provodljivosti metala. Superprovodljivost (2+1)

5.3. Svojstva poluprovodnika. Primene poluprovodnika (2+1)

Demonstracioni ogledi:

5.3. Diode. Fotootpornici.

6. **Indukovano zračenje. Laseri.** (3+1)

6.1. Spontana i stimulisana emisija zračenja. (R). Laseri (R). Primena lasera. (3+1)

7. **Fizika atomskog jezgra** (10+3)

7.1. Masa i naelektrisanje jezgra (R). Spin i magnetni moment jezgra (R). Energija veze (P). Defekt mase (P). Nuklearne sile (R). Dimenzije jezgra (R). (2+1)

7.2. Prirodna radioaktivnost. Zakon radioaktivnog raspada (P). Aktivnost (P). Merenje aktivnosti (R). Eksperimentalne metode proučavanja radioaktivnih pojava (R). Alfa-raspad. Gama-raspad. Beta-raspad. (4+1)

7.3. Protoni i neutroni. Veštačka radioaktivnost (R). Anihilacija i kreacija parova (pozitron-elektron) (R). Svojstva nuklearnih reakcija. Interakcija neutrona sa jezgrom (R). Transuranski element. Fisija (R). Lančana reakcija. Nuklearni reaktori (R). Fuzija (R). Nuklearne reakcije kao izvori zvezdane energije. Nuklearne i termonuklearne bombe. Zaštita od nuklearnog zračenja. (4+1)

8. **Fizika elementarnih čestica** (3+1)

8.1. Kosmičko zračenje. Mioni. Tau-lepton. Pioni. Kaoni. Hiperoni. Antičestice. Hipoteza kvarkova. Partoni. Struktura nukleona. (3+1)

9. **Pojam o astronomiji** (5)

9.1. Predmet i metode istraživanja astronomije (1).

9.2. Struktura vasione (Sunčev sistem, galaktika i vasiona) (2)

9.3. Poreklo i razvoj nebeskih tela (kosmogonija) (2)

10. **Zaključno razmatranje** (1)

10.1. Vrste interakcija čestica u prirodi. Osnovni zakoni prirode.(1)

Laboratorijske vežbe (8)

- Karakteristike diode i tranzistora.

- Merenje aktivnosti i KCl.

- Detekcija radioaktivnog zračenja.

Društveno-jezički smer

III razred

(2 časa nedeljno, 72 godišnje)**18)****

_____

18) Od godišnjeg fonda časova 42 časa je za obradu novih sadržaja a za utvrđivanje i obnavljanje 30 časova.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. **Elektromagnetna indukcija** (5+2)

1.1. Pojava EM - indukcije, Faradejev zakon EM-indukcije (P). Lencovo pravilo. Samoindukcija (P). Energija magnetnog polja (R). MHD - generator. Betatron. (5+2)

Demonstracioni ogledi:

1.1. Pojava elektromagnetne indukcije (pomoću magneta, kalema i galvanometra).

2. **Harmonijske oscilacije** (5+2)

2.1. Harmonijski oscilator. Period, frekvencija amplituda (P). Energija, oscilatora (P). Slaganje i razlaganje oscilacija. Spektar. Slobodne oscilacije. Matematičko klatno (P). Prinudne oscilacije. Rezonancija (R) (5+2)

3. **Naizmenična struja** (5+2)

3.1. Oscilovanje napona i struje. Omov zakon za kolo naizmenične struje (P). Snaga naizmenične struje (P). Generator naizmenične struje. Transformator (P). Prenos električne energije na daljinu (5+2)

Demonstracioni ogledi:

3.1. Svojstva aktivnog i reaktivnog otpora. Demonstracioni transformator.

4. **Vrste talasa** (5+3)

4.1. Poprečni i uzdužni talasi. Talasna dužina (P). Brzina talasa (P). Odbijanje i prelamanje talasa. Superpozicija talasa (R). Stojeći talasi. Pojam o interferenciji i difrakciji talasa (5+3)

Demonstracioni ogledi:

4.1. Vrste talasa (pomoću talasne mašine). Odbijanje, prelamanje, interferencija i difrakcija talasa (pomoću vodene kade).

5. **Pojam o akustici** (3+2)

5.1. Izvori zvuka. Karakteristike zvuka (P). Prijemnici zvuka. Infrazvuk i ultrazvuk (R). Doplerov efekat. (3+2)

Demonstracioni ogledi:

5.1. Svojstva zvučnih izvora. Zvučna rezonancija.

6. **Elektromagnetni talasi** (4+1)

6.1. Brzina EM - talasa. Zračenje EM - talasa. Skala EM-talasa. Principi radio-tehnike. Pojačavanje signala. Televizija. (4+1)

Demonstracioni ogledi:

6.1. Hercovi ogledi. Rad pojačavača.

7. **Talasna optika** (4+2)

7.1. Interferencija i difrakcija svetlosti. Majkelsonov interferometar. Polarizacija svetlosti. (4+2)

Demonstracioni ogledi:

7.1. Interferencija i difrakcija svetlosti (pomoću lasera). Polarizacija svetlosti (polarizacionim filtrima).

8. **Disperzija svetlosti** (3+2)

8.1. Indeks prelamanja. Disperzija bele svetlosti pomoću staklene prizme. Merenje brzine svetlosti. Doplerov efekat u optici (3+2)

Demonstracioni ogledi:

8.1. Razlaganje bele svetlosti na spektar (staklenom prizmom).

9. **Geometrijska optika** (7+3)

9.1. Ogledala (sferna) i konstrukcija likova (P). Prelamanje svetlosti kroz prizmu i sočiva (P). Konstrukcija likova (P). Oko, lupa i mikroskop (likovi, uvećanja) (P). (7+3)

Demonstracioni ogledi:

9.1. Formiranje likova kod ogledala i kod sočiva.

9.2. Upotreba optičkih instrumenata.

10. **Fotometrija** (3+1)

10.1. Fotometrijski odnosi i veličine. Objektivne (energijske) veličine (P). Vizuelne fotometrijske veličine (P). (3+1)

Laboratorijske vežbe (8)

- Merenje brzine zvuka (osciloskopom) u vazduhu;

- Merenje talasne dužine svetlosti difrakcionom rešetkom;

- Određivanje žižne daljine sočiva na optičkoj klupi.

Prirodno-matematički smer

II razred

(3 časa nedeljno, 111 godišnje)**19)****

_____

19) Od godišnjeg broja časova 68 časova je za obradu novih sadržaja a 43 za obnavljanje i utvrđivanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. **Molekulsko-kinetička teorija gasova** (11+4)

1.1. Uvod. Merenje brzine molekula. Raspodela molekula po brzinama. Dužina slobodnog puta molekula (R). Zakon difuzije. (R) (3+1)

1.2. Model idealnog gasa. Pritisak gasa ($p = \frac{2}{3} noE$) (R).

Bojl-Mariotov zakon (P). Temperatura. Jednačina stanja idealnog gasa (P). (4+2)

1.3. Apsolutna nula. Izohorski proces. Šarlov zakon (P). Gasni termometar. Izobarski proces. Gej-Lisakov zakon (P). Avogadrov zakon (P). Bolcmanova konstanta. (Raspodela molekula u polju sila). (4+1)

Demonstracioni ogledi:

1.1. Kretanje molekula (vazdušni jastuk). (Model sa kuglicama).

1.2. i 1.3. Osnovni gasni zakoni (Bojl-Mariotov, Šarlov, Gej-Lisakov).

2. **Termodinamika** (16+6)

2.1. Uvod. Unutrašnja energija (R). Promena unutrašnje energije rad, toplotna razmena (R). Količina toplote (P). Prvi princip termodinamike (P). Primena I principa na idealni gas. (4+2)

2.2. Rad pri širenju idealnog gasa (P). Izotermski proces, izobarski i izohorski proces (R). Toplotni kapacitet i specifična toplota gasova (P). Adijabatski proces (R). (4+2)

2.3. Kvazistatički procesi. Reverzibilni (povratni) i ireverzibilni (nepovratni) procesi. Nepovratnost i statistika. Termodinamička verovatnoća. Entropija (P) i njeno statističko tumačenje. Drugi princip termodinamike (P). Statistički smisao drugog principa. (4+1)

2.4. Toplotni motori (princip rada i energetski bilans) (R). Karnoov ciklus. (R). K.K.D. (koeficijent korisnog dejstva) (P). Uređaji za hlađenje i toplotne pumpe (R). (4+1)

Demonstracioni ogledi:

2.2. Adijabatski procesi (kompresija, ekspanzija)

2.3. Povratni i nepovratni procesi. Statistička raspodela (Galtonova daska).

3. **Osnovi dinamike fluida** (4+1)

3.1. Fizički parametri idealnog gasa (tečnosti) pri kretanju. Jednačina kontinuiteta (P). (1)

3.2. Bernulijeva jednačina (P). Primene Bernulijeve jednačine. (3+1)

Demonstracioni ogledi:

3.2. Bernulijeva jednačina (Pitoova cev, Prantlova cev, Bernulijeva cev)

4. **Molekulske sile i agregatna stanja** (9+3)

4.1. Molekulske sile (potencijalne krive). Toplotno širenje čvrstih tela i tečnosti. Struktura čvrstih tela (kristali). Elastičnost čvrstih tela. Hukov zakon (P). (3+1)

4.2. Viskoznost u tečnosti. Njutnov i Stoksov zakon (R). Energija površinskog sloja i površinski napon tečnosti (P). Kapilarna pojava (R). (3+1)

4.3. Fazni prelazi. Promena agregatnog stanja. Dijagrami prelaza: tečnost-gas, kristal-tečnost, kristal-kristal. Trajna tačka. Promene unutrašnje energije i entropije pri faznim prelazima. Metastabilno stanje. Kondenzacija. Ključanje. Likvefakcija gasova. (3+1)

Demonstracioni ogledi:

4.1. Toplotno širenje metala (dilatometar). Elastičnost, plastičnost.

4.2. Kapilarne pojave (uz projekciju). Površinski napon (pomoću lamela od sapunice i na druge načine).

5. **Elektrostatika** (6+2)

5.1. Uvod. Količina naelektrisanja (P). Elektrostatička sila (P) Kulonov zakon (P). Jačina elektrostatičkog polja (P). Rad u elektrostatičkom polju (P). Potencijal. Napon (P). Zakon održanja naelektrisanja (R) (3+1)

5.2. Linije sile (Fluks). Veza jačine polja i potencijala (R). Električni kapacitet (ravan i kondenzator). (P). Energija elektrostatičkog polja (P). Provodnik u električnom polju. Električni dipol. Polje u dielektriku. Dielektrična propustljivost. Vektor polarizacije. Energija polja u dielektriku (R). (3+1)

Demonstracioni ogledi:

5.1. Linije električnog polja (elektrolitička kada).

5.2. Zavisnost kapaciteta od rastojanja ploča kondenzatora i od dielektrika (elektrometar, rasklopni kondenzator).

6. **Stalna električna struja** (15+6)

6.1. Uslovi nastajanja električne struje. Napon i elektromotorna sila. Jačina i gustina struje (P). Omov zakon za deo kola i za celo kolo (P). Otpor (P). Kirhofova pravila (P). Džul-Lencov zakon (P). (5+2)

6.2. Provodljivost čvrstih tela (elektronska teorija). Omov i Džulov zakon na osnovu elektronske provodljivosti metala (R). Poluprovodnici. Provodljivost poluprovodnika. Kontaktni potencijali. Termoelektrične pojave. (3+1)

6.3. Elektrolitička disocijacija. Omov zakon i provodljivost elektrolita. Faradejevi zakoni elektrolize (P). Galvanski elementi (R). (2+1)

6.4. Termoelektronska emisija. Električna struja u vakuumu (ilustracija na elektronskim cevima). Katodna cev (R). (2+1)

6.5. Provodljivost gasova. Jonizacija gasova (R). Rekombinacija jona (R). Nesamostalno pražnjenje. Udarna jonizacija. Gajger-Milerov brojač (R). Samostalno pražnjenje. Plazma. Tinjavo pražnjenje. (3+1)

Demonstracioni ogledi:

6.1. Omov zakon za deo i za celo strujno kolo.

6.3. Električna provodljivost elektrolita.

6.4. Demonstraciona katodna cev (način rada).

6.5. Pražnjenje u gasu pri snižavanju pritiska gasa.

7. **Magnetno polje** (10+4)

7.1. Uzajamno delovanje dva pravolinijska provodnika sa strujama. (Definicija Ampera). Magnetna sila. Interakcija naelektrisanja u kretanju. Magnetno polje. Vektor indukcije magnetnog polja. (P). Linije indukcije. Magnetni fluks (P). Magnetni moment (R). Jačina magnetnog polja (R). (3+1)

7.2. Lorencova sila (P). Kretanje naelektrisanih čestica u magnetnom polju (određivanje znaka naelektrisanja čestica, ciklotron) (R). Specifično naelektrisanje jona i elektrona.

Provodnik sa strujom u magnetnom polju. Amperov zakon (P). Pravougaoni ram u magnetnom polju (princip rada elektromotora i električnih instrumenata) (R). (4+2)

7.3. Magnetnici. Magnetni moment atoma (R). Veličine koje karakterišu magnetno polje u supstanciji. Dijamagnetizam i paramagnetizam. Feromagnetizam (Kirijeva tačka). Histerizis (R). Plazma u magnetnom polju. (3+1)

Demonstracioni ogledi:

7.1. Interakcija dva paralelna provodnika sa strujama. Magnetne linije sile provodnika sa strujom.

7.2. Delovanje magnetnog polja na elektronski mlaz (osciloskopom). Amperov zakon, (delovanje magnetnog polja na ram sa strujom). Lorencova sila.

Laboratorijske vežbe (14)

- Određivanje Avogadrovog broja Rejlejevim ogledom.

- Merenje koeficijenta površinskog napona.

- Upoznavanje Omovog zakona.

- Merenje otpora Vitstonovim mostom.

- Određivanje modula elastičnosti žice.

- Rad sa osciloskopom (magnetni histerezis).

IV razred

(4 časa nedeljno, 160 godišnje)**20)****

_____

20) Od ukupnog fonda časova predviđenih za IV razred 128 časova je namenjeno za izučavanje sadržaja fizike.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. **Relativistička fizika** (6+2)

1.1. Osnovni postulati specijalne teorije relativnosti (R).

Relativistički karakter vremena (P). Relativističke transformacije koordinata (P). Relativistički zakon saniranja brzina (R). Vremenski interval između dva događaja (P).

Istovremenost i vremenski interval između uzroka i posledica (R). Relativistički karakter dužine (P). Granični karakter brzine svetlosti. (3+1).

1.2. Relativistička masa i impuls (P). Ukupna i kinetička energija (P). Veza relativističke energije i impulsa (P). Unutrašnja energija (R). Zakon održanja mase i energije (P). Pojam o opštoj teoriji relativnosti (Veza svojstava prostora i rasporeda masa). (3+1)

2. **Toplotno zračenje i kvantna priroda elektromagnetnog zračenja** (6+3)

2.1. Toplotno zračenje (R). Zakoni zračenja apsolutno crnog tela (P). Plankova teorija zračenja (R). (3+1)

2.2. Fotoelektrični efekat (R). Zakoni spoljašnjeg fotoefekta (P). Kvantna priroda svetlosti. Masa i impuls fotona (P). Pritisak svetlosti (R). Komptonov efekat (R). Korpuskularnotalasni dualizam svetlosti. (4+2)

Demonstracioni ogledi:

2.2. Fotoefekat (pomoću fotoćelije).

3. **Talasna svojstva čestica i pojma o kvantnoj mehanici** (6+3)

3.1. Čestično-talasni dualizam - svojstvo čestica. Talasna svojstva elektrona, neutrona, atoma i molekula. De Brojlijeva relacija (R). Fizički smisao De Brojlijevih talasa. Elektronski mikroskop (R). (3+1)

3.2. Talasna funkcija. Relacije neodređenosti (Hajzenberg) (R). Kretanje slobodnih čestica (R). Čestica u potencijalnoj jami (R). Linearni harmonijski oscilator (R). Prolaz kroz potencijalnu barijeru (R). (3+2)

4. **Kvantna teorija atoma** (10+5)

4.1. Raderfordov model atoma. Diskretni spektar atoma vodonika. Borovi postulati (P). Kvantovanje energije (P). Frank-Hercov ogled (R). (3+2)

4.2. Kvantovanje energije elektrona u vodonikovom atomu (P). Kvantovanje momenta impulsa (P). Fizički smisao "borovskih orbita". Prostorno kvantovanje (P). Spin elektrona (P). Štern-Gerlahov ogled (R). (3+1)

4.3. Paulijev princip (P). Struktura periodnog sistema elemenata (R). Zakočno i karakteristično rendgensko zračenje (R). (4+2)

5. **Molekulska struktura i spektri** (3+1)

5.1. Opšte odlike hemijskih veza (Jonska i kovalentna veza) (R). Molekulski spektri (R). (3+1)

6. **Fizika čvrstog stanja** (10+4)

6.1. Zonska teorija kristala. Cepanje energijskih nivoa unutrašnjih i valentnih elektrona. Energijske zone u čvrstom telu. Zonski i međuzonski prelazi elektrona. Zonska teorija metala i dielektrika. (2+1)

6.2. Provodljivost metala. Kvantovanje energije elektrona u metalu. Fermijev nivo za elektrone u metalu. Raspodela elektrona po energijama u metalu. Kvantna teorija provodljivosti metala. Superprovodljivost. (3+1)

6.3. Svojstva poluprovodnika. Sopstvena provodljivost poluprovodnika. Primesna provodljivost poluprovodnika. Poluprovodnici p i n - tipa. Kontaktne pojave na granici metala. Usmeravanje na granici metal-poluprovodnik. Usmeravanje na granici p-n spoja. Tranzistori. Fotootpornici. Poluprovodničke diode (fotodiode). (5+2)

Demonstracioni ogledi:

Diode. Fotoprovodnici.

7. **Indukovano zračenje. Laseri** (5+3)

7.1. Luminiscencija. Indukovano zračenje. Spontana i stimulisana emisija zračenja (R). Negativna apsorpcija (R). Vrste lasera. (R). Primena lasera. (5+3)

8. **Fizika atomskog jezgra** (16+7)

8.1. Masa i naelektrisanje jezgra (R). Spin i magnetni momenti jezgra (R). Struktura jezgra. Energija veze (P). Defekt mase (P). Nuklearne sile (R). Dimenzije jezgra (R). Modeli jezgra. (4+1)

8.2. Prirodna radioaktivnost. Zakon radioaktivnog raspada (P). Aktivnost (P). Merenje aktivnosti (P). Statistički karakter raspada (R). Eksperimentalne metode proučavanja radioaktivnih pojava (R). Teorija a - raspada. Gama-zračenje. Mesbauerov efekt. b - raspad. (6+3)

8.3. Otkriće protona i neutrona. Veštačka radioaktivnost (R). Anihilacija i kreacija elektronsko-pozitronskih parova (P). Opšta svojstva nuklearnih reakcija (R). Interakcije neutrona sa jezgrom (P). Transuranski elementi. Fisija (R). Energija aktivacije (P). Lančana reakcija (R). Nuklearni reaktori (R). Termonuklearne reakcije (P). Konfiniranje plazme (R). Nuklearne i termonuklearne bombe. Zaštita od nuklearnog zračenja. (6+3)

9. **Fizika elementarnih čestica** (5+2)

9.1. Kosmičko zračenje. Mioni. Tau-lepton. Pioni. Kaoni. Hiperoni. Klasifikacija elementarnih čestica. Antičestice. Hipoteza kvarkova. Partoni. Struktura nukleona. (5+2)

10. **Zaključno razmatranje** (2)

10.1. Vrste interakcije čestica u prirodi. Zakoni prirode. (2)

Laboratorijske vežbe (17)

- Ugaona divergencija laserskog snopa.

- Kalibracija spektroskopa i identifikacija vodonikovog spektra.

- Karakteristike diode i tranzistora.

- Merenja aktivnosti KC1.

- Detekcija radioaktivnog zračenja.

- Provera zavisnosti $I @ \frac{1}{r2}$ za gama-zračenja.

- Određivanje Plankove konstante.

Astronomija

(32 časa godišnje)**21)****

---

21) Časovi za ostvarivanje sadržaja astronomije obuhvaćeni su ukupnim brojem časova za ostvarivanje programa fizike.

Cilj i zadaci

Cilj nastave astronomije je da učenici upoznaju nebeska tela i pojave u vasioni.

Zadaci nastave astronomije su da učenici:

- stiču znanja o kosmosu i osnovnim zakonima makrosveta;

- shvate univerzalnost zakona prirode;

- stiču savremena znanja o vasioni i metodama koje su omogućile sticanje tog znanja;

- razviju radoznalost i interesovanje za svet koji ih okružuje;

- razviju kritički duh i smisao za egzaktno mišljenje;

- navikavaju se da primenjuju znanje stečeno u drugim naukama (fizici, matematici i dr.);

- navikavaju se da samostalno zaključuju na osnovu stečenog znanja i osposobe se za apstraktno mišljenje razvijanjem smisla za osnovne prirodne nauke;

- razviju smisao za orijentaciju u prostoru i vremenu;

- upoznaju se sa izvorima energije i mogućnostima njihovog korišćenja;

- osposobe se za kvalitativno i kvantitativno rešavanje astronomskih problema i zadataka.

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod (1)

Predmet proučavanja i specifičnosti astronomije. Interdisciplinarnost. Kratak pregled istorijskog razvoja. Mogućnost izučavanja sa Zemlje. Uloga kosmičkih letova u današnjoj astronomiji.

Nebo, prostor i vreme (3+1)

Orijentacija na nebu. Sazvežđe. Nebeska sfera, njeno prividno obrtanje i Zemljina rotacija. Horizontski i ekvatorski koordinatni sistem. Prividno Sunčevo godišnje kretanje i njegove posledice (ekliptika, zodijak). Dokazi Zemljine rotacije i revolucije. Vreme (jedinica, zvezdano, srednje, građansko, svetsko, ukazno). Kalendari.

Gravitaciona dejstva (2+1)

Prividna planetska kretanja. Heliocentrički sistem. Keplerovi zakoni. Njutnov zakon gravitacije. Plimsko dejstvo.

Daljine i veličine nebeskih tela (1+1)

Paralaksa. Astronomske jedinice za daljinu. Osnovne metode određivanja veličine nebeskih tela.

Zračenje nebeskih tela (2+1)

Spektar zračenja nebeskih tela. Uticaj hemijskog sastava i fizičkih uslova na izgled spektra. Toplotni i netoplotni mehanizmi zračenja. Izračunavanje radijalnih brzina nebeskih tela. Astronomske fotometrijske jedinice (prividne i apsolutne zvezdane veličine) i njihova veza sa fizičkim jedinicama. Uticaj Zemljine atmosfere na primanje zračenja nebeskih tela (apsorpcija, disperzija i refrakcija).

Astronomski instrumenti (3+1)

Refraktori. Reflektori. Prijemnica zračenja. Osnovne karakteristike teleskopa (razdvojna moć, sabirna moć, uvećanje i postavljanje teleskopa). Interferometri. Radio-teleskopi. Primena lasera u astronomiji.

Zvezde (3+2)

Fizičke karakteristike i tipovi zvezda. H-R dijagram. Kretanje zvezda. Dvojne i višestruke zvezde. Određivanje zvezdanih masa, prečnika i temperatura. Zvezdana jata. Promenljive zvezde. Međuzvezdana materija. Izvori zvezdane energije. Evolucija zvezda.

Galaksije (3+1)

Mlečni put. Struktura i rotacija galaksije. Vrste galaksija. Hablov zakon. Kvazari. Reliktno zračenje. Kosmološke hipoteze.

Sunce (2+1)

Karakteristike mirnog Sunca. Sunčeva aktivnost (pege, protuberance, erupcije). Geofizičke posledice.

Sunčev sistem (2+1)

Osnovne karakteristike Sunčevog sistema. Planete Zemljinog tipa. Planetoidi. Sateliti. Komete, meteori i meteoriti. Evolucija Sunčevog sistema.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

ASTRONOMIJA

Koncept nastavnog programa astronomije, izbor sadržaja predmeta i njegove podele je određen sledećim postavkama:

- astronomija se u ovom razredu javlja prvi put kao nastavna oblast;

- učeniku se daje savremena slika vasione;

- posvećuje se posebna pažnja stvaranju naučne slike sveta i osnovnim pedagoško-didaktičkim zahtevima;

- program sadrži 11 nastavnih celina, a svaka od njih sadrži neophodan broj manjih delova;

- za svaku celinu je dat orijentacioni broj časova teorijske nastave i časova utvrđivanja gradiva. U taj broj su uključeni praktična i demonstraciona nastava, izrada računskih zadataka i dve jednočasovne školske pismene vežbe. Praktična i demonstraciona nastava

se, po prirodi stvari, mora izvoditi po vedrom vremenu, najvećim delom u noćnim časovima, što iziskuje posebne termine:

- za praktičnu i demonstracionu nastavu potrebna su sledeća nastavna sredstva: karta zvezdanog neba, astronomski durbin, mesečeva karta i dijapozitivi;

- preporučuje se organizovanje posete Planetarijumu i prikazivanje filmova iz astronomije. Veoma je korisno imati i fotografski aparat sa adapcionim prstenom za durbin, da bi se mogla snimati nebeska tela.

Kratko uputstvo za praktična posmatranja u okviru dodatnog rada (8)

U toku septembra: prvo upoznavanje sa nebeskim telima. Cirkumpolarna sazvežđa (Polara, Mala i Velika kola, Kasiopeja). Posmatranja vidljivih planeta, središnjeg dela Mlečnog Puta.

Sredina oktobra: orijentisanje pomoću nebeskih tela. Posmatranje Meseca durbinom i Andromedine magline. Praćenje meteora (15. X do 25. X).

Kraj oktobra: posmatranje Sunca durbinom (ne neposredno očima već pomoću ekrana iza okulara !!!). U slučaju minimuma Sunčeve aktivnosti ovu vežbu održati kada se pojave pege.

Početak novembra: orijentisanje pomoću Sunca. Demonstracija razlike između pravog i srednjeg podneva.

Septembar-decembar: merenje podnevne visine Sunca i praćenje mena Meseca.

Polovinom novembra: praćenje meteorskog roja Leonida (14. XI - 19. XI).

Januar-februar: praćenje prividnog kretanja planeta među zvezdama. Upoznavanje sa zimskim sazvežđima. Posmatranje Orionove magline.

Sredina marta: posmatranje Meseca i zvezdanog jata Vlašića.

Početak maja: posmatranje dvojnih zvezda, zbijenog jata u Herkulu, meteora (1. V - 8. V).

Sem toga, ukoliko se na nebu javi neka važnija pojava potrebno je uključiti se u njeno posmatranje (npr. kometa Nova, i sl.).

Domaći zadatak: od 22. IX do 22. XII ili do 22. III svakodnevno merenje visine Sunca u podne. Praćenje prividnog kretanja Sunca među zvezdama (konstrukcija ekliptike).

FIZIKA

Za oba modela gimnazije programi su podeljeni u sva četiri razreda na određen broj tematskih celina. Svaka od tematskih celina sadrži određen broj tema.

Jednom arapskom cifrom označene su, po redosledu, tematske celine programskog sadržaja (npr. 5. Zakoni održanja). Dvema arapskim ciframa označene su teme, koje sadrži svaka tematska celina. Prva cifra označava pripadnost teme određenoj tematskoj celini, a druga redni broj teme u okviru celine (npr. 51. Zakon održanja impulsa). Na isti način kao i teme označeni su dvema arapskim ciframa i demonstracioni ogledi. Ove dve cifre pokazuju pripadnost ogleda temi (iste cifre) u okviru odgovarajuće tematske celine.

Iza naslova svake od tematskih celina nalaze se, u zagradi, po dve cifre. Prva cifra označava orijentacioni broj časova za neposrednu obradu novih sadržaja, a druga broj časova za utvrđivanje, obnavljanje i vrednovanje obrađenih sadržaja (npr. zakoni održanja (10+6). Svaka od tematskih celina sadrži određen broj naziva tema. Slično tematskim celinama iza naziva svake teme nalazi se u zagradi jedna ili dve cifre, koje imaju isto značenje kao i cifre iza naziva tematske celine. Teme su po svom sadržaju logičke celine. One se ni po svom obimu, ni po značaju, ni po dubini ne poklapaju sa nastavnom jedinicom, osim u izuzetnom slučaju.

Oznake za nivoe obrazovno-vaspitnih zahteva nalaze se iza teksta pojedinih naziva u okviru teme. Veliko slovo u zagradi (P) označava najviši nivo - nivo primene, a slovo (R) nivo razumevanja i odnose se samo na prethodni tekst naziva u okviru teme. Neoznačeni nazivi u temi pripadaju najnižem nivou - nivou obaveštenosti.

Nivoi obrazovno-vaspitnog rada

Osim orijentacionog vremenskog ograničavanja obrade sadržaja programa po tematskim celinama i po temama, nivoi obrazovno-vaspitnih zahteva predstavljaju svojevrstan oblik eksplicitne standardizacije nastavnog programa po obimu i po dubini pojedinih elemenata sadržaja.

Prvi nivo: obaveštenost

Obaveštenost kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik može da se seti - reprodukuje ono što je učio: termine, specifične činjenice, metode i postupke, opšte pojmove, principe (zakone) ili teorije. Znači, od učenika se očekuje da gradivo koje je učio samo poznaje: da može da ga iskaže, ispriča, opiše, navede i sl., tj. da može da ga reprodukuje u bitno neizmenjenom obliku.

Drugi nivo: razumevanje

Razumevanje kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik bude osposobljen da gradivo koje je učio reorganizuje: da određene činjenice, pojmove i principe (zakone) objasni, analizira, dovede u nove veze, koje nisu bile neposredno date u gradivu.

Razumevanje kao obrazovno-vaspitni nivo uključuje u sebe i prethodni nivo - obaveštenost. Ukoliko se ovde gradivo interpretira, onda se to čini ne u formi u kojoj je bilo prethodno dato, već u reorganizovanom, tj. u bitno izmenjenom obliku.

Treći nivo: primena

Primena kao nivo obrazovno-vaspitnih zahteva iziskuje da učenik bude osposobljen da određene generalizacije, principe (zakone), teorije ili opšte metode primenjuje u rešavanju problema i zadataka.

Ovde je reč o primeni onog što se zna i razume u rešavanju novih problema (zadataka), a ne o njegovom jedinstvenom, reproduktivnom korišćenju u pojedinim situacijama. Primena kao najviši obrazovno-vaspitni nivo uključuje u sebe oba prethodna nivoa - obaveštenost i razumevanje.

Na kraju svakog od razreda u tekstu programa pod naslovom "Laboratorijske vežbe" nalazi se spisak naziva tih vežbi. Broj u zagradi iza naslova je broj časova, predviđen za obradu laboratorijskih vežbi. Iza vežbi predviđena su po 2 pismena zadatka u svakom polugodištu po jedan.

Polazeći od ciljeva i opštih zadataka nastave fizike, nastavnik planira obradu sadržaja konkretne tematske celine i pri tom koristi operativne zadatke, koje on postavlja, planira predviđeni broj časova za neposrednu obradu te celine, koristeći pri tom i nivoe obrazovno-vaspitnih zahteva koji određuju obradu sadržaja programa po dubini i po obimu. Nastavnik se u planiranju rukovodi redosledom sadržaja koji zadaju tematske celine i teme u njihovom okviru, kako je to utvrđeno u nastavnom programu. Oznake za nivoe obrazovno-vaspitnih zahteva, ukazuju na bitne i manje bitne elemente sadržaja u okviru teme, odnosno na ono što treba obraditi i šire i produbljenije u nastavnom procesu.

Koncept nastavnog programa fizike, izbor sadržaja programa i način njihovog strukturisanja određeni su sledećim polaznim postavkama:

- fizika se tretira kao jedinstvena prirodna nauka;

- nastavni sadržaji programa izabrani su po značaju, koji im pridaje fizika na savremenom stepenu svog razvoja;

- elementi savremene fizike pripadaju svim celinama i nisu njegov izolovani deo;

- sadržaji klasične fizike tretiraju se na način kako ih poima savremena fizika;

- pri strukturisanju elemenata sadržaja programa, daje se prioritet većim generalizacijama. Nužno je korišćenje egzemplarnih elemenata sadržaja (najznačajnijih pojmova, fundamentalnih principa i zakona fizike, kao i fundamentalnih teorijskih modela, koji se u okviru programa moraju da nalaze u prvom planu). Oko njih se grupišu elementi ostalih sadržaja;

- nastavni program fizike u srednjoj školi nadovezuje se strukturno i sadržajno na nastavni program fizike u osnovnoj školi.

Metodičko ostvarivanje sadržaja programa u nastavi zahteva po ovom konceptu da celokupni nastavni proces bude prožet trima osnovnim fizičkim idejama: strukturom supstancije (na tri nivoa: molekulskom, atomskom i subatomskom), zakonima održanja (pre svega energije) i fizičkim poljima kao nosiocima uzajamnog delovanja fizičkih objekata. Dalji zahtev je da se fizičke pojave i procesi tumače u nastavi paralelnim sprovođenjem, gde god je to moguće, makroprilaza i mikroprilaza u obradi sadržaja. Slično tome, metodički je celishodno uvođenje deduktivne metode u nastavu, gde je to podesno (npr. pokazati kako iz zakona održanja slede neki manje opšti fizički zakoni i sl.). Metodu dedukcije nužno je kombinovati u nastavnom procesu sa metodom indukcije i ostvariti njihovo prožimanje i dopunjavanje.

Fiziku je nužno predstaviti učenicima kao živu, nedovršenu nauku, koja se neprekidno intenzivno razvija i menja, a ne kao skup završenih podataka, nepromenljivih zakona, teorija i modela. Zato je nužno istaći u nastavi probleme koje fizika nije do danas uočila, kao i probleme koje fizika rešava u sadašnjem vremenu.

Danas je fizika u mnogo čemu deduktivna, eksplikativna, teorijska i fundamentalna nauka i njenim izučavanjem, zajedno sa ostalim prirodnim naukama, stiču se osnove naučnog pogleda na svet. Među prirodnim naukama fizika ima fundamentalnu ulogu; ideja te fundamentalnosti mora u nastavi fizike da dominira.

Širenju vidika učenika doprineće objašnjenje pojmova i kategorija, kao što su fizičke veličine, fizički zakoni, odnos eksperimenta i teorije, veza fizike s ostalim naukama, s primenjenim naukama i s tehnikom. Posebno je značajno ukazati na vezu fizike i filozofije.

Ovako formulisan koncept nastave fizike zahteva, pojačano eksperimentalno zasnivanje nastavnog procesa (demonstracioni ogledi i laboratorijske vežbe učenika, odnosno praktični rad učenika).

Usvojeni koncept nastave fizike zahteva i omogućuje primenu savremenih oblika i metoda rada u nastavnom procesu, posebno metode otkrivanja i rešavanja problemskih zadataka.

Zasnivanje tehničke kulture u nastavi fizike sastoji se u zasnivanju tipičnih tehničkih primena, u rešavanju tehničkih zadataka i u prikazivanju određenih primena fizike u svakodnevnom životu.

Posle izučavanja odgovarajućih tematskih celina, nužno je ukazati na zaštitu čovekove sredine, koja je zagađena i ugrožena određenim fizičko-tehničkim procesima i promenama.

Pri obradi fizičkih osnova energetike potrebno je usmeravati učenike na štednju svih vrsta energije, a posebno električne energije.

U svakom razredu laboratorijske vežbe organizuju se ciklično pri čemu se odeljenje deli na dva dela.

Dodatni rad namenjen je darovitim učenicima i treba da zadovolji njihova intenzivnija interesovanja za poimanje fizike. Učenici se slobodno opredeljuju pri izboru sadržaja programa. Zato je nužno sačiniti individualne programe rada sa učenicima na osnovu njihovih prethodnih znanja, interesovanja i sposobnosti.

Hemija 22)

Opšti tip i prirodno-matematički

II razred

(2 časa nedeljno, 74 godišnje)**

_____

22) Teorijski sadržaji su identični za opšti i prirodno-matematički smer, u svim razredima.

SADRŽAJI PROGRAMA

VODONIK (3)

Vodonik, izotopi. Jedinjenja vodonika. Voda.

Demonstracioni ogledi:

Dejstvo molekulskog i atomskog vodonika na kalijum-permanganat.

Redukcija bakar (II)-oksida vodonikom.

ELEMENTI Ia GRUPE PERIODNOG SISTEMA (5)

Opšta svojstva elemenata u grupi. Jedinjenja: natrijum-hlorid, natrijum-hidroksid, natrijum-karbonat sa proizvodnjom i kalijum-nitrat.

Demonstracioni ogledi:

Reakcije natrijuma i kalijuma s vodom.

ELEMENTI IIa GRUPE PERIODNOG SISTEMA (5)

Opšta svojstva elemenata u grupi, poređenje sa alkalnim metalima, odstupanje kod berilijuma. Magnezijum i kalcijum. Jedinjenja: magnezijum-karbonat, kalcijum-oksid i hidroksid sa proizvodnjom; kalcijum-karbonat, kalcijum-sulfat.

Demonstracioni ogledi:

Redukcija ugljenik (IV)-oksida magnezijumom.

ELEMENTI IIIa GRUPE PERIODNOG SISTEMA (5)

Opšta svojstva elemenata u grupi. Aluminijum. Proizvodnja aluminijuma. Legure. Jedinjenja; oksid, hidrid, aluminati, dvogube soli.

Demonstracioni ogledi:

Reakcija aluminijuma sa hloridnom kiselinom i natrijum-hidroksidom.

ELEMENTI IVa GRUPE PERIODNOG SISTEMA (6)

Opšta svojstva elemenata u grupi. Ugljenik. Ugalj. Koks. Jedinjenja ugljenika: oksidi, karbidi, cijanidi. Silicijum. Silikati. Osnovne karakteristike procesa proizvodnje silikatnih materijala - staklo keramika, cement.

Kalaj, olovo i njihova jedinjenja u pregledu.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje čađi.

Dobijanje i ispitivanje svojstva ugljenik (IV)-oksida.

ELEMENTI Va GRUPE PERIODNOG SISTEMA (8)

Opšta svojstva elemenata u grupi. Azot. Jedinjenja azota: hidridi, oksidi, kiseline i njihove soli. Proizvodnja amonijaka i nitratne kiseline. Fosfor. Jedinjenja fosfora: hidridi, oksidi, kiseline i njihove soli. Veštačka đubriva.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstva azota, amonijaka i nitratne kiseline.

ELEMENTI VIa GRUPE PERIODNOG SISTEMA (7)

Opšta svojstva elemenata u grupi. Kiseonik. Ozon. Sumpor. Jedinjenja sumpora: hidridi, oksidi, kiseline i njihove soli. Proizvodnja sulfatne kiseline.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstva sumpor (IV)-oksida.

Dejstvo razblažene sulfatne kiseline na gvožđe, cink, bakar i olovo.

ELEMENTI VIIa GRUPE PERIODNOG SISTEMA (7)

Opšta svojstva elemenata u grupi. Fluor. Hlor. Brom. Jod. Halogenovodonične i kiseonične kiseline i njihove soli. Proizvodnja hloridne kiseline.

Demonstracioni ogledi:

Reakcija hloridne kiseline sa kalcijum-karbonatom i natrijum-acetatom.

Beljenje hlornim krečom.

ELEMENTI VIIIa (NULTE) GRUPE PERIODNOG SISTEMA (2)

Opšta svojstva elemenata u grupi.

PRELAZNI METALI (22)

Opšta svojstva prelaznih metala; građenje kompleksa. Priprema sirovina i princip proizvodnje metala.

Elementi VIII grupe. Gvožđe. Važnija jedinjenja. Proizvodnja gvožđa i čelika.

Kobalt i nikal i njihova važnija jedinjenja u pregledu.

Hrom i mangan i njihova važnija jedinjenja u pregledu. Bakar, srebro i važnija jedinjenja. Cink. Živa i važnija jedinjenja.

LANTANOIDI I AKTINOIDI (4)

Opšta svojstva. Jedinjenja.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

STRUKTURA I REAKCIJE ORGANSKIH MOLEKULA (11)

Svojstvo ugljenikovog atoma. Struktura organskih molekula.

Molekulska geometrija. Funkcionalne grupe - klasifikacija organskih jedinjenja. Homolitičko i heterolitičko raskidanje hemijske veze. Reaktivnost organskih molekula; brzina i red hemijskih reakcija. Aktivaciona energija. Homogena i heterogena kataliza. Energetske karakteristike organskih reakcija: unutrašnja energija, entalpija hemijske reakcije. Hesov zakon. Entalpija stvaranja jedinjenja. Entropija hemijske reakcije. Slobodna energija - spontanost procesa.

ALKANI (4)

Struktura, sigma molekulske orbitale. Struktura izomerija, homologni niz. Nomenklatura. Predstavnici. Cikloalkani. Fizička svojstva alkana. Halogenovanje alkana. Dobivanje - nafta, zemni gas. Prerada nafte, zemni gas. Prerada nafte, tečna goriva.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstava metana.

STEREOHEMIJA ORGANSKIH MOLEKULA (4)

Dužina veze i uglovi. Rotacija oko jednostruke veze. Prostorni raspored cikličnih jedinjenja. Teorija napona.

ALKENI (6)

Dvostruka veza kod alkena. Pi molekulske orbitale. Homologni niz. E, Z - (cis, trans) - izomerija. Nomenklatura. Predstavnici. Dobijanje. Fizička svojstva. Reakcije alkena: mehanizam adicije i polimerizacije. Polieten. Dieni, struktura i reaktivnost. Butadien i izopren. Upotreba alkena i alkadiena: plastične mase, polietenska i polipropenska vlakna, kaučuk, guma, lepkovi.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i svojstva etena. Oksidacija etena kalijum-permanganatom. Polimerizacija stirena.

ALKINI (3)

Trostruka veza kod alkina. Homologni niz. Nomenklatura. Predstavnici. Dobijanje. Fizička svojstva. Reakcije alkina, adicija. Upotreba alkina.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstava etina.

AROMATIČNI UGLJOVODONICI (4)

Struktura benzena. Aromatičnost. Nomenklatura. Dobijanje. Fizička svojstva. Reakcije aromatičnih ugljovodonika, mehanizam supstitucije. Mono- i polisupstituisani derivati benzena. Izomerija polisupstituisanih derivata benzena. Policiklični aromatični ugljovodonici.

Demonstracioni ogledi:

Reakcije benzena: halogenovanje i nitrovanje.

HALOGENI DERIVATI UGLJOVODONIKA (2)

Struktura i nomenklatura. Predstavnici. Dobijanje. Fizička svojstva. Reakcije. Upotreba. Insekticidi.

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje prisustva halogena u ugljovodonicima.

OPTIČKA IZOMERIJA (3)

Molekulski hiralitet: optička aktivnost, enantiomeri, recemati. Konstitucija, konfiguracija, Stereohemijski tok hemijskih reakcija: mukleofilne supstitucije kod RX, elektrofilne adicije na C=C.

ALKOHOLI I FENOLI (5)

Svojstva OH grupe. Struktura i nomenklatura alkohola. Mono-, di- i polihidroksilni alkoholi. Položajna izomerija. Dobijanje alkohola. Fizička svojstva alkohola. Reakcije alkohola: nastajanje alkoholata i estara, dehidratacije, oksidacije. Metanol, etanol, etilen-glikol, glicerol. Struktura, nomenklatura i fizička svojstva fenola. Dobijanje i reakcije fenola.

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje primarne i sekundarne alkoholne grupe ksantogenskom reakcijom. Dobijanje alkoholata. Dobijanje etil-nitrata. Dokazivanje fenola gvožđe(III)-hloridom. Dobijanje natrijum-fenolata, dejstvo CO_2. Reakcije fenola s bromnom vodom.

ETRI (2)

Struktura, nomenklatura, fizička svojstva, predstavnici i upotreba. Reakcije etara.

Demonstracioni ogledi:

Reakcija etara s centrovanom hlorovodoničnom kiselinom i hidroliza proizvoda.

ALDEHIDI I KETONI (6)

Svojstva C=O grupe. Struktura i nomenklatura. Dobijanje. Fizička svojstva. Reakcije: nukleofilna adicija i reakcije s Grinjarovim reagensima, oksidacija, redukcija, kondezacione reakcije. Metanal, etanal i propanon - upotreba.

Demonstracioni ogledi:

Oksidacija aldehida Felingovim i Tolensovim rastvorom. Jodoformska reakcija.

KARBONSKE KISELINE I DERIVATI (8)

Svojstva -COOH grupe. Struktura i reaktivnost. Klasifikacija i nomenklatura. Monokarbonske kiseline. Polikarbonske kiseline. Supstituisane kiseline: hidroksi i amino. Funkcionalni derivati kiselina: soli, halogenidi kiselina i fozgen, anhidridi, nitrili. Estri. Poliestri. Amidi i karbamid. Poliamidi.

Demonstracioni ogledi:

Oksidacija metanske kiseline. Reakcije metala i organskih kiselina. Dobivanje estara.

AMINI I NITRO-JEDINJENJA (4)

Svojstva -NH2 grupe. Struktura, nomenklatura, fizička svojstva i reakcije amina. Najlon 6,6. Aromatični amini, anilin. Svojstva -NO2 grupe.

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje anilina.

ORGANSKA JEDINJENJA SA SUMPOROM (2)

Tioli, sulfidi. Sulfonske kiseline.

HETEROCIKLIČNA JEDINJENJA (2)

Nomenklatura osnovnih predstavnika. Aromatičnost, baznost, kiselost. Furfural, pirol, piridin. Prirodne organske boje.

METODE ZA IZOLOVANJE I DETEKCIJU ORGANSKIH JEDINJENJA (6)

Metode izolovanja i prečišćavanje organskih jedinjenja. Hromatografske metode. Osnovi spektroskopskih metoda: IC i NMR.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

UGLJENI HIDRATI (10)

Struktura i nomenklatura. Podela. Rasprostranjenost u prirodi. Monosaharidi, glukoza. Poluacetalni i acetalni oblici saharida. Diastereoizomeri. Glikozidi, glikozidne veze, disaharidi. Dobijanje saharoze. Polisaharidi. Prirodni proizvodi sa oligo- i polisaharidnim nizovima. Skrob. Celuloza i derivati. Hartija.

Demonstracioni ogledi:

Opšte reakcije na saharide. Razlikovanje redukujućih od neredukujućih disaharida. Hidroliza skroba i ispitivanje osobina hidrolizata.

LIPIDI (4)

Estri viših masnih kiselina i trigliceridi. Voskovi. Hidroliza triglicerida. Sapuni i detergenti. Fosfogliceridi. Steroidi. Holesterol i kalciferol. Žučne kiseline.

Demonstracioni ogledi:

Opšte karakteristike lipida - rastvorljivost, emulzifikacija, saponifikacija.

ALKALOIDI I ANTIBIOTICI (3)

Alkaloidi, prirodni izvori i pojedini predstavnici. Fiziološko dejstvo, značaj pojedinih alkaloida i zloupotreba. Pojam antibioze. Prirodni izvori i izolovanje antibiotika. Penicilini. Streptomicin. Način delovanja antibiotika.

PROTEINI (10)

Aminokiseline kao gradivne jedinice proteina. Zavisnost strukture aminokiselina od pH. Osobine bočnih nizova. Reakcije aminokiselina. Esencijalne aminokiseline. Struktura proteina. Osobina peptidne veze. Oligopeptidi i polipeptidi. Veza između primarne i trodimenzionalne strukture proteina. Fibrilarni i globularni proteini. Fizičko-hemijska svojstva i podele proteina. Rastvorljivost proteina. Prosti i složeni proteini. Enzimi. Glavna svojstva enzima i mehanizam njihovog delovanja. Uticaj različitih faktora na aktivnost enzima: temperature, pH. Regulacija aktivnosti enzima. Antitela.

Demonstracioni ogledi:

Rastvorljivost tirozina pri različitim pH vrednostima. Taložene reakcije iz rastvora proteina: denatiracijom na ekstremnim vrednostima pH, toplotom, solima teških metala, amonijum-sulfatom, organskim supstancama (metanol, fenol). Ispitivanje delovanja amilaze. Faktori koji utiču na delovanje enzima: pH, koncentracija enzima i supstrata, aktivatori i inhibitori.

VITAMINI I HORMONI (3)

U vodi rastvorljivi vitamini. U ulju rastvorljivi vitamini. Veze između vitamina i metabolizma. Doenzimi. Hormoni. Steroidni hormoni.

NUKLEINSKE KISELINE (10)

Nukleinske kiseline i njihove osnovne strukturne jedinice. Osnovne karakteristike strukture. Struktura i funkcija DNK. Neke osobine DNK, dvostruka struktura DNK i komplementarnost polinukleotidnih lanaca. Struktura DNK kao molekulska osnova za očuvanje i prenošenje genetičkih informacija. Replikacija. Struktura i funkcija RNK. Strukture pojedinih klasa RNK. Sinteza RNK - transkripcija genetičke informacije. Genetička šifra. Biosinteza proteina.

OSNOVI METABOLIZMA (8)

Metabolički putevi i razmena energije u biosferi. Kruženje ugljenika i vodonika u prirodi. Energetika biohemijskih procesa. Varenje i resorpcija proteina, masti i ugljenih hidrata. Krebsov ciklus i oksidativna fosforilacija. Biosintetički procesi i regulacija metabolizma. Zajednički putevi metabolizma.

BIOTEHNOLOGIJA I NJENE MOGUĆNOSTI (2)

POLIMERI (6)

Tipovi vezivanja kod polimera. Uticaj umreženja na fizičke osobine, vulkanizacija. Prirodni i sintetički polimeri. Adicioni polimeri: slobodnoradikalska polimerizacija - teflon, PVC; jonska polimerizacija - lanosterol, buna kaučuk. Kondenzacioni polimeri: terilen, formaldehidne smole. Silikoni.

BOJE (3)

Pojam boje i povezanost sa hemijskom strukturom. Fenolftalein. Nitroazo- i trifenilmetanske boje. Bojenje.

HEMIJSKI ZAGAĐIVAČI ŽIVOTNE SREDINE (5)

Zagađivanje atmosfere. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači: oksidi sumpora, azota, ugljovodonici, jedinjenja olova (tetraetilolovo), žive, cinka, kadmijuma i bakra, kancerogene supstance.

Zagađivanje vode. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači. Organski otpadni materijali, neorganski otpadni materijali i toksični otpadni materijali. Prečišćavanje otpadnih voda.

Društveno-jezički smer

II razred

(2 časa nedeljno, 74 godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

STRUKTURA ORGANSKIH JEDINJENJA (3)

Struktura organskih jedinjenja. Funkcionalne grupe i klase organskih jedinjenja. Reaktivnost organskih jedinjenja.

UGLJOVODONICI (16)

Alkani, struktura, izomerija, homologi niz, nomenklatura. Predstavnici. Cikloalkani. Nafta i zemni gas, prerada nafte, tečna goriva. Alkeni, struktura, dvostruka veza, E i Z izomerija, nomenklatura, reakcije. Predstavnici: eten, propen, polieten i polipropen. Dieni, butadijen, izopern, kaučuk, guma.

Alkini, struktura, izomerija, nomenklatura.

Aromatični ugljovodonici, struktura aromatičnog prstena, nomenklatura, izomerija, policiklični aromatični ugljovodonici, reakcije.

Demonstracioni ogledi:

Dobijanje i ispitivanje svojstva: metana, etena i etina.

KISEONIČNA JEDINJENJA UGLJENIKA (16)

Alkoholi, svojstva, dobijanje, primena, predstavnici.

Fenoli, svojstva, dobijanje, primena i predstavnici.

Estri.

Aldehidi i ketoni, dobijanje, svojstva, primene, predstavnici, reakcije.

Organske kiseline, dobijanje, reakcije, derivati. Estri organskih kiselina. Masti i ulja. Sapuni i detergenti.

Demonstracioni ogledi:

Oksidacija metanola. Reakcija srebrnog ogledala.

Dobijanje etanske kiseline.

Građenje estara.

ORGANSKA AZOTNA JEDINJENJA (8)

Amini, struktura, dobijanje, svojstva, anilin, primena.

Nitro jedinjenja.

Amidi, poliamidi, nojalon.

Aminokiseline, struktura, reakcije, prirodne aminokiseline. Proteini, struktura, značaj i uloga u izgradnji živih ćelija.

Nukleinske kiseline, struktura i funkcija DNK.

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje azota u organskim jedinjenjima.

Dokazivanje sumpora u proteinima.

Taloženje proteina pomoću elektrolita.

Biuretska i ksantoproteinska reakcija.

Hidroliza proteina.

VITAMINI, HORMONI, ALKALOIDI, ANTIBIOTICI I DRUGI LEKOVI (10)

Značaj u živim procesima i struktura.

MAKROMOLEKULI, PRIRODNI I SINTETIČKI (6)

UGLJENI HIDRATI (10)

Struktura, rasprostranjenost u prirodi. Glukoza, saharoza. Polisaharidi, celuloza, skrob. Hartija. Transoformacija polisaharida i primena proizvoda koji se od njih dobijaju.

Demonstracioni ogledi:

Dokazivanje ugljenih hidrata.

Hidroliza saharoze.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE (5)

Zagađivanje atmosfere. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači: oksidi sumpora, azota, ugljenika; ugljovodonici, jedinjenja olova, žive, cinka, kadmijuma i bakra i kancerogene materije.

Zagađivanje vode. Izvori zagađivanja. Glavni zagađivači i organski otpadni materijali, neorganski otpadni materijali i toksični otrovni materijali. Prečišćavanje otpadnih voda.

Prirodno-matematički smer

II razred 23)

(3 časa nedeljno, 111 časova godišnje)**24)****

_____

23) Teorijski sadržaji (78 časova godišnje) su identični za opšti i prirodno-matematički smer.
24) U okviru ukupnog broja časova godišnje, 74 časa je teorijske nastave i 37 časova vežbi.

SADRŽAJI PROGRAMA

VEŽBE (37)

UVOD U LABORATORIJSKU TEHNIKU (7)

Pravila za bezbedan rad u hemijskoj laboratoriji, predostrožnosti, mere protivpožarna zaštita, gašenje požara, mere prve pomoći. Vođenje laboratorijskog dnevnika. Podela hemikalija prema agregatnom stanju, načinu skladištenja, dejstvu (nagrizajuće toksične, zapaljive, eksplozivne i radioaktivne). Označavanje čistoće i koncentracije na etiketi. Podela laboratorijskog pribora i aparatura prema materijalu od koga su sačinjeni (stakleni, porculanski, metalni, drveni i sl.).

Održavanje laboratorijskog pribora. Obrada i upotreba zapušača, obrada stakla. Grejalice-plamenici (špiritusna, Bunzenov plamenik). Boce za komprimovane gasove. Kupatila. Sredstva za hlađenje. Merenje i registrovanje temperature.

OSNOVNE LABORATORIJSKE OPERACIJE (5)

Sušenje tečnih i čvrstih supstanci. Postupci za odvajanje supstanci.

Sušenje silikagelom ili zeolitom. Prekristalizacija bakar (II)-sulfata. Destilacija vodenom parom. Frakciona destilacija.

REAKCIJE I SVOJSTVA NEORGANSKIH SUPSTANCI (24)

Metode analitičke hemije: makro-, semimikro-, mikro-analiza. Kvalitativna hemijska analiza - metode, uzorak.

Reakcija za dokazivanje jonova natrijuma i kalijuma u plamenu i jonova magnezijuma, kalcijuma, barijuma, aluminijuma. Apsorbcija ugljenik (IV)-oksida u rastvoru: natrijum-hidroksida i kalcijum-hidroksida. Prečišćavanje vode flokulacijom. Ispitivanje vodenih rastvora soli indikatorima.

Reakcije za dokazivanje karbonatnih jonova, jonova kalaja i olova. Ispitivanje svojstava i reakcije natrijum-silikata i stakla. Amfoternosti olova i kalaja.

Reakcije za dokazivanje nitratnih, fosfatnih, sulfatnih i hloridnih jonova. Dobijanje i svojstva azot (II)-oksida. Upoređivanje oksidacionih sposobnosti halogenskih elemenata.

Reakcije za dokazivanje jonova: gvožđa, mangana, cinka, žive, bakra i srebra.

Kvantitativna hemijska analiza - metode, uzorak. Analitička vaga - pravila za rad, postupci prilikom merenja. Princip volumetrijskih određivanja (standardni rastvori, završna tačka titracije, izračunavanje rezultata) i klasifikacija metoda. Acidimetrijsko određivanje natrijum-hidroksida.

III razred 25)

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje) **26)****

---

25) Teorijski sadržaji (76 časova godišnje) su identični za opšti i prirodno-matematički smer.
26) U okviru ukupnog broja časova godišnje 72 časa je teorijske nastave, a 36 časova vežbi.

VEŽBE (36)

METODE IZOLOVANJA I PREČIŠĆAVANJA ORGANSKIH JEDINJENJA (6)

Metode izolovanja i prečišćavanja organskih jedinjenja. Osnovni principi hromatografije (apsorpciona, podeona, jonoizmenjivačka) i primena.

Destilacija smeše metanola i vode. Prekristalizacija benzenske kiseline iz vode. Ekstrakcija pigmenata iz trave ili lišća, ulja iz kore pomorandže ili limuna. Određivanje sastava raznih vrsta mastila, hromatografija, pigmenata biljnih boja.

REAKCIJE I SVOJSTVA ORGANSKIH JEDINJENJA (16)

Dokazivanje azota i sumpora u organskim jedinjenjima. Oksidacija metanola i etanola do aldehida. Reakcija etanola i tercbutil-alkohola sa HCl. Oksidacija butanola u (buternu) butansku kiselinu. Određivanje toplote neutralizacije jake baze jakom kiselinom. Dokazivanje glicerola akroleinskom probom. Dobijanje bakelita i ispitivanje svojstava. Dobijanje propanona i ispitivanje svojstva. Određivanje jodnog i saponifikacionog broja. Izolovanje kofeina iz čaja ili kafe.

PREPARATIVNA ORGANSKA HEMIJA (4)

Sinteza: etilacetata, o i p-nitrofenola, aspirina i pinakon-hidrata.

INTERAKCIJA ELEKTROMAGNETNOG ZRAČENJA I HEMIJSKIH SUPSTANCI (10)

Polarimetrija. Spektrohemijske metode analize: plamena fotometrija. UV i VID spektrofotometrija, IR, NMR.

Određivanje natrijuma i kalijuma plamenom fotometrijom. Vizuelna kolorimetrija. Identifikacija organskih molekula na osnovu IR spektra i tabličnih podataka.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 godišnje)**

Sadržaj programa isti je kao i za IV razred gimnazije opšteg tipa.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

U strukturi programa hemije poseban značaj imaju sadržaji programa predviđeni za prvi razred (opšta hemija). Oni predstavljaju solidnu teorijsku osnovu za izučavanje neorganske, organske i biohemije kao i za razumevanje hemijskih procesa.

Izbor tema iz pojedinih oblasti hemije izvršen je tako da predstavljaju logičnu celinu i obezbeđuju postupno i sistematsko usvajanje neophodnih znanja potrebnih učenicima gimnazije.

Na osnovu odabranih naučnih sadržaja učenici stiču znanja o strukturi materije i zavisnosti njenih osobina. Izučavanje i kvalitativno tumačenje hemijskih promena i reakcija zasniva se na energetskom pristupu. Učenici se upoznaju sa savremenom hemijskom tehnologijom, osposobljavaju za praktičnu primenu znanja, zaštitu životne sredine i stiču osnove za dalje obrazovanje.

Uz svaku tematsku celinu dat je i orijentacioni broj časova koji ima za cilj da nastavniku sugeriše obim, dubinu i način interpretacije pojedinih celina. Ovaj fond časova je okvirnog karaktera i treba ga usklađivati sa konkretnom situacijom. U realizaciji programa treba se pridržavati navedenog redosleda tema.

Sadržaji ovog programa nadovezuju se na program hemije za osnovno vaspitanje i obrazovanje. Zbog toga se pri izradi programa pošlo od ove činjenice odnosno od važnijih činjenica i zakona koje su učenici već usvojili. Pristup ostvarivanju sadržaja je međutim, različit. U osnovnom vaspitanju i obrazovanju pojedine teme su redigovane induktivnim metodom, generalizacije su se izvodile na osnovu saznanja do kojih su učenici došli samostalnim ili grupnim eksperimentalnim radom, dok se u gimnaziji, u skladu sa razvojem apstraktnog mišljenja učenika, sve više koristi deduktivan metod.

Na ovom stupnju obrazovanja daju se tumačenja na bazi telesno-mehaničkog modela atoma. Tip veza se određuje polazeći od vrednosti za elektronegativnost, dok je merilo reaktivnosti energije jonizacije i afinitet prema elektronu. Ponašanje kiselina i baza tumačiti uz primenu protolitičke teorije. Proširen je pojam oksidodedukcije. Pri objašnjenju pojmova kiselina i baza - oksidaciona i redukciona sredstva, učenicima ukazati na činjenicu da su ti pojmovi relevantni, odnosno da kiselina može da bude i baza, da oksidaciono sredstvo može da bude i redukciono sredstvo, zavisno od reakcije u kojoj učestvuje. Pri obradi hemijskih reakcija istaći da je njihovo poznavanje uslov za **usvajanje osnova hemijske tehnologije**, kao i da su značajne ne samo za hemijsku proizvodnju - primenjenu hemiju, već i za promet materija u živim organizmima. Posebnu pažnju posvetiti strukturi organskih jedinjenja.

Pri izlaganju naučnih činjenica nastavnici treba da vode računa o jedinstvenosti i interdisciplinarnosti nastavnih principa u prirodnim naukama, kako bi učenici shvatili povezanost pojava i procesa u prirodi (njihovu međusobnu zavisnost i uslovljenost). Zakonitosti hemije treba objašnjavati u sklopu prirodnih zakonitosti. Redosled sadržaja programa omogućava postepeno izgrađivanje učenikovog shvatanja, kao i formiranje uverenja o materijalnosti sveta, hemijskom kretanju materije, povezanosti materije, prostora i vremena.

U toku ostvarivanja programa treba ukazati na evoluciju pojmova (pojam atoma, pojam elementa, pojam oksidacije i redukcije, pojam kiseline i baze) i na to da naša saznanja nisu konačna i da će nauka davati nove definicije pojmova i nova tumačenja.

Periodni sistem elemenata i zakon periodičnosti, periodičnost građe elektronskih omotača i periodičnost promena hemijskih svojstava elemenata koristiti za prikazivanje zavisnosti

kvalitativnih osobina od kvantitativnih karakteristika. Ukazati na jedinstvo suprotnosti u atomu, jedinstvo materije u prirodi.

Osnovno polazište pri ostvarivanju programa predstavljaju zadaci predmeta i opredeljenje da učenici pretežno dolaze do saznanja na osnovu podataka dobijenih eksperimentalnim putem, zbog toga treba obavezno izvoditi navedene oglede, naročito pri izlaganju novih nastavnih sadržaja. Oglede demonstrira nastavnik ili grupa učenika (grupni rad), ukoliko postoje odgovarajući uslovi.

Nastava hemije u društveno-jezičkom smeru potpomaže razvoju saznajnih mogućnosti učenika, doprinosi razvijanju njihovih sposobnosti posmatranja, mašte i mišljenja. To podrazumeva da se u nastavi hemije u ovom smeru mora primenjivati eksperiment a ne verbalna metoda.

Organizovanje vežbi u školskoj laboratoriji je isto tako obavezno, mogu ih učenici izvoditi individualno ili grupno, pod kontrolom nastavnika. Pošto se vežbe organizuju za deo (polovinu) odeljenja, potrebno je rasporedom časova za vežbe predvideti nedeljno dva vezana časa (blok), a nastavnik će se, u zavisnosti od prirode eksperimenta, opredeliti za rad sa istom ili drugom grupom učenika (učenici mogu vežbati jednom u dve nedelje 2 časa). Učenike treba osposobiti da rukuju priborom i mernim instrumentima i postupno ih uvoditi u metode ispitivanja prirodnih pojava.

Prilikom izvođenja eksperimenta učenici se osposobljavaju da posmatraju, da usmeravaju pažnju na objekat, pojavu ili proces, pribavljajući, pri tom, kvantitativne i kvalitativne podatke. Tokom izvođenja ogleda treba nastojati da se razvija intenzivna misaona aktivnost učenika - komparacija, identifikacija, diferencijacija, analiza, sinteza, generalizacija i klasifikacija, što uslovljava izvođenje zaključaka i uočavanje zakonitosti u hemijskim pojavama i reakcijama i osamostaljivanje učenika. Misaonom aktiviranju doprinose i problemski koncipirani ogledi, računski zadaci kao usmeno ili pismeno precizno interpretiranje rezultata ogleda.

Računski zadaci su najsvrsishodniji kada su vezani za ogled, no njima je potrebno posvetiti punu pažnju i pri obradi teorijskih sadržaja kao i pri koncipiranju pismenih zadataka.

Učenici treba da vode dnevnik rada u kome razrađuju sadržaje koje su obrađivali na vežbama.

Kontrolni zadaci primenjuju se najmanje dva puta godišnje radi proveravanja i vrednovanja uspešnosti odabrane i primenjene metode u realizaciji određene teme ili oblasti i radi samokontrole nastavnika i provere znanja učenika.

Organizovanje nastave u hemijskoj laboratoriji (kabinetu), uz korišćenje nastavnih sredstava navedenih u Normativu opreme, neophodan je uslov za efikasno izvođenje obrazovno-vaspitnog rada i ostvarivanje programskih zadataka.

Pri određivanju minimuma znanja, veština i navika moraju se uzeti u obzir oni sadržaji programa (teorijski sadržaji) i veštine i navike (sadržaji laboratorijskih vežbi) bez kojih učenik nije u mogućnosti da prati program narednog razreda.

Glavne sadržaje teorijskog dela nastave na opštem i prirodno-matematičkom smeru, treba obraditi na nivou razumevanja i nivou primene, a na društveno-jezičkom smeru samo na nivou razumevanja. Sadržaje programa I razreda (atomska struktura materije, hemijska veza i hemijske reakcije) treba obraditi na nivou razumevanja. Ovaj nivo obrazovnih zahteva iziskuje od učenika da budu osposobljeni da gradivo koje su učili reorganizuju, tj. da određene činjenice, pojmove i principe samostalno objasne, analiziraju i dovedu u vezu koje nisu bile neposredno ili eksperimentalno date. Razumevanje podrazumeva i prethodni nivo - reprodukovanje.

Na nivou primene treba obraditi energetske nivoe elektrona i atomske orbitale s i p, izgradnju elektronskog omotača, a periodni sistem treba da služi kao instrument u nastavi. Ovaj nivo iziskuje od učenika da budu osposobljeni da određene generalizacije, principe ili zakonitosti primenjuju u rešavanju teorijskih i praktičnih problema koji su za njih, u saznajnom pogledu, novi. Nivo primene uključuje i prethodne nivoe reprodukovanja i nivo razumevanja. Realizaciju sadržaja vežbi na prirodno-matematičkom smeru, u II i III razredu, treba usmeriti ka sticanju veština (učenici treba da usvoje pravila za rad u hemijskoj laboratoriji) - nivo primene. Pri obradi kvantitativne hemijske analize, ako je moguće, znanja treba proveravati postavljanjem problemskih zadataka (računski zadaci).

Većinu sadržaja programa na društveno-jezičkom smeru treba obraditi na nivou razumevanja uz isticanje značaja hemije. Demonstracione oglede, predviđene programom, izvoditi problemskim pristupom, kako bi se kod učenika razvilo interesovanje za rešavanje određenog problema. Ne insistirati na zapamćivanju velikog broja činjenica, naročito ne onih, koje nisu u funkciji razumevanja i tumačenja pojava i promena iz svakodnevnog života. Na ovom smeru nastava hemije treba da doprinese opštekulturnom nivou svakog učenika, kao i da shvate da je hemija svuda oko nas u životu, proizvodnji i radu čoveka. Sadržaji predmeta hemije mogu takođe doprineti sprečavanju zagađivanja životne sredine.

Muzička kultura

Za sve tipove

II razred

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pretklasicizam (5)

Priprema klasične sonate i simfonije i karakteristike homofonog stila.

Manhajmska i Bečka škola; Bahovi sinovi; Bokerini.

Barok, rokoko i pretklasicizam u Sloveniji (Dolar), Hrvatskoj (Lukačić, Jelić, Sorkočević, Jarnović); muzika u Srbiji u 18. veku.

Primeri: za homofoni stil - jednu Hajdnovu simfoniju uporediti sa jednim Bahovim polifonim orkestarskim delom; Johan Kristijan Bah - Simfonija B-dur; Bokerini - Menuet iz kvinteta br. 11; primeri za Sloveniju - Dolar-Sonata a 10; Lukačić - Sakre kanciones, Jelić - Vespres; Sorkočević - VII simfonija; Jarnović - Kvartet u F-duru.

Klasicizam (bečki klasičari) (13)

Stil klasične ravnoteže (opšte karakteristike).

Hajdn (simfonije, koncerti, kvarteti, oratorijumi, opere).

Mocart (opere, simfonije, klavirska dela, kamerna muzika, koncerti, Rekvijem).

Betoven - čovek, mislilac, tragalac (simfonijska muzika, klavirska, kamerna dela i ostala).

Primeri: Hajdn: Oproštajna simfonija, Oksfordska simfonija; Londonske simfonije (94, 103, 104), Koncert za trubu i orkestar, gudački kvartet (po izboru): Mocart: Praška simfonija, Jupiter simfonija, Simfonija br. 40, Sonata za klavir A-dur sa varijacijama, Mala noćna muzika, Klavirski koncert (po izboru) violinski koncert (po izboru), Rekvijem (odlomci); Betoven - Sonata za klavir Mesečeva, Valdštajn, violinske sonate: Prolećna ili Krojcerova, simfonije 3, 5, 6, 7 ili 9, jedan kvartet iz op. 59, violinski koncert, klavirski koncert: 3, 4 ili 5. (po izboru), Misa solemnis (odlomci).

Romantizam (19)

Opšte karakteristike muzičkog romantizma.

Nemački rani romantičari (Šubert, Veber, Mendelson, Šuman, Šopen), i reforma klavirske muzike.

Primeri: Šubert: Nedovršena simfonija, solo pesme - Bauk, Pastrmka, kvintet Pastrmka, Muzički trenuci za klavir; Veber: uvertira za operu Čarobni strelac, hor lovaca iz istoimene opere, uvertira za operu Oberon, Poziv na igru, Koncert za klarinet i orkestar (po izboru); Mendelson: Pesme bez reči (izbor), Violinski koncert e-moll, Italijanska simfonija, San letnje noći (uvertira); Šuman: dečije scene, Leptiri, Karneval (odlomci), klavirski koncert, III simfonija; Šopen: preludijumi (izbor), valceri (izbor), Poloneza A-

dur, As-dur, Mazurke (izbor), Skerco b-moll, Balada d-moll, Etide op. 10 (izbor), Sonata b-moll, Koncerti e-moll f-moll.

Romantična opera prve polovine 19. veka (Rosini, Belini, Doniceti). Ruski stvaraoci: Glinka i njegov krug.

Romantizam kod nas (Slovenija - čitalništvo, Hrvatska - ilirski pokret - Lisinski, Srbija - Šlezinger, Kornelije Stanković i njegovi prethodnici

Primeri - Rosini: uvertira za operu Seviljski berberin, izbor arija iz iste opere, uvertira za Viljem Tela ili Svraku kradljivku; Belini: odlomci iz opere Norma; Doniceti: odlomci iz opere Ljubavni napitak; Glinka: uvertira za operu Rustan i Ljudmila, odlomci iz opere Ivan Susanjin, Kamarinskaja za orkestar, solo pesma Sećam se divnog trenutka; Slovenija - A. Ferster: Gorenjski slavčeg (odlomci), Hrvatska: Lisinski - odlomci iz opera Porin i Srbija - K. Stanković: Varijacije za klavir na pesmu "Što se bore misli moje".

Programska muzika do sredine 19. veka (Berlioz, List)

Primeri: Berlioz; Fantastična simfonija, Harold u Italiji, uvertira Rimski karneval; List: Sonata h-moll, Ljubavni snovi br. 3, Mađarska rapsodija br. 2, Godine hodočašća (izbor), Koncert Es-dur, simfonijska poema Prelidi.

Društveno-jezički smer

III razred

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Opera, opereta i balet XIX veka (11)

Vagnerova reforma opere.

Italijanska opera (Verdi); veristi (Maskanji, Leonkavalo, Pučini), Francuska opera i balet XIX veka (Guno, Bize, Masne, Ofenbah, Sen-Sans, Adam, Delib). Izbor iz opera: Travijata, Trubadur, Aida, Otelo, Falstaf, odlomci iz Rekvijema. Veristi (Maskanji: Kavalerija rustikana - intermeco, Leonkavalo; prolog iz Pajaca, Pučini, odlomci iz Boema, Toske, Madam Baterflaj). Guno, Faust (Valpurgijska noć), Bize, Karmen (odlomci).

Opereta: J. Štraus (ml.), Ž. Ofenbah, T. Tijardović.

Nemačka muzika do početka XX veka (6)

Brams, Brukner, Reger, Maler, Štraus, Volf.

Obnova Francuske muzike (Frank i njegovi savremenici).

Izbor iz dela: Brams III Simfonija III stav, Violinski koncert, Varijacije za klavir, Mađarske igre; Brukner: izbor iz jedne simfonije, Te Deum; Maler: I Simfonija; Reger: Varijacije na Mocartovu temu; R. Štraus: Til Ojlenšpigel, Don Žuan, arija iz Salome ili Elektre; Volf: izbor iz solo pesama; Frank: Simfonija, Sonata za violinu i klavir, Tri korala za orgulje.

Nacionalne škole u romantizmu (12)

Opšti pogled na pripadnost nacionalnim školama i njihov razvoj.

"Ruska petorka" (Borodin, Musorgski, Korsakov); Čajkovski: Sveukupno stvaralaštvo.

Klasici češke muzike (Smetana, Dvoržak).

Češki kompozitori na prelasku u XX vek (Fibih, Janaček, Suk).

Skandinavski kompozitori (Grig, Sibelijus).

Španski kompozitori (Albeniz, Grandos, De Falja).

Primeri: Borodin: arije i scene iz Kneza Igora, Simfonija h-moll.

Musorgski: arije i scene iz Borisa Godunova, Slike sa izložbe, Ciklus solo pesama (izbor); Korsakov i izbor arija i delova iz poznatih opera, Šeherezada; Čajkovski: Simfonije IV, V, VI (izbor), Romeo i Julija, Koncert za klavir br. 1; Koncert za violinu, odlomci iz Labudovog jezera, nekoliko arija iz Evgenija Onjegina. Smetana: Moja domovina (izbor), Prodana nevesta (uvertira i odlomci), kvartet iz mog života; Dvoržak: Simfonija iz novog sveta, Koncert za violončelo, Dumki, trio, Slovenske igre (izbor); Fibih: Poema; Janaček: odlomci iz Jenufe, Taras Buljba; Suk: Letnja bajka (odlomci); Grig: Klavirski koncert, odlomci iz Per Ginta, Lirski komadi za klavir; Sibelijus: Finlandija, Violinski koncert, Albeniz; Iberija; Katolonija; Granados: Gojeskas; De Falja: Ljubav čarobnica, Trorogi šešir (odlomci), Noći u španskim vrtovima, ciklus sedam španskih narodnih pesama.

Jugoslovenska muzika XIX veka (7)

Opšte karakteristike i dela: Lisinski, Zajc, Ipavec, Jenko, Stanković, Bajić, Marinković, St. Mokranjac, Binički, Krstić, Stojanović.

Izbor iz dela: Jenko: uvertira za Djida, izbor iz solopesama; Marinković: solo pesme Grm, Molitva, Čežnja; Mokranjac: Rukoveti I, II, IV, V, VII, X, XV, Primorski napevi, Kozar, Akatist, Bogorodici, Heruvimska pesma, Tebe Boga hvalim, Opelo; Bajić:

odlomci iz Čučuk-Stane i Knez Ivo od Semberije; Binički: odlomci iz opere Na uranku, izbor sevdalinki; Krstić: odlomci iz Zulumćara; Stojanović: odlomak iz simfonijske pesme Sava. Izbor iz stvaralačkih oblasti slovenačkog i hrvatskog romantizma.

IV razred

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Impresionizam (3)

Muzički impresionizam i povezivanje sa slikarstvom i literaturom; Debisi i Ravel.

Njihovi savremenici i nastavljači impresionizma (Skrjabin, Respigi, Šimanovski).

Izbor iz dela: Klod Debisi: Popodne jednog fauna, Dve arabeske, Prelidi (izbor), odlomci iz opere Peleas i Melisanda; Ravel: Bolero, Klavirski koncert, odlomci iz baleta Dafnis i Kloe. Skrjabin: Poema ekstaze; Respigi: Rimske fontane, Šimanovski: Stabat mater.

Muzika u prvoj polovini XX veka (5)

Opšte odlike muzičke kulture XX veka.

Stvaranje najstarije generacije klasika moderne (Stravinski, Bartok, Hindemit, Šenberg, Honeger, Prokofjev).

Izbor iz dela: Stravinski: odlomci iz Petruške, Posvećenja proleća, Priča o vojniku, Edipus reks; Bartok: Koncert za orkestar, Svita iz baleta Čudesni mandarin, Divertimento za gudače, Alegro barbaro; Hindemit: Slikar Matis (odlomci); Šenberg: Pet komada za klavir, Preobraženska noć; Honeger: Liturgijska simfonija, Pacifik, Prokofjev: Klasična simfonija, odlomci iz Romea i Julije, Treći klavirski koncert.

Istaknuti predstavnici različitih stilskih pravaca i orijentacija (3)

Britn, Mesijan, Martinu, Orf, Lutoslavski, Šostakovič.

Izbor iz dela: Britn: Jednostavna simfonija, Mesijan: Turangalila, Martinu: Simfonieta djokoza, Orf: Karmina Burana, Lutoslavski: Žalobna muzika, Šostakovič: Peta simfonija, Lenjingradska simfonija, Gudački kvartet br. 8.

BALET (1)

KLASIČAN I SAVREMENI BALET, UMETNICI I MUZ. PRIMERI

Džez i ostali žanrovi (3)

Istorijski razvoj i karakteristike; crnačka duhovna muzika, bluz; Geršvin; noviji kompozitori i izvođači; Zabavna, rok, pop i pank-muzika, građanska pesma; razlike između narodne i novokomponovane narodne muzike.

Primeri. - Geršvin: Rapsodija u plavom, Amerikanac u Parizu, Pordži i Bes (odlomci). Primeri za navedene žanrove.

Mjuzikl - karakteristike i primeri

Dž. Geršvin, L. Berštajn, Đ. K. Menoti

Muzika kao primenjena umetnost (1)

Filmska muzika: izbor muzike iz filmova.

Scenska muzika: S. Mendelson i drugi.

(V. Baronjan. Muzika kao primenjena umetnost, izdanje Univerziteta umetnosti, Beograd, 1981).

Jugoslovensko muzičko stvaralaštvo prve polovine XX veka (6)

Srpski klasici moderne: Konjović, Milojević, Hristić. Istaknuti predstavnici hrvatske muzike: Dobronić, Bersa, Baranović, Gotovac, Slavenski, Matetić-Ronjgov.

Značajni slovenački kompozitori: Lajovic, Kogoj, Osterc, Bravničar.

Primeri. - Konjović: Simfonijski triptihon iz Koštane, Pesma o buli iz Koštane, "Nane kaži tajku" iz zbirke Lirika, Milojević: Četiri komada za klavir, solo pesme: Jesenja elegija, Japan, Legenda o Jefimiji za violončelo i klavir, Hristić: prva svita iz Ohridske legende, solo-pesme: Elegija, Ponoć, Veče na školju, Dobronić: Jelšonski tanci, Bersa: simfonijska poema Sunčana polja, Baranović: Licitarsko srce (odlomci), Gotovac: Ero sa onoga svijeta (odlomci), Slavenski: Balkanofonija, Simfonija Orijenta (odlomci), Drugi gudački kvartet, Matetič-Ronjgov: Roženice, Lajovic: Lan, Osterc: Koncert za violinu i duvače, Kogoj: Crne maske (odlomci), Bravničar: Kurent.

Svetsko muzičko stvaralaštvo u drugoj polovini XX veka (2)

Nove mogućnosti muzičkog razvoja; otvoreni putevi umetnosti i muzike: klasici novih stremljenja (Bulez, Štokhauzen).

Izbor iz dela: Bulez: Čekić bez gospodara, Štokhauzen: izbor iz elektronske muzike.

Pregled istaknutih jugoslovenskih kompozitora druge polovine XX veka (5)

Vučković, Tajčević, Ristić, Vukdragović, Rajičić, Marić, Logar, Hercigonja, Bjelinski, Šulek, Kelemen, Sakač, Tijardović, Devčić, V. Mokranjac, Radić, Obradović, Bruči, Bećiri.

Izbor iz dela: V. Vučković: Burevesnik (odlomak), M. Tajčević: Sedam balkanskih igara (izbor), Vospojte iz Četiri duhovna stiha, Tri balade Petrice Kerempuha; M. Ristić: Svita djokoza (odlomci), S. Rajičić: III klavirski koncert, Na Liparu (izbor), Lisje žuti (izbor); M. Vukdragović: Vezilja slobode; Lj. Marić: Pesme prostora; M. Logar: Zlatna ribica (odlomci), Pokondirena tikva (uvertira i duet iz I čina); N. Hercigonja: Gorski vijenac (finale); B. Bjelinski: II simfonija; S. Šulek: II simfonija, opera Koriolan (izbor); M. Kelemen: Skolion; B. Sakač: Svemirski pejsaž I. Tijardović: Mala Florami (odlomci); N. Devčić: Roblje ide; V. Mokranjac: IV simfonija (stav) izbor iz klavirskih etida, Sonata za violinu i klavir (IV stav); D. Radić: Spisak, ciklus solo pesama (izbor). A Obradović: VI simfonija, Epitaf N (odlomci); R. Bruči: Simfonija lesta, III simfonija; F. Bećiri: Sonata za klarinet (III stav).

Muzički život i muzički razvoj SR Srbije u posleratnom periodu (3)

Muzičko školstvo: muzičke škole, akademije i fakulteti, škola za muzičke talente u Ćupriji; muzičke i muzičko-izvođačke ustanove: beogradska i novosadska opera i balet, Beogradska filharmonija; Muzička omladina; najpoznatiji izvođači: Bakočević, Biserka Cvejić, Čangalović, Kolundžija, Pogorelić i drugi.

Društveno-estetska uslovljenost muzike, staranje o kulturno-istorijskom muzičkom stvaralaštvu i njegovom nasleđu. Kompozitori: Josif, Despić, Babić, Ozgijan, Mirjana Živković, Maksimović, Z. Hristić, Petin, Kiralji, Kovač, Rizvanoli, Balata.

Izbor iz dela: E. Josif: Dva psalma za klavir; D. Despić: Humorističke etide; K. Babić: Izbor iz horskih kompozicija; P. Ozgijan: Simfonija 75; M. Živković: Basma; R. Maksimović: Testamenat; Z. Hristić: Darinkin dar (odlomci); N. Petin: Čovek i breg; E. Kiralji: Tokata dijatonika; I. Kovač: Serenada bukolika; R. Rizvanoli: Muzika simfonika; Z. Balata: Sonata za violončelo i klavir.

SKUPNO MUZICIRANJE

Hor - (40-60 učenika od I do IV razreda) - 4 časa nedeljno = 140 časova godišnje.

Svaka škola ima hor. Nastava horskog pevanja izvodi se u kontinuitetu tokom cele školske godine, na probama obeleženim u rasporedu. Rad nastavnika sa horom ulazi u njegov fond časova nedeljne nastave, a učenicima (slobodno prijavljenim i kasnije odabranim od nastavnika), je deo radne obaveze. Horske probe se izvode odvojeno po glasovima i zajedno. Program rada sa horom treba da sadrži prigodne kompozicije, kao i dela ozbiljnije umetničke vrednosti, u zavisnosti od mogućnosti ansambla.

Sadržaj rada:

- odabiranje i razvrstavanje glasova;

- vežbe disanja, dikcije i intonacije;

- horsko raspevavanje i tehničke vežbe;

- intonativne vežbe i rešavanje pojedinih problema iz horske partiture (intervalski, harmonski, stilski);

- muzička i psihološka obrada kompozicije;

- uvežbavanje horskih deonica pojedinačno i zajedno;

- ostvarivanje programa i nastupa prema godišnjem planu škole.

Orkestar (4 časa nedeljno = 140 časova godišnje)

Orkestar može da se obrazuje u zavisnosti od uslova škole. Orkestar je instrumentalni sastav od najmanje 10 izvođača koji sviraju u najmanje tri samostalne deonice. Mogu se obrazovati orkestri gudačkog sastava, harmonika, mandolina, tamburica, blokflauta, kao i mešoviti. Rad nastavnika sa orkestrom ulazi u njegov fond nastavnih časova, a učenicima je deo radne obaveze.

Sadržaji rada:

- izbor instrumenata i izvođača u formiranju orkestra;

- izbor kompozicija prema mogućnostima izvođača i sastavu orkestra;

- tehničke i intonativne vežbe;

- raspisivanje deonica i uvežbavanje po grupama (prstomet, intonacija, fraziranje);

- spajanje po grupama (I-II; II-III: I-III i sl.);

- zajedničko sviranje celog orkestra, ritmičko-intonativno i stilsko oblikovanje kompozicije.

Kamerni sastavi - rad u okviru muzičke sekcije - 1 čas nedeljno.

Kamerni sastavi se obrazuju od 2 do 9 izvođača, pevača, instrumentalista ili kombinovano. Sadržaj rada ovih sastava bira nastavnik u saradnji sa zainteresovanim učenicima, prema izvođačkoj sposobnosti, sklonosti i interesovanju učenika. (Vidi fakultativna nastava).

DODATNA NASTAVA

Na časovima dodatne nastave ostvaruju se sadržaji za koje učenici pokazuju posebno interesovanje. Slušaju se nova muzička dela (ili ponavljaju poznata) iz oblasti koje se obrađuju na redovnoj nastavi ili su momentalno aktuelna u umetničkom životu naše zemlje i sveta. Pojedini učenici mogu po slobodnom izboru, uz konsultovanje i pomoć nastavnika da pripreme literarne sastave o slušanim delima.

U okvirima dodatne nastave predmeta Muzička umetnost organizuju se i koncerti u školi, zajedničke posete operskim i baletskim predstavama, koncertima i projekcijama muzičkih filmova. Jedna predstava ili koncert van škole, računaju se kao 4 časa dodatne nastave.

Prirodno-matematički i opšti tip

II razred

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Učenici treba da upoznaju razvoj romantizma u muzici slovenskih zemalja, uključujući naše najvažnije autore i dela iz te epohe.

Slovenski kompozitori u XIX veku (8)

Razvoj nacionalnih škola kod Rusa (Glinka, Borodin, Musorgski, Rimski-Korsakov, Čajkovski), Čeha (Smetana, Dvoržak) i kod nas (Lisinski, Zajc, Stanković, Marinković, S. Mokranjac).

Primeri za slušanje: Glinka - uvertira za operu "Ruslan i Ljudmila" Borodin - Polovjecke igre iz opere "Knez Igor": Musorgski - smrt Borisa iz "Borisa Godunova"; odlomci iz "Slika sa izložbe": Rimski-Korsakov - I stav iz svite "Šeherezada"; Čajkovski - V simfonija, II stav; VI simfonija, I i IV stav; Klavirski koncert b-moll I stav; odlomci iz baleta "Labudovo jezero"; arija Lenskog iz III čina opere "Egvenije Onjegin", i scena Tatjaninog pisma iz II čina; uvertira "1812"; Smetana - Višehrad iz ciklusa "Moja domovina"; uvertira za operu "Prodana nevesta"; Dvoržak - Simfonija iz Novoga sveta, III stav; Koncert za violončelo h-moll, I stav; Slovenska igra (po izboru).

V. Lisinski: odlomak iz opere "Porin"; I. Zajc: odlomak iz opere "Nikola Šubić Zrinjski"; K. Stanković: Varijacije na pesmu "Što se bore misli moje", Srpske narodne pesme (izbor); J. Marinković: Grm, Molitva, Čežnja; S. Mokranjac: V i X rukovet, Kozar, Njest svjat (iz Opela), Heruvimska pesma (iz Liturgije).

Opera na početku XX veka (1)

Upoznavanje bitnih karakteristika opere na prelazu iz XIX u XX vek i najznačajnijih stvaralaca i njihovih dela.

Pučini i veristi

Izbor dela za slušanje:

Pučini: Toska (molitva Toske iz II čina, arija Kavaradosija iz III čina), Boemi (završni duet iz I čina); Leonkavalo: prolog iz "Pajaca"; Maskanji: Kavalerija rustikana (Intermeco).

Upoznavanje glavnih karakteristika razvoja muzičkog romantizma u muzici jugoslovenskih naroda, upoznavanje njegovih najznačajnijih predstavnika slušanjem njihovih kompozicija.

Impresionizam (2)

Upoznavanje osnovnih osobenosti impresionizma u muzici, kao i njihovih glavnih predstavnika i njihovih dela.

Opšte karakteristike - Debisi, Ravel

Izbor dela za slušanje:

Debisi: Mesečina, Arabeske; Ravel: Bolero, Dafnis i Kloe (odlomci).

Muzika XX veka (5)

Upoznavanje glavnih stilskih pravaca u razvoju muzike XX veka i najznačajnijih kompozitora i njihovih dela.

Stilski pravci: ekspresionizam, dodekafonija, neoklasicizam, nova uloga folklora: Stravinski, Šenberg, Hindemit, Prokofjev, Šostakovič, Britn i Bartok.

Izbor dela za slušanje:

Šenberg: pet komada za klavir, Pjero mesečar;

Prokofjev: Klasična simfonija, Romeo i Julija (odlomci); Britni: Jednostavna simfonija; Šostakovič: V simfonija, Lenjingradska simfonija; Stravinski: Posvećenje proleća (odlomak), Petruška (ruska igra); Bartok: Koncert za orkestar (stav), Gudački kvarteti (izbor).

BALET (1)

KLASIČAN I SAVREMENI BALET, UMETNICI I MUZ. PRIMERI

Jugoslovenska muzika u XX veku (5)

Počeci razvoja moderne muzike - Konjović, Milojević, S. Hristić, Bersa, Baranović, Osterc. Muzičko stvaralaštvo između dva rata - Gotovac, Slavenski, Tajčević (Bravničar)

Izbor dela za slušanje:

P. Konjović: Triptihon iz "Koštane", Nane kaži tajku - iz zbirke "Lirika"

M. Milojević: Četiri komada za klavir (izbor), Jesenja elegija, Japan - solo pesme, Legenda o Jefimiji za violončelo i klavir

S. Hristić: Prva svita iz "Ohridske legende", Elegija, Ponoć, Veče na školju - solo-pesme

B. Bersa: Sunčana polja - simfonijska poema

A. Dobronić: Jelšonski tanci

K. Baranović: Licitarsko srce

A. Lajović: Lan

M. Kogoj: Crne maske (odlomci)

S. Osterc: Koncert za klavir in pihala

J. Gotovac: Ero s onoga svijeta (odlomci)

J. Slavenski: Voda zvira, Balkanofonija (odlomci), Simfonija Orijenta (odlomci), Drugi gudački kvartet ("Lirski")

M. Tajčević: Sedam balkanskih igara (izbor), Vospojte (iz "Četiri duhovna stiha"), Tri balade Perice Kerempuha (izbor)

I. M. Ronjgov: Roženice

M. Bravničar: Kurent

Muzička avangarda (2)

Lutoslavski, Penderecki, Sakač, Kelemen.

Izbor dela za slušanje:

Lutoslavski: Žalobna muzika

Penderecki: Pasija po Luki (odlomci), Trenos - žrtvama Hirošime

M Kelemen: Skolion

B. Sakač: Svemirski pejsaž

Jugoslovenska savremena muzika (6)

Bjelinski, Šulek, Ristić, Logar, Rajičić, Lj. Marić, Vučković, Vukdragović, Hercigonja, V. Mokranjac, Radić, Obradović, Bruči, B. Antoni, Bećiri.

Izbor dela za slušanje:

B. Bjelinski: II simfonija

S. Šulek: II simfonija, odlomci iz opere "Koriolan"

M. Ristić: Suita djokoza (odlomak)

S. Rajičić: Treći klavirski koncert (odlomci), Na Liparu, ciklus za glas i orkestar, Lisje žuti - solo-pesma

Lj. Marić: Pesme prostora (odlomci)

M. Logar: Zlatna ribica, balet (odlomci), Pokondirena tikva (Uvertira, duet Feme i Ančice iz I čina)

V. Vučković: Burevesnik (odlomak)

M. Vukdragović: Vezilja slobode

N. Hercigonja: Gorski vijenac - finale

V. Mokranjac: IV simfonija (odlomak), Etide za klavir (izbor) Odjeci, Sonata za violinu i klavir (IV stav)

D. Radić: Spisak - ciklus pesama (izbor), Gungulice - mešoviti hor, Ćele-kula (finale)

A. Obradović: VI simfonija (odlomci), Epitaf N (odlomak)

R. Bruči: Simfonija lesta, III simfonija

L. Antoni: Šiptarske igre

P. Bećiri: Sonata za klarinet (III stav)

Upoznavanje razvoja muzičkog života u našoj Republici.

Muzičko stvaralaštvo i muzički život Srbije u drugoj polovini XX veka (4)

Muzički život u SR Srbiji sa pokrajinama u posleratnom razdoblju. - Muzičko školstvo, muzičke ustanove, najpoznatiji ansambli i solisti

Izbor dela za slušanje:

E. Josif: Dva psalma za klavir

D. Despić: Humorističke etide

K. Babić: Horske kompozicije (izbor)

P. Ozgijan: Simfonija 75

R. Maksimović: Testamenat

Mirj. Živković: Basma

Z. Hristić: Darinkin dar

N. Petin: Čovek i breg - pesma

E. Kiralj: Tokata dijatonika

I. Kovač: Serenada bukolika

E. Rizvanoli: Muzika simfonika

Džez i ostali žanrovi (2)

Upoznavanje najvažnijih karakteristika džeza i ostalih žanrova u muzici.

Džez, zabavna muzika, mjuzikl, rok, pop i pank muzika; narodna pesma, građanska pesma, novokomponovana narodna pesma.

Dela za slušanje

Geršvin: Pordži i Bes (odlomci), Rapsodija u plavom

Primeri za navedene žanrove

Mjuzikl - karakteristike i primeri

Dž. Geršvin, L. Bernštajn, Đ. K. Menoti

Muzika kao primenjena umetnost (1)

Filmska muzika

Scenska muzika

(V. Baronjan: Muzika kao primenjena umetnost, izdanje Univerziteta umetnosti, Beograd 1981)

SKUPNO MUZICIRANJE

HOR

ORKESTAR

DODATNA NASTAVA

(Sve u programu društveno-jezičkog smera)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Muzička umetnost je logičan nastavak predmeta muzička kultura iz osnovne škole, s tim da se ovaj predmet u srednjem obrazovanju prvenstveno bazira na upoznavanju i proučavanju najznačajnijih muzičkih dela iz svetske i naše literature, vezanih za pojedinu epohu i njene karakteristike. Kao primeri za slušanje muzike odabrana su dela kompozitora koji ovekovečuju vreme u kome su živeli i svoje muzičko stvaralaštvo. Značajno mesto imaju solisti i ansambli koji ta dela reprodukuju.

Za realizaciju sadržaja programa prvo i osnovno je obezbediti normalne uslove za rad: opremljen kabinet (ili specijalizovana učionica), sa klavirom (ili drugim osnovnim instrumentom) i kvalitetnim audiovizuelnim sredstvima (gramofon, kasetofon, dijaprojektor itd.) - ploče, kasete, dijafilmove, knjige, slike i udžbenik (vidi poglavlje o nastavnim sredstvima i kabinetu). Savremena škola uslovljava osetljivu i skupocenu opremu koja NE SME da se stalno prenosi iz učionice u učionicu i tako uništava. Savremena nastava zahteva od nastavnika da sva potrebna sredstva pripremi pre časa za upotrebu.

Svi sadržaji koji se ostvaruju prvenstveno se baziraju na doživljaju muzičkog dela, upoznavanju njegovog stvaraoca i karakteristikama epohe kojoj delo pripada. To se realizuje prvenstveno preko slušanja muzike tj. direktnog doživljaja muzičkog dela.

Nastavnikovo usmeno izlaganje treba da posluži kao informacija i inspiracija za slušanje muzike koje je centralni deo časa (20 odsto izlaganja, 60 odsto slušanja - u fragmentima

ili u celini zavisi od primera, ali 20 odsto zaključivanja - razgovor sa učenicima ili ponavljanje slušanja određenih delova kompozicije ili celine).

Program je koncipiran prema istorijsko-stilskim razdobljima, koje u izlaganju treba ograničiti na najbitnije elemente, a slušanju muzike dati primarno mesto. Direktnim, sugestivnim i interesantnim izlaganjem nastavnik treba da učenike osposobljava da aktivno slušaju muziku, kako bi mogli da na odabranim primerima razvijaju muzičku memoriju, estetski ukus, prepoznaju dela i instrumente, osećaju muzičku formu, značaj i karakteristike stila i kompozitorovog stvaralaštva.

Pojedine nastavne teme mogu se obraditi učeničkim referatima, u kojima takođe imaju primarno mesto muzički primeri.

Kod slušanja muzike prvenstveno usmeravati učenike na doživljavanje muzičkih sadržaja (melodije, harmonije, forme itd.). Programske vanmuzičke sadržaje primeniti u programskoj muzici sa merom u kojoj ih kompozitor najavljuje.

Kod slušanja muzike nastojati da se odabere primer koji može da se sluša u celini (jedan ceo stav, kraću uvertiru, itd.), da učenici dožive celinu i shvate muzičku formu. Odabirati muzičke primere sa velikom pažnjom i umešnošću. Dela, koja je svojom dužinom nemoguće na jednom školskom času saslušati, izneti u odabranim, karakterističnim fragmentima, koje možemo povezati usmenim obrazloženjem.

U programu je navedeno mnogo više muzičkih dela nego što je moguće saslušati i usvojiti. Zbog toga iz navedenih primera nastavnik pravi sopstveni IZBOR, koji će učenici saslušati i usvojiti kao primere za određeni pravac, epohu itd. Ostala dela koja učenici nisu slušali a nalaze se u programu nesvrsishodno je memorisati, sem u vrlo iznimnim slučajevima.

Epoha se povezuje sa predmetima srodnih sadržaja u tom razredu, na temelju korelacije (književnost, likovna umetnost, istorija itd.) i tako daje globalni uvid u vreme kada je delo nastalo. Svako delo koje se sluša trebalo bi ponoviti nekoliko puta sa novim zadacima.

Označeni brojevi časova pored tema u sadržajima programa mogu da se pomere u zavisnosti od izbora slušanih dela. Nastavnik mora pravovremeno da pripremi delo za slušanje: odredi izbor iz dela za slušanje, minutažu, komentar (razgovor ili zaključivanje) i po potrebi ponovno slušanje. Sva verbalna objašnjenja moraju biti sažeta i kratka, moraju da uvode u slušanje muzike. Posle slušanja dela treba podsticati učenike da izvode zaključke koji proizlaze iz doživljenog slušanja muzičkog dela, bilo na časovima ili na posebnim koncertima.

Učenike treba usmeravati na određene emisije na radiju i televiziji, koje će pratiti u slobodno vreme van škole. Takođe je usko vezano sa predmetom organizovanje poseta koncertima, operskim i baletskim predstavama, gde se sadržaji predmeta vrlo uspešno nadograđuju u direktnom kontaktu sa muzičarima i muzikom. U centrima gde postoje

takve ustanove kao i muzičke škole, muzička omladina, kulturno-umetnička društva, treba negovati saradnju kao i organizovati koncerte u školi. Kroz obavezne van nastavne aktivnosti i fakultativnu nastavu mogu vrlo uspešno da se osmišljavaju i organizuju raznovrsni vidovi muzičkih aktivnosti, koji su značajan doprinos kulturnoj i javnoj delatnosti škole i ličnom usavršavanju učenika koji se njima bave, kao i onima koji ih slušaju (hor, ansambli, orkestri, koncerti...). Ocenjivanjem se sagledava kompletna ličnost učenika: njegovo znanje, angažovanje i zainteresovanost, kao i njegove muzičke sposobnosti.

Sledeći

Prethodni

Likovna kultura

Društveno-jezički smer

II razred

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA (12+8)

1. Opšti deo

Svetlost i senka u likovnim umetnostima. Tematika (religiozna, mitološka, alegorijska i dr.) i motivi u likovnim umetnostima.

Samostalno likovno izražavanje

Svetlosni odnosi. Predstavljanje odnosa svetla i senke na posmatranom motivu linijama - šrafurom, laviranjem. Predstavljanje tonskh odnosa na posmatranom motivu. Predstavljanje odnosa svetla i senke na posmatranom motivu uprošćavanjem na odnose crno-belo, u vidu pripreme za grafiku. Boja. Predstavljanje lokalnog tona posmatranih površina. Međusobni uticaj boja i njihovo vizuelno dejstvo.

Odnosi boja. Boja u otvorenom prostoru. Predstavljanje i slikanje promena na lokalnom tonu različitih površina posmatranog motiva (predmeta ili predela), promena nastalih pod uticajem odsjaja iz uže i šire okoline.

Crtanje po prirodi.

Likovna dela i spomenici kulture

Osobenosti starohrišćanske umetnosti. Umetnost u doba seobe naroda. Umetničko stvaranje u razdoblju preromanike.

Spomenici starohrišćanske umetnosti na tlu Jugoslavije (sarkofazi Salone). Dela primenjene umetnosti iz doba seobe naroda. Preromanika na tlu Jugoslavije: arhitektura (Sv. Donat u Zadru), skulptura (reljef iz Sv. Nedelje).

Odlike romaničke umetnosti. Novine u arhitekturi i glavni spomenici (Sv. Sernen, Piza). Skulptura i njena vezanost za arhitekturu (Vezlej). Dela primenjene umetnosti. Romanički stil u arhitekturi (katedrale u Trogiru i Zadru). Kamena skulptura (Buvinova vrata). Romaničko slikarstvo (Sv. Mihailo u Stonu). Nameštaj, minijatura, zlatarstvo.

Glavna obeležja gotičke umetnosti. Novine u arhitekturi i glavni spomenici (Šartr, Solzberi). Obeležja skulpture i spomenici (Rems, Amijen). Vitraži i minijature. Osobenosti gotike u Jugoslaviji. Obeležja gotike u Dalmaciji. Dela Jurja Dalmatinca i Andrije Alešija. Palate (Knežev dvor u Dubrovniku). Gotika u Sloveniji: crkve (Ptujska gora), skulptura i reljefi u drvetu; slikarstvo Istre (Beram).

Odlike vizantijske umetnosti. Glavni spomenici arhitekture (Sveti Luka u Fokidi), i slikarstva (Kahrije džamija). Slonovača, emajl. Vizantijski uticaj na umetnost drugih zemalja (Rusija-Rubljov, Bugarska, Gruzija).

Vizantijski spomenici na tlu Jugoslavije. Srpska umetnost kraj XII i XIII vek: arhitektura (Studenica), slikarstvo fresaka (Mileševa, Sopoćani). Ikone i minijature XIII veka. Umetnost 1300-1370: arhitektura (Gračanica), skulptura (Dečani), slikarstvo fresaka (Staro nagoričino, Dečani). Ikone i minijature. Umetnost 1370-1459: arhitektura (Ravanica, Ljubostinja), osobenosti skulpture (Ravanica, Kalenić), slikarstvo fresaka (Kalenić). Srpska srednjovekovna primenjena umetnost. Slikarstvo u Makedoniji, XIII vek (Sv. Kliment u Ohridu). Srednjovekovna utvrđenja. Postvizantijska umetnost na tlu Jugoslavije XV-XVII vek (Longin). Umetnost stećaka ("Kulinov" stećak). Nekropole.

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, umetnička dela i spomenici kulture

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA (10+7)

1. Opšti deo

Crtež kao skica, studija i celovito ostvarenje. Ritam kao sredstvo oblikovanja.

Samostalno likovno izražavanje

Slikanje po prirodi (slobodan izbor, teme i tehnika).

Trodimenzionalno oblikovanje. Objekti - skulptura. Skica - maketa postojećeg ili zamišljenog prostora i objekata u njemu. Oblikovanje na osnovu posmatranja ili slobodnog zamišljanja objekata (skulptura) namenjenih određenom prostoru. Raspoređivanje objekata u određenom prostoru, s obzirom na njihovu namenu.

Likovna dela i spomenici kulture

Odlike islamske umetnosti. Glavni spomenici arhitekture. Minijatura.

Islamska umetnost u Jugoslaviji. Arhitektura džamija (Sinan-pašina džamija u Prištini, Aladža džamija u Foči), amami (Dautpašin amam u Skoplju). Karavansaraji. Spomenici minijaturnog slikarstva. Preteče renesanse (Đoto). Idejne osnove nastanka renesansne umetnosti. Glavne osobenosti. Renesansa u Italiji i drugim evropskim zemljama. Najznačajniji umetnici (Donatelo, Leonardo da Vinči, Mikelanđelo, Rafael, Ticijan, Direr). Manirizam. Njegove odlike. Glavni predstavnici.

Renesansa u Jugoslaviji i njene osobenosti. Arhitektonsko-skulpturalno delo Nikole Firentinca (katedrala u Šibeniku). Dubrovački slikari (Nikola Božidarević, Mihailo Hamzić).

Novo Hopovo, manastir Piva - freska, Nekropola iz Radimlja, Sinan-pašina džamija - Prizren, Šarena džamija - Tetovo, Gazi Husrevbegov bezistan - Sarajevo, Most na Neretvi - Mostar.

2. Opažanje i postupanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, grafika, istorija umetnosti.

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

III razred

(1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA (12+8)

1. Opšti deo

Samostalno likovno izražavanje

Crtani film

- izbor teme,

- utvrđivanje osnovnih ideja, fabule, nosilaca radnje i kompozicija putem odgovarajućih crteža,

- izrada, analiza i usavršavanje sinopsisa i scenarija,

- kreiranje i crtanje likova, enterijera, eksterijera i dr.,

- fotografija kao dokumenat,

- fotografija kao komunikacija,

- fotografija kao informacija,

- fotografija kao koncept.

Likovna dela i spomenici kulture

Idejne osnove nastanka barokne umetnosti. Stilske odlike u arhitekturi, skulpturi slikarstvu. Središta procvata barokne umetnosti (Italija, Holandija, Flandrija, Španija). Vodeći umetnici (Bernini, Karavađo, Rembrant, Rubens, Velaskez). Rokoko kao završna faza baroka. (Vato). Opšte odlike baroka u Jugoslaviji. Barok u Sloveniji: arhitektura (Ljubljanska katedrala), crkveno slikarstvo i portret (Jelovšek, Bergant), Barok u Hrvatskoj: arhitektura (dubrovačka katedrala), skulptura i slikarstvo (Poco). Barok u Boki Kotorskoj (Kokolja). Barok u Srbiji: pojava barokne arhitekture (manastiri Fruške gore), slikarstvo ikonostasa (Kračun, J. Orfelin), razvoj portreta. Bakrorez (Žefarović). Drvorez u Makedoniji (ikonostas Sv. Spasa).

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, grafika, umetnička dela i spomenici

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA (10+6)

1. Opšti deo

Samostalno likovno izražavanje

Kompozicija

- pokretna slika, pokret, spontanost, ritam, mimika, izraz i gest

Likovna dela i spomenici kulture

Neoklasicizam. Istorijski uslovi nastanka. Teme. Stilske odlike. Najznačajniji umetnici (David, Engr, Kanova). Bidermajer kao osoben vid neoklasicizma.

Neoklasicizam u Jugoslaviji. Odlike arhitekture i skulpture. Slikarstvo (Kavčić, Stroj, A. Teodorović). Bidermajer (Danil, Tominc).

Romantizam. Istorijski uslovi nastanka romantizma. Teme. Osnovne stilske karakteristike. Najznačajniji umetnici (Žeriko). Romantizam u Jugoslaviji. Odlike arhitekture i skulpture. Slikarstvo: Slovenija/Panhart, Hrvatska/Karas, Srbija/Jakšić, S. Todorović.

Realizam: Istorijski uslovi nastanka realizma. Teme. Osnovne stilske odlike. Glavni predstavnici (Kurbe, Domije, Rjepin, Rid).

Realizam u Jugoslaviji. Arhitektura (Bugarski, Vurnik). Skulptura (Roksandić, Rendić). Slikarstvo (Krstić, P. Jovanović, braća Šubić, zagrebačka "Šarena škola").

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje i slikanje, vajanje, umetnička dela i spomenici kulture

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

IV razred

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA (11+7)

1. Opšti deo

Samostalno likovno izražavanje

Lutka-igra

- izbor teme i žanra,

- utvrđivanje osnovnih ideja i elemenata fabule i kompozicije,

- crtanje i oblikovanje lutaka u skladu sa sociokulturnom sredinom i folklorom.

Likovna dela i spomenici kulture

Impresionizam - opšte odlike slikarstva i skulpture, glavni predstavnici (Mone, Renoar, Roden), slovenački impresionisti (Jakopič, Jama), hrvatski impresionisti (Kraljević, Račić), srpski impresionisti (Milićević, Milovanović), planerizam, optičke teorije o boji, analiza svetlosti.

Postimpresionizam - reakcija na impresionizam, geometrizacija oblika, modulacija svetla (Sezan), ekspresionizam i simbolizam boje (Van Gog i Gogen). Arhitektura XIX veka eklekticizam u prvoj polovini veka, secesija (Meštrović).

Moderna umetnost, novi principi, metodi i materijali, FOVIZAM (Matis, Ruo), ritam u slikarstvu (Munk, Nolde, Konjović, Bijelić, Job), KUBIZAM i FATURIZAM, lomljenje oblika, kolaž (Pikaso, Brak, Sava Šumanović, Marino Tartalja, Bijelić), BESPREDMETNI SVET (Kandinski, Maljevič, Mondrijan), sinteza likovnih umetnosti (Bauhaus, De Stijl, industrijski dizajn), KONSTRUKTIVIZAM (Tatlin, Gabo, Pevzner), DADAIZAM i NADREALIZAM, antiumetnost, Dišan, Ernst, Mafrit, slikari fantazija - Šagal, Kiriko, Barili, Kregar, internacionalni stil u arhitekturi modernog doba (Korbizje, Ibler, Plečnik, Dobrović, Brašovan) moderna skulptura (Mur, Kršinić, Stijović).

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, grafika, umetnička dela i spomenici kulture

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA (9+5)

1. Opšti deo

Samostalno likovno izražavanje

- likovne mogućnosti lutke (praktično izvođenje)

- lutka, senka kao likovni izražaj,

- lutkarska slika,

- video-tejp (pripremanja, realizacija)

Likovna dela i spomenici kulture

Savremena umetnost, ENFORMEL (Polok, Tapies), OPTIČKA UMETNOST (Vazareli) tendencije šezdesetih godina: pop-art, bodi-art, minimal-art, konceptualna umetnost, hepening, sinteza prostora, svetlosti i boje (Šefer) mobilna skulptura (Kalder).

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, likovna dela, video...

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktička

Opšti i prirodno-matematički smer

II razred

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I CELINA (13+8)

1. Opšti deo

Svetlost i senka u likovnim umetnostima. Tematika (religiozna, mitološka, alegorijska i dr.) i motivi u likovnim umetnostima.

Samostalno likovno izražavanje.

Svetlosni odnosi. Predstavljanje odnosa svetla i senke na posmatranom motivu linijama - šrafurom, laviranjem. Predstavljanje tonskih odnosa na posmatranom motivu. Predstavljanje odnosa svetla i senke na posmatranom motivu uprošćavanjem odnosa crno-belo, u vidu pripreme za grafiku. Boja. Predstavljanje lokalnog tona posmatranih površina. Međusobni uticaj boja i njihovo vezuelno dejstvo. Odnosi boja. Boja na lokalnom tonu različitih površina posmatranog motiva (predmeta ili predela), promena nastalih pod uticajem odsjaja iz uže i šire okoline. Crtanje po prirodi.

Likovna dela i spomenici kulture

Idejne osnove nastanka barokne umetnosti. Stilske odlike u arhitekturi, skulpturi, slikarstvu. Središta procvata barokne umetnosti (Italija, Holandija, Flandrija, Španija). Vodeći umetnici (Bernini, Karavađo, Rembrant, Rubens, Velaskez). Rokoko kao završna faza baroka (Vato). Slikarstvo XVIII veka u Italiji (Kanaleto, Tjepolo) i Engleskoj (Rejnolds). Goja.

Opšte odlike baroka u Jugoslaviji. Barok u Sloveniji: arhitektura (Ljubljanska katedrala), crkveno slikarstvo i portret (Jelovšek, Bergant), barok u Boki Kotorskoj (Kokolja).

Barok u Srbiji: pojava barokne arhitekture (manastiri Fruške gore), slikarstvo ikonostasa (Kračun, J. Orfelin), razvoj portreta. Duborez u Makedoniji (Ikonostas Sv. Spasa).

Neoklasicizam u Jugoslaviji. Odlike arhitekture i skulpture. Slikarstvo (Kavčić, A. Teodorović). Bidermajer (Danil, Tominc).

Istorijski uslovi nastanka romantizma. Teme. Osnovne stilske karakteristike. Najznačajniji umetnici (Žeriko, Dalakroa). Romantizam u Jugoslaviji. Odlike arhitekture i skulpture. Slikarstvo: Slovenija: (Penhart), Hrvatska: (Karas), Srbija: (Jakšić).

Istorijski uslovi nastanka realizma. Teme. Osnovne stilske odlike. Glavni predstavnici (Kurbe, Domije, Rjepin).

Realizam u Jugoslaviji: Arhitektura (Bugarski). Skulptura (Roksandić, Rendić). Slikarstvo (Krstić, braća Šubić, zagrebačka "Šarena škola").

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, umetnička dela i spomenici kulture.

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička

II CELINA (11+5)

1. Opšti deo

Valer kao sredstvo oblikovanja. Crtež kao skica, studija i celovito ostvarenje. Ritam kao sredstvo oblikovanja.

Samostalno likovno izražavanje

Slikanje po prirodi (slobodan izbor, teme i tehnika). Trodimenzionalno oblikovanje. Objekti - skulptura. Skica - maketa postojećeg ili zamišljenog prostora i objekata u njemu. Oblikovanje na osnovu posmatranja ili slobodnog zamišljanja objekata (skulptura) namenjenih određenom prostoru. Raspoređivanje objekata u određenom prostoru s obzirom na njihovu namenu. Vajanje i objekti.

Likovna dela i spomenici kulture

Opšte odlike impresionizma, glavni predstavnici (Mone, Renoar, Roden). Slovenački impresionizam (Jakopič). Hrvatski impresionisti (Račić), srpski impresionisti (Milovanović), plenerizam.

Postimpresionizam - reakcija na impresionizam, geometrizacija oblika, modulacija svetla (Sezan), ekspresionizam i simbolizam boje (Van Gog i Gogen).

Arhitektura XIX veka - elekticizam u prvoj polovini veka. Secesija (Meštrović).

Moderna umetnost, novi principi metodi i materijali. Fovizam (Matis, Ruo) ritam u slikarstvu (Nolde, Konjović, Bijelić, Job) kubizam i futurizam, lomljenje oblika, kolaž (Pikaso, Brak, Sava Šumanović, Tartalja) bespredmetni svet (Kandinski, Maljevič, Mondrijan), sinteza likovnih umetnosti (Bauhaus, De Stijl, industrijski dizajn), konstruktivizam (Tatalin, Pevsner), dadaizam, nadrealizam, antiumetnost (Dišan, Ernst, Magrit), slikari fantazije (Šagal, De Kiriko, M. P. Barili), internacionalni stil u arhitekturi modernog doba (Le Korbizije, Plečnik), moderna skulptura (Mur, Kršiniš, Stijović). Umetnost Jugoslavije u prvoj polovini XX veka (Lubarda, Čelebonović, Dobrović, Stupica, Hegedušić i dr.).

Savremena umetnost-enformel (Polok, Tapies), optička umetnost (Vazareli), tendencije u umetnosti šezdesetih godina: pop-art, bodi-art, minimal-art, konceptual-art, hepening, sinteza prostora, svetlosti i boje (Šefer), mobilna skulptura (Kalder).

Opšte odlike i pojavni oblici narodne umetnosti, obrada drveta, tkanine i nošnja, lončarstvo, obrada metala, čipke i dr.

2. Opažanje i predstavljanje

3. Mediji: crtanje, slikanje, vajanje, umetnička dela i spomenici kulture

4. Sredstva: likovno-tehnička i didaktičko-metodička.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

ORGANIZACIJA VASPITNO-OBRAZOVNOG RADA

Planiranje

Planiranje je usklađivanje programa u okviru školskog plana prema određenim uslovima. Smisao je da se utvrde zadaci na svakom času koji bi najpotpunije razvijali sve likovne sposobnosti učenika, a naročito sposobnosti koje podstiču stvaranje, kao i one koje omogućuju stvaranje. Stoga, gradivo treba planirati tako da se postigne:

- viši nivo opažanja,

- osposobljenost primanja,

- odgovarajući nivo razumevanja,

- sposobnost postupanja.

Vrste plana su:

- GODIŠNJI PLAN,

- OPERATIVNI PLAN RADA (polugodišnji, mesečni).

Godišnji plan rada treba da sadrži pregled likovnih celina i broj časova predviđen za određene sadržaje.

Operativni polugodišnji plan rada treba da bude detaljno razrađen i da sadrži sledeće rubrike: mesec; osnovni cilj i zadatak (obrazovni i vaspitni); sadržaj programa; oblik i metode rada; korelaciju s drugim predmetima; sredstva i medije i primedbe u koje se ubeležavaju promene.

Realizacija sadržaja:

1. Primanjem/učenjem - omogućavanje učenicima da stiču znanja iz oblasti likovne kulture; savladavanje tehnoloških postupaka likovnog rada u okviru određenih sredstava i medija, i upoznavanje zakonitosti i elemenata likovnog jezika;

2. Davanjem/stvaranjem - podsticanje učenika da se izražavaju u okviru likovnih aktivnosti i ostvaruju rezultate (uvek na višem nivou kultivisanja i jačanja likovne osetljivosti).

Za nastavu likovne kulture, na osnovu sadržaja, metodičkih oblika usmerenosti vaspitno-obrazovnog procesa u pravcu bogaćenja učenikovog estetskog iskustva, određeni ciljevi i zadaci proizašli su iz likovne umetnosti, teorije stvaralaštva i razvojne psihologije.

Osnovna struktura teorijskih i istorijskih sadržaja, kao neodvojivog dela ukupnog nastavnog sadržaja likovnog obrazovanja, formulisana je sledećim pretpostavkama.

Primarni cilj likovnog obrazovanja je otkrivanje i upoznavanje kompleksne vizuelne i likovne kulture (čine je sistem stvaralaštva i sistem korišćenja). Uslov za savladavanje ovih sadržaja predstavlja razvijanje vizuelnog jezika i ovladavanje likovnim jezikom. Razvoj i negovanje vizuelnosti (vizuelnog "govora", što znači: vizuelnog izraza i vizuelnog doživljaja) predstavlja materiju, građu u kojoj prebiva pralikovnost, potencijalna likovnost. Budući da je svaka slika mentalni proizvod (iskustvena činjenica i intelektualna datost) za razvoj likovnosti u kojoj je slika osnovni sadržaj neophodno je razvijati sposobnost upotrebe generičkih izražajnih moći a takođe i negovati i bogatiti iskustvenu intelektualnu sferu u kojoj, pored intuitivne, nastaje likovnost. Pri tome, treba imati u vidu fundamentalnu potrebu obrazovanja: razvoj sposobnosti doživljavanja, razumevanja i tumačenja sveta, odnosno umetnosti.

Sadržaj programa likovne kulture sastavljen je po sledećoj strukturi:

1. Sadržaji programa

2. Kreativnost

3. Mediji

4. Sredstva

Model predstavlja dinamičnu strukturu elemenata koji imaju disharmoničan vremensko-prostorni razvoj, a u službi pokretanja celine.

Područje likovnosti karakteriše poseban stvaralački potencijal koji, zavisno od uzrasta učenika, utiče na odabiranje sadržaja i sredstava i načina realizacije. Razvijeno kritičko mišljenje i težnja ka objektivnom saznanju (učenici srednje škole) zahtevaju teorijsko mišljenje i praktično iskustvo o umetnosti u sadržajima programa. Sadržaj programa likovne kulture čini osnovnu strukturu na kojoj bi se osnivala interdisciplinarna razrada, problematizacija i konkretizacija sadržaja, nakon obaveznih empirijskih projekata koje treba obezbediti.

OBRAZOVNI STANDARDI

Ukupni sadržaji nastave likovne kulture u gimnazijskom obrazovanju mogu da se podvedu pod sledeću shemu informativne strukture:

1. Opaziti

2. Primiti

3. Razumeti

4. Postupiti

Opažanje - nivo prve dimenzije podrazumeva tri osnovna faktora: 1) kvalitet opažanja u sadržajnom pogledu; 2) brzinu, tačnost percepcije i 3) tačnost opažanja pojedinačnih elemenata u određenoj situaciji.

Primanje - nivo druge dimenzije podrazumeva sposobnost učenika da prime kvalitet opažaja i informacije od odgovarajućeg medija.

Razumevanje - nivo treće dimenzije obuhvata elemente razumevanja opaženih i primljenih likovno-vizuelnih kvaliteta.

Postupanje - nivo četvrte dimenzije podrazumeva primenu u praktičnom i teorijskom likovnom radu.

Ova struktura predstavlja orijentaciju nastavnicima za vrednovanje nivoa znanja učenika.

PRAĆENJE I VREDNOVANJE RADA UČENIKA

Tokom realizacije zadataka u svim metodskim celinama po razredima, gde se nastavnik pojavljuje kao prenosilac znanja i animator likovnog stvaralaštva učenika moguće je proveravati i pratiti nivo i kvalitet procesa i rada učenika po navedenim standardima.

Dalje, treba imati u vidu činjenicu da se svaki od navedenih nivoa može ocenjivati od dva (2) i do pet (5). Iz toga proizilazi kompleksnost ocene i sugestija za sledeći pristup: dovoljan (2) usvojenost sadržaja na nivou opažanja; dobar (3) usvojenost sadržaja je na nivou opažanja i primanja vrlo dobar (4) usvojenost sadržaja je na nivou opažanja, i razumevanja; odličan (5) usvojenost sadržaja je na nivou opažanja, primanja, razumevanja i postupanja.

Prilikom ocenjivanja treba imati u vidu da neće svi učenici biti na istom nivou opažanja, primanja, razumevanja i postupanja što od nastavnika zahteva pažnju i realnost. Pri tome treba poći od zahteva programa i psihofizičkih mogućnosti učenika jer mogu da budu zastupljeni svi načini ocenjivanja sa različitim stepenima.

Fizičko i zdravstveno vaspitanje

Za sve tipove gimnazije

II razred

(2 časa nedeljno, 74 godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

ATLETIKA

U svim atletskim disciplinama treba raditi na razvijanju vodećih motoričkih osobina za datu disciplinu.

1. Trčanje

Trčanje na 100 m - učenici i učenice
na 800 m - učenice,
na 1000 m - učenici,
štafeta 4x100 m - učenici i učenice.

2. Skokovi

Skok udalj odabranom tehnikom;

skok u visinu - odabranom tehnikom.

3. Bacanje

Bacanje kugle "racionalnom" tehnikom, učenici 5 kg, učenice 4 kg takmičenje u atletskim disciplinama.

VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

1. Vežbe na tlu

Za učenike:

- uz upora za rukama zibom, provlak zgrčno napred do upora pred rukama opruženo;

- premet napred, uz pomoć.

Za učenice:

- most napred na jednu nogu kroz stav o šakama, uz pomoć

2. Preskoci

Za učenike:

- konj u širinu visine 120 cm - sklopka

Za učenice:

- konj u širinu visine 110 cm - zgrčka, raznoška.

3. Krugovi

Za učenike:

Doskočni krugovi:

- njih, zanjihom saskok uz pomoć

4. Razboj

Za učenike:

Paralelni razboj:

- iz upora sedećeg raznožno pred rukama, prehvatom napred i dizanjem sklonjeno stav o ramenima (uvito), spust nazad u upor sedeći raznožni, prehvat rukama iza butina, snožiti, zanjihom saskok.

Za učenice:

Dvovisinski razboj:

- iz visa na v/p licem ka n/p klimom premah zgrčeno napred do visa ležećeg na n/p, premah odnožno levom nazad, prehvat raznoručno i pothvat na n/p u upor jašući naznačiti upor, odnoženjem leve premah i odnoška desnoručke sa 1/2 okreta udesno, desni bok uz n/p. Spojiti u vežbu.

5. Vratilo

Za učenike:

Dohvatno vratilo

- iz mirnog visa uzmah do upora, odrivom od pritke saskok nazad uvito.

6. Greda - učenice

Visoka greda, čeono prema levom kraju grede

- zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor čučeći (uz pomoć), okret za 90 ulevo (udesno) u upor čučeći zanožno desnom (levom), usprav, uspon, okret u usponu za 180 udesno (ulevo), lagano trčanje u usponu do kraja grede, skok sa promenom noge, saskok zgrčeno (leđima prema kraju grede).

7. Konj sa hvataljkama

Za učenike:

- iz upora pred rukama, kolo zanožno levom, kolo zanožno desnom.

SPORTSKA IGRA (po izboru)

Ponavljanje i učvršćivanje ranije obučavanih elemenata. Dalje proširivanje i produbljivanje tehničko-taktičke pripremljenosti u skladu sa izbornim programom.

Učestvovanje na takmičenjima na nivou odeljenja, škole i međuškolskim takmičenjima.

Minimalni obrazovni zahtevi (provera)

Atletika: trčanje na 100 m za učenike i učenice, trčanje na 800 m za učenike i 500 m za učenice, skok udalj, skok uvis, bacanje kugle - na rezultat. Takmičenje u troboju (trčanje, skok, bacanje).

Vežbe na spravama i tlu. Učenici: nastavni sadržaji programa vežbi na tlu, preskoka, jedne sprave u uporu i jedne sprave u visu; učenice: nastavni sadržaji programa vežbi na tlu, preskoka, greda i dvovisinskog razboja. Takmičenje na nivou odeljenja ili škole.

III razred

(2 časa nedeljno, 72 godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

ATLETIKA

U svim atletskim disciplinama treba raditi na usavršavanju tehnike i razvijanju vodećih motoričkih osobina za datu disciplinu.

1. Trčanje

Trčanje na 100 m - učenici i učenice
na 1000 m - učenici,
na 800 m - učenice
štafeta 4x100 m - učenici i učenice.

2. Skokovi

Skok udalj odabranom tehnikom;

skok u vis - odabranom tehnikom.

3. Bacanje

Bacanje kugle "racionalnom" tehnikom, učenici 6 kg učenice 4 kg.

Takmičenje u atletskim disciplinama.

VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

1. Vežbe na tlu

Za učenike

- premet napred, prekopit napred (uz pomoć),

- iz upora sa rukama zibom premah odbočno do upora pred rukama opruženo.

Za učenice:

- kombinacija vežbi, dve vežbe iz akrobatike, okret na jednoj nozi, dva povezana skoka, jedna ravnoteža, plesni koraci

2. Preskoci

Za učenike: (konj u širinu visine 120 cm) - prekopit

Za učenice: (konj u širinu visine 120 cm) - zgrčka, raznoška, sklopka

3. Krugovi doskočni

Za učenike:

- iz zamaha zanjihom iskret napred uvis uzneto, vis strmoglavi, vis uzneto, spust uvis stražnji, izdržaj, vučenjem vis uzneto, spust uvis prednji (polako), skok.

4. Razboj

Za učenike:

Paralelni razboj:

- na početku razboja, iz zamaha u uporu prednjihom spust u sklek, zanjih u skleku i sp. upor, prednjih i sp. sklek, zanjihom upor, ponoviti vežbu 3-4 puta.

Za učenice:

Dvovisinski razboj:

- licem prema n/p: zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor, premah odnoženo - desnom (levom) u upor jašući na n/p, prehvat na v/p i sp. premah odnožno levom (desnom) uvis sedeći na n/p licem ka v/p, prednjih saskok sa 1/1 okretom (180) do stava na tlu.

5. Vratilo

Za učenike:

Dohvatno vratilo

- kovrtljaj nazad u uporu

6. Greda

- učenice (visoka greda)

- zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor čučeći na levoj nozi, desnom odnožiti (upor čučeći odnožno); okret za 90; ulevo do upora čučećeg usprav, odručiti; hodanje u usponu dokoracima; vaga pretklonom i zanoženjem, izdržaj; usklon; sunožnim odskokom skok sa promenom nogu; okret za 90 u usponu; saskok unapred sa raznoženjem (leđima prema gredi)

7. Konj sa hvataljkama

Za učenike:

- iz upora prednjeg (za rukama), kolo prednožno desnom kolo prednožno levom;

- iz upora stražnjeg (pred rukama), kolo odnožno desnom, kolo odnožno levom.

SPORTSKA IGRA (po izboru)

Usavršavanje i uvežbavanje taktičko tehničkih varijanti.

Učestvovanje na odeljenjskim, školskim i međuškolskim takmičenjima.

Minimalni obrazovni zahtevi (provera)

Atletika: trčanje na 100 m za učenike i učenice, trčanje na 800 m za učenike i 500 m za učenice, skok udalj, skok uvis, bacanje kugle - na rezultat.

Takmičenje u troboju (trčanje, skok, bacanje).

Vežbe na spravama i tlu. Učenici: nastavni sadržaji programa vežbi na tlu, preskoka, jedne sprave u uporu i jedne sprave u visu. Učenice: nastavni sadržaji programa vežbi na tlu, preskoka, grede i dvovisinskog razboja.

Takmičenje na nivou odeljenja ili škole.

IV razred

(2 časa nedeljno, 64 godišnje)**

Realizuje se program fizičkog vaspitanja po izboru.

Minimalni obrazovni zahtevi (provera)

- učestvovanje na tri takmičenja na nivou odeljenja ili škole u izbornom sportu.

PROGRAM PO IZBORU UČENIKA

I-IV razred

Opšte postavke

Učenici se na osnovu svojih sposobnosti i interesa opredeljuju za jedan sport u kome se obučavaju, usavršavaju i razvijaju svoje stvaralaštvo tokom cele školske godine. To mogu da budu: ritmičko-sportska gimnastika, plivanje, rukomet, fudbal, odbojka,

košarka, rvanje, a prema specifičnim geografskim klimatskim i drugim uslovima veslanje, kajakarenje, klizanje i drugi sportovi za koje učenici pokažu interes.

Da bi se izbor ostvario, svaka škola je dužna da obezbedi prostorne i druge uslove za realizaciju bar četiri sporta.

Na početku svake školske godine nastavničko veće, na predlog stručnog aktiva nastavnika fizičkog vaspitanja, utvrđuje sportove za koje učenici te školske godine mogu da se opredele.

Učenici se za izbornu nastavu opredeljuju kao odeljenje u celini.

SADRŽAJI PROGRAMA

Ritmička gimnastika i narodni plesovi

Savlađivanje osnovnih elemenata: dokorak, menjajući korak, galop u svim pravcima, valcer-korak, polkin korak, daleko-visoki skok, skok makaze itd. Sistematska obrada estetskog pokreta tela u mestu i kretanju bez sprava i sa spravama, koristeći pri tome različitu dinamiku, ritam i tempo. Primena savladane tehnike estetskog pokreta i kretanja u kratkim sastavima. Savladati najmanje pet narodnih plesova.

Priprema sastava za takmičenje i za priredbe. Učešće na takmičenjima i priredbama.

Rukomet

Tehnika rukometa. Pokrivanje i otkrivanje igrača, oduzimanje lopte, ometanje protivnika. Opšti principi postavljanja igrača u odbrani i napadu. Napad sa jednim i dva igrača i napad protiv zonske odbrane. Zonska odbrana i napad "čovek na čoveka". Uigravanje kroz trenažni proces. Pravila igre. Učestvovanje na razrednim, školskim i međuškolskim takmičenjima.

Fudbal

Tehnika fudbala. Pokrivanje i otkrivanje igrača, oduzimanje lopte i ometanje protivnika. Opšti principi postavljanja igrača u napadu i odbrani. Razne varijante napada i odbrane. Uigravanje kroz trenažni proces. Pravila malog fudbala. Učestvovanje na razrednim, školskim i međuškolskim takmičenjima.

Košarka

Tehnika košarke. Bacanje na koš iz mesta i iz trčanja skokom sa jednog ili obema rukama - sa raznih odstojanja od koša. Postavljanje i kretanje igrača u napadu i odbrani. Odbrana "zonom" i "čovek na čoveka". Napad protiv ovih vrsta odbrana. Kontranapad u raznim varijantama i princip blokova. Pravila igre i suđenja. Učestvovanje na razrednim, školskim i međuškolskim takmičenjima.

Odbojka

Tehnika odbojke. Igra sa isturenim i povučenim centrom. Smečiranje i njegova blokada. Uigravanje kroz trenažni proces. Pravila igre i suđenja. Učestvovanje na odeljenjskim, razrednim, školskim i međuškolskim takmičenjima.

Plivanje

Usavršavanje jedne leđne i jedne prsne tehnike plivanja, sa startnim skokovima i okretima. Trening radi postizanja što boljih individualnih rezultata. Pravila plivačkih takmičenja. Učestvovanje na školskim, međuškolskim, klupskim i drugim plivačkim takmičenjima.

Rvanje

Zahvati u stojećem stavu: svlačenje u parter preko ruke, bacanje preko ramena, bacanje zahvatom glave i jedne ruke preko kuka, dolazak na leđa ispod ruke, obaranje sa obuhvatom trupa, bacanje zahvatom krsta i jedne ruke preko kuka, prednji pojas preko mosta, dvoručni salto preko mosta, zadnji salto preko mosta, dvoručni salto preko mosta, zadnji salto preko mosta, kombinacija - bočno bacanje i pojas, kombinacija - dvoručni salto - obaranje, kombinacija - pojas-ramensko bacanje.

Zahvati u parteru: polunelzon, ključ na vratu, obuhvatom oko ruke sa strane prevrtanje na plećke, dupli nelzon dizanje ruke, "rolanje" obuhvatom trupa, dolazak na leđa, vučenje sa strane, iz seda ukrštenim obuhvatom trupa prevrtanje na plećke, dizanje obuhvatom trupa i bacanje preko mosta, dizanje krsnim obuhvatom trupa, dizanje ruku pomoću glave.

Taktika rvanja, propozicije, pravila i sistem takmičenja. Organizacija školskog prvenstva i učestvovanja na takmičenjima. Svrstavanje učenika prema težini u grupe, vreme trajanja borbe 3x1 minut sa 1 minutom međupauze.

Veslanje

Programski zadaci veslanja obuhvataju: savladavanje sportske tehnike veslanja u jednoj od veslačkih disciplina (skif, dubl-skul, četverac, osmerac), njeno usavršavanje, trenažni proces, pravila takmičenja i taktiku - kako bi se učenici što bolje pripremili za školska, međuškolska i ostala takmičenja.

Kajakarenje

Programski zadaci kajakarenja obuhvataju: savladavanje tehnike kajakarenja u jednoj od disciplina (kajak jednosed, dvosed, četvorosed), njeno usavršavanje, trenažni proces, pravila takmičenja i taktiku - kako bi se učenici što bolje pripremili za školska, međuškolska i ostala takmičenja.

Klizanje

Programski zadaci u klizanju obuhvataju: savlađivanje osovne tehnike klizanja (vožnja napred, unazad, zaustavljanje, okret unazad iz vožnje napred, prestupajući korak, venac, kadetski skok i sl.), njeno usavršavanje, trenažni proces, upoznavanje pravila takmičenja - kako bi se učenici što bolje pripremili za takmičenja i klizačke revije koje odgovaraju njihovim dostignućima.

Minimalni obrazovni zahtevi (provera)

Nivo sportsko-tehničkog znanja i sportskih dostignuća učenika u izabranom sportu se proveravaju kroz razredna, školska, međuškolska i druga sportska takmičenja, s tim da svaki učenik iz izabranog sporta u toku jedne školske godine učestvuje na najmanje tri ova takmičenja.

POVEZIVANJE FIZIČKOG VASPITANJA SA ŽIVOTOM I RADOM

1. Iz fonda radnih dana škola u toku školske godine organizuje:

dva celodnevna izleta sa pešačenjem, i to:

I razred do 12 km (ukupno u oba pravca);

II razred do 14 km (ukupno u oba pravca);

III razred do 16 km (ukupno u oba pravca);

IV razred do 18 km (ukupno u oba pravca);

dva krosa, i to:

- jesenji i

- prolećni

Stručni aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja utvrđuje, program i sadržaj izleta, kao i dužinu staze za krosove prema uzrastu učenika.

2. Škola organizuje i sprovodi sportska takmičenja, kao jedinstven deo procesa nastave fizičkog vaspitanja:

- u ritmičko-sportskoj i sportskoj gimnastici (u zimskom periodu);

- u atletici (u prolećnom periodu);

- tri sportske igre (u toku školske godine).

Sportska takmičenja se organizuju za sve učenike, a sprovode se u okviru radne subote i u drugo vreme koje odredi škola.

3. Škola organizuje logorovanje i zimovanje učenika, kako bi stečena znanja u fizičkom vaspitanju i drugim nastavnim oblastima primenili u praksi.

Program i sadržaj aktivnosti učenika na logorovanju i zimovanju priprema aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja, a usvaja nastavničko veće.

U program logorovanja obavezno treba uvrstiti:

- savladavanje prirodnih prepreka: vojno-tehničkih poligona (trčanje sa gađanjem, bacanjem bombe i plivanjem);

- osposobljavanje učenika za spasavanje davljenika i pružanje pomoći veštačkim disanjem;

- pružanje prve pomoći i transport povređenih (ranjenih);

- kretanje uz pomoć geografske karte i busole (na izletima u prirodi).

U program zimovanja uvršćena je i obuka skijanja.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

I. OSNOVNE ODLIKE PROGRAMA

Program fizičkog vaspitanja za gimnazije je nastavak programa fizičkog vaspitanja u osnovnoj školi, s tim što je usmeren na još intenzivnije ostvarivanje individualnih i društvenih potreba u oblasti fizičke kulture. Radi toga, ovaj program zasnovan je na individualizaciji procesa fizičkog vaspitanja:

- obezbeđuje povezivanje stečenih znanja sa životom i praksom i profesionalnim opredeljenjima učenika;

- zasnovan je na izbornoj nastavi za koju se učenici opredeljuju prema svome afinitetu i potrebama;

- obavezuje školu na ostvarivanje određenih zadataka u ovoj oblasti.

II. SPECIFIČNOSTI POJEDINIH TEMATSKIH PODRUČJA I METODE KOJE SE KORISTE PRI NJIHOVOJ REALIZACIJI

Sadržaji programa su izloženi u tri tematska područja, da bi se jače istakle osnovne komponente jedinstvenog i veoma složenog procesa fizičkog vaspitanja.

Tematska područja su:

- razvijanje fizičke sposobnosti,

- sportsko-tehničko obrazovanje,

- povezivanje fizičkog vaspitanja sa životom i radom.

Razvijanje fizičkih sposobnosti

Programiranje vrši nastavnik fizičkog vaspitanja prema stanju, potencijalnim mogućnostima i potrebama svakog učenika. Da bi se to ostvarilo, učenici svakog odeljenja se prema svojim mogućnostima dele u tri homogene grupe, a nastavnik fizičkog vaspitanja određuje vežbe i dozira opterećenja za svaku od ovih grupa.

Na svakom času fizičkog vaspitanja deo vremena treba posvetiti:

- razvijanju osnovnih elemenata fizičke kondicije - snage (ruku, nogu, trbušnih i leđnih mišića), brzine, ravnoteže, spretnosti, preciznosti i izdržljivosti;

- učvršćivanju normalnog prirodnog držanja tela u mirovanju i kretanju. Radi intenzivnijeg rada na času koristiti savremene oblike rada: dopunske vežbe, kružno-intervalni rad i rad sa stanicama, što više povezivati muziku i vežbanje.

Sportsko-tehničko obrazovanje

Realizuje se u I, II i III razredu kroz zajednički program (atletika i vežbe na spravama i tlu) i kroz program po izboru.

Program po izboru učenika je dat samo u globalu, što omogućava nastavniku da ga detaljnije razrađuje, polazeći od početnog predznanja, želja i interesa učenika. Radi toga su za ovaj deo programa dati i obrazovni standardi koji numerički nisu kvantifikovani.

Programom je predviđeno da učenici usvoje znanja koja će im pomoći da shvate suštinu procesa i da se u njega aktivno uključe, kao i da bolje razumeju i shvate fizičko vežbanje kao svoju svakidašnju potrebu.

Povezivanje fizičkog vaspitanja sa životom i radom

Sadržaj područja predviđa aktivnosti kojima se fizičko vaspitanje direktno povezuje sa životom i radom. Ove aktivnosti realizuju se delom kroz časove fizičkog vaspitanja, i za to je odvojen jedan ciklus, a delom tokom školskih radnih dana.

Pri tom treba voditi računa o sledećem:

Izleti, krosevi, logorovanje i druge aktivnosti organizuju se na nivou škole uz saradnju nastavnika srodnih predmeta i ostalih nastavnika. Pri tome treba nastojati da se sadržaj ovih aktivnosti planira na nivou nastavničkog veća, odnosno predvide sadržaji više obrazovno-vaspitnih područja. Na taj način bi se realizacijom ovih oblika rada neposredno povezivala sva obrazovno-vaspitna područja.

Školska i međuškolska takmičenja koja škola organizuje i u koje se uključuje treba da se organizuju po sistemu koji ne iziskuje velike materijalne troškove i putovanja, a stimuliše učešće svih učenika.

III. ORGANIZACIJA RADA

Nastava se organizuje u ciklusima. U svakom razredu su po 6 ciklusa koji traju približno 12-14 uzastopnih časova.

Zavisno od potreba i mogućnosti, precizira se trajanje svakog ciklusa kao i redosled sadržaja.

Časovi u toku nedelje treba da budu raspoređeni u jednakim intervalima. Ne smeju se održati kao blok-časovi, na sportskom terenu, a posebno ne u sali za fizičko vežbanje, koja je po svojoj površini i higijenskim zahtevima predviđena za jedno odeljenje, a ne za dva odeljenja.

Nastava fizičkog vaspitanja se realizuje odvojeno za učenike i za učenice, samo u školama koje imaju po dva paralelna objekta za fizičko vaspitanje (dve sale ili dva igrališta, bazen, i salu itd.).

IV. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NAPRETKA I DOSTIGNUĆA UČENIKA

Praćenje napredovanja učenika u fizičkom i zdravstvenom vaspitanju se obavlja sukcesivno u toku cele školske godine, na osnovu metodologije koja predviđa primenu jedinstvene baterije testova.

Za praćenje fizičkog razvoja i fizičkih sposobnosti služi baterija testova koja obuhvata:

- za fizički razvoj (visina tela i masa tela),

- za brzinu (trčanje na 30 m),

- za opštu snagu (bacanje medicinke),

- za repetitivnu snagu ruku (zgibovi),

- za eksplozivnu snagu nogu (skok udalj iz mesta),

- za koordinaciju (bacanje i hvatanje lopte u određenoj vremenskoj jedinici),

- za izdržljivost (trčanja na 500 odnosno 800 m)

Provera se obavlja na kraju svake nastavne godine. Postignuti rezultati se vrednuju na osnovu Kriterijuma za procenu fizičkog razvoja i fizičkih sposobnosti dece i omladine uzrasta od 7 do 19 godina (normativi).

Rezultati provere služe svakom pojedincu da, upoređujući utvrđeno stanje sa ranijim, oceni napredak.

Za praćenje sportsko-tehničkih dostignuća služe **minimalni obrazovni zahtevi** na osnovu kojih se, nakon provere motornog znanja, vrednuje postignuti rezultat.

Rezultati provera služe nastavnicima fizičkog vaspitanja kao osnova za programiranje rada u narednom periodu, posebno za individualni pristup i određivanje radnih zadataka za svakog ili grupu učenika.

Vrednovanje i ocenjivanje se vrši na osnovu:

- fizičke sposobnosti učenika i

- sportsko-tehničkih dostignuća.

Pri ocenjivanju fizičkih sposobnosti uzima se u obzir nivo fizičkih sposobnosti svakog pojedinca, ostvaren u toku školske godine, prema njegovim individualnim mogućnostima.

Sportsko-tehnička dostignuća se ocenjuju utvrđivanjem obima i nivoa sadržaja.

Rezultati provera unose se u dnevnik rada nastavnika fizičkog vaspitanja koji je sastavni deo dokumentacije nastavnika i škole.

Stručnim uputstvom o načinu i postupku ocenjivanja učenika iz ove oblasti propisani su i detaljno objašnjeni postupci i kriterijumi za ocenjivanje učenika.

Građansko vaspitanje

II razred

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)**

ZADACI NASTAVE PREDMETA

- da učenici razumeju prirodu i način uspostavljanja društvenih, etičkih i pravnih normi i pravila i njihovu važnost za zajednički život;

- da se učenici uvedu u razumevanje pojma prava i upoznaju sa Konvencijom o pravima deteta i drugim međunarodnim dokumentima koja se bave ljudskim pravima;

- da učenici nauče vrste prava i razumeju odnose među pravima i uzajamnost prava i odgovornosti;

- da se kod učenika razvije osetljivost za kršenje prava, spremnost za zaštitu sopstvenih i prava drugih i nauče tehnike zalaganja za ostvarivanje prava deteta;

- da se učenici podstaknu i osposobe za aktivnu participaciju u životu škole;

- da se učenici obuče tehnikama grupnog rada i grupnog odlučivanja;

- da kod učenika razvija sposobnost kritičkog rasuđivanja i odgovornog odlučivanja i delanja;

- da se učenici obuče efikasnom planiranju zajedničkih akcija i projekata;

- da se izborom sadržaja i ukupnim načinom rada u okviru ovog predmeta poštuju i praktikuju osnovne demokratske vrednosti i podstakne njihovo prisvajanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvodni čas. Upoznavanje sa sadržajem predmeta i načinom rada.

Prava i odgovornosti (16)

Ova tematska celina uvodi učenike u poznavanje i razumevanje problematike prava i odgovornosti i razvija sposobnosti, stavove i postupke koji vode zaštiti i ostvarivanju prava.

1. Osnovni pojmovi (5)

- Potrebe i prava. Kroz razlikovanje bazičnih ljudskih potreba od želja i prohteva učenici se uvode u pojam prava.

- Prava i pravila u učionici. Kroz definisanje prava, dužnosti i pravila za rad u učionici, učenici dolaze do uvida u njihovu međusobnu povezanost i razvijaju osećaj "vlasništva" na demokratski dogovorenim pravilima.

- Prava i zakoni. Na osnovu izrade ugovora sa zadatim elementima, učenici se upoznaju sa suštinom ugovornog odnosa kao saglasnosti volja i potrebom zakonskog regulisanja prava i obaveza.

- Međunarodni dokumenti o zaštiti prava: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Konvencija o pravima deteta... Učenici se upoznaju sa istorijatom nastanka, prirodom i sadržajem međunarodnih dokumenata koji se tiču ljudskih i prava deteta.

- Prava i vrednosti. Na osnovu situacije pravljenja izbora, hijerarhije i poređenja ponuđenih vrednosti, učenici stiču uvid u vezu između prava i vrednosti i upoznaju se sa univerzalno prihvaćenim vrednostima koje su u temelju ljudskih prava.

2. Vrste prava i odnosi među pravima (5)

- Vrste prava. Razvrstavanjem kartica na kojima su ispisana pojedina prava deteta u zadate kategorije, učenici se upoznaju sa sadržajem Konvencije i vrstama prava.

- Odnosi među pravima. Učenici se upoznaju sa osnovnim principima Konvencije i uvode u produbljeniju analizu i razumevanja međusobne povezanosti i nedeljivosti prava.

- *Sukob prava.* Na primeru dovršavanja započetih stripova učenici stiču uvid da sukobljena prava mogu da budu izvor konflikata i da je za ostvarivanje suprotstavljenih prava potrebno pronaći konstruktivna rešenja.

- Dečja i ljudska prava. Analiza Univerzalne deklaracije/kategorija ljudskih prava i poređenje sa pravima deteta.

Zadaci za vežbanje: **Poznavanje Konvencije i zastupljenost prava štampi.** Učenici obavljaju ispitivanja poznatih osoba (rođake, prijatelje, druge učenike) o tome koliko poznaju Konvenciju i istražuju da li je i na koji način tematika prava zastupljena u dnevnoj i omladinskoj štampi i prikazuju svoje nalaze na času.

3. Prava i odgovornosti (4)

- Odgovornosti odraslih I II. Razmatrajući uloge i obaveze roditelja i nastavnika u ostvarivanju pojedinih prava učenici stiču uvid u odnos između prava i odgovornosti. U nastavku rada na ovoj temi, učenici se upoznaju sa državnim i međunarodnim obavezama u oblasti ostvarivanja i zaštite prava deteta.

- Odgovornosti dece. Kroz aktivnost uparivanja prava i obaveza deteta učenici razvijaju svest o ličnoj odgovornosti za ostvarivanje svojih i poštovanja tuđih prava.

Zadaci za vežbanje: **Prava i pravila u učionici II.** Na osnovu stečenih znanja i uvida učenici ponovo razmatraju, dopunjuju i prerađuju "pravila u učionici", koja su izradili na prvom času sa tom temom.

4. Kršenje i zaštita prava (2)

- Kršenje prava deteta. Analizom zadatih priča učenici se podstiču da prepoznaju i razviju osetljivost za situacije kršenja prava deteta.

- Zaštita prava deteta. Polazeći od zadatih konkretnih situacija kršenja pojedinih prava, učenici iznalaze i razmatraju načine delovanja u takvim situacijama i upoznaju se sa službama i organizacijama kojima mogu da se obrate za pomoć u zaštiti/odbrani svojih prava.

Planiranje i izvođenje akcija u korist prava (16)

Ova tematska celina priprema i podstiče učenike na aktivno učešće u životu škole i zajednice i omogućava sistematizaciju i praktičnu primenu naučenog u ovom predmetu. Učenici identifikuju probleme vezane za dečja prava u školi i sredini, izrađuju plan akcije kojim bi te probleme mogli da rešavaju i izvode akciju u školi ili lokalnoj sredini.

- Sagledavanje promena. Razmatrajući različite moguće tokove budućnosti, učenici analiziraju od čega sve zavise budući događaji, kakva je uloga svakog pojedinca u sledu društvenih događaja, osvešćuju ličnu odgovornost i preispituju spremnost da se angažuju u rešavanju problema dece i mladih.

- Participacija u školi I i II. Učenici razmatraju i diskutuju različite sfere školskog života i rada u kojima smatraju da bi trebalo da učestvuju u odlučivanju i one u kojima su spremni da aktivno učestvuju i dele odgovornost.

- Izbor problema I i II. Radeći u manjim grupama, učenici prvo identifikuju probleme mladih/učenika u svojoj sredini (školi ili zajednici) a potom ih analiziraju sa stanovišta prava koja su prekršena. Na osnovu prikaza grupnih predloga i diskusije vrši se izbor onih problema za dalji rad, na čijem rešavanju učenici realno mogu nešto da urade.

- Kako rešiti problem I i II. Učenici se upoznaju sa različitim vrstama akcija u prilog zaštite i ostvarivanja prava, razmatraju i vrše izbor tipa akcije koja bi mogla da vodi rešenju problema identifikovanih u prethodnoj aktivnosti.

- Izrada plana akcije I i II. Uz pomoć pisane instrukcije o tome šta sve dobar plan akcije treba da sadrži, učenici izrađuju grupne planove za svoje akcije.

- Analiza mogućih efekata akcije. Učenici razmatraju moguće efekte planiranih akcija na različite grupe ljudi i uz nove uvide doteruju svoje planove akcija.

- Prikaz i analiza grupnih radova (2). Grupe prikazuju svoje planove i kroz argumentovanu diskusiju zajednički procenjuju koliko su planovi realni i ostvarivi. Takođe osvešćuju kakva je njihova uloga u akciji i, analizirajući planove akcija, ponavljaju saznanja problematike predmeta građansko vaspitanje I i II. Zatim biraju akciju ili akcije koje će izvoditi i dogovaraju se o daljem izvođenju akcije.

- Planiranje i izvođenje akcije - akcija po izboru učenika (4). Ovaj deo programa učenici izvode nezavisno od rasporeda časova i izlazeći iz učionice. Polazeći od analiza akcija, učenici doteruju svoje planove akcija i izvode akciju u korist dečjih prava u školi ili sredini ili planiraju nove akcije. Nastavnik je učesnik kao deo tima i-ili konsultant.

Analiza i evaluacija. Završna analiza akcija/planova i rezimiranje i evaluacija nastave celog predmeta.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Polazište i osnovni materijal za koncipiranje i izradu programa predmeta građansko vaspitanje čini niz programa sa ovom problematikom, koje su razvili domaći stručnjaci, koji su isprobani na populaciji učenika srednjih škola i pozitivno ocenjeni kako od učenika i nastavnika tako i od nezavisnih eksperata, kao i rezultati ispitivanja mišljenja i iskustava učenika, nastavnika i roditelja o našem obrazovnom sistemu. Programski sadržaji odabrani su u skladu sa podacima istraživanja i opštom ocenom o oslabljenoj vaspitnoj funkciji škole. Takođe su konsultovani iskustva i rešenja niza evropskih zemalja u domenu obrazovanja za demokratiju i život u građanskom društvu.

Budući da se radi o novom predmetu, izrađen je priručnik za nastavnike sa detaljno razrađenim programom i metodskim uputstvima za svaku temu/čas. Istovremeno, nastavnici koji odaberu da rade na ovom predmetu imaju mogućnost da iste teme obrade koristeći drugi materijal (aktuelne primere i situacije iz razreda ili škole), eventualno skrate program ukoliko okolnosti to iziskuju i prilagode način rada konkretnim uslovima, ne menjajući osnovni metodski pristup. Od nastavnika kao i od učenika se očekuje da na osnovu ponuđenih instrumenata procenjuju i sam program i predviđeni način izvođenja nastave.

Ovakav način izvođenja nastave zahteva prethodnu obuku nastavnika, iskustvo u izvođenju sličnih programa i obezbeđivanje određenih organizacionih i tehničkih uslova. Veličina grupe/razreda ne bi smela da bude manja od 12 niti veća od 30 učenika (optimalno 16 do 24). Časovi se mogu organizovati u redovnoj nastavi ali i po potrebi subotom i kao dvočasovi. (Ovo poslednje je posebno pogodno za realizaciju drugog dela programa.)

Osnovni metodski pristup u izvođenju nastave građanskog vaspitanja je radioničarski način rada. Edukativne radionice baziraju se na principima aktivnog učešća i ravnopravnosti svih učesnika, iskustvenom učenju i interaktivnim i kooperativnim strategijama podučavanja. To znači da nastavnik nije samo izvor saznanja, već i posrednik i voditelj koji stvara uslove i podstiče učenike da kroz međusobne razmene i interakciju sa nastavnikom stiču znanja, izgrađuju pozitivne stavove i razvijaju veštine i sposobnosti.

Najčešće korišćeni oblici rada su: simultana individualna aktivnost, rad u parovima ili malim grupama, razmena ili razgovor u krugu, grupna diskusija i izlaganje pred celom grupom (bilo nastavnika ili učenika). U zavisnosti od teme i postavljenih zadataka, primenjuju se brojne tehnike aktivnog i kooperativnog učenja: izbacivanje ideja, klasifikovanja i rangiranja, odigravanja uloga i igre simulacije, rešavanja problema, uz korišćenje različitih sredstava izražavanja i komunikacije: verbalno (usmeno i pisano), crtežom i pokretom i upotrebom medija.

Pošto radioničarski način rada podrazumeva određenu strukturu i pridržavanje pravila rada koja proističu iz navedenih principa, potrebno je da se uvodni čas u nastavu ovog predmeta posveti upoznavanju sa predmetom i načinom rada.

Takođe je obaveza nastavnika, imajući u vidu ukupnu vaspitnu funkciju škole i očekivanje da će doći do transfera iskustava iz ovog predmeta na druge predmete i oblike rada u školi, da se staraju da se nastavni proces u razredu tokom cele školske godine odvija u skladu sa onim što se uči (stvaranje demokratske atmosfere, poštovanje prava učenika...), da se zalažu da takva pravila važe i izvan učionice i na drugim predmetima.

Učenicima stoje na raspolaganju radni i instruktivni materijali i upućuju se na korišćenje literature i informacija iz različitih izvora (literature, štampe, elektronskih medija).

Saglasno prirodi predmeta, njegovom cilju i zadacima nastave, učenici se ne ocenjuju klasičnim školskim ocenama. Opisno ocenjivanje rada i napredovanja učenika (bilo pojedinačnog ili rada grupe) od strane nastavnika, treba da ima informativnu funkciju i time pomaže učenicima da se osposobe za kritičko preispitivanje svog ponašanja i rada i samoevaluaciju. Procenjuje se stepen angažovanja i zainteresovanosti učenika, redovnost pohađanja, ostvarena saradnja i uzajamno uvažavanje, rezultati grupnog rada s obzirom na postavljene zadatke a ne individualni uspeh i postignuće učenika koje podstiče takmičarske odnose.

Na osnovu ponuđenih podsetnika/instrumenata učenici se podstiču i obučavaju za praćenje i vrednovanje sopstvenog i argumentovano procenjivanje rada drugih.

Prostor u kojem se izvodi nastava/učionica opšte namene, treba da pruža mogućnost za sedenje u krugu i rad u odvojenim manjim grupama (od 4 do 6 učenika).

Poželjno je da se za nastavu ovog predmeta koristi posebna prostorija i/ili da se materijali i produkti rada učenika čuvaju na jednom mestu i mogu izložiti u učionici.

U nastavi se koriste kompleti potrošnog i drugog didaktičkog materijala za učenike: umnoženi materijali za rad učenika, prilozi koji se daju učenicima i potrošni materijal (hartije, flomasteri, lepak, poster papiri...).

Priručnici i literatura za nastavnike:

I RAZRED

- Priručnik za nastavnike - *Građansko vaspitanje I*

- Preporučena literatura za nastavnike:

Učionica dobre volje, 1-3, Tinde Kovač-Cerović, Ružica Rosandić, Dragan Popadić (urednici): 2. izdanje. Most, Beograd, 1995, 1996;

Obrazovanje za razvoj, Suzan Fontejn, UNICEF, Beograd, 1995.

- Preporučena literatura za učenike: Konflikti i šta sa njima, D. Plut i Lj. Marinković, Kreativni centar, 1994.

II RAZRED

- Priručnik za nastavnike: *Građansko vaspitanje II*

"Demokratizacija obrazovanja i obrazovanje za demokratiju i građansko društvo", *Od vizije do konkretnih koraka*, MPS, 2002.

- Preporučena literatura za nastavnike: Vidović, S. i dr., *Kako možemo zajedno*, JCPD, 2000; Fontejn, S., *Obrazovanje za razvoj*, UNICEF, 1995. M. Janjić-Komar i M. Obretković: *Prava deteta - prava čoveka*, Dosije: Udruženje pravnika Srbije za socijalno pravo, Beograd, 1996

- Preporučena literatura za učenike: "U pravu si", Beogradski centar za ljudska prava, 2002., ... Kreativni centar, ...; primerci časopisa "Dečja prava", Prijatelji dece Srbije i "Monitor dečjih prava", JCPD.

Građansko vaspitanje

III razred

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)**

ZADACI NASTAVE PREDMETA

- da se učenici upoznaju sa bazičnim konceptima iz ove oblasti: demokratija, građansko društvo, politika i ljudska prava

- da učenici steknu osnovna znanja o institucijama demokratskog društva i ulozi građana u demokratskom društvu

- da se kod učenika razvija sposobnost kritičkog rasuđivanja i odgovornog odlučivanja i delanja, kako u školi, tako i u širem okruženju

- da učenici ovladaju veštinama neophodnim da se stečeno znanje primeni u svakodnevnom životu za pokretanje građanskih inicijativa i konkretnih akcija

- da se izborom sadržaja i ukupnim načinom rada u okviru ovog predmeta poštuju i praktikuju osnovne demokratske vrednosti i podstakne njihovo usvajanje

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod: Upoznavanje učenika sa programom i načinom rada.

I Demokratija i politika

Ova tematska celina posvećena je određenju pojmova demokratije i politike, kao preduslovima političke participacije građana. Obrađuju se mehanizmi funkcionisanja i institucije demokratije, kao i načini kontrole i ograničenja vlasti u demokratskom poretku.

II Građanin i građansko društvo

Tematska celina posvećena je pojmu, karakteristikama i vrednostima građanskog društva. Centralne teme su: odnos države i građanskog društva, pojam građanina i značaj i način njegovog učestvovanja u politici.

III Građanska i politička prava i pravo na građansku inicijativu

Uvodni deo ove celine posvećen je pojmu i kulturi ljudskih prava, kao i ulozi građana i zalaganju za ostvarivanje ovih prava. Detaljnije se obrađuju pravo na građansku inicijativu koje omogućava participaciju građana u procesu donošenja odluka i pravo na samoorganizovanje građana, kroz koje se učenici upoznaju s ulogom nevladinih organizacija.

IV Planiranje konkretne akcije

Poslednja tematska celina pruža učenicima osnovna znanja i veštine koje su neophodne za rešavanje njima važnih i bliskih problema, kroz realizaciju konkretnih lokalnih akcija. Na ovaj način učenici imaju prilike da sami uzmu aktivno učešće primenjujući prethodno stečena znanja. U okviru ove celine, predviđene su javne prezentacije nacrta akcija i rezultata u školi.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Polazište i osnovni materijal za koncipiranje i izradu programa predmeta građansko vaspitanje čini niz programa sa ovom problematikom, koje su razvili domaći stručnjaci, koji su isprobani na populaciji učenika srednjih škola i pozitivno ocenjeni kako od učenika i nastavnika tako i od nezavisnih eksperata, kao i rezultati ispitivanja mišljenja i iskustava učenika, nastavnika i roditelja o našem obrazovnom sistemu. Programski sadržaji odabrani su u skladu sa podacima istraživanja i opštom ocenom o oslabljenoj vaspitnoj funkciji škole. Takođe su konsultovani iskustva i rešenja niza evropskih zemalja u domenu obrazovanja za demokratiju i život u građanskom društvu.

Budući da se radi o novom predmetu, izrađen je priručnik za nastavnike sa detaljno razrađenim programom i metodskim uputstvima za svaku temu/čas. Istovremeno,

nastavnici koji odaberu da rade na ovom predmetu imaju mogućnost da iste teme obrade koristeći drugi materijal (aktuelne primere i situacije iz razreda ili škole), eventualno skrate program ukoliko okolnosti to iziskuju i prilagode način rada konkretnim uslovima, ne menjajući osnovni metodski pristup. Od nastavnika kao i od učenika se očekuje da na osnovu ponuđenih instrumenata procenjuju i sam program i predviđeni način izvođenja nastave.

Ovakav način izvođenja nastave zahteva prethodnu obuku nastavnika, iskustvo u izvođenju sličnih programa i obezbeđivanje određenih organizacionih i tehničkih uslova. Veličina grupe/razreda ne bi smela da bude manja od 12 niti veća od 30 učenika (optimalno 16 do 24). Časovi se mogu organizovati u redovnoj nastavi ali i po potrebi subotom i kao dvočasovi. (Ovo poslednje je posebno pogodno za realizaciju drugog dela programa.)

Osnovni metodski pristup u izvođenju nastave građanskog vaspitanja je radioničarski način rada. Edukativne radionice baziraju se na principima aktivnog učešća i ravnopravnosti svih učesnika, iskustvenom učenju i interaktivnim i kooperativnim strategijama podučavanja. To znači da nastavnik nije samo izvor saznanja, već i posrednik i voditelj koji stvara uslove i podstiče učenike da kroz međusobne razmene i interakciju sa nastavnikom stiču znanja, izgrađuju pozitivne stavove i razvijaju veštine i sposobnosti.

Najčešće korišćeni oblici rada su: simultana individualna aktivnost, rad u parovima ili malim grupama, razmena ili razgovor u krugu, grupna diskusija i izlaganje pred celom grupom (bilo nastavnika ili učenika). U zavisnosti od teme i postavljenih zadataka, primenjuju se brojne tehnike aktivnog i kooperativnog učenja: izbacivanje ideja, klasifikovanja i rangiranja, odigravanja uloga i igre simulacije, rešavanja problema, uz korišćenje različitih sredstava izražavanja i komunikacije: verbalno (usmeno i pisano), crtežom i pokretom i upotrebom medija.

Pošto radioničarski način rada podrazumeva određenu strukturu i pridržavanje pravila rada koja proističu iz navedenih principa, potrebno je da se uvodni čas u nastavu ovog predmeta posveti upoznavanju sa predmetom i načinom rada.

Takođe je obaveza nastavnika, imajući u vidu ukupnu vaspitnu funkciju škole i očekivanje da će doći do transfera iskustava iz ovog predmeta na druge predmete i oblike rada u školi, da se staraju da se nastavni proces u razredu tokom cele školske godine odvija u skladu sa onim što se uči (stvaranje demokratske atmosfere, poštovanje prava učenika...), da se zalažu da takva pravila važe i izvan učionice i na drugim predmetima.

Učenicima stoje na raspolaganju radni i instruktivni materijali i upućuju se na korišćenje literature i informacija iz različitih izvora (literature, štampe, elektronskih medija).

Saglasno prirodi predmeta, njegovom cilju i zadacima nastave, učenici se ne ocenjuju klasičnim školskim ocenama. Opisno ocenjivanje rada i napredovanja učenika (bilo pojedinačnog ili rada grupe) od strane nastavnika, treba da ima informativnu funkciju i

time pomaže učenicima da se osposobe za kritičko preispitivanje svog ponašanja i rada i samoevaluaciju. Procenjuje se stepen angažovanja i zainteresovanosti učenika, redovnost pohađanja, ostvarena saradnja i uzajamno uvažavanje, rezultati grupnog rada s obzirom na postavljene zadatke a ne individualni uspeh i postignuće učenika koje podstiče takmičarske odnose.

Na osnovu ponuđenih podsetnika/instrumenata učenici se podstiču i obučavaju za praćenje i vrednovanje sopstvenog i argumentovano procenjivanje rada drugih.

Prostor u kojem se izvodi nastava/učionica opšte namene, treba da pruža mogućnost za sedenje u krugu i rad u odvojenim manjim grupama (od 4 do 6 učenika).

Poželjno je da se za nastavu ovog predmeta koristi posebna prostorija i/ili da se materijali i produkti rada učenika čuvaju na jednom mestu i mogu izložiti u učionici.

Nastavna sredstva:

Kompleti potrošnog i drugog didaktičkog materijala za učenike: umnoženi materijali za rad učenika, prilozi koji se daju učenicima i potrošni materijal (hartije, flomasteri, lepak, poster papiri...).

Priručnici i literatura za nastavnike:

Građansko vaspitanje 3.

NASTAVNI PROGRAM

GRAĐANSKO VASPITANJE

III razred - izborni predmet

(1 čas nedeljno, 37 časova godišnje)**

CILJ I ZADACI

Opšti cilj predmeta je da učenici gimnazije steknu saznanja, razviju sposobnost i veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavke za celovit razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, mira, tolerancije, ravnopravnosti polova, razumevanja i prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama.

Zadaci nastave predmeta su:

- da se učenici upoznaju sa bazičnim konceptima iz ove oblasti: demokratija, građansko društvo, politika i ljudska prava;

- da učenici steknu osnovna znanja o institucijama demokratskog društva i ulozi građana u demokratskom društvu;

- da se kod učenika razvija sposobnost kritičkog rasuđivanja i odgovornog odlučivanja i delanja, kako u školi, tako i u širem okruženju;

- da učenici ovladaju veštinama neophodnim da se stečeno znanje primeni u svakodnevnom životu za pokretanje građanskih inicijativa i konkretnih akcija;

- da se izborom sadržaja i ukupnim načinom rada u okviru ovog predmeta poštuju i praktikuju osnovne demokratske vrednosti i podstakne njihovo usvajanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod: Upoznavanje učenika sa programom i načinom rada.

I DEMOKRATIJA I POLITIKA

Ova tematska celina posvećena je određenju pojmova demokratije i politike, kao preduslovima političke participacije građana. Obrađuju se mehanizmi funkcionisanja i institucije demokratije, kao i načini kontrole i ograničenja vlasti u demokratskom poretku.

II GRAĐANIN I GRAĐANSKO DRUŠTVO

Tematska celina posvećena je pojmu, karakteristikama i vrednostima građanskog društva. Centralne teme su: odnos države i građanskog društva, pojam građanina i značaj i način njegovog učestvovanja u politici.

III GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA I PRAVO NA GRAĐANSKU INICIJATIVU

Uvodni deo ove celine posvećen je pojmu i kulturi ljudskih prava, kao i ulozi građana i zalaganju za ostvarivanje ovih prava. Detaljnije se obrađuju pravo na građansku inicijativu koje omogućava participaciju građana u procesu donošenja odluka i pravo na samoorganizovanje građana, kroz koje se učenici upoznaju s ulogom nevladinih organizacija.

IV PLANIRANJE KONKRETNE AKCIJE

Poslednja tematska celina pruža učenicima osnovna znanja i veštine koje su neophodne za rešavanje njima važnih i bliskih problema, kroz realizaciju konkretnih lokalnih akcija. Na ovaj način učenici imaju prilike da sami uzmu aktivno učešće primenjujući prethodno stečena znanja. U okviru ove celine, predviđene su javne prezentacije nacrta akcija i rezultata u školi.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Polazište i osnovni materijal za koncipiranje i izradu programa predmeta građansko vaspitanje čini niz programa sa ovom problematikom, koje su razvili domaći stručnjaci, koji su isprobani na populaciji učenika srednjih škola i pozitivno ocenjeni kako od učenika i nastavnika tako i od nezavisnih eksperata, kao i rezultati ispitivanja mišljenja i iskustava učenika, nastavnika i roditelja o našem obrazovnom sistemu. Programski sadržaji odabrani su u skladu sa podacima istraživanja i opštom ocenom o oslabljenoj vaspitnoj funkciji škole. Takođe su konsultovana iskustva i rešenja niza evropskih zemalja u domenu obrazovanja za demokratiju i život u građanskom društvu.

Budući da se radi o novom predmetu, izrađen je priručnik za nastavnike sa detaljno razrađenim programom i metodskim uputstvima za svaku temu/čas. Istovremeno, nastavnici koji odaberu da rade na ovom predmetu imaju mogućnost da iste teme obrade koristeći drugi materijal (aktuelne primere i situacije iz razreda ili škole), eventualno skrate program ukoliko okolnosti to iziskuju i prilagode način rada konkretnim uslovima, ne menjajući osnovni metodski pristup. Od nastavnika kao i od učenika se očekuje da na osnovu ponuđenih instrumenata procenjuju i sam program i predviđeni način izvođenja nastave.

Ovakav način izvođenja nastave zahteva prethodnu obuku nastavnika, iskustvo u izvođenju sličnih programa i obezbeđivanje određenih organizacionih i tehničkih uslova. Veličina grupe/razreda ne bi smela da bude manja od 12 niti veća od 30 učenika (optimalno 16 do 24). Časovi se mogu organizovati u redovnoj nastavi ali i po potrebi subotom i kao dvočasovi. (Ovo poslednje je posebno pogodno za realizaciju drugog dela programa.)

Osnovni metodski pristup u izvođenju nastave građanskog vaspitanja je radioničarski način rada. Edukativne radionice baziraju se na principima aktivnog učešća i ravnopravnosti svih učesnika, iskustvenom učenju i interaktivnim i kooperativnim strategijama podučavanja. To znači da nastavnik nije samo izvor saznanja, već i posrednik i voditelj koji stvara uslove i podstiče učenike da kroz međusobne razmene i interakciju sa nastavnikom stiču znanja, izgrađuju pozitivne stavove i razvijaju veštine i sposobnosti.

Najčešće korišćeni oblici rada su: simultana individualna aktivnost, rad u parovima ili malim grupama, razmena ili razgovor u krugu, grupna diskusija i izlaganje pred celom grupom (bilo nastavnika ili učenika). U zavisnosti od teme i postavljenih zadataka, primenjuju se brojne tehnike aktivnog i kooperativnog učenja: izbacivanje ideja, klasifikovanja i rangiranja, odigravanja uloga i igre simulacije, rešavanja problema, uz korišćenje različitih sredstava izražavanja i komunikacije: verbalno (usmeno i pisano), crtežom i pokretom i upotrebom medija.

Pošto radioničarski način rada podrazumeva određenu strukturu i pridržavanje pravila rada koja proističu iz navedenih principa, potrebno je da se uvodni čas u nastavu ovog predmeta posveti upoznavanju sa predmetom i načinom rada.

Takođe je obaveza nastavnika, imajući u vidu ukupnu vaspitnu funkciju škole i očekivanje da će doći do transfera iskustava iz ovog predmeta na druge predmete i oblike rada u školi, da se staraju da se nastavni proces u razredu tokom cele školske godine odvija u skladu sa onim što se uči (stvaranje demokratske atmosfere, poštovanje prava učenika...), da se zalažu da takva pravila važe i izvan učionice i na drugim predmetima.

Učenicima stoje na raspolaganju radni i instruktivni materijali i upućuju se na korišćenje literature i informacija iz različitih izvora (literature, štampe, elektronskih medija).

Saglasno prirodi predmeta, njegovom cilju i zadacima nastave, učenici se ne ocenjuju klasičnim školskim ocenama. Opisno ocenjivanje rada i napredovanja učenika (bilo pojedinačnog ili rada grupe) od strane nastavnika, treba da ima informativnu funkciju i time pomaže učenicima da se osposobe za kritičko preispitivanje svog ponašanja i rada i samoevaluaciju. Procenjuje se stepen angažovanja i zainteresovanosti učenika, redovnost pohađanja, ostvarena saradnja i uzajamno uvažavanje, rezultati grupnog rada s obzirom na postavljene zadatke a ne individualni uspeh i postignuće učenika koje podstiče takmičarske odnose.

Na osnovu ponuđenih podsetnika/instrumenata učenici se podstiču i obučavaju za praćenje i vrednovanje sopstvenog i argumentovano procenjivanje rada drugih.

Prostor u kojem se izvodi nastava/učionica opšte namene, treba da pruža mogućnost za sedenje u krugu i rad u odvojenim manjim grupama (od 4 do 6 učenika).

Poželjno je da se za nastavu ovog predmeta koristi posebna prostorija i/ili da se materijali i produkti rada učenika čuvaju na jednom mestu i mogu izložiti u učionici.

Nastavna sredstva:

Kompleti potrošnog i drugog didaktičkog materijala za učenike: umnoženi materijali za rad učenika, prilozi koji se daju učenicima i potrošni materijal (hartije, flomasteri, lepak, poster papiri...).

Priručnici i literatura za nastavnike:

- Vodič za nastavnike *Građansko vaspitanje za 3. razred srednje škole.*

- Vodič za nastavnike - izbor tekstova *Građansko vaspitanje za 3. razred srednje škole.*

NASTAVNI PROGRAM

GRAĐANSKO VASPITANJE

IV razred - izborni predmet

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)

CILJ I ZADACI

Opšti cilj predmeta je da učenici gimnazije steknu saznanja, razviju sposobnosti i veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavke za celovit razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, mira, tolerancije, ravnopravnosti polova, razumevanja i prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama.

Zadaci:

- razumevanje značaja informisanja kao pretpostavke za odgovaran i angažovan život u savremenom građanskom društvu;

- upoznavanje sa mogućnostima koje Zakon o slobodnom pristupu informacijama pruža u ostvarivanju ljudskih prava i sloboda;

- sticanje znanja o ulozi medija u društvu i uticaju koji oni imaju na formiranje predstave o realnosti;

- razvijanje kritičkog odnosa prema verodostojnosti informacija;

- sticanje znanja o pojmu i značaju definisanja profesionalnih ciljeva i planiranja karijere;

- upoznavanje sa pravima i odgovornostima značajnim za profesionalni razvoj i traženje posla;

- razvijanje veštine traženja informacija značajnih za profesionalno obrazovanje i uključivanje u svet rada;

- podsticanje učenika u prihvatanju promena kao bitnog faktora profesionalnog razvoja i potrebe za stalnim prilagođavanjem;

- osnaživanje učenika u prepoznavanju i predstavljanju ličnih kvaliteta (interesovanja, sposobnosti, talenata, znanja, veština) značajnih za profesionalno obrazovanje i uključivanje u svet rada;

- podsticanje odgovornosti i inicijative kod učenika u njihovom daljem profesionalnom razvoju.

SADRŽAJ PROGRAMA

Uvod: Upoznavanje učenika sa programom i načinom rada (1 čas)

1. Tema: Prava i slobode - pravo na slobodan pristup informacijama i socijalno ekonomska prava (1 čas)

Ova tematska celina bavi se pravom na informisanje i socijalno ekonomskim pravima i predstavlja vezu sa prethodno obrađenim sadržajima iz oblasti ljudskih prava i sloboda.

2. Tema: Svet informacija (13 časova)

Ova tematska celina se bavi pojmom javne informacije, izvorima i dostupnošću informacijama i razumevanjem uloge medija u savremenom svetu.

- upoznavanje sa izvorima informacija,

- pojam javne informacije, pristup informacijama-osnovna pravila i ograničenja,

- zaštita prava na informisanje- uloga poverenika,

- procedura podnošenja zahteva za pristup informacijama,

- mediji kao izvor informacija-pitanje verodostojnosti,

- razumevanje i tumačenje medijskih poruka,

- mehanizmi medijske manipulacije,

- uticaj tačke gledišta na objektivnost informacija,

- selekcija informacija:objektivnost kao odgovornost,

- uloga medija u savremenom društvu.

3. Tema: Svet profesionalnog obrazovanja i rada (16 časova)

Ova tematska celina se bavi profesionalnim razvojem kao kontinuiranim procesom koji obuhvata dalje profesionalno obrazovanje i uključivanje u svet rada.

- Planiranje karijere i ulazak u svet rada (4)- upoznavanje sa svetom rada i podsticanje prilagodljivosti na promene, definisanje profesionalnih ciljeva i planiranje karijere, motivacija za rad, prava i odgovornosti koje proizilaze iz uloge osobe koja traži posao.

- Samoprocena i veština predstavljanja ličnih karakteristika od značaja za dalje profesionalno obrazovanje i rad (4)- identifikovanje sopstvenih znanja, veština, interesovanja, sposobnosti, osobina, talenata, njihovo predstavljanje, pisanje profesionalne biografije i prijave na konkurs, savladavanje mogućih prepreka.

- Razgovor sa poslodavcem (4)- kako razmišlja poslodavac, kontrolisanje smera razgovora, završavanje razgovora, prava i odgovornosti osobe koja traži posao.

- Traženje informacija značajnih za profesionalno obrazovanje i traženje posla (4)- koncept socijalne mreže, različiti načini dolaženja do informacija.

Završni čas: Šta nosim sa sobom...Na kraju želim da kažem...

Razmena iskustava učenika i evaluacija nastave celog predmeta sa stanovišta šta su naučili i kako procenjuju upotrebljivost stečenih znanja i veština van učionice.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

U završnoj godini srednje škole sadržaj predmeta Građansko vaspitanje prilagođen je potrebama učenika ovog uzrasta. Njih očekuju krupne životne odluke koje su u vezi sa nastavkom profesionalnog školovanja i uključivanjem u svet rada. Zato sadržaj predmeta obuhvata dve veće tematske celine. Jedna se odnosi na pitanje profesionalnog razvoja uvažavajući koncept doživotnog obrazovanja i karijernog vođenja, a druga na razumevanje značaja informisanja kao pretpostavke za odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu gde se informacija određuje kao "kiseonik" demokratije.

Koncept sadržaja predmeta i predviđenog načina realizacije potencira vezu između teorije (prava, slobode, jednakost, odgovornost, dobrobit..) i konkretnih trenutnih ili projektovanih potreba učenika sa ciljem jačanja njihovih kompetentnosti za život. U savremenom shvatanju pojma kompetentnosti za život osećaj profesionalne i radne kompetentnosti i aktivan, kritički odnos prema prikupljanju informacija i njihovom korišćenju su ključni pojmovi.

Postavljeni zadaci predmeta se ostvaruju kroz izbor sadržaja i procese koji se odvijaju tokom grupnog oblika rada tj. aktivnog učenja i saznavanja u grupi koje obuhvata sledeće elemente: podsticanje aktivnog učešća učenika, rešavanje problema, postepeno izlaganje situacijama, potkrepljivanje odgovarajućeg ponašanja.

Realizacija predmeta ne zahteva uvođenje novih tehnika rada sa učenicima i oslanja se na iskustvo iz prethodnih godina pohađanja Građanskog vaspitanja, kako u pogledu načina rada tako i pređenih sadržaja. Specifičnost ovog programa je što zahteva veći angažman ličnog iskustva učenika i češću upotrebu postupka studija slučaja što odgovara zrelosti učenika završnog razreda srednje škole.

Optimalna veličina grupe/odeljenja je od 16 do 24 učenika jer se značajan deo programa realizuje kroz vežbe u manjim grupama ili parovima. Sa manjim brojem učenika nemoguće je ostvariti potrebnu radnu dinamiku, a veliki broj otežava realizaciju planiranih aktivnosti i umanjuje mogućnost pojedinačnog učešća učenika.

Program je bogat činjenicama koje treba usvojiti da bi se ostvario najvažniji cilj obrazovanja-transver na život učenika van učionice. To zahteva od nastavnika da dobro savladaju program kroz obuku, da se pridržavaju priručnika, da se pripremaju za čas i da po potrebi osmišljavaju/prikupljaju primere koji su iz aktuelne prakse. Nastavnik je izvor

saznanja, organizator i voditelj učeničkih aktivnosti i osoba koja daje povratnu informaciju.

Povratna informacija je jedno od osnovnih proceduralnih sredstava nastavnika i ima veliki značaj za učenike i to za proces sticanja saznanja, podsticanje samopouzdanja u izvedbi nekog zadatka tj. učešća u radu grupe i održanje motivacije za predmet. Osnovna pravila davanja povratne informacije su da ona mora biti specifična, a ne opšta; da daje opis, a ne vrednovanje; da je konkretna, a ne apstraktna; da je fokusirana na ponašanje, a ne na osobu; da se daje u formi razmene, a ne saveta, da je uvremenjena; da zadovoljava potrebe onoga koji je prima, a ne onoga koji je daje; i najvažnije da je u vezi sa sadržajem na kome se radi nezavisno od neposrednog povoda.

Rečnik pozitivne povratne informacije treba da bude što raznovrsniji i da kod učenika izaziva osećaj da nastavnik iskreno upotrebljava te izraze. Neki od mogućih reči sa značenjem "dobro" su: korisno, promišljeno, razumno, obazrivo, vredno, značajno, prilično, živo, ubedljivo, mirno, racionalno, strpljivo, logično, realistično, detaljno, mudro, sa podrškom, od pomoći, iskreno, interesatno, ljubazno, pažljivo, nežno, opsežno, odgovarajuće, vešto...

Tokom realizacije programa treba imati u vidu da se time okončava ciklus srednješkolskog obrazovanja i vaspitanja iz Građanskog vaspitanja. Razmena iskustava učenika i evaluacija nastave celog predmeta sa stanovišta šta su naučili i kako procenjuju upotrebljivost stečenih znanja i veština van učionice predviđene za završni čas nije dovoljno i potrebno je tokom svih časova vršiti povezivanje i "umrežavanje" centralnih pojmova Građanskog vaspitanja kao što su prava, slobode, odgovornosti, demokratija, poštovanje sa sadržajem koji se obrađuje ovim programom. Cilj celokupnog programa Građanskog vaspitanja u srednjoj školi je da se kod učenika postignu promene na nivou znanja, veština, stavova, vrednosti kao pretpostavke za celovit razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda.

NASTAVNI PROGRAM

GRAĐANSKO VASPITANJE

IV razred - fakultativni predmet

(1 čas nedeljno, 32 časa godišnje)**

CILJ I ZADACI

Opšti cilj predmeta je da učenici gimnazije steknu saznanja, razviju sposobnosti i veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavke za razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, mira, tolerancije, ravnopravnosti polova, razumevanja i prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama.

Zadaci nastave predmeta su:

- da učenici steknu osnovna znanja o izazovima i problemima savremenog sveta vezanih za ekonomiju, ekologiju i zaštitu životne sredine, medije, kulturni identitet i raznolikosti i da se osposobe da se suočavaju sa problemima i da tragaju za rešenjima;

- da učenici razvijaju sposobnosti kritičkog mišljenja, preispitivanja različitih informacija, ideja i vrednosnih orijentacija i zauzimanja sopstvenog stanovišta;

- da učenici steknu stavove neophodne za život u multikulturnom društvu kao i sposobnosti da razvijaju odnose saradnje preko kulturnih granica;

- da učenici steknu uvid u prirodu i moć medija i razviju sposobnost kritičke recepcije medijskih poruka;

- da učenici ovladaju neophodnim znanjima i veštinama za aktivno učešće u zaštiti životne sredine;

- da učenici steknu osnovna znanja i sposobnosti koje će im pomoći da bolje razumeju područje radnih odnosa i raspodele dobara.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Uvod

Dogovor sa učenicima o programu i načinu rada.

2. Tržište i demokratija

U ovoj tematskoj celini se polazi od neophodnosti tržišne privrede i privatne svojine za demokratiju, da bi se, zatim, problemski pristupilo pitanjima odnosa države i tržišta, svojinskih prava, povezanosti tržišne privrede, ekonomskih i socijalnih prava i demokratije, ekonomskog razvoja i demokratije i pitanjima prirode i budućnosti tržišta rada.

3. Ekologija i zaštita životne sredine

Cilj ovog tematskog bloka je upoznavanje učenika sa principima i vrednostima ekološke etike i kulture, novog načina življenja i konceptom održivog razvoja, koji uvažavaju prava sadašnjih i budućih generacija na zdravu životnu sredinu i usklađeni razvoj. Učenici će biti podsticani da aktivno učestvuju u zaštiti životne sredine u lokalnoj zajednici.

4. Raznolikost i identitet

U ovoj tematskoj celini polazi se od stanovišta da je savremeni svet u celini, kao i pojedinačna društva, pa i naše, sastavljen od grupa ljudi koji se međusobno razlikuju po svojim kulturnim obeležjima. U savremenom svetu mladi treba da nauče da se ne plaše raznolikosti već da pozitivno vrednuju prožimanje različitih kultura, ideja, životnih stilova, i da umeju da uspešno komuniciraju sa drugačijima od sebe. Namera je da se razvije tolerantnost, da se omogući učenicima da prepoznaju i suzbiju stereotipe, predrasude i diskriminatorsko ponašanje. Poštujući nacionalne, kulturne i druge specifičnosti svake lokalne zajednice i zemlje u celini, nastojimo da podržimo svest o balkanskom i evropskom identitetu koji delimo sa drugima.

5. Mediji - slika i stvarnost

Cilj ovog tematskog bloka je upoznavanje učenika sa osnovnim pitanjima vezanim za ulogu, pre svega vizuelnih, medija u formiranju predstava o svetu. Rad u okviru ovog tematskog bloka treba da doprinese uočavanju i razumevanju razlika između stvarnosti i načina na koji se ona prikazuje u medijima, uključujući i raznolike mogućnosti manipulacije koje iz toga proizlaze. To će omogućiti učenicima da relativizuju pojam medijske objektivnosti i razumeju značaj individualne odgovornosti u stvaranju medijske slike sveta.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Osnovno polazište u određivanju sadržaja predmeta Građansko vaspitanje za četvrti razred jeste da su učenici građani Srbije, Evrope i sveta. Kao građani oni poseduju slobode i prava koje treba da koriste, odgovornosti koje treba da preuzimaju, obaveze koje treba da ispunjavaju. Da bi bili spremni za ulogu građana važno je: da budu svesni svog identiteta i ogromnih raznolikosti kultura ali i njihove ravnopravnosti, da razumeju ekonomske zakonitosti koje upravljaju svetom, da budu svesni ekoloških problema koji su zajednički i koje samo svi zajedno mogu da rešavaju, da bolje razumeju jezik i uticaj medija kao načina komunikacije.

Obrazovanje za ljudska prava je jezgro tog "globalnog" obrazovanja. Odabrane tematske celine obuhvataju kulturna, socijalna i ekonomska prava, pravo na razvoj i na zdravu životnu sredinu. To je samo jedan od aspekata odabranih tema, koji je specifičan za ovaj predmet u kome se susreću sadržaji iz drugih školskih predmeta, kao što su sociologija, psihologija, istorija, biologija, ekonomija, filozofija itd.

Ovakav multidisciplinarni sadržaj predmeta zahteva od učenika da prepoznaju, povezuju i primenjuju znanja koja su stekli iz drugih naučnih disciplina, a od nastavnika da proširuju svoje kompetencije kao i saradnju sa kolegama koje predaju predmete sa istim ili sličnim sadržajima. Od nastavnika se očekuje da pokaže otvorenost za interesovanja učenika i aktuelna društvena dešavanja, i da ih obradi u duhu građanskog vaspitanja.

Celokupni pristup nastavi ovog predmeta treba da odražava povezanost i sklad znanja, veština, vrednosti i delanja.

Nastava građanskog vaspitanja izvodiće se na principima aktivnog učešća i ravnopravnosti svih učesnika, na iskustvenom učenju, istraživanjima i interaktivnim i kooperativnim strategijama podučavanja. To znači da nastavnik nije samo izvor znanja, već i posrednik i voditelj koji stvara uslove i podstiče učenike da kroz razmenu stiču znanja, izgrađuju stavove i razvijaju veštine i sposobnosti. Osim toga, nastavnik je i model učenicima, koji celokupnim svojim ponašanjem treba da promoviše vrednosti i principe demokratskog društva.

Predviđeni oblici rada su: individualna aktivnost, rad u parovima ili malim grupama, razmena ili razgovor u krugu, grupna diskusija i izlaganje pred celom grupom (bilo nastavnika ili učenika). U zavisnosti od teme i postavljenih zadataka, primenjuju se brojne tehnike aktivnog i kooperativnog učenja: "vrcanje" ideja (brainstorming), klasifikovanje i rangiranje, igranje uloga i simulacija, istraživanje, rešavanje problema, rad na tekstu, uz korišćenje različitih sredstava izražavanja i komunikacije.

Obaveza nastavnika je, imajući u vidu ukupnu vaspitnu funkciju škole i očekivanje da će doći do transfera iskustava iz ovog predmeta na druge predmete i oblike rada u školi, da se staraju da se nastavni proces odvija u demokratskoj atmosferi uz poštovanje prava učenika i da se zalažu da takva pravila važe i za ukupne školske odnose.

Učenicima stoje na raspolaganju radni i instruktivni materijali i upućuju se na korišćenje literature i informacija iz različitih izvora (literature, štampe, elektronskih medija, interneta).

Saglasno prirodi predmeta, njegovom cilju i zadacima nastave, učenici se ne ocenjuju klasičnim školskim ocenama. Opisno ocenjivanje rada i napredovanja učenika (bilo pojedinačnog ili rada grupe) od nastavnika, treba da ima informativnu funkciju i time pomaže učenicima da se osposobe za kritičko praćenje i preispitivanje sopstvenog rada i argumentovano procenjivanje rada drugih. Procenjuje se stepen angažovanja i zainteresovanosti učenika, redovnost pohađanja, ostvarena saradnja i uzajamno uvažavanje, rezultati individualnog i grupnog rada s obzirom na postavljene zadatke.

Ovakav način izvođenja nastave zahteva prethodnu obuku nastavnika, iskustvo u izvođenju sličnih programa i obezbeđivanje određenih organizacionih i tehničkih uslova.

Grupa/razred ne bi trebalo da bude manja od 15 niti veća od 30 učenika (optimalno je od 16 do 24).

Prostor u kojem se izvodi nastava treba da pruža mogućnost za sedenje u krugu i rad u odvojenim manjim grupama (od 4 do 6 učenika). Poželjno je da se za nastavu ovog predmeta koristi posebna prostorija i da se materijali i produkti rada učenika čuvaju na jednom mestu i mogu izložiti u učionici.

Nastavna sredstva

Kompleti potrošnog i drugog didaktičkog materijala za učenike: umnoženi materijali za rad učenika, prilozi koji se daju učenicima i potrošni materijal (hartije, flomasteri, lepak, poster papiri, video oprema i odgovarajući vizuelni materijal...).

Priručnici i literatura za nastavnike

U pripremi.

SADRŽAJ I NAČIN POLAGANJA MATURSKOG ISPITA U GIMNAZIJI

Maturskim ispitom utvrđuje se zrelost i osposobljenost učenika za dalje školovanje.

Maturski ispit polažu učenici (redovni i vanredni) koji su uspešno završili četvrti razred gimnazije.

SADRŽAJ MATURSKOG ISPITA

Maturski ispit sastoji se iz dva dela:

- zajedničkog i

- izbornog.

U okviru zajedničkog dela učenici polažu:

- učenici gimnazija društveno-jezičkog smera - srpski jezik i književnost/maternji jezik i književnost za učenike koji su nastavu imali na jeziku narodnosti (u daljem tekstu: maternji jezik i književnost*) i strani jezik;

- učenici gimnazije prirodno-matematičkog i opšteg smera - maternji jezik i književnost i matematiku ili strani jezik (po izboru).

U okviru izbornog dela učenici rade i brane maturski rad.

Svi predmeti polažu se prema programu smera gimnazije koji je učenik završio.

ZAJEDNIČKI DEO

Maternji jezik i književnost

Maternji jezik i književnost polaže se pismeno.

Pri ocenjivanju pismenog zadatka, ispitna komisija ima u vidu širinu obrade teme, izbor i interpretaciju građe, kompoziciju, stil i jezik.

Strani jezik

Ispit iz stranog jezika polaže se pismeno.

Učenik bira strani jezik.

Ispit se sastoji iz prevoda nepoznatog teksta sa stranog jezika na maternji, uz upotrebu rečnika. Obim teksta za prevod iznosi 15-20 redova. Tekst može da bude književni, publicistički ili naučno-popularni i treba da odgovara jezičkom znanju učenika. Ispitom se proverava stepen usvojenosti predviđenih morfosintaksičkih struktura, poznavanje osobenosti jezika sa koga se prevodi, sposobnost nalaženja odgovarajućih reči i izraza u maternjem jeziku i osposobljenost za korišćenje rečnika.

Tekstove za ispit utvrđuje ispitni odbor na predlog stručnog aktiva, a učenici ih dobijaju neposredno pred početak ispita. Tekstovi za ispit iz stranog jezika identični su za sve učenike.

Matematika

Ispit iz matematike polaže se pismeno.

Na ispitu učenik treba da pokaže u kojoj meri je usvojio matematička znanja i umenja neophodna za primenu u svakodnevnom životu i u praksi, koliko je osposobljen za uspešno nastavljanje obrazovanja i izučavanje drugih oblasti u kojima se matematika primenjuje. Prilikom ocenjivanja pismenog zadatka, ispitna komisija ima u vidu doslednost u sprovođenju postupaka u rešavanju zadataka i tačnost rešenja zadatka.

IZBORNI DEO

Izborni deo maturskog ispita sastoji se iz maturskog rada i odbrane maturskog rada.

Maturski rad

Maturski rad sa odbranom je samostalno obrađena tema koju učenik bira iz spiska odobrenih tema u okviru jednog od sledećih predmeta:

- maternji jezik i književnost, strani jezik, sociologija, psihologija, matematika, računarstvo i informatika, istorija, filozofija, geografija, fizika, hemija, biologija i oblast umetnosti (likovna, muzička, scenska, filmska).

Teme za maturski ispit utvrđuje nastavničko veće škole na predlog stručnih aktiva. Spisak utvrđenih tema objavljuje se na oglasnoj tabli ili dostavlja učenicima na uvid na drugi pogodan način početkom drugog polugodišta za tekuću školsku godinu.

Svrha maturskog rada je da učenik pokaže koliko vlada materijom u vezi sa temom, u kojoj meri je usvojio metode i pristup obradi teme, kako se služi literaturom, da li je osposobljen da analizira, kritički razmišlja i da samostalno izrazi svoj lični stav u odnosu na temu koju obrađuje.

Učenik radi maturski rad u toku završnog razreda uz pomoć nastavnika-mentora.

U toku maturskog rada obavezno je organizovanje najmanje četiri konsultacije na kojima je mentor dužan da prati rad svakog učenika i pruži potrebnu pomoć upućivanjem na potrebnu literaturu i izboru načina i strukture izrade rada.

Odbrana maturskog rada

Na usmenoj odbrani maturskog rada učenik je dužan da izloži koncepciju svoga rada, da navede literaturu i druge izvore znanja koje je koristio, da obrazloži posebne metode i postupke kojima se rukovodio u toku izrade maturskog rada i razloge nekorišćenja drugih, brani rad, osim ako je tema maturskog rada iz grupe zajedničkih predmeta (maternji jezik i književnost, matematika i strani jezik).

Posle odbrane maturskog rada ispitna komisija utvrđuje jednu ocenu koja se izvodi iz vrednosti rada i odbrane maturskog rada sa aspekta sposobnosti kandidata da samostalno interpretira materiju i da koristi savremene metode i izvore informacija u procesu sticanja novog znanja.

ORGANIZACIJA I NAČIN POLAGANJA MATURSKOG ISPITA

Maturski ispit polaže se u dva redovna ispitna roka: junskom i avgustovskom. Posle avgustovskog roka učenici polažu vanredno, u ispitnim rokovima utvrđenim opštim aktom škole.

Maturski ispiti moraju se završiti u junskom roku najkasnije do 20. juna, a u avgustovskom roku najkasnije do 25. avgusta.

Za polaganje maturskog ispita učenik podnosi prijavu školi u roku koji odredi škola. U prijavi navodi strani jezik koji želi da polaže i naziv teme za maturski rad, prilaže svedočanstva o završenim razredima gimnazije i izvod iz matične knjige rođenih.

Učeniku koji se prijavio za polaganje maturskog ispita i bio sprečen da iz opravdanih razloga polaže ispit u celini ili pojedine delove ispita, ispitni odbor može da odobri polaganje i van redovnih rokova.

Učenik može da odustane od polaganja ispita tri dana pre početka ispita, o čemu obaveštava ispitni odbor.

Način polaganja ispita

Ispit iz istog predmeta polažu svi učenici istog dana, po pravilu, u istoj prostoriji, u prisustvu najmanje jednog dežurnog nastavnika.

Ispit iz pojedinog predmeta traje četiri školska časa.

Između dva ispita učenik mora da ima slobodan dan.

Na ispitu iz stranog jezika učenik može da koristi rečnik i leksikon.

Za ostale ispite nije dozvoljeno korišćenje pomoćne literature.

Teme i zadatke za ispit predlažu predmetni nastavnici, a ispitni odbor, na dan ispita, iz predloženih tema utvrđuje četiri teme, odnosno grupe zadataka od kojih učenik bira jednu.

Teme i zadatke za ispit učenici dobijaju neposredno pred početak ispita.

Istu temu za maturski rad može da radi samo jedan učenik u istom ispitnom roku.

Učenik predaje maturski rad u roku koji odredi ispitni odbor. Ukoliko ga ne preda u predviđenom roku, smatra se da je odustao od polaganja maturskog ispita.

Učenik ne sme da prekrši ispitna pravila koja utvrdi škola.

Ispitu mogu da prisustvuju dežurni nastavnik (nastavnici), predsednik ispitnog odbora i ovlašćeni školski nadzornik Ministarstva prosvete.

Odgovori učenika na odbrani maturskog rada traju do 30 minuta, uključujući i vreme za pripremu učenika za davanje odgovora.

Materijal koji sadrži spisak tema i zadataka i pitanja za pismeni ispit čuvaju se kao poslovna tajna do početka ispita. Materijal čuva direktor škole.

Ispitni odbor i ispitne komisije

Za sprovođenje maturskog ispita direktor škole formira ispitni odbor i ispitne komisije za svaki predmet koji se polaže na maturskom ispitu. Ako jedan predmet ili deo ispita polaže veliki broj učenika, direktor može da imenuje veći broj ispitnih komisija za isti predmet. Ako škola nema dovoljan broj stručnjaka za odgovarajući predmet, može da angažuje, kao članove ispitnih komisija, stručnjake iz drugih škola.

Ispitni odbor čine predsednik ispitnog odbora, svi članovi ispitnih komisija i sekretar odbora.

Predsednik ispitnog odbora je direktor škole.

Svi članovi ispitnih komisija su istovremeno članovi ispitnog odbora.

Zapisnik o radu ispitnog odbora vodi sekretar koga imenuje direktor na početku školske godine.

Ispitnu komisiju čine tri člana: predsednik, predmetni ispitivač i stalni član. Dva člana moraju biti stručna za predmet iz koga se polaže ispit.

Direktor određuje ko će biti predsednik ispitne komisije, ko ispitivač, a koji će član voditi zapisnik o radu ispitne komisije.

Ispitni odbor evidentira:

- teme za maturski rad;

- kandidate za maturski ispit sa podacima o stranom jeziku koji će da polažu i naziv teme za maturski rad;

- rokove i raspored polaganja pojedinih delova ispita;

- nastavnike koji će da dežuraju za vreme ispita;

- nastavnike - mentore koje će učenici konsultovati u roku izrade maturskog rada;

- utvrđuje teme i zadatke za pismene ispite;

- utvrđuje opštu ocenu na maturskom ispitu;

- utvrđuje konačnu ocenu u slučaju nesaglasnosti članova ispitne komisije prilikom zaključivanja ocena za pojedine predmete.

Ispitni odbor usvaja odluke većinom glasova prisutnih članova, a može da odlučuje ako su prisutne dve trećine svih članova.

OCENJIVANJE

Opšti uspeh na maturskom ispitu iskazuje se jednom ocenom kao srednja aritmetička vrednost ocena dobijenih za pojedine predmete koji su polagani na maturskom ispitu i ocene iz maturskog rada.

Ocena iz maturskog rada izvodi se na osnovu ocena dobijenih na maturskom radu i odbrani toga rada.

Ocene pojedinih predmeta utvrđuje ispitna komisija na predlog predmetnog ispitivača, a ocenu opšteg uspeha ispitni odbor na osnovu izveštaja ispitnih komisija. Ako ispitna komisija ne može da utvrdi pojedinačne ocene jednoglasno, ako je jedan ocenjivač dao pozitivnu ocenu, drugi negativnu, ili je razlika između pozitivnih ocena dve i više, ispitni odbor utvrđuje konačnu ocenu.

Učenik je položio maturski ispit ako je iz zajedničkog i izbornog dela ispita dobio pozitivnu ocenu.

Učenik koji je na maturskom ispitu dobio jednu ili dve nedovoljne ocene polaže popravni ispit, odnosno popravne ispite. Ukoliko ne položi popravni u avgustovskom roku, ponovo polaže ispit, odnosno ispite iz predmeta iz koga, odnosno kojih nije položio ispit, kao vanredan učenik, u rokovima utvrđenim opštim aktom škole.

Učenik može biti i neocenjen ili ocenjen negativnom ocenom, bez polaganja ispita.

Neocenjen ostaje učenik koji prekine ispit iz opravdanih razloga i učenik koji je zbog kršenja ispitnih pravila udaljen sa ispita.

Negativnom ocenom ocenjuje se učenik koji prekine ispit bez opravdanih razloga, učenik koji nije predao pismeni zadatak, učenik koji je napustio prostoriju u kojoj se polaže ispit, bez dozvole dežurnog nastavnika. Negativnom ocenom ocenjuje se i učenik za koga se nedvosmisleno dokaže da je u toku ispita ili posle ispita koristio nedozvoljena sredstva ili da je prepisivao.

EVIDENCIJA I JAVNE ISPRAVE

Škola je dužna da vodi evidenciju o maturskom ispitu i izdatim diplomama u skladu sa članom 99. Zakona o srednjoj školi ("Službeni glasnik RS", broj 50/92).

Nakon položene mature škola izdaje diplomu učeniku najkasnije sedam dana posle položenog maturskog ispita.

Diploma se izdaje saglasno članu 100. Zakona o srednjoj školi ("Službeni glasnik RS", broj 50/92) i članu 4. Pravilnika o javnim ispravama koje izdaje srednja škola ("Službeni glasnik RS", br. 59/92 i 30/93).

O toku polaganja ispita vodi se zapisnik na obrascu propisanom članom 4. Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja evidencije u srednjoj školi ("Službeni glasnik RS", br. 59/92 i 30/93).

Za vreme dežurstva na ispitu dežurni nastavnik unosi u zapisnik sve što nije u skladu sa utvrđenim pravilima o toku ispita.

Zapisnici se vode posebno o radu ispitnih komisija, a posebno o radu ispitnog odbora.

Zapisnik o maturskom ispitu obuhvata podatke o učeniku, podatke o ispitnim predmetima, članovima ispitnog odbora i ispitnih komisija, podatke o temama, odnosno zadacima, i uspeh za svaki deo ispita.

FAKULTATIVNA NASTAVA

Na osnovu člana 24. Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju, škola može realizovati fakultativne nastavne i vannastavne aktivnosti prema interesovanju učenika. Zakonom je, takođe, utvrđeno da učenik može imati do 4 časa sedmično fakultativne nastave.

Fakultativna nastava se organizuje ako se za određenu oblast ili predmet javi najmanje 20 učenika.

Fakultativne programe jezika drugih naroda i narodnosti sa elementima nacionalne kulture Prosvetni savet Srbije će naknadno objaviti.

Treći strani jezik kao fakultativni predmet može da se koristi iz redovnih programa stranih jezika koje je Prosvetni savet usvojio. Pošto učenici obavezno uče dva strana jezika, mogu fakultativno da uče još jedan ili dva strana jezika iz programa koji su objavljeni za redovnu nastavu.

Za ostale fakultativne predmete daje se okvirni program, a škole na osnovu izraženog interesovanja učenika mogu da formiraju grupe i odeljenja za realizaciju programa fakultativne nastave.

Nacrtna geometrija

Cilj i zadaci

Cilj nastave nacrtne geometrije je da učenici savladaju osnovne principe projektovanja u ravni i prostoru, steknu predstavu o trodimenzionalnom prostoru i osposobe se da tela u prostoru predstave na crtežu u ravni, uz dalje razvijanje mentalnih sposobnosti i pozitivnih osobina ličnosti.

Zadaci nastave nacrtne geometrije su da:

- upozna učenike sa najvažnijim odnosima među geometrijskim figurama u prostoru i doprinese razvoju sposobnosti prostornog predstavljanja i izražavanja, kao i matematičkog mišljenja uopšte;

- osposobi učenike za prostorno predstavljanje geometrijskih figura pomoću projekcija i stvaranje predstave trodimenzionalnog predmeta ako se znaju njegove projekcije;

- učenike uvodi u metode grafičkog rešavanja geometrijskih zadataka na osnovu projekcije figura;

- stvori osnovu za primenu stečenih znanja, navika i umenja u daljem obrazovanju i rešavanju raznih praktičnih problema;

- doprinosi razvijanju smisla za urednost, tačnost, sistematičnost i estetsko izražavanje.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Normalno (upravno) projektovanje na jednu ravan (8)

Projektovanje i vrste projekcija.

Normalna projekcija tačke, duži i prave na ravan. Prava veličina duži. Nagibni ugao duži i prave prave prema projekcijskoj ravni. Specijalni položaji duži i prave prema projekcijskoj ravni. Projekcija dveju pravih. Projekcija ravni; trag i nagibnica ravni. Uzajamni položaj dve ravni. Nagibni ugao ravni.

2. Normalno projektovanje na dve ravni (18)

Normalne projekcije tačke, duži i prave na dve ravni (u opštem i specijalnim položajima prema projekcijskim ravnima). Prava veličina duži i nagibnog ugla prave i duži prema projekcijskim ravnima. Predstavljanje ravni u dve projekcije. Prava i tačka u ravni. Nagibni uglovi ravni prema projekcijskim ravnima. Presek ravni.

3. Normalno projektovanje na tri ravni (24)

Normalne projekcije tačke, duži i prave na tri ravni. Projekcija ravni u opštem i specijalnim položajima (pomoću tragova). Prava i tačka u ravni. Projekcija ravnog lika (mnogougla) paralelnog ili normalnog prema projekcijskoj ravni; prava veličina lika. Projekcija kruga u specijalnim položajima prema projekcijskim ravnima. Projekcije prizme, piramide, valjka i kupe sa osnovom u jednoj od projekcijskih ravni ili paralelnoj jednoj od projekcijskih ravni.

4. Kosa projekcija (6)

Pojam kose projekcije. Kosa projekcija ravnih i prostornih figura (konstruisana iz dveju normalnih projekcija): tačke, duži, prave: prizme i piramide; valjaka, kupe i zarubljene kupe (u najpogodnijim položajima prema projekcijskim ravnima). Pojam senke.

5. Ravni preseci tela (5)

Pojam o upravnim projekcijama ravnih likova i geometrijskih tela u opštem položaju prema projekcijskim ravnima.

Perspektivno kolinearni i perspektivno afini likovi u ravni i prostoru (pojam).

Preseci geometrijskih tela (čija je osnova u jednoj projekcijskoj ravni) sa ravni u specijalnim položajima (normalnom na jednu od projekcijskih ravni i sl.). Presek prizme i piramide sa ravni u kosoj projekciji (ako je ravan zadana trima tačkama na bočnim ivicama tela).

NAPOMENA:

Obavezna tri dvočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (9)

UPUTSTVO ZA PRIMENU PROGRAMA

Da bi se ostvario cilj nastave ovog predmeta, neophodno je u toku nastave realizovati određene (unapred postavljene) obrazovne, vaspitne i praktične zadatke.

Imajući u vidu raspoloživi fond časova, neophodno primeniti adekvatne metode i oblike rada, uz primenu pogodnih nastavnih sredstava i što veću očiglednost, insistiranje na razumevanju prostornih odnosa, a izbegavanje komplikovanih zadataka (u vezi sa primenama stečenih znanja) koji traže više vremena na času.

Sadržaje ovog predmeta treba povezivati sa sadržajima geometrije. Određivanje projekcija duži, pravih, ravni i nekih geometrijskih tela (pri normalnom projektovanju na jednu, dve ili tri ravni) treba da bude postupno i na jednostavnim primerima, pri čemu kod učenika mora da se stvori navika da tokom rešavanja zadatka imaju odgovarajuću prostornu predstavu. Zato često treba koristiti modele izrađene precizno ili improvizovane.

Prilikom uvežbavanja nastavnog gradiva treba obraćati pažnju i na preciznost grafičkog izvođenja konstrukcija, kao i na spretnost u rukovanju priborom za crtanje.

Radi povezivanja sa sadržajima geometrije, u obradi gradiva nacrtne geometrije treba koristiti odgovarajuće aksiome i teoreme iz geometrije i to na onom mestu gde dotična teorema može poslužiti za potpunije razmatranje odnosa u prostoru i izvođenje potpunijeg dokaza neke osobine projekcije i sl. Na takvim mestima učenike treba podsetiti na teoremu koja im je poznata iz kursa geometriji (a još je bolje, pred takav čas zadati učenicima da obnove teoreme koje će se na tom času primenjivati a koje su učili u okviru matematike). Time se učvršćuje i upotpunjava i njihovo znanje iz geometrije.

Glavna korist od nacrtne geometrije treba da bude u formiranju i učvršćivanju pojmova i činjenica na osnovu kojih će se pojačati osećaj i razumevanje prostora i prostornih odnosa.

Na početku kursa nacrtne geometrije, u uvodu, treba (preko uočavanja nekih procesa iz prirode) doći do geometrijskog pojma projektovanja i napraviti razliku između centralnog i paralelnog, kao i između upravnog i kosog projektovanja.

Izlaganje gradiva nacrtne geometrije počinje sa metodom upravnog projektovanja na jednu ravan, jer se pri tome učenici upoznaju sa metodom projektovanja i osnovnim pojmovima, tj. elementima koji se kasnije stalno koriste. Stoga je ovo poglavlje suštinsko. Postići će se znatna ušteda u vremenu ako se za svaku lekciju pripremi model. Na taj način formirani pojmovi se bolje usvajaju. Uz to, ako učenik kao domaći rad za sebe napravi model, onda mu on kasnije i neće biti neophodan, jer je postao njegova svojina - učenik ga "vidi" i kad nije pred njim.

Normalno projektovanje na dve ravni, tj. rad sa dve projekcije u suštini se ne razlikuje od projektovanja na jednu ravan, s tim što mu je prednost u tome da se odmah vidi odstojanje tačke od projekcijske ravni. Na tome treba insistirati i truditi se da učenici svaki zadatak "prostorno" shvate i obrazlože. I ovde su modeli od izuzetne koristi. Treba

dobro uvežbati projekciju tačke (postavljanje projekcija kada je poznat položaj tačke u prostoru i "čitanje" položaja tačke u prostoru kad su poznate njene projekcije) i posle toga uvesti koordinate tačke.

Prilikom obrade normalnog projektovanja na tri ravni od početka potencirati da je položaj tačke, pa prema tome i ravne figure i geometrijskog tela, potpuno određen dvema projekcijama. Ipak, u slučaju kada ravna figura leži u ravni normalnoj na Op1 i Op2 radi bržeg dobijanja pravih veličina, lakše je uvesti treću projekcijsku ravan Op3 nego zadatak rešavati u dve projekcije. I ovde od početka treba koristiti prostorne modele. Ovde je najvažnije određivanje treće projekcije tačke kad su date bilo koje njene dve projekcije. "Čitanje" položaja tačke na osnovu pogleda na sve tri projekcije i brzo postavljanje projekcije tačke kad je poznat njen položaj u prostoru. Ostali sadržaji ove teme ne predstavljaju ništa suštinski novo, već su samo uopštavanja onog što treba da znaju iz projektovanja na jednu i dve ravni. Uvođenje prostornog koordinatnog sistema omogućava da se mnogi zadaci zadaju pomoću koordinata.

Kod kosog projektovanja (projektovanja paralelnim zracima koji nisu normalni na ravan slike) treba istaći zavisnost projekcije od nagibnog ugla projekcijskog zraka. Takođe treba istaći osobine kose projekcije (u čemu se razlikuje od normalne i koje su im zajedničke osobine) - na primerima projekcije tačke, prave, duži, ravni i tela. Predstavljanje predmeta u kosoj projekciji ima prednost, jer tako predstavljen predmet, najviše odgovara apstraktnom modelu koji se u svesti formira i kroz nastavu matematike (još u osnovnoj školi). Mana kose projekcije je što ne zadržava pravu veličinu duži. Prvenstveno uzimati one zadatke koji su u vezi sa geometrijskim telima koja se izučavanju u okviru programa matematike (u VIII razredu osnovne škole i III razredu gimnazije). Pojam senke pri paralelnom osvetljenju treba dati kao kosu projekciju i to na primeru tačke, duži, ravnog lika, a može i na primeru nekih geometrijskih tela.

Ravne preseke geometrijskih tela (prizme, piramide) prvo odrediti prvo metodom prodora, pri čemu u ortogonalnoj projekciji uzimati samo specijalne slučajeve - (kada je ravan paralelna jednoj projekcijskoj ravni ili je normalna na jednu projekcijsku ravan). Može se obraditi samo jedan ili dva preseka konusa, a objasniti (koristeći modele), šta sve može da bude ravan presek konusne površi (zavisno od položaja ravni prema izvodnicima konusa). U kosoj projekciji odrediti presek prizme i piramide koristeći se osom kolineacije. Predstavljanja u kosoj projekciji su od značaja za rešavanje zadataka u vezi sa poliedrima.

Na primerima ravnog preseka prizme i piramide može se objasniti perspektivno kolinearno i perspektivno afino preslikavanje. Kao primere u kojima se takođe javlja perspektivno afino preslikavanje, pomenuti obaranje ravni (konstrukciju prave veličine i ravnog lika iz projekcije i obrnuto) i senku ravnog lika pri paralelnom osvetljenju.

Preporučuje se da u prvom polugodištu učenici urade jedan crtež (grafički rad) olovkom, a u drugom polugodištu - jedan rad tušem.

Astronomija

Cilj i zadaci

Cilj nastave astronomije je da učenici upoznaju nebeska tela i pojave u vasioni.

Zadaci fakultativne nastave astronomije su da učenici:

- stiču znanja o kosmosu i osnovnim zakonima makrosveta;

- shvate univerzalnost zakona prirode;

- stiču savremena znanja o vasioni i metodama koje su omogućile sticanje tog znanja;

- razvijaju radoznalost i interesovanje za svet koji ih okružuje;

- razviju kritički duh i smisao za egzaktno mišljenje;

- osposobe se da primenjuju znanje stečeno u drugim naukama (fizici, matematici i dr.);

- samostalno zaključuju na osnovu stečenog znanja i osposobe se za apstraktno mišljenje razvijanjem smisla za osnovne prirodne nauke;

- razviju smisao za orijentaciju u prostoru i vremenu;

- upoznaju izvore energije u kosmosu i mogućnosti njihovog korišćenja;

- osposobe se za kvalitativno i kvantitativno rešavanje problema i zadataka iz astronomije;

- osposobe za samostalno rukovanje osnovnim astronomskim instrumentima (astronomskim durbinom, astrofotokamerom) i priborom (kartom zvezdanog neba, kartom meseca, snimcima) kao i za uočavanje i posmatranje nebeskih tela i pojava;

- razviju pozitivne osobine, kao što su strpljenje, sistematičnost i spretnost.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod (1)

Predmet proučavanja i osobenost astronomije. Osnovni pojmovi. Interdisciplinarnost. Kratak pregled istorijskog razvoja. Mogućnost posmatranja sa Zemlje. Uloga kosmičkih letova u današnjoj astronomiji.

Nebo, prostor i vreme (14)

Orijentacija na nebu. Sazvežđa. Nebeska sfera, njeno prividno obrtanje i Zemljina rotacija. Horizontski i ekvatorski koordinatni sistem. Prividno Sunčevo godišnje kretanje (ekliptika i zodijak). Ekliptički koordinatni sistem. Osnovni dokazi Zemljine rotacije i revolucije. Vreme (jedinice, zvezdano, srednje, građansko, svetsko, ukazno). Kalendari.

Gravitaciona dejstva (8)

Prividno kretanje planeta. Heliocentrički sistem. Keplerovi zakoni. Njutnov zakon gravitacije. Precesija i nutacija. Plimska dejstva.

Mesečevo kretanje (3)

Sinodički i siderički mesec. Mesečeve mene. Pomračenja Sunca i Meseca. Okultacije.

Daljine i veličine nebeskih tela (3)

Paralakse. Astronomske jedinice za daljinu. Osnovne metode određivanja veličina nebeskih tela.

Zračenje nebeskih tela (6)

Spektar zračenja nebeskih tela. Uticaj hemijskog sastava i fizičkih uslova na izgled spektra. Toplotni i netoplotni mehanizmi zračenja. Izračunavanje radijalnih brzina nebeskih tela. Astronomske fotometrijske jedinice (prividne i apsolutne zvezdane veličine) i njihova veza sa fizičkim jedinicama. Uticaj Zemljine atmosfere na primanje zračenja nebeskih tela (apsorpcija, disperzija i refrakcija).

Astronomski instrumenti (6)

Refraktori. Reflektori. Prijemnici zračenja. Osnovne karakteristike teleskopa (razdvojna moć, sabirna moć, uvećanje i postavljanje teleskopa). Interferometri. Radio-teleskopi. Primena lasera u astronomiji.

Zvezde (8)

Fizičke karakteristike i tipovi zvezda. H-R dijagram. Kretanje zvezda. Dvojne i višestruke zvezde. Određivanje zvezdanih masa, prečnika i temperatura. Zvezdana jata. Promenljive zvezde. Međuzvezdana materija. Izvori zvezdane energije. Evolucija zvezda.

Galaksije (6)

Mlečni Put. Struktura i rotacija galaksije. Vrste galaksija. Hablov zakon. Kvazari. Reliktno zračenje. Kosmološke hipoteze.

Sunce (3)

Karakteristike mirnog Sunca. Sunčeva aktivnost (pege, protuberance, erupcije). Geofizičke posledice.

Sunčev sistem (6)

Osnovne karakteristike Sunčevog sistema. Planete Zemljinog tipa. Planete Jupiterovog tipa. Planetoidi. Sateliti. Komete, meteori i meteoriti. Evolucija Sunčevog sistema.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Pri koncipiranju nastavnog programa astronomije (izbor sadržaja i njegove podele) pošlo se od toga da se astronomija u ovom razredu javlja prvi put kao nastavna celina.

Učeniku se daje savremena slika vasione.

Posebna pažnja je posvećena osnovnim pedagoško-didaktičkim zahtevima. Program je podeljen u 11 nastavnih celina, a svaka od njih sadrži neophodan broj manjih delova. Za svaku celinu je dat orijentacioni broj časova teorijske nastave. U taj broj su uključeni praktična i demonstraciona nastava, izrada računskih zadataka i dve jednočasovne školske pismene vežbe. Praktična i demonstraciona nastava se po prirodi stvari mora izvoditi po vedrom vremenu, najvećim delom u noćnim časovima, što iziskuje posebne termine.

Za praktičnu i demonstracionu nastavu potrebna su sledeća nastavna sredstva: karta zvezdanog neba, astronomski durbin, Mesečeva karta i dijapozitivi.

Preporučuje se organizovanje posete Planetarijumu i prikazivanje filmova iz astronomije. Veoma je korisno imati i fotografski aparat sa adapcionim prstenom za durbin, da bi se mogla snimati nebeska tela.

Kratko uputstvo za praktična posmatranja

U toku septembra: prvo upoznavanje sa nebeskim telima. Cirkumpolarna sazvežđa (Polara, Mala i Velika Kola, Kasiopeja). Posmatranja vidljivih planeta, središnjeg dela Mlečnog Puta.

Sredina oktobra: orijentisanje pomoću nebeskih tela. Posmatranje Meseca durbinom i Andromedine magline. Praćenje meteora (od 15. do 25. oktobra).

Kraj oktobra: posmatranje Sunca durbinom (ne neposredno očima već pomoću ekrana iza okulara!!!). U slučaju minimuma Sunčeve aktivnosti ovu vežbu održati kada se pojave pege.

Početak novembra: orijentisanje pomoću Sunca. Demonstracija razlike između pravog i srednjeg podneva.

Septembar - decembar: merenje podnevne visine Sunca i praćenja mena Meseca.

Polovinom novembra: praćenje meteorskog roja Leonida (14. - 19. novembra).

Januar - februar: praćenje prividnog kretanja planeta među zvezdama. Upoznavanje sa zimskim sazvežđima. Posmatranje Orionove magline.

Sredina marta posmatranje Meseca i zvezdanog jata Vlašića.

Početak maja: posmatranje dvojnih zvezda, zbijenog jata u Herkulu, meteora (1. - 8. maja).

Ukoliko se na nebu javi neka važnija pojava potrebno je uključiti se u njeno posmatranje (npr. kometa, Nova, i sl.).

Domaći zadatak: od 22. novembra do 22. decembra ili do 22. marta svakodnevno merenje visine Sunca u podne. Praćenje prividnog kretanja Sunca među zvezdama (konstrukcija ekliptike).

Likovna umetnost

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

(2 godine učenja, 140 časova)**

- CRTANJE

- SLIKANJE

- VAJANJE

- GRAFIKA

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave je stvoriti uslove za otkrivanje i razvijanje učenikovih potencijala za likovno-stvaralački rad.

Zadaci fakultativne nastave su da učenici:

- usmeravaju se na stvaralački rad,

- shvate ulogu umetnosti u životu pojedinaca i šire ljudske zajednice posebno u našem društvu,

- razviju interesovanje za aktuelne likovne probleme svoje sredine, kao i da se tu osposobe za uobličavanje prostora, u kome žive,

- razviju interesovanje za problematiku osnovnih aktuelnih umetničkih istraživanja,

- osposobe se za primanje i korišćenje likovnih informacija u radu na posebnim, stručnim poslovima i u svakodnevnom životu.

I godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

CRTANJE: (10+8)

Produbljeniji pristup zadacima postavljenim u redovnom programu kao i njihovo nadopunjavanje novim zadacima: Crtanje po modelu. Smeštaj predmeta koji treba nacrtati u određeni format hartije. Pokret. Položaj posmatranog predmeta. Proporcije. Analiza prostora. Principi centralne perspektive (linija horizonta, nedogledi...). "Gledanje kroz mrežu", crtanje enterijera, zgrada, geometrijskih tela, delova nameštaja koji podsećaju na geometrijska tela. Vazdušna perspektiva.

Posebni zadaci (povremeno, po nekoliko časova godišnje) crtanje po sećanju. Crtanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina.

Materijal za rad: ugalj, kreda, meka olovka, tuš ili crna tempera (perom, četkom i sl.).

SLIKANJE: (10+8)

Slikanje po modelu. Tonsko slikanje: analiza odnosa svetlotamnog. Studija bojenih odnosa, u najširim potezima. Postepeno prelaženje na studiranje prizoru sa složenijim koloristićkim odnosima celine i detalja.

Posebni zadaci: slikanje po sećanju. Slikanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina.

Materijal za rad: tempera, akvarel (po mogućstvu, a u skladu sa sklonostima učenika, akrilik, ulje), pasteli ili kreda u boji, kombinovana tehnika (pastel preko tempera, kolaž i sl.).

VAJANJE: (10+7)

Uvodno predavanje o skulpturi kao umetnosti prostora. Rad po modelu. Pravljenje konstrukcije. Pokret, položaj mase u prostoru. Proporcije, planovi. Portret. Karakter i sličnost. Odnos detalja i celine. "Puna" plastika, reljef (odnos ispupčeno-udubljeno). Služiti se pretežno modelovanjem kao postupkom dodavanja, prelaženja sa plana na plan i građenja oblika odnosno mase, za razliku od klesanja kao oduzimanja od mase (ukazati

na tu razliku). U okviru časova crtanja praviti i pripremne crteže (studije i skice) za skulpturu.

Posebni zadaci: Vajanje po sećanju. Vajanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih celina.

Materijal i tehnika rada: Glina, plastelin, gips, terakota, drvo.

Unikatno izvođenje skulpture.

Umnožavanje: tehnika oblikovanja u gipsu. Umnožavanje utiskivanjem gline u gipsani negativ. Utiskivanje predmeta u ploču od mekane gline i odlivanje pozitiva. Upoznavanje učenika sa tehnološkim postupkom livenja u bronzi i istorijatom livenja u bronzi.

Upoznavanje sa alatima, priborom i opremom za rad u ovim materijalima.

GRAFIKA: (10+7)

Uvod: Sažeti pregled početaka štampe, njene predistorije u razvoju civilizacije. Ukazivanjem na istorijska fakta i artefakte objasniti učenicima da je smisao štampe i umetničke grafike izraz razvoja civilizacije odnosno ljudske potrebe za komunikacijom, kao i da sve grane likovne umetnosti imaju zajedničke korene. Isto tako, u najkraće, objasniti učenicima, ili podsetiti ih, kakve sve vrste štampe odnosno grafike postoje. Ova uvodna jedinica nastave mogla bi se izvesti u okviru jednog predavanja (2 časa).

Primeri: graviranje na kostima, na zidu pećine, rez na glinenoj tablici, graviranje metalne podloge itd. Zatim, bojenje oblika i graviranog crteža utrljavanjem boje - pećinsko slikarstvo, ritualno otiskivanje sopstvene šake, pečati, razvoj tehnike umnožavanja i otiskivanja u kamenu urezanih svetih slika, pa otiskivanje sa šablona ili klišea - radi ukrašavanja ili iz obrednih razloga. Veza grafike sa principom i razvojem pismenosti; grafički znak, simbol, slovo.

Pripremanje crteža i rad u materijalu: crteži predviđeni kao priprema za grafiku, tj. za izvođenje u tehnici linoreza i drvoreza, produžuju istraživanja likovne problematike inače prisutne u nastavi crtanja.

Teme pripremnih crteža:

- Linija: linearni geometrijski sklopovi u određenom prostoru papira, linearni crtež po prirodi, po modelu, linearni crtež na zadatu ili slobodnu temu (ilustracija). Linija je uvek crna na beloj podlozi. Problem uvek prisutan je komponovanje u dati prostor.

- Površina: geometrijski sklopovi crnih i belih površina u određenom prostoru papira, površinski sklopovi nastali posmatranjem, slobodne teme.

- Linija i površina: geometrijski sklopovi, crteži po prirodi, slobodne teme.

Materijal za rad: sredstva crtanja za ove pripremne crteže primerena su grafičkim tehnikama - četka i tuš (tempera) ili široki flomaster. Pored crteža četkom ovde je kao pripremni rad pogodan i kolaž.

TEORIJSKO GRADIVO

Crtanje, slikanje, vajanje i grafiku treba da prati i teorijski deo posebno prostoru-problemima, perspektivi, teoriji boja (dopunjavajući ga novim jedinicama kao što su valer; kompozicija, pokret...)

RAD PO IZBORU

Rad u nekoj drugoj likovnoj disciplini (pored one za koju se učenik opredelio) ili srodnoj aktivnosti (slikarstvo, vajarstvo, grafika, oblikovanje upotrebnih predmeta, aranžerske delatnosti, uređenje prostora itd - predavanja i vežbe, takođe dopunska predavanja iz istorije umetnosti, arhitekture-urbanizma itd.) - orijentaciono: deseti deo ukupnog fonda časova godišnje.

NAPOMENA O OPŠTOJ RASPODELI FONDA ČASOVA:

Od ukupnog fonda časova - bez desetog dela, odvojenog za nastavu po izboru - u III razredu bi trebalo da u principu polovina bude posvećena crtanju, a polovina slikanju, ili vajanju, ili grafici. Učenici koji pokazuju veću sklonost ka crtanju, ili veću sklonost ka slikanju (ili vajanju, ili grafici), tj. onima koji celokupnoj likovnoj problematici pristupaju lakše preko jedne od ovih disciplina, omogućiti da u odgovarajućoj meri više crtaju odnosno više slikaju, vajaju ili rade grafiku.

II godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

CRTANJE (10+8)

Nastavljanje rada (iz prethodnog razreda) na problemima crtanja. Naročitu pažnju posvetiti radu na analizi prostora: linearna i vazdušna perspektiva, planovima mesta preklapanja planova kao važne odrednice prostora. Indikacije prostora. Usredsređeno (izoštreno) i periferno opažanje, i uloga njihovog preplitanja u uobičavanju crtanog prizora (informacija). Skraćenje. - Rad po modelu.

Posebni zadaci (povremeno, po nekoliko časova godišnje): crtanje po sećanju. Crtanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina. Crtanje zamišljenih geometrijskih tela ili enterijera - u perspektivi.

Materijal za rad; ugalj, kreda, meka olovka, tuš ili crna tempera (perom, četkom i sl.).

SLIKANJE (10+8)

Nastavak vežbi iz prethodnog razreda. Slikanje po modelu. Tonsko slikanje: analize odnosa svetlo-tamnog. Analiza bojenih odnosa. Uticaj šire okoline i svetlosnih uslova na viđenje odnosa lokalnih tonova posmatranih površina (predmeta). (Slikanje istih predmeta pod različitim osvetljenjima i u različitim širim okolinama.)

Posebni zadaci: Slikanje po sećanju. Slikanje zamišljenih figurativnih ili nefigurativnih likovnih celina. Takođe, stvaranje kompozicija sa određenom namenom: da budu postavljene u određen prostor (ili površinu) u skladu sa karakterom tog prostora, kao i da na određen način utiču na taj prostor, ili da budu stvarane po određenoj temi, itd.

Materijal za rad: tempera, akvarel (po mogućstvu, a u skladu sa sklonostima učenika, akrilik, ulje), pasteli ili kreda u boji, kombinovana tehnika (pastel paasteli tempera, kolaž sa temperom, i sl.). Takođe, povremeno korišćenje složenijih kombinovanih tehnika, "osamblaža" itd.

VAJANJE (10+7)

Nastavak rada na problemima iz prethodnog razreda. Rad po modelu: potenciranje karakterističnih odnosa (produbljenje traženje bitnih karakteristika), isticanje važnih detalja. Psihološki izraz. Zajednički pokret grupe figura.

Posebni zadaci: korišćenje sagledanih podataka o posmatranim predmetima za stvaranje novih celina. Vajanje po slobodnom izboru motiva. Stvaranje skulptura sa određenom namenom. Povremeno, po mogućstvu, vežbe, učestvovanje na konkursima raspisanim za skulpturu samu ili u sklopu šire arhitektonske ili prirodne celine.

Materijal: glina, gips, zatim: drvo, koža, tkanina itd. (pored materijala korišćenih i u prethodnim razredima). Takođe, mogućnost stvaranje "asamblaže" od upotrebnih predmeta.

Upoznavanje principa rada u kamenu (veća pažnja posvećena klesanju - postupku oduzimanja od mase) i plastičnim masama. Upoznavanje alata, pribora, kompletne opreme vajarske radionice.

GRAFIKA (10+7)

Nastavljanje rada na problemima započetim u prethodnom razredu - dvobojna grafika: boja (bilo koja) kao svetlosna vrednost (siva) između crne i bele. Geometrijski sklopovi, crteži po prirodi, slobodne teme. Kombinovanje površinskih i linearnih preklopa, crna i jedna boja, pa zatim dve boje bez crne itd.

Posebni zadaci: po mogućnosti izvoditi vežbe pisanja četkom ili perom nekih od najinteresantnijih tipova slova, istorijskih tipova pisma.

Materijal za rad: četka i tuš (tempera) ili široki flomaster. Kolaž.

TEORIJSKO GRADIVO

Teorija treba da prati crtanje, slikanje, vajanje i grafiku, (posebno: prostor-problemi perspektive, teorije boja), dopunjujući ga novim jedinicama kao što su valer, kompozicija, pokret...

RAD PO IZBORU

Rad u nekoj drugoj likovnoj disciplini (pored one za koju se učenik opredelio), ili srodnoj aktivnosti (slikarstvo, vajarstvo, grafika, oblikovanje upotrebnih predmeta, aranžerske delatnosti, uređenje prostora itd - predavanja i vežbe, takođe dopunska predavanja iz istorije umetnosti, arhitekture-urbanizma itd.) - orijentaciono: deseti deo ukupnog fonda časova godišnje.

RASPODELA FONDA ČASOVA

Od ukupnog fonda časova - bez desetog dela, predviđenog za nastavu po izboru, i u IV razredu bi trebalo da u principu polovina bude posvećena crtanju, a polovina slikanju, ili vajanju, ili grafici. Učenicima koji pokazuju veću sklonost ka crtanju, ili veću sklonost ka slikanju (ili vajanju, ili grafici), tj. onima koji celokupnoj likovnoj problematici pristupaju lakše preko jedne od onih disciplina, omogućiti da u odgovarajućoj meri više crtaju odnosno više slikaju, vajaju ili rade grafiku.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

S obzirom na to da zadaci postavljeni programom redovne nastave likovne kulture potiču suštinu rada na stvaranju likovnih dela, morala bi da postoji veza između ovih vežbi i rada u fakultativnoj nastavi. Praktično, to znači da bi trebalo da učenici ne samo stalno proširuju svoja znanja nego i da produbljuju svoje razumevanje osnovnih postavljenih zadataka. Ne sme se dozvoliti da učenici, na bilo koji od ovih postavljenih zadataka, gledaju samo kao na sticanje "tehnike" kao puke veštine. Od samog početka nastave likovnih umetnosti treba nastojati da učenici shvate jedinstvenost procesa sticanja veštine, tehnike i razumevanja stvarnosti, pronicanja u stvarnost, sticanja ili razvijanja stvaralačkog odnosa prema stvarnosti. Teorijska i istorijska znanja koja bi učenik sticao iz oblasti psihologije opažanja i teorije forme, iz istorije umetnosti itd. uz praktične likovne vežbe, omogućavala bi mu da stiče potpuniju sliku o svetu u kome živi, ali uz istovremeno razvijanje kritičkog i stvaralačkog stava prema toj postepeno sticanoj slici o svetu.

Za nastavu umetnosti specifično je to da ona nema podelu učenja na posebne faze od "prepoznavanja naučenog" do njegove "stvaralačke primene", budući da se ovde stvaralačko u svakoj ličnosti mora vaspitavati i razvijati od samog početka.

S obzirom na to da se radi o fakultativnoj nastavi predviđenoj uglavnom za one učenike koji nameravaju da se upišu na fakultet likovnih umetnosti, i s obzirom na to da prijemni

ispiti na fakultetu likovnih umetnosti obuhvataju samo praktičan rad, potrebno je i da fakultativna nastava bude pretežno usmerena na praktičan rad.

Zajedničko gledanje i analiza likovnih dela treba da olakšaju komunikaciju između nastavnika i učenika, da obezbede dinamičniju korekturu, veće i zasnovanije učenikovo učešće u dijalogu (učenik-nastavnik) privikavanje na teorijsku terminologiju kao i na same likovne elemente, neposredno aktivirane u praktičnom radu.

Pri crtanju dobro bi bilo podsticati učenike da prave crteže koji će imati svoju krajnju namenu u okviru neke druge discipline - da posluže, na primer, kao priprema za sliku, za skulpturu, za grafiku, kao nacrt za uređenje nekog određenog prostora, kao priprema za projekte u bilo kojoj oblasti života (tehnika, industrija, zanatstvo itd.).

Korišćenje grafičkim tehnikama moglo bi da posluži da se za školu ili neko drugo mesto napravi prigodan plakat povodom nekog događaja značajnog za školu ili društvo, da se ilustruju pismeni sastavi učenika, itd.

Takođe se učenicima može sugerisati da prave spomen-obeležja (reljefe ili "punu" skulpturu) o određenim događajima koji su im bliski (za neki momenat iz života škole, uspeh u nekim sportskim ili drugim takmičenjima, u znak priznanja i sećanja na nekog nastavnika koji odlazi u penziju, i sl.). Takođe im treba omogućiti da se bave uređenjem ili oblikovanjem enterijera ili eksterijera (na primer, unutar ili oko školske zgrade, ili drugde gde je to moguće, ili pravljenjem maketa zamišljenih naselja ili uređenih terena).

Učenike treba takođe angažovati za ostale aktivnosti kao što je uređenje izložbi (u školi i van nje) učeničkih radova iz oblasti likovnih aktivnosti, ali i iz drugih oblasti ukoliko takvih radova ima (recimo maketarsko - modelarskih, ili zbirki vezanih za predmet biologije, itd.) kao i izložbi prikupljenih predmeta za one koji se bave likovnim aktivnostima (zbirke zanimljivih predmeta iz prirode - korenja, kamenja, školjki itd, zatim arheoloških predmeta i slično).

Umetnost ambijenta bavi se problematikom široke skale prostornih odnosa, u vezi sa zaštitom, planiranjem, oblikovanjem sredine, pa se stoga odnosi i na probleme arhitekture, na vezu između arhitekture i drugih umetnosti, na urbanističku problematiku, na uključivanje likovnih dela u određenu sredinu itd. Mnogi od tih problema pojavljuju se danas pod pojmom likovne sinteze, veoma aktuelno u sadašnjem usklađivanju odnosa između društva i umetnosti. Celokupno oblikovanje prostora obuhvaćeno pomenutim ili njima srodnim aktivnostima trebalo bi da bude osvetljavano kako kroz istorijski razvoj ovih aktivnosti tako i kroz njihovu aktuelnu problematiku. Zbog toga bi bilo potrebno izložiti učenicima osnovne probleme današnjeg planiranja naselja, zaštite i uređenja životne sredine. Takođe je potrebno navesti primere nekadašnjeg i sadašnjeg oblikovanja ambijenta u svetu i posebno na tlu naše zemlje, sa osvrtom na uslove u kojima je to oblikovanje nastalo.

Primeri oblikovanja ambijenta u svetu i kod nas, iz raznih epoha:

- Stounhendž, stara indijska arhitektura na tlu zemalja Latinske Amerike (Inka, Maja), gradovi stare Arabije (Jemen - Sana, Angkor-Vat, Severno-afrička zemljana naselja, Pompeja, Rimski forum, Dioklecijanova palata u Splitu, Brič, Sijana, Venecija, Njujork;

- Lepenski vir, Smederevo, Maglič, Počitelj, Dubrovnik, Ohrid, Prizren, delovi starog Beograda - ili odgovarajući eventualno sačuvani stari delovi naselja u nekom drugom mestu gde se škola nalazi, novi stambeni kompleksi, novi kompleksi sportskih objekata, današnji gradovi, sela, naselja raznih tipova u Srbiji, Vojvodini, Kosovu i Metohiji.

- Intervencije umetnika "environment" - a u prostorima grada i prirode, japanski vrtovi, parkovi u renesansi i baroku, pojam francuskog i engleskog parka, pojam totalnog umetničkog dela u romantizmu, prvi pokušaji umetnosti okoline, umetnost "zemlja", rešenje enterijera u istoriji arhitekture.

Dovoljno je da budu pokazani snimci ovih objekata sa najkraćim i najpopularnijim informacijama o njima da bi učenici proširili raspon svojih predstava o mogućim izgledima raznih ambijenata.

Upoznavanje s osnovnim principima oblikovanja upotrebnih predmeta (uticaj funkcionalnosti na izgled predmeta, izgled predmeta kao izraz shvatanja lepog u određenom društvu i vremenu.

- Praktičan rad (vežbe) na posebnim zadacima iz oblasti primenjenih umetnosti: upoznavanje sa raznim mogućnostima da se vizuelno predstavi upotrebni predmet (izgledi tog predmeta kao trodimenzionalnog tela viđenog iz određenih uglova gledanja preseci, profili).

Organizovati dopunska predavanja iz oblasti koje se nekim svojim stranama dodiruju sa likovnom umetnošću: film, scenska umetnost, televizije i drugo. Po potrebi, u skladu sa problemima koji se rešavaju u praktičnom radu iz crtanja, slikanja, vajanja, grafike a i van toga, dati dopunske informacije iz istorije umetnosti i teorije umetnosti. Organizovati posete muzejima, galerijama, ateljeima, radionicama (štamparije, livnice, restauratorske radionice i sl.), predavanje i razgovore s umetnicima i kritičarima o likovnim umetnostima, posebno o savremenoj umetnosti.

NAPOMENA

Sadržaje programa koji se odnose na umetnost ambijenta, oblikovanje upotrebnih predmeta itd. treba izložiti učenicima kao posebna predavanja i vežbe, ili ih, po potrebi, u onom obimu u kome je to moguće, uključiti u korekturu praktičnog rada na crtanju, slikanju, vajanju, grafici, u razgovore između nastavnika i učenika. Poželjno bi bilo da budu prisutni u nastavi na oba načina. U svakoj godini daljeg školovanja gradivo iz ovih oblasti treba dopunjavati novim primerima uz utvrđivanje već usvojenih sadržaja i po mogućstvu, uz povezivanje čitavog gradiva sa praktičnim likovnim vežbama redovne nastave.

Muzička umetnost

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave muzička umetnost je osavremenjavanje sadržaja sa temama koje obuhvataju stilove u svim umetnostima i u značajnim dostignućima pojedinih epoha kao i povezivanje muzike sa sadašnjim vremenom.

Zadaci fakultativne nastave muzičke umetnosti su da učenici:

- upoznaju vreme odnosno epohe i muziku i život tog vremena,

- sagledaju i shvate muzičku umetnost u okviru savremenih tema.

SADRŽAJI PROGRAMA

I Obavezne teme:

1. Renesansa u muzici povezana sa istorijom, književnosti i likovnom umetnosti.

2. Barok i rokoko u muzici, povezan sa arhitekturom, literaturom, ostalim umetnostima i društveno-istorijskim zbivanjima.

3. Klasicizam kao odraz jednog vremena u muzici, likovnoj umetnosti, književnosti i istoriji.

4. Romantizam - pravac u umetnosti povezan, muzikom sa svim umetnostima.

U svakom od ovih pravaca povezati i ostala društvena i tehnička dostignuća u toj epohi.

II Slobodne teme

5. Književnost kao inspiracija za muziku: Šekspir, Malarme, A. Dima, Puškin, Tolstoj u delima Verdija, Bizea, Čajkovskog, itd. (opere i baleti).

6. Religija kao duhovni motiv u delima: J. S. Baha, V. A. Mocarta, S. Verdija, G. Rosinija i drugih (kantate, mise, pasije, rekvijemi).

7. Duhovna muzika kao umetnički izraz pravoslavlja: P. I. Čajkovski, Musorgski, St. Mokranjac, St. Hristić, M. Tajčević, itd. (psalmi, opela itd.).

8. Književna dela vezana za muziku u obradi pojedinih zainteresovanih učenika uz pomoć nastavnika. Na primer:

a) E. Hansuk: O muzički lepom (lepota muzike) osnovi muzičke estetike uz primere i inserte

b) T. V. Adorno: "Filozofija nove muzike", osvrt na sadržaje knjige uz muzičke primere (Šenberg, Stravinski).

9. Velikani muzike - život i dela uz primere određenih kompozitora.

Na primer: R. Rolan: Betoven; G. de Portales: Šopen ili pesnik; K. Manojlović; Stevan Mokranjac; P. Konjović: Stevan Mokranjac; J. Andreis: Hektor Berlioz, itd.

10. Evropska ljubavna poezija i muzika

a) Srpska ili jugoslovenska određenog vremena

b) Određene epohe ili

v) Određene države

11. 20. vek u muzici tadašnjih savremenika - po slobodnom izboru i afinitetu učenika uz muzičke primere.

12. Džez kao odraz vremena i pravca u muzici uz najpoznatije primere.

13. Venecija-arhitektura, slikarstvo i muzika najslavnijeg doba.

14. Dubrovnik-poezija i muzika (XV-XIX vek).

15. Starogradske pesme kao izraz građanskog staleža, duha i vremena (muzički primeri, slike, slajdovi).

16. Narodna izvorna muzika Srbije vezana uz običaje, nošnje, instrumente i folklorne igre (muzički primeri, slike, slajdovi, zapisi, poslovice).

17. Etnomuzikološke karakteristike muzičkog folklora na tlu Jugoslavije (muzički primeri, slike, slajdovi, običaji).

18. "Evergrin" (uvek popularna) umetničke muzike (najpoznatija, najlepša dela uz anegdote i doživljaje o kompozitorima i njihovim inspiracijama).

III Savremene teme

19. Ljubav i muzika:

a) Muzika kao izraz savremenog života;

b) Muzika kao sredstvo komunikacije;

v) Muzika kao izraz bunta;

g) Muzika i patriotizam;

d) Muzika i ljubav prema bližnjem, prema voljenoj osobi.

20. Uticaj muzike na razvoj ličnosti:

a) Doživljaj pesme i igre;

b) Radost kolektivnog muziciranja;

v) Muzika kao značajan faktor u razvoju psiho-fizičkih osobina u raznim dobima razvoja ličnosti.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Predložene teme obrađuju se od 1 do 4 časa, zavisno od interesovanja učenika, materijala za prezentovanje i aktuelnost događaja.

U okviru predviđenog fonda časova ima prostora koji nastavnik može da iskoristi u skladu sa trenutnim interesovanjima učenika, za aktuelne događaje u oblasti muzike u gradu, zemlji ili svetu. Takođe, mogu da se proširuju teme sa većim brojem muzičkih primera, koje, zbog vremenske ograničenosti, učenici ne mogu da slušaju na redovnoj nastavi a za njih su zainteresovani.

Nastavnik može da organizuje i susrete sa gostima koji kao predavači ili izvođači mogu da doprinesu upotpunjavanju sadržaja. Fakultativnu nastavu trebalo bi ostvarivati u muzičkim kabinetima uz potrebna nastavna i audio-vizuelna sredstva.

Sviranje

I razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
II razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
III razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
IV razred	1 čas nedeljno	35 godišnje
		140 časova u okviru 4 godine

Ova nastava se organizuje za učenike koji sviraju pojedine instrumente a nastavnik ih prema vrsti instrumenata i njihovim mogućnostima sviranja povezuje u sastave. Prema

interesovanjima i sastavima bira se literatura kao i vrsta muzike: klasična, džez ili zabavna muzika.

Sociologija kulture

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave sociologije kulture je da učenici shvate značaj kulture u ljudskom životu i radu kao i da shvate smisao stvaralaštva kao najvišeg i najvrednijeg oblika rada.

Zadaci fakultativne nastave sociologija kulture su da učenici:

- upoznaju osnovne vrste i oblike materijalne i duhovne kulture;

- razviju sposobnosti za otkrivanje funkcije i smisla kulture kao potrebe preobražavanja prirode i osvajanja sveta;

- razviju sposobnosti i smisao za korišćenje zaštitne funkcije kulture i održavanje psihičke stabilnosti i ravnoteže.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Pojam i definicija kulture (12)

Kultura kao skup materijalnih i duhovnih vrednosti nastalih čovekovom aktivnošću.

Kultura i rad (svesne i nesvesne čovekove aktivnosti).

Stvaralaštvo kao najviši i najvredniji oblik rada.

Najvažniji ciljevi kulture: olakšanje održanja, produženja i napretka ljudskog društva.

Humanost i humanizam kao osnovni vrednosni i osmišljavajući princip kulture.

Dvosmeran i protivrečan karakter kulture: a) osvajački (u smislu osvajanja novog) i b) "eliminatorni" (kao razaranje i potiskivanje onoga što je neprihvatljivo, nepoželjno i prevaziđeno u kulturi: neljudsko, "životinjsko" ili "animalno", kič, šund i tome slično). Kultura kao celina i pojedini njeni delovi (odnos prema prirodi, prema sebi, prema drugim ljudima, prema ljudskoj aktivnosti i profesionalnoj orijentaciji, kao i prema životu uopšte).

Kultura i potkultura ("subkultura"). Kultura i protivkultura ("kontrakultura"). Kultura i nekultura. Kultura i polukultura. Kultura i lažna kultura ("pseudokultura"). Kultura i

progres. Kultura i tradicija. Kultura i civilizacija. Marksistička kritika građanskih učenja i shvatanja kulture.

Kultura i ljudske potrebe (3)

"Hrejologija" kao nauka o ljudskim potrebama. Pojam i vrste potreba. Potrebe koje se obavezno moraju zadovoljiti (imperativne potrebe) i potrebe kojima se teži ("aspiracije"). Primarne i sekundarne potrebe. Istinske ("autentične") potrebe i lažne, prividne ("neautentične") potrebe. Iskrivljavanje i zloupotrebljavanje ljudskih potreba. Pojam i vrste "manipulacije" potrebama.

Osnovne funkcije kulture u ljudskom životu i njena najvažnija značenja (3)

Savlađivanje prirode, komunikacija, osmišljavanje (označavanje), sakupljanje i uskladištenje "informacija". Predviđanje i normativno regulisanje, održavanje psihičke stabilnosti i ravnoteže. Zaštitna funkcija kulture. Pokretačka (inicijatorska) funkcija.

Funkcija i smisao kulture kao savlađivanja odnosno preobražavanja prirode i osvajanja sveta (4)

Kultura ishrane, odevanja, stanovanja. Kultura i nered ("entropija"). Kultura rada. Kultura i tehnologija. Tehnička kultura. Materijalna i duhovna kultura.

Kultura i stvaralaštvo (10)

Pojam i definisanje stvaralaštva. Elementi stvaralačkog ciklusa: a) stvaralački potencijal; b) stvaralački proizvod; v) stvaralački proces; g) stvaralačka ličnost i d) stvaralačka situacija.

Stvaranje smislova i smislovi stvaralaštva. Stvaralaštvo kao prevazilaženje granica i ograničenja u stvarnosti. Smisao i besmislenost ("apsurd"). Takozvani virtuozni obrt kao jedan od ključeva stvaralaštva.

Osnovne teorije o stvaralaštvu: teorija prosvetljenosti, teorija intenziviranja, teorija poznavanja i korišćenja tehnike, teorija izazova, "propulzivna teorija", "finalistička teorija" i druge.

Stvaralaštvo kao ispravljanje grešaka ("korektokreacija"). Stvaralaštvo kao odbacivanje i isključivanje elemenata nevrednosti ("eskluzija"). Stvaralaštvo i inovacija. Stvaralaštvo i originalnost. Stvaralaštvo i kritika. Stvaralaštvo i vrednosti. Svesni i nesvesni momenti u stvaralaštvu: namera, predviđanje i improvizacija. Zadovoljstvo, nezadovoljstvo i patnja u stvaralaštvu.

Kultura kao sredstvo komunikacije i u funkciji komunikacije (2)

Čovekova potreba za razmenom energije i informacija. Antropološka, društvena, psihološka, estetska i druga značenja i nivoi komunikacije.

Govor i jezik kao sredstvo i cilj opštenja.

"Povratna sprega" i različiti tipovi komunikacije.

Kultura "masovnog društva" i sredstva masovnih komunikacija (7)

Pojam tzv. masovnog društva i njegove odlike.

Osnovna obeležja kulture masovnog društva (masovna kultura).

Kulturna priroda i specifičnost pojedinih sredstava masovne komunikacije (štampe, radija, filma, televizije, stripa, fotografije, oglasa, gramofonske ploče, telefona, magnetofona, video i zvučnih kaseta, pisaće mašine i sl.).

Masovna kultura. Kič i šund.

Nastanak kiča i šunda. Istorijske i kulturne okolnosti.

Principi kiča i vrste čovekovog odnosa prema stvarima.

Kič-objekat i kič-subjekat.

Vrednosna analiza i kritika kiča.

Osmišljavajuća i označavajuća funkcija kulture (2)

Saznanje i označavanje. Instinktivni i intencionalni oblici označavanja i opštenja. Simbolička sposobnost čoveka u kulturi.

Pojam vrednosti i vrednovanja u kulturi.

Normativna funkcija kulture (6)

Organizacija i "entropija".

Represivna i avangardna kultura.

Totalitarizam kao regresija i normiranje u kulturi.

Smisao tehničkih, moralnih, higijenskih i drugih normi u kulturi.

Cenzura i zabrane u kulturi.

Tabu u strukturi drevnih kultura.

Navike i stvaralaštvo.

Održavanje psihičke stabilnosti i ravnoteže (2)

Kultura kao oslobađanje od prigušivanih nagona i napetosti.

Rituali i igre. Tzv. strasne situacije.

Stvarna i iluzorna svest (realnost i imaginacija), odbrambeni mehanizmi (identifikacija, projekcija, racionalizacija, represija i sl.).

Kultura i fizička, odnosno duhovna patologija.

Zaštita funkcija kulture (2)

Zdravstvena kultura čoveka (hrana, voda, vazduh, toplota. Sunčeva svetlost, kretanje, odmor, komuniciranje, zabava, razonoda).

Kultura i slobodno vreme. Kulturno-umetnički amaterizam i slobodne aktivnosti. Hobi. Borba protiv ograničenja slobode, otuđenja, postvarenja ("reifikacije"), birokratije, tehnokratije i manipulacije u kulturi.

Kulturna politika i modeli kulturne politike (5)

Pojam kulturne politike.

Tipovi i modeli kulturne politike (kompleksni, supstitucionalni, rezervisane intervencije, autohtoni i samoupravni).

Organizacija i finansiranje u kulturnoj politici.

Pitanja odnosa i razvoja nacionalnih kultura.

Kultura kao razmena u procesima "akulturacije" i "enkulturacije" ili "inkulturacije".

Kritika "kulturtregerstva" kao shvatanja o mehaničkom prenošenju kulture.

Pojam i problematika kulturne revolucije.

Sociologija umetnosti (7)

Osnovni pravci u savremenoj sociologiji umetnosti.

Empirijska orijentacija u savremenoj sociologiji umetnosti.

Sociologija umetničke komunikacije. Sociologija umetničke avangarde.

Osnovi posebnih sociologija umetnosti (4)

Sociologija književnosti i pozorišta. Sociologija filma. Sociologija likovnih umetnosti i arhitekture. Sociologija muzike.

Sociologija religije (3)

Religije u prvobitnoj zajednici (animizam, fetišizam, magija, tabu, totem).

Mit.

Monoteističke svetske religije (hrišćanstvo, budizam, islam).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Struktura programa sociologije kulture koncipirana je tako da omogući sticanje znanja iz nauke o kulturi. Ovaj program ima međuzavistan odnos prema ciljevima, zadacima i sadržajima istorije, filozofije, muzičke i likovne kulture.

Neposredan zadatak ovog predmeta jeste razvijanje sposobnosti povezivanja stečenih opšteteorijskih znanja o čoveku i njegovom svetu sa potrebama shvatanja značaja kulture u ljudskom životu i radu, otkrivanja smisla stvaralaštva kao najvišeg i po čoveka najdostojnijeg oblika rada i razvijanje sposobnosti samostalnog i kritičkog mišljenja o vrednostima određenih vrsta i ciljeva kulture.

Imajući u vidu postavljeni cilj i zadatke ovog predmeta i njihovu vezu sa programima drugih predmeta i oblika rada, realizacija nastave mora biti usmerena ka istinskoj korelaciji sa iskustvom i znanjem učenika u oblasti kulture.

U toku obrade bilo koje teme moraju biti razrađeni humanizam i stvaralaštvo kao osnovni vrednosni principi kulture na primerima naše istorije i naše narodne kulture. Sagledavanjem vrednosti narodne kulture u odnosu pojedinaca i grupe prema sebi, svojoj prirodnoj sredini, tradiciji i civilizaciji - saznaju se osnovne funkcije kulture u ljudskom životu i značenja istinskih i prividnih potreba.

U sagledavanju normativne i zaštitne funkcije kulture neophodno je označiti smisao pojedinih načina ishrane, stanovanja, odevanja, rada i korišćenja slobodnog vremena, kao i smisao i vrednovanje tehničkih, moralnih i drugih normi kulture.

Mada su u programu date naizgled posebne tematske celine: sociologija umetnosti, sociologija religije, potrebno je sadržaje ovih tematskih celina obrađivati u okviru prethodnih poglavlja, tako da budu teorijska pretpostavka za sagledavanje vrednosti pojedinih oblika i vrsta naše narodne i nacionalne umetnosti i osnova za kritičko sagledavanje prisutnih pojava fetišizma, magije, mita i raznih oblika svesti i pripadnosti.

Time bi se doprinelo podizanju kulturnog nivoa kod učenika i razvijanju pozitivnog stava prema tekovinama kulture.

Istorija umetnosti

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave istorije umetnosti je upoznavanje učenika sa najvažnijim dostignućima svetske i jugoslovenske umetnosti, sa umetničkim stilovima, značajnim spomenicima i najvećim majstorima istorije umetnosti.

Zadaci fakultativne nastave istorije umetnosti su da učenici:

- upoznaju osnovne pojmove i zakonitosti estetike;

- razvijaju sposobnost opažanja i kritičkog prosuđivanja vrednosti umetničkog dela, odnosno sposobnost da stvore uslove za izgrađivanje kriterijuma i sopstvenog odnosa prema umetnosti i kulturi;

- razviju naviku posećivanja izložbi, muzeja, galerija i drugih umetničkih manifestacija.

I godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I Umetnost prvobitne zajednice (1+1)

Društvene osnove pojave umetnosti. Pećinsko slikarstvo: Lasko, Altamira. Neolitska umetnost: Stounhendž, dolmeni, menhiri, grnčarstvo. Neolit u Jugoslaviji: Vinča, Lepenski vir, bronzano doba: oruđa i oprema.

II Umetnost istočnjačkih naroda (4+3)

Egipatska umetnost

Idejne osnove. Civilizacija. Mitovi. Arhitektura. Mastabe, piramide, hramovi. Skulptura: reljefi i statue. Slikarstvo: teme, osnovne odlike, razvoj. Zanatstvo: zlatarstvo, ukrašavanje posuđa, nakit. Tutankamonova grobnica.

Mesopotamska umetnost

Društvo i epoha. Umetnost Sumeraca IV i III milenija. Vavilonska umetnost II milenija. Asirska umetnost. Kasna vavilonska umetnost. Persijska umetnost. Uticaj na stvaranje kasnijih epoha.

Kritsko-mikenska umetnost

Literarni izvori i arheološka otkrića. Krit - palata u Knososu i Festosu. Mikena i njeni ostaci: Lavlja kapija, megaron, krug grobova, Atrejeva riznica. Radovi u metalu i slikarstvo.

III Umetnost antičkih naroda (8+6)

Antička grčka umetnost

Grčka umetnost arhajskog perioda

Kratak pregled grčke istorije. Ideološke osnove grčke umetnosti. Grčka svetilišta - Delfi. Arhitektura: Klasični grčki hram. Dorski stil i njegove karakteristike. Arhajska skulptura.

Grčka umetnost klasičnog perioda

Perikle i njegov značaj za grčku kulturu. Akropolis sa svojim spomenicima. Vajarstvo: Fidija, Miron i Poliklet. Odlike jonskog stila.

Grčka umetnost helenističkog perioda

Peloponeski ratovi. Nadgrobni spomenici. Praksitel, Skopas, Lizip. Posledice osvajanja Aleksandra Velikog na umetnost. Korintski stil. Mauzolej u Halikarnasu. Tanagra statuete.

Grčko vazno slikarstvo

Protogeometrijski, geometrijski, vaze crno figuralnog vaze crveno figuralnog stila.

Etrurska umetnost

Etrurska kultura, gradovi, arhitektura: hramovi. Grobnice i njihova dekoracija - slikarstvo i reljefi. Sarkofazi, urne.

Rimska umetnost

Arhitektura: gradovi, kuće, bazilike, kupatila, koloseumi. Skulptura - reljefi i portreti. Slikarstvo - freske i mozaici.

IV Umetnost srednjeg veka (6+5)

Ranohrišćanska umetnost

Istorijski uslovi. Veze između kasnorimske i ranohrišćanske umetnosti. Katakombe i način njihove dekoracije. Reljefi sa sarkofaga, slonovača.

Vizantijska umetnost

Formiranje Vizantije. Zlatno Justinijanovo doba. Sveta Sofija u Carigradu. Ravena i njeni spomenici (San Vitole, San Apolinare).

Ikonoborstvo i renesansa pod Makedoncima. Knjižna iluminacija. Latinsko carstvo i ponovni uspon Vizantije.

Romanska umetnost

Preromanski period. Seobe naroda i karolinška renesansa. Romanska arhitektura. Glavni spomenici u Italiji, Francuskoj, Španiji. Povezanost romanske arhitekture i skulpture. Freske.

Gotska umetnost

Društvene i ekonomske osnove za pojavu Gotike. Formiranje i razvoj. Osnovna karakteristika arhitekture. Novine. Francuska kao kolevka gotske arhitekture i njeni glavni predstavnici: Notr Dam, Rems, Šartr. Arhitektura u ostalim evropskim zemljama.

Glavna obeležja gotske skulpture. Njeni izvori i ikonografija. Plastika u drvetu i slonovoj kosti.

Gotsko slikarstvo: vitraži, minijature. Procvat umetničkih zanata.

V Jugoslovenska srednjovekovna umetnost (8+6)

Jugoslovenska srednjovekovna umetnost

Pregled srednjovekovne istorije jugoslovenskih naroda

Arhitektura i slikarstvo XII veka tj. spomenici vizantijskog tipa na našem tlu

Raški stil

Umetnost XIV veka

Moravska škola

Jugoslovenska umetnost srednjeg veka u Dalmaciji

VI Umetnost renesanse (22) (12+10)

Protorenesansa

Arhitektura rane renesanse

Skulptura rane renesanse

Slikarstvo rane renesanse

Visoka renesansa: Leonardo da Vinči

Mikelanđelo Buonaroti

Rafaelo Santi

Renesansa u Veneciji

Renesansa u Flandriji (Van Ajk, Boš, Brojgel)

Renesansa u Nemačkoj

Renesansa na našem tlu

II godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

I Barok (10+6)

Idejne osnove i pojam baroka. Obeležja barokne arhitekture. Glavni spomenici

Lorenco Bernini i barokna skulptura

Slikarstvo baroka u Italiji. Karači i njihova slikarska akademija, Karavađo i njegov uticaj na evropsko slikarstvo

Barokno slikarstvo u Španiji: El Greko, Velaskez, Muriljo, Zurbaran

Širenje baroknih shvatanja po Evropi - Rubens

Društvene i kulturne prilike XVII veka u Holandiji Renbrant.

Sedamnaesti vek u Francuskoj za vladavine Luja XIV: arhitektura, Pusen, Loren; umetnički zanati, tapiserija, nameštaji, sitna plastika, zlatarstvo.

II Evropska umetnost XVII veka (4+2)

Društveni i umetnički okviri epohe. Francuski arhitekti XVIII veka i njihova dela.

Glavne struje u francuskom slikarstvu: Vato, Šarden. Obnova mletačkog slikarstva: Tijepolo i Engleska nacionalna škola XVII veka

Neoklasicizam. Poreklo. Arhitektura. Skulptura. Slikarstvo Luja Davida i Engra.

III Umetnost XIX veka (10+6)

Društveni okviri epohe. Arhitektura.

Pojava umetničkih pravaca: romantizam - Ežen Delakroa, Žeriko, Goja.

Realizam u Francuskoj. Poreklo i obeležja. Kurbe, Domie, Mile.

Impresionizam - poreklo i osnovne karakteristike. Glavni predstavnici: Mone, Mane, Renoar, Dega.

Impresionistička skulptura: Roden i Medardo Roso

Neoimpresionizam - Žorž Sera. Stvaralaštvo Vinsenta Van Goga

Pol Gogen i slikari Monmartra

Stvaralaštvo Pola Sezana i njegov značaj za savremenu umetnost

IV Umetnost XX veka (10+7)

Idejne osnove evropske umetnosti XX veka. Arhitektura: Novi građevinski materijali, funkcionalizam moderne arhitekture

Ekspresionizam i njegovi predstavnici: Edvard Munk, Džems Ensor, grupa "Most" i "Plavi jahač". Oskar Kokoška

Kubizam - odlike i predstavnici

Stvaralaštvo Pabla Pikasa

Futuristi i grupa "Dada"

Nadrealizam kao pojava u književnosti, filmu i slikarstvu

Pojava apstraktne umetnosti. Vasilij Kandinski

Pit Mondrijan i neoplasticizam

Ruska umetnost početkom XX veka

Škola industrijskog dizajna - Bauhaus

Evropska skulptura u prvoj polovini XX veka. Glavni nosioci novih tendencija. (Brankusi, Mur)

V Jugoslovenska moderna umetnost (8+7)

Društveni i umetnički okviri epohe. Umetnost XVIII i XIX veka

Impresionizam u jugoslovenskoj umetnosti. Nadežda Petrović i slovenački slikari

Umetnost između dva rata

Posleratna umetnost jugoslovenskih naroda

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Svaka oblast istorije umetnosti zastupljena je određenim brojem časova u okviru kojih se nalaze i časovi za obnavljanje i utvrđivanje gradiva koja će predmetni nastavnik rasporediti po potrebi.

Priroda predmeta isključuje verbalizam u nastavi i upućuje na to da izlaganja stalno prate ilustrativni materijal. Pri tome, uz nenametljivu pomoć nastavnika, nastojati da se i učenici uključe u analizu umetničkih stilova i dela. Pri realizaciji programa, težište staviti na objašnjavanje razloga nastanka i prestanka određenih umetničkih shvatanja u datoj epohi, a manje u biografskim podacima i suvoparnim činjenicama.

Učenike treba uvoditi u samostalno korišćenje stručne literature iz oblasti istorije umetnosti.

U skladu sa sadržajima koje obrađuje, nastavnik treba da organizuje posete odgovarajućim muzejima, galerijama i srednjovekovnim spomenicima kulture.

Pri radu bi trebalo koristiti sva savremena sredstva nastave: epidijaskop, dijaprojektor, video i dr.

Pedagogija

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave pedagogije je da učenike upozna s bitnim osobenostima i zakonitostima pedagoških pojava, fundamentalnim pitanjima vaspitanja i osnovnim etapama razvoja pedagoške teorije i nauke.

Zadaci fakultativne nastave pedagogije su da učenici:

- steknu opšta znanja iz pedagogije;

- shvate i usvoje osnovne pedagoške pojmove i kategorije;

- upoznaju nastanak i razvitak glavnih pedagoških ideja;

- upoznaju razvoj školskog sistema u našoj zemlji;

- upoznaju savremene probleme vaspitanja i obrazovanja i mogućnosti njihovog proučavanja i rešavanja.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I Predmet, zadaci i metode pedagogije (16)

Predmet pedagogije. Osnovni pedagoški pojmovi i kategorije. Odnos pedagogije i drugih nauka. Zadaci pedagogije. Različiti metodološki pristupi u proučavanju vaspitanja. Osnovne metode, postupci i instrumenti u proučavanju pedagoških pojava. Metode naučnog istraživanja u pedagogiji.

II Nastanak i razvitak pedagoške teorije i nauke (18)

Razvoj pedagoških ideja od antike do buržoaskog društva: grčki filozofi o vaspitanju; M. F. Kvintilijan; J. A. Komenski. Razvoj buržoaske pedagogije do konstituisanja pedagogije kao nauka: Ž. Ž. Ruso; H. Pestaloci; pedagozi XIX veka: A. Dosterveg, F. Frebel i H. Spenser; J. F. Herbart. Razvoj socijalističkih pedagoških ideja: T. Mor i T. Kampanela; engleski i francuski utopisti, socijalisti i komunisti XVII i XVIII veka o vaspitanju; R. Oven i Furije. Pedagoški pogledi K. Marksa, F. Engelsa i Lenjina.

Savremene pedagoške tendencije u Evropi. Savremena pedagoška kretanja van evropskih zemalja.

III Cilj i zadaci vaspitanja (16)

Neophodnost poznavanja ličnosti vaspitanika. Osnovni činioci razvitka ličnosti. Cilj vaspitanja. Zadaci vaspitanja. Determinante cilja i zadataka vaspitanja. Cilj vaspitanja u savremenom društvu. Pojam i zadaci intelektualnog, moralnog, estetskog i fizičkog vaspitanja. Sadržaji obrazovno-vaspitnog procesa. Opšti pedagoški principi, metode i sredstva vaspitanja.

IV Slobodno vreme (7)

Pojmovno određenje slobodnog vremena kao pedagoške kategorije u školi. Funkcija slobodnog vremena: odmor, razonoda i razvoj ličnosti; specifičnost programiranja slobodnog vremena u školi. Potrebe učenika i slobodno vreme. Ispitivanje interesovanja

učenika za sadržaje aktivnosti u slobodnom vremenu. Organizacija slobodnih aktivnosti učenika u školi.

V Sistem vaspitanja i obrazovanja u Jugoslaviji (10)

Razvoj sistema školstva u Jugoslaviji. Predškolsko vaspitanje. Osnovno vaspitanje i obrazovanje. Srednje obrazovanje i vaspitanje. Više i visoko obrazovanje. Specijalno vaspitanje i obrazovanje. Obrazovanje odraslih. Vanškolski činioci vaspitanja i obrazovanja.

VI Nastavnik i vaspitač (3)

Izbor i obrazovanje pedagoškog kadra. Odlike poziva nastavnika i vaspitača. Ličnost nastavnika i vaspitača.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

U koncipiranju programa uzete su u obzir sledeće činjenice: da se radi o programu fakultativnog predmeta u okviru kojeg učenici prvi put sistematski izučavaju pedagoške pojave, pojmove i kategorije; da je to program koji predstavlja osnovu da se učenici upoznaju sa ulogom i značajem nastavničkog poziva.

Ovaj program je koncipiran tako da uvodi učenike u pedagošku problematiku, etape razvoja pedagoških teorija i zakonitosti pedagoških pojava. Nastojalo se, koliko je to god bilo moguće, da program sadrži ne samo osnovne i opšte pedagoške činjenice nego i da bude aktuelan. Značajna pažnja je posvećena pojmu, prirodi i karakteristikama vaspitanja, zatim, nastanku, razvoju i savremenom stanju pedagoške nauke kao i osnovnim metodološkim problemima vaspitanja i pedagogije.

Pitanjima sistema obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji obuhvaćena su sva osnovna pitanja kako sistema u celini tako i svakog njegovog strukturalnog dela. U program je ugrađena i posebna tematska celina slobodno vreme kao pedagoška kategorija. Program se završava osvrtom na poziv nastavnika i vaspitača, na osobenosti i privlačnosti tog poziva.

Program je podeljen na šest programskih celina. Kriterijumi podele su ne samo sadržinski (da se obezbedi postupak i logičnost u obradi osnovnih i opštih pedagoških kategorija), nego i metodički (da se progresivno smanjuje udeo reproduktivnih a povećava udeo produktivnih aktivnosti učenika). U okviru svake programske celine navodi se više posebnih sadržinskih komponenti koje ne treba uvek identifikovati kao nastavne jedinice. Nastavnik može da, u skladu sa znanjem i interesovanjem učenika, odredi koje sadržinske komponente čine nastavnu jedinicu. Za realizaciju pojedinih programskih celina naznačen je orijentacioni broj časova, s tim da se ostavlja nastavniku da u neposrednom planiranju može, u zavisnosti od toga kako učenici usvajaju pojedine sadržaje, odstupiti od tog broja (najviše za 10 odsto u okviru jedne programske celine).

Primenom savremenih metoda i oblika rada u nastavi, učenike treba osposobiti za uspešno vođenje razgovora i za diskusiju o svim aktuelnim pedagoškim problemima i pitanjima vaspitanja i obrazovanja predviđenim programom. Učenike treba navikavati na korišćenje pedagoške literature, uočavanje pravih problema i postavljanje smišljenih pitanja.

Za uspešnije ostvarivanje cilja i zadataka ovog programa neophodno je organizovati i raznovrsne vannastavne oblike rada: pedagoške sekcije, tribine i debatne grupe, u kojima će učenici efikasnije ispoljavati interesovanje, samoinicijativu i sposobnosti samostalnog i kritičkog mišljenja pri razmatranju određene pedagoške problematike.

Razvojna psihologija

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave iz psihologije je usvajanje znanja koja omogućavaju učenicima da shvate biološku i društvenu uslovljenost psihičkog života i doprinose formiranju naučnog pogleda na svet, na čoveka i njegovo individualno i društveno ponašanje.

Zadaci fakultativne nastave ovog predmeta su da učenici:

- uvide razvojnost psiholoških pojava;

- shvate prirodu razvojnih promena;

- steknu osnovna znanja o činiocima koji određuju psihički razvoj, o teorijama psihološkog razvoja;

- upoznaju osnovne psihološke karakteristike pojedinih perioda razvoja;

- sagledaju razlike u pogledu brzine, sklopa i dometa razvoja pojedinaca i ljudskih grupa;

- sagledaju razlike u pogledu mišljenja, osećanja i doživljavanja pripadnika različitih uzrasnih grupa;

- razviju veštinu da se sporazumevaju sa pripadnicima različitih uzrasnih, kulturnih i socijalnih grupa kao i sa pojedincima koji u razvoju odstupaju od modalnih vrednosti.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. OPŠTI PROBLEMI PSIHIČKOG RAZVOJA (14)

1. Pojam razvoja i razvojne promene, razvojne i nerazvojne (ciklične i sl.) razvojne i patološke promene, razvojne i degenerativne promene.

2. Detinjstvo - odraslo doba: razlike (kvantitativne, kvalitativne), uloga nezrelih formi i perioda sazrevanja, detinjstvo kod različitih bioloških vrsta (sličnosti i razlike), osobenosti čovekovog detinjstva. Sećanja iz detinjstva i infantilna amnezija.

Demonstracija: slike mladunčadi i odraslih pripadnika različitih vrsta.

Vežba: Evociranje najranijih sećanja iz detinjstva kod učenika ili analiza najranijih sećanja u memoarskim književnim delima.

3. Varijacije u razvoju: individualne i prosečne krivulje razvoja: razlike u pogledu brzine, sklopa i dometa razvoja - pojam norme razvoja i njegova relativnost.

Ontogenetske varijacije, razlike između pojedinih uzrasta i razvojnih perioda. Istorijske razlike u pogledu psihičkih funkcija i ponašanja. Socijalne razlike (psihološke razlike među pripadnicima različitih socijalnih grupa). Međukulturne razlike (razlike među pripadnicima različitih kultura). Individualne razlike.

Demonstracija: fotografije fizičkog izgleda pripadnika različitih ljudskih grupa.

Vežba: analiza socijalnih, kulturnih ili istorijskih razlika u pogledu ponašanja (na osnovu filmova, opisa u književnim delima, opisa iz dokumentarističke literature, opisa iz naučnih istraživanja) - po izboru nastavnika i učenika.

Grupna diskusija: Normalne (individualne i grupne razlike i patologija (razlikovanje drugačijeg od nenormalnog i inferiornog).

4. Osnovne metode izučavanja psihičkog razvoja.

Longitudinalna i transverzalna metoda. Istorija slučaja. Biografska metoda i metoda priče o svom životu. Komparativno proučavanje pripadnika različitih bioloških vrsta i različitih kultura. Ekologija ljudskog razvoja.

Vežbe: uporedni ekološki opis dveju sredina (selo, grad, stari grad - novi grad, različita sredina u kojima žive deca, jasle, vrtići, škole, domovi za decu, bolnice, dečja igrališta itd.) - po izboru nastavnika i učenika.

5. Činioci psihičkog razvoja.

Biološki činioci: genetički, organski, genetika razvoja.

Genetika ponašanja psihičke osobine sa različitim stepenom genetičke determinacije. Učenje o somatskim tipovima. Genetički određene razlike u brzini individualnog razvoja.

Ilustracija: Daunov sindrom (genetičko određenje, fizički izgled, mentalni razvoj).

Socijalni činioci: makro i mikro socijalni činioci. Društveni sistem, klasno-slojna pripadnost, društvene institucije, značaj različitih socijalnih grupa. Socijalna interakcija i komunikacija u malim grupama (porodica, grupe vršnjaka). Društvene institucije za decu kao okvir psihičkog razvoja.

Ilustracija: opis razlika u društvenim uslovima gradske i seoske sredine kod nas i njihov uticaj na psihički razvoj. (Alternativno: prikaz nekog psihološkog istraživanja u kome se pokazuju razlike u razvoju pripadnika različitih socijalno-ekonomskih grupa).

Kulturni činioci: kulturni sistem, sistemi znanja, uverenja i vrednosti: tradicije i običaji, kulturne norme, različiti stilovi života: kulturne tvorevine (jezik, umetnost, nauka, religija).

Diskusija: odnos kulture i psihičkog razvoja (na osnovu referata koje pripremaju učenici o pojedinim delovima po ličnom izboru: na primer: M. Mid: "Odrastanje na Samon", Levi Štros "Divlja misao", dela Froma itd.).

Interakcija činilaca: neodvojivost socijalnih i kulturnih činilaca interakcije socijalno-kulturnih i bioloških činilaca.

Aktivnost jedinke kao činilac razvoja. Protivrečnosti između jedinke i okoline, kognitivni konflikt, socijalno-kognitivni konflikt. Razni oblici konflikta unutar jedinke kao pokretač razvoja. Neravnoteža, uravnotežavanje i autoregulacija.

Ilustracija: Pijažeovo shvatanje neravnoteže, opis nekoliko oblika neravnoteže i njihov značaj za mentalni razvoj.

6. Teorija psihičkog razvoja.

Nativizam - empirizam, biheoviorizam organizmičke teorije. Psihoanalitička teorija, neopsihoanalitičke teorije. Kulturalističke teorije.

7. Periodizacija psihičkog razvoja.

Problem izdvajanja perioda razvoja kontinuirani i skokovit razvoj, kvalitativne i kvantitativne promene, univerzalnost periodizacije: da ili ne.

Merila periodizacije: biološka, socijalno-kulturna, psihološka, pedagoška i njihove kombinacije.

Periodizacija celokupnog razvoja ili periodizacija razvoja pojedinih funkcija.

Kritički (prelazni) i stabilni periodi razvoja, pojam razvojne krize, značaj kritičkih i stabilnih perioda. Pregled pojedinih periodizacija.

Ilustracija: analiza Eriksonovih osam faza životnog ciklusa.

B. OSNOVNE PSIHOLOŠKE KARAKTERISTIKE POJEDINIH RAZVOJNIH PERIODA

1. Rano detinjstvo (9)

Uzrasne i psihološke granice ranog detinjstva.

Biološke karakteristike: Novorođenče i njegova relativna kompentencija (motoričke, perceptivne, socijalne). Odojče i njegove osnovne karakteristike. Organsko sazrevanje i promene ponašanja.

Socijalni status odojčeta, deteta ranog uzrasta: nezrelost i socijalno-kulturni obrasci odnosa prema njoj: porodično i institucionalno i podizanje male dece.

Psihološka karakteristika. Ubrzan razvoj. Socijalizacija deteta. Razvoj motoričkih, saznajnih, afektivnih i socijalnih sposobnosti. Uspostavljanje efektivne vezanosti, njen razvoj razvoj samostalnosti i početak formiranja ličnog identiteta.

Poremećaji i razvojni rizici: zaostajanje u razvoju. Mentalna zaostalost, infantilni autizam, posledica afektivnog lišavanja i socijalne izolacije.

Vežba: analiza umetničkih tekstova o afektivnoj vezanosti i afektivnom lišavanju (bajke, legende i sl.) ili posmatranje socijalne interakcije i komunikacije male dece ili prikazivanja slučaja infantilnog autizma - po izboru.

2. Predškolsko detinjstvo (9)

Uzrasne i psihološke granice ovog perioda.

Biološke karakteristike; organsko sazrevanje, sazrevanje nervnog sistema, različita brzina sazrevanja pojedinih sistema, osobenosti više nervne delatnosti.

Socijalni status, širenje socijalnog okruženja deteta, ulazak u grupe vršnjaka, izlazak iz porodice, uključivanje u predškolske ustanove.

Psihološke karakteristike. Proces socijalizacije. Usvajanje socijalnih uloga, uloga pola, razvoj moralnosti, vrednosti i kulturnih normi. Intenzivan razvoj saznajnih funkcija (mišljenja, govora) i sticanje značajnih socijalnih kompetencija. Predoperacionalno mišljenje. Dalji razvoj samosvesti, ličnog identiteta. Igra kao vodeći oblik aktivnosti deteta.

Poremećaji i razvojni rizici: minimalna oštećenja mozga, dečja šizofrenija, fobije i strahovi, efekti socijalno-kulturne deprivacije.

Grupna diskusija: Predškolska deca i odrasli - kvalitativne ili kvantitativne razlike? (tj. diskusija o razlikama u mišljenju i doživljavanju između dece i odraslih).

3. Školsko detinjstvo (9)

Uzrasne i psihološke granice školskog detinjstva.

Biološke promene: telesni razvoj, promene pri prelasku sa predškolskog uzrasta, dozrevanje viših moždanih struktura.

Socijalni status: krupne promene u socijalnom položaju deteta sa polaskom u školu, uključivanje u socijalne institucije, i prihvatanje socijalnih obaveza i školskog učenja kao oblika rada.

Psihološke karakteristike. Razvoj operacionalnog i logičkog mišljenja, usvajanje sistema znanja i kulture, izgradnja pojmovnih sistema. Socijalizacija deteta u porodici, u vršnjačkoj grupi i posebno u školi kao socijalnoj instituciji. Razvoj moralnosti i drugih socijalnih normi, razvoj samosaznanja, identiteta.

Poremećaji i razvojni rizici: nesposobnost za učenje, strah od škole (škola fobija), poremećaji ponašanja.

Vežbe: Detetova percepcija škole i nastavnika ispitivanja i diskusija.

Analiza uzoraka spomenara: leksikona i diskusija o psihološkim potrebama dece.

4. Period adolescencije (11)

Uzrasne i psihološke granice adolescencije.

Biološke promene: proces osamostaljivanja, uključivanja u šire socijalne grupe adolescent i profesija.

Psihološke karakteristike. Novine u saznajnom razvoju: promene u afektivnoj sferi. Promene socijalnih odnosa sa odraslima. Vršnjačke grupe i njihova uloga. Odnos među polovima. Potraga za identitetom i integritetom ličnosti.

Poremećaji u razvoju i rizici: adolescentna kriza i poremećaji ponašanja, adolescentna šizofrenija, depresija, delikvencija.

Vežbe: Sukob generacija: diskusija učenika sa nastavnicima sa igranjem uloga i obrtanjem uloga (teme za diskusiju: odevanje učenika, odnos prema školi, muzički ukusi mladih, disciplinski prekršaji, odnos među polovima i sl. - po izboru učenika i nastavnika).

5. Odraslo doba (9)

Uzrasne i psihološke granice, period rane odraslosti, period pozne odraslosti.

Biološki status: odsustvo krupnijih organskih promena, stanje zdravlja: problemi menopauze i klimakterijuma u periodu pozne zrelosti.

Socijalni status: društvene i profesionalne uloge. Odnos prema društvu (prihvatanje odgovornosti, konformizam, povlačenje).

Psihološke karakteristike. Razvojne promene u psihičkim funkcijama u odraslom dobu. Razlike u krivuljama razvoja različitih funkcija (funkcije koje se razvijaju, koje stagniraju i koje počinju da opadaju). Formiranje porodice i roditeljstva, socijalizacija socijalizatora (zbog povratnog dejstva dece). Profesionalno ponašanje i kreativnost. Pravljenje životnog bilansa, identitet i samosvest odraslog.

Poremećaji i rizici: životne krize (konflikti u profesiji i u socijalnoj grupi, krize porodičnih odnosa, razvodi, krize odnosa sa decom), konformizam ili izolacija: problemi prevremenog starenja.

Vežbe:

1) Kako adolescenti opažaju odrasle - ispitivanje i diskusija.

2) Sukobi roditelja i dece: ko je u pravu? (Grupna diskusija povodom nekog aktuelnog sukoba između roditelja i dece).

6. Period starenja (9)

Uzrasne i psihološke granice, individualne i socijalno-kulturne razlike u definisanju starosti.

Biološki status: početak i tok degenerativnih promena, genetičke i sredinske determinante stvaranja, velike individualne razlike u brzini starenja.

Socijalni status: povlačenje iz aktivnog profesionalnog života i posledice, promene, u porodici i socijalna izolacija starih, različiti socijalno-kulturni obrasci odnosa prema starim osobama.

Psihološke karakteristike: Opadanje nekih funkcija usled degenerativnih organskih promena i predohrana tog opadanja. Razlika u brzini promena pojedinih psihičkih funkcija. Socijalni odnosi i psihološke potrebe starih. Lični integritet naspram životnog razočarenja. Smisao života i odnos prema smrti.

Poremećaji i rizici: degenerativne promene psihičkih funkcija, senilnost i senilna demencija, staračke psihoze.

Vežba: Poseta domu penzionera i diskusija o psihičkim potrebama starih. Alternativno: akcija pomoći starim osobama sa potonjim analizama.

Završne vežbe: Diskusija o prikazu životnog ciklusa u književnosti (na osnovu referata koje pripremaju učenici o pojedinim književnim delima u kojima je prikazan neki period života). Razlike i sličnosti u prikazu karakteristika svakog životnog perioda u književnosti i psihologiji.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Pri koncipiranju nastave ovog predmeta nastojalo se da se osnovne didaktičko-metodičke zamisli ugrade u sam program jer je to najbolja garancija da će se one i ostvariti, jer se tako povećava stepen njihove obaveznosti, a s druge strane, sadržaji i načini realizacije nastave su organski povezani. Stoga će se ovde samo eksplicirati psihološka i didaktičko-metodička načela na kojima je program zasnovan.

Prva karakteristika didaktičko-metodičke zamisli jeste nastojanje da se usvajanje ovog gradiva što čvršće poveže sa znanjima koje učenici stiču u drugim predmetima. Najpre, ovaj program je pravljen tako da se oslanja na sadržaje programa psihologije koji mu prethodi i koji sadrži elemente opšte psihologije i psihologije ličnosti. Pored toga, povezivanje i sa programom sociologije. Druga i izuzetno važna spona ostvarena je sa programom iz književnosti. Pošto se dobar deo književnosti odnosi upravo na probleme različitih životnih doba (npr. dela koja se i po naslovu odnose na detinjstvo, mladost itd.) čini se vrlo plodnim da se naučna saznanja o promenama tokom životnog ciklusa, koja sadrži razvojna psihologija, što čvršće povežu sa umetnički oblikovanim prikazom tih istih pojava. I najzad, ali možda najznačajnije, u okviru ponuđenih vežbi pokušano je da se učenje razvoja psihologije poveže sa životnim iskustvom samih učenika: sa njihovim svežim sećanjem na sopstveno odrastanje, a ličnim iskustvima stečenim u životnoj interakciji sa pripadnicima drugih uzrasnih grupa (sa starijim od sebe kao što su roditelji, nastavnici ali i sa mlađim od sebe).

Druga oslona tačka didaktičko-metodičke zamisli ovog predmeta čine nastojanja da se primene oblici aktivnog učenja ali primereni uzrastu. Zbog toga je na odgovarajućim mestima u programu predviđeno oslanjanje na očigledna sredstva (ilustracije u vidu fotografija ili shematskih prikaza, demonstracije pojava), zajednička razvojno-psihološka analiza književnih dela, vežbe samoanalize, poseta društvenim ustanovama za pripadnike različitih uzrasta (od jasala do domova penzionera), analiza sopstvenih razvojno-psiholoških problema (npr. diskusija o sukobu generacija), mala pilotska istraživanja, grupne diskusije itd.

Stepen aktivnosti učenika može se povećati i time što je u programu predviđena i mogućnost odabiranja sadržaja za obradu. Odluku o tome donosi nastavnik (vodeći računa o specifičnosti škole i generacije učenika i o mogućnostima) ili učenici na osnovu sopstvene zainteresovanosti i aktuelnosti sadržaja ili u dogovoru učenici i nastavnik. Program je tako koncipiran da omogućava i priličnu diferencijaciju rada: podela uloga učenika pri izvođenju vežbi, grupnih diskusija, i terenskih istraživanja. On daje mogućnost da se učenicima koji se posebno ističu povere veće, složenije i samostalnije uloge.

Etika

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave etike je da učenici upoznaju osnovne sadržaje etike i probleme morala.

Zadaci fakultativne nastave ovog predmeta su da učenici:

- upoznaju mesto moralnog fenomena u svetu i osnove moralnosti;

- upoznaju osnovne moralne norme i etičke kategorije dobra i vrline sadržanim u hrišćanskom moralu i učenjima najpoznatijih filozofa.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. OSNOVNI ETIČKI POJMOVI I PROBLEMI

I Definicija etike (3)

1. Odnos etike i morala

2. Dobro i vrlina kao osnovne etičke kategorije

3. Dobro uopšte i moralno dobro

4. Moral i pojedinac; moralnost i praktična životna mudrost

5. Uže i šire određenje dobra i zla

II Zadaci etike (2)

1. Problemi definisanja dobra i vrline

2. Teorijski normativni pristup i pravci u etici

3. Empirijska i normativna etika

4. Naučni status etike

III Osnove moralnosti (2)

1. Svest i znanje

2. Osećanje

3. Volja

4. Individua, individualnosti i ličnost

IV O pojmu slobode (2)

1. Sloboda kao uslov i osnov morala

2. Sloboda volje i odgovornosti

3. Sadržinsko određenje slobode

4. Oblici sloboda

V Norme (2)

1. Pojam norme i njene antropološke pretpostavke

2. Odnos normi i zakona

3. Norme i prirodni zakon

4. Vrste normi

VI Moralne norme i običaji (2)

1. Običaj i moral

2. Karakteristike običaja

3. Vrste običaja

VII Moralne i pravne norme (2)

1. Pojam i uloga prava

2. Odnos pravne i moralne norme, prava i morala

3. Odnos prava, slobode i dužnosti

4. Pravo i jednakost

VIII Vrste morala (3)

1. Problemi zasnivanja morala

2. Validnost moralnih normi i mogućnosti slobode i odgovornosti

3. Moralni stavovi i njihova validnost: empirijsko i normativno

4. Oblici morala

B. FILOZOFSKO NORMATIVNA ETIKA

I Uvod (2)

1. Opšta podela pravaca filozofsko normativne etike

2. Glavno izvorište evropske filozofske etike (Sokrat)

II Etička shvatanja u Grčkoj filozofiji (12)

1. Učenje o znanju kao vrhovnom dobru i vrlini

2. Klinički princip prirodnog života

3. Platonova etika harmonije

- učenje o pravednosti,

- učenje o vrlini kao harmoniji lepote, istine i dobra

4. Aristotelovo učenje o vrlini kao srednjoj meri

- učenje o najvišem dobru

- vrlina, sreća i zadovoljstvo

- odredba vrline

5. Stoički princip "života u skladu s prirodom"

6. Epikurov princip nepomućenosti duše

- učenje o ataraksiji (borba protiv straha od bogova i od smrti)

III Hrišćanska etika (12)

1. Odnos morala i religije

2. Određenje religije hrišćanstva

3. Istorijski odnos morala i religije

4. Logičko-ontološka teza teologa o moralu

5. Avgustinovo shvatanje dobra - ljubav kao vrlina

IV Etički pravci u novom dobu (4)

1. Racionalni egoizam

2. Etika francuskih materijalista XVIII veka

3. Spinozin etički racionalizam

4. Engleski utilitarizam

V Etika nemačkih klasičnih idealista (6)

1. Kantova kritika praktičnog uma

- etika dužnosti

- kategorički imperativ

- učenje o autonomiji i slobodi volje

- odnos moralnog zakona i slobode

2. Fihteovo shvatanje slobode

3. Šelingovo shvatanje jedinstva lepote, istine i dobra

4. Hegelova filozofija prava, istorije i morala

VI Savremena etička shvatanja (16)

1. Šopenhauerova pesimistička etika

2. Naturalističko-evolucionistička etika

3. Ničeov imoralizam

4. Novija aprioristička i intunicionistička etika

- Brentanov kriterijum evidentnosti

- hijerarhija vrednosti po fenomenološkoj etici

- kriterijum dobrog po Šeleru i Hatmanu

5. Marksistička etika

- odnos marksizma i etike

- opšti pojam otuđenja (alijenacije)

- oblici i vrste otuđenja

- putevi za prevazilaženje otuđenja

- shvatanje totalnog čoveka

6. Egzistencijalizam

- Kerkegorovo shvatanje etapa na životnom putu

- Hajdegorove odredbe ljudske egzistencije

- Sartrovo shvatanje slobode

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Etika je u okviru fakultativnih predmeta data kao posebna filozofska disciplina koja treba da omogući učenicima da upoznaju osnovne sadržaje etike i probleme morala. Sadržaji programa su podeljeni u dva dela u okviru koje su date tematske celine. Prvi deo programa ima teorijski pristup i obuhvata osnovne etičke pojmove i probleme, dok su u drugom delu hronološki i istorijski izložena pojedina učenja.

U teorijskom delu potrebno je uspostaviti odnos etike prema običaju, pravu i moralu. Na poznatim primerima treba pokazati učenicima da se moral (kao skup pravila kojima se reguliše ponašanje ljudi u zajednici) određuje vrednostima prostorno i vremenski ograničenim. Na primerima sukoba moralnih vrednosti - seoskih i gradskih sredina, različitih verskih zajednica klasnih, rasnih, nacionalnih, starosnih i drugih razlika - pokazati različite vrednosti dobra, vrline, kao i to da se isto ponašanje može odrediti kao moralno, nemoralno, amoralno ili imoralno.

U uvodnom delu posebno obraditi shvatanje slobode kao uslov i osnov morala. Kod sadržinskog određenja slobode i oblika slobode treba naglasiti kvalitet ljudskih sloboda i ukazati na odgovornost.

Polazeći od stava da se "sloboda ne daje već zadaje" ukazati na određenje čoveka i osnova moralnosti.

Pri definisanju normi treba voditi računa o svim vrstama normi u domenu prava, morala i običaja i analizirati odnose normi i zakona, prava i morala, slobode, dužnosti i odgovornosti.

Tematsku celinu filozofsko normativna etika treba obrađivati istorijski, počev od Sokrata, kao glavnog izvorišta evropske filozofske etike, pa preko različitih učenja o dobru i vrlini, označiti pravce u etici.

Istorijsko važenje etičkih učenja treba objasniti počev od Platonove etike harmonije i učenja o pravednosti, Aristotelovog učenja o vrlinama, kao srednjoj meri, i stoičkog principa života u skladu sa prirodom do istorijskog odnosa morala i religije, čemu treba posvetiti posebnu pažnju.

Hrišćansku etiku uzeti kao osnovu za razumevanje kasnijih etičkih pravaca u filozofiji i ljudskoj kulturi i civilizaciji uopšte. U okviru tematske celine etika nemačkih idealista treba naglasiti Kantovu etiku dužnosti i Fihreovo shvatanje slobode.

Savremena etička shvatanja treba prikazati u kontekstu filozofskih pravaca i njihovog međusobnog dijaloga (odnos marksizma i etike ili egzistencijalizam i marksizma i hrišćanstva).

Sledeći

Prethodni

Scenska umetnost

Cilj i zadaci

Cilj nastave scenske umetnosti je da učenike osposobi za primenu stečenih znanja u organizovanju scenskih igara i radnji.

Zadaci fakultativne nastave scenske umetnosti su da učenici:

- stiču znanja o najvažnijim epohama u istoriji pozorišta i drame;

- stiču znanja o osnovnim elementima glume, metode istraživanja i korišćenja igre i radnje.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

I Istorija drame i pozorišta (20)

Pojam pozorišta i drame.

Predstava i tekst.

Pozorište stare Grčke.

Pozorište starog Rima.

Pozorište srednjeg veka.

Renesansno pozorište.

Francuski teatar i pozorište XVIII veka.

Pozorište romantizma.

Građansko pozorište XIX veka.

Avangardno pozorište.

Savremeno pozorište u svetu.

Pozorište u Jugoslaviji.

II Organizacija pozorišne delatnosti (16)

Pozorište, organizacija rada i poslova.

Scenska tehnika.

Profesionalno pozorište.

Amatersko pozorište.

Institucionalno i neinstitucionalno pozorište.

Repertoarsko i producentsko pozorište.

Putujuće i stalno pozorište.

Pozorište za decu i pozorište za odrasle.

III Osnovi režije i glume (34)

Igra i zbilja.

Igra i pozorišna igra.

Participacija, simbolizacija, promena identiteta, maska.

Igra i scena.

Igre za decu.

Stvaranje lika (scenske probe).

Kompozicija uloge.

Predstava.

Igranje lika.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Program ovog predmeta omogućava učenicima da steknu znanja iz istorije drame i pozorišta koje će doprineti obogaćivanju njihove kulture i shvatanju osnovnih estetskih vrednosti pozorišnih umetnosti. Uvodne tematske oblasti treba da omoguće učenicima pojmovno određenje pozorišta, drame, predstave i igre. Kroz istorijsko sagledavanje razvoja tih pojmova učenici treba da shvate da su određene estetske vrednosti bile prisutne u svim epohama i da se zavisno od trenda vremena, razvoj drame, igre i pozorišta odvijao u afirmaciji nekog od estetskih načela (lepo-ružno, komično-tragično, uzvišeno-trivijalno). Epohe umetnosti treba prikazati u korelaciji sa znanjima učenika koja su se stekla u drugim predmetima. Da bi se izbegao istoricizam, u toku obrade pozorišta stare Grčke, Rima, srednjeg veka i ostalih pozorišta koja su prethodila avangardnom i savremenom pozorištu, treba ukazati samo na one karakteristike i estetske vrednosti ranijih epoha koje čine suštinsku vrednost scenske umetnosti.

Upoznavanje učenika sa organizacijom pozorišne delatnosti treba da se postigne osnovni cilj nastave ovog predmeta, da se učenici osposobe za primenu stečenih znanja u organizovanju scenskih igara i radnji. Uočavanjem osnovnih karakteristika i vrednosti scenskih tehnika i određenih vrsta pozorišta i načina njihovog organizovanja učenici će se osposobiti za organizovanje jednostavnijih pozorišnih delatnosti.

Ovi sadržaji, takođe, omogućuju sticanje znanja i veštine iz osnova režije i glume. Sa više naglasaka na praktičnu primenu znanja, koristeći se znanjima stečenim u programima psihologije i drugih predmeta, planirana 34 časa za ostvarivanje navedenih zadataka treba rasporediti tako da se omogući sticanje veština u stvaranju i igranju lika i organizovanju pozorišnih igara.

Znanje iz ovog predmeta treba da posluži za uspešno ostvarivanje ostalih oblika obrazovno-vaspitnog rada, kulturno-umetničkih i drugih aktivnosti učenika. U korelaciji sa muzičkom i likovnom kulturom, psihologijom, pedagogijom, istorijom, maternjim jezikom i književnošću i ostalim programima scenska umetnost će predstavljati predmet za koji će se učenici najčešće opredeljivati. Kroz dramsku, literarnu i druge sekcije učenici će već u toku školovanja primenjivati znanje stečeno u nastavi scenske umetnosti. Stoga, pri ocenjivanju vrednosti znanja učenika, treba uzimati u obzir i njihovu stvaralačku inicijativu ostvarenu u drugim oblicima kulturno-umetničkih aktivnosti.

Demografija

Zadaci nastave demografije su da učenici:

- upoznaju teorijsku osnovu nauke o stanovništvu;

- uoče i shvate korelativne odnose između demografije i drugih nauka koje se bave proučavanjem stanovništva (geografija stanovništva, sociologija, ekonomske nauke, biologija, medicina, ekologija, psihologija, matematika i druge);

- shvate kompleksnost demografskog razvitka i pojedinih njegovih komponenti;

- upoznaju aktuelnu demografsku situaciju u svetu, Jugoslaviji i Srbiji.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

A. OPŠTA DEMOGRAFIJA

Uvod (1)

I. Uvod u demografiju (8)

1. Definicija i predmet demografije: naziv nauke, savremeno shvatanje demografske nauke, ljudska populacija (prirodna i društvena svojstva) kao predmet demografije i pojam demografskog razvitka.

2. Razvoj demografije: demografija od postanka do danas; kratak osvrt na razvoj jugoslovenske demografije i demografija i druge nauke.

3. Podela demografije: teorijska demografija, demografska analiza, metodi i modeli, primenjena i posebna demografija.

4. Teorije o stanovništvu: shvatanje o međuzavisnosti razvoja stanovništva, stepena društveno-ekonomskog razvitka i prirodnih uslova i izvora; ideja o populacionom

optimumu, merkantilisti i fiziokrati o stanovništvu, Maltusova teorija i teorija demografske tranzicije.

5. Izvori podataka o stanovništvu: popisi stanovništva, demografska statistika, registri stanovništva, evidencija državnih organa i drugi.

II. Prirodno kretanje stanovništva (11)

1. Plodnost stanovništva: pojam plodnosti stanovništva i faktori plodnosti - biološki, društveni i socio-psihološki.

2. Mere plodnosti stanovništva: stope nataliteta; Stope fertiliteta i stope reprodukcije.

3. Smrtnost stanovništva: uticaj društvenih činilaca na smrtnost stanovništva, mere smrtnosti stanovništva - opšta i specifične stope mortaliteta.

4. Prirodni priraštaj stanovništva: osnovne faze u razvoju prirodnog priraštaja, stopa prirodnog priraštaja.

5. Sklapanje i razvod braka: značaj ispitivanja sklapanja i razvoda brakova i bračnog stanja stanovništva u demografiji, opšte stope nupcijaliteta i divorcijaliteta.

- Vežbe: Izračunavanje stope nataliteta, fertaliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja stanovništva Jugoslavije i pojedinih njenih delova.

III. Preseljavanje stanovništva (6)

1. Osnovni pojmovi o migracijama: migrant, emigrant i imigrant, kratak istorijski pregled velikih migracionih kretanja, uzroci i demografske posledice preseljavanja stanovništva.

2. Podela migracija: unutrašnje i spoljne migracije, podela migracija prema kriterijumu distance i vremena i druge; mere migracija - stope imigracije i emigracije, bruto i neto stopa migracije, migracioni saldo.

- Vežbe: Izračunavanje veličine migracija: apsolutni saldo preseljavanja (pozitivan, negativan i uravnotežen), stopa doseljavanja i iseljavanja na primerima iz naše zemlje.

IV. Porast i teritorijalni razmeštaj stanovništva (3)

1. Karakteristike porasta stanovništva: apsolutni porast i stopa porasta stanovništva i regionalne razlike (razvijene i nerazvijene zemlje) u svetu i Jugoslaviji.

2. Teritorijalni razmeštaj stanovništva: uticaj geografskih uslova, istorijskih, ekonomskih i političkih promena na gustinu naseljenosti.

V. Strukture stanovništva (3)

1. Biološke strukture stanovništva: polna i starosna struktura stanovništva, tipovi starosne strukture - progresivni, stacionirani i regresivni tip.

2. Društvene strukture stanovništva: ekonomska, obrazovna i etnička struktura stanovništva.

VI. Porodica i domaćinstva (3)

1. Porodice: osnovne biološko-sociološke zajednice, veličina porodice; funkcije porodice, podela porodice - dvogeneracijske i višegeneracijske, potpune i nepotpune porodice.

2. Domaćinstva: pojam i glavna demografska obeležja (veličina domaćinstva, porodični sastav i ekonomsko-socijalna obeležja).

VII. Projekcije stanovništva (3)

1. Matematičke i analitičke metode: primena u izračunavanju ukupnog stanovništva i domaćinstva u budućem periodu.

- Vežbe: Projekcija stanovništva i domaćinstva matematičkim metodama na primerima iz pojedinih delova Jugoslavije.

VIII. Populaciona politika (5)

1. Pojam i ciljevi populacione politike: definicija i smisao sprovođenja populacione politike.

2. Tipovi populacionih politika: ekspanzivna, restriktivna, redistributivna i eugenična populaciona politika.

3. Međunarodni aspekti populacione politike: nastojanja da se populaciona politika uvede u svetskim i jugoslovenskim okvirima.

B. STANOVNIŠTVO SRBIJE

IX. Demografska situacija u Srbiji (25)

1. Kretanje broja stanovnika i gustine naseljenosti: pokazatelji promena u ukupnom broju stanovnika i gustini naseljenosti, zone depopulacije i koncentracije stanovništva.

- Vežbe: Izrada pregledne karte promena u gustini naseljenosti za pojedine regionalne celine Srbije.

2. Polna i starosna struktura: opšte karakteristike i demografski proces starenja.

- Vežbe: Izrada starosnih piramida stanovništva Srbije - Vojvodine, centralnog dela i Kosova.

3. Prirodno kretanje stanovništva: opšte karakteristike nataliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja stanovništva sa posebnim osvrtom na tipove obnavljanja stanovništva.

4. Niskonatalitetna i visokonatalitetna područja; geografski razmeštaj s osvrtom na različite etničke, religijske, socijalne i ekonomske uslove.

5. Tipovi migracija stanovništva: glavni tipovi migracija, uzroci i posledice, obim i glavni pravci.

6. Unutrašnje migracije: osvrt na migracione struje značajne za formiranje sadašnje etničke strukture Srbije i međurepubličke migracije u Jugoslaviji.

- Vežbe: Izrada pregledne karte migracionih pravaca u Srbiji.

7. Ekonomska struktura stanovništva: opšta obeležja i demografske rezerve radne snage.

8. Obrazovna struktura stanovništva: opšte karakteristike i njen značaj u oblasti planiranja porodice.

9. Etnička struktura stanovništva: promene u narodnosnom sastavu stanovništva i ispoljene tendencije u teritorijalnoj etničkoj koncentraciji.

10. Demografski aspekti planiranja porodice: stavovi stanovništva o planiranju porodice u područjima ispod nivoa potrebnog za obnavljanje stanovništva, nivoa proste zamene stanovništva i visokonatalitetnim područjima.

11. Država i stanovništvo: intervencije države u oblasti planiranja demografskog razvitka, mere u prilog rešavanju populacionih problema Srbije.

Godišnja sistematizacija (2)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Program demografije obuhvata dva posebna dela: opštu demografiju (A) i demografske odlike Srbije (B) i ima ukupno devet tematskih celina.

Da bi se olakšao rad nastavnika, ali i da bi se ostvarila ravnomerna realizacija nastavnog programa i da bi se izbegle razlike u fondu časova za realizaciju pojedinih nastavnih tema i nastavnih jedinica, izvršena je artikulacija nastavnih tema i nastavnih jedinica. Sadržaji programa podeljeni su na tematske celine i za svaku je dat ukupan broj časova.

Uz to, svaka nastavna tema artikulisana je u precizno formulisane nastavne jedinice koje su označene rednim brojevima. Uz svaku nastavnu jedinicu navedeni su glavni naučni i vaspitni zahtevi, odnosno ključni sadržaji koje treba obraditi.

Program sadržaja i posebne časove vežbi (ukupno pet časova). Ovi časovi vezani su za obradu određenih nastavnih jedinica, tako da dolaze posle njihove obrade.

Časove vežbe (izračunavanje različitih stopa i izrada preglednih karata) treba da omogući učenicima primenu stečenih teorijskih demografskih znanja i slikovito ukažu na neke tendencije u demografskom razvitku Jugoslavije i posebno Srbije.

Ostvarivanje obrazovno-vaspitnih zadataka nastave demografije ne može se posmatrati izolovano od ostalih nastavnih predmeta. Da bi što potpunije ostvarila svoj cilj i zadatke, nastava demografije treba da obezbedi maksimalno moguću korelaciju sa srodnim nastavnim predmetima. O korelaciji posebno treba voditi računa sa nastavnim predmetima koji su označeni kao nosioci sadržaja o planiranju porodice i populacionoj politici (geografija, biologija, sociologija, filozofija).

Geologija

Cilj i zadaci

Cilj predmeta je da učenici steknu osnovna znanja o geološkim zbivanjima u Zemljinoj kori i Zemlji kao celini.

Zadaci fakultativne nastave geologije su da učenici:

- upoznaju unutrašnje i spoljašnje sile koje stvaraju i menjaju reljef Zemljine kore;

- upoznaju prirodne pojave koje se i danas zbivaju, kao i pojave koje neprekidno traju a koje ljudi ne osećaju;

- upoznaju razvoj Zemljine kore i sve promene kroz koje je ona prošla od svog postanka do danas;

- upoznaju sve uzroke i posledice delovanja tih promena na Zemljinu koru.

I razred

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod (2)

Predmet i sadržaj osnova geologije. Predmet proučavanja i mesto geologije u privredi, posebno u rudarstvu.

Planetarna geologija (2)

Sunčev sistem (jedinstvo evolucije, sastava i građe).

Hipoteza o postanku Sunčevog sistema i Zemlje.

Sastav i građa Zemlje (8)

Fizička svojstva Zemlje (geoid, gustina i pritisak, gravitacija, magnetizam, geotermski stupanj, agregatno stanje i diskontinuiteti u litosferi).

Hemijski sastav Zemlje.

Modeli građe Zemlje (geosfera, kontinentalna i okeanska kora).

Magmatizam Zemlje (10)

Intruzivni magmatizam - plutonizam (plutoniti krupnih razmera, pukotinsko-rasedne intruzije, međuslojne intruzije).

Efuzivni magnetizam - vulkanizam (postanak, izgled i klasifikacija vulkana, produkti vulkanskih aktivnosti, postvulkanske pojave, vulkanske oblasti sveta i Jugoslavije).

Magmatski procesi i orudnjenja.

Tektonika (14)

Vrste tektonskih pokreta i struktura u litosferi (geosinklinalne i platforme).

Epirogeni pokreti (transgresije i regresije).

Orogeni pokreti (položaj slojeva u litosferi, konkordancije i diskordancije, geološki kompas u proučavanju tektonskih struktura).

Tangencijalni pokret i nabori u litosferi (vrste i elementi nabora, sinklinalne i antiklinalne, pokrovi-navlake).

Radijalni pokreti i rasedi u litosferi (vrste i elementi raseda, rasedne strukture i značaj raseda u rudarstvu).

Glavne orogeneze u razvoju litosfere i tektonske strukture Jugoslavije.

Seizmologija (6)

Trusovi (uzroci pojavljivanja i vrste potresa).

Elementi trusa (hipocentar, epicentar, trusni talasi).

Jačina trusova i skale (merenja jačine intenziteta i magnitude trusova).

Trusne oblasti sveta i Jugoslavije.

Seizmologija u istraživanjima litosfere i mineralnih sirovina.

Metamorfizam (2)

Faktori preobražaja minerala i stena u litosferi.

Tipovi metamorfizma i sredine pojavljivanja.

Egzodinamika i litosfera (18)

Osnovni pojmovi egzodinamike (uslovi i uzroci delovanja).

Procesi razaranja (mehaničko i hemijsko razaranje stena).

Geološki rad vetra.

Geološki rad površinskih tekućih voda (procesi erozije, transporta i akumulacije u rekama, fluvio-glacijalni procesi, geološko-ekonomska vrednost aluvijona).

Podzemne vode (vodopropustljivost stena i formiranje izdani, vrste izdani, podzemne vode u rudarstvu).

Akumulacioni baseni (geološki rad močvara, jezera i mora).

Sedimentacioni procesi (sredine i uslovi sedimentacije, sloj i dijageneza).

Istorijski razvoj litosfere - stratiografija (8)

Pojam i značaj izučavanja istorijske geologije.

Fosili i facije u stratigrafiji.

Metode određivanja starosti stena (relativna i apsolutna starost).

Razvoj litosfere kroz geološke ere i periode (osnovne karakteristike razvoja u arhaiku, proterozoiku, paleozoiku, mezozoiku i kenozoiku).

Geohronologija stvaranja litosfere Jugoslavije.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Sadržaji programa ovog predmeta obuhvataju sledeće tematske celine: sastav i građa Zemlje, magmatizam Zemlje, tektoniku, seizmologiju, metamorfizam, egzodinamiku i litosferu i istorijski razvoj litosfere - stratigrafiju.

Sadržaji programa su dati po logičnom redosledu, prateći sve promene i zakonitosti od postanka Zemlje: upoznavanje sa fizičkim i hemijskim karakteristikama i građom Zemlje, zatim unutrašnjim procesima dinamike Zemlje i promenama i pojavama koje ti procesi izazivaju. Nakon toga slede tektonski pokreti i posledice delovanja tih pokreta, i na kraju procesi delovanja spoljašnjih sila, odnosno sve vrste erozija i geomorfološki oblici nastali kao posledice delovanja erozija.

Pri ostvarivanju pojedinih tematskih celina nastavnik mora da vodi računa o prethodnim znanjima učenika iz odgovarajuće oblasti i uspostaviti korelaciju sa programima fizike, hemije, geografije i drugih predmeta.

Od predviđenog broja časova, 30 odsto iskoristiti za obnavljanje i utvrđivanje gradiva, a 70 odsto za obradu novih sadržaja. Da bi učenici uočili pojave kao što su: sloj, podina, povlata, razne morfološke oblike nastale radom različitih erozija, treba koristiti kao nastavna sredstva slajdove i video kasete. U ostvarivanju programa nastavnik treba da koristi: skice, crteže, karte, profile, slajdove, geološki kompas i grafoskop.

Grčki jezik 31)

_____

31) Može se učiti u I i II, u II i III ili u III i IV razredu.

Prva godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

Druga godina učenja

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

Napomena

Opšta lingvistika

Cilj i zadaci

Cilj fakultativne nastave opšte lingvistike je da učenici shvate stvarnu suštinu jezika, njegove potencijalne moći i njegovu važnost u spoznaji sveta.

Zadaci opšte lingvistike su da učenici:

- upoznaju osnovne jezičke univerzalije koje povezuju sve jezike sveta bez obzira na tipološke razlike koje postoje;

- shvate da je svaki jezik poseban sistem koji se može strukturalno opisati i da se razlikuju po površini a da u dubinskoj strukturi imaju zajedničke osnovne odlike;

- upoznaju metode koji omogućavaju uspostavljanje korespondencije između pojedinih jezika bez obzira na njihove razlike.

(2 časa nedeljno, 70 časova godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

Lingvistika i njen predmet

Jezik i njegova funkcija

Jezik kao sredstvo komunikacije.

Društvena funkcija.

Kognitivna funkcija.

Estetska funkcija.

Jezički stilovi.

Tipovi jezika

Prirodni jezici - živi, izumrli, veštački (esperanto i dr.).

Ostali semiotski jezici.

Povezanost prirodnih i ostalih semiotskih jezika.

Osnovne tipološke razlike u skupu prirodnih jezika.

Osnovne jezičke univerzalije.

Kontrastivni pristup.

Jezički znak.

Tipovi jezičkih znakova.

Proizvoljnost i linearnost jezičkog znaka.

Fonetika. Predmet. Zadaci.

Govorni organi.

Glas - osnovna jedinica fonetike.

Akustički elementi glasa.

Podela i klasifikacija glasova.

Glasovni zakoni i njihova funkcija.

Pismo.

Odnos grafeme i foneme.

Osnovni tipovi pisma u svetskim jezicima: slikovno, hijeroglifsko (pojmovno), slogovno, fonološko, etimološko.

Fonologija. Predmet. Zadaci

Fonema - osnovna jedinica fonologije.

Fonema i alofon.

Fonološki distinktivni činioci i njihova funkcija.

Prozodija

Osnovni tipovi prozodijskih sistema.

Funkcija prozodijskih jedinica.

Gramatika. Predmet. Zadaci

Osnovne jedinice tradicionalne gramatike (vrste reči).

Osnovne jedinice strukturalne gramatike.

Morfema - semantička funkcija, gramatička funkcija.

Derivacione morfeme: afiksi i njihova podela.

Morfema i alomorf.

Tipovi morfema u svetskim jezicima.

Morfologija. Predmet. Zadaci

Imenske reči i njihove gramatičke odlike.

Glagolske reči.

Glagolski rod.

Glagolski vid.

Priloške reči.

Funkcionalne reči: zamenice, predlozi, veznici, rečce, partikule.

Sintaksa. Predmet. Zadaci

Povezanost sintakse i morfologije.

Osnovne jedinice sintakse.

Rečenica: podela.

Suština rečenične zavisnosti.

Analiza rečenice.

Tipovi rečenica u svetskim jezicima: indoevropska, ergativna posesivna, inkorporativna.

Sintagma: suština, podela.

Rečenica i tekst.

Tekst gramatika.

Osnovne osobine generativno-transformacione gramatike i njena primena.

Dubinska i površinska jezička struktura.

Jezička kompetencija i jezička aktivnost.

Semantika. Predmet. Zadaci

Semantika reči.

Semantika rečenica.

Leksika. Predmet. Zadaci

Reč.

Aktivna i pasivna leksika.

Polisemija.

Sinonimija.

Homonimija.

Mogućnosti ideološke interpretacije značenja reči.

Standardni jezik. Jezik književnog dela

Dijalekat.

Sociolekat.

Argo.

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA 32)

32) Ostvarivanje programa neće biti ni približno podjednako ako se unapred nastavnici ne dogovore i upute na određenu metodologiju. Valja imati u vidu da su nastavnici obrazovani na raznim univerzitetima, ne svi u isto vreme. Zatim, da su u svojim studijama bili upućivani na različite metodološke orijentacije. Npr. mogu se dosta razlikovati stavovima u predavanjima iz opšte gramatike, fonologije, semantike.

Program iz opšte lingvistike je obiman, pa je zbog toga veoma važno već na početku predavanja imati jasnu koncepciju kako da se ostvari*. Pre svega, mora se tačno isplanirati vreme neophodno za svaku pojedinačnu jedinicu. Zatim, neophodno je sa stručne strane, naučne i metodske strane pripremiti unapred svaki deo programa, kao i za svaku jedinicu.

U programu su sve osnovne jedinice tačno naznačene. One same po sebi impliciraju i određenu metodološku orijentaciju. Međutim, jedinica samim svojim nazivom ne može automatski dati i odgovarajuća znanja nastavniku i odrediti metod nego se mora unapred pripremiti.

Jedan od zahteva programa opšte lingvistike u najvećem delu je empirijska zasnovanost. Ukoliko se bude polazilo od čiste teorije, a teorija ne bude ilustrovana primerima, biće isključen najbitniji parametar koji obezbeđuje razumevanje teorije.

Nastavnici opšte lingvistike su najčešće, a možda i svi, završili studije na odsecima za južnoslovenske jezike. Prema tome, upućeni su na empirijski materijal iz maternjeg jezika. Međutim, za predavanje opšte lingvistike, osobito nekih jedinica, empirijski materijal samo iz jednog jezika je posve nedovoljan. Nije dovoljan materijal ni iz više jezika iste genetske grupe, kao, na primer, kada se govori o površinskoj rečeničnoj strukturi, o morfemi, o fonemi, o sociolektima, o univerzalijama.

1. Valjalo bi ostvariti, ukoliko je to moguće, tesnu saradnju nastavnika opšte lingvistike sa nastavnicima stranih jezika i jezicima drugih nacija i nacionalnosti koje žive u našoj zemlji. Nastavnici tih jezika mogu pomoći tako što će obezbediti pomoć u jezičkom materijalu i teorijski. Mogu, zatim, pomoći i literaturom na datim jezicima, ali i da se pojedini segmenti te literature prevedu.

2. Ostvarivanje programa iz opšte lingvistike je uglavnom zasnovano na jezičkom materijalu, na strukturnim i sistemskim osobinama pojedinih jezika. Krajnji cilj je uključivanje pojedinačnog u univerzalno, odnosno shvatanje jezika kao univerzalnog fenomena. Međutim, isključivanje jezika iz vanlingvističke stvarnosti sa gledišta opštelingvističke teorije jednostavno nije mogućno. Nemali broj jedinica programa zahteva povezivanje lingvističke i vanlingvističke stvarnosti, npr. jezički znak, društvena funkcija jezika, kognitivna funkcija, estetska funkcija, različiti semiotski jezici, akustički elementi glasa, semantika itd.

Većina informacija o povezanosti lingvističke i vanlingvističke stvarnosti se nalazi u delima iz lingvistike. Ponekad je, međutim, potrebno konsultovati i stručnjake drugih nauka, npr. filozofije, istorije, etnologije, sociologije. Razume se, konsultacije su potrebne ukoliko nastavnik nalazi da je samo lingvističko objašnjenje pojedinih fenomena nedovoljno.

Opšta lingvistika, po svojoj prirodi, zahteva neprekidnu misaonu aktivnost. Prema tome, samo i čisto interpretativni metod u ostvarivanju programa neće doneti prave rezultate. Veoma je važno uvek uključivati i kreativne činioce. Najveći deo jedinica programa zahteva određeni misaoni napor da se razume, da se funkcionalizuje. Lingvistika pomaže da se shvati stvarna suština jezika, njegove potencijalne moći i njegova važnost u spoznaji sveta. Otuda jezički znak nikako ne možemo odvojiti od onoga što se tim znakom označava. U stvari, određivanje potencijalne moći jezičkog znaka pokazuje ujedno i stupanj naših saznanja o onome što se znakom obeležava. Na ovom planu se najvećim delom i ostvaruje misaona aktivnost tokom izučavanja opšte lingvistike.

Španski jezik kao fakultativni predmet

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)**

Cilj

Cilj nastave španskog jezika kao fakultativnog predmeta u srednjoškolskom obrazovanju identičan je ciljevima nastave stranih jezika uopšte: učenicima je potrebno obezbediti mogućnosti ovladavanja komunikativnim veštinama na ciljnom jeziku, kao i mogućnosti razvijanja, odnosno unapređenja sposobnosti i metoda u učenju stranih jezika uopšte.

Cilj nastave španskog kao fakultativnog stranog jezika u srednjoškolskom obrazovanju stoga jeste: unapređivanje saznajnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njihovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova, unapređenje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti, i uz insistiranje na otvorenosti u komunikaciji; produbljivanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika. Tokom nastave španskog kao fakultativnog predmeta učenici treba da usvoje osnovna znanja iz španskog jezika koja će im omogućiti da se u jednostavnoj usmenoj i pisanoj komunikaciji sporazumevaju sa ljudima iz zemalja španskog govornog područja, odnosno da usvoje norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima španskog jezika. Učenicima takođe treba obezbediti mogućnost da na višem nivou obrazovanja ili samostalno nastave učenje ovog ili drugog stranog jezika.

Očekivana postignuća

A/ Razvijanje komunikativne kompetencije

Razumevanje govora

Učenik treba da razume usmenu poruku (iskazanu savremenim jezikom, bez nepotrebnih leksičkih i sintaksičkih teškoća, i ne dužu od 1 minuta), to na nivou globalnog razumevanja (osnovno obaveštenje iz poruke), na nivou selektivnog razumevanja (pronalaženja tražene informacije) i razumevanja implicitnog sadržaja (intonacije poruke, odnosno namere govornika).

Usmeno izražavanje

Učenik treba da, u okviru Programom predviđene jezičke građe, bude osposobljen da savremenim jezikom, primerenim svakodnevnoj komunikaciji, iskaže jednostavnu jezičku poruku, i da bude u stanju da učestvuje u jednostavnom razgovoru.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da pročita i razume jednostavne poruke, znakove, pisane informacije i sadržaj jednostavnih, neformalnih pisama; da razume, globalno, selektivno i na nivou implicitnog, jednostavnije autentične ili adaptirane autentične tekstove pisane

savremenim jezikom i vezane za svakodnevne situacije i iz domena učenikovog interesovanja.

Pisano izražavanje

Učenik treba da, u okviru Programom predviđene jezičke građe, bude sposoban da napiše svoje podatke, da napiše čestitku, razglednicu, jednostavnu poruku, kraće, neformalno pismo, da opiše mesto u kome živi, da napiše nešto o sebi i svojim interesovanjima, da napiše kratak rezime o onome što je pročitao ili video, i da iznese lični stav (dopadanje, nedopadanje, slaganje, neslaganje, itd.).

Razvijanje socio-kulturne kompetencije

Pored saznanja o osnovnim činjenicama vezanim za istoriju, geografiju, kulturu i umetnost zemalja španskog govornog područja, učenik treba da stekne uvid, u okviru svojih interesovanja i iskustva, u sličnosti i razlike koje u pogledu navika (verbalna i neverbalna komunikacija), običaja, mentaliteta i institucija postoje između naše zemlje i zemalja španskog govornog područja.

B/ Unapređenje sposobnosti i metoda učenja stranog jezika

Ostvarivanje ciljeva nastave stranih jezika uključuje i učenikovo osamostaljivanje u pogledu načina učenja ovog predmeta. On stoga treba da poznaje ciljeve nastave stranog jezika uopšte i postignuća koja se od njega očekuju u pojedinim fazama učenja, vrste određenih zadataka i vežbanja i načine njihovog savladavanja, načine i kriterijume vrednovanja znanja. Učenik treba da se osposobi da u gramatici i rečniku pronađe potrebnu informaciju, da nastavnika zamoli za pomoć i kaže da nešto ne razume, da pribegne kompezacionim strategijama kada nije u stanju da se precizno izrazi.

V/ Razvijanje/unapređenje kompezacionih strategija

Na nivou razumevanja govora i pisanog teksta, učenik treba da se osposobi da:

- shvati značenja nepoznatih elemenata (posebno izraza i reči) na osnovu konteksta sa poznatim elementima;

- korektno tumači značenja tzv. internacionalnih reči koje su učeniku poznate iz maternjeg jezika;

- pronađe i shvati značenje nepoznatih reči i izraza u dvojezičnom rečniku ili listi reči uređenoj po azbučnom redu, kao i u jednojezičnom rečniku, pod uslovom da određeni vokabular sadrži uglavnom poznate elemente.

Na nivou usmenog i pisanog izražavanja, učenik treba da se osposobi da:

- zameni nepoznate elemente (gramatičke i leksičke) poznatima, odnosno koristi perifrastične konstrukcije i sinonime u cilju kompetentnog izražavanja sadržaja poruke

- zatraži pomoć i obaveštenje (Šta bi trebalo da uradim? Kako to treba da uradim?)

- izvini se zbog nesigurnosti ili nepoznavanja određene forme, strukture ili ustaljenih normi učtivosti (žao mi je, ne znam/nisam znao, itd.)

- koristi rečnike (dvojezične i jednojezične).

Teme i pojmovi

Učionica, pozdravi i predstavljanja; poreklo i nacionalnost, profesije; gradovi i načini života; snalaženje u prostoru; interesovanja mladih i svakodnevne aktivnosti; atmosferske prilike; odeća, delovi tela i zdravlje; hrana; novac; raspoloženja, dopadanje i nedopadanje; količine; smeštanje događaja u vremenu i prostoru.

Sadržaji programa jezika i civilizacije

Govorni činovi

Govorni činovi	**Realizacija govornih činova**
Svakodnevni društveni kontakti Pozdraviti	Hola! Buenos das/Buenas tardes/ Buenas noches, etc...
Predstaviti sebe ili drugoga	Me llamo/Se llama, Te presento a mi amiga Maria/a mi hermano mayor/a mi padre/ etc...
Tražiti od drugog da se predstavi	Cmo te llamas?
Pitati za poreklo, nacionalnost, profesiju, posao	De dnde eres? A qu te dedicas?
Pitati za godine i odgovoriti na slična pitanja	Cuntos aos tienes? / Tengo 15 aos, etc...
Zahvaliti se	Muchas gracias
Izviniti se	Perdn/Perdona, pero...
Izraziti posedovanje; govoriti o delovima dana, satima, i o svakodnevnim aktivnostima	Tengo... / Mi abuelo... / Tu libro.../ Son las ocho de la maana/ Normalmente desayuno a las siete y media/ Almuerzo al medioda/De postre normalmente como una manzana/Paso toda la maana en la escuela/Los fines de semana voy al cine con mis amigos, etc...
Snalaženje u prostoru Snaći se u prostoru:	Mi ciudad es

identifikovati i opisati prostor i objekte u prostoru; opisati grad u kome živimo, kuću/stan i sl.	grande/pequea/bonita, etc.../Yo vivo en la calle ____/Mi apartamento es agradable, tiene mucha luz, etc.../ Mi habitacin es grande/pequea/alegre, etc...
Tražiti i dati informacije o prostoru: smestiti osobe i objekte u prostoru; dati upustava za kretanje u prostoru.	Qu hay en tu habitacin? Dnde est la escuela ____? Para llegar a la escuela, toma la calle ____, etc...
Izražavanje ličnih stavova, mišljenja i osećanja Pitati za mišljenje, dopadanje, nedopadanje i dati svoje mišljenje	Te gusta? Qu piensas? Me gusta/No me gusta/Me encanta/Creo/No creo/Pienso, etc.
Izraziti emocije, govoriti o trenutnim fizičkim stanjima	Estoy contenta/triste/cansada/enferma/, Me duele la cabeza, etc.
Govoriti i pisati o svojim iskustvima, prošlim događajima	El verano pasado, fui de viaje a Espaa/Ayer estuve en casa todo el da, etc...
Govoriti i pisati o budućim događajima	Maana voy a ir al cine para ver una pelcula espaola/Para el cumpleaos de mi novio, le comprar un libro muy interesante, etc...
Izraziti potrebu, slaganje, neslaganje	Necesito/Es necesario/Hay que/(No) Estoy de acuerdo/ (No) me parece bien, justo, etc...
Prihvatiti ili odbiti poziv	Muchsimas gracias, encantada/Lo siento, pero no puedo ir porque...

Gramatički sadržaji (morfosintaksa)

Kopulativni glagoli (*Soy Maria; estoy en mi cuarto*)

Prosta i proširena rečenica (*Pedro lee; Pedro lee un peridico*)

Određeni i neodređeni član (*un, una, unos, unas, el, la, los, las*)

Jednina i množina imenica, zamenica i prideva (*casa, casas, casas bonitas; yo, t, el/ella, nosotros, vosotros, ellos/ellas, usted/ustedes*)

Slaganje u rodu i broju imenica i prideva (*casa blanca; papel blanco, etc...*)

Opisni, prisvojni, pokazni pridevi (*bonito/mi/mo/este/ese/aquel, etc...*)

Prisvojne i pokazne zamenice (*ste/se/aqul, etc...*)

Poređenje prideva (*barato/ms barato/el ms barato*)

Slaganje u broju imenica i glagola (*(yo) escribo/(t) escribes, etc...*)

Prilozi za mesto, vreme, način (*aqu, all, ayer, hoy, maana, rpido, despacio, fcilmente, etc...*)

Pravilni i nepravilni glagoli (*-ar, -er, -ir*)

Prosta glagolska vremena (*Presente, Pretrito indefinido, Pretrito imperfecto, Futuro, ir a + infinitivo, etc.*)

Složena glagolska vremena (*Pretrito Perfecto Compuesto, Pretrito Pluscuamperfecto, Futuro Compuesto*)

Glagolski participi: pravilni i nepravilni (*hablado, comido, vivido, visto, escrito, etc...*)

Glagolski načini (*Indicativo, Imperativo, Subjuntivo*)

Kondicional

Lične zamenice u funkciji direktnog i indirektnog objekta (*lo, la, los, las, le, les*)

Bezlični glagoli (*hace, nieva, llueve, etc...*)

Glagoli koji zahtevaju subjekat u dativu (*(a mi) me gusta, etc...*)

Osnovne upotrebe que (*decir que, pensar que, creer que, etc...*)

Najčešće korišćene glagolske perifraze (*obligacin: deber + Infinitivo; haber de + Infinitivo; tener que + Infinitivo; hay que + Infinitivo*)

Strukture u vezi sa svakodnevnim situacijama u razredu

quin est ausente? estamos todos aqui? limpia la pizarra, por favor. ven aqui! vuelve a tu sitio! sintate! abrir los libros! escuchar el dilogo! silencio, por favor! atencin, por favor! trabajad en grupos/pares, solos! estis listos? empezamos? hazle una pregunta a tu compaero. busca la respuesta correcta! escucha atentamente y dime ... muy bien! estupendo! felicidades! enhorabuena! dale tu libro a tu amigo. tienes un lpiz? vamos a escribir/vamos a leer/ vamos a jugar/vamos a cantar. qu cancin vamos a cantar? s quin ha ganado?

Elementi civilizacije

Pored upoznavanja sa načinima ponašanja svojstvenim kulturama zemalja španskog govornog područja (pozdravljanje, traženje, zahvaljivanje, i sl. u različitim situacijama), učenici moraju upoznati i:

- Nazive zemalja, stanovnika i jezika

- Geografske položaje zemalja španskog govornog područja

- Glavne gradove zemalja španskog govornog područja

- Neke proizvode tipične za neke od zemalja španskog govornog područja

- Neke poznate ličnosti iz sveta umetnosti, nauke, filma i muzike zemalja španskog govornog područja

- Mladi u zemljama španskog govornog područja

- Hrana tipična za neke od zemalja španskog govornog područja

- Običaji i praznici nekih od zemalja španskog govornog područja.

Nastavni program španskog jezika kao fakultativnog predmeta nije predstavljen po razredima s obzirom da nastavu fakultativnog predmeta mogu pohađati učenici različitih razreda. Kada učenici savladaju u potpunosti dati nastavni program španskog jezika kao fakultativnog predmeta, može se preći na realizaciju nastavnog programa španskog jezika kao drugog stranog jezika u gimnaziji.

Računarstvo i informatika

(za drugi razred gimnazije)

Cilj i zadaci

Cilj nastavnog predmeta RAČUNARSTVO I INFORMATIKA je sticanje osnovne računarske pismenosti i osposobljavanje učenika za korišćenje računara u daljem školovanju i budućem radu.

Zadaci nastave ovog predmeta za drugi razred su:

- upoznavanje učenika sa principima predstavljanja i obrade crteža na računaru i osposobljavanje za osnovno korišćenje jednog od grafičkih programa za obradu crteža;

- upoznavanje učenika sa principima predstavljanja i obrade slika na računaru i osposobljavanje za najosnovnije korišćenje jednog od grafičkih programa za obradu slika;

- upoznavanje učenika sa načinom izrade prezentacija i osposobljavanje za izradu jednostavnijih prezentacija;

- upoznavanje učenika prezentacijama na Internetu i principima pretraživanja Interneta;

- upoznavanje učenika sa principima rada sa tabelarnim podacima i njihovom grafičkom prezentacijom i osposobljavanje za osnovno korišćenje jednog od programa za rad sa tabelama.

Drugi razred

(60 časova vežbi godišnje)**

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Obrada crteža na računaru (12)

Osnovni pojmovi (predstavljanje crteža pomoću računara, grafičke jedinice).

Projektovanje crteža. Priprema za crtanje.

Crtanje osnovnih grafičkih elemenata.

Objekti. Rad sa grafičkim elementima. Slojevi (nivoi).

Transformacije objekata.

Globalni pregled crteža.

Korišćenje teksta u grafičkom okruženju.

Štampanje crteža.

2. Obrada slika na računaru (9)

Osnovni pojmovi (predstavljanje slika u računaru, skeneri).

Osnovni formati slika (BMP, JPG,...).

Biblioteke gotovih slika.

Osnovna obrada slika.

Skeniranje.

3. Izrada prezentacija (9)

Pojam i osnovni elementi prezentacije (dijaprojektor, slajdovi, grafoskop)

Priprema i dodavanje tekstualnog dela prezentacije.

Priprema i dodavanje netekstulanog dela prezentacije

- Grafika

- Zvuk. Osnovni formati zapisa zvuka (WAV, MP3, MIDI,...)

- Video i video formati (AVI, MPEG, MOV,...)

Prikazivanje prezentacija.

4. Internet (12)

Prezentacije na Internetu. Specifičnosti prezentacije na internetu. Home page. Portali. E-poslovanje. Hipermedija.

Pretraživanje na internetu. Klasifikacija podataka na koji se traže na internetu. Indeksiranje dokumenata. Pretraživači (Pretraživačke internet mašine) i njihovo korišćenje.

Alati za izradu prezentacije. Izrada sopstvenih prezentacija.

5. Rad sa tabelama (18)

Osnovni pojmovi (tabelarno uređeni podaci, veze među podacima, veze između podataka i njihove grafičke predstave). Osnovni pojmovi o programima za rad sa tabelama.

Unošenje podataka u tabelu.

Manipulacije podacima.

Transformacije tabele.

Formatiranje tabele.

Adrese ćelija. Reference. Imena.

Formule.

Funkcije.

Automatsko unošenje serija podataka.

Grafičko predstavljanje podataka. Kreiranje grafikona. Izmene u grafikonu.

Prethodni pregled tabele i grafikona. Štampanje.

NAČIN IZVRŠAVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Nastava se realizuje u kabinetu ili računarskoj laboratoriji. Pri realizaciji sadržaja ovog predmeta odeljenje se deli na dve grupe. U zavisnosti od načina realizacije nastave, grupama može da predaje isti profesor ili da se svaka grupa ima svog profesora. Broj učenika za računarom je do dva.

Zbog specifičnosti svake konkretne škole nije moguće napraviti jedinstven model za realizaciju vežbi. Prepušta se školama da prema mogućnostima realizuju nastavu uz ograničenje da ne bi trebalo držati više od tri vezana časa. Preporučuje se "klizno" vezivanje po tri časa, što bi značilo da odeljenje jedne nedelje umesto časova iz rasporeda ima npr. tri časa (prvi, drugi i treći čas) ponedeljkom, sledeće nedelje ponedeljkom sledeća tri časa (četvrti, peti i šesti čas), zatim, po istom principu, utorak itd. Pri tome treba voditi računa da profesor koji predaje drugom razredu nema u istoj smeni časove fiksirane stalnim rasporedom u drugim razredima ili predmetima.

Pri sastavljanju programa vodilo se računa o obezbeđivanju postupnosti u ostvarivanju sadržaja, pa je neophodno da nastavnik poštuje redosled tematskih celina.

Uz svaku tematsku celinu dat je broj časova za ostvarivanje vežbi i taj broj je deljiv sa tri zbog predloženog načina realizacije. Nastavnik može da izvrši manja odstupanja od predviđenog broja časova ukoliko se za tim ukaže neophodna potreba.

U uvodnom delu časa nastavnik ističe cilj i zadatke odgovarajuće nastavne jedinice a zatim realizuje teorijski deo neophodan za rad učenika na računarima. Uvodni deo časa, u zavisnosti od sadržaja nastavne jedinice može da traje najviše do 30 minuta.

Pri realizaciji tematske celine "OBRADA CRTEŽA NA RAČUNARU" objasniti način predstavljanja crteža pomoću računara u takozvanim vektorskim (draw) programima. Objasniti principe, podelu i način rada osnovnih grafičkih uređaja (štampača, plotera).

Posebnu pažnju posvetiti projektovanju crteža (podeli na nivoe, uočavanju simetrije, objekata koji se dobijaju pomeranjem, rotacijom, transformacijom ili modifikacijom drugih objekata itd.), kao i pripremi za crtanje (izbor veličine i orijentacije papira, postavljanje jedinica mere, razmere, pomoćnih linija i mreže, privlačenja, uglova, itd.).

Imajući u vidu široku rasprostranjenost, za ilustraciju je predviđen program Corel DRAW, mada se program bez ikakve izmene može ilustrovati i drugim programskim

proizvodima (na primer Auto Cad i sl.). Prilikom ilustracije pojedinih komandi ukazati na postojanje sličnih komandi i u drugim programima ovog tipa, pa i na opštije principe rada u Windows okruženju (na primer označavanje i promena).

Kod crtanja osnovnih grafičkih elemenata (duž, izlomljena linija, pravougaonik, kvadrat, krug, elipsa) objasniti princip korišćenja alatki i ukazati na sličnost komandi u različitim programima. Slično je i sa radom sa grafičkim elementima i njihovim označavanjem, brisanjem, kopiranjem, grupisanjem i razlaganjem, premeštanjem, rotiranjem, simetričnim preslikavanjem i ostalim manipulacijama. Ukazati na važnost podele po nivoima i osnovne osobine nivoa (vidljivost, mogućnost štampanja, zaključavanje).

Kod transformacija objekata obratiti pažnju na tačno određivanje veličine, promenu veličine (po jednoj ili obe dimenzije), promenu atributa linija i njihovo eventualno vezivanje za nivo. Posebno ukazati na razliku otvorene i zatvorene linije i mogućnost popunjavanja (bojom, uzorkom, itd.).

Ukazati na važnost promene veličine prikaza slike na ekranu (uvećavanje i umanjivanje crteža), i na razloge i načine osvežavanja crteža.

Kod korišćenja teksta ukazati na različite vrste teksta u ovim programima, objasniti njihovu namenu i prikazati efekte koji se time postižu.

Kod štampanja ukazati na različite mogućnosti štampanja crteža i detaljno objasniti samo najosnovnije.

Pri realizaciji tematske celine "OBRADA SLIKA NA RAČUNARU" objasniti način predstavljanja slika pomoću računara u takozvanim rasterskim (paint) programima. Objasniti razliku između vektorskog i rasterskog predstavljanja slike i prednosti jednog i drugog načina. Objasniti osnovne tipove formata slika i ukazati na razlike među njima. Ukazati na postojanje biblioteka gotovih crteža i slika. Objasniti princip rada i prikazati praktičan rad sa skenerom. Naučiti učenike da skeniraju slike i arhiviraju ih (mogu da se prave i albumi fotografija). Obraditi najosnovnije komande za manipulacije slikom, efekte, masku, isecanje i brisanje delova slike, izmenu osvetljenosti, kontrasta itd. Ukazati na sličnost ovih komandi u različitim programima ovog tipa i opšte principe rada u Windows okruženju. Za ilustraciju rada sa ovim programima predviđen je Corel PHOTOPAINT mada se bez ikakve izmene mogu koristiti i drugi programi (na primer Adobe PHOTOSHOP).

Pri realizaciji tematske celine "IZRADA PREZENTACIJA" objasniti pojam prezentacije i različite tehnike prezentiranja. Objasniti pojam slajda u stvarnosti i njegovu računarsku predstavu. Definisati podlogu i formu slike. Povezati ovaj program sa programima za obradu teksta, crteža, slika i tabela. Za ilustraciju predviđen je program Power Point.

Objasniti pojam animacije u slajdu (koji ne postoji van računara), različite efekte prelaska između slajdova i korišćenja zvuka uz slajd i/ili animacije. Prikazati različite uređaje i mogućnosti prikazivanja prezentacija.

Pri realizaciji tematske celine "INTERNET" objasniti pojam prezentacije na internetu i ukazati na njene specifičnosti. Naročitu pažnju posvetiti pretraživačima Interneta i klasifikaciji dobijenih podataka. Kao ilustraciju alata za izradu Internet prezentacije predviđen je program Fron Page, mada je moguće koristiti i druge alate. Krajnji cilj ove teme je izrada sopstvene prezentacije.

Pri realizaciji tematske celine "RAD SA TABELAMA" objasniti šta su to tabelarno uređeni podaci, ukazati na mogućnost postojanja veza među podacima kao i na različite mogućnosti njihove grafičke predstave.

Objasniti osnovne pojmove o programima za rad sa tabelama (tabela, vrsta, kolona, ćelija, ...) i ukazati na njihovu opštost u programima ovog tipa. Zadržati se samo na delu rada sa tabelama i grafičkom prikazu podataka a ne raditi sa njima kao sa programima za rad sa bazama podataka. Za ilustraciju rada sa ovim programima predviđen je program EXCEL mada se mogu koristiti i drugi slični programi (na primer LOTUS).

Pri unošenju podataka u tabelu, objasniti razliku između različitih tipova podataka (numerički formati, datum i vreme), kao i greške koje mogu iz toga da proizađu. Prilikom manipulacija sa podacima (označavanja ćelija, kretanje kroz tabelu, premeštanje, kopiranje,...), ukazati na opštost ovih komandi i uporediti ih sa sličnim komandama u programima za obradu teksta.

Kod transformacija tabele ukazati na različite mogućnosti dodavanja ili oduzimanja redova, ili kolona u tabeli. Objasniti pojam bloka i opsega.

Kod formatiranja prikaza podatka u ćeliji, prikazati na primerima mogućnost različitog tumačenja istog numeričkog podatka (broj, datum, vreme). Takođe, naglasiti važnost dobrog prikaza podataka (visine i širine ćelija, fonta, poravnanja) i isticanja pojedinih podataka ili grupa podataka razdvajanjem različitim tipovima linija i bojenjem ili senčenjem.

Ukazati na povezanost podataka u tabeli i mogućnost dobijanja izvedenih podataka primenom formula. Objasniti pojam adrese i različite mogućnosti referenciranja ćelija. Ukazati na različite mogućnosti dodeljivanja imena podacima ili grupama podataka i prednosti korišćenja imena.

Prikazati funkcije ugrađene u program i obratiti pažnju na najosnovnije funkcije, posebno za sumiranje i sortiranje.

Ukazati na različite mogućnosti automatskog unošenja podataka u seriji.

Posebnu pažnju posvetiti različitim mogućnostima grafičkog predstavljanja podataka. Ukazati na promene podataka definisanih u tabeli formulama, i grafikonu u slučaju izmene pojedinih podataka u tabeli. Ukazati na mogućnost naknadnih promena u grafikonu, kako u tekstu, tako i u razmeri i bojama (pozadine slova, skale, boja, promena veličine, ...).

Ukazati na važnost prethodnog pregleda podataka i grafikona pre štampanja, kao i na osnovne opcije pri štampanju.

Računarstvo i informatika

(za III razred društveno-jezičkog smera gimnazije)

Treći razred

(1 čas nedeljno + 30 časova vežbi, 37+30 časova godišnje)**

Zadaci nastave predmeta za treći razred su:

- razvijanje sposobnosti za potpuno, precizno i koncizno definisanje problema i mogućih postupaka za njihovo rešavanje;

- upoznavanje sa algoritamskim načinom rešavanja problema;

- upoznavanje principa korišćenja programskih jezika i njihove namene;

- ovladavanje korišćenjem tipova podataka i osnovnim algoritmima;

- upoznavanje i praktično korišćenje programskog jezika Pascal za rešavanja problema na računaru;

- ovladavanje principima kreiranja modularnih i dobro strukturiranih programa.

SADRŽAJ PROGRAMA

1. **Rešavanje problema pomoću računara** (4+1)

Rešavanje problema korišćenjem računara. Transformacija problema na oblik pogodan za rešavanje na računaru. Pojam apstrakcije objekata i algoritma. Programski jezici i njihova sintaksa i semantika. Klasifikacija programskih jezika (prema nivou, načinu prevođenja, oblasti primene i načinu rešavanja problema). Proceduralni jezici. Neproceduralni jezici.

2. **Uvod u programski jezik Pascal** (3+1)

O jeziku Pascal. Objašnjenje strukture jednostavnog programa u Pascalu. (Zaglavlje. Struktura bloka. Odeljci za definicije i deklaracije. Pojam konstante. Odeljak za deklarisanje konstanti. Pojam promenljive. Odeljak za deklarisanje promenljivih. Odeljak naredbi.) Opis strukture paskalskog programa. Sintaksni dijagrami. Sintaksni dijagram za opis strukture i svih pomenutih deklaracija.

Objašnjenje radnog okruženja Pascala na primerima jednostavnih gotovih programa (uređivanje, čuvanje, prevođenje, učitavanje i izvršavanje programa).

3. **Apstrakcije podataka i jednostavni tipovi podataka** (4+2)

Memorijske lokacije, podaci i imena (identifikatori). Rezervisane reči, specijalna imena, promenljive i konstante. Deklaracije i definicija imena.

Celobrojni tip (integer). Opseg celobrojnog tipa. Aritmetičke operacije, operacije poređenja i standardne funkcije definisane na celobrojnom tipu. Prioritet operacija.

Realni tip (real). Opseg realnog tipa. Aritmetičke operacije i standardne funkcije definisane na realnom tipu.

Logički tip (boolean). Logičke konstante. Logičke operacije. Logičke funkcije.

Znakovni tip (char). Opseg znakovnog tipa. Funkcije definisane na znakovnom tipu. Konverzione funkcije (chr, ord). Upoređivanje.

Pojam stringa (niske). Stringovni tip.

Intervalni i nabrojivi tip.

4. **Naredbe i izrazi** (3+2)

Sintaksa i semantika izraza. Aritmetički izrazi. Algoritmi za izračunavanje različitih aritmetičkih izraza. Logički izrazi. Naredba dodele. Procedure za unošenje i štampanje podataka.

Algoritam razmene vrednosti dve promenljive. Programiranje jednostavnih matematičkih formula (numeričkih i logičkih), i jednostavnih programa za učitavanje i štampanje podataka.

5. **Naredbe grananja** (2+4)

Naredbe if i case. Složena naredba.

Algoritmi za:

- određivanje minimuma/maksimuma dva/tri broja;

- uređivanje dva/tri broja u monotono neopadajući/nerastući poredak;

- određivanje sutrašnjeg i jučerašnjeg datuma;

- prikaz naziva dana u nedelji na osnovu učitanog rednog broja dana.

6. **Naredbe za ponavljanje (petlje)** (3+5)

Naredbe for, while i repeat.

Algoritmi za:

- tabeliranje vrednosti funkcija (numeričkih i logičkih);

- izračunavanje suma i proizvoda, izračunavanje rekurentnih izraza.

7. **Funkcije i procedure** (6+4)

Potprogram kao mehanizam apstrakcije (skrivanja detalja nevažnih za razumevanje postupka rešavanja problema) u programiranju.

Opis definicije procedure. Vrednosni i promenljivi parametri. Lokalne i globalne promenljive. Poziv procedure. Stvarni i formalni parametri. Opis funkcije kao specijalan slučaj procedure. Poziv funkcije.

Jednostavni primeri rekurzivnih funkcija i procedura.

Primeri razvoja složenijih programa korišćenjem principa "od opšteg ka posebnom" i kreiranjem modula od procedura i funkcija.

8. **Tip niza** (3+5)

Jednodimenzionalni nizovi. Algoritmi sa nizovima:

- osnovne operacije sa nizovima;

- izračunavanje minimalne/maksimalne vrednosti niza;

- pretraživanje u nizu (sekvencijalno i binarno):

- sortiranje niza (umetanjem, izborom, razmenom). Upoređivanje algoritama. Vremenska i prostorna složenost algoritma;

- prikazivanje skupa nizom elemenata;

- manipulacije stringovima (pretraživanje, zamena dela stringa, izdvajanje dela stringa...).

9. **Tip sloga** (2+3)

Pojam i definicija tipa sloga. Pristup poljima sloga, naredba WITH.

Niz slogova. Postupak formiranja i obrade tabela.

10. **Fajlovi (datoteke) u Pascal-u** (3+3)

Tekstualni fajlovi u Pascal-u. Naredbe za otvaranje, čitanje, upisivanje i zatvaranje fajla. Postupci za detekciju kraja fajla.

Algoritmi za formiranje i prikazivanje fajla.

NAPOMENA: Četiri časa u toku godine predviđena su za izradu i ispravak dva jednočasovna pismena zadatka, po jedan u svakom polugodištu.

Računarstvo i informatika

(za III razred prirodno-matematičkog smera i opšteg tipa gimnazije)

Treći razred

(1 čas nedeljno + 30 časova vežbanja, 37+30 časova godišnje)**

Zadaci nastave predmeta za treći razred su:

- razvijanje sposobnosti za potpuno, precizno i koncizno definisanje problema i mogućih postupaka za njihovo rešavanje;

- upoznavanje sa algoritamskim načinom rešavanja problema;

- upoznavanje principa korišćenja programskih jezika i njihove namene;

- ovladavanje korišćenjem tipova podataka i osnovnim algoritmima;

- upoznavanje i praktično korišćenje programskog jezika Pascal za rešavanja problema na računaru;

- ovladavanje principima kreiranja modularnih i dobro struktuiranih programa.

SADRŽAJ PROGRAMA

1. **Rešavanje problema pomoću računara** (4+1)

Rešavanje problema korišćenjem računara. Transformacija problema na oblik pogodan za rešavanje na računaru. Pojam apstrakcije objekata i algoritma. Programski jezici i njihova sintaksa i semantika. Klasifikacija programskih jezika (prema nivou, načinu prevođenja, oblasti primene i načinu rešavanja problema). Proceduralni jezici. Neproceduralni jezici.

2. **Uvod u programski jezik Pascal** (3+1)

O jeziku Pascal. Objašnjenje strukture jednostavnog programa u Pascal-u. (Zaglavlje. Struktura bloka. Odeljci za definicije i deklaracije. Pojam konstante. Odeljak za deklarisanje konstanti. Pojam promenljive. Odeljak za deklarisanje promenljivih. Odeljak naredbi.) Opis strukture paskalskog programa. Sintaksni dijagrami. Sintaksni dijagram za opis strukture i svih pomenutih deklaracija.

Objašnjenje radnog okruženja Pascala na primerima jednostavnih gotovih programa (uređivanje, čuvanje, prevođenje, učitavanje i izvršavanje programa).

3. **Apstrakcije podataka i jednostavni tipovi podataka** (4+2)

Memorijske lokacije, podaci i imena (identifikatori). Rezervisane reči, specijalna imena, promenljive i konstante. Deklaracije i definicija imena.

Celobrojni tip (integer). Opseg celobrojnog tipa. Aritmetičke operacije, operacije poređenja i standardne funkcije definisane na celobrojnom tipu. Prioritet operacija.

Realni tip (real). Opseg realnog tipa. Aritmetičke operacije i standardne funkcije definisane na realnom tipu.

Logički tip (boolean). Logičke konstante. Logičke operacije. Logičke funkcije.

Znakovni tip (char). Opseg znakovnog tipa. Funkcije definisane na znakovnom tipu. Konverzione funkcije (chr, ord). Upoređivanje.

Pojam stringa (niske).

Intervalni i nabrojivi tip.

4. **Naredbe i izrazi** (3+2)

Sintaksa i semantika izraza. Aritmetički izrazi. Algoritmi za izračunavanje različitih aritmetičkih izraza. Logički izrazi. Naredba dodele. Procedure za unošenje i štampanje podataka.

Algoritam razmene vrednosti dve promenljive. Programiranje jednostavnih matematičkih formula (numeričkih i logičkih), i jednostavnih programa za učitavanje i štampanje podataka.

5. **Naredbe grananja** (2+4)

Naredbe if i case. Složena naredba.

Algoritmi za:

- određivanje minimuma/maksimuma dva/tri broja;

- uređivanje dva/tri broja u monotono neopadajući/nerastući poredak;

- određivanje sutrašnjeg i jučerašnjeg datuma;

- prikaz naziva dana u nedelji na osnovu učitanog rednog broja dana.

6. **Naredbe za ponavljanje (petlje)** (3+5)

Naredbe for, while i repeat.

Algoritmi za:

- tabeliranje vrednosti funkcija (numeričkih i logičkih);

- izračunavanje suma i proizvoda, izračunavanje rekurentnih izraza;

- ispitivanje svojstava celih brojeva.

7. **Funkcije i procedure** (6+4)

Potprogram kao mehanizam apstrakcije (skrivanja detalja nevažnih za razumevanje postupka rešavanja problema) u programiranju.

Opis definicije procedure. Vrednosni i promenljivi parametri. Lokalne i globalne promenljive. Poziv procedure. Stvarni i formalni parametri. Opis funkcije kao specijalan slučaj procedure. Poziv funkcije.

Jednostavni primeri rekurzivnih funkcija i procedura.

Primeri razvoja složenijih programa korišćenjem principa "od opšteg ka posebnom" i kreiranjem modula od procedura i funkcija.

8. **Tip niza** (3+5)

Jednodimenzionalni nizovi. Algoritmi sa nizovima:

- osnovne operacije sa nizovima;

- izračunavanje minimalne/maksimalne vrednosti niza;

- pretraživanje u nizu (sekvencijalno i binarno);

- sortiranje niza (umetanjem, izborom, razmenom). Upoređivanje algoritama. Vremenska i prostorna složenost algoritma;

- prikazivanje skupa nizom elemenata.

Dvodimenzionalni nizovi. Algoritmi za:

- izračunavanja i transformacije na tabeli i njenim delovima;

- reprezentacija skupa celobrojnih tačaka u ravni i ispitivanje njihovih jednostavnih osobina.

9. **Tip sloga** (2+3)

Pojam i definicija tipa sloga. Pristup poljima sloga, naredba WITH.

Niz slogova. Postupak formiranja i obrade tabela.

10. **Fajlovi (datoteke) u Pascal-u** (3+3)

Tekstualni fajlovi u Pascal-u. Naredbe za otvaranje, čitanje, upisivanje i zatvaranje fajla. Postupci za detekciju kraja fajla.

Algoritmi za formiranje i prikazivanje fajla.

NAPOMENA: Četiri časa u toku godine predviđena su za izradu i ispravak dva jednočasovna pismena zadatka, po jedan u svakom polugodištu.

NAČIN IZVRŠAVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Pri sastavljanju programa i redosledu tematskih celina vodilo se računa o obezbeđivanju postupnosti u ostvarivanju sadržaja, kao i o psihofizičkim mogućnostima učenika ovog uzrasta.

Uz svaku tematsku celinu dat je orijentacioni broj časova za njeno ostvarivanje.

Realizacija programa računarstva i informatike postiže se dobrom organizacijom nastavnog procesa, što praktično znači:

- racionalno korišćenje raspoloživog fonda časova,

- dobru organizaciju praktičnih vežbi na računaru,

- dobar izbor zadataka koji se algoritamski rešavaju.

Racionalno korišćenje časova podrazumeva dobar raspored rada. Prilikom njegove izrade voditi računa da svako polugodište ima zaokruženje tematske celine.

U pogledu organizacije rada, značajno je obratiti pažnju na sledeće elemente:

- teorijska nastava se izvodi sa celim odeljenjem i, po potrebi nastavnik praktično demonstrira upotrebu računara. Na časovima teorijske nastave učenicima treba objasniti osnovne naredbe i komande i uputiti ih kako da povezuju i primenjuju prethodno usvojena znanja i stalno podsticati učenike da povezuju poznato sa nepoznatim;

- uvežbavanje i praktičan rad izvode se u računarskoj laboratoriji, pod kontrolom profesora ili saradnika u nastavi. Učenici izvode vežbe samostalno, pošto od profesora dobiju potrebna uputstva o načinu rada, postupcima i fazama izrade. Tokom realizacije vežbe, profesor ili saradnik u nastavi dužni su da pruže sva neophodna dodatna objašnjenja kao i potrebnu pomoć svakom učeniku posebno. Svaka vežba mora imati tačno utvrđen cilj i zadatak koji se saopštava učenicima;

- učenicima se, osim toga, zadaju praktični domaći radovi koje oni izvode u računarskoj laboratoriji van redovnih časova nastave;

- za izvođenje vežbi odeljenje se deli na dve grupe. Ocenjivanje učenika treba obavljati sistematski u toku školske godine. Elementi za ocenjivanje treba da budu usmene provere znanja, rezultati rada na računarskim vežbama, kao i ukupan učenikov odnos prema radu, izvršavanju planiranih obaveza i, poštovanju utvrđenih rokova.

U toku ostvarivanja programa, neophodno je da profesor koristi Opšte didaktičko-metodičko uputstvo za ostvarivanje programa u srednjim školama, koje je sastavni deo planova i programa.

Kako se program za društveno-jezički smer s jedne strane i prirodno-matematički smer i opšti tip gimnazije s druge strane u suštini jako malo razlikuju, preporučuje se da se na društveno-jezičkom smeru rade samo elementarni primeri i zadaci (osim, možda, za učenike koji su posebno zainteresovani za programiranje). To, naravno, ne znači da na prirodno-matematičkom smeru i opštem tipu gimnazije treba postavljati jednako visoke zahteve za sve učenike. Zahtevi moraju biti takvi da svi učenici savladaju osnovne tj. elementarne primere, dok ostale zahteve treba postaviti u zavisnosti od mogućnosti i interesovanja učenika.

Rešavanje problema pomoću računara

Kako je informatika jedan od baznih instrumenata za razvoj intelektualnih sposobnosti učenika, nezavisno od bilo kog drugog predmeta, očekuje se da se kroz nastavu ovog predmeta učenici upute u tehniku rešavanja problema polazeći od prikupljanja bitnih informacija, njihovog sistematizovanja, čuvanja, obrade pomoću računara i prezentiranja dobijenih rezultata. Posebnu pažnju pokloniti algoritmizaciji - disciplini kroz koju učenici treba da steknu navike i veštine u rešavanju raznovrsnih problema (ne samo matematičkih) na sistematičan i precizan način. Programski jezik Pascal je ovde samo sredstvo za realizaciju algoritma na računaru.

Pri realizaciji kursa treba imati na umu da njegov zadatak nije "proizvodnja" programera, kao što ni nastava matematike sa mnogo većim fondom časova ne daje matematičare, već

"razvijanje sposobnosti za potpuno, precizno i koncizno definisanje problema i mogućih postupaka za njihovo rešavanje", kako bi kada se zaposle umeli da pravilno formulišu zahtev profesionalnom programeru, imajući u vidu mogućnosti i ograničenja računara.

Iako se programski jezik Pascal, može izlagati neformalno, učenike treba upoznati sa sintaksnim dijagramima kao sredstvima za precizno izlaganje konstrukcija jezika. Koristeći ove alate postiže se jedan od opšteobrazovnih ciljeva nastave - razvoj sposobnosti za konciznije izražavanje, kao i za analizu i razumevanje konstrukcija datih u kompaktnoj formi. Međutim, u formalizmu ne treba preterivati, naročito tamo gde je opis sintakse komplikovan da je neprimeren uzrastu učenika srednje škole.

Uvod u programski jezik Pascal

Učenike treba upoznati da je Niklaus Virt razvio Pascal, sa ciljem da dobije jednostavan i mali programski jezik u kome se naglašava strukturno programiranje i učenje pravilnog razmišljanja prilikom razvoja i pisanja programa tako da je on naišao na veliku popularnost u obrazovanju. Za pravljenje profesionalnih programa koriste se mnogo bogatiji programski jezici za čije ovladavanje je potrebno mnogo više vremena i vežbe. Nadgradnja Paskal-a je Delphi, i na njega se mogu uputiti oni učenici koji streme ka profesionalizmu u ovoj oblasti.

Pošto se učenicima usmeno opiše kako se gradi ime, broj i string tražiti, radi provere razumevanja, da sami naprave odgovarajuće sintaksne dijagrame. Do sintaksnog dijagrama za broj doći postupno: prvo, opisom neoznačenog broja, pa zatim celog, realnog u fiksnom zarezu, i na kraju opisom realnog u eksponencijalnom obliku, koji se sa dve "obilaznice" proširuje u opis bilo kog broja u Pascal-u.

Strukturu programa dati u uprošćenom obliku, navodeći: zaglavlje programa, odeljak za definisanje konstanti, odeljak za deklarisanje promenljivih i odeljak naredbi.

Apstrakcije podataka i prosti tipovi podataka

Poći od matematičkog pojma celog i realnog broja i objasniti i uporediti intervale njihovih vrednosti i operacija koje se mogu primenjivati. Objasniti da je paskalski tip integer samo mali podskup skupa celih brojeva, a da je tip real često vrlo loš opis matematičkog realnog broja. Naglasiti da je mnogo bolje upoređivati realne brojeve sa abs(x-y) < preciznost, gde je preciznost dovoljno mala konstanta, nego x = y. Ako postoji opasnost od prepunjenja za pozitivne celobrojne a i b, tada umesto c := a + b; može da se koristi sledeći niz naredbi

if maxint - a<b then

prepunjenje := true

else

c:=a + b;

Na nivou predznanja koji učenici poseduju promenljiva se mora tretirati kao "crna kutija" u kojoj se mogu čuvati podaci, bez upuštanja u njenu binarnu reprezentaciju. Za neke jednostavne primere tražiti da opišu promenljive korišćenjem najpogodnijih tipova.

Insistirati da se učenici od samog početka navikavaju, radi bolje čitljivosti programa koje će kasnije pisati, da za imena promenljivih koja nešto znače kad god je to moguće koriste baš ta imena ili osmišljena imena, odnosno imena koja asociraju na vrstu informacije koja se u njima čuva. Takođe treba koristiti konzistentno nazubljenje formatiranje programa od dva do tri razmaka.

Pisanje jednostavnih programa

Pri objašnjavanju naredbe dodele koristiti za čitanje znaka ":=" reč "postaje". Objasniti i dodelu oblika: a := a + 1; koja može da zbuni zbog sličnosti sa matematičkom jednačinom koja nema rešenja, iako je ta opasnost manja u Pascal-u nego u C-olikim jezicima u kojima se dodelu koristi znak =. Istaći da promenljiva može čuvati samo jednu vrednost, i da svaka dodela vrednosti promenljivoj "uklanja" njen prethodni sadržaj. Za proveru razumevanja može da posluži pitalica: Šta se ispisuje izvršavanjem naredbi:

a:=o; a:=i; writeln(a,a);?

Vrlo je važno objasniti šta je neinicijalizovana promenljiva i posledice njenog korišćenja.

Pri obradi procedure read skrenuti pažnju da promenljive iz liste promenljivih procedure moraju biti usaglašene po tipu sa ulaznim konstantama koje im se dodeljuju. Ali, i da promenjivoj tipa real može biti uparena celobrojna konstanta.

Upoznajući učenike sa procedurom write istaći značaj dobro projektovanog izlaza koji treba da obezbedi da izveštaji programa budu jasni i pregledni korisniku programa. Od učenika se očekuje da znaju da napišu program koji daje izlazne izveštaje u zadatom formatu.

Voditi računa da učenici kod pisanja izlaznih izveštaja prave razliku između promenljive i stringa, tj. da li razumeju šta se ispisuje izvršavanjem:

a := 1; writeln(a); writeln('a=', a); writeln('a=', 'a');

Naredbe grananja i ponavljanja

Uvođenjem naredbi grananja i ponavljanja programi postaju teži za razumevanje šta se dešava tokom njihovog izvođenja, pa je vrlo bitno da nastavnik na uvodnim primerima osim prezentiranja programa ga i testira popunjavanjem tablice vrednosti promenljivih posle "ručnog" izvršavanja svake naredbe programa. Ovo pomaže razumevanju logike

izvršavanja programa, pa bi učenici bar kod prvih samostalno urađenih programa trebalo da obave ovakva testiranja.

Kod algoritama sumiranja (ili prebrojavanja) ukazati na posledice izostavljanja inicijalizacije promenljive za određivanje sume (broja pojavljivanja) pre ulaska u ciklus, ili što se učenicima često dešava umetanja inicijalizacije u telo ciklusa. Objasniti kako se povećava efikasnost algoritma ako se tekući sabirak u nekim algoritmima sumiranja može izračunavati korišćenjem veze sa prethodnim, umesto da se svaki put izračunava iznova (na primer: zbir geometrijske i aritmetičke progresije, faktorijela, kvadrata, itd.).

Bitno je da učenici shvate da se for ciklus koristi kada je broj ponavljanja ciklusa unapred poznat, da se repeat ciklus koristi ako broj ponavljanja ciklusa nije unapred poznat, ali se ciklus izvršava bar jednom i da se while ciklus koristi kada broj ponavljanja nije poznat, a može biti ni jednom.

Koristiti repeat ciklus za proveru ulaznih podataka slično primeru

```
repeat

writeln('Unesite broj x (-1 <= x < 1)');

read(x)

until (-1 <= x) and (x < 1);
```

Izložiti algoritam stepenovanja uzastopnim kvadriranjem i uporediti ga sa običnim stepenovanjem.

Funkcije i procedure

Koristeći funkcije i procedure (ili opštije potprograme) učenik treba da ovlada metodom za projektovanje programa "odozgo nadole", koja ima opšteobrazovni karakter, jer ne samo da olakšava rešavanje zadataka iz programiranja, već može da bude efikasan metod za rešavanje problema u drugim disciplinama, pa i u svakodnevnom životu. Nastavnik mora u početku (dok to ne postane navika učenika) insistirati da se problem rešava razbijanjem na logičke celine (ukazujući na njih), koje se realizuju pomoću funkcija i procedura. Efikasnost u radu nastavnika, čiji učenici usvoje ideje strukturiranog programiranja, biće povećana samim tim što će lakše i brže pregledati učenička rešenja i znatno uspešnije objašnjavati ideje algoritamskih rešenja.

Zbog apstraktnosti rekurzije i nedovoljnog broja časova za temeljitiju proradu ove tematske celine nastavnu materiju treba izložiti na elementarnim primerima, tako da učenik stekne predstavu o toku njihovog izvršavanja. Objasniti iterativne i rekurzivne verzije Euklidovog algoritma, stepenovanja uzastopnim kvadriranjem i izračunavanja Fibonačijevih brojeva. Istaći prednosti i mane rekurzije.

Tip niza

Istaći neophodnost uvođenja jednodimenzionalnog niza ilustrujući to problemima pri čijem rešavanju je neophodno ostvariti dva i više prolaza kroz niz (na primer, redni broj učenika čija je visina najbliža prosečnoj visini učenika u odeljenja).

Objasniti da se sortiranje niza može izvesti na više načina.

Prvi je da se u celom nizu nađe najmanji element pa stavi na početak niza, a zatim da se u nizu od drugog do poslednjeg nađe najmanji i stavi na drugo mesto itd.

Drugi je da se x[2] stavi na svoje mesto u nizu x[1], x[2]. Zatim da se x[3] stavi na svoje mesto u uređen niz x[1], x[2]. Time se dobija uređen niz x[1], x[2], x[3]. Zatim se x[4] stavi na svoje mesto u uređen niz x[1], x[2], x[3] itd. x[i+1] se postavi na svoje mesto u uređeni deo niza od x[1] do x[i] tako da se skloni u pomoćnu promenljivu pom i element x[i], x[i-1], ... pomeraju udesno dok su veći od pom.

Treći način je razmenjivati sadržaj x[i] redom sa svakim elementom čiji su indeksi od i+1 do n koji je manji od njega. Uočiti da će tada x[n] postati najveći element u delu niza od i do n. Zatim pokazati da se ponavljanjem prethodnog postupka za i od 1 do n-1 sortira niz u monotono neopadajućem poretku.

Analizirati složenost ova tri algoritma brojanjem operacija upoređivanja i dodele u zavisnosti od veličine niza.

Tip sloga

Objasniti neophodnost uvođenja sloga zbog opisivanja objekata koji se ne mogu izraziti samo prostim tipovima podataka. Naglasiti da se novouvedeni tip definiše prema algoritmu koji će se primenjivati. Na primer ako se za izračunavanje površine trougla koristi Heronov obrazac, tada tip trougla treba da sadrži tri stranice, a ako se koristi proizvod osnovice i visine tada je dovoljno da sadrži jednu stranicu i odgovarajuću visinu.

Fajlovi (datoteke) u Pascalu

Fajlove (datoteke) obraditi na nivou koji omogućava učenicima da ih koriste kao skladište podataka na jedinicama spoljne memorije.

Kod pripremanja zadataka za pismene zadatke neophodno je voditi računa da zahtevi budu primereni opštim zahtevima predmeta, kao i mogućnostima učenika. Među zadacima moraju da se pojave i elementarni zadaci, ali i zadaci srednje i veće težine. Takođe se ne sme desiti da ako učenik napravi jednu ili više sitnih sintaksnih grešaka, da mu zadatak ne bude priznat kao tačan u potpunosti, što se može postići pogodnim bodovanjem (na primer ako se na nekom mestu u kodu programa zaboravi; ili slična elementarna sintaksna greška). Kod postavljanja težih zadataka voditi računa da se ne

desi da zadatak ne uradi ni jedan ili možda samo jedan ili dva učenika. Takav zadatak nije primeren mogućnostima učenika u tom odeljenju. Ako se desi tako nešto ili u odeljenju ima više od polovine nedovoljnih ocena, obavezno ponoviti pismeni zadatak, ovaj put uz pažljivije biranje zadataka.

Računarstvo i informatika

(za IV razred prirodno-matematičkog smera i opšteg tipa gimnazije)

Četvrti razred

(1 čas nedeljno + 30 časova vežbi, 32+30 časova godišnje)

CILJEVI nastave predmeta za IV razred su:

- upoznavanje sa programima zasnovanim na prozorima;

- razvijanje sposobnosti pisanja programa vođenih događajima.

ZADACI nastave predmeta za IV razred su:

- upoznavanje i praktično korišćenje programskog okruženja Delphi za rešavanja problema na računaru;

- upoznavanje i ovladavanje osnovnim radnjama nad bazama podataka.

SADRŽAJ PROGRAMA

1. Programi zasnovani na prozorima (2)

Osnovne karakteristike programa zasnovanih na prozorima. Elementi grafičke korisničke površi (Graphical User Interface). Programi rukovođeni događajima (događaji, izvori događaja i rukovaoci događajima). Problemi koje rešava Delphi.

2. Uvod u razvojno okruženje Delphi (8)

Početak rada i upravljanje Delphi-jem. Prazan projekat. Čuvanje i otvaranje projekta. Obrazac i podešavanje njegovih svojstava. Dodavanje komponenata obrascu. Komponenta u žiži. Jednostavne komponente: oznaka (Label), okvir za tekst (Edit), dugme (Button) i časovnik (Timer). Svojstva komponenata i njihovo podešavanje. Događaji komponenata i rukovaoci događajima.

3. Komponente izbora i kontejnerske komponente (10)

Komponente izbora: okvir za potvrdu (CheckBox), radio-dugme (RadioButton), grupa radio-dugmadi (RadioGroup), okvir s listom (ListBox), kombinovani okvir (ComboBox). Kontejnerske komponente: okvir za grupu (GroupBox), ploča (Panel). Vizuelno grupisanje komponenata: ram (Bevel).

4. Komponente za rad s nizovima (6)

Višeredni okvir za tekst (Memo). Mreže podataka (StrigGrid). Projektovanje aplikacija korišćenjem jednodimenzionalnih i dvodimenzionalnih nizova.

5. Multimedijalne aplikacije i štampanje (8)

Platno za crtanje (Canvas). Crtanje linija i prostih figura. Štampanje crteža i teksta. Komponenta za sliku (Image). Reprodukcija zvuka i video snimaka (MediaPlayer).

6. Prozori za dijalog i izrada menija (6)

Potprogrami za prozore za dijalog (ShowMessage, MessageDlg, InputBox). Prozori za dijalog za otvaranje i zatvaranje datoteka (OpenDialog, SaveDialog) i za izbor boje (ColorDialog). Izrada menija. Komponente glavnog (MainMenu) i pomoćnog menija (PopupMenu).

7. Osnovi rada s bazama podataka (10)

Pojam baze podataka (relaciona baza, tabele, atributi, n-torke). Pojam primarnog ključa, stranog ključa i sekundarnog indeksa. Integritet baze podataka. Tipovi baza podataka (lokalne, klijent/server, distribuirane). Organizacija veze s bazama podataka. Tehnologija BDE (Borland Database Engine). Stvaranje baze podataka korišćenjem programa Database Desktop. Projektovanje aplikacije za rad s bazama podataka korišćenjem čarobnjaka.

8. Komponente za vezu s bazama podataka (12)

Komponente za vezu s tabelom baze podataka (Table, DataSource). Komponente za prikaz i menjanje podataka u bazi (DBGrid, DBText, DBEdit, DBMemo, DBImage), Filtriranje podataka. Navigacija kroz tabelu (DBNa-vigator). Obrada tabele iz programa (kretanje po tabeli - First, Last, Next, Prior, Locate, GotoNearest, brisanje zapisa - Delete, umetanje zapisa - Insert).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Pri sastavljanju programa i redosledu tematskih celina vodilo se računa o obezbeđivanju postupnosti u ostvarivanju sadržaja, kao i o psihofizičkim mogućnostima učenika ovog uzrasta.

Uz svaku tematsku celinu dat je orijentacioni broj časova za njeno ostvarivanje.

Ostvarivanje programa računarstva i informatike postiže se dobrom organizacijom nastavnog procesa, što praktično znači:

- racionalno korišćenje raspoloživog fonda časova;

- dobru organizaciju praktičnih vežbi na računaru;

- dobar izbor zadataka koji se algoritamski rešavaju.

Racionalno korišćenje časova podrazumeva dobar raspored rada. Prilikom njegove izrade voditi računa da svako polugodište ima zaokružene tematske celine.

U pogledu organizacije rada, značajno je obratiti pažnju na sledeće elemente:

- teorijska nastava se izvodi sa celim odeljenjem i, po potrebi, nastavnik praktično demonstrira upotrebu računara. Na časovima teorijske nastave učenicima treba objasniti osnovne naredbe i komande i uputiti ih kako da povezuju i primenjuju prethodno usvojena znanja i stalno podsticati učenike da povezuju poznato sa nepoznatim;

- uvežbavanje i praktičan rad izvode se u računarskoj laboratoriji, pod kontrolom nastavnika. Učenici izvode vežbe samostalno, pošto od nastavnika dobiju potrebna uputstva o načinu rada, postupcima i fazama izrade. Tokom realizacije vežbe nastavnik je dužan da pruži sva neophodna dodatna objašnjenja kao i potrebnu pomoć svakom učeniku posebno. Svaka vežba mora imati tačno utvrđen cilj i zadatak koji se saopštava učenicima;

- učenicima se, osim toga, zadaju praktični domaći radovi koje oni izvode u računarskoj laboratoriji van redovnih časova nastave.

- za izvođenje vežbi odeljenje se deli na dve grupe. Ocenjivanje učenika treba obavljati sistematski u toku školske godine. Elementi za ocenjivanje treba da budu usmene provere znanja, rezultati rada na računarskim vežbama, kao i ukupan učenikov odnos prema radu, izvršavanju planiranih obaveza i poštovanju utvrđenih rokova.

U toku ostvarivanja programa, neophodno je da nastavnik koristi Opšte didaktičko-metodičko uputstvo za ostvarivanje programa u srednjim školama, koje je sastavni deo planova i programa.

Pri realizaciji tematske celine "PROGRAMI ZASNOVANI NA PROZORIMA" objasniti razliku između klasičnih programa koji dijalog sa korisnikom vode u tekstualnom režimu rada, red po red, i savremenih programa kod kojih se komunikacija sa korisnikom obavlja u grafičkom okruženju. Istaći značaj poštovanja specifikacije koju je postavila firma Microsoft pri projektovanju grafičke korisničke površi (lakše snalaženje u programu bez obzira na proizvođača). Učenicima se mogu prikazati neki od njima poznatih programa (Word, Excel i dr.) kako bi uočili šta im je zajedničko u pogledu dizajniranja (File je uvek prvi podmeni u glavnom meniju; funkcionalno povezane komponente su

objedinjene u grupe; svaki prozor ima neku centralnu temu; stilska usaglašenost svih prozora i dr.). Posebnu pažnju obratiti na pojam događaj i na načine nastajanja događaja.

Pri realizaciji tematske celine "UVOD U RAZVOJNO OKRUŽENJE DELPHI" objasniti najvažnije komande za rukovanje Delphi okruženjem. Izloženu materiju uvežbavati na primerima sa nekoliko okvira za tekst za unos podataka, oznaka za prikaz rezultata i dugmadi za pokretanje izračunavanja. Poželjno je da se prvi primeri, dok učenici ne steknu osnovne navike za rad u razvojnom okruženju Delphi, demonstriraju metodom "korak po korak" tako da učenici mogu detaljno da isprate sve etape u izradi aplikacije. Rukovaoci događajima za dugmad treba da budu jednostavne linijske strukture, jer pri realizaciji ove tematske celine nije akcenat na izradi logički složenih aplikacija. Nastavnik bi trebalo da insistira da se datotekama i objektima (umesto od Delphija ponuđenih imena) daju osmišljena imena koja bliže odslikavaju njihov tip i namenu korišćenjem Mađarske notacije, tj. zadavanje prefiksa u imenu koji ukazuje na tip datoteke ili objekta. Obavezno tražiti da se za novi projekat napravi novi katalog, da zbog navika iz Pascala ne bi došli u situaciju da ne mogu da razaznaju iz kojih se datoteka sastoji neki projekat.

Pri realizaciji tematske celine "KOMPONENTE IZBORA I KONTEJNERSKE KOMPONENTE" korišćenje obrađenih komponenti uvežbavati programima sa razgranatim strukturama. Uslovi treba da se oslanjaju na stanje potvrđenosti okvira za potvrdu i radio-dugmadi. Za grupisanje logičke celine komponenata koristiti kontejnerske komponente.

Pri realizaciji tematske celine "KOMPONENTE ZA RAD S NIZOVIMA" višeredni okvir za tekst može da se koristi za unos i prikaz jednodimenzionalnih nizova: jedan red po podatku, a mreža podataka za dvodimenzionalne nizove.

Pri realizaciji tematske celine "MULTIMEDIJALNE APLIKACIJE I ŠTAMPANJE" učenicima pri izradi grafičkih aplikacija skrenuti pažnju da koordinatni sistem platna (Canvas) i svih komponenti, što je standard u Delphiju, ima kao početak gornji levi ugao. Ako im ovakva orijentacija predstavlja problem (zbog navika iz matematike), u početku im se može dati funkcija koja preračunava koordinate zadate pod pretpostavkom da je koordinatni početak donji levi ugao. Istaći značaj preslikavanja prirodnih koordinata (koji su realni brojevi) na celobrojne ekranske pri crtanju matematičkih funkcija, jer ako im se zada da nacrtaju grafik funkcije, na primer y=sin(x), skoro bez izuzetka će meri 1 u Dekartovom koordinatnom sistemu dodeliti jednu tačku (piksel) na ekranu i tako umesto sinusoide dobiti pravu. Takođe, skrenuti pažnju na neophodnost menjanja razmere pri štampanju grafičkih elemenata zbog različitih rezolucija ekrana i štampača (lik koji na ekranu ima normalne dimenzije, na hartiji može izgledati minijaturno).

Pri realizaciji tematske celine "PROZORI ZA DIJALOG I IZRADA MENIJA" istaći razliku između uslovljenih (modal) i neuslovljenih (modeless) prozora za dijalog. Na jednostavnom primeru izložiti kako mogu samostalno napraviti prozore za dijalog. Pri tom ukazati na značaj svojstva Modal Result dugmadi koje preuzima prozor i na osnovu njega preduzima odgovarajuće akcije.

Pri realizaciji tematske celine "OSNOVI RADA S BAZAMA PODATKA" potrebno je izložiti teorijske osnove rada sa bazama podataka. Kao ilustracija izloženog materijala može da se napravi jednostavna baza podataka od par tabela korišćenjem Borland Database Engine.

Pri realizaciji tematske celine "KOMPONENTE ZA VEZU S BAZAMA PODATAKA" skrenuti pažnju na razliku između tabela (Table) baze podataka koje su fizički smeštene na disku i skupa podataka (DataSet) koji omogućava pristup podacima tabela. Istaći da se skup podataka ne može poistovećivati sa tabelom, jer on predstavlja skup slogova formiranih od podataka jedne ili više tabela. Ukazati na grešku koju početnici često prave: zaboravljaju da zatvore skup podataka (Table1.Close) pre nego što pristupe izmeni svojstava DatabaseName i TableName). Učenicima mora biti potpuno razjašnjeno koji su to režimi u kojima se može nalaziti baza podataka (dsInactive, dsBrowse, dsEdit, dsInsert) i njihova svojstva. U protivnom, biće prijavljena greška, na primer, pri pokušaju izmene sloga a da prethodno skup podataka metodom Edit nije doveden u stanje dsEdit. Učenicima skrenuti pažnju da pri pristupu polju tabele moraju voditi računa o njegovom tipu, da se ne bi desilo da se zbog pokušaja pristupa polju tipa string korišćenjem svojstva AsFloat prijavi greška. Pošto učenici obično komponentu DataSource smatraju suvišnom, prirodno postavljaju i pitanje zašto se vizuelne komponente ne bi mogle direktno povezati sa skupom podataka, treba im navesti neke primere prednosti upotrebe ove komponente. Kako ona predstavlja ventil koji vizuelnim komponentama omogućava ili blokira pristup podacima (korišćenjem svojstva Enabled), korisna je kada zbog nekog izračunavanja nad podacima treba privremeno raskinuti vezu da bi se ubrzalo izračunavanje. Ili, ako vizuelne komponente treba da "vuku" podatke iz neke druge baze iste šeme podataka (prelazak sa jednokorisničke na višekorisničku aplikaciju koja treba da radi na mreži) dovoljno je samo preusmeriti svojstvo DataSet komponente DataSource, umesto da se to radi za svaku vizuelnu komponentu posebno.

Računarstvo i informatika

(za IV razred društveno-jezičkog smera gimnazije)

Četvrti razred

(1 čas nedeljno + 30 časova vežbanja, 32+30 časova godišnje)

Ciljevi predmeta su:

- upoznavanje sa principima korišćenja i kreiranja baza podataka;

- ovladavanje tehnikama nalaženja podataka u bazama podataka;

- osposobljavanje učenika za izradu sopstvenih prezentacija pomoću računara i na internetu;

- osposobljavanje učenika za izradu prezentacija vezanih za maturske radove.

Zadaci predmeta su:

- upoznavanje i rad sa bazama podataka;

- izrada prezentacija pomoću računara korišćenjem odgovarajućeg softvera;

- ovladavanje naprednim tehnikama obrade teksta;

- kreiranje prezentacija na internetu.

SADRŽAJ PROGRAMA

I. BAZE PODATAKA (34)

1. Osnovi baza podataka (6)

Pojam baze podataka (BP). Sistemi za upravljanje bazama podataka. Informacioni sistemi. Veza BP i informacionih sistema. Modeli BP. Relacione BP. Osnovni pojmovi relacionih BP (model, entitet, domen, atribut, relacija i dr.). Pojam ključa BP. Šema relacione BP.

2. Korišćenje baza podataka (4)

Upoznavanje konkretnog sistema za upravljanje BP. Korišćenje unapred kreiranih BP. Planiranje jednostavnih BP. Korišćenje šablona za kreiranje jednostavnih BP.

3. Rad s tabelama (4)

Kreiranje tabela (sa i bez čarobnjaka). Izbor tipa podataka. Postavljanje primarnog ključa. Unošenje podataka u tabelu. Izmena (uređenje) polja i slogova u tabeli. Formatiranje podataka u tabeli.

4. Relacije između tabela (4)

Pojam relacije. Kreiranje relacija između tabela. Opis referencijalnog integriteta. Izmene relacija između tabela.

5. Forme (obrasci) (4)

Kreiranje formi (obrazaca) sa i bez čarobnjaka. Unos podataka pomoću formi (obrazaca). Dodavanje specijalnih kontrola formi (list-boksovi, kombo-boksovi, komandna dugmad i dr.). Kreiranje multi-tabelarnih formi.

6. Pretraživanje i sortiranje (4)

Traženje informacija u tabeli. Sortiranje, filtriranje i indeksiranje.

7. Upiti (4)

Kreiranje upita (sa i bez čarobnjaka). Pregled rezultata upita. Kreiranje multi-tabelarnih upita.

8. Izveštaji (4)

Kreiranje izveštaja (sa i bez čarobnjaka). Pregled izveštaja. Postavljanje kontrola i izračunavanja u izveštajima. Kreiranje multi-tabelarnih izveštaja.

II. NAPREDNO KORIŠĆENJE PROGRAMA ZA OBRADU TEKSTA (8)

Opšti principi vizuelnog formatiranja dokumenata. Automatsko formatiranje i rad sa stilovima. Stranične oznake, brojevi strana i fusnote. Izrada sadržaja. Reference i indeksi.

Radionice dokumenata (poslovne biografije, pisma zapisnici, trolist brošure i dr.)

III. IZRADA PREZENTACIJA (8)

Proširivanje znanja o izradi prezentacija. Principi na kojima se zasniva kreiranje dobrih slajd prezentacija pomoću računara. Priprema prezentacije maturskog rada.

IV. PREZENTACIJE NA INTERNETU (12)

Struktura prezentacije na internetu. Elementi HTML-a. Upoznavanje softverskih alata za izradu prezentacija na internetu. Prezentacija maturskog rada preko interneta.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Sadržaj programa predmeta Informatika i računarstvo za četvrti razred društveno-jezičkog smera je koncipiran tako da akcenat bude na praktičnoj primeni računara. I pored toga što su u programu izdvojene četiri celine, mogu se uočiti dve glavne oblasti zastupljene u programu - to su baze podataka i izrada prezentacija. Reč je o vrlo aktuelnim oblastima računarstva čije poznavanje je potrebno za uspešno snalaženje i komunikaciju u savremenom svetu.

Pored svake od četiri tematske celine naveden je okvirni fond časova (kod prve celine, koja je najobimnija, naveden je okvirni fond časova i kod svake potceline).

I pored praktične orijentisanosti predmeta, potrebna su i određena teorijska znanja za uspešno primenu u praksi. Stoga je program predmeta zasnovan tako da postoje dva aspekta nastave:

- teorijski i

- praktični.

Terijska nastava bi se izvodila u učionici sa celim odeljenjem. Prema potrebi, u toku izvođenja ove nastave, nastavnik može koristiti računar (video-projektor) za demonstraciju mogućnosti korišćenog softvera.

Praktični deo nastave treba da se izvodi u računarskoj laboratoriji. Prilikom izvođenja ove nastave učenike jednog odeljenja treba podeliti u dve približno jednake grupe tako da svaki učenik ima mogućnost da radi na računaru. Za vreme izvođenja praktične nastave, učenici bi uvežbavali korišćenje raspoloživih softverskih alata za rad sa bazama podataka, odnosno za pravljenje prezentacija. U isto vreme, vežbali bi zadatke koje su dobili na teorijskim časovima ili, neposredno, za vreme praktične nastave. Pored toga poželjno je da svaki učenik uradi po jedan projekat iz dve glavne oblasti zastupljene u programu. U okviru prvog projekta učenici bi trebalo da kreiraju baze podataka koje se odnose na problematiku iz svakodnevnog života (telefonski imenik, katalog knjiga, katalog CD-ova, računarski herbarijum i dr.). Drugi projekat bi se odnosio na neku prezentaciju. Učenik može da napravi ličnu prezentaciju na internetu ili prezentaciju svog maturskog rada. Naravno, mogu se praviti i razne druge prezentacije, ali izradu prezentacije iz drugih oblasti treba da odobri predmetni nastavnik. Projekti se, po pravilu, rade u školskoj laboratoriji za vreme praktičnih vežbi ili van redovnih časova. Za uvežbavanje gradiva učenici dobijaju domaće zadatke, koje rade kod kuće (ako imaju mogućnosti). Učenicima, koji nemaju računare kod kuće, treba omogućiti izradu domaćih zadataka u školi. U formiranju konačne ocene učenika, pored ocena sa pismenih zadataka i testova, treba da učestvuje i ocena praktičnog rada učenika.

U programu nije napravljena striktna podela između časova teorijske nastave i vežbi. Međutim, približno isti fond časova (u toku školske godine) je posvećen kako teorijskoj nastavi tako i vežbama. U zavisnosti od raspoloživih resursa škole, prepušta se nastavnicima predmeta da organizuju izvođenje nastave u učionici, odnosno, laboratoriji. To praktično znači da pojedine nastavne jedinice (koje zahtevaju intenzivan praktični rad) mogu da se u potpunosti ostvaruju u laboratoriji, dok neke druge (teorijski orijentisane) mogu u celosti da se ostvaruju u učionici.

U delu programa koji se odnosi na baze podataka izdvojeno je osam potcelina. Prva je nazvana *Osnovi baza podataka* i ona je, pretežno, teorijskog karaktera. Ovde učenici treba da se upoznaju sa pojmom informacionog sistema i bitnim pojmovima vezanim za baze podataka (BP). Uspešno savladavanje ove potceline je veoma važno za razumevanje koncepta BP. Ovde posebnu pažnju treba pokloniti modelima podataka, a detaljno se zadržati na relacionim BP. Pojmovi kao što su: šema, podšema, primarni ključ, strani ključ itd. takođe treba da budu objašnjeni u ovom delu.

Druga potcelina je nazvana *Korišćenje baza podataka*. Ovo je praktično orijentisana potcelina. Ovde učenici treba da se upoznaju sa nekim konkretnim sistemom za upravljanje bazama podataka (SUBP) kao što su: ACCESS, MySQL, SQL-server i dr. U okviru toga pogodno je da se upoznaju sa korišćenjem nekih BP koje su unapred formirane.

Treća potcelina nazvana je *Rad sa tabelama*. U okviru ove podceline treba objasniti pojam tabele i njegov značaj za relacione BP. Posebno se treba zadržati na razlici između strukture tabele (šeme) i podataka u tabeli. Koristeći konkretan SUBP učenici treba da kreiraju nekoliko tabela i, po mogućnosti, da formatiraju podatke u njima.

Za povezivanje dve ili više tabela bitan je pojam relacije. Četvrta potcelina, nazvana *Relacije između tabela* odnosi se na ovu problematiku. Ovde treba objasniti veze tipa: jedan prema jedan, jedan prema više i dr. Takođe, treba objasniti da se ne mogu ažurirati podaci u jednoj tabeli ako se time narušava relacija između te i drugih tabela (referencijani integritet).

Potcelina nazvana *Forme (obrasci)* odnosi se na pregledan unos i prikaz podataka po slogovima. Forme se mogu formirati na razne načine, a relativno jednostavan način je da se za te svrhe koristi čarobnjak (ako SUBP to omogućava). Međutim, ako se forme kreiraju bez pomoći čarobnjaka, za to je potrebna i određena programerska (dizajnerska) veština, kao i poznavanje nekih komponenti karakterističnih za vizuelne aplikacije. Ovde je poželjno upoznati učenike sa načinom korišćenja nekih komponenti, ali bez zalaženja u detaljna razmatranja.

Šesta potcelina je nazvana *Pretraživanje i sortiranje* i ona se, uglavnom, odnosi na rad sa jednom tabelom. Većina SUBP pruža razne mogućnosti za sortiranje i uređenje podataka. Na konkretnim primerima treba pokazati kako se vrši indeksiranje kolona za brže nalaženje podataka.

Za svaku BP veoma je bitna mogućnost uspešnog nalaženja željenih podataka. Podaci se pronalaze postavljanjem upita.

U sedmoj potcelini (nazvanoj *Upiti*) treba objasniti pojam upita i način kreiranja upita. Kod pojedinih SUBP upiti se jednostavno mogu kreirati korišćenjem čarobnjaka. I ako postoji ova mogućnost, treba se zadržati na kreiranju upita bez korišćenja čarobnjaka. Ovde treba objasniti SQL i kako se formiraju upiti pomoću SQL-a.

Poslednja potcelina (u okviru BP) odnosi se na *Izveštaje*. Ovde treba objasniti šta je izveštaj i na konkretnim primerima pokazati kako se formiraju izveštaji. Jednostavnije je kreiranje izveštaja pomoću čarobnjaka (ako SUBP to omogućava), ali ovde treba pokazati kako se mogu formirati izveštaji iz više tabela korišćenjem upita. Izgled izveštaja je dosta važan pa određenu pažnju treba pokloniti i formatiranju podataka u izveštaju.

Izrada prezentacija je deo koji bi učenika trebalo da uvede u prezentovanje sopstvenog rada na razne načine - pismeno, kao podršku izlaganja (predavanja) i kao prezentaciju na internetu. Preporuka je da tema ovog projekta bude tema maturskog rada učenika.

Ovaj deo programa sastoji se iz tri potceline. Prva je nazvana *Napredno korišćenje programa za obradu teksta*. Kako su učenici već savladali osnove tekst procesora ovaj deo programa namenjen je upoznavanju sa dodatnim mogućnostima tekst procesora u izradi projekta (maturskog rada). Posebnu pažnju obratiti na opšte principe vizuelnog

formatiranja dokumenata u kome bi učenici na već gotovom primerku dokumenta mogli da se upoznaju sa vrstama prikaza u kojima se vide poglavlja, naslovi, podnaslovi i dr. Nakon izrade plana maturskog rada preći na upoznavanje automatskog formatiranja i rada sa stilovima. Unošenje samog teksta maturskog rada učenici mogu odraditi kod kuće a onim učenicima koji nemaju mogućnosti da to odrade van škole trebalo bi omogućiti pristup računarskoj laboratoriji van redovnih časova ako je to moguće. Unošenjem straničnih oznaka, brojeva strana, fusnota kao izradom sadržaja, referenci i indeksa maturski rad bi bio završen. U ovoj celini obratiti pažnju na radionicu dokumenta s posebnim osvrtom na izradu poslovne biografije.

Druga potcelina *Izrada prezentacija* obuhvata izradu prezentacije maturskog rada. Naročito je važno da učenici prihvate principe na kojima se zasniva kreiranje dobrih prezentacija.

Treća potcelina *Prezentacija na internetu* odnosi se na upoznavanje učenika sa HTML-om i nekim od softverskih alata za izradu prezentacije. Preporuka je da se nastavi rad s alatom koji je korišćen u drugom razredu i da se u konkretnoj izradi sopstvene prezentacije maturskog rada obnove i prošire već stečena znanja. Naročitu pažnju obratiti na strukturu prezentacije na internetu.

Košarka

SADRŽAJI PROGRAMA

II godina učenja

(3 časa nedeljno, 105 časova godišnje)**

Odbrana (30 časova)

Stavovi i kretanja. Odbrana igrača sa loptom. Odbrana igrača bez lopte. Odbrambene aktivnosti.

Napad (75 časova)

Kontrola i dodavanja. Dribling. Fintiranje. Prodori. Šutiranje. Demarkiranje. Individualna taktika. Saradnja dva igrača u napadu. Napadačke aktivnosti. Kontranapadi. Pozicioni napadi.

III godina učenja

(3 časa nedeljno, 108 časova godišnje)**

Odbrana (56 časova)

Odbrambena kretanja. Odbrana na igraču sa loptom. Odbrana na igraču bez lopte. Grupna odbrana. Kolektivna odbrana. Odbrana od kontranapada.

Napad (52 časa)

Dodavanje. Dribling. Prodor. Demarkiranje. Šutiranje. Saradnja dva igrača u napadu. Kontranapad.

IV godina učenja

(3 časa nedeljno, 96 časova godišnje)**

Odbrana (41 čas)

Odbrambena kretanja. Odbrana na igraču sa loptom i bez lopte. Grupna odbrana. Kolektivna odbrana. Odbrana od kontranapada.

Napad (55 časova)

Pivotiranje. Fintiranje. Šutiranje. Demarkiranje. Individualna taktika. Saradnja dva igrača u napadu. Kontranapad. Košarkaška igra.

NAČIN ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA (UPUTSTVO)

Na svim časovima nastave učenici treba da stiču opšte košarkaško vaspitanje i obrazovanje, a kroz svakodnevnu intenzivnu trenažnu aktivnost - specifično košarkaško takmičarsko znanje i umeće.

Kroz svakodnevni sportsko-trenažni rad u školi (ili klubovima) specifičnim programskim sadržajima treba stimulisati:

- razvijanje osnovnih elemenata energetsko-motoričke pripreme karakteristične za ovaj uzrast kao i drugih elemenata motorne umešnosti;

- preventivno-kompenzacijski rad u smislu sprečavanja i otklanjanja potencijalnih telesnih deformaliteta;

- osposobljavanje učenika za samostalni i individualni rad;

- kroz sportsko-tehničko obrazovanje staviti poseban akcenat na učenje i usavršavanje osnova tehnike, individualne, grupne i ekipne taktike u napadu i odbrani.

Za praćenje sportsko-tehničkih dostignuća treba da posluže minimalni obrazovni zahtevi na osnovu kojih, nakon provere motornog znanja, treba vrednovati postignuti rezultat.

Rezultati provera treba da posluže trenerima i sportskim pedagozima kao osnova za programiranje rada u narednom periodu, posebno za individualni pristup i određivanje zadataka za svakog ili grupu učenika.

Vrednovanje rezultata rada učenika treba da se vrši na osnovu:

- fizičke sposobnosti učenika;

- sportsko-tehničkih dostignuća.

Pri ocenjivanju fizičkih sposobnosti učenika treba uzeti u obzir pojedinačni nivo fizičkih sposobnosti ostvaren u toku školske godine, a prema individualnim mogućnostima.

U ostvarivanju celokupne programske aktivnosti i sadržaja preporučuje se angažovanje najistaknutijih košarkaških stručnjaka (različitih profila) i trenera - specijalista za rad sa mlađim košarkašima.

Osnove sportskog novinarstva

Cilj i zadaci:

Cilj nastave predmeta Osnove sportskog novinarstva je da učenici savladaju osnovne elemente komunikacije sporta sa okruženjem, kako u sociološkom, tako i u društvenom i ekonomskom smislu.

Zadaci nastave predmeta Osnove sportskog novinarstva su da se:

- učenici upoznaju sa najvažnijim odnosima između sportskih organizacija, sportskih asocijacija i federacija sa jedne, kao i medija sa druge strane;

- učenicima približi način korelacije sporta i medija;

- učenici upoznaju sa specifičnostima odnosa sporta i različitih medija (štampa, radio, televizija, internet i sredstva komunikacije poslednje generacije);

- učenici upoznaju sa osnovnim procesima koji utiču na porast značaja medija u procesu razvoja i komercijalizacije svetskog sporta;

- učenicima približe oblici novinarskog izražavanja koji su karakteristični u medijskom pokrivanju sporta;

- učenicima predstavi profil sportskog novinara, kao i organizacija redakcije u kojoj on izvršava postavljene zadatke.

SADRŽAJI PROGRAMA

(1 čas nedeljno, 36 godišnje)**

Sport i sredstva masovne komunikacije (3)

Definisanje termina. Karakteristike sredstava masovne komunikacije. Vrste sredstava masovne komunikacije. Načini uticaja sredstava masovne komunikacije na sport. Vertikalne integracije u sportu. Vrste vertikalnih integracija u sportu. Budućnost odnosa sporta i sredstava masovne komunikacije.

Razvoj sportskog novinarstva (4)

Istorija novinarstva i sredstava masovne komunikacije. Etape u razvoju novinarstva. Definicija sportskog novinarstva. Faktori razvoja sportskog novinarstva. Sportsko novinarstvo u našoj zemlji. Edukacija novinara. Profesionalne organizacije sportskih novinara.

Tipologija medija u sportu (4)

Proces komunikacije u industriji sporta. Elementi procesa komunikacije. Vrste komunikacionih kanala u sportu.

Sport i štampa (5)

Definicija štampe. Kriterijumi podele štampe. Sport u štampanim medijima. Sport u dnevnim novinama. Sport u periodičnoj štampi. Specijalizovana sportska štampa. Listovi sportskih društava. Sportska fotografija.

Sport i radio (3)

Radio kao sredstvo masovne komunikacije. Prednosti radija kao sredstva masovne komunikacije. Nedostaci radija kao sredstva masovne komunikacije. Ograničenja radija kao sredstva masovne komunikacije. Prednosti kablovskog radija. Sport na radiju. Direktni radio prenosi. Ekskluzivna prava prenosa sportskih događaja. Sport na radiju kod nas.

Sport i televizija (5)

Uticaj televizije na razvoj svetskog sporta. Uticaj televizije na komercijalizaciju sporta. Specifičnosti sporta kao dela televizijskog programa. Ekskluzivna prava prenosa sportskih događaja. Sportski program na televiziji. Vrste sportskog programa na televiziji. Sport - televizija - globalizacija. Satelitska televizija. Oblici saradnje sporta i televizije. Sportska kablovska televizijska mreža - ESPN. Razlike sportskog televizijskog programa između Evrope i SAD.

Sport i internet (4)

Internet - sredstvo masovne komunikacije poslednje generacije. Istorija interneta kao medija. Prednosti interneta kao sredstva masovne komunikacije. Način korišćenja interneta od strane novinara. Odnos interneta sa drugim medijima. Sport kao jedan od internet sadržaja. Sportski sadržaj na internetu. Internet i ostala komunikaciona sredstva poslednje generacije. Fenomen sportskog klađenja na internetu.

Oblici novinarskog izražavanja (5)

Definicija novinarskih žanrova. Faktografski žanrovi. Beletrizovani žanrovi. Analitički žanrovi. Opšta pravila novinarskog izveštavanja.

Sportski novinar i sportska redakcija (3)

Profil sportskog novinara. Čelična pravila informisanja. Uloga novinara u odnosu sporta i medija. Definicija sportske redakcije. Vrste sportskih redakcija. Organizacija sportskih redakcija.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Da bi se ostvario cilj nastave ovog predmeta, neophodno je u toku nastave sprovesti određene (unapred postavljene) obrazovne, vaspitne i praktične zadatke.

Imajući u vidu raspoloživi fond časova, neophodno je primeniti adekvatne metode i oblike rada koji će doprineti formiranju i učvršćivanju pojmova i razumevanju uzročno-posledičnih veza izraženih u odnosu sporta i medija, na osnovu kojih će se pojačati saznanje o njegovom društvenom položaju kao i značaju medija za njegovo normalno funkcionisanje. Takođe, u jednom delu učenici treba da budu upoznati i sa osnovnim novinarskim oblicima izražavanja, čime se oni direktno upoznaju sa načinima medijske prezentacije sporta. Sadržaje ovog predmeta treba povezivati sa sadržajima srpskog jezika uz primenu pogodnih nastavnih sredstava i što veću očiglednost i insistiranje na razumevanju osnove odnosa sporta i medija.

Način na koji je sport predstavljen u medijima je nemoguće razumeti bez upoznavanja sa oblicima novinarskog izražavanja. Oni učenicima treba da se predstave po opšte prihvaćenim kriterijumima i to kao: faktorgrafski, beletrizovani i analitički žanrovi. Takođe, učenici treba da ovladaju opštim pravilima novinarskog izražavanja. Na kraju, učenicima treba da bude predstavljen profil sportskog novinara, kao i organizacija redakcije u kojoj on obavlja svoje dnevne aktivnosti.

U toku izvođenja nastave poželjno je da se obezbede kao gosti, predavači koji su poznata imena našeg sportskog novinarstva koji će učenicima na konkretnim primerima približiti lepotu ove profesije. Preporučuje se sprovođenje ovakve aktivnosti u okviru planiranog broja časova po tematskim jedinicama.

Osnovna literatura:

1. Dr Radomir Živković, *Novinarski žanrovi - štampa, radio, televizija*, Institut za novinarstvo, 1993.

2. *Savremeno novinarstvo - vest, izveštaj, intervju, reportaža, TV scenario, članak, komentar, kritika*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 1998.

3. Prof. dr Sergije Lukač, *Trener - sportsko novinarstvo i PR*, Sportska akademija - Beograd, 1998.

4. Neda Todorović, *Interpretativno & istraživačko novinarstvo*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2002.

5. Cvjetin Milivojević, *Novinar vaš prijatelj*, izdanje autora, Beograd, 1999.

6. Dušan Đurić, *Novinarski leksikon*, Kompanija Novosti, Beograd, 2003.

7. Đovani Gocini, *Istorija novinarstva*, Clio, Beograd, 2001. godine

8. Martin Šingler, Sindi Viringa, *Radio*, Clio, Beograd, 2000.

9. Dejvid Mek Kvin, *Televizija*, medijski priručnik, Clio, Beograd, 2000.

10. Rolend Lorimer, *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 1998.

11. Endrju Bojd, *Novinarstvo u elektronskim medijima*, Clio, Beograd, 2002.

Dopunska literatura:

1. Ellis Cashmore, ... *and there was television*, Routledge, New York, 1994.

2. Garry Whannel, *Fields in vision, Television sport and cultural transformation*, Routledge, London, 1992.

3. Al Lieberman, T*he Entertainment Marketing Revolution*, Financial Times, Prentice Hall, New Jersey, 2002.

4. Miquel de Moragas Spa, Nancy K. Rivenburgh, James F. Larson, *Television in the Olympics*, John Libbey, London, 1995.

5. Bruce D. Itule/Douglas A. Anderson, *News Writing and Reporting for today's media, 5th edition*, McGraw-Hill College, Boston, 2000.

Osnove marketinga u sportu

Cilj i zadaci:

Cilj nastave predmeta Osnove marketinga u sportu je da učenici savladaju osnovne elemente komunikacije sporta sa svetskom privredom, kako u sociološkom, tako i u društveno-ekonomskom smislu.

Zadaci nastave osnova marketinga u sportu su da:

- učenike uvede u osnove marketinga;

- učenike upozna sa specifičnostima marketing miksa u sportu;

- učenike upozna sa najvažnijim odnosima na sportskom tržištu;

- učenicima približi proces komercijalizacije sporta;

- učenike upozna sa fenomenom globalizacije svetskog sporta;

- učenicima približi marketing Međunarodnog olimpijskog komiteta.

SADRŽAJI PROGRAMA

(1 čas nedeljno, 32 godišnje)**

Osnovni pojmovi marketinga (5)

Pojam, funkcije i značaj marketinga. Strategija marketinga. Marketing miks. Segmentacija tržišta.

Marketing u sportu (6)

Značaj marketinga u sportu. Sistem marketiranja sporta. Efekti sportskog marketinga. Merenje efekata sportskog marketinga. Sportsko tržište i sportski marketing - ekonomski aspekt.

Značaj medija za razvoj marketinga u sportu (2)

Razvoj medija u sportu. Veza između marketinga u sportu i medija. Uticaj medija na sport. Izbor adekvatnog medijskog miksa.

Marketing miks u sportu (7)

Proizvod u sportu. Imidž kluba. Sportska marka. Elementi cene sportskog proizvoda. Pojam distribucije. Promotivne strategije u sportu. Odnos sa javnošću (Public Relation) - PR u sportu.

Sponzorstvo u sportu (5)

Definisanje sponzorstva u sportu. Vrste sponzorstva u sportu. Razlika između sponzorstva i donatorstva. Interesi sponzora svetskog sporta. Efekti sponzorstva.

Globalizacija svetskog sporta (4)

Trendovi globalizacije svetskog sporta. Marketing u sportu i proces globalizacija svetske privrede. Interesi multinacionalnih korporacija i klubova, sportskih asocijacija.

Marketing Međunarodnog olimpijskog komiteta (3)

Razvoj Međunarodnog olimpijskog komiteta. Uticaj marketinga na razvoj i stabilnost Međunarodnog olimpijskog komiteta. Struktura marketinga Međunarodnog olimpijskog komiteta.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA (UPUTSTVO)

Da bi se ostvario cilj nastave ovog predmeta neophodno je u toku nastave sprovesti određene (unapred postavljene) obrazovne, vaspitne i praktične zadatke.

Imajući u vidu raspoloživi fond časova, neophodno je primeniti adekvatne metode i oblike rada, uz primenu pogodnih nastavnih sredstava i što veću očiglednost i insistiranje na razumevanju osnove odnosa sporta i svetske privrede.

Osnove marketinga u sportu treba da pomognu učeniku u formiranju i učvršćivanju pojmova i razumevanju uzročno-posledičnih veza izraženih u odnosu sporta i privrede, na osnovu kojih će se pojačati saznanje o njegovom društvenom položaju kao i značaju sponzorskog učešća za njegovu finansijsku stabilnost, samim tim i normalno funkcionisanje. Kroz program ovog predmeta učenici treba da se upoznaju i sa marketingom Međunarodnog olimpijskog komiteta, kao najznačajnije organizacije u hijerarhiji svetskog sporta, koji predstavlja najbolji primer aktuelnog odnosa sporta i svetske privrede.

U uvodu treba predstaviti suštinu marketinga kako bi se na lakši način objasnila njegova primena u sportu. Zato izlaganje gradiva osnova marketinga u sportu počinje osnovnim pojmovima marketinga. U ovom delu posebno su istaknute marketing strategija, segmentacija tržišta i marketing miks.

Danas, sve sportske organizacije imaju dualnost u radu koja se ogleda u:

- takmičarskom delu, čime se definiše njihova misija u društvu;

- organizacionom delu, koji obezbeđuje elemente za ispunjavanje njihove misije sa aspekta poštovanja važećih društvenih normi.

Kao veoma značajan element komunikacije, sportska organizacija definiše kanale prema široj sportskoj javnosti, kao i prema privredi koja joj, kroz sponzorska ulaganja, pomaže

da zadrži dovoljno visok takmičarski i organizacioni nivo. Iz ovih razloga marketing, kao poslovna funkcija u sportskim organizacijama, dobija na značaju. Zato je u definisanju marketinga u sportu, osim njegovog značaja u finansijskom pogledu, neophodno istaći sistem marketiranja, efekte koje on ostvaruje, načine merenja ostvarenih efekata, kao i određivanje ekonomskog aspekta funkcionisanja sportskog tržišta.

Kao značajan segment komunikacije treba objasniti značaj medija za razvoj odnosa sporta i svetske privrede. Poseban akcenat treba staviti na interese sponzora u medijskoj eksponiranosti sporta.

Objašnjenje marketing miksa predstavlja najbolji način da se adekvatno razumeju odnosi na sportskom tržištu. Pri analizi specifičnosti njegovih elemenata posebno treba obraditi odnos sa javnošću (Public Relation - PR) kao jednom od najbitnijih segmenata.

Sponzorstvo je najdominantniji vid uključivanja svetske privrede u sport i ono treba da bude obrađeno sa više aspekata. Posebno je važno obratiti pažnju na razliku između sponzorstva i donatorstva zbog koje i danas postoje određene nedoslednosti u praksi i stručnoj literaturi. Učenicima treba da bude prezentovano sponzorsko tržište u sportu, kao i interesi pojedinih njegovih članova. Efekte sponzorstva, trenutno najaktuelniji segment sportskog marketinga, je potrebno obraditi iz ugla sporta i sponzora.

Dosadašnji razvoj sporta i njegov odnos sa svetskom privredom je, najviše zahvaljujući medijima, dobio globalni karakter. Trendovi globalizacije sporta, uticaj marketinga, kao i interesi multinacionalnih kompanija sa jedne i klubova i sportskih asocijacija sa druge strane, predstavljaju osnovne poluge funkcionisanja današnjeg sportskog tržišta te ih iz tih razloga treba posebno analizirati.

Osnovna literatura:

1. Milan Tomić, *Marketing u sportu - Tržište i sportski proizvodi*, IP Astimbo, Beograd, 2001.

2. Artur Takač, *Šezdeset olimpijskih godina*, Prometej, Novi Sad, 1999.

3. Stjuart Tarner, *Sve o sponzorstvu*, Clio, Beograd, 1994.

Dodatna literatura:

1. Philip Kotler, 2000. *Marketing Management Millenium Edition*, Prentice Hall International, Inc., Upper Saddle River, USA

2. Gary Armstrong, Philip Kotler, 2000. *Marketing An Introduction, 5th Edition,* Prentice Hall International, Inc., Upper Saddle River, USA

3. Philip Kotler, Gary Armstrong, John Saunders, Veronica Wong, 1996. *Principles of Marketing*, The European Edition, Prentice Hall Europe, Glasgow, Great Britain

4. Bernard J. Mullin, Stephen Hardy, William A. Sutton, 2000. *Sport Marketing, Second Edition*, Human Kinetics Publishers, Champaign, USA

5. Brenda G. Pitts, David K. Stotlar, 1996. *Fundamentals of Sport Marketing*, Fitness Information Technology, Inc, Morgantown, USA

6. Robert K. Barney, Stephen R. Wenn, Scott G. Martyn, 2002, *Selling the Five Rings*, University of Utah Press, USA

7. Al Lieberman, 2002. *The Entertainment Marketing Revolution*, Financial Times Prentice Hall, Upper Saddle River, USA

8. Christine M. Brooks, 1994, *Sports Marketing, Competitive Business Strategies for Sports*, Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs, USA

9. Mark A McDonald, George R. Milne, *Cases in Sport Marketing*, 1999. Jones and Barlett Publishers Canada, Toronto, Canada

10. Matthew D. Shank, 1999. *Sports marketing - A strategic perspective*, Prentice Hall, Upper Saddle River, USA

11. Howard Schlossberg, 1997, *Sports Marketing*, Blackwell Publishers Inc, Malden, USA

12. Pico Iyer, 2000. *The Global Soul - Jet Lag*, Shopping Malls and the Search for Home, Alfred A Knopf, New York, USA

13. Phil Schaaf, 1995. *Sports Marketing - Its Not Just a Game Anymore*, Prometheus Books, Amherst, USA

14. Jerry Gorman & Kirk Calhoun, 1994. T*he Name of the Game - The Business of Sports*, John Wiley & Sons. Inc. New York, USA

15. David K. Stotlar, 1993. *Successful Sport Marketing*, Wm. C. Brown Communications, Inc. Dubuque, USA

16. David M. Carter, 1996. *Keeping Score - An inside look at sports marketing*, The Oasis Press/PSI Research, Grant Pass, USA

OPŠTE PEDAGOŠKO-DIDAKTIČKO UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE SADRŽAJA PROGRAMA U GIMNAZIJI

UVODNE NAPOMENE

Inovacije u programskim sadržajima nastavnih predmeta u srednjoj školi neće dovesti do suštinskih promena ukoliko se uz novu sadržinu ne obezbedi nova strategija nastave

obogaćena raznovrsnim oblicima, savremenim modelima učenja, dinamičkim metodama rada, kao i primenom savremene obrazovne tehnologije (raspoloživa AB sredstva, film, televizija, kompjuteri i dr.).

Cilj opšteg pedagoško-didaktičkog uputstva jeste da nastavniku pruži informacije (značajne za programe svih predmeta) koji će mu koristiti u rešavanju didaktičko-metodičkih problema u pripremi, realizaciji i vrednovanju realizacije sadržaja nastave. No, ono nije zamena već prvi korak u detaljnijem proučavanju pedagoške literature.

U postavljanju strukture Uputstva stavljen je naglasak na dva zadatka: prvi, da se da sažet i potpun prikaz uzrasnih karakteristika učenika srednje škole do kojih bi nastavnici došli tek preko obimnijeg traganja u literaturi i drugi, da se da pregled oblika, metoda i sredstava rada koji su u primeni u različitim situacijama i fazama nastavnog procesa. Ukratko su prikazani oblici organizacije koji se često označavaju kao inovativna nastava (individualizovana, programirana, problemska nastava, učenje otkrićem). To su već od ranije poznati oblici rada koji treba u praksi škola i nastavnika, da nađu više mesta. O njima ima dosta literature koju nastavnici mogu da konsultuju u okviru pripreme za ovakav rad.

Pored toga u Uputstvu se obraćaju i nastavniku daju osnovne informacije o: učenju motornih veština što je značajno za nastavu u celini a posebno praktičnu nastavu; pripremajući za neposredni rad sa učenicima (planiranje rada, pisana priprema, timski rad) vrednovanju rada i napredovanju učenika. Takođe se ukazuje na najnužniju literaturu iz ove oblasti.

Uspešnost vaspitno-obrazovnog rada zavisi umnogome kako je već istaknuto, od strategije nastave, odnosno raznovrsnosti korišćenja nastavnih oblika, metoda, sredstava i sistema.

Zato Uputstvo treba da podstakne nastavnike na korišćenje bogatstva nastavne tehnologije za veće aktiviranje učenika u nastavnom procesu a samim tim i ostvarivanje društvenih ciljeva i zadataka vaspitanja i obrazovanja u školi usmerenog obrazovanja. Kao sastavni deo ovog uputstva treba prihvatiti i objašnjenja koja se daju uz program svakog predmeta, a u kojima se bliže određuje primena pojedinih didaktičkih zahteva datih u ovom Uputstvu.

Pri opredeljivanju za sadržaje iznete u Uputstvu pošlo se od činjenica da uloga organizatora vaspitno-obrazovnog rada suočava nastavnika sa nužnošću da svakodnevno donosi brojne i raznovrsne odluke. Iz tih odluka proizilazi ono što se obično naziva praktični ili neposredni rad sa učenicima. Uspostavljanje ravnoteže između odluke i njihovih praktičnih konsekvenci je jedno od najpouzdanijih merila nastavnikove pedagoške stručnosti. Pri donošenju svojih pedagoških odluka nastavnik nema uvek isti stepen slobode i samostalnosti u odnosu na prilično veliki broj faktora koji određuju organizaciju i strukturu njegovog rada sa učenicima. Relativno najveći stepen samostalnosti nastavnik ima u donošenju odluka na kojim zasniva **didaktičko-metodičku organizaciju neposrednog rada sa učenicima**. Iako se i u toj oblasti

nastavnik suočava sa mnoštvom objektivnih ograničenja i prepreka na koje ne može da utiče svojim odlukama, tu ipak postoji izvestan prostor koji mu omogućava da izrazi svoje stručne sposobnosti, iskustvo i lične osobine.

Stručni kvalitet i opšta valjanost odluka kojim nastavnik oblikuje organizaciju neposrednog rada sa učenicima zavisi od toga u kojoj meri poznaje: (1) **programske ciljeve, zadatke i sadržaje** koje treba da realizuje, (2) **savremene didaktičko-metodičke modele** koji su primenjivi u datoj situaciji, i (3) **uzrasno-razvojna svojstva učenika** sa kojim radi. Najviši domet pedagoške stručnosti nastavnika ogleda se u sposobnosti da uspostavi funkcionalnu vezu između programskih zahteva, odabrane organizacije rada i uzrasno-razvojnih kapaciteta učenika.

Uobičajeno je da se na stručnost nastavnika gleda u prvom redu kroz prizmu poznavanja "gradiva" koje predaje. U normativnom pogledu je taj zahtev najpreciznije definisan: za svaku oblast vaspitno-obrazovnog rada propisana je vrsta i stepen stručne spreme koju nastavnik mora da poseduje. Didaktičko-metodička stručnost se uglavnom podrazumeva, tokom prakse se retko i uzgred proverava i procenjuje. Poznavanje uzrasno-razvojnih svojstava učenika je u celosti privatna stvar nastavnika, pogotovo ukoliko u toku stručnog školovanja nije došao u dodir sa pedagoškim i psihološkim disciplinama. U praksi je potrebno da se dogodi eksces velikih razmera, u nekim sredinama i da se više puta ponovi, da bi se o tom aspektu stručnosti uopšte govorilo. Upravo to vrednosno potiskivanje didaktičkog i psihološkog aspekta u sklopu ukupne pedagoške stručnosti nastavnika, dovodi do toga da se vaspitno-obrazovni rad uveliko svodi na obradu "programskih sadržaja". Treba imati u vidu da su nastavnici, odlukama koje su donesene u društvenom i stručnom okruženju škole (npr. odluke o strukturi i obimu programa, fonda časova, broju učenika u odeljenju, udžbenicima, opremljenosti i ukupnom materijalnom položaju škole, sistemu praćenja, izveštavanja i vrednovanja rada i sl.), objektivno stavljeni u situaciji da se prvenstveno usredsređuju na to da obrade programske sadržaje i da obavežu učenike da te sadržaje "usvoje", a didaktički i psihološki kvaliteti tako organizovanog rada su u drugom planu.

Sadržaji koji u ovom uputstvu dalje slede, kako je već istaknuto, na jednom mestu daju prikaz didaktičkog i psihološkog aspekta nastave i ukazuju na neophodnost povezivanja programskih sadržaja, didaktičko-metodičke organizacije i svojstava učenika u nastavnom radu.

OSNOVNA PSIHOLOŠKO-PEDAGOŠKA PITANJA

UZRASNO-RAZVOJNE KARAKTERISTIKE UČENIKA SREDNJE ŠKOLE

U ovom poglavlju su prikazana najznačajnija uzrasno-razvojna svojstva učenika srednje škole. S obzirom da su osobine učenika objektivna okolnost od koje zavisi ostvarivanje zahteva i očekivanja koja čine ulogu nastavnika, očigledno je da su to momenti koje nastavnik mora imati u vidu pri donošenju odluka o organizaciji neposrednog rada sa učenicima. Nepoznavanje ili zanemarivanje uzrasno-razvojnih specifičnosti i potreba učenika neizbežno stvara raskorak između pedagoških namera i ishoda pedagoške prakse,

između očekivanog i stvarnog angažovanja i ponašanja učenika u nastavi i ostalim oblicima rada u školi i u vezi sa školom. Ukoliko se dobro poznaju i jasno uviđaju njihove pedagoške implikacije, uzrasne i razvojne karakteristike učenika prestaju da budu "otežavajuća" okolnost praktičnog pedagoškog rada i postaju veoma moćan i značajan oslonac dinamičkog i produktivnog vaspitno-obrazovnog delovanja.

U daljem izlaganju biće reči o sledećim pitanjima:

1) u čemu se ogleda **principijelna promena u dinamici razvoja u adolescentskom periodu,**

2) kako se manifestuju problemi u nekim **osnovnim odnosima adolescenata i njihove socijalne sredine,**

3) koje je glavno obeležje **fizičkog razvoja** u periodu adolescencije,

4) šta novo donosi **intelektualni razvoj** u periodu srednje škole, i

5) koja su glavna **psihološko-socijalna obeležja** adolescentskog uzrasta.

Razmatranje svakog od navedenih pitanja ima zadatak da ukaže na značaj uzrasno-razvojnih svojstava učenika srednje škole za njihovo motivisano i uspešno angažovanje u nastavi i drugim oblicima vaspitno-obrazovnog rada.

I

U srednju školu učenici dolaze sa 14/15 godina, a srednjoškolsko obrazovanje završavaju sa 18/19 godina. To je uzrasni period koji se podudara sa trajanjem **srednje adolescencije**. (**Rana adolescencija** traje od 11/12 do 14/15 godine i uključuje fazu puberteta; **pozna adolescencija**, koja se često identifikuje kao rana zrelost, traje od 19/20 do 24/25 godine.)

S obzirom na znatne individualne, polne i socio-kulturne razlike u brzini razvoja i značaju koji se pridaje razvojnim promenama, u I razredu srednje škole mogu se naći učenici koji su u fazi rane adolescencije, tj. u prvim mesecima postpubertetskog perioda, dok u završnim razredima jedan broj učenika već pokazuje osobine tipične za poznu adolescenciju ili ranu zrelost. Dakle, na srednjoškolskom uzrastu ispoljavaju se sve osobine karakteristične za adolescentski razvojni period ili za doba mladosti. Individualne razlike u razvojnim potencijalima, brzini njihovog ostvarivanja i stepenu dostignute zrelosti su takođe deo objektivnih okolnosti pedagoškog rada i otuda relevantan faktor u procesu pedagoškog odlučivanja.

U osnovi razvojnih promena su procesi sazrevanja i učenja. Onaj aspekt individualnog razvoja koji je prvenstveno pod uticajem bioloških činilaca nazivamo **sazrevanjem**, a onaj na koji presudno utiču sredinski činioci nazivamo **učenjem**. Poseban, u odnosu na biološke i sredinske činioce relativno autonoman skup činilaca koji deluju i na proces

sazrevanja i na proces učenja je lična **aktivnost jedinke**. Aktivnost pojedinca, naročito ona koja je izraz njegovog svesnog angažovanja, je neposredni uslov ostvarivanja razvojnih mogućnosti i osnova javljanja složenih, integrativnih razvojnih promena.

Sazrevanje i učenje su međusobno tesno povezani, te se ni jedna razvojna promena ne može isključivo ili bez ostatka pripisati samo jednom od ta dva procesa. Pod dejstvom bioloških razvojnih činilaca jedinka postepeno "dozreva" za pojedine aktivnosti (npr. za hodanje, baratanje predmetima, govor i saobraćanje, jednostavne i složene misaone operacije, sistematsko usvajanje određenih znanja i umenja, polno-reproduktivnu funkciju, profesionalno i društveno angažovanje itd.) ali svaka od tih aktivnosti kao specifično ljudski oblik ponašanja i doživljavanja, jedinka uči, usvaja i razvija pod uticajem više ili manje razrađenog sistema sredinskih podsticaja, zahteva, ograničenja i prinuda i, konačno, putem sopstvenog spontanog ili namernog angažovanja. Sredinski činioci (svojom gustinom, podsticajnim kvalitetima i snagom) i lična aktivnost (svojom širinom, raznovrsnošću i kontinuitetom) značajno deluju i u najranijim fazama individualnog razvoja, međutim, sa odmicanjem razvoja njihov relativni značaj raste, da i posle dostizanja organske zrelosti ostali glavni pokretači daljeg razvoja, svakog značajnijeg napredovanja i socijalno-psihološkog sazrevanja jedinke. Taj prelazni i za krajnje razvojne domete presudni momenat u razvojnoj dinamici dešava se upravo u periodu srednje adolescencije.

Za adolescenta se može reći da se prvenstveno razvija kao socijalni akter. To znači da u odnosima sa drugim osobama nastoji da stekne samostalnost, da od ostalih bude prihvaćen kao ravnopravni sagovornik. Iako su porodica i škola i dalje glavni okvir socijalnog života adolescenata, radijus socijalnog prostora u kojem se oni fizički a naročito simbolički kreću naglo se povećava; krug pitanja koja privlače njihovu pažnju postaje sve širi, javljaju se novi oblici neposrednog i posrednog sticanja socijalnih iskustava. Usled toga **situacije socijalnog učenja** postaju ne samo raznovrsnije i brojnije nego i znatno složenije u pogledu sadržaja koje uključuju, aktivnosti koje zahtevaju i/ili izazivaju i ishoda do koji dovode. Porodici i školi je sve teže da održe onaj stepen uvida u ponašanje, interesovanje i iskustva adolescenata koji su uglavnom imali na prethodnim uzrastima. Nužno dolazi do širenja socijalnih iskustava, do promena u odnosu adolescenta prema sredini u kojoj živi i svom položaju u toj sredini, i prema sebi kao osobi. Glavni izraz tih promena su sve češći i uporniji pokušaji da osvoje položaj samostalnog i ravnopravnog učesnika u međuličnim, grupnim, organizacijskim i drugim vrstama socijalnih odnosa. Tako se iz opšteg saznanja o postojanju različitih socijalnih odnosa izdvaja najtipičnije adolescentsko pitanje - pitanje lične kontrole nad uspostavljanjem odvijanjem i ishodima socijalnih odnosa u koje je uključen. Adolescent postepeno uviđa - i na praktičnoj i na pojmovnoj ravni - da samostalnost u socijalnim odnosima, pored fizičke zrelosti, podrazumeva i samostalnost u mišljenju i suđenju, emocionalnu stabilnost, poznavanje tehnika socijalnog opštenja u različitim situacijama i odgovornost za sopstvene postupke i njihove posledice.

Društveni uslovi mogu podsticati i nagrađivati težnju adolescenta za ličnim angažovanjem u sopstvenom razvoju, međutim, oni je mogu sistematski osujećivati, otvoreno ili prikriveno suzbijati. U prvom slučaju, iako kritički i reformistički orjentisani,

mladi se po pravilu zalažu za osnovne društvene vrednosti, u drugom, postaju veoma prijemčivi na "signale" koji nagoveštavaju bilo kakav put za prevazilaženje stanja osujećenosti, za osvajanje samostalnosti u sferi socijalnog ponašanja. Takvi signali mogu dolaziti iz pojedinih segmenata društva koji su i sami potisnuti ili spolja, često iz prostorno i kulturno udaljenih sredina, iz centara koji smišljeno deluju na ponašanje i svest mladih kako bi ostvarili svoje npr. ekonomske ili političke ciljeve.

II

Učestalost različitih tema vezanih za decu i omladinu, porodicu i školu, omladinske organizacije i društveni položaj mladih, a koji svakodnevno srećemo u produkciji različitih medija masovnog saobraćanja, stvara utisak da su opštepoznati mnogi pojmovi bitni za razumevanje uzrasnih specifičnosti i razvojnih potreba učenika srednje škole. Danas su široko poznati takvi termini kao što su: pubertet, adolescencija, razvojne smetnje, mladalačke krize, seksualni razvoj i odnosi polova, socijalizovano i nesocijalizovano, devijantno i kriminogeno ponašanje, sukob generacija, omladinska subkultura, dečje i omladinsko tržište i dr. Uprkos takvoj popularizaciji "omladinske tematike", čitav niz suštinskih pitanja, prelomnih razvojnih zbivanja i najznačajnijih uzrasnih svojstava sistematski se zaobilazi ili, moguće je, još uvek nije poznat ni onima koji se profesionalno bave omladinom.

U porodici je odnos prema adolescentu najčešće ambivalentan. U nekim situacijama dopušta mu se da ispolji svoju zrelost koliko može a u nekim mu se ne dopušta da izađe iz položaja deteta. Ta vrsta nedoslednosti je prirodna pojava, ali samo ako se ne protegne u nedogled, tj. ako je prolazna faza. Adolescentu je potrebno izvesno vreme da ovlada svojim novim ulogama; i njemu i roditeljima je potrebno izvesno vreme da usklade svoje uzajamne odnose.

Više iz emocionalnih nego iz intelektualnih razloga, adolescentu je teško da sebe i svoje ponašanje vidi iz perspektive svojih roditelja, da pravilno proceni njihove motive i namere. Emocionalna otvorenost i spontanost, obostrano pravo na iznošenje argumenata i tumačenja stvaraju klimu poverenja i iskrenosti, a adolescenta suočavaju sa nužnošću da pokaže svoju sposobnost uočavanja, mišljenja i zaključivanja. Ako se uspostavi takav odnos sa roditeljima, onda zaokupljenost adolescenta svojim intimnim (u stvari, uzrasno-razvojnim) problemima, teškoćama u iznalaženju odgovora na pitanja o sebi, svojoj sadašnjosti i budućnosti, stvaranjem dubokih emocionalnih veza izvan porodičnog kruga, neće biti povod da se zatvara u odnosu na roditelje, da se emocionalno udaljava od svoje porodice i svega onog što je doskora bilo njegov jedini svet.

Nepoznavanje ili ignorisanje adolescentskih preokupacija osiromašuje odnose između roditelja i dece, onemogućuje roditelje da bez pozivanja na svoj roditeljski autoritet i bez prinude iole značajnije utiču na ponašanje adolescenata. U sredinama u kojima je praktično otežano da se postigne valjan uvid u celokupno ponašanje adolescenta (npr. u većim gradovima, kad učenik putuje u školu, živi u drugom mestu i sl.) to osiromašenje ili potpuno prekidanje odnosa uzajamne iskrenosti i poverenja je redovno jedan od

simptoma u sindromu kao što su problemi prilagođavanja, sklonost devijantnom ponašanju i sl.

U školi, gde postoji koncentracija stručnjaka za vaspitno-obrazovni rad, moglo bi se očekivati da će uzrasno-razvojne potrebe i svojstva učenika predstavljati okolnost o kojoj se jasno i precizno misli i s kojom se računa u svakoj organizovanoj aktivnosti. Umesto toga, u školi češće nailazimo na razne vidove otvorenog i prikrivenog zanemarivanja razvojnih potreba i mogućnosti učenika. Od učenika se traži da se ponašaju kao da ne postoje pitanja i problemi s kojim ih suočava njihov uzrast i da svaki, pa i najnetaktičniji, gest nastavnika prihvataju kao jedinu pravu pedagogiju. Usled kontinuiranog osujećivanja razvojnih potreba u tradicionalistički organizovanoj školi, učenici su objektivno prisiljeni da njihovo zadovoljenje traže u situacijama koje su izvan pedagoške kontrole. Često je jedini kvalitet tih situacija što ne liče na školu, čime stvaraju makar i prividno osećanje slobodnog izbora i samostalnosti. U stvari, radi se o svojevrsnom pedagoškom paradoksu, jer bi samo sa promenom u odnosu nastavnika i učenika, a koja bi bila izraz novih oblika rada, mnoge intelektualne i socijalne potrebe adolescenata dobile adekvatne podsticaje i zadovoljenja u samoj školi.

U društvu je odnos prema omladini srednjoškolskog uzrasta krajnje pojednostavljen. To je uzrasna skupina koju su planeri društvenog standarda uglavnom zanemarili, prepustili sve njene potrebe porodici i školi. Retki omladinski domovi i sportski objekti još uvek se nisu u svim sredinama afirmisali kao kanal društvenog ulaganja u zdrav i produktivan način života omladine. Po svojoj infantilnosti omladinsko tržište je produžetak dečjeg tržišta, a po snazi uticaja glavni oslonac stvaranja potrošačkog i statusno-simboličkog mentaliteta. Šta se može reći o uticaju društvene stvarnosti na omladinu, ako srednjoškolac živi u uverenju da njegov socijalni status određuju marke modnih artikala, pri čemu, već i oni skromniji koštaju kao sve knjige za sve četiri godine srednje škole? Upiranje prstom u mlade zanete tuđim ideologijama i problematičnim vrednostima je pokazivanje u pogrešnom pravcu. Deca se rađaju da bi odrasla, a u šta će odrasti zavisi čemu ih uči sredina. Tu sredinu ne čine samo porodica i škola, pogotovo kada je njihova primarnost objektivno dovedena u pitanje.

Valja, međutim, imati u vidu da jedan broj stručnjaka raznih profila prirodnu i normalnu dinamiku razvoja u periodu adolescencije neopravdano i sasvim nepotrebno dramatizuje i prikazuje u tamnim i pretećim tonovima. Često se ponašanja koja su reakcija na spoljašnju situaciju ili neku razvojnu promenu definišu kao "poremećaji" i "problemi", te se bez nužne, etički, psihološki i pedagoški neophodne "zadrške" dovode u vezu sa patološki i devijantnim fenomenima. Stručni i savetodavni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima su potrebni, ali samo u kontekstu ukupnog vaspitno-obrazovnog rada u školi, a ne kao njegova supervizija, klinička ekspertiza ili čak alternativa. Ni pod kojim se uslovima rešavanje normalnih razvojnih problema i normalni vaspitno-obrazovni rad ne smeju zameniti raznim "terapijskim tretmanima". Kliničko-psihijatrijske, kriminalističke, politizovane i slične kategorizacije, etikete i metode treba ostaviti u domenima odgovarajućih službi ili ustanova. Čim se one pojave kao sredstvo mišljenja i delovanja u samoj školi, više nije reč o primarnoj preventivi, tj. o organizaciji kvalitetnog vaspitno-

obrazovnog rada, već o specijalizovanim akcijama koje nije opravdano primenjivati na celokupnu školsku populaciju.

III

U ranoj adolescenciji, koja počinje sa pubertetom, dominiraju **organske, anatomsko-fiziološke razvojne promene**. Promene u telesnom izgledu i ukupnom ponašanju nagoveštavaju da je doba detinjstva na izmaku i da, ulaskom u doba mladosti, počinje faza telesnog, psihičkog i socijalnog sazrevanja. Pojačana hormonalna aktivnost uslovljava nagli telesni rast, pojavu znakova polnog sazrevanja i sekundarnih polnih obeležja, promenu u senzibilitetu i interesovanjima devojčica i dečaka. Usled neravnomernog razvoja pojedinih delova tela, istaknutosti novih organskih funkcija, teškoća u koncentraciji pažnje i intenzivnog doživljavanja emocija, adolescent lako gubi kontrolu nad svojim ponašanjem, te saobraćanje sa fizičkom i socijalnom okolinom postaje izvor iznenađenja, unutar ličnih i međuličnih sukoba, nesporazuma. Još uvek se povremeno javljaju intervali "pravog" dečijeg ponašanja i doživljavanja, ali vremenom oni postaju sve ređi i kraći, ponekad nisu ništa drugo do pogodna "maska" za impulse koji iznenađuju i zbunjuju.

Do polaska u srednju školu kod većine učenika je završen tzv. "pubertetski period". U srednjoj adolescenciji dolazi do konsolidacije telesnog razvoja: konstitucionalni telesni sklop se stabilizuje, senzomotorna koordinacija dobija maksimalne vrednosti, unutrašnji organi postižu punu funkcionalnost i međusobnu usklađenost. Fizički i intelektualni kapaciteti se postepeno i ravnomerno povećavaju. Psihičke i psihosocijalne razvojne promene koje su u pubertetu uglavnom samo nagoveštene, do punog izražaja dolaze upravo u periodu srednje adolescencije, tj. na srednjoškolskom uzrastu.

Psihofizički razvoj u periodu srednje adolescencije pruža najveće mogućnosti za angažovanje već razvijenih senzomotornih sposobnosti u sticanju i usavršavanju različitih motornih aktivnosti, veština i navika. Pošto su te aktivnosti suštinske komponente tehničke kulture, neophodno je da se njihovom razvijanju i negovanju posveti velika pažnja.

IV

U toku srednje škole **intelektualni razvoj učenika** dostiže visok nivo. Mogućnosti saznajnog funkcionisanja adolescenata obuhvataju veoma širok raspon: od opažajno konkretnih do apstraktnoformalizovanih oblika mišljenja. Suštinu kvalitativne promene u saznajnoj aktivnosti adolescenta čini sposobnost da misli o mišljenju. Adolescent je u stanju da iz stečenih znanja, iz pojmova i simbola kojim je ovladao kao sredstvima i sadržajima mišljenja, formira nove pojmove i simbole bez neophodnog osvrtanja na faktografsku realnost, bez pozivanja na praktično iskustvo. U stvari, spontano otkriva različite oblike apstraktnog ili teorijskog mišljenja i uočava njegovu saznajnu i praktičnu nadmoćnost u odnosu na konkretno mišljenje i ograničenost svakodnevnog iskustva. Takva saznajna usmerenost, ukoliko ima makar umerenu podršku u aktivnostima koje dominiraju socijalnim učenjem i socijalnim ponašanjem, značajno utiče na sve sfere

psihosocijalnog razvoja adolescenata. Ako takva podrška nedostaje, onda se samo povećava broj mladića i devojaka čija je obdarenost u jednom momentu blesnula, a zatim se izgubila u prosečnosti.

U operisanju iskustvenim sadržajima kod adolescenata se javljaju **nove vrste intelektualnih operacija.**

Eksperimentalno mišljenje dolazi do izražaja u jednostavnim ili složenim modelima uzročno-posledičnog zaključivanja. Ono se ogleda u sposobnosti da se u razmišljanju o jednoj pojavi izdvoje svi bitni činioci i da se sistematski varira njihovo delovanje kako bi se došlo do zaključka koji činilac ili skup činilaca izaziva posmatrani ili pretpostavljeni efekat.

Kombinatorno mišljenje ispoljava se već krajem osnovnoškolskog uzrasta a ogleda se u sposobnosti sagledavanja svih mogućih kombinacija ili permutacija elemenata nekog skupa. U srednjoj školi ovaj oblik mišljenja postaje veoma izražen i predstavlja važnu komponentu opšte tendencije ka formalizaciji intelektualnih operacija.

Probabilističko mišljenje je sposobnost da se uz pomoć principa verovatnoće i primene postupaka skraćenog induktivnog zaključivanja izvode opšti ili relativno opšti zaključci o različitim prirodnim i društvenim pojavama. Ovaj oblik mišljenja se ispoljava u spontanoj težnji adolescenata da svojim iskustvima, procenama i pretpostavkama daju egzaktne oblike i precizan sadržaj. U situacijama koje traže hitan odgovor na neko važno pitanje, ili kada se ne raspolaže svim neophodnim podacima, ili kada se posmatra projekcija nekih pojava u bližoj ili daljoj budućnosti, ovaj oblik mišljenja služi kao pouzdan i ekonomičan postupak. Kod mnogih problema koji privlače pažnju adolescenata, kao i onih s kojim se sreću u nastavi, to je jedini raspoloživ način traganja za rešenjem.

Hipotetičko-deduktivno mišljenje se najpre ispoljava u vidu spontanih interpretacija uzroka i posledica različitih zbivanja koja adolescent posmatra ili u kojim učestvuje. Iskustvene činjenice su uglavnom motiv ili podsticaj za postavljanje propozicija iz kojih se zatim putem logičkih postupaka izvode hipoteze kao teorijske mogućnosti i objašnjenja date pojave ili određenog problema.

Formalno pojmovno mišljenje je sposobnost izgrađivanja složenih, hijerahijski uređenih pojmova sistema. Težnja ka integraciji stečenih saznanja je jedna od lako uočljivih karakteristika adolescenskog mišljenja o prirodnim i društvenim pojavama. Ako se pravilno usmeri, ona može postati unutrašnji motiv za formiranje pogleda na svet.

Stvaralačko mišljenje se kod većine adolescenata javlja kao prolazna ili relativno trajna kombinacija intelektualne imaginacije i navedenih svojstava adolescenskog mišljenja. Ispoljava se u umetničkim, naučnim, tehničkim i drugim saznajno orjentisanim ambicijama. Svojstvo stvaralačkog mišljenja je da ni jedan saznajni sadržaj ne posmatra kao nešto konačno i da ne uzmiče pred prazninama u znanju, pred oskudnošću informacija o pitanjima kojim se bavi. Uočene praznine se popunjavaju novim konceptima, propozicijama, uviđanjem odnosa među empirijskim podacima i hipotetskim

konstruktima. Sa razvojnog stanovišta uopšte nije važno što te "novine" do kojih dolazi adolescent po svom sadržaju nisu originalne u društveno-istorijskom smislu; bitno je da adolescent svoje intelektualne kapacitete počinje da koristi na stvaralački i produktivan način. Ukoliko se sistematski obraća pažnja na pokazatelje kreativnosti, u srednjoj školi je moguće identifikovati učenike visoke obdarenosti za pojedine oblasti rada i njihovo dodatno obrazovanje usmeriti u tom pravcu.

Navedeni oblici mišljenja, po prirodi razvojne dinamike, trebalo bi da dominiraju u savladavanju programskih zadataka i sadržaja u srednjoj školi. Da bismo to zaista i postigli, nužno je uzeti u obzir sledeće momente. **Prvo**, nove intelektualne operacije javljaju se najpre u nerazvijenoj formi kao spontan odgovor na problemske situacije bilo kojeg porekla. Tako npr. sasvim uzgredno zapažanje kontura objekata u sumrak ili snažan doživljaj rastanka sa voljenom osobom, ili na izgled mirno i rutinsko čitanje nekog teksta sa filozofskim, religijskim, političkim ili naučnim sadržajem mogu podstaći adolescenta da formira niz novih pojmova, razvije principe njihovog međusobnog povezivanja i na nov način organizuje i strukturiše iskustvene sadržaje. Da li će se i u kojoj meri će se iz tih nerazvijenih i spontanih operacija izgraditi novi oblici mišljenja i strukturisati nova intelektualna sposobnost, ne zavisi samo od adolescenta nego i od učestalosti i kvaliteta problemskih situacija s kojim ga njegova okolina suočava, odnosno od stvarne praktične vrednosti korišćenja tih operacija i značaja ishoda njihove upotrebe. Ako školske i socijalne situacije ne deluju podsticajno, ne traže angažovanje tih operacija i ne pridaju značaj njihovim rezultatima, one će se uglavnom svesti na povremeno spontano javljanje, na epizodne intelektualne igre, da bi se vremenom sve više proređivale i sasvim izostale iz strukture intelektualnih kapaciteta osobe. Intelektualno dinamična kultura i dobra škola pogoduju razvijanju upravo ovih najsloženijih i najdelikatnijih intelektualnih operacija. **Drugo**, svaku novu intelektualnu operaciju, jednako kao i svaku novu razvojnu potrebu, prati težnja da se ona upotrebljava, ispoljava, praktikuje. Intelektualne operacije deluju kao unutrašnji motivi; u dodiru sa podsticajnim iskustvenim sadržajima, i bez spoljašnjih pritisaka, one dolaze do punog izražaja. Adekvatno intelektualno angažovanje učenika oslobađa nastavnika potrebe da ih motiviše spoljašnjim sredstvima. **Treće**, iako se mišljenje adolescenata postepeno emancipuje od konkretnih operacija i postaje apstraktno, formalizovano i sve više okrenuto opštim ljudskim problemima, neophodno je da svaki pedagoški uobličen zadatak bude povezan sa neposrednim iskustvom adolescenta, sa zbivanjima u njegovoj sredini i u njegovom vremenu. Prenaglašeno bavljenje prošlošću i društveno dekontekstualizovanim problemima ostavlja adolescenta, koji je po prirodi svojih razvojnih potreba prvenstveno u sadašnjosti, ravnodušnim ili ga čak pokreće na "aktivnu" nezainteresovanost. **Četvrto**, adolescent nastoji da formira neku vrstu ličnog odnosa prema osnovnim saznajnim (naučnim) strategijama, kao što su npr. eksploracija, deskripcija, genetsko-kauzalna analiza, eksplikacija i sl. Iz te njegove težnje može proizaći podela nastavnih predmeta na "više" i "niže", pri čemu su viši i privlačniji oni predmeti koji pružaju priliku da se ispolje intelektualne sposobnosti, zadovolji potreba za ispoljavanjem intelektualnih funkcija kojim je ovladao i čije efikasnosti je svestan, dok će niži i neprivlačni biti predmeti u kojim dominiraju faktografija, deskripcija, klasifikacija bez eksplicitnih kriterijuma, statična i kategorična tumačenja i sl. Kada se u nastavi prvenstveno ili čak isključivo insistira na recepciji, memoriji i reprodukciji, ključne intelektualne operacije ostaju po strani. **Peto**, iako sami adolescenti,

zbog naglog i emotivnog uključivanja u probleme, još uvek ne prave dosledno razliku između činjenica i vrednosti, veoma su kritični kada takvu "zbrku" otkriju u udžbeniku, u argumentaciji nastavnika ili u ponašanju bilo koga ko ima ambiciju da utiče na njih.

V

Razvoj ličnosti u periodu adolescencije karakteriše usložnjavanje ili diferencijacija strukturalnih komponenti i funkcionalnih svojstava i njihovo objedinjavanje u manje ili više uravnotežen dinamički sistem. **Procesi usložnjavanja ogledaju se u tome što se uglavnom sve intelektualne, emocionalne i motivacione funkcije svojstvene odraslim osobama operativno pojavljuju u periodu adolescencije.** Praktično ispoljavanje tih funkcija predstavlja osnovu formiranja novih strukturalnih komponenti ličnosti koje spadaju u kategorije kao što su sposobnosti, znanja, potrebe, motivi, interesovanja, stavovi i vrednosti, i usmerava međusobno povezivanje tih komponenti u složenije strukturno-dinamičke sklopove kao što su npr. crte ličnosti, vrednosne orijentacije, tipološki sindromi i sl. Otuda **ponašanje adolescenata ne odražava samo trenutne situacione zahteve ili trenutno aktualizovane potrebe nego sve češće i sve doslednije izražava specifičnu strukturu karakternih crta, socijalnih stavova i vrednosnih orijentacija.** To ni u kom slučaju ne znači da sve razvojne promene odmah dostižu svoje maksimalne vrednosti, niti da se javljaju u obliku koji bi po društvenim merilima bio "zreo" ili "prilagođen". Činjenica je da se u ponašanju adolescenata počinje ispoljavati čitav niz novih psihičkih funkcija i novih socijalno-psiholoških osobina. Međutim, razvoj tih funkcija i formiranje tih osobina, kao i njihovo organizovanje u složenije strukturalno-dinamičke sklopove, zavisi od njihove socijalne relevantnosti i poželjnosti, od gustine situacija socijalnog učenja koje ih praktično angažuju ili sputavaju, prihvataju kao postignuće ili kao promašaj, kao nešto na šta se pažnja obraća redovno ili nikada.

Razvoj novih intelektualnih operacija je osnova ne samo naglom povećanju saznajnih mogućnosti adolescenata, nego i kvalitativnih promena u sferi karakternih osobina i temperamenta. Nove, složenije emocije i sve izraženije povezivanje potreba, interesovanja i motiva sa opštijim životnim ciljevima dovodi do značajnih promena u socijalnom ponašanju i angažovanju učenika srednjoškolskog uzrasta.

Osnovno obeležje **emocionalnog razvoja** u periodu adolescencije je da emocije kao odgovor na iskustvene sadržaje ili njihovu anticipaciju prolaze kroz manje ili više temeljnu "kognitivnu obradu". Usled toga one postaju staloženije, često tanano iznijansirane i sve manje dostupne jednostavnom spoljašnjem posmatranju. **Selektivno i kontrolisano ispoljavanje emocija** je osobina koja se razvija postepeno, i to kroz njihovo slobodno ispoljavanje, njihovim posmatranjem kroz prizmu reakcije drugih osoba i analizovanjem njihovih posledica. Suzbijanje emocija, falsifikovanje njihove ekspresije i cinično izvitoperavanje njihovih stvarnih značenja mogu se sporadično pojavljivati kao vidovi odbrane od stvarnog ili umišljenog nerazumevanja i neprijateljstva okoline. Od stava okoline, od kvaliteta emocionalnog života značajnih osoba zavisi kako će adolescent saznajno "obraditi" svoje emocije. One sve više postaju način ocenjivanja objekta, aktivnosti i situacija koje su ih izazvale. Upravo ta sprega emocionalnog i intelektualnog funkcionisanja predstavlja osnovu iz koje se tokom adolescencije formira

tzv. emocionalna zrelost tj. sposobnost osobe da kontroliše sopstvene emocionalne procese, stanja i reakcije. Samokontrola ni u kom slučaju ne znači sužavanje emocionalnog doživljavanja nego njegovo usklađivanje sa karakteristikama situacija. Raskorak između objektivnih svojstava situacije i npr. intenziteta emocionalnog reagovanja je jedan od pouzdanih indikatora neurotskih tendencija. To važi pre svega za odrasle osobe, a samo pod određenim okolnostima za starije adolescente. Adolescent postepeno razvija sposobnost samokontrole nad sopstvenim emocionalnim doživljavanjem i ponašanjem. Izostanak ili trajna nedovoljna razvijenost samokontrole kod nekih osoba se ispoljava kao emocionalna inhibiranost (nemogućnost da se doživi **kvalitet emocije**), a kod drugih kao impulsivna afektivnost (nemogućnost **logičkog rezonovanja** o situaciji i ponašanju).

Kvalitativno menjanje intelektualnog funkcionisanja, postizanje relativne emocionalne zrelosti i širenja dijapazona socijalnih iskustava dovodi do promene u odnosu adolescenta prema svemu što opaža kao determinantu svog ponašanja, i svoje efikasnosti u odnosu sa sredinom.

Težnja ka autonomnosti i ravnopravnosti u socijalnim odnosima povećava osetljivost adolescenta na zahtev, ograničenja i podsticaje koji dolaze iz bliže ili dalje socijalne okoline. Spoljašnje determinante ponašanja se najčešće opažaju kao prinuda i potcenjivanje, pogotovo ako su praćene autoritarnim držanjem roditelja, nastavnika i drugih osoba. Pored ličnih potreba, interesovanja, želja, motiva, namera i sl., kao "svoje" adolescenti će prihvatiti i socijalne standarde, norme, vrednosti i sl. ukoliko se prema njima mogu odnositi slobodno, preispitivati ih pomoću argumenata i kroz otvorene rasprave.

Težnja ka kompetentnosti u odnosu na sredinu, na zahteve i prepreke koje ona postavlja, jedna je od najizraženijih karakteristika adolescentskog uzrasta. Ogleda se u biranju ciljeva, uspostavljanju nivoa aspiracija, izboru standarda poređenja i standarda uspešnosti, ulaganju napora u započetu aktivnost i etapnom organizovanju vremenske perspektive. To je karakteristika koja nikada ne izostaje, koja uvek mora pronaći sadržaje kroz koje će se ispoljiti. Ona se, međutim, suočava sa mnogim unutrašnjim i spoljašnjim preprekama. Neke od unutrašnjih prepreka su nedovoljne sposobnosti, neadekvatan motivacioni razvoj, nedovoljna emocionalna samokontrola. Znatno dalekosežnije posledice izazivaju prepreke socijalnog porekla jer se one odnose ne toliko na retke pojedince koliko na čitave segmente adolescentske populacije, a neke i na generacije u celini. Tu spadaju npr. nejasni profesionalni ciljevi, niska podudarnost između zalaganja na radu i materijalnog položaja, snažno delovanje neformalnih odnosa na socijalnu promociju, podređen i zavisan položaj mladih tokom celog razvojnog doba i sl. Snažna ali pogrešno usmerena težnja ka kompetentnosti negativno deluje na ukupan razvoj ličnosti adolescenta, umanjuje kvalitet njegovog ličnog i društvenog života. Što su takve pojave u redovima mladih učestalije, to jasnije ukazuju na izvesne nepovoljne procese u društvu, i organizaciji koja određuje njegovo funkcionisanje.

Razrešavanje vrednosnih antinomija nalazi se u osnovi izbora životnih ciljeva, nivoa aspiracija i načina njihovog ostvarivanja. Adolescent lako uviđa da je dečja podela sveta

na poznato i nepoznato, lepo i ružno, dobro i rđavo veoma uprošćena i da zahvata samo deo egzistencijalnih dilema koje moraju da se razreše kako na saznajnom i vrednosnom tako i na normativnom i praktičnom planu. Teško je, međutim, naći put u mnoštvu vrednosnih dilema koje prožimaju sve oblasti savremenog života. Prvo, koje će vrednosne antinomije privući pažnju najvećeg broja pripadnika jedne generacije mladih zavisi od konkretne društvene situacije, od ekonomske, političke i kulturne klime, ali i od njihovog stvarnog položaja u društvenoj strukturi i nivoa obrazovanja koje su stekli ili koji imaju u vidu. Po pravilu pažnju mladih privlače one vrednosne antinomije koje su neposredni izraz glavnih dimenzija socijalne diferencijacije (npr. ekonomske, političke, regionalne, nacionalne, kulturne, jezičke). Drugo, kako će mladi razrešavati vrednosne antinomije koje su postale njihova intimna i/ili javna preokupacija, zavisi od toga da li se uopšte u društvenom životu vode otvorene kritičke i konstruktivno intonirane rasprave o tim pitanjima, i da li se objektivno sagledavaju stvarne posledice pojedinih opštih vrednosnih opredeljenja.

Moralno mišljenje i moralno suđenje adolescenata karakteriše napor da se shvati logika moralnih pravila ili normi, razlozi njihovog postojanja i krajnji smisao njihove primene, da se uoči racionalna osnova pravnih sistema i principa socijalne organizacije. Bezrezervno poštovanje pravila i pokoravanje autoritetu nisu više valjani oblici moralnog ponašanja. Adolescent nastoji da pronađe ili prepozna principe koji na univerzalan način određuju šta je dobro a šta rđavo i koji, otuda, u istoj meri obavezuju i štite sve ljude, svakog pojedinca. Etičkim principima svoje moralne savesti adolescent nastoji da prevaziđe relativizam, krutost i druge manjkavosti moralnih pravila i pronađe put za prevazilaženje moralnih sukoba na unutarličnom, međuličnom i opštedruštvenom planu.

Suočavanje sa pitanjem sopstvenog **identiteta** je svojevrsna kristalizacija svih psihološko-socijalnih težnji karakterističnih za adolescentski uzrast. Adolescent postaje istraživač i eksperimentator, razmatra ideje o ljudskoj prirodi, o jednakosti i razlikama, samostalnosti i pripadanju, o uzorima i ulogama koje postoje oko njega. Većim delom se sav taj istraživački rad odvija u mišljenju, ali se neki od misaonih eksperimenata delimično probiju u ponašanje i u odnose sa drugim osobama. U svom doživljavanju pojedinih uzora i u reagovanju okoline na njegove nove stavove i nova ponašanja adolescent traži informacije o tome šta jeste i šta bi mogao da bude. Postepeno uviđa da je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva ali i da pripada nekom i negde. Na svoj identitet počinje da gleda kao na nešto što može biti veoma jednostavno ali vrlo složeno, razgranato. Da li će i kakvu će ravnotežu uspostaviti između **ličnog identiteta** (slike o sebi kakav jeste i kakav želi da bude) i socijalnog identiteta (svesti o pripadanju određenim društvenim grupama) zavisi od toga koje je društvene grupe prihvatio kao referentne grupe. Kako se takva pitanja razrešavaju zavisi u prvom redu od toga u kojoj meri ove grupe kojim mladi objektivno pripadaju uvažavaju njihove uzrasne i razvojne potrebe.

Razvojne tendencije koje su sažeto opisane uglavnom se javljaju spontano. Da li će se iz njih razviti trajne osobine zavisi od toga koliko i na koji način socijalna sredina podstiče njihovo ispoljavanje u svakodnevnim radnim i životnim aktivnostima učenika, kakvi su modeli ponašanja koje ona nudi i koja postignuća ceni i nagrađuje.

Ukoliko vaspitno-obrazovni rad zanemaruje uzrasne specifičnosti i razvojne potrebe učenika, oni se suočavaju sa nužnošću da svoje intelektualne, emocionalne i motivacione potencijale investiraju u neke druge situacije, u aktivnosti u kojim često samo prividno imaju status autonomnog i ravnopravnog karaktera.

Didaktičko-metodička organizacija nastave i učenja

OSNOVNE KARAKTERISTIKE PEDAGOŠKI ORGANIZOVANOG PROCESA UČENJA

Učenje je razvojni proces, središnja komponenta vaspitno-obrazovnog rada. Sa stanovišta pripreme, organizovanja i realizovanja neposrednog rada sa učenicima, postavlja se pitanje: koje su to karakteristike učenja koje ga čine razvojnim procesom, sredstvom delovanja na razvoj učenikove ličnosti, na razvoj onih osobina koje će biti konstruktivna i stabilna osnova individualnog i društvenog ponašanja učenika.

U odgovoru na ovo pitanje možemo poći od uobičajene definicije koja kaže da je učenje trajna ili relativno trajna promena u osobi i njenom ponašanju koja je rezultat prethodne aktivnosti ili iskustva te osobe. U normativnoj varijanti ova definicija se dopunjava odrednicom da se radi o "progresivnim promenama". Sa stanovišta rešavanja problema koji se javljaju u pedagoškoj praksi, suštinski deo navedene definicije je isticanje da su efekti učenja "rezultat prethodne aktivnosti ili iskustva". Ta, u definiciji prethodna, u pedagoškoj praksi je uvek sadašnja aktivnost. Definicija polazi od efekata, jer oni su objektivan dokaz da je proces učenja postojao, ali praksa mora doći do efekata, a verovatnoća njihovog postizanja zavisi od kvaliteta pedagoške organizacije procesa učenja.

Kada organizovanju procesa učenja prilazimo sa unapred utvrđenim programskim ciljevima, zadacima i sadržajima, kao što je to redovno slučaj u školskoj praksi, onda moramo unapred imati sliku osnovnih i glavnih karakteristika procesa učenja kojim nameravamo ostvariti zadane ili očekivane efekte. Logično je da se unapred zadani efekti ne mogu ostvarivati bilo kojom aktivnošću, niti ma koja aktivnost pojedinačno, pa ni ona najbolja, može proizvesti sve značajne i očekivane efekte. Osnovano je pretpostaviti da među ciljevima i zadacima vaspitno-obrazovnog rada ima i takvih koji se u datim okolnostima ne mogu ostvariti ili ne mogu biti u potpunosti ostvareni. U organizovanom pedagoškom radu, učenja kao svesno i stručno oblikovanog razvojnog procesa ima onoliko koliko se mogu unapred specifikovati i koliko se stvarno unapred, uz visok stepen verovatnoće, specifikuju osnovne, ključne aktivnosti koje pouzdano u datim uslovima najracionalnije vode ostvarivanju zadatih ciljeva.

To praktično znači da ukoliko u okviru jedne celovite sekvence rada sa učenicima planiramo da se usredsredimo na ostvarivanje određenog cilja i pratećih zadataka (npr. usvajanje određenih znanja, razvijanje i ustaljivanje određenih oblika ponašanja, formiranje određenih osobina ličnosti), onda treba da unapred znamo koje su to aktivnosti koje na pouzdan i racionalan način vode ostvarivanju postavljenog cilja. Jedan opšti ili udaljen cilj može se ostvarivati samo ako su pouzdano i precizno izvedeni etapni ciljevi,

a sam proces njegovog ostvarivanja otpočinje aktivnostima usmerenim na neposredne, etapno najbliže ciljeve. I onda kada nismo svesni značaja postavljanja takvih pitanja ili ih ne postavljamo iz bilo kojeg drugog razloga, mi ćemo ipak tokom planiranog ili raspoloživog vremena zaposliti učenike određenim programskim sadržajima, učenici će neizbežno upražnjavati neke aktivnosti. Ponovo se suočavamo sa istim pitanjem: zašto smo učenike doveli u situaciju da čine upravo to što čine? Vrlo je verovatno da su nam naše krajnje namere jasne, ali pitanje je da li struktura stvarnih aktivnosti učenika, mimo koje ne postoji drugi put za ostvarivanje naših pedagoških namera, zaista vodi onim efektima koji su zadani ili koje očekujemo. Možemo li stručno i precizno, iskreno i otvoreno, bar samima sebi, odgovoriti na to pitanje?

Pedagoško značenje takvog gledanja na proces učenja je višestruko. U daljem tekstu najpre se navode ona značenja koja ilustruju složenost školskog učenja, a zatim se ukazuje na dva međusobno povezana pravca razmišljanja o unapređivanju pedagoške organizacije procesa učenja i povećanju njegove efikasnosti sa stanovišta postavljenih ciljeva i zadataka. Posebno se ukazuje na proces učenja motornih veština.

Prvo: u školi se učenici svakodnevno sreću sa novim **programskim sadržajima** i zahtevima da ih usvoje. Otuda sledi da je svaka školska aktivnost prožeta učenjem, sticanjem novih iskustava.

Drugo: iako se u školi svakodnevno javljaju novi sadržaji učenja, **struktura stvarne učeničke aktivnosti** se veoma malo menja. Učenici iz dana u dan ponavljaju isti, izrazito ograničen repertoar aktivnosti, te iako su promene u sadržajima stalne i progresivne, ukupna struktura procesa učenja se malo menja ili, posle nekog vremena, više se uopšte i ne menja. Time se ograničavaju mogućnosti učenja, očekivani rezultati se ostvaruju samo delimično.

Treće: učeći ono što mu je zadano, učenik **uči kako da uči**. Ako se načinu učenja ne posvećuje pažnja, efekti te vrste biće neizvesni i verovatno kod većine učenika skromni. Često sadržaji koji se uče i neposredni razlozi učenja imaju ograničenu, a ponekad samo školsku vrednost, međutim, učenje učenja uvek ima opštu i trajnu vrednost, njegov transfer je praktično bez ograničenja.

Četvrto: posmatrajući ponašanje nastavnika i drugih učenika, prateći ono što se zbiva na času, **učenik uči i ono što nije namenjeno učenju**. Iskustveni sadržaj situacija učenja je uvek širi od tematskog sadržaja lekcija zbog kojih su te situacije organizovane. Organizacija rada na času, korišćene metode i pedagoški postupci nisu samo "tehničke okolnosti" već su činioci koji značajno određuju karakter učeničkog angažovanja i kvalitet njegovog iskustva. Npr. frontalni, grupni i pojedinačni rad, rad u kooperativnoj ili kompetitivnoj atmosferi, rad koji traži samostalnost i inicijativu, način praćenja i ocenjivanja učenika sve su to komponente koje na različite načine utiču na strukturisanje situacija učenja i aktivnosti koje se u njima stvarno odvijaju.

Peto: kroz dugi niz godina svojeg školovanja učenik je izložen uticajima **organizacije života i rada u školi kao instituciji** koja ima svoje posebne norme, vrednosti, shvatanja,

tradiciju. Takve stvari kao što su stil rukovođenja školom, odnosi među nastavnicima, susretanja učenika različitih odeljenja i razreda, izgled ambijenta u kojem se radi, ugled škole u neposrednom društvenom okruženju i mnoge druge, obično se ne posmatraju kao sadržaji učenja, ali poznato je da utiču na ponašanje, intelektualno i emocionalno doživljavanje ili iskustvo učenika.

Šesto: društvena sredina u kojoj se učenici kreću ili koja dopire do njih putem sredstava masovnog komuniciranja utiče na proces učenja tako što aktivnostima učenja daje ili oduzima širi i trajniji smisao.

Sedmo: uloga školskog učenja **u razvoju ličnosti učenika** zavisi od toga u kojoj meri su u njemu zastupljene aktivnosti koje angažuju one psihičke funkcije koje u datom periodu tek ulaze u fazu sazrevanja i koje omogućavaju zadovoljenje istaknutih uzrasno-razvojnih potreba.

Nastava se može posmatrati sa stanovišta aktivnosti nastavnika. U svojoj pripremi za nastavu nastavnik će nastojati da odgovori ne samo na pitanje šta će on da čini u toku obrade određenog programskog sadržaja nego i na pitanje šta moraju da čine učenici da bi se ostvario postavljeni vaspitno-obrazovni cilj. Nastavnik će uspešno voditi proces učenja ukoliko u učeniku ne vidi samo objekat poučavanja, već i osobu koja može da svrsishodno utiče na sopstvenu aktivnost.

Subjekatska pozicija učenika je jedna od osnovnih ambicija pedagoške organizacije rada sa učenicima. Osnovni uslov da bi se ostvario subjekatski položaj učenika jeste njegovo postupno, sve izraženije i sve doslednije suočavanje sa **nužnošću da odlučuje o svom radu i o situacijama u kojim se taj rad odvija**. Tek kada učenici počnu **da odlučuju može se govoriti o razvijanju osećanja odgovornosti za rad i pokazane rezultate.** To nas opet suočava sa jednim pitanjem koje traži da se osvrnemo na svoj rad i stvari koje se zbivaju oko nas: **da li i u kojoj meri učenici učestvuju u donošenju odluka koje se tiču njihovog rada**, koje određuju njihovo stvarno mesto i ulogu u nastavnom procesu.

Učenik koji iz dana u dan dolazi u školu, ulazi u svoju učionicu, seda na svoje mesto i od nastavnika dobija definitivne, u svim aspektima i do kraja uobličene zadatke, makar ti zadaci bili veoma sadržajni i zanimljivi, ne može biti ništa drugo do njihov manje ili više disciplinovan ili oduševljen **izvršilac**. Učenik koji može ne samo danima nego i godinama započinjati, obavljati i završavati svoj rad a da pri tome ne donese ni jednu odluku bitnu po smisao, sadržaj, način i ishod tog rada, nije ništa drugo do **predmet** više ili manje dobronamerne i inteligentne "pedagoške obrade". Pedagoške odluke na kojim počiva takav rad u stvari direktno ograničavaju da se razvojne mogućnosti učenika ispolje u procesu učenja kao njegov suštinski deo. Ako su težnja ka kompetentnosti, autonomnosti, razrešavanju vrednosnih antinomija i druge uzrasne karakteristike učenika srednje škole dinamički povezane sa njihovim ponašanjem, onda isključivanje mogućnosti da učenici odlučuju o pojedinim aspektima svog rada u nastavi, usmerava ih da svoje normalne i zdrave razvojne potrebe zadovoljavaju izvan pedagoški organizovanih situacija. Sa mnogo većim interesovanjem i upornošću okreću se

aktivnostima izvan škole, čak i onda kada su one veoma siromašna zamena za ono što bi škola, uz nešto malo izmenjen odnos prema učenicima, mogla da im ponudi.

Da bi učenik postupno osvojio poziciju subjekta u sopstvenom vaspitanju i obrazovanju, potrebno je da organizacija vaspitno-obrazovnog rada uvažava njegove uzrasne i razvojne potrebe. Presudan korak u ostvarivanju tog cilja jeste postupno uvođenje učenika u odlučivanje o svom radu i situacijama u kojima se taj rad odvija. U početku učenici mogu donositi jednostavne odluke o izboru između nekoliko ponuđenih alternativnih aktivnosti, da bi vremenom došli u situaciju da donose složenije i dalekosežnije odluke kojima uobličavaju plan, sadržaj i organizaciju rada u okviru veće programske i vremenske celine.

Produktivno angažovanje učenika treba da bude jedna od glavnih karakteristika pedagoško organizovanih situacija učenja. Osnovni uslov produktivnog angažovanja učenika u vaspitno-obrazovnom procesu jeste njihovo postupno uvođenje **u individualno i zajedničko rešavanje saznajnih i praktičnih problema i sistematsko korišćenje racionalnih oblika rada.**

Kada se u nastavi koriste problemske situacije ili problemski zadaci onda su najčešće takvi da u prvom redu traže **primenu ranije stečenih znanja ili iskustava**. Bez obzira na mnoge razlike koje postoje u sadržaju i formi problemskih zadataka u različitim nastavnim predmetima, ta vrsta problemskih situacija ima nekoliko tipičnih obeležja koja ih čine "**zatvorenim**" problemima. Od učenika se traži: (1) da do rešenja problema dođu bez pomoći **sa strane**, (2) da u toku rada **ne koriste izvore** koji sadrže relevantne informacije, (3) da do rešenja **dođu direktnom primenom** ranije usvojenih znanja, (4) da **niz međusobno nepovezanih** problemskih zadataka reše **u ograničenom vremenskom periodu**. Navedene karakteristike "zatvorenih" problema ma koliko bile tipične za korišćenje problema u nastavi, nisu ni tipične ni bitne karakteristike realnih problemskih situacija u profesiji i društvenom angažovanju, ili u ličnom životu.

Osnovna odlika problemski orijentisane nastave je da se pojedine tematske celine sadržinski i metodički postavljaju kao **nizovi međusobno povezanih problemskih situacija**. Rad na jednoj programskoj sekvenci sastoji se iz različitih aktivnosti sticanja i organizovanja znanja koja su neophodna za rešenje problemske situacije. Problemski orijentisana nastava ne računa samo sa iskustvenom i intelektualnom gotovošću učenika nego u prvom redu **pokreće niz intelektualnih i praktičnih aktivnosti kojim se razvija, proširuje i oblikuje gotovost za samostalno, kritičko i konstruktivno ponašanje u svim problemskim situacijama koje su u funkciji ostvarivanja problemskih ciljeva, zadataka i sadržaja.**

Tako usmerena nastava je usklađena sa savremenim shvatanjima o razvoju intelektualnih operacija i prirodi procesa učenja. Ona je usklađena sa saznanjem da praktične radnje organizuju i strukturiraju intelektualne procese i stvaraju neposrednu iskustvenu osnovu za interiorizaciju intelektualnih i logičkih operacija koje su u tim radnjama učvršćene tokom istorijskog razvoja društvene zajednice i formiranje njenog kulturnog iskustva. Intelektualni dometi koji se manifestuju kao društveno-kulturne činjenice tako postaju

najpre sadržaj a zatim i efekat individualnog učenja i individualnog razvoja u celini. Postupno učenici dolaze do onog nivoa intelektualnog funkcionisanja na kojem misaoni procesi vode praktične radnje ili ih u većoj ili manjoj meri zamenjuju. Upravo to je jedan od suštinskih ciljeva vaspitno-obrazovnog rada, a njegovo ostvarivanje je uslovljeno uvođenjem problemske orijentacije **u nastavi iz koje rezultira razvojno podsticanje struktura stvarnih saznajno-praktičnih aktivnosti učenika.**

Kada učenike suočavamo sa građom u kojoj oni nailaze na "otvorene" probleme, struktura njihove stvarne aktivnosti postaje raznovrsnija, razvojno kvalitetnija. **Prvo**, suočavaju se sa potrebom da samostalno formulišu opšti cilj rada na rešavanju uočenog problema i da postave etapne ciljeve. **Drugo**, etapne ciljeve moraju da izraze u vidu konkretnih aktivnosti koje treba obaviti da bi se ostvario opšti cilj. Te aktivnosti mogu da se odnose npr. na iznalaženje izvora informacija, utvrđivanje načina njihovog korišćenja, analizu uočenog problema u svetlosti novih informacija i saznanja, utvrđivanje operacija koje predstavljaju moguće puteve u rešavanju problema, podelu rada u okviru svake etape, itd. **Treće**, navedene i slične aktivnosti omogućuju da se u nastavu uvedu metode koje traže, podstiču i kanališu komunikaciju među učenicima i između učenika i nastavnika. Bitno je da problemska situacija, kao što je to najčešće u životu i profesionalnom radu, prestaje da bude samoindividualna činjenica, ona postaje predmet zajedničkog, grupnog ili kolektivnog angažovanja učenika. **Četvrto**, problemski orijentisana nastava zahteva ali i omogućava da se ranija i nova znanja organizuju u jedinstvenu celinu koja odmah dobija primenu u procesu rešavanja problema i procenjivanja vrednosti rešenja do kojeg se došlo.

Logika problemski orijentisane nastave praktično se ispoljava u sledećem: (1) **u instrukcijama** koje daje nastavnik, udžbenik ili posebno pripremljeni materijal, (2) **u strukturi stvarnih aktivnosti učenika**, u praktičnim radnjama koje učenici zaista izvode u situacijama bilo individualnog bilo grupnog rada, (3) **u strukturi intelektualnih, emocionalnih i motivaciono-voljnih aktivnosti** (funkcija) koje učestvuju u procesu rešavanja problema i koje formiraju neposredni, iskustveni doživljaj pedagoški organizovane situacije učenja, i konačno, (4) **u svojstvima konkretnog proizvoda koji predstavlja rešenje programske situacije**, a koja učenici utvrđuju, analiziraju i ocenjuju sa ciljem da rekapituliraju ceo radni proces, prepoznaju činioce koji su uticali na postignuti rezultat i povećaju stepen svoje kontrole nad delovanjem tih činilaca u daljem radu.

Obično se ističe da obimnost nastavnih programa, statična i neproblemska obrada sadržaja u udžbenicima i česta oskudna opremljenost škole ne dopuštaju da se celo nastavno gradivo ili njegov veći deo obradi putem različitih modaliteta problemske nastave i problemskog učenja. To, međutim, nije ni neophodno niti bi za sve programske sekvence bilo prikladno. **Pedagoška suština** ovakvog strukturisanja aktivnosti učenika ostvarena je onda (1) kada učenici počnu da svoja rešenja **problemskih situacija prepoznaju** kao nova znanja, (2) kada uvide da ta nova znanja mogu primeniti u novim problemskim situacijama, i (3) kada shvate da **iza znanja** koja su sistematizovana u udžbeniku stoje saznajno-praktične aktivnosti i individualno-socijalne aktivnosti slične ili istovetne onim kroz koje su i sami prošli.

Bitno je uočiti da su aktivnosti na rešavanju problema i rekonstruisanje aktivnosti koje stoje iza rešenja koja učenici upoznaju u završnoj formi **komplementarni didaktičko-metodički postupci**. Njihovo kombinovanje je pouzdan i racionalan put da se učenicima omogući da nauku shvate kao stalan proces organizovanog traganja za činjenicama, preispitivanja poznatih činjenica i utvrđenih odnosa, provere ranije izvedenih zaključaka i ocena. Pravolinijsko izlaganje gradiva kao zatvorenog sistema informacija i znanja, shvatanja i tumačenja, čak i onda kada je sadržinski veoma vredno i učenicima zanimljivo, **nedovoljno koristi intelektualne, motivaciono-delatne i socijalno interakcijske potencijale učenika, zapostavlja negovanje novih oblika mišljenja i novih osobina ličnosti koje se javljaju i ispoljavaju u ponašanju učenika srednjoškolskog uzrasta**. Takođe valja imati u vidu da dobra "zaposlenost" i "zainteresovanost" učenika nisu uvek i pokazatelji širine i raznovrsnosti njihovog angažovanja u nastavnom procesu. Bitno je da se pedagoškom organizacijom situacija učenja i rada uopšte postigne da učenici angažuju ceo dijapazon razvojnih mogućnosti i da to angažovanje, da bi bilo blagovremeno i maksimalno efikasno, treba da ide ispred razvoja a ne da zaostaje za njim.

U organizaciji procesa učenja u školi usmerenog obrazovanja od značaja je **poznavanje procesa sticanja motornih veština** i to kako za organizaciju ostvarivanja programa praktične nastave, vežbi i ferijalne prakse tako i za nastavu u celini.

Veštine su namerno i dobro naučene, stabilno organizovane koordinisane motorne aktivnosti koje omogućavaju da se u odnosu na neki objekat ili određenu situaciju postigne cilj uz maksimalnu produktivnost i sa minimumom utroška energije i/ili vremena. Uspešno ovladavanje motornim veštinama uključuje čitav niz senzornih, centralnih i motornih mehanizama.

Motorne veštine mogu biti povezane u više ili manje složen sklop motornih pokreta i naučene do visokog stepena uvežbanosti (govori se o "automatizmu"). One se, međutim, odlikuju i mogućnošću menjanja i prilagođavanja u novoj situaciji, što govori o njihovoj fleksibilnosti i ulozi svesne kontrole u toku njihovog izvođenja. Ova svojstva odvajaju veštine od sličnih oblika naučenih motornih radnji koje se nazivaju navike, a koje karakteriše krutost, stalnost, nepromenljivost izvođenja i vezanost za relativno slične situacije.

Stepen postignute **senzomotorne i motorne koordinacije** je značajno obeležje dobro naučene veštine. Stvaranje predstave ili slike o organizaciji motorne veštine je jedan od najvažnijih zadataka u procesu učenja veštine. Ta slika se menja, upotpunjuje i logički strukturiše, za vreme učenja motornih pokreta. Upravo zahvaljujući tim promenama dolazi do izgradnje same veštine. Dobro naučena veština se izvodi lako, skladno, bez nepotrebnih pokreta, bez napetosti, kod svakog pojedinca ima specifičan opšti izgled, usklađen sa nekim drugim njegovim karakteristikama.

Osnovu učenja, razvoja i izvođenja motornih veština čine perceptivne i motorne sposobnosti, pri čemu dolazi najpre do spajanja ili sadejstva perceptivnih i motornih

faktora, a zatim i do interakcije i sa drugim dispozicijama ličnosti (inteligencijom, motivacijom i dr.).

Da bi se stvorila slika o organizaciji veštine, postiglo optimalno trajanje, koordinisanje i povezivanje pokreta, treba obezbediti određene uslove:

1) **Obezbeđivanje potrebnih informacija** je nužan uslov sticanja motornih veština. Informacije se koriste za stvaranje plana, šeme, predstave motorne veštine, za utvrđivanje spremnosti i donošenje odluke da se ona izvede, da se proveri ispravnost njenog izvođenja itd. Važna stvar koju treba uzeti u obzir jeste fiziološka i psihološka ograničenost čoveka da registruje, primi i vrši kontrolu informacija, tj. ograničenost "kapaciteta" i "kontrole" informacija. Treba se čuvati prekomernog broja informacija pri učenju i izvođenju veština, jer one mogu da dovedu do povećanja grešaka, odlaganja izvođenja ili potpunog odustajanja od učenja. Stoga nastavnik treba da poseduje sposobnost za selekciju pravih i dovoljnih informacija, a onaj koji ih prima treba da ima visok stepen pažljivosti u određenoj situaciji.

2) **Formiranje odgovarajuće predstave** o strukturi pokreta koji treba učiti je sledeći važan zahtev u postupku obučavanja. To praktično znači da onaj koji uči neku radnju izvešće je onako kako ju je u glavi, u obliku predstave, uobličio. Razvoj i formiranje predstave ide od stvaranja vizuelne, preko vizuelno-motorne do motorne predstave učene veštine.

Osnovni način za stvaranje vizuelne predstave o nekoj motornoj veštini je demonstracija izvođenja te radnje. Demonstriranje radnje može da se izvodi na razne načine, koji moraju da zadovolje određene pedagoško-psihološke zahteve:

- demonstracija treba da bude izvedena na isti način i u istom položaju u kakvom se nalaze učenici;

- izvođenje treba da omogući da svi učenici dobro vide sve elemente i pokrete radnje;

- veštinu treba izvesti u savršenom obliku i u celini;

- cela veština ne sme da bude izvedena suviše brzo tako da učenici ne uspeju da "uhvate" sve pokrete, redosled, položaj tela itd.;

- voditi računa da emocionalni faktor ne deluje negativno. Ako je vežba složena i teška, a izvede se brzo i u celini, može da ima negativne emocionalne efekte, nesigurnost, zbunjenost, nepoverenje u sebe itd. Da ne bi došlo do eventualnih negativnih emocionalnih efekata nastavnik treba da izvede veštinu lagano po potrebi više puta, a zatim da je izvede i po delovima;

- treba koristiti motivacione podsticaje: hrabrenje, bodrenje, ulivanje sigurnosti itd.;

- demonstriranje veštine može da se izvede i pomoću filma, televizije ili drugih savremenih vizuelnih sredstava;

- postupak demonstriranja treba da prati verbalni opis koji dopunjuje i olakšava proces formiranja veštine. Verbalni opis, u obliku različitih misaonih procesa, izvodi analizu neke veštine, daje objašnjenje zašto se taj pokret izvodi na taj način, kakav položaj telo treba da zauzme, kojim mišićima se započinje pokret, koji su mišići opušteni kada se iz jednog pokreta prelazi u drugi itd. Na verbalan način treba saopštiti ono što je vaspitno i obrazovno najefektnije i najprimenljivije za učenike. Verbalni opis je put angažovanja mišljenja i govora najpre u razvoju vizuelne predstave motorne veštine, a zatim i u procesu prelaza sa vizuelne na vizuelno-motorne predstave i kasnije samo na motorne predstave.

U stvaranju motorne predstave, a zatim i u izvođenju veština, odlučujuću ulogu imaju kinestezički ili motorni osećaji. Kinestezička osetljivost (mišići, zglobovi, tetive) ispoljena u formi motornih opažaja, a zatim motornih predstava, omogućuje izvođenje motornih pokreta, ali se istovremeno u toku procesa vežbanja ova osetljivost poboljšava i razvija. Stvaranje vizuelno-motorne i motorne predstave je uslov izvođenja veštine.

3) **Ponavljanje je nužan uslov** uspešnog učenja motorne veštine. Međutim, "jednostavno", "samo" ponavljanje, ponavljanje radi ponavljanja "drilovanje", nije vrsta ponavljanja značajna za učenje motorne veštine. Ovakvo ponavljanje može da ima i suprotne efekte. Efekti ponavljanja zavise od toga koje psihološke aktivnosti prate ponavljanje motorne veštine i u kakvim se uslovima odvija. Ponavljanje kao nužni deo učenja motorne veštine ima povoljne efekte ako je plansko, sistematsko, ako ima jasno postavljen cilj kome se svesno teži. Takođe u procesu ponavljanja uspešno je samo ono vežbanje (učenje) koje je praćeno i drugim važnim činiocima učenja: podsticanje, raznovrsnost vežbanja, značenje onog što se uči, sposobnost razlikovanja elemenata u veštini itd.

4) **Znanje rezultata** tj. informacija o rezultatu i izvođenju (uspehu ili neuspehu) neke motorne veštine je ne samo značajno, već je nužan uslov za uspešnost u učenju. Da bi imale pozitivan efekat na dalje učenje, informacije o rezultatu treba da budu:

- što preciznije, tačnije i na specifičan način date;

- neposredno po izvršenoj radnji saopštene;

- da deluju podsticajno, da motivišu učenike;

- u početku učenja, kritike treba da budu retke a podsticaji i pohvale češće.

5) Veći uspeh u učenju motornih veština postiže se ako se uči **vremenski raspoređeno**, sa pauzama, nego ako se uči koncentrisano u neprekidnom vremenu. Učenje koje je vremenski raspoređeno usporava javljanje umora, sprečava monotoniju koja je često prisutna pri izvođenju repetitivnih motornih pokreta, a pauze između učenja deluju

blagotvorno na ono što je prethodno učeno. Za vreme pauze onaj koji je učio sklon je da o tome razmišlja, da analizira, da dovodi u vezu sa drugim, da u "mislima vežba", što sve ima pozitivan uticaj na uspešnost učenja.

Kod motornih veština kraći vremenski periodi učenja daju uspešnije rezultate. Značenje pojma "kratki period" u učenju motornih veština određen je prirodom i zahtevima veštine, sposobnošću, motivacijom i drugim osobinama ličnosti značajnim za učenje. Kratke veštine zahtevaju kraće vreme vežbanja, ali češće. Vreme koje se koristi za vežbanje u kontinuitetu je ograničeno, jer ima situacija kada je dalje praktično vežbanje nekorisno, npr. kada se smanji interes za dalje vežbanje, kada se javi umor itd. Što se tiče dužine pauze, naročito ako se radi o složenim motornim veštinama i na ranijem stupnju učenja, korisnije je zgusnuto učenje sa kraćim pauzama, a kada se ovlada "osnovnim" ("pravim") pokretima onda periodi vežbanja mogu da budu raspoređeni u dužem vremenskom periodu, a to znači sa većim pauzama. Treba se držati pravila da pauza nikada ne bude toliko dugačka da se zaboravi ono što se prethodno učilo.

Znači, većina motornih aktivnosti najbolje se uči u kratkim periodima koji su raspoređeni kroz duži period vremena, što dokazuje da je raspoređeno učenje u svakom slučaju u prednosti nad skoncentrisanim. Dužina intervala između dva učenja u zavisnosti je od stupnja učenja, težine i složenosti veštine i osobine onog koji uči. Zato učenju svake veštine treba prići uvažavajući individualne razlike.

U vezi pitanja da li učiti metodom celine ili po delovima, valja reći da i jedan i drugi način imaju prednosti i nedostataka i da zavise od većeg broja faktora: složenost i dužina vremena potrebnog za izvođenje motorne veštine, sposobnosti, prethodno iskustvo, stepen povezanosti i koordinacije delova u veštini itd. Pretpostavlja se da je najpoželjnije da se učenje veštine počne metodom celine, posebno ako ta veština zahteva visok stepen koordinacije i povećan napor za njeno organizovanje u celinu. Potom je potrebno izvesno vreme posvetiti savlađivanju osnovnih ili "nižih" jedinica, tj. pojedinih delova, međutim, što je moguće pre treba preći na učenje veštine u celini. Kombinovana metoda celina-delovi-celina najpogodnija je za učenje.

6) **Napredovanje u učenju motornih veština** najbolje je pratiti: 1. merenjem vremena (brzine) koje je potrebno da bi se izvela neka radnja; 2. ispitivanjem tačnosti izvođenja veštine, 3. učinkom koji se postiže njenim izvođenjem.

Za učenje motornih veština, posebno onih složenijih, tipično je da se posle početnog napredovanja javlja izvestan zastoj ili plato. Uzroci javljanja platoa su različiti: smanjenje motivacije, potreba da se naučeni elementi veštine povežu u celinu (uspostavi koordinacija pokreta), umor, duže pauze u vežbanju (ponavljanju). Plato može ukazivati i na relativno krajnje dostignuće u izvođenju radnje posebno kada se radi o jednostavnijim. Međutim, kod složenih veština plato je obično jedan stupanj u napredovanju u učenju, odnosno zastoj posle koga dolazi do daljeg napredovanja. Kada kod učenika uoči pojavu platoa u učenju nastavnik mora da razmotri uzroke i proceni šta treba dalje preduzeti: motivisati učenika, zahtevati dodatno vežbanje, skratiti pauzu u vežbanju, produžiti pauzu (odmor), promeni metodologiju sopstvenog rada sa učenikom i sl.

Planiranje, organizacija i oblici nastave

Pristup planiranju nastave

Planiranje vaspitno-obrazovnog rada kako na nivou škole tako i na nivou jednog predmeta ili časa mora podjednako biti sistematično i odražavati jedan logički sled operacija.

Prvi korak jeste određivanje cilja i njegovo preciziranje - odnosno **operacionalizacija cilja** globalne ili pojedinačne pedagoške aktivnosti.

Za svaku aktivnost koja se namerava izvesti (nastavnu, vannastavnu, praktični rad, ferijalna praksa i slično) treba jasno definisati ono što se želi dobiti kao krajnji rezultat. To može biti suma znanja, razumevanja pojave ili zakona, upoznavanje operacije ili ovladavanje nekom radnom operacijom, ostvarivanje vaspitnih zadataka itd. U svakom slučaju postavljeni cilj odnosno zadaci moraju biti jednostavno i krajnje precizno definisani, suženi, koliko je to god moguće, na željeni rezultat. **Operacionalizacija cilja je posebno značajna na nivou planiranja časa ili drugih aktivnosti, jer je tu moguća potpuna konkretizacija.**

Jednom postavljen, konkretizovan cilj je krajnja tačka do koje treba doći polazeći **od početnog stanja. Precizno utvrđivanje početnog stanja** u lancu planiranja, pretpostavlja konstatovanje razvojnih i uzrasnih karakteristika učenika date grupe, poznavanje sastava grupe sa stanovišta nivoa znanja ili ovladanosti veštinama, razvijenosti sposobnosti i sociokulturnih uticaja pod kojima su učenici, navika i motivacije za određena pitanja. Pouzdano utvrđivanje početnog stanja može se postići timskim radom nastavnika i stručnih saradnika, pre svega (pedagoga, psihologa i socijalnog radnika). Precizno utvrđen cilj i precizno utvrđeno početno stanje su dve tačke (početna i završna) između kojih se odvija proces pedagoškog stvaralaštva nastavnika koji obuhvata sledeće korake:

1. **Selekcija informacija i operacija koje će biti prezentirane i prenete učenicima bilo radi informisanja bilo radi usvajanja.** Treba imati na umu da su programi okvir a ne recept za precizno utvrđenu sumu znanja, posebno kad se radi o teorijskim predmetima. Kod savladavanja praktičnih operacija programi daju precizne informacije, pa je ovde nastavniku mnogo jednostavnije. Međutim, i u takvim slučajevima, poznavanje prethodnog stanja, odnosno stepena ovladanosti pojedinim operacijama jeste korektiv za doziranje aktivnosti i izbegavanje ponavljanja vežbi i operacija koje su u okviru prethodnih aktivnosti savladane.

Izbor informacija relevantnih za problem koji se proučava znači, pre svega, čišćenje od nebitnih detalja opširnosti čime se može povećati opterećenost učenika i nastavnika ali ne i povećati efekat rada.

Selekcija informacija pretpostavlja brižljivo proučavanje programa svog i srodnih nastavnih predmeta, nastavnih sadržaja, bilo koje vrste, proučavanje udžbenika i

referentne literature, paralelno sa ovim sadržajima, da bi se ostvarila korelacija među srodnim predmetima, ustanovilo koje je informacije neophodno saopštiti na času a koje učenici mogu i dobijaju čitanjem udžbenika ili priručnika.

2. **Identifikovanje pogodnosti i smetnji** koje se javljaju u praktičnim uslovima rada svakog učenika i nastavnika je jedan od važnih koraka na putu ka ostvarenju cilja.

Isti elementi mogu biti i pogodnosti i smetnje u radu i to su:

- znanje i sposobnosti sa kojima nastavnik (teorijske i praktične nastave) stručni saradnik ili saradnik u nastavi raspolažu,

- prostor i oprema objekta u kome se aktivnost izvodi ili treba da izvede (veličina prostorije s obzirom na grupu, njena adekvatnost planiranoj aktivnosti, opremljenost prostora odgovarajućim nameštajem, nastavnim sredstvima ili mašinama i aparatima za obavljanje određenih praktičnih radnji),

- izvori informacija i znanja (literatura, nastavna sredstva, saradnici - u školi i van nje),

- vreme koje se može upotrebiti, koje stoji na raspolaganju, za određenu aktivnost.

Utvrđivanje svakog od ovih elemenata po kategorijama pogodnosti i smetnji omogućuje pravilan i adekvatan izbor informacija i operacija koje će biti prenete učenicima, izboru, metoda, oblika, sredstava i sistema rada (pedagoške strategije).

Planirati aktivnost ako za nju nema odgovarajućeg prostora ili opreme znači već unapred računati na neuspeh. Zbog toga se u planiranju mora voditi računa o izboru postupaka koji se mogu sprovesti u postojećim uslovima, imajući u vidu sve što je pobrojano kao moguće smetnje ili pogodnosti.

3. **Izgrađivanje pedagoške strategije** je ustvari didaktičko-metodička operacija koja podrazumeva:

- izbor metoda u zavisnosti od napred pomenutih elemenata,

- izbor oblika, na isti način i

- izbor nastavnih sredstava, shvaćenih u najširem smislu kao sve vrste izbora za učenje i nastavu (knjižna, neknjižna građa, aparati, instrumenti itd.).

Izbor nastavnih sredstava takođe može da bude vršen u zavisnosti od pobrojanih mogućih pogodnosti ili smetnji, ali se taj izbor po pravilu ne vrši na nivou planiranja časa ili pojedine aktivnosti, već na nivou planiranja godišnjeg ili polugodišnjeg rada.

4. **Evaluacija, primenjene strategije**, odnosno odabranih metoda, oblika, sredstava ili sistema rada je veoma važan korak u radu na planiranju i pripremanju. Ona se sprovodi u

zavisnosti od postavljenog cilja, početnog stanja, izabranog sadržaja (informacija i operacija), izvora i smetnji. Tako proveravana strategija omogućuje stalno prilagođavanje postupaka datoj situaciji i datim ciljevima, te se ne može govoriti o univerzalno dobrim i odgovarajućim metodama, organizacije i oblicima rada, već samo o adekvatnim, s obzirom na cilj, pogodnosti i smetnji.

Ista sredstva, metode i oblici mogu u zavisnosti od početnog stanja, postavljenog cilja i spretnosti i znanja nastavnika dati veoma dobre ili veoma loše rezultate. Upotreba jednog nastavnog sredstva, na primer filma, može imati potpuno negativne efekte, čak i kad se radi o veoma dobrom i po sadržaju adekvatnom filmu, ako nastavnik nije spreman za njegovu upotrebu, bilo da se javljaju problemi rukovanja sa aparatima ili da nastavnik ne pominje sadržaj filma i slično.

5. **Rezultat, ostvarenost cilja, se procenjuje** u odnosu na ceo proces uključujući u to i operacionalizaciju cilja.

Stalna evaluacija postupka planiranja i pripremanja i evaluacija svake od faza, svakog od preduzetih koraka omogućuje stalne korekcije i prilagođavanje postupka radi postizanja boljih rezultata. Vođenje evidencije o primenjenom postupku, uspešnosti tog postupka, o primenjenim sredstvima, analiza konkretizacije cilja itd., služi nastavniku kao osnova za stvaranje "lične metodike" koja kao rezultat sistematskog planiranja i analize postaje veoma vredan instrument rada nastavnika.

6. **Mesto i uloga učenika u planiranju.** Budući da se izvori znanja nalaze ne samo u školi, nego i van nje, da mladi uče posredstvom sredstava masovnih komunikacija, da nastavnici u školi gde u većoj ili manjoj meri postoje mnogobrojni izvori (biblioteke, kolekcije nastavnih sredstava, mašine itd.) nisu jedini i prevashodni izvori znanja, za planiranje rada, pripremu realizacije i izgradnju odgovarajućih odnosa među nastavnicima i učenicima, nastavnik mora imati u vidu da su njegovi položaj i uloga, kao i položaj i uloga učenika promenjeni. Najznačajnija promena je upravo u postojanju objektivnih uslova da učenik postupno preuzima i deo uloge planera i organizacije procesa sopstvenog učenja i obrazovanja.

Nastavnik u uslovima savremene tehnologije obrazovanja ima pre svega zadatak da: planira, priprema, usmerava, kontroliše, vrednuje, motiviše, objašnjava, pomaže učeniku u ličnom planiranju. Nastavno sredstvo može da: motiviše, saopštava, pokazuje, objašnjava, ilustruje, zamenjuje stvarnost, služi kao instrument.

Učenik, ako su ove "dužnosti" nastavnika i sredstava zaista podeljene onako kakve su im mogućnosti, će se obraćati nastavniku više za pomoć u planiranju i organizovanju aktivnosti dok će se sredstvom više koristiti neposredno, crpeći od njega samo informacije. Dakle, može se povećati vaspitni uticaj nastavnika, prepuštajući sredstvu ulogu informatora a učeniku planera i organizatora procesa sopstvenog učenja.

7. **Planiranje i neposredna priprema nastavnika za vaspitno-obrazovni rad.** Ove aktivnosti su uslov racionalnog raspolaganja vremenom jer obezbeđuju: ravnomernost

nastavnog sadržaja, sistematičnost, postupnost u radu, selektivniji izbor i primenu nastavnih metoda i sredstava, oblika i tehnika rada. Ono nije prosto raspoređivanje nastavnih sadržaja po časovima, već je to celokupni postupak prethodno navedenih faza u radu.

Planiranje nastavnog rada karakteriše opšti pristup za razliku od programiranja nastavne teme kao konkretizovane razrade pojedinih programskih sadržaja. Planiranje možemo podeliti na više vrsta. S obzirom na vreme, ono može biti: godišnje, polugodišnje, tromesečno, mesečno i sedmično. S obzirom na stepen razrade planiranje može biti globalno i operativno; a prema postupku vremensko i tematsko.

U praksi naših škola uobičajeno je da nastavnik vrši: 1) globalno 2) operativno planiranje kao i 3) neposredno pripremanje za izvođenje nastavnog rada - priprema za čas kao i druge oblike vaspitno-obrazovnog rada koji su tesno povezani sa nastavom npr. - dodatni rad, slobodne aktivnosti i sl.

Globalno planiranje (godišnje) vrši se pre početka školske godine i obuhvata raspoređivanje nastavnih tema, broj predviđenih časova po temi, raspoređivanje časova za obradu, utvrđivanje i sistematizaciju.

Operativno planiranje obuhvata didaktičko-metodsku razradu nastavnih tema na nastavne jedinice a vremenski obuhvata najmanje jedan mesec.

Nastavnik radi na izradi operativnog plana uz uvažavanje napred navedenih elemenata i postupka (npr. korelacija sa istim predmetom po razredima, srodnim predmetima, upoznavanje uslova, predznanja učenika i sl.). Operativni plan sadrži: vreme (npr. nastavne nedelje), redosled nastavnih jedinica u okviru teme i za svaku od njih naznačen tip časa, oblik rada, metod rada, nastavna sredstva mesto rada (lokacija) primena inovativnih postupaka, saradnike u realizaciji i napomenu u koju se unosi sve ono što je važno za saopštenje o nastavnoj jedinici, odstupanje od plana itd.

Operativno planiranje zahteva veću kreativnost i elastičnost nastavnika u odnosu na usvojeni Nastavni plan i program. To podrazumeva izvesnu slobodu nastavnika u korišćenju broja časova datih u okviru nastavne teme; nastavnik će broj časova odrediti i prema uslovima škole, zahtevima koji se pred učenika postavljaju i tempu kojim učenici usvajaju te zahteve. Otuda nastavnik ima potrebu da poveća ili smanji broj časova po nastavnoj temi, odnosno nastavnoj jedinici. Ovakve razlike će postojati između nastavnika u okviru jedne i različitih škola. Poželjno je da nastavnik pri izradi operativnog plana sarađuje sa učenicima čime bi se obezbedila potpunija subjektivizacija učenika u nastavnom procesu.

Neposredna priprema nastavnika za rad podrazumeva izradu pisane pripreme koja predstavlja didaktičko-metodičko strukturiranje časa, a sastoji se u specifikovanju odgovarajuće nastavne tehnologije koja najviše odgovara unutrašnjoj logičkoj strukturi gradiva određene nastavne jedinice.

Koji će elementi biti sadržani u neposrednoj pripremi zavisi od više faktora među kojima kao značajne ističemo: složenost i težinu gradiva; iskustva nastavnika u korišćenju oblika, metoda, sredstava i sistema; ciljeve konkretnog časa i karakteristike učenika relevantne za ostvarivanje tih ciljeva; didaktičko-tehničku opremljenost škole i dr.

Osnovni zadatak pripreme i razlog za izradu je da se planira organizacija časa i što konkretnije predvide aktivnosti i odnosi nastavnika i učenika. Da bi se to postiglo pisana priprema treba da sadrži sledeće elemente:

1. predmet,

2. nastavnu jedinicu,

3. ciljeve i zadatke časa - bloka (obrazovne i vaspitne),

4. artikulaciju časa

- glavne sadržinske celine i potrebno vreme za njihovu realizaciju, a sve to povezano sa

- oblicima, metodama, sredstvima i sistemima rada,

6. saradnike u radu (ukoliko postoje).

U izradi pisane pripreme nailazimo na specifičnosti kod pripremanja časova vežbi i praktične nastave (vidi deo o motornom učenju).

Planiranje, a posebno neposredno planiranje za čas, često zahteva timski rad.

Na nivou škole timski bi se radilo na izradi strukture programa škole, postavljanju zadataka i izradi smernica za pojedine delove te strukture, postavljanju rokova objedinjavanja rada, izdvajanja zadataka za praćenje i istraživanje i sl. Planiranje, programiranje i evaluiranje pojedinih vidova vaspitno-obrazovnog rada godišnje i operativno rešavali bi timovi sastavljeni u okviru pojedinih Aktiva nastavnika. Bez timskog rada teško je uspešno ostvariti ovaj zadatak kod pojedinih oblika nastave (npr. praktične nastave).

Aktivi nastavnika rešavaju značajna pitanja nastave. Kada su organizovani za grupu srodnih naučnih disciplina oni se, po strukturi članova veoma približavaju timu. Međutim, značajno je da se niz pitanja iz delatnosti Aktiva timski rešavaju i kada je sastavljen samo iz jednog profila stručnjaka. Tim bi se formirao u zavisnosti od zadataka tako da bi ga nekada činili predstavnici svih aktiva u školi, nekada predstavnici aktiva srodnih disciplina, nekada članovi jednog aktiva a uvek prošireni uključivanjem direktora, nekog od stručnih saradnika, roditelja i sl. U vezi sa nastavom u okviru Aktiva timski bi trebalo raditi na: izboru i određivanju nivoa obrade tema u odnosu na mogućnost učenika; izboru nastavnih oblika, metoda i sredstava; razradi principa odabranih modela i razmatranju mogućnosti njihove primene na određenim nastavnim

jedinicama; organizaciji oglednih časova za demonstriranje izabranih modela (oblika, metoda ili nastavnih sredstava); izradi programa osposobljavanja učenika za samoobrazovanje; organizovanje diskusija i stručnih rasprava; organizovanju takmičenja; donošenju plana pismenih i kontrolnih vežbi i pismenih zadataka; izboru sadržaja i oblika rada slobodnih aktivnosti; postavljanju didaktičko-metodičkog pristupa u organizaciji i realizaciji dodatnog rada; izradu metodologije praćenja i ujednačavanja nivoa i stepena ostvarenosti pojedinih aspekata vaspitanja i obrazovanja; timskoj obradi nekih sadržaja pri čemu različite aspekte teme obrađuju stručnjaci.

Organizacija i oblici nastave

Organizacija nastave u okviru jednog nastavnog predmeta određena je ciljevima, operativnim zadacima, specifičnom sadržinom programa, raspoloživom nastavnom tehnologijom i opredeljenjem za određenu pedagošku strategiju kao i samim subjektivnim uslovima i mogućnostima nastavnika i učenika. Po novom programu nastava se izvodi u uslovima osavremenjenog predmetno-razredno-časovnog sistema sa nizom diferenciranih oblika nastave (obavezno, fakultativne) i ostalih vaspitno-obrazovnih aktivnosti (dopunski rad, dodatni rad, slobodne aktivnosti i dr.).

Savremene didaktičke teorije, teorije učenja, razvijena obrazovna tehnologija i nastavna praksa omogućavaju da se u postojeću organizacionu osnovu unose i fleksibilniji oblici nastave i učenja koji omogućuju raznovrsnu strukturu učeničkih aktivnosti u cilju njihovog produktivnog (intelektualnog, kreativnog i praktičkog) angažovanja u uslovima ostvarene diferencijacije i individualizacije nastave, sjedinjavanja individualizovanog i zajedničkog rada i napredovanja učenika.

U cilju ostvarenja ukupnih zadataka i unapređivanja kvaliteta pa samim tim i efekata nastave, nastavnik(ci) je u mogućnosti da izgrađuje strategiju nastave kombinujući i primenjujući, kako u literaturi i praksi već ustaljene poznate oblike organizacije nastave na času - **frontalni, grupni i individualni rad**, tako i osavremenjene oblike organizacije nastave i učenja kao što su: **diferencirana nastava, individualizovana nastava, timska nastava, rad u parovima** i drugi uz adekvatan izbor načina **(sistema) učenja: predavačkog, programiran, problemskog, učenja putem otkrića i drugih.**

Svaki nastavnik u okviru postojećih uslova za nastavu predmeta koji predaje i u saradnji sa članovima radnih timova mora da traga za takvom strategijom nastave i učenja koje će biti optimalna za različite kategorije učenika (prema njihovim individualnim razlikama). Pri tom je godišnja priprema nastavnika odlučujuća. Već u toj početnoj etapi rada on se opredeljuje šta će npr. obraditi putem predavanja i frontalnim radom sa učenicima što individualizovanom nastavom, što diferenciranom nastavom po nivoima, šta problemskom nastavom (individualno i u grupi) i sl.

Takvim pristupom organizacije nastave sa diferenciranim individualnim i zajedničkim aktivnostima nastavnik će prevazići slabosti predavačko-ispitivačke nastave, kampanjskog učenja, nezdravog takmičenja i individualizma i omogućiti racionalno osamostaljivanje učenika u mišljenju i radu.

Frontalni oblik rada u nastavi je istovremeni, naporedni rad nastavnika sa svim učenicima u razredu pod istim radnim uslovima. To podrazumeva da se svi učenici stavljaju pred iste zadatke, na istom nastavnom gradivu sa istom pedagoškom strategijom. **Ovo je najčešći oblik rada nastavnika i primenjuje se uglavnom prilikom prenošenja novih informacija i novih znanja učenicima.** U ovom obliku rada dominira nastavnik koristeći sa verbalnim metodama rada. Frontalni oblik nastavnog rada ne sme postati dominirajući oblik.

Prednost ovog oblika je u tome što je ekonomičan jer se može primeniti u odeljenjima sa relativno velikim brojem učenika i što omogućava nastavniku da u okviru raspoloživog vremena obradi veće programske celine i u uslovima manje tehnički opremljenih škola metodama demonstriranja. Ovaj rad pruža mogućnosti za stvaranje određenih emocionalnih i intelektualnih raspoloženja kod svih učenika čime se produbljuje doživljaj sadržaja gradiva (npr. obrade sadržaja koji se mogu koristiti za ostvarivanje zadataka razvijanja patriotizma i sl.).

Međutim, rad sa svim učenicima zahteva da se odmeri prema "prosečnom" učeniku i u obradi gradiva i u angažovanju, a samim tim ne zadovoljavaju se potrebe drugih kategorija učenika - obdarenih i onih sa teškoćama u razvoju. To dovodi do smetnji u procesu individualizacije rada i ometa optimalnu aktivizaciju učenika.

Individualni oblik rada sa učenicima, predstavlja pojedinačni rad učenika, uz odgovarajuću pomoć nastavnika, bilo da radi na posebnom zadatku ili na zadatku koji je deo opšteg zadatka za razred. Atmosfera individualnog rada obezbeđuje maksimalne uslove za razvoj radnih i organizacionih sposobnosti učenika, razvija samostalnost u radu i učenju i ima veliku motivaciono-aktivizacionu moć. Primena ovog oblika nastavnog rada zahteva izvesnu sistematičnost, postupnost i odgovarajuću pripremu učenika i nastavnika. Individualni rad može biti usmeren ili vođen i slobodan, skoro potpuno samostalan rad učenika na času. U ovom obliku nastavnog rada najčešće se primenjuju laboratorijske i eksperimentalne metode, metode rada na tekstu i na grafičkim radovima kao i kombinacija metoda pokazivanja i objašnjavanja, kada učenici jedni drugima ili nastavniku pokazuju i objašnjavaju odgovarajuće radne operacije ili poslove. Što se više uzimaju u obzir karakteristike učenika kao pojedinca (prethodna znanja, sklonosti i sposobnosti, nivoi motivacije i druge osobine ličnosti) u oblikovanju zadataka na čijem izvršenju treba da se angažuje to ovaj oblik rada u većoj meri, dobija karakteristike individualizovanog pedagoškog postupka.

Grupni oblik nastavnog rada je rad sa manjim brojem učenika gde se nastavno gradivo obrađuje sa precizno podeljenim radnim zadacima i obavezama a rezultati rada diskutuju u odeljenju. Primena ovog oblika rada ima sociološko, psihološko, pedagoško i didaktičko opravdanje.

Grupni rad povećava broj neposredno angažovanih i aktivnih učenika u istom momentu, omogućuje da učenici zajedničkim radom stiču znanja, veštine i navike. Ovakav rad podstiče, usmerava radne oblike komunikacije, razmene i saradnje među učenicima i između učenika i nastavnika. Grupni rad nužno zahteva zajedničko planiranje, podelu

rada, povezivanje rezultata pojedinaca u rezultate grupe i često rezultate grupe u rezultate odeljenskog kolektiva. Ishodi takvog rada su mera zajedničke uspešnosti svih članova. Sve te karakteristike doprinose da nastavni proces postaje značajan faktor socijalizacije učenika.

Dobro organizovanu i pripremljenu grupu treba da karakterišu sledeća obeležja: adekvatan sastav članova u odnosu na cilj; dogovorena komunikacija između članova, sa nastavnikom i drugim radnim grupama.

Zadaci za grupni rad mogu biti: 1. istovrsni za svaku grupu, 2. diferencirani prema sadržaju kada svaka grupa rešava druge zadatke, 3. diferencirana prema interesovanju učenika i 4. diferencirani prema nivou znanja i sposobnosti učenika.

Rad u grupi se obavlja po sledećem redosledu: pripremna faza (postavljanje cilja i zadataka, podela rada, podela učenika u grupe) operativna faza (realizacija zadataka, traganje za informacijama, razmena iskustva i aktivnosti među članovima) i verifikativna faza (izveštavanje, diskusija, usvajanje zaključaka, vrednovanje). Grupni rad treba primenjivati u korelaciji sa ostalim oblicima rada i primenjivati ga tada kada je on opravdan, odnosno racionalan u odnosu na cilj, zadatke i određene nastavne sadržaje.

Diferencirana nastava. Sa stanovišta društvene obaveze škole da omogući optimalni svestrani razvoj i osposobljavanje za rad svakom pojedincu u nastavi se moraju uvažavati individualne, odlike po sposobnostima, motivaciji, interesovanjima, tempu učenja, ranije stečenom iskustvu i znanju, kao i društveno-kulturnim vrednostima sredine u kojoj se učenik razvijao. Sa didaktičkog aspekta ovo se može postići različitim merama diferencijacije nastave kao i individualizacijom procesa učenja.

Pored toga što je novim planovima i programima izvršena spoljašnja diferencijacija nastave i ostalih oblika vaspitno-obrazovnih aktivnosti, nastavnika mora da interesuje i unutrašnja diferencijacija nastave u jednom odeljenju (ili 2-3 paralelnih) koja podrazumeva strukturiranje procesa učenja za različite kategorije učenika.

Za shvatanje oblika spoljašnje i unutrašnje diferencijacije nastave neophodno je reći da diferenciranje ne znači samo organizacione mere grupisanja učenika jer se pod tim podrazumevaju i diferencirani ciljevi, sadržaji, metode i sredstva nastave. Diferenciranje ima značaj kako za individualizaciju u kognitivnom razvoju ličnosti, tako i za socijalni razvoj učenika. U praksi se razlikuje:

1. Spoljašnje diferenciranje nastave koje podrazumeva organizaciju u kojoj se učenici iz razredne zajednice raspoređuju u nove homogene grupe bar po jednom kriterijumu, najčešće prema sposobnostima i uspehu ili, prema interesovanjima (tečajevi, ili fleksibilniji povremeni oblici diferenciranja za obradu neke nastavne celine pri čemu nastavnici rade timski).

2. Unutrašnje diferenciranje je samostalan oblik nastavne organizacije unutar odeljenske zajednice jednog razreda. Unutrašnjim diferenciranjem, koje može biti primenjeno u

raznim nastavnim situacijama u odeljenju, ciljevi, sadržaji, metode itd. prilagođavaju se sposobnostima učenika. Postupci unutrašnjeg diferenciranja nastave mogu biti: socijalno diferenciranje (grupe različite po vrsti i obimu), metodsko i medijalno diferenciranje (izbor postupaka, sredstava i izvora znanja, zavisno od tempa i stila učenja); i tematsko diferenciranje (prilagođavanje sadržaja mogućnostima učenika).

Prilikom opredeljivanja za unutrašnju diferencijaciju nastave na nastavnom času ili u okviru više časova koji obuhvataju tematsku celinu nastavnik mora imati u vidu obavezu da obezbedi vreme potrebno da svi učenici usvoje zajednička fundamentalna znanja i veštine neophodne za dalje napredovanje, odnosno primenu u zanimanju; da pored toga učenici koji brže napreduju i obdareni učenici šire i produbljenije proučavaju pojedine predmete ili oblasti koje ih interesuju; da istovremeno, učenicima koji teže napreduju (izborom metoda, izvora znanja, posebnom pripremom zadataka) omogući da usvoje minimum znanja i veština potrebnih za rad.

Individualizovana nastava. Učenici se u jednom odeljenju razlikuju po svojim opštim i specijalnim sposobnostima, po nadarenosti, interesovanjima, motivima, osobinama ličnosti, pa u vezi s tim i u načinima, stilu i brzini učenja. Zbog toga se kritikuje tradicionalna nastava koja se obraća proseku u odeljenju a zahteva se prilagođavanje savremene nastave mogućnostima i potrebama svakog učenika. Individualizovati nastavu znači: 1. uzimati u obzir ukupne osobine učenika i razlike među njima; 2. varirati metode, sredstva i postupke prema tim razlikama; 3. omogućiti im da napreduju prema vlastitom tempu učenja. Individualizacijom se podstiču vlastite aktivnosti učenika u procesu učenja pa se tako ostvaruje zadatak da se učenik nauči učenju, da se razvija njegova unutrašnja motivacija, da se postepeno otkrivaju - oslobađaju njegove ukupne potencijalne sposobnosti, da naime on sam otkriva, uviđa svoje sposobnosti u raznim područjima rada.

Nastavnik treba da opaža i da shvati razliku između individualnog rada i individualizovane nastave. Pod individualnom nastavom se podrazumeva samostalno rešavanje zadatka pod rukovodstvom nastavnika ali bez razmene informacije među učenicima. Nastavnik prati tok, tempo i rezultate rada i može da menja, preusmerava svoju pomoć u cilju osposobljavanja učenika za samostalan rad. U individualnom radu svi učenici rešavaju iste zadatke, a njihov rad i rešenja su deo zajedničkog zadatka celog odeljenskog kolektiva.

U individualizovanoj nastavi rad je prilagođen pojedincu prema njegovim sposobnostima i osobinama ali tako da odgovara potrebama, željama i načinu mišljenja pojedinaca koji u individualnom radu učestvuju. To podrazumeva oblikovanje sadržaja diferenciranih zadataka, primenu specifičnih metoda i sredstava, izvora znanja da bi se učenicima omogućilo razvijanje sopstvenih snaga i originalnosti uz uvažavanje njihovog ritma rada, stila rada, afektivnih reakcija i drugih činilaca kao što su premorenost i sl.

Pozitivne strane individualizovane nastave su u njenoj prilagodljivosti na sve predmete, na razne uzraste; što može da se primeni na raznim stepenima savladanosti nastave; što (više od ostalih oblika) doprinosi razvijanju pozitivnih stavova prema učenju; razvija

inicijativu, unutrašnju motivaciju i dr. Osim toga pozitivne strane su i u tome što nastavnik pomaže učeniku da upozna svoje mogućnosti i učestvuje u samorazvoju.

U individualizovanoj nastavi nastavnik potpunije kontroliše uslove rada pa prema tome dolazi i do boljih opštih efekata; ima više vremena da sagleda šta se i kako uči, više upravlja napredovanjem učenika, pruža pomoć u prevazilaženju teškoća; ima veće mogućnosti da varira sadržinu, metode i izvore učenja prema njihovoj efikasnosti, ima mogućnosti da predvidi ishode individualizovane nastave.

Pojedini efekti individualizacije ostvaruju se raznim načinima organizovanja nastave, npr. individualizovanim radom učenika na diferenciranim zadacima (sa ili bez nastavnih listića); grupnim radom sa unutrašnjom diferencijacijom zadataka; samostalnim radom na programiranom i poluprogramiranom materijalu; učenjem putem otkrića i rešavanjem problema.

Individualizacija nastave je samo jedan od oblika organizovanja nastave i učenja i ne treba da vodi intelektualnoj, emocionalnoj i moralnoj izolovanosti jedinke. Stoga se individualizacija nastave povezuje sa raznim oblicima nastave koji obezbeđuju učenje u uslovima socijalne komunikacije i kooperacije.

Timska nastava 33) je oblik organizacije nastave u kojoj dva ili više nastavnika i njihovi saradnici koordiniraju rad na realizaciji programa jedne veće po uzrastu (obrazovnom nivou) ujednačene grupe (npr. više odeljenja istog razreda), radeći na onim delovima programa ili aktivnost za koje su stručno najviše zainteresovani i osposobljeni. Tim zajednički realizuje pojedine programe ili teme: planira, izvodi i vrednuje aktivnosti učenika, organizuje nastavu i priprema sadržaje, zadatke i sl. koji odgovaraju njihovim potrebama i mogućnostima i na taj način nastoji da racionalizuje rad i učini ga efikasnijim.

_____

33) Naziva se i sistem malih i velikih grupa, kooperativna nastava, nastava u velikim grupama.

Pored grupnog organizovanja učenika i nastavnika timsku nastavu karakteriše fleksibilno raspoređivanje nastavnih sadržaja i korišćenje vremena kao i intenzivan stručni pristup obradi sadržaja uz upotrebu savremenih nastavnih sredstava.

Timska nastava se odvija. a) u velikim grupama, (više odeljenja jednog razreda) u kojima dominira nastavnik stručnjak iz tima ili doveden izvan škole. Velike grupe su pogodne za predavanje, izlaganje novog gradiva, uvođenje u veće celine, tumačenja, sistematizaciju, zaključna razmatranja, prikazivanje filmova, podnošenje izveštaja o istraživanjima i sl.; b) u srednjim i malim grupama koje se formiraju posle uvođenja učenika u rad u vidu heterogenih grupa (30 do 35 učenika). U tim grupama se ostvaruje rad na materijalu, vežbanje i utvrđivanje, da bi se posle proveravanja učenici delili u homogene grupe, gde broj učenika varira sve do malih grupa u kojima se rad diferencira prema učenicima koji su više napredovali, prema onima koji zaostaju, dok treći produžavaju sa učenjem na

istom materijalu; c) timska nastava, se kada je to neizbežno diferencira sve do samostalnog i individualizovanog rada učenika. Na ovaj način mogu se realizovati celi razredni programi, izborni programi i slično kao i pojedini delovi programa, teme unutar jednog razreda, odnosno odeljenja.

Nastavnici članovi tima odgovorni su za kvalitet nastave jednog ili više predmeta, zajednički raspravljaju o sadržaju, metodama nastave i izboru sredstava i vežbanja u malim grupama, o raspoređivanju učenika u grupe i dr. Podela rada je precizirana, kooperacija se mora ostvariti da bi se došlo do rezultata te u planovima nema neopravdanih odstupanja.

Timska nastava zahteva dobru opremljenost škole (aparatima, materijalima za grupno i individualno učenje, programiranim materijalima, bibliotekom, laboratorijama, filmovima, zbirkama i dr.).

Za primenu timske nastave u našim uslovima organizacije nastave stručnjaci preporučuju da se stručni aktivi nastavnika početkom godine opredele za timski rad na obradi kompleksnih, složenih, interdisciplinarnih tema da bi omogućili učenicima što bolje shvatanje pojava i njihovu uzročno-posledičnu povezanost i međuzavisnost. Aktiv razmatra ko o pojedinim aspektima teme može najstručnije da izlaže svim učenicima, opredeljuje se za AV sredstva (filmove, magnetofonske snimke, projekcije i slično, što odgovara radu sa velikom grupom); dogovara se o radu u odeljenju u malim grupama; predviđa koje dodatne aktivnosti (eksperimente i slično) će ostvariti u dodatnom radu, a šta u slobodnim aktivnostima.

Timski rad je nezaobilazan u ostvarivanju programa stručnih predmeta ili oblasti u srednjoj školi. Nastavni tim čini četiri do pet, a najmanje tri stručnjaka: nastavnik tehnologije, saradnik praktične nastave i instruktor u preduzeću. Njihova međusobna saradnja i koordiniran rad uslov je celovitog profesionalnog formiranja učenika i razvijanja njegovog pozitivnog odnosa prema pozivu.

Programirana nastava nastaje iz težnje za racionalizacijom procesa učenja, odnosno iz potrebe da se proces učenja učini što aktivnijim, da se kontroliše i da se unapred mogu predvideti njegovi efekti. To je dovelo do programiranja nastavnih sadržaja putem vrlo kratkih koraka.

Programirana nastava i programirano učenje polazi od pretpostavke da proces učenja ima tri bitne faze: 1. kontakt učenika sa činjenicama odnosno informacijama koje treba usvojiti (u klasičnoj nastavi to je kada nastavnik predaje, izvodi vežbe, učenik uči iz udžbenika, priručnika, literature, sluša radio, snimljena predavanja, ploče, gleda filmove); 2. vlastita aktivnost učenika na gradivu koje treba usvojiti, naučiti (na tom gradivu učenik treba da radi, da ga upotrebljava u različitim varijantama primene); 3. povratna informacija o uspešnosti ili neuspešnosti učenikovog rada na gradivu.

U tradicionalnoj, predavačkoj nastavi bitna je prva etapa. Program se smatra realizovanim ako je nastavnik sa učenicima "prešao gradivo". Izostaje učenikova

samostalna aktivnost na gradivu (ili se ovaj najbitniji deo prebacuje za domaći rad gde učenik radi bez nastavnikove pomoći i usmeravanja), a povratnu informaciju koja u psihološkom smislu predstavlja, potkrepljenje (pozitivno ili negativno zavisno od odgovora) učenik dobija tek prilikom vrlo retkih odgovora za ocenu. U međuvremenu nastavnik, koji tako radi ne zna kako teče učenikov misaoni razvoj.

Programirana nastava izvodi se uz pomoć programiranog materijala (software) koji može biti izrađen za celo gradivo jadnog predmeta u vidu programiranog udžbenika, mogu biti programirane samo pojedine teme, ili nastavne jedinice, a programirani materijali mogu biti ugrađeni u mašine za učenje (nastava putem kompjutera). Učenje iz programiranih tekstova može biti praćeno i radom na drugim izvorima znanja (magnetoskopski snimci, praktične operacije, radio i TV emisije, i dr.). Programiranje je aktivnost koja zahteva vrlo stručno struktuiranje sadržaja po kratkim koracima - člancima i sekvencama - koji obezbeđuju logički redosled i postupnost u učenju na najlakši i najbrži način. Pri tom je u svakom članku ili za više članaka istovremeno obezbeđen celovit proces učenja: 1. priprema, 2. obrada novog (informisanje), ponavljanje i vežbanje i 3. proveravanje, odnosno povratna informacija.

Svaki rad pa i programirano učenje podrazumeva pripremu učenika koju može da izvrši nastavnik (tumači kako se radi na programiranim materijalima) ili se uputstvo daje uz programirani materijal. Ukoliko škola ima mašine za učenje učenici se uvode u tehniku učenja pomoću mašina koju relativno lako savlađuju.

Posle toga učenik prelazi na rad na člancima. Članak sadrži manju česticu nastavnog sadržaja - informaciju koju učenik može samostalnim radom da usvoji. Informacija može biti i indirektna i uputiti učenika na neki drugi izvor znanja. Učenik mora informaciju dobro razumeti i ponavljati je radi zapamćivanja ili obavljati neke operacije na koje ova informacija upućuje. Usvajanje, zapamćivanje informacija je uslov za rešavanje zadataka koji mogu biti jednostavniji da se odnose na svaki bitni deo informacije i složeniji kada obuhvata više informacija iz prethodnih članaka odnosno postepeno vodi do opštih pojmova.

Za nastavnike je prihvatljivije da se sami polazeći od zahteva programiranog učenja, osposobljavaju za poluprogramiranje ili delimično programiranje i da za to osposobljavaju i učenika. Bitno je da se u nastavu unosi što više samostalnog rada, aktivnosti, dvosmerne komunikacije i da učenici dobijaju češću povratnu informaciju.

U svakodnevnoj praksi moguća su dva pristupa poluprogramiranog učenja: 1. nastavnik po kraćim deonicama izlaže gradivo, vodi razgovor sa učenicima iz kojeg slede zaključci, ili projektuje informacije putem grafofolije, magneto trake, element filma i slično, zatim za svaki deo varira pitanja za vežbanje i na kraju u celini proverava rezultate petminutnim testom (prebrojavanjem tačnih odgovora, dizanjem ruke) ili još racionalnije - proverava rezultate putem respondera kojih već ima u svakoj školi; 2. drugi oblik poluprogramiranog učenja je samostalan rad učenika sa udžbenikom. To su radni udžbenici koji pre svega imaju pregledno struktuiran osnovni tekst za grafičkim isticanjem bitnog, zatim vežbe, diskusiona pitanja, tabelarne preglede i drugo a po neki i

kraći ispiti znanja nakon od obrađene teme. Pravilno rešenje zadataka daje se ili u udžbeniku ili ih saopštava nastavnik. Na osnovu rada sa takvim udžbenikom učenik se uvodi u postupke rada na svakom drugom tekstu, izdvajanja i zapamćivanja činjenica, uočavanja problema, misaonog povezivanja činjenica i generalizacije, odnosno u samoprogramiranje.

Problemska nastava kao vid aktivnog učenja podrazumeva organizaciju nastave koja se zasniva na struktuiranju gradiva, na način komunikacije učenika i nastavnika i uvažavanju prethodnih znanja i iskustva učenika.

Problemski organizovana nastava odvija se kroz sledeće faze:

- postavljanje problema gde nastavnik učenicima izlaže zadatak u problemskom obliku i upućuje ih da uoče problem. Učenici potom iz ranije stečenih znanja traže ona koja im mogu pomoći u rešavanju postavljenog problema, odnosno zadatka. Da bi izvršili selekciju znanja razgovaraju sa nastavnikom koji im daje odgovarajuće smernice u traženju rešenja;

- u drugoj fazi rada učenici odabiraju moguće načine rešavanja i uz pomoć nastavnikovog vođenja proveravaju njihovu istinitost. U slučaju neuspeha traže se i proveravaju novi načini. U toku postavljanja i proveravanja istinitosti hipoteze nastavnik, posebno u situaciji pogrešnog rada, učenicima postavlja dodatna, pre svega podsticajna, pitanja čiji je zadatak da učenike usmeri ka rešenju. Često nastavnik vodi učenike do rešenja tako da centralni problem raščlani na niz manjih čiji postupni sled rešenja dovodi do glavnog rešenja;

- provera utvrđenog rešenja u praksi je završna faza rada. Proces učenja se završava donošenjem konačnog suda.

Ovakav oblik organizacije nastave doprinosi (vidi deo o aktivizaciji učenika str. 24) motivaciji učenika, povećava njihovu aktivnost čime se postiže i veći efekat u ostvarivanju vaspitno-obrazovnih zadataka nastave a pre svega: razvijanje unutrašnje motivacije kod učenika (motiv radoznalosti, postignuća, samoaktualizacije i dr.), aktiviranje misaonih procesa (analize, sinteze, apstrakcije, generalizacije i sl.) kao i razvoj kreativnih komponenti mišljenja (fluentnost, originalnost, fleksibilnost, osetljivost za probleme i dr.). Na ovaj način sam nastavni proces postaje privlačniji i interesantniji a učenici se osposobljavaju za samostalni rad.

Uspeh korišćenja problemske nastave zavisi od uzrasta, motivisanosti prethodnih znanja i iskustva učenika ali i od pripremljenosti i motivisanosti nastavnika. Priprema nastavnika obuhvata: izbor i planiranje nastavnih tema odnosno nastavnih jedinica za primenu problemske nastave, izbor problema i priprema vođenja učenika za njihovo rešavanje, utvrđivanje načina motivacije učenika, priprema didaktičkog materijala i nastavnih sredstava.

Učenje putem otkrića je u stvari vrsta učenja putem istraživanja sa posebnim načinom vođenja učenika da relativno samostalno otkriju nove principe, pravila i zakone, da strukturiraju činjenice koje uče i da upoznaju metode rešavanja različitih problema.

Ova vrsta rada efikasna je u slučajevima otkrivanja novih principa i pojmova, pri organizovanju činjenica u strukture odnosno kada je moguće sekvencijalno obrađivati određene sadržaje. Reč je o malim otkrićima, za razliku od konceptualnih invencija, koje nisu predmet učenja putem otkrića u nastavi.

Proces otkrivanja je rezultat induktivnog i deduktivnog mišljenja, pri čemu su nastavnikove instrukcije osnovni instrumenat usmeravanja aktivnosti učenika. Reč je o relativno samostalnom upoznavanju od strane učenika sa novim činjenicama i generalizacijama koje mu ranije ni na jedan način nisu saopštene. U procesu primene ove vrste učenja dominiraju tragalačke i heurističke aktivnosti učenika pri usvajanju opštih pravila učenja, metoda rešavanja problema i postepeno ulaženje u proces saznavanja.

Nastava u čijoj je osnovi učenje putem otkrića utiče na: razvijanje intelektualnih sposobnosti učenika, razvijanje unutrašnje motivacije i istraživačkog stila kod učenika, neprekidno budi radoznalost, uslovljava bolju retenciju i transfer stečenih znanja, aktivira učenike i neposredno razvija njihovu sposobnost za rešavanje problema, sticanje novih informacija i dr.

Prilikom pripremanja gradiva i učenika za učenje putem otkrića nastavnik ima u vidu da pravilno odabrane instrukcije treba da podstiču razvoj individualnih dispozicija učenika, da usmeravaju aktivnost na strukturiranju znanja na specifičan način, doprinose da se materijal proučava u sekvencama i obezbeđuju povratne informacije učenika u procesu tragalačkih aktivnosti. Pri kreiranju sekvenci za proučavanje prednost treba davati onim sadržajima koji čine okosnicu pojmova strukture datog predmeta, posebno doprinose razumevanju osnovnih postavki, načela i principa.

Sledeći

Prethodni

Planiranje praktične nastave

Optimalno ostvarivanje cilja a i zadataka praktične nastave pretpostavlja pravovremen pristup planiranju i pripremi njene realizacije na nivou škole i na nivou obrazovnog profila. Složeni i različiti uslovi u kojima škole ostvaruju praktičnu nastavu nameću kao imperativ osmišljeno planiranje i solidnu pripremu.

U zavisnosti od vrste obrazovnih profila, odnosno sadržaja rada, složenosti rada, sredstava rada i ukupnih uslova pod kojima se izvodi, vrši se izbor organizacionih formi, oblika i sredstava ostvarivanja praktične nastave. U većini slučajeva nastavno-materijalna baza su pogoni, laboratorije, kabineti, radionice i sl. privrednih preduzeća i zanatskih i uslužnih radnji, čime se upotpunjuju uslovi i povećavaju mogućnosti praktične nastave.

Sadržaji praktične nastave su osavremenjeni i prilagođeni novim tehnologijama rada u uslovima organizacije, što iziskuje povećan napor u njenom planiranju i pripremanju. Time se omogućuje da njeno ostvarivanje bude racionalnije, efikasnije i svrsishodnije. To se može postići ako se na vreme predvide okolnosti pod kojima će se nastava odvijati.

Prilikom razrade plana i priprema za praktičnu nastavu polazi se od broja učenika kao kvantitativnog pokazatelja kao i specifičnosti plana i programa praktične nastave, odnosno od broja i vrste obrazovnih profila za koje treba organizovati praktičnu nastavu. Stručni organ škole vrši analizu mogućnosti za ostvarivanje praktične nastave i pri tome polazi od specifičnosti područja rada i obrazovnih profila, od odgovarajućih pedagoških, organizacionih i programskih zahteva praktične nastave za svaki obrazovni profil.

S obzirom na prostorne, materijalne, kadrovske i druge uslove sa kojima škola raspolaže, utvrđuje se u kojoj meri se mogu ispuniti cilj i zadaci praktične nastave. Većina škola može zadovoljiti uslove za početnu obuku.

Teže je sa realizacijom programa starijih razreda. U stručnoj pripremi za njih treba izvršiti selekciju tematskih celina koje će "prihvatiti" školske radionice i onih za koje je preporučljivo ili neophodno korišćenje šire nastavne baze. U njoj će se realizovati, u većini slučajeva, i programi završnih razreda u celini, uz neophodno usklađenje proizvodnih zadataka sa zadacima obrazovanja. U zavisnosti od razvijenosti sredine u kojoj je škola i njene povezanosti sa preduzećima, kao i interesa koji preduzeća pokazuju prema obrazovanju, škola je u mogućnosti da vrši izbor uslova za realizaciju praktične nastave ili je upućena na uslove koji joj se jedino pružaju. Iskustva škola iz ranijih godina u tom pogledu su dragocena za unapređivanje odnosa sa preduzećem i povećanje standarda profesionalnog obrazovanja učenika.

Na osnovu navedenih analiza, stručni aktiv škole predlaže OPŠTI PLAN ostvarivanja praktične nastave sa aspekta organizacije i drugih bitnih komponenata. Načelna saglasnost preduzeća (čiji će se pogoni koristiti za praksu učenika) na opšti plan ostvarivanja praktične nastave, pretpostavka je saradnje u pripremi ostvarivanja programa praktične nastave.

Opšti plan ostvarivanja praktične nastave sadrži, prvenstveno, sledeće elemente:

1. Broj grupa učenika i radnih mesta.

Prema planiranom broju učenika po razredima i obrazovnim profilima treba iskazati koliko će se za svaki obrazovni profil formirati grupa učenika i koliko i kojih radnih mesta je potrebno obezbediti.

2. Mesto ostvarivanja sadržaja programa.

Na osnovu razrađene i analizirane strukture sadržaja programa, materijalno-tehničke i kadrovske opremljenosti i broja učenika i njihovih grupa utvrđuje se mesto ostvarivanja praktične nastave (škola, preduzeće ili kombinovano - škola i preduzeće).

3. Vremenska artikulacija praktične nastave.

Nastavnim planovima i programima, pored nedeljnog rasporeda časova praktične nastave, koji se kontinuirano realizuje u toku godine, predviđena je i organizaciona forma koja zahteva godišnji plan raspodele časova (blok-sistem). Ova forma nastave je zastupljena u svim područjima rada i obrazovnim profilima, a razlike su u trajanju (broju nedelja) i vremenskoj raspodeli. Bez osmišljeno i precizno isplanirane dinamike njene realizacije u toku godine ona može da postane puka formalnost.

4. Materijalno-tehnički uslovi.

Detaljna analiza materijalno-tehničke opremljenosti kabineta, laboratorija i radionice, kako škole tako i preduzeća, predstavlja važnu komponentu planiranja i pripreme. To omogućava sagledavanje materijalno-tehničkih uslova i mera koje treba preduzeti, bilo u školi ili u široj nastavnoj bazi, da bi se obezbedili neophodni uslovi za rad. Pre svega potrebno je:

- odabrati mašine, uređaje i sredstva i označiti njihovu funkciju u određenoj strukturi programa;

- dovesti u ispravno stanje postojeće mašine, uređaje, pribor i dr. i pripremiti ih za rad;

- predvideti nabavku neophodnih nastavnih sredstava, mašina i uređaja koji nedostaju ili, umesto toga, korišćenje odgovarajućih sredstava koja pripadaju drugoj organizaciji;

- kompletirati alat i pribor u skladu sa potrebama didaktičkih i proizvodnih vežbi;

- klasifikovati materijal potreban za realizaciju programa;

- predvideti pripremu potrebne tehničke i druge dokumentacije.

5. Kadrovski uslovi.

Analizom zastupljenosti nastavnog kadra, s obzirom na strukturu programa, fond časova i normative nastavnog kadra, utvrđuje se nedostatak ili višak profila nastavnika i ukazuje na mere koje treba preduzeti.

Potrebe za stručnjacima iz preduzeća koje treba uključiti u obrazovno-vaspitni rad takođe treba predvideti i obezbediti uz pomoć i saglasnost kadrovsko-obrazovnih službi.

Raspodela fonda časova praktične nastave na nastavnike, saradnike u nastavi, koordinatore ili organizatore, vrši se u skladu sa Zakonom i normativom nastavnog kadra škole i odlukama fonda za srednje obrazovanje.

Za stručnjake iz preduzeća koji se uključuju u nastavu, kao i za ostale nastavnike i realizatore prakse, treba planirati stručnu i metodičku pripremu.

6. Ostali elementi.

U planu realizacije praktične nastave treba predvideti i sledeće:

- definisati načine i uslove pod kojima škola može da ostvaruje dobit od praktične nastave a da se pri tome ne naruše didaktičko-metodički principi;

- obezbediti vođenje dokumentacije o realizaciji i praćenju praktične nastave (koja se može razvrstati u kategoriju pedagoške i tehničke dokumentacije);

- sačiniti pravila rada i ponašanja za vreme realizacije praktične nastave, kojima se regulišu: organizacija rada, postupak zaduživanja i razduživanja učenika sredstvima rada, posebni i specifični zahtevi, ponašanja učenika i sl.;

- sačiniti normativni akt-pravilnik o zaštiti na radu, za izvođenje praktične nastave, koji naročito razrađuje pitanja bezbednosti učenika u uslovima određene tehnologije rada;

- sačiniti proizvodni ili uslužni plan školske radionice (kao poseban segment plana realizacije praktične nastave), ukoliko radionica ima svoj proizvod i plasman ili kooperativni odnos sa preduzećem za koji sprema kadar, odnosno sa trećim licem radi pružanja usluga.

Proizvodni plan radionice mora biti usaglašen sa planom i programom praktične nastave, tako da je moguće proizvodni proces uklopiti u radne vežbe učenika, pri čemu obrazovni efekti moraju imati prednost nad ekonomskim.

Elementi iz opšteg plana ostvarivanja praktične nastave zauzimaju značajno mesto u godišnjem programu rada škole. U saglasnosti sa godišnjim programom škola će sačiniti periodično razrađene segmente programa rada za pojedine aktivnosti, a posebno za praktičnu nastavu.

OPERATIVNI PLAN NASTAVNIKA

Program praktične nastave dat je kao generalizacija iskustva i naučnog saznanja. Nastavnik vrši didaktičku razradu kompleksa tema i programa, formira vežbe, kao najmanje didaktičko-logičke celine (koje se usvajaju u odgovarajućoj vremenskoj jedinici, čije je trajanje različito a može da obuhvata i čitav radni dan), raščlanjuje ih na elemente - od zahvata i operacija do složenih radova i proizvodnje.

U operativnim planovima nastavnici praktične nastave planiraju i programiraju svaku vežbu i nastavnu jedinicu, razrađuju sadržinu rada, određuju tip vežbe, planiraju nastavne metode, oblike, mesto realizacije, vremensku dinamiku, sredstva rada, potrošni materijal, za praksu u preduzeću definišu svako radno mesto, periodičnu zamenu učenika na radnim mestima i dr. Paralelno sa ovim utvrđuju i funkcionalne odnose i povezanost sa odgovarajućim stručnim nastavnim predmetima kao i koordinaciju sa drugim nastavnicima. Najefikasnije je zajedničko operativno planiranje, jer obezbeđuje

jedinstven pristup u realizaciji programa nastavnika stručnih predmeta i praktične nastave.

Pri definisanju didaktičkih vežbi, kad god je moguće, treba težiti da one budu u funkciji produktivnog rada i da imaju upotrebnu vrednost. Ovim učenik stiče motivaciju za brže i bolje osposobljavanje, jer može sagledati rezultat svoga rada i njegovu vrednost.

Na osnovu operativnog plana nastavnik za svaku vežbu sačinjava operativno-tehničku pripremu, koja podrazumeva celovitu pripremu svih tehničkih elemenata radionice - mašina, alata, materijala, tehničke i druge dokumentacije i dr.

Operativne planove realizacije programa utvrđuju stručni aktiv na predlog predmetnog nastavnika. Oni su sastavni deo godišnjeg plana rada škole.

Organizacija i ostvarenje praktične nastave

Organizaciju obrazovno-vaspitnog procesa u srednjoj stručnoj školi karakteriše profesionalno-radna komponenta. U tome praktična nastava zauzima centralno mesto. Različiti uslovi u kojima škole rade i brojni faktori uslovljavaju različite organizacione forme ostvarivanja praktične nastave, kojima treba postići približno isti nivo osposobljenosti učenika.

Kao bitni činioci koji utiču na organizaciju i realizaciju praktične nastave ističu se:

Materijalno-tehnički uslovi i mesto realizacije

Obezbeđivanje i usavršavanje materijalno-tehničkih uslova za ostvarivanje praktične nastave je stalni i najteži zadatak škole. Kao što je navedeno, škola te uslove obezbeđuje u svojim, školskim, nastavno-radioničkim kapacitetima ili koristi tzv. širu nastavnu-materijalnu bazu (u privrednim i uslužnim preduzećima, zdravstvenim ustanovama, državnim i društvenim ustanovama, zanatskim preduzećima i dr). Zavisno od sadržaja programa, prirode izvršilačkog rada i od mogućnosti koje pruža društveno i privredno okruženje škola organizuje praktičnu nastavu u odgovarajućem prostoru, koje se označava kao: školska radionica, kabinet ili laboratorija, proizvodni pogon, odeljenje ili laboratorija preduzeća, uslužni servis, poljoprivredno dobro, gradilište i dr. Svako od ovih mesta nameće odgovarajuće organizacione forme praktične nastave za odgovarajuće obrazovne profile.

Za većinu područja rada i obrazovnih profila praktičnu nastavu je poželjno organizovati u školi radi punog ostvarivanja, pre svega didaktičkih zahteva (uz uslov da prostor i opremljenost škole nastavnim sredstvima obezbeđuje optimalan tok nastavnog procesa).

U savremenim školskim radionicama radi neposrednog povezivanja teorije sa praksom, pored praktične nastave treba uvoditi i razvijati i kabinetsku nastavu odgovarajućih tehnologija rada. Zbog toga ih, u zavisnosti od prostornih mogućnosti, treba dopunjavati sredstvima i opremom kabinetske nastave (đačkim klupama, tablom, grafoskopom,

odgovarajućim uzorcima, modelima, slikama, šemama i sl.). To je posebno važno za programe kod kojih je predmet tehnologija obrazovnog profila ili zanimanja utkan u program praktične nastave i sa njim čini integralnu celinu. Međutim, ako se ovako koncipiran program ostvaruje van škole, u organizaciji individualno raspoređenih učenika u jednom ili više preduzeća i njihovih pogona i tako fizički odvojenih jednih od drugih, moguće je stručnu teoriju ostvariti frontalnom nastavom, sa grupom ili odeljenjem učenika. Tada se stručna teorija, koja prethodi praksi, održava u školskom kabinetu.

Početnu praktičnu nastavu trebalo bi, po pravilu, organizovati u školskim radionicama. Ona je, u okviru jednog područja rada, za većinu obrazovnih profila identična, jer uvodi učenike u struku i sagledavanje složenosti rada odgovarajućih tehnoloških procesa, omogućuje sticanje osnovnih početnih praktičnih znanja i veština koja će se kasnije praktičnom obukom kod učenika razvijati i usavršavati. Zbog toga je u svakoj školi potrebno oformiti radionicu za početnu praktičnu nastavu. Ona bi bila predstavljena modelom tipske radionice određenog područja rada ili grupe obrazovnih profila, njen bi standard optimalno zadovoljavao didaktičko-metodičke i proizvodne zahteve sadržaja praktične nastave.

U uslovima u kojima su školske radionice tako opremljene da mogu praktičnu nastaviti razvijati, pored uobičajenih didaktičkih vežbi i u okviru proizvodnih programa, organizacija obuke učenika ima i niz dodatnih elemenata. To su: tehničko-tehnološka priprema proizvodnje, nabavka i priprema materijala, usluge za finalnu obradu proizvoda, tehnička kontrola proizvoda i dr.

Rad u ovakvim radionicama treba da se zasniva na savremenim principima proizvodnje, pri čemu uvek treba imati u vidu da je njen ponovni cilj usvajanje sadržaja predviđenog nastavnog programa i osposobljavanje učenika.

U principu, praktičnu nastavu van škole (u odgovarajućim privrednim i drugim preduzećima i ustanovama) treba organizovati samo kada to iziskuje specifičnost programa (struktura rada i tehnološki razlozi), odnosno kada u školi nije moguće takvu nastavu organizovati. (Ovakve škole, obično, i prihvataju obrazovanje onih profila za koje im preduzeća omogućuju ostvarivanje praktične nastave u svojim pogonima, bilo zbog rešavanja kadrovskih potreba preduzeća, bilo zbog opštedruštvene obaveze i tradicionalno dobrih odnosa sa školom).

Škola može da ostvari program praktične nastave i kombinovano. Deo sadržaja programa (za koje ima odgovarajuće uslove) ostvaruje u školi, a segmente programa, naročito one u završnom razredu, ostvaruje u autentičnim uslovima tehnološkog procesa preduzeća. (Često je ovo prednost i zbog toga što se u preduzeću koristi savremena tehnologija, koju učenici ne mogu da vide u školi, a u koju treba da se uključe po završetku školovanja).

Škola može koristiti preduzeće kao širu nastavnu bazu za realizaciju programa praktične nastave uz utvrđene uslove i precizan dogovor, u više organizacionih varijanti, od kojih su najčešće:

a) uključivanje učenika u neposredni proces rada preduzeća, po utvrđenoj posebnoj dinamici, uz prilagođenu složenost i ritam rada. Učenici se postepeno osposobljavaju za složenije operacije u procesu rada. Međutim, ovim načinom osposobljavanja učenika često se zanemaruje didaktički aspekt nastave i ostvarivanje programa u celini;

b) izdvajanje posebnih delova proizvodnih, uslužnih i drugih kapaciteta preduzeća, koja se stavljaju na raspolaganje školi, u kojima učenici obavljaju didaktičke vežbe u autentičnim uslovima rada. Sredstva preduzeća koriste se za nastavu odvijanjem prilagođenog proizvodnog programa ili drugog rada, obično i uz učešće u dogovorenoj raspodeli ostvarenog dohotka;

v) organizovanje rada u preduzeću u posebnoj smeni (ukoliko preduzeće radi u jednoj smeni), odnosno ustupanje prostora i sredstava rada školi, za praksu učenika, u vreme kada pogon ne obavlja redovnu delatnost.

Proces osposobljavanja učenika u ovom slučaju je isti kao i u prethodnom, s tim što se u obaveze škole uključuje i primena i uređenje pogona za narednu redovnu proizvodnu aktivnost preduzeća.

Organizacione forme korišćenja šire nastavno-materijalne baze škole su različite i uslovljene mnogim faktorima. Razlikuju se od jedne do druge sredine i ne mogu se poistovećivati i jednako primenjivati. Prednosti i nedostaci svake organizacione forme su vidljivi. U principu, sistematična i dobro pripremljena organizacija ostvarivanja praktične nastave, razrađena u dinamici do detalja (uz punu saradnju i saglasnost odgovarajućih faktora preduzeća) obezbediće da se nedostaci svedu na najmanju meru.

Raspored rada

Praktična nastava se odvija prema utvrđenom rasporedu rada i određenom broju nedeljnih i godišnjih časova. On je veoma važan regulator organizacije života i rada u školskoj radionici. Sadržaj i cilj praktične nastave uslovljavaju oblik, strukturu i raspored nastavnih časova i zato ne treba utvrđivati univerzalnu standardnu organizacionu formu rasporeda i njoj podređivati savremene sadržaje rada, odnosno nastavnog programa.

U nedeljnom nastavno-časovnom sistemu moguće je dnevno kombinovati teorijske i praktične nastave ili njihovo dnevno smenjivanje. Bitna odlika prvog načina rasporeda je u tome što postoji jedan ili više dana kada jedan deo nastave pripada teoriji a drugi praksi. Rasporedom se nastava može kombinovati u paralelnim odeljenjima tako da imaju istovremeno zastupljenu teorijsku i praktičnu nastavu. (Kad jedno odeljenje ima teorijsku, drugo ima praktičnu nastavu i obratno). U početnoj praktičnoj nastavi (u prvom i, eventualno, drugom razredu) nedeljni fond časova je obično manji od sedam, pa je ovakav (kombinovani) raspored u tim slučajevima i uslovljen.

S obzirom na to da se nedeljni fond časova praktične nastave, u središnjem i završnom delu obrazovanja većeg broja obrazovnih profila (naročito proizvodnih), kreće od sedam do 14, moguće je primeniti i drugi način rasporeda, odnosno celodnevnim smanjivanjem

teorijske i praktične nastave. Tada učenici jednom ili dva puta nedeljno ostvaruju isključivo praktičnu nastavu, koja se po svom trajanju približava profesionalnom radnom vremenu. Dobrim rasporedom odmora (pauza) i raznovrsnom proizvodnom angažovanošću i motivacijom učenika, moguće je održati zadovoljavajući efekat obuke u toku njenog dnevnog trajanja. Posebna pogodnost (često i jedina mogućnost) ovakvog načina rasporeda jeste u slučajevima kada se praksa ostvaruje van škole u pogonima preduzeća, kada se učenici uključuju u tekuću proizvodnu tehnologiju. Takođe, kada ne postoji mogućnost da se u toku dana učenici vrate u školske radionice.

U svakom slučaju, karakter praktične nastave uslovljava radnu realizaciju sistemom povećanih časova, u dnevnoj nastavi, zadovoljavajući time zahteve kontinuiteta radnog ciklusa. Međutim, većina nastavnih planova sadrži i tzv. nastavu u bloku, u trajanju od dve i više nedelja u toku godine koje, za razliku od nedeljnog nastavno-časovnog sistema, omogućava niz organizacionih kombinacija u realizaciji praktične nastave.

Nastava u bloku je činilac koji, u odnosu na ustaljene organizacione forme, organizaciju rada u srednjoj školi čini znatno složenijom. Način organizacije uslovljen je, prvenstveno, prirodom sadržaja programa praktične nastave i brojem časova (odnosno nedelja) za njeno ostvarivanje. Izvodi se u periodičnim ciklusima u toku nastavne godine ili u dužem kontinuitetu u određenom periodu nastavne godine (na primer, na kraju prvog i drugog polugodišta), po posebnom rasporedu. On se utvrđuje na početku godine i usaglašava se sa razredno-časovnim sistemom. Ovakvom fleksibilnošću rasporeda moguće je zadovoljiti zahteve koji proističu iz specifičnosti kako programskih sadržaja i strukture rada, tako i drugih uslova, kao što su:

- uvežbavanje i usavršavanje stečenih početnih veština i radnih navika;

- sticanje navika za rad u autentičnim uslovima tekuće tehnologije preduzeća ili procesa rada uslužne ili druge delatnosti;

- postizanje poželjne vremenske i sadržajne korelacije određenih tematskih celina stručno-teorijske i praktične nastave;

- potreba za dužim kontinuiranim praktičnim radom van škole ili mesta;

- zahtevi za dužim kontinuiranim praktičnim radom za potrebe sezonskih radnih aktivnosti;

- ostvarivanje kontinuirane završne prakse, kao predspreme praktičnog rada za završni ili maturski ispit (ukoliko je to programom predviđeno) i dr.

Pored navedenih mogućih rasporeda rada u praktičnoj nastavi, treba imati u vidu i mogući raspored radnog ciklusa učenika. Da bi svaki učenik savladao program praktične nastave u celini često se pribegava tzv. izmeni radnih mesta. Ovo se koristi najčešće na praksi u preduzeću, gde su radna mesta tehnološki fiksirana za određene radne operacije i zahteve, čime se ne obezbeđuje obrazovanje za celinu profila. Tada se pravi poseban

operativni raspored radnog ciklusa svakog učenika i plan premeštaja, koji omogućuje "prolaz" učenika kroz sve faze predviđene nastavnim programom.

Podela učenika na grupe

Nastavni plan i program definiše, za svaki obrazovni profil, broj učenika koji u grupi ostvaruju program praktične nastave. Veličina grupe uslovljena je prvenstveno didaktičkim razlozima i specifičnostima obrazovnih profila, odnosno strukturom i složenošću rada. Zahtev o veličini grupe učenika mora biti poštovan, jer on ne uzima u obzir samo didaktičke uslove za optimalan nastavni proces, već i stalni nadzor nad potencijalnim opasnostima od povreda u praktičnom radu.

U praksi se dešava da broj učenika u grupi za praktičnu nastavu bude i manji od zahtevanog (uz saglasnost finansijera), ukoliko škola nije u stanju da obezbedi za svakog učenika odgovarajuće radno mesto. Nedovoljan broj skupocenih mašina i opreme kompezira se manjom grupom učenika, što uslovljava zanemarljivo povećanje troškova u odnosu na troškove za kupovinu dodatnih mašina i opreme.

Pri formiranju odeljenja učenika na početku godine, moguće je strukturu odeljenja postaviti tako da bude "čista" (jedan obrazovni profil) ili kombinovana (dva ili tri obrazovna profila). Ukoliko je broj učenika jednog obrazovnog profila nedovoljan da se formira odeljenje (32 učenika), tada ono mora biti kombinovano, ili se formira sa manjim brojem učenika. Međutim, često je korisno, iz organizacionih razloga, formirati kombinovano odeljenje učenika (sa dva ili tri profila), tako da broj učenika svakog obrazovnog profila odgovara veličini grupe za praktičnu nastavu. Tada je moguće praktičnu nastavu realizovati istovremeno za celo odeljenje a pri tom da svaka grupa učenika ostvaruje "svoju" praktičnu nastavu. Ovim se racionalnije koriste radionički i kadrovski kapaciteti, broj mašina i nastavnika ne mora se uvećavati, a raspored teorijske nastave moguće je optimalnije i lakše sačiniti.

Ostali uslovi rada

Za sistematsko formiranje i razvoj radnih sposobnosti učenika potrebno je uzeti u obzir složene fiziološke procese koji se odvijaju u njihovom organizmu za vreme praktične nastave, odnosno praktičnog rada. Rad se odvija u školskoj radionici i zato je zadatak škole da ga organizuje u najpovoljnijim uslovima za učenike. Zahtevi za to su brojni i raznoliki, ali prvenstveno treba istaći: higijenske, tehničke, didaktičke i estetske.

a) U higijenskom pogledu školska radionica mora obezbeđivati uslove koji omogućuju zaštitu zdravlja učenika. Prvenstveno je u pitanju sanitarno-higijensko stanje neposredne sredine, enterijer, čistoća, obezbeđenost propisanog radioničkog prostora, uređenost i održavanje sanitarnih uređaja i dr.

b) U tehničkom pogledu školska radionica treba da ostvari tehnološke, radne i organizacione zahteve koji omogućuju racionalan, efikasan i bezbedan rad učenika. Reč je o primeni savremenih sredstava rada (smanjenje utroška mišićne energije, ušteda u

suvišnim pokretima u radu, blagovremena priprema za rad, optimalna podela rada i dr.), sredstava zaštite na radu i prve pomoći.

v) U didaktičkom pogledu školska radionica treba da ima uslove za savremen radionički nastavni rad. Organizacija radnih mesta, raspored mašina i opreme moraju omogućiti efikasnu obuku učenika. Savremena didaktička nastavna sredstva su neophodan pratilac teorijskih objašnjenja, koja u školskoj radionici prethode neposrednom praktičnom radu.

g) Estetski zahtevi školske radionice značajno utiču na stvaranje prijatnog radnog ambijenta i razvijanja estetskog smisla učenika. Time se i samom radu i njegovim produktima daje emotivno jače, plemenitije i vrednije značenje.

Treba istaći i to da za siguran i bezbedan rad u školskoj radionici ima poseban značaj i pravilan raspored osvetljenja. Pri organizaciji radnog mesta mora se imati u vidu da dobro osvetljenje doprinosi bržem procesu rada i poboljšanju njegovog kvaliteta, dok loše dovodi do većeg naprezanja i brzog zamaranja organa vida, do pogoršanja kvaliteta rada i povećanja broja povreda.

Buka i vibracije veoma nepovoljno utiču na organizam učenika zbog čega je, u takvim uslovima rada, neophodna primena savremenih sredstava koji ih smanjuju ili neutrališu (prigušivači buke, apsorberi zvuka, zvučni filteri i dr.).

Nastavne metode

Nastavnici primenjuju određene postupke (metode) u svim etapama nastavnog procesa od uvođenja do evaluacije u cilju sticanja znanja, razvijanja sposobnosti, ovladavanja praktičnim radnjama, razvijanja motivacije za rad, sticanja određenih ličnih osobina. Izborom i kombinacijom metoda obezbeđuje se najekonomičniji put ostvarivanja postavljenih vaspitno-obrazovnih ciljeva.

Funkcija nastavnih metoda je u ostvarivanju saznajnih ali i vaspitnih ciljeva nastave. Stoga unutrašnju osnovu nastavnih metoda čine logičke operacije indukcije, dedukcije, analize, sinteze, uopštavanja, generalizacije, čime se obezbeđuje dijalektička povezanost čulnog iskustva, mišljenja i prakse. Nastavne metode se neposredno oslanjaju na psihološke zakonitosti učenja. One motivišu, obezbeđuju pozitivni doživljaj vrednosti učenja, a u korelaciji sa određenim sadržajima i sredstvima angažuju učenikove pozitivne emocije i stvaralačke sposobnosti. Svakom nastavnom metodom postižu se neki zadaci, i u određenim nastavnim situacijama svaka metoda postiže svoj optimum onda kada najviše odgovara prirodi gradiva. Stoga nastavnik treba da poznaje sve metode i da se u skladu sa raspoloživim uslovima i mogućnostima (videti: Planiranje i pripremanje za nastavu) opredeli za one koje će učenika optimalno **angažovati u produktivnim aktivnostima.**

Nastavnim metodama praktično se rešavaju problemi postupanja u nastavnom radu, ali one nisu šabloni i nemoguća je njihova šematska primena.

Metode koje nastavniku stoje na raspolaganju u kombinaciji sa radnim oblicima aktivnog učešća učenika u samostalnom radu na raznim izvorima znanja i u međusobnoj saradnji. Primenjene u induktivno-deduktivnom i analitičko-sintetičkom misaonom vođenju i osposobljavanju učenika za praktičan, teorijski i istraživački rad, pomoći će nastavniku da se oslobodi predavačko-ispitivačko (receptivne) nastave.

Uzimajući od svake metode ono o čemu je njena prednost umesto redukovane aktivnosti slušanja, čitanja, pojaviće se bogatstvo učeničkih aktivnosti kao pretpostavka razvoja njegove ličnosti.

1. **Verbalne metode ili metode žive reči** su: metoda izlaganja (ili monološka) i metoda razgovora ili dijaloška. Živa reč je značajan izvor znanja o prirodi, društvu, čoveku i pratilac je svih drugih nastavnih metoda. Ona je uslov pedagoške komunikacije koja ima informativnu vrednost i zajedno sa svojom emocionalnom komponentom ostvaruje određen vaspitni uticaj na učenika. Živa reč razvija govor koji je oblik i izraz misli. Svaka reč je već simbol, ona uopštava. Razvoj govora utiče na razvoj apstraktnog mišljenja. Govorom se izražavaju i osećanja, doživljaji, prepoznaju umetnički izrazi reči, ali i umetničkom rečju nastavnika, u pozorištu, na radiju, filmu - pobuđuju se osećanja učenika u skladu sa humanim porukama umetničkog dela.

Metoda usmenog izlaganja sastoji se u sistematskom verbalnom izlaganju delova gradiva koje može da ostvari nastavnik ili učenik. Pozitivne strane ove metode su sistematičnost, ekonomičnost, mogućnost isticanja bitnog u izlaganju, mogućnost uticanja na osećanja, mogućnost prilagođavanja stila i složenosti izlaganja prethodnim znanjima učenika. Nedostaci ove metode su u tome što su učenici manje aktivni, nemoguće je pratiti da li učenici shvataju izlaganje, iznošenje gotovih oblikovanih činjenica i generalizaciju stavlja u receptivni odnos.

Oblici ove metode su: **pripovedanje** koje se najčešće primenjuje u nastavi jezika i humanističkih predmeta; **opisivanje** primenjuje se u cilju verbalnog slikanja svojstava predmeta, objekata, pojava pri čemu naučno opisivanje mora biti objektivno, svestrano, tačno, detaljno, dok umetničko opisivanje zahteva poznavanje jezičko-stilskih sredstava i subjektivnog doživljavanja; **obrazlaganje** se pojavljuje kada je u vezi sa nekom konstatacijom došlo do nejasnoća o uzrocima pojava, o uzročno-posledičnoj povezanosti pojava, kada je potrebno argumentovati dokaz, obrazložiti pravilo primerima; **objašnjavanje** je najsloženiji oblik izlaganja i odnosi se na objašnjavanje pravila, principa, metoda, zakona, teoriju, aksiome, sisteme, simbole, socio-kulturne vrednosti i dr. Nastavnik prilikom objašnjavanja tih apstrakcija primenjuje složene misaone operacije opisivanje, izdvajanje, upoređivanje, uopštavanje i istovremeno izaziva iste misaone funkcije učenika, što dovodi do shvatanja apstraktnih pojmova. Racionalnom shvatanju objašnjavanja pomaže primena ostalih nastavnih metoda (dijaloška) kao i nastavna sredstva. Misaona aktivnost nastavnika je model misaone aktivnosti učenika.

Izlaganje može da ostvari nastavnik, učenik, neki drugi učesnik u nastavi (npr. stručnjak iz udruženog rada, poznati umetnik i dr.), može takođe da se koristi reprodukcija govora uz pomoć ploča, magnetofona, radija, televizije itd.

Metoda razgovora (ili dijaloška metoda) se sastoji u obradi gradiva (ponavljanju, proveravanju) putem pitanja i odgovora i diskusije. Ovom metodom učenici se uspešnije aktiviraju, podstiču se na uviđanje odnosa među pojavama, zaključivanje i uopštavanje što doprinosi kritičnosti, samostalnosti i samopouzdanju. Znanja učenici lakše shvataju i trajnije pamte. Komunikacija sa nastavnikom i među učenicima sjedinjuje individualni i kolektivni rad. Kroz razgovor nastavnika najbolje upoznaje osobine i kognitivni stil učenika (način mišljenja i zaključivanja učenika).

Metodom razgovora gradivo se ne izlaže sistematično kao pričanjem. Ukoliko nastavnik nije spreman da vodi tok dijaloga učenici mogu da skrenu pravac diskusije te se obradi manje činjenica. Dijalogom se ne mogu tako uspešno obraditi sadržaji koji treba da obezbede emocionalni doživljaj.

Kvalitet razgovora zavisi od kvaliteta nastavnikovog pitanja. U praksi dominiraju jednoznačajna i dopunska pitanja koja kao odgovor traže reprodukciju znanja. Produktivni dijalog obuhvata pitanje i impulse kao što su: Ko? Kako? Zašto? Opiši! Uporedi! Analiziraj! Obrazloži! Dokaži da je ...! Pretpostavi da je ... i sl. Produktivni oblici razgovora su: **heuristički razgovor** u kojem nastavnik postupno uz pomoć pitanja vodi učenike od pojedinosti, do otkrivanja opšteg zbog čega je za ovaj razgovor potrebno iskustvo i predznanje učenika (čitanje, posmatranje radnih procesa i dr.); **slobodan razgovor** (gde pitanje postavljaju i nastavnik i učenici o slobodnoj temi, o temi koja će se obrađivati, kao i na završetku obrade neke teme da bi se objasnile neke dileme, potkrepile dokazom neke konstatacije pa i proverili usvojeni stavovi i uverenja) i **diskusija** - polemika, debata, rasprava (u kojoj učenici međusobno i nastavnik i učenik) suprostavljaju mišljenja iznose i pobijaju argumente osvetljavaju probleme sa novog stanovišta. Uslovi za korišćenje ovog oblika razgovora (diskusija) su poznavanje teme, interesovanje, sposobnost izlaganja, nadograđivanja misli na izlaganje prethodnika, kao i pozitivna svojstva ličnosti - tolerancija i međusobno uvažavanje stavova učesnika u diskusiji.

U korišćenju dijaloške metode bitno je da učenik bude oslobođen da postavlja pitanja, da nastavnik kroz razgovor dobija povratnu informaciju o tome da li su učenici shvatili postavljene probleme, ideje i slično.

2. **Metode rada na tekstu, pisani i grafički radovi učenika.** Primena ovih metoda podrazumeva rad učenika-nastavnika na raznim izvorima znanja kao i na mnoge misaone i praktične aktivnosti. Savremena škola uvodi učenike u upotrebu udžbenika priručnika, leksikona, bibliografija, štampe, enciklopedija, monografija; zatim vizuelnog materijala slika, crteža, shema, dijagrama i mnogobrojnih simbola savremene vizuelne komunikacije. Kako je jedan od ciljeva obrazovanja osposobljavanja za samoobrazovanje, učenika u procesu nastave valja naučiti ne samo da čitaju lepu književnost već da rade na informativnom i naučnom tekstu da bi ga razumeli, njegove informacije ugradili u svoj sistem znanja i iskustvo u cilju primene u praksi. Stoga učenike (putem individualnog rada, grupnog rada, učenja putem rešavanja problema, poluprogramiranju i sl.) učimo da upoznaju sadržaj, informativne elemente teksta i njihov odnos da izdvajaju važne delove (podatke, pojmove) da upoređuju, da strukturiraju

sadržaj u jasan pregled, da ocenjuju vrednost pročitanog i drugo. Osim toga bitno je da učenik o tekstu raspravlja sa drugima (što može da organizuje nastavnik), da posmatra pojave u životu o kojima je čitao i da konačno ostvaruje odluke o primeni shvaćenih informacija u praktičnom radu ili ponašanju.

Grafički i pismeni radovi upravo omogućavaju ilustrovanje a time i produbljivanje i trajnije zapamćivanje tekstovnog gradiva, kao i bolje shvatanje uzročno-posledičnih i kvantitativnih i kvalitativnih odnosa. Integralnom primenom ove metode učenici se osposobljavaju za izradu skica, planova, referata i samostalnih pisanih, grafičkih i drugih radova.

Pismeni i grafički radovi prate nastavni proces i na njima praktično u toku nastave rade i učenici i nastavnici.

3. **Metoda pokazivanja** sastoji se u sistematizaciji učenikovog čulnog iskustva i davanju novih znanja putem pokazivanja objekata, predmeta, i pojava i procesa u prirodi i društvu i učenikovog vođenog usmeravanog opažanja i posmatranja. U cilju formiranja dijalektičko-materijalističkog pogleda na svet ova metoda zasnovana na principu očiglednosti, primeni savremene nastave tehnologije i povezivanja škole sa životom, organizacijama u proizvodnji i dr. čini polaznu osnovu u sticanju mnogih stručnih i drugih znanja. Ova metoda se takođe primenjuje radi pokazivanja radnih aktivnosti i operacija.

Metoda pokazivanja doprinosi sticanju znanja na najbrži način - neposrednim i posrednim opažanjem, razvija sposobnost sistematskog posmatranja, uvodi učenike u praćenje pojava i procesa, razvija sposobnost preciznog izražavanja o opaženom i izveštavanja, doprinosi trajnosti znanja, a kod učenja radnji ostvaruje se povezanost žive reči (instrukcije - komentar) uz dopunu radom na tekstu i opažanja i praktične aktivnosti, pri čemu se angažuje više senzornih i mentalnih funkcija.

No, apstraktni pojmovi, ideje, unutrašnje strukture predmeta i pojava ne mogu se neposredno opažati te njihovom objašnjavanju doprinosi posredna očiglednost, formiranje predstava i pojmova na osnovu učenikovog iskustva i uz pomoć: umesto izazivanih procesa i kontrolisanih uslova tj. (eksperimenata), pokazivanjem dinamičkih modela, statičkih modela, zatim slika (dijaslike, dijapozitiv, filmovi, fotografije i drugo), naročito crteža, skica, dijagrama i shema. Putem savremenih medija učenici treba da budu vođeni ka savladavanju sve apstraktnijih simbola vizuelne komunikacije uključujući i informatičku pismenost.

Prilikom **pokazivanja aktivnosti** nastavnik pokazuje radnju u celini, laganim tempom i obrazlaže njenu strukturu zatim je ponavlja još nekoliko puta bržim tempom. Za vreme pokazivanja opisuje se premet rada, sredstva rada, tok rada sa redosledom upotrebe sredstava i praktičnih operacija (Vidi deo o učenju motornih veština).

Učenicima se pokazuju i aktivnosti izražavanja (govorom, linijom, zvukom, pokretom, mimikom), a takođe i intelektualne aktivnosti. Iako se intelektualne aktivnosti učenika

mogu pratiti posredno, nastavnik koristi sve nastavne situacije u kojima analizira (problem, zadatke, umetničko delo, sistem), dovodi u međusobni odnos podatke, upoređuje, objašnjava transformacije, pri čemu ukazuje učenicima na modele mišljenja i misaonih operacija i trudi se da prati tok njihovog mišljenja.

Adekvatan izbor i upotreba nastavnih sredstava, pravilno pokazivanje i izvođenje posmatranja i pokazivanih aktivnosti od strane učenika dobar su uzor za samostalni rad učenika i, što je krajnji cilj vaspitanja i obrazovanja, za sticanje radnih sposobnosti učenika.

4. **Metoda praktičnih radova** je širi pojam od metode laboratorijskog i eksperimentalnog rada. Ovaj naziv je prihvatljiv stoga što se njime obuhvata potreba da se u svakom predmetu (kao npr. geografija, istorija i dr.) organizuje praktični rad kada je to neophodno, da se njime obuhvati praktični rad u laboratoriji, radionici u školi i preduzeću.

Praktični rad se organizuje: a) u predmetima gde je direktno određen programom i b) u predmetima gde nije određen programom ali iz prirode nastavne jedinice proizilazi da bi učenje bilo najbrže ako bi se ostvarilo praktičnim radom.

Metoda praktičnih radova se najčešće primenjuje u predmetima gde se osobine i strukture supstanci i materijala, oblikuje i transformiše materijal ili organizuje delatnost. Učenici u praktičnom radu upoznaju niz radnji, koje im omogućavaju da shvataju primenu ručnog oruđa, mašina radilica, alatljika, upotrebu energije i automatske regulacije. Za izvođenje praktične radnje koja se sastoji iz radnih operacija učenik treba da poznaje: a) osobine materija na koju deluje ili predmet (projekat) rada; b) potrebna sredstva (alat, oruđa) i njihovu funkciju i upotrebu; v) strukturu praktične radnje (s obzirom na broj i redosled praktičnih operacija i dr.) osnovne karakteristike procesa učenja motornih radnji.

Savlađivanje motornih radnji i sticanje veština prolazi određene faze (vidi deo o učenju motornih veština): početno, osnovno i završno vežbanje. Za pojedine učenike ponekad je potrebno organizovati dopunsko i kolektivno vežbanje.

Primena metode praktičnih radova zahteva materijalnu opremljenost škole (prema normativima) i snalažljivost nastavnika da nađe mesto rada i van škole kada za to postoje uslovi i potreba čak i kada to programom nije određeno.

Cilj praktičnog rada je što neposrednije osamostaljivanje učenika i stoga se izvodi u kombinaciji različitih oblika rada - kolektivno, grupno u parovima i individualno do osposobljavanja učenika za samostalno planiranje, realizaciju i verifikaciju. Praktični rad aktivira učenika u potpunosti jer obuhvata posmatranje, mišljenje i praksu, intenzivnije deluje na formiranje pozitivnog odnosa prema radu, na motivaciju, interesovanja i vrednovanje rada. U jedinstvu sa metodama objašnjavanja, pokazivanja, metoda praktičnih radova ima bitnu ulogu u određivanju najracionalnijih puteva profesionalnog formiranja ličnosti učenika. Pojednostavljena primena i svođenje ove metode na fizički rad učenika u nekim predmetima može dovesti do dualizma u razvoju moralnih vrednosti

ličnosti, do zapostavljanja potrebe jednako moralnog vrednovanja svake vrste društveno potrebnog i korisnog rada.

Nastavna sredstva

Nastavna sredstva su organski vezana za savremeno koncipirane nastavne programe, savremeno koncipiranje nastave i u funkciji su optimalne realizacije vaspitno-obrazovnih zadataka.

Iz ovakvog mesta i uloge nastavnih sredstava proizilaze već široko prihvaćeni zahtevi da se prevaziđu jednostranosti u vaspitno-obrazovnoj praksi kao što su shvatanja da su nastavna sredstva puki izvori za sticanje **novih** znanja, neobavezan **dodatak** nastavnikovom izlaganju, očigledna sredstva za jačanje čulne komponente saznajnog procesa i sl.

Novi pristupi u njihovom izboru i korišćenju u prvi plan stavljaju:

- programiranje pedagoške strategije, aktivnosti učenika i nastavnika u svim etapama vaspitno-obrazovnog procesa njihovim posredstvom,

- postepeno osamostaljivanje učenika u procesu sticanja novih znanja i njihove praktične primene pri čemu je rad sa različitim izvorima znanja **osnova** za podsticanja perceptivnih, praktičnih i misaonih aktivnosti učenika, bez kojih nema usvajanja novih znanja, formiranja stavova i uverenja,

- omogućavanje šireg uvođenja diferenciranih oblika rada i savremenih didaktičkih sistema nastave i učenja,

- revalorizovanje u većem stepenu metode sticanja znanja neposrednim iskustvom učenika kao i permanentnog sticanja sekundarnih informacija putem savremenih medija i materijala kao najznačajnijeg vida obogaćivanja neposrednog iskustva učenika i

- osposobljavanje učenika za selektivni pristup informacijama i samoobrazovanju.

Škola memorisanja, sa dominacijom verbalne predavačke nastave treba da ustupi mesto - zahvaljujući velikim delom i korišćenju savremenih medija i materijala - školi kultivisanja učenikovih misaonih i voljnih snaga, stvarajući mnogobrojne stimulativne situacije nastave i učenja u okviru škole, društvene i radne sredine i kod kuće u čemu korišćenje različitih izvora znanja igra odlučujuću ulogu.

S obzirom na intenzivnu industrijsku produkciju audiovizuelnih i drugih elektronskih medija i materijala poslednjih decenija, valja naglasiti da i najsavremeniji mediji i materijali mogu biti u službi prevaziđene receptivne nastave ako se ne primenjuju po konceptu savremene vaspitno-obrazovne tehnologije sa aktivnom ulogom učenika u njihovom izboru i korišćenju.

Nastavna sredstva (štampana, auditivna, vizuelna, audiovizuelna, pa ni ona najsavremenija za delimičnu automatizaciju nastavnog procesa) ne mogu izolovano obezbediti realizaciju ciljeva i zadataka nastavne teme ako nisu integralni deo šire grupe nastavnih sredstava (programskih zahteva, udžbenika, sredstava za laboratorijske eksperimente, predmeti i objekti neposredne stvarnosti) uključujući i nastavnika kao najvažnije "nastavno sredstvo" - najznačajniji činilac nastave.

U postupnom savladavanju apstraktnih pojmova (od neposredne stvarnosti do verbalnih i apstraktnih simbola) u pedagoškom iskustvu posebnu ulogu po svojoj životnosti imaju audiovizuelna iskustva učenika stečena putem savremenih medija i materijala nalazeći se na sredini između objekata neposredne stvarnosti i apstraktnih vizuelnih i verbalnih simbola. Bez ovih iskustava koja danas čine nezaobilazno okruženje naših učenika, nemoguće je danas punije izraziti savremeni svet, aktuelizovati događaje u njemu i snažnije ga doživeti.

Međutim, nastavnik ostaje mera svih pedagoških preobražaja, programator i procenjivač vrednosti SOFTWER-a, animator i organizator vaspitno-obrazovnog procesa i naporedni nosilac vaspitnih zadataka.

Postoje više klasifikacija nastavnih sredstava, a ovde je data jadna od njih.

Verbalna nastavna sredstva (živa i izgovorena reč - govor i reprodukovana reč i govor).

Tekstualno nastavno sredstvena sredstva (odgovarajući štampani i posebno pisani tekstovi iz različitih oblasti ljudskog stvaralaštva).

Vizuelno nastavna sredstva (sva ona sredstva koja se u toku nastavnog procesa primaju - opažaju čulom vida: - predmeti, fotografije, dijaslike, crteži, karte, sheme, grafikoni, dijagrami, simboli itd.).

Auditivna nastavna sredstva (sva ona sredstva koja primamo pomoću čula sluha izuzev govora i to: razni šumovi u prirodi i akcetične pojave, muzički i tonski efekti, razni zvučni efekti, reprodukovani - veštački i prirodni efekti itd.).

Audiovizuelna nastavna sredstva postavljaju sintezu elemenata auditivnih i vizuelnih sredstava, kao na primeri - dijafilm praćen odgovarajućim tekstom, muzikom, šumovima ili drugim zvučnim efektima; tonski filmovi; TV emisije, video kasete i dr.

U okviru ove grupe posebno bi istakli savremene elektronske uređaje koji omogućuju celovitiju indirektnu komunikaciju, upravljanje pa i delimično regulaciju vaspitno-obrazovnog procesa (školska televizija, nastavni film, nastava uz pomoć kompjutera i sl.). Ova sredstva nisu samo neobavezni dodatak nastavnikovom predavanju već, u sredinama gde ima uslova i iskustva u njihovoj primeni, preuzimaju, u većoj ili manjoj meri, funkciju nastavnika. Ovo tim pre što u piramidi pedagoškog iskustva, od neposredne stvarnosti do verbalnih simbola, audiovizuelni izvori informacija su na sredini po stepenu apstraktnosti i životne bliskosti učenicima. Bez njih danas, teško da se

može svet potpunije aktuelizovati i doživeti. Otuda je njihovo šire korišćenje pedagoški neophodno i celishodno.

Manuelna nastavna sredstva čine posebnu grupu sredstava. Ona služe za izvođenje raznovrsnih radnih operacija, zahvata ili radi kao na primer: - raznovrsni alati, mašine, instrumenti, aparati, predmeti, materijali i dr.

Eksperimentalna i demonstraciona nastavna sredstva. Ovde spadaju sva sredstva koja obezbeđuju izvođenje eksperimenata i demonstracija. U reprezentovanju određenih sadržaja nastavnih predmeta, ova sredstva su usko povezana sa manuelnim nastavnim sredstvima, s tim što se primenjuju u posebnim okolnostima i postupcima, sa posebnim ciljem i zadacima. Primenjuju se u nekim opšteobrazovnim, a naročito u stručnim nastavnim predmetima.

Pomoćno-tehnička nastavna sredstva omogućavaju uspešnu primenu ostalih, glavnih nastavnih sredstava. Raznovrsna su i mnogobrojna kao na primer: raznovrsne table, stolice, aplikatori, aparati, pokazivači i dr.

Nastavna sredstva (od klasičnih preko audiovizuelnih do najsavremenijih elektronskih medija i materijala, uključujući i korišćenje mikrokompjutera), stavljena u službu sve punijeg izgrađivanja subjekatske pozicije učenika, mogu veoma značajno da doprinesu ostvarivanju ciljeva i zadataka srednje škole. Savremeni mediji, istovremeno oslobađaju vreme nastavniku da se više bavi pitanjima vaspitanja i razvoja ličnosti učenika.

Normativima prostora, opreme i nastavnih sredstava koje je doneo prosvetni savet, predviđena su potrebna sredstva za ostvarivanje programa svih nastavnih predmeta i ostalih vaspitno-obrazovnih aktivnosti učenika u školi. Ovi normativi su pomoćni instrument nastavniku i stručnom saradniku u planiranju dopune i inoviranja opreme kabineta, specijalizovane učionice, radionice, laboratorije i specijalizovanog prostora a prema koncepciji nastave na koju nastavnika obavezuje novi program nastavnog predmeta, planiranom unapređivanju (menjanju) pedagoške strategije i materijalnim mogućnostima škole. Otuda je normativ nastavniku osnovni priručnik pri programiranju rada (godišnjem a posebno operativnom i neposrednoj pripremi za čas). Ma kako dobro bio opremljen specijalizovani prostor, nastavna sredstva neće ostvariti svoju integrativnu ulogu u sticanju znanja i profesionalnom formiranju i vaspitavanju učenika ukoliko nastavnik ne ostvari njihovo struktuiranje i pripravnost za funkcionisanje u skladu sa planiranom organizacijom i oblicima nastave i učenja - sa planiranim podizanjem kvaliteta nastave.

Otuda je normativ nastavniku osnovni priručnik pri programiranju rada (godišnjem a posebno operativnom i nesporednoj pripremi za čas).

Sva nastavna sredstva koja nastavnik želi da primeni ili upotrebi na času, moraju biti tehnički ispravna a njihova primena potpuno bezbedna u odnosu na nastavnike i učenike.

Vrednovanje rada i napredovanje učenika

Praćenje rada, napredovanje i ocenjivanje postignutog uspeha u svakom predmetu organizuje se tako da bude u funkciji praćenja ukupnog razvoja ličnosti učenika. Stoga je opravdano da se prati i vrednuje ukupna aktivnost učenika u vezi sa programom nastavnog predmeta u nastavi, profesionalnoj praksi, dopunskom radu, dodatnom radu, slobodnoj aktivnosti i sl. Nastavnik će na osnovu svestrano prikupljenih informacija da proceni, vrednuje i oceni nivo koji je učenik u svom vaspitno-obrazovnom radu i razvoju postigao i to u znanju, mišljenju, osposobljavanju za rad, stavovima i ponašanju (spremnost, aktivnost, odgovornost).

Nastavnik uz pomoć programa, uputstava, udžbenika, literature, upoznaje teorijsku i praktičnu ulogu svoga predmeta u formiranju ličnosti učenika: da li su to opšta znanja koje učenik treba da stekne, komponente marksističkog pogleda na svet i moralne svesti, radne navike, profesionalne sposobnosti, estetski ukus i sl. Stoga on razrađuje bliže i dalje operativne ciljeve nastave u vidu očekivanih rezultata. Sa postavljenim ciljevima nastavnik na početku godine, ali i prilikom obrade svake teme i nastavne jedinice, upoznaje učenike. Oni o ciljevima rada diskutuju, prihvataju ih kao ciljeve svoga rada i učenja, a istovremeno i kao kriterijume vrednovanja i samovrednovanja pojedinačnih i zajedničkih dostignuća. Na taj način odeljenske zajednice se na početku godine, a zatim etapno koncentrišu na zajednički predmet rada. Time i vrednovanje rada dobija kooperativni karakter.

Međutim, ocena mora biti individualizovana i pokazati koliko je učenik napredovao ne samo u odnosu na zahteve programa već i u odnosu na svoje mogućnosti i zalaganje. Ocena treba da odrazi napredak u znanju, stečenim sposobnostima, veštinama, u ukupnom razvoju ličnosti posredstvom rada i zalaganja u određenom predmetu. Pošto je u nas usvojena vrlo uopštena petostepena brojčana skala ocenjivanja sa ocenama: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2) i nedovoljan (1), donošenje opšteg pedagoškog suda (vrednovanje i ocenjivanje) se osmišljava primenom poznatih didaktičkih postupaka od kojih je bitno imati u vidu sledeće:

1) da svakom ocenjivanju, donošenju opšteg pedagoškog suda, prethodi kontinuirano i svestrano praćenje rada, učenja i napredovanja učenika;

2) da se u cilju individualizacije i objektivizacije ocene i pomoći učenicima u samovrednovanju kao sastavna komponenta uključuje i povremeno "merenje" učenikovih znanja, stečenih sposobnosti i sl. primenom neformalnih testova znanja i drugih raspoloživih instrumenata;

3) da se tokom praćenja ocene razlažu na nekoliko bitnih komponenata koje omogućavaju da se u ocenu putem vrednovanja uključi i procena nekih osobina ličnosti koje bitno utiču na postizanje vaspitno-obrazovnih rezultata.

Te bitne komponente ocene su:

- kvantitet i kvalitet znanja (kako i koliko poznaje činjenice, pravila, zakone, kako misli i zaključuje);

- radne navike, osposobljenost za primenu znanja, osposobljenost za praktični rad;

- interesovanje, zalaganje u radu, usvojene vrednosti i stavovi u vezi sa određenim nastavnim sadržajima.

Prilikom praćenja i vrednovanja nastavnik ima u vidu sposobnost učenika za određene aktivnosti, stvaralačke sposobnosti, eventualne teškoće u razvoju i objektivne uslove učenika za rad - porodične, socijalne i dr.

Ocena profesionalne osposobljenosti treba da obuhvata elemente:

- vrstu i složenost operacije za koje je učenik osposobljen;

- stepen povezivanja teorije i prakse u rešavanju praktičnih zadataka;

- metode, postupaka i tehnike koje učenik primenjuje u radu (kako vrši izbor, koliko ih racionalizuje);

- poznavanje sredstava rada i stepen usvojenosti odgovarajućih psiho-motornih sposobnosti u rukovanju sredstvima rada;

- organizaciju rada (planiranje rada, raspored, ušteda vremena);

- ekonomičnost u trošenju materijala;

- odgovornost u radu i odnos prema društvenoj imovini;

- estetski izgled predmeta izrade.

Ovde valja naglasiti da se ocena iz stručnih predmeta donosi jedinstveno za predmet sintezom ocene teorijskog znanja i praktične osposobljenosti.

U sistemu vrednovanja u školi i u svakom predmetu poštuju se pravila da je ono plansko, kontinuirano, svestrano (praćenje svih komponenata ocene primenom raznih postupaka i tehnika), objektivno, stimulativno i javno (da se ocena učeniku saopšti i obrazloži u odnosu na upoznate kriterijume). Primenom ovih pravila, uz aktivno učešće i saradnju nastavnika i učenika u vrednovanju, konačni akt - donošenje opšteg pedagoškog suda i evidentiranje ocene postiže svoju punu vaspitnu vrednost.

Operacionalizacijom ciljeva i zadataka nastave, nastavnik će se opredeliti za odgovarajuće metode i oblike rada, a u skladu s tim planiraće i način, postupke i tehnike proveravanja i vrednovanje uspeha i razvoja učenika. U godišnjem, globalnom planu rada nastavnik se opredeljuje, u zavisnosti od gradiva, kada će primeniti usmeno proveravanje, pismeno proveravanje (putem testa, kontrolnih zadataka ili pismenog rada - ove odluke se često donose na nivou aktiva nastavnika) kako će i kada ocenjivati grafičke i praktične radove (kako će opisati ocene ili bodovati operacije).

Na početku godine planira se proveravanje prethodnih znanja i umenja (usmeno, testom, praktičnim radom), zatim sledi obrada tema (područja) i tematsko proveravanje sa sistematizacijom bitnog i na kraju polugodišnja i godišnja sistematizacija gradiva (po temama i u celini), proveravanja i ocenjivanja ukupnih rezultata rada i napredovanja učenika.

Prilikom obrade svake teme, dok teče vežbanje, ponavljanje, sistematizacija sadržaja, nastavnik svakodnevno vrši tekuće usmeno proveravanje, ponekad petminutno proveravanje, prati domaći rad učenika i vannastavne aktivnosti vezane za temu ili šira interesovanja učenika, prati uspeh u vežbama, odnosno - prati ukupnu aktivnost učenika, odnos prema radu i tempo učenja. Tokom ovog rada nastavnik na svakom času usmeno kompleksnije ispita (proveri) znanje (umenje) dva do tri učenika, organizuje pismeno proveravanje (ili vežbe), grafičke radove i sl. (zavisno od predmeta) obraćajući pažnju na povezivanje znanja u okviru obrađenih tema. Na kraju obrade teme organizuje sistematizaciju znanja, umenja i navika gde ponovo usmeno proveri znanja 5-6 učenika. Ova sistematizacija je i priprema za konačno proveravanje uspeha putem nastavnog testa ili drugog instrumenta za objektivno merenje postignutih rezultata. Ovim se izbegava jednostrana primena ili samo testova znanja ili samo usmenog ispitivanja što je česta greška u nastavi teoretskih predmeta. Istovremeno, ovako organizovano kontinuirano i svestrano praćenje omogućuje nastavniku da ima uvid u kvalitet rada svakog učenika na određenoj temi, da koriguje sebe u radu i pomaže onim učenicima kojima je to potrebno.

OSNOVE PROGRAMA VASPITNOG RADA U GIMNAZIJI

UVOD

Pod vaspitanjem se, najčešće podrazumeva planski i organizovani proces u toku koga društvo, preko svojih institucija, grupa i pojedinaca, utiče na formiranje ličnosti mladih. Ovako određeno vaspitanje uključuje obrazovanje kao proces sticanja znanja, umenja i navika. Uz to, u školi, koja je najorganizovaniji činilac u lancu društvenih uticaja na mlade, obrazovanje i vaspitanje predstavljaju jedinstven nedeljiv proces.

U koncipiranju Osnova programa vaspitnog rada pošlo se od dostignuća pedagoških psiholoških i drugih nauka; dosadašnjih dokumenata - Osnova za unapređivanje vaspitnog rada u srednjim školama u SRS i Osnova vaspitnog rada u SAP Vojvodini, rezultata praćenja njihove primene u praksi srednjih škola.

Osnovama vaspitnog rada se postavljeni cilj i vaspitni zadaci bliže određuju i dalje konkretizuje njihovo ostvarivanje u nastavi i vannastavnim aktivnostima. S obzirom na to da su zadaci, sadržaji i uputstva za ostvarivanje zadataka nastave dati u programima pojedinih predmeta, u ovom dokumentu se ukazuje samo na neke od faktora koji doprinose ostvarivanju vaspitnih zadataka u nastavi, a bliže se razrađuju cilj, zadaci, sadržaji i realizacija vaspitnih zadataka u vannastavnim aktivnostima.

Gimnazija i četvorogodišnja stručna škola

OBLICI		I razred		II razred		III razred		IV razred		UKUPNO	
OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA		ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	go
I	Obavezni nastavni predmeti	30-32		30-32		30-32		30-32		128	
II	Fakultativni nastavni predmeti	do 4 časa		do 4 časa		do 4 časa		do 4 časa		do 16 časova	
III	Obavezne vannastavne aktivnosti										
1.	Ferijalna praksa i praktični rad*										
2.	Dodatni rad	do 60 časova		do 60 časova		do 60 časova		do 60 časova		do 240 časova	
3.	Pripremni i dopunski rad**	do 60 časova		do 60 časova		do 60 časova		do 60 časova		do 240 časova	
4.	Društveno-korisni rad	2 radna dana		2 radna dana		2 radna dana		2 radna dana		8 radnih dana	
IV	Fakultativne Vannastavne aktivnosti										
1.	Stvaralačke i slobodne aktivnosti	30-60 časova		30-60 časova		30-60 časova		30-60 časova		120-240 časova	
2.	Društvene aktivnosti - zajednice učenika i učeničke zadruge	15-30 časova		15-30 časova		15-30 časova		15-30 časova		60-120 časova	
3.	Ekskurzije	do 5 dana		do 5 dana		do 5 dana		do 5 dana		do 20 dana	
4.	Hor	2 časa nedeljno za učenike, 140 časova godišnje za školu									
5.	Kulturna i javna delatnost škole	2 radna dana									

NAPOMENA: *) Ako je utvrđeno za područje rada
**) Ako se u toku godine ukaže potreba
(Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

Trogodišnja stručna škola

OBLICI		I razred		II razred		III razred		UKUPNO	
OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA		ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje	ned.	godišnje
I	Obavezni nastavni predmeti	do 32 časa		do 32 časa		do 32 časa		do 96 časa	
II	Fakultativni nastavni predmeti	do 4 časa		do 4 časa		do 4 časa		do 12 časova	
III	Obavezne vannastavne aktivnosti								
1.	Ferijalna praksa i praktični rad*								
2.	Dodatni rad	do 60 časova		do 60 časova		do 60 časova		do 180 časova	
3.	Pripremni i dopunski rad**	do 60 časova		do 60 časova		do 60 časova		do 180 časova	
4.	Društveno-korisni rad	2 radna dana		2 radna dana		2 radna dana		6 radnih dana	
IV	Fakultativne Vannastavne aktivnosti								
1.	Stvaralačke i slobodne aktivnosti	30-60 časova		30-60 časova		30-60 časova		90-180 časova	
2.	Društvene aktivnosti - zajednice učenika i učeničke zadruge	15-30 časova		15-30 časova		15-30 časova		45-90 časova	
3.	Ekskurzije	do 5 dana		do 5 dana		do 5 dana		do 15 dana	
4.	Hor	2 časa nedeljno za učenike, 140 časova godišnje za školu							
5.	Kulturna i javna delatnost	2 radna dana							

NAPOMENA: *) Ako je utvrđeno za područje rada
**) Ako se u toku godine ukaže potreba
(Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

U složenoj strukturi vaspitno-obrazovnih aktivnosti škole sa bogatstvom diferenciranih programa i oblika rada stvoreni su uslovi za organizaciju vaspitnog rada u kojoj se mogu ravnomerno razvijati individualne sklonosti i sposobnosti učenika (individualizacija) i jačanje mnogobrojnih učeničkih, radnih i interesnih kolektiva (socijalizacija).

Istovremeno, ovako postavljene Osnove vaspitnog rada omogućuju veće jedinstvo vaspitno-obrazovnog procesa izraženog u povezanosti nastave i vannastavnih aktivnosti.

Činjenice i vrednosti usvojene u nastavi učenici proveravaju u okviru slobodnih i drugih aktivnosti, stiču životu bliža iskustva i samostalno se opredeljuju za određene oblike ponašanja.

Ostvarivanje cilja, zadataka, oblika i sadržaja navedenih u Osnovama vaspitnog rada je obaveza za svaku srednju školu. Budući da je ovo otvoren program, navedeni sadržaji prevazilaze mogućnosti realizovanja u okviru vremena datog u planu u jednoj školi i jednoj školskoj godini. Škola iz ovih Osnova programa vrši izbor oblika i sadržaja za godišnji program rada, prema potrebama i interesovanjima svojih učenika i sredine u kojoj se nalazi, prema svojim kadrovskim i materijalnim mogućnostima. Izbor, svakako, zavisi i od vrste škola, odnosno od zahteva područja rada i obrazovnih profila za koje obrazuje ta škola. Škola će Osnove vaspitnog rada ostvarivati uspešnije ako unapređuje kvalitet nastave, neguje samostalnost učenika i zajednički radi sa drugim činiocima vaspitanja mladih u društvenoj sredini.

CILJ I ZADACI VASPITNOG RADA

Cilj vaspitnog rada jeste razvijanje sposobnosti i interesovanja učenika u različitim ljudskim delatnostima; izgrađivanje stvaralačkog odnosa prema radu, materijalnim i duhovnim dobrima; osposobljavanje za aktivno uključivanje mladih u društveni život.

Vaspitnim radom sa učenicima ostvaruju se posebno sledeći zadaci:

- izgrađivanje pravilnog odnosa prema učenju, radu, proizvodima ljudskog rada, formiranje radnih navika i ljubavi prema budućem zanimanju;

- razvijanje svesti kod učenika o sopstvenom položaju u obrazovanju kao subjekta koji može da utiče na uslove i rezultate rada;

- vaspitanje za društvenu aktivnost, za učešće u razvoju demokratskog društva;

- razvijanje tolerantnosti, uzajamnosti i opšteljudske solidarnosti;

- podsticanje i razvijanje samoinicijative, samostalnosti, stvaralaštva, intelektualne razdoznalosti i istraživačke sklonosti ka novim saznanjima, u nauci, tehnici, kulturi, umetnosti, sportu i društvenom životu;

- osposobljavanje učenika za uključivanje u rad, racionalnu organizaciju, programiranje i planiranje rada i slobodnog vremena;

- negovanje i razvijanje patriotskih osećanja i pripadnosti svome narodu, zajednici jugoslovenskih naroda i narodnosti i zajednici naroda sveta;

- razvijanje ekološke svesti i aktivnog odnosa prema zaštiti i unapređivanju životne sredine;

- razvijanje ljubavi prema čoveku i osećanja poštovanja ljudske ličnosti, negovanja drugarskih odnosa sa vršnjacima, razvijanje plemenitih osećanja, pažnje i brige za mlade, stare i nemoćne osobe;

- razvijanje humanih odnosa među polovima i izgrađivanje odgovornosti za ulogu budućih roditelja, razvijanje i čuvanje zdravlja emocionalne stabilnosti i izdržljivosti;

- negovanje navika kulturnog ponašanja i ophođenja u skladu sa normama našeg društva i civilizovanog sveta, razvijanje kulturnih potreba i navika, kao i zaštita kulturnih dobara.

OSTVARIVANJE VASPITNOG CILJA I ZADATAKA U NASTAVI

Nastava je najdominantniji oblik organizovanog vaspitno-obrazovnog rada. U njenom domenu odvija se aktivnost učenika koja je od najpresudnijeg uticaja na njihov razvojni put. Prostorom koji zauzima u strukturi obrazovno-vaspitnog rada, bogatstvom sadržaja, metoda, oblika, sredstava i postupaka koje koristi, mogućnostima za uspostavljanje interakcijskih odnosa, nastava ima presudnu ulogu u ostvarivanju cilja i zadataka vaspitanja. Zbog toga je neophodno da se ostvarivanju vaspitnih zadataka u nastavi prilazi što je moguće svestranije, planski i organizovanije; da se ne oslanja na automatizam delovanja nastave tj. mišljenje da ona doprinosi vaspitanju samim ostvarivanjem i da znanja time što ih je učenik upamtio postižu vaspitne efekte.

Cilj i zadaci nastave date su u okviru nastavnih planova i programa za svaki predmet i razred pojedinačno. Oni se ostvaruju u okviru sadržaja programa. Pri izboru ovih sadržaja vodilo se računa o njihovoj naučnoj zasnovanosti, logičkoj povezanosti i praktičnoj primenljivosti. Uz svaki program data su objašnjenja koja mogu doprineti boljem ostvarivanju vaspitnih zadataka u okviru nastave.

Nivo i stepen vaspitnog uticaja nastave nije uslovljen samo izborom sadržaja programa već zavisi i od: načina konkretizacije cilja i zadataka koje treba ostvariti; primene oblika metoda i sredstava koji se koriste u obradi sadržaja; društvenih odnosa koji se u nastavi uspostavljaju, posebno odnosa nastavnika i učenika i od ličnosti nastavnika, njegovih shvatanja, ubeđenja i ličnih stavova prema sadržajima koje tumači i prenosi.

Rad na konkretizaciji vaspitnog cilja i zadataka zahteva od nastavnika da upozna cilj i zadatke koji su dati uz predmet ali i one koji su navedeni u prethodnom poglavlju ovih Osnova, da analiziraju nastavne teme i procene koji od sadržaja pružaju više mogućnosti

za ostvarivanje pojedinih zadataka. Konkretizacija vaspitnog cilja podrazumeva raščlanjavanje postavljenog cilja na jednostavnije komponente: znanja, odnose i ponašanja. Vaspitavaju samo oni sadržaji koji izazovu pozitivna osećanja kod učenika i postanu deo njihovih ubeđenja. Da postignu takve efekte više imaju izgleda oni sadržaji koje učenik razume i koje proceni da mogu da doprinesu njegovom napretku, da zadovolje njegova interesovanja, odnosno sadržaji u kojima učenik vidi sredstvo za ostvarivanje interakcije (sa nastavnikom ili drugom) odnosno oni koje učenik proceni da su vredni. Nastavnik treba da učeniku omogući, svojim radom, takvu procenu.

Više mogućnosti za uspešnu konkretizaciju vaspitnih zadataka i njihovo povezivanje sa sadržajima programa imaju oni nastavnici koji mogu da sagledaju funkciju svoga predmeta unutar ukupnih zahteva za učenike određenog razreda, odnosno obrazovnog profila. Tako se uspostavlja neophodna korelacija zahteva svih programa koje učenik treba da savlada, i izabiraju odnosno u žižu interesovanja nastavnika dolaze, oni vaspitni zadaci za čije ostvarivanje je predmet koji predaje povoljniji od drugih.

Već je istaknuto da se u procesu konkretizacije vaspitnog cilja i zadataka teži da se za svaki zadatak bliže odrede znanja koja treba učenici da usvoje ali i koje emocije da dožive, koje stavove treba podsticati, koje vrednosti treba sugerisati i koje oblike ponašanja razvijati.

Didaktičko-metodičko pitanje nastave doprinose ostvarivanju vaspitnih zadataka izborom onih oblika, metoda i sredstava rada koji aktiviraju učenika, koji ga stavljaju u situaciju da samostalno odlučuje o svom radu, koji ga dovode u okolnost da individualno ili uz saradnju sa drugim učenicima rešava praktične i saznajne probleme različitim oblicima učenja. Ovim zahtevima najviše odgovaraju individualizovani oblici organizacije nastave (na primer: nastava po nivoima, poluprogramirana i programirana nastava, heuristički modeli nastave i učenja) i grupni oblici rada.

Nastava treba da se zasniva na strategiji postupnog uvođenja učenika u odlučivanje o svom radu i situacijama u kojim se taj rad odvija. Odlučivanje se može, po svom značaju i složenosti, kretati od donošenja relativno jednostavnih odluka o izboru između nekoliko konkretnih alteranativa do donošenja složenih i dalekosežnijih odluka koje uobličavaju plan i organizaciju rada u okviru veće programske i vremenske celine i koje utvrđuje oblike praćenja i vrednovanja efekata tog rada. Tako, npr. umesto suočavanja učenika sa jednim zadatkom, nastavnik treba u početku, da predoči učenicima dva ili više zadataka koji su pedagoški jednako vredni u odnosu na postavljene obrazovne i vaspitne ciljeve ali se u izvesnoj meri međusobno razlikuju bilo u sadržaju i načinu izvršavanja bilo u vrsti ishoda i standardima na osnovu kojih će se ishodi vrednovati (ocenjivati). U tako organizovanom radu od suštinskog su značaja "povratne informacije", tj. utvrđivanje i analiza posledica (očekivanih-neočekivanih, pozitivnih-negativnih i sl.) donetih odluka. Neophodno je da učenici donošenje odluka, njihovo izvršavanje i dobijanje rezultata sagledaju kao celinu. Na taj način se kod njih neguje sposobnost donošenja realnih odluka i osposobljavaju se za odlučivanje u složenijim i manje strukturiranim situacijama. Učenicima treba omogućiti da praktično ovladaju operacijama iz kojih se sastoji proces rešavanja različitih vrsta problema i problemskih situacija (problemsko

učenje). Kada učenike suočavamo sa građom u kojoj oni otkrivaju problem, praktične implikacije tog "otkrića" biće prikupljanje dodatne građe, sistematizovanje raspoloživih informacija, analiza i ocenjivanje vrednosti različitih izvora i korišćenih sredstava, procenjivanje karakteristika alternativnih načina rešavanja problema, povezivanje ranije stečenih znanja i iskustava sa novim uvodima, sprovođenje planiranih postupaka, specifikacija i vrednovanje njihovih ishoda.

Pedagoška suština ovog postupka je ostvarena onda kada učenici počnu da svoja rešenja prepoznaju kao nova saznanja, kada uvide da su u postupku rešavanja problema i na osnovu rešenja do kojih su došli stečena nova saznanja i kada shvate da iza znanja (formulacija) sistematizovanih u udžbeniku i predavanjima stoje saznajne aktivnosti slične ili istovetne onim kroz koje su sami prošli.

Aktivnosti na rešavanju problema i rekonstrukcije aktivnosti koje stoje iza rešenja koje učenici direktno upoznaju su komplementarni didaktičko-metodički postupci. One su najsigurniji put da učenici shvate nauku kao stalan proces organizovanog traganja za činjenicama, preispitivanja ranije utvrđenih činjenica, utvrđenih odnosa, izvedenih zaključaka i ocena, važećih tumačenja i shvatanja. To je ujedno, put za radikalno smanjivanje obima i značaja verbalističkih znanja, za prevazilaženje raskoraka ne samo između razvojnih mogućnosti učenika srednje škole i karakteristika pedagoških zahteva nego i između školske delatnosti i stvarnog društvenog života. Pravolinijsko izlaganje gradiva kao zatvorenog sistema pitanja i odgovora, čak kada je ono saznajno vredno i učenicima zanimljivo, nedovoljno koristi intelektualno i motivaciono-delatne potencijale učenika, zapostavljaju nove i složene oblike mišljenja koji se javljaju na srednjoškolskom uzrastu. Dobra "zaposlenost" i "zainteresovanost" učenika nije uvek i pokazatelj širine i raznovrsnosti njihovog praktičnog angažovanja. Bitno je da se u pedagoški organizovanim situacijama angažuje čitav dijapazon intelektualnih i radnih mogućnosti učenika, da se ne insistira isključivo ili pretežno na njihovim receptivnim sposobnostima.

Sticanje znanja i razvijanja ličnih potencijala učenika u nastavi prerasta u tačan rezultat pedagoške delatnosti, tek onda ako je u funkciji postupnog razvijanja učeničke društvene angažovanosti. Aktuelni problemi neposredne i šire društvene sredine, lični problemi i problemi savremenog sveta su sadržaji koji privlače pažnju učenika srednje škole, koji okupiraju njihova razmišljanja, podstiču ih na tumačenja i ocene. U razumevanju i sagledavanju različitih implikacija tih problema oni se služe shvatanjima, ideologijama, građom i formama raspravljanja koje ih okružuju, koje posredno ili neposredno upoznaju u onim segmentima društvenog života koji su im pristupačni. Ne postoji nijedan valjan pedagoški argument protiv da se razvojna tendencija ne uzme u obzir u stručnom planiranju, organizovanju i izvođenju nastave i ostalih oblika organizovanog rada sa učenicima. Što se manje te uzrasne specifičnosti uvažavaju u školi ili se čak uporno ide protiv njih (npr. fetišizovanje programa kroz normu da mora biti "usvojen u celini" svođenje usvojenosti sadržaja na njihovo memorisanje, stavljanje učenika u receptivan položaj i sl.) sve više se stiču okolnosti za intimno i generacijsko distanciranje učenika od škole i za njihovo senzibilnije otvaranje prema drugim izvorima znanja, uverenja i shvatanja.

Za jačanje vaspitnih efekata nastave značajno je da se pažnja naročito usmeri na organizaciju grupe i izbor metoda i oblika rada. Dosadašnja praksa je pokazala da se upravo u ovoj oblasti slabo primenjuju inovacije u radu. Mnoge inovacije koje su do sada uvedene vezane su za izvore informacija i sredstava rada. Nastavni rad koji organizuju grupe i metod rada stavlja u centar osmišljavanja aktivnosti zahteva veći stupanj metodičke i stručne spreme nastavnika, njegovu kreativnost i inovaciju; zahteva da nastavnici ovladaju različitim didaktičko-metodičkim modalitetima u okviru onog dela vaspitno-obrazovnog programa koje realizuju.

Nastavna aktivnost isključivo se odvija u okviru odeljenja kao stalne učeničke i učeničko-nastavničke grupe. Među njima se razvijaju manje ili više složeni i raznovrsni spletovi međusobnih odnosa u kojima svaki član grupe traži svoje mesto. Ostvarivanje vaspitnog cilja i zadataka upravo je i omogućeno tim interakcijskim odnosima koji se u vaspitno-obrazovnom procesu (nastavi) uspostavljaju.

Interakcijski odnosi u vaspitno-obrazovnom radu nisu dobili značajnu pažnju. U nastavi, učenik ne samo da nije podstican da stupi u interakciju sa drugim učenicima već je i sputavan u tome, a interakcija sa nastavnikom je uglavnom receptivno-reaktivne prirode.

Rad sa grupama i kolektivom se pojavljuje kao uslov podsticanja interakcije i postizanja većih vaspitnih efekata nastave.

Podsticanje interakcije omogućava razvijanje socijalnih (komunikacijskih i interakcijskih) sposobnosti kod učenika i to: sposobnosti socijalnog opažanja (sopstvenog ponašanja i doživljavanja, ponašanja i doživljavanja drugih pojedinaca i grupa), kao i sposobnosti za razumevanje strukture i dinamike društvenih aktivnosti i zbivanja (lično-zajedničko, privatno-javno). U biti interakcijskih odnosa nalazi se saradnja i kooperativnost. Ovaj odnos treba da bude pedagoški osmišljen i podstican. To znači da u sadržaje programa treba uključiti, odnosno među njima pronalaziti zadatke čija će realizacija zahtevati interakcijske odnose među učenicima i nastavnicima.

Saradnja se razvija: uspostavljanjem zadataka čija je realizacija uslovljena podelom rada među pojedincima ili među grupama; razmenom iskustava i aktivnosti u procesu realizovanja zadataka; pristupačnošću cilja svim članovima grupe, s tim da je njegovo vrednovanje jednako za sve.

Razvijanjem saradnje čitavog odeljenja sputava se i neutrališu odnosi individualizma, grupašenja, socijalnog distanciranja i pasivizma koji su već zapaženi kod srednjoškolske omladine. Ove pojave, iako su socijalno nepoželjne na srednjoškolskom uzrastu, naročito u I i II razredu su neminovne, jer se javljaju kao izraz traganja za sopstvenim identitetom i socijalnom proverom sopstvenih sposobnosti, znanja, vrednosti i stavova. Zbog toga treba da neka individualna interesovanja i napori postanu briga čitavog odeljenja, kako bi se stvorili uslovi da se postignuti rezultati pojedinca dožive kao uspeh čitavog kolektiva.

Da bi socijalna interakcija dovela do željenih i umanjila neželjene pojave neophodno je da se posveti veća pažnja vrednovanju rezultata. Vrednovanje ocenjivanja samo

obrazovnih rezultata, i to isključivo individualnih, umanjuje vaspitne efekte nastavnog rada. Zbog toga je i neophodno uvesti i vrednovanje vaspitnih efekata, kolektivnih zadataka i kolektiva učenika.

Uloga nastavnika u ostvarivanju vaspitnih zadataka u okviru nastave i komponente nastave (sadržaj; objedinjavanje obrazovnog i vaspitnog; oblici, metode i sredstva rada; međusobni odnosi u nastavi) je nesumnjivo bitna i višestruka. Nastavnik se pojavljuje u ulozi rukovodioca odeljenja i člana grupe a njegovi zadaci obuhvataju planiranje i programiranje, organizovanje, aktiviranje učenika, praćenje i vrednovanje njihovog i svog rada. Kao organizator procesa sticanja znanja učenika, nastavnik uvodi učenike u najznačajnija dostignuća nauke; neguje i razvija njihova interesovanja za one naučne discipline za koje imaju sklonosti i sposobnosti, osposobljava ih za praktičnu primenu znanja.

Nova koncepcijska rešenja sistema i programa obrazovno-vaspitnog rada podrazumevaju širu primenu načela individualizacije u nastavi i selektivni pristup u ostvarivanju zadataka programa, u zavisnosti od ličnih mogućnosti učenika. Nastavnik prati učenikov razvoj, a ishod praćenja obezbeđuje višestruko selektivno usmeravanje učenika u daljem obrazovanju i za izabranu profesiju. Individualizovanim pristupom nastavnik obezbeđuje brže napredovanje darovitih učenika i njihovu motivaciju za rad, ali isto tako i zadovoljavajuće uspehe za omladinu koja postiže skromnije rezultate.

Vaspitni uticaj nastavnika je daleko širi i složeniji. Nastavnik je izvor socijalnog učenja i delovanja jer je u ulozi modela za oponašanje i identifikovanje. Mladi srednjoškolskog uzrasta u procesu izgradnje sopstvenog identiteta traže uzor za svoje ponašanje, često u nekoj zrelijoj ličnosti sa kojom dolaze u dodir. Tako su nastavnici u situaciji da kao uzori pomažu izgradnju učenikove ličnosti, ne samo onim što predaju i kako predaju već i onim što predstavljaju, što jesu, onim zašto se zalažu i čemu teže. Nastavnici vrše uticaj na učenike osobinama svoje ličnosti i svojim reakcijama (ponašanjem stavovima, sistemom vrednosti).

Veće vaspitne efekte postižu oni nastavnici koji naklonost prema mladima i afinitet prema pozivu manifestuju dubokim razumevanjem ličnosti učenika, tolerancijom i razumevanjem njihovih problema, smislom za komuniciranjem i interakciju, za otkrivanje, produbljivanje i održavanje interesovanja i sposobnosti učenika i podsticanje njihovog razvoja i inicijative. To su oni nastavnici koji učenicima pomažu da složene situacije jasnije sagledaju, da odrede granice konflikta i tako spreče njegov razvoj nalazeći konstruktivno rešenje. Takvi nastavnici postaju izvor emocionalne stabilnosti i sigurnosti učenika a time njihovi uzori i vođe. Proučavanje načina vođstva ukazuje na povoljne vaspitne efekte nastavnika kao tipa demokratskog vođe koga karakteriše nastojanje da sve osnovne uloge i vrste moći, koje su za njega vezane, što šire i ravnomernije raspoređuje u grupi a za sebe više zadržava ulogu koordinatora nego naredbodavca i ocenjivača.

PROGRAMSKE I METODIČKE OSNOVE RADA ODELJENJSKOG STAREŠINE

Funkcije odeljenjskog starešine

Nastavničko veće određuje, između članova odeljenskog veća a na zajednički predlog direktora škole i pedagoško-psihološke službe odeljenjskog starešinu kao rukovodioca odeljenja. Kao individualni stručni organ, odeljenjski starešina je u školi zadužen za sprovođenje plana i programa obrazovno-vaspitnog rada i ostvarivanje cilja i zadataka vaspitanja u odeljenju.

Njegove funkcije su: pedagoška, organizaciona i administrativna. One su međusobno povezane i ostvaruju se integralno. Međutim, pedagoška funkcija dominira.

Suština pedagoške funkcije odeljenjskog starešine je u stvaranju uslova za podsticanje razvoja ličnosti svakog učenika, njegovih sposobnosti, odgovornosti, pravilnog odnosa prema radu, stvaralaštvu, slobodi i moralnoj autonomiji, zatim formiranje i razvijanje odeljenjskog kolektiva i njegovo osposobljavanje za samostalan rad i učeničko samoupravljanje u procesu realizacije programa obrazovno-vaspitnog rada. To se ostvaruje samoaktivnošću učenika, interakcijom sa drugim učesnicima u obrazovno-vaspitnom radu odeljenja.

Da bi ostvario ovu funkciju, odeljenjski starešina posebno upoznaje individualni razvoj svakog učenika (zdravstveno stanje, fizički, socijalni, emocionalni i intelektualni razvoj, ekonomske, socijalne, porodične, kulturne i druge uslove tog razvoja); vaspitni cilj, grupnu dinamiku i metode usmeravanja grupne komunikacije, prirodu i načine ostvarivanja kvalitetne interakcije i komunikacije u međusobnim odnosima, te mogućnosti i načine ostvarivanja u uslovima školskog života i rada.

Odgovornost za pravilno formiranje odeljenjske zajednice, njeno samoorganizovanje, samostalan rad i ostvarivanje funkcija kao osnovnog radnog i samoupravnog kolektiva učenika, zahteva od odeljenjskog starešine i poznavanje Programa društvenih i slobodnih aktivnosti učenika u srednjoj školi. Za ostvarivanje drugih sadržaja pedagoške funkcije potrebno je da poznaje i programe društveno-korisnog rada, zaštite i unapređivanja zdravlja, profesionalne orijentacije, kulturne i javne delatnosti. U ovim programima nalaze se sadržaji za rad sa odeljenjskom zajednicom, grupni i individualni rad sa učenicima. Takođe je neophodno da orijentaciono poznaje i programske sadržaje nastave.

Organizaciona i administrativna funkcija odeljenjskog starešine ostvaruje se planiranjem i programiranjem, rukovođenjem i radom sa odeljenjskim većem, organizacijom, koordinacijom, praćenjem realizacije ukupnog obrazovno-vaspitnog rada; usklađivanjem delovanja svih činilaca vaspitnog rada u odeljenju; organizacijom saradnje sa roditeljima, stručnim saradnicima, stručnim organima i rukovodiocima škole i ostvarivanjem poslova analize i vrednovanja kvaliteta i rezultata obrazovno-vaspitnog rada u odeljenju, vođenje, prikupljanje i sređivanje dokumentacije odeljenja i sl.

Programski sadržaji i zadaci odeljenjskog starešine

U radu sa učenicima odeljenjski starešina:

- upoznaje, prati i proučava zdravstvene, materijalne, socijalne, porodične prilike i uslove života i rada učenika naročito nekih posebnih kategorija (darovitih, učenika sa ozbiljnim zdravstvenim problemima, povratnika iz inostranstva, putnika, učenika iz doma, podstanara i dr.);

- upoznaje individualne sposobnosti, sklonosti i osobine ličnosti i tendencije u razvoju učenika sistematskim posmatranjem, intervjuom, proučavanjem dokumentacije i rezultata ispitivanja; prati i podstiče individualni razvoj; rad i napredovanje učenika u odnosu na njegove sposobnosti, sklonosti i interesovanja (znanja, motivaciju, aspiraciju, odnos prema učenju i radu, uspeh, profesionalno i osposobljenost za samostalno i racionalno učenje, socijalno ponašanje, zdravstvenu kulturu, razvoj moralne autonomije, kreativnost, kulturu ponašanja i dr.);

- primenjuje individualizovane vaspitne postupke i pedagoške mere (stimulativne, vaspitno-disciplinske i druge); procenjuje njihovu efikasnost i vrednuje napredovanje učenika u nastavi i individualnom razvoju; pruža pomoć, savetuje, usmerava i daje instrukcije učenicima;

- upoznaje učenike sa zadacima i sadržajima nastave, pravilima obrazovno-vaspitnog rada kriterijumima ocenjivanja; podstiče učenike na uključivanje u proces pripremanja i realizacije nastave i poboljšanju uslova izvođenja nastave;

- radi na formiranju odeljenja kao zajednice učenika, organizaciji i sprovođenju izbora za odbor odeljenjske zajednice i predstavnika u zajednicu učenika škole i stvaranju uslova za demokratske izbore; uvođenju u proceduru demokratskog odlučivanja; pruža pomoć odboru odeljenjske zajednice; podstiče dinamično grupno organizovanje unutar odeljenjske zajednice i obezbeđuje angažman svakog učenika u aktivnostima odeljenjske zajednice, društvenih organizacija i dr.;

- doprinosi osposobljavanju za samostalno planiranje, programiranje, organizaciju, realizaciju i vrednovanje rada odeljenjske zajednice; ostvarivanju predstavničke uloge u stručnim i drugim organima škole; informiše o uređenju odnosa u školi, godišnjem programu rada škole i sl.;

- podstiče formiranje odeljenjskog kolektiva kao grupe u kojoj je uspostavljena ravnoteža između ličnog cilja pojedinca i cilja kolektiva i interpersonalnih odnosa između svih učenika u obrazovno-vaspitnom procesu;

- pomaže i podstiče odeljenjsku zajednicu da se, u saradnji sa nastavnicima i stručnim saradnicima zalaže za unapređivanje rada i učenja, poboljšanje uspeha u nastavi i drugim učeničkim aktivnostima;

- sa odeljenjskom zajednicom, u saradnji sa pedagoško-psihološkom službom priprema i realizuje delove sadržaja programa zaštite i unapređivanja zdravlja i životne sredine, profesionalne orijentacije; sadržaje kojima se učenici vaspitavaju u duhu humanosti,

solidarnosti, ljubavi prema otadžbini i zajednici naroda sveta, kulturnog ponašanja i brige o svojoj, tuđoj i društvenoj imovini i sl.;

- pomaže realizaciju kulturno-zabavnih, sportskih i drugih aktivnosti odeljenske zajednice u slobodnom vremenu; podstiče i pomaže saradnju sa drugim odeljenjskim zajednicama; organizaciju, izvođenje i analiziranje rezultata ekskurzije;

- brine o standardu učenika (stipendije, kredit, udžbenici itd.);

- prati, proučava i obrađuje pojedine pojave i probleme u obrazovno-vaspitnom radu (odeljenja i pojedinaca); prati razvoj obrazovno-vaspitne situacije u odeljenju i njen uticaj na rezultate obrazovno-vaspitnog rada.

U radu na realizaciji plana i programa u saradnji sa odeljenjskim većem i nastavnicima, odeljenjski starešina:

- koordinira nastavne i druge aktivnosti u odeljenju, usklađuje vaspitno delovanje svih članova odeljenskog veća, usklađuje odnose između učenika i nastavnika; podstiče stil demokratskog vođenja i izgrađuje stav poverenja u učenikove snage i poštovanja dostojanstva njegove ličnosti kroz kolektivne oblike rada i individualni rad sa nastavnicima;

- vodi brigu o stvaranju neophodnih uslova za rad i ostvarivanje operativnih planova nastavnih i vannastavnih aktivnosti u koje se učenici uključuju;

- prati realizaciju obaveznih (nastavnih i vannastavnih) i fakultativnih (nastavnih i vannastavnih) programa u odeljenju, predlaže, primenjuje i koordinira primenu različitih vrsta objektivnog proveravanja znanja i instrumenata za vrednovanje drugih rezultata obrazovno-vaspitnog rada, pismenih zadataka, radi na ujednačavanju kriterijuma ocenjivanja, prati opterećenost učenika, brine o korelaciji sadržaja obrazovanja;

- podstiče unapređivanje nastave i uvođenje inovacija u nastavu;

- upoznaje odeljensko veće sa karakteristikama razvoja učenika; predlaže pedagoške mere za delovanje svih nastavnika i uključivanje roditelja i drugih činilaca u rad sa učenicima;

- sa odeljenjskim većem analizira i vrednuje ostvarivanje cilja i zadataka srednjeg obrazovanja i vaspitanja (najmanje dva puta godišnje);

- organizuje rad odeljenjskog veća; predlaže operativni program njegovog rada, saziva i rukovodi radom sednica, predlaže dnevni red, priprema predloge, odluke, zaključke i potrebne podatke, prati realizaciju donetih zaključaka, pomaže učenicima da se pripreme za učešće u radu sednice odeljenjskog veća.

U okviru saradnje sa roditeljima odeljenjski starešina:

- priprema, organizuje i realizuje roditeljske sastanke kao oblik grupne saradnje sa roditeljima (najmanje četiri puta godišnje);

- priprema, programira i organizuje rad odeljenjskog saveta roditelja;

- informiše roditelje o zahtevima koje postavlja škola pred učenika, o rezultatima koje učenici postižu u ukupnom obrazovno-vaspitnom radu (najmanje četiri puta godišnje), zajednički radi sa roditeljima na poboljšanju rezultata učenja, rada i razvoja učenika;

- inicira, podstiče i uključuje roditelje u ostvarivanju programa rada škole (profesionalne orijentacije, društveno-korisnog rada, slobodnih aktivnosti i drugih kulturnih aktivnosti škole i dr.) i prihvata inicijative roditelja;

- u saradnji sa padagoško-psihološkom službom i drugim stručnjacima radi na podizanju nivoa pedagoško-psihološkog obrazovanja roditelja;

- radi sa grupama roditelja čija deca imaju iste probleme (prema potrebi);

- individualno radi sa roditeljima (jednom nedeljno);

- uključuje u saradnju sa roditeljima školskog pedagoga, psihologa, socijalnog radnika i druge stručnjake izvan škole u skladu sa konkretnim potrebama:

Sa stručnim saradnicima i institucijama, stručnim organima i direktorom škole odeljenjski starešina:

- sarađuje sa školskim pedagogom, psihologom i drugim saradnicima na realizaciji zadataka i sadržaja utvrđenih ovim Programom i Osnovama programa rada stručnih saradnika;

- sarađuje sa nastavničkim većem i direktorom škole od čijih odluka, zaključaka i uputstava polazi u ostvarivanju svojih programskih zadataka i rešavanju problema; sa drugim stručnim organima i obezbeđuje njihovu podršku na unapređivanju rada u odeljenju;

- sarađuje sa školskim dispanzerom, stručnjacima i specijalizovanim institucijama, vaspitačima u domu i drugima u rešavanju vaspitnih i drugih problema pojedinaca u odeljenju.

Odeljenjski starešina vodi dokumentaciju i obavlja administrativne poslove svog odeljenja:

- formira, prikuplja i sređuje ukupnu dokumentaciju o radu odeljenja: dnevnik obrazovnog rada, matičnu knjigu, đačke knjižice i svedočanstva, evidenciju o popravnim, završnim, maturskim i drugim ispitima, izveštaje rada odeljenjskog veća i odeljenskog

starešine, o rezultatima rada učenika, stimulativnim i vaspitno-disciplinskim merama, o radu odeljenjske zajednice i drugu neophodnu dokumentaciju.

Svoje zadatke i sadržaje u radu sa učenicima odeljenski starešina ostvaruje u vremenu između časova, na ekskurziji, izletima, posetama, akcijama društveno-korisnog rada, u različitim aktivnostima slobodnog vremena (posete pozorištu, bioskopu, izložbama, itd.), sastanku (času) odeljenjske zajednice; planiranim individualnim razgovorima sa učenicima za koje bi bilo poželjno obezbediti vreme od makar 15 minuta za svakog učenika mesečno i sl. Za sastanak (čas) odeljenjske zajednice pravilnicima o planu obrazovanja i vaspitanja za gimnazije i srednje stručne škole predviđeno je od 15 do 30 časova godišnje. S obzirom na potrebu intenzivnijeg rada u I i II razredu treba predvideti svih 30 časova, a u III i IV razredu najmanje 15 časova, već prema potrebi.

Za ukupan rad odeljenjskog starešine svaka škola planira potrebno vreme.

Ostvarivanje vaspitnog cilja i zadataka u vannastavnim aktivnostima

A. OBAVEZNE VANNASTAVNE AKTIVNOSTI

DODATNI RAD

Cilj: dodatnog rada je da omogući odabranim i talentovanim učenicima da prošire i da produbе svoja znanja i veštine iz nekih nastavnih oblasti i predmeta u skladu sa svojim interesovanjima, sposobnostima i sklonostima, kao i da podstiče učenike na samostalni rad, razvoj logičkog, stvaralačkog i kritičkog mišljenja i da doprinese njihovom osposobljavanju za dalje samoobrazovanje.

Zadaci:

- zadovoljavanje individualnih osobenosti učenika, sklonosti, interesovanja, sposobnosti za učenje;

- podsticanje individualnog razvoja učenika (adekvatnog tempa), pre svega njihovih intelektualnih karakteristika, što omogućava brže napredovanje učenika (akceleracija);

- proširivanje i produbljivanje obima i sadržaja pojedinih predmeta za koje učenici pokazuju interesovanje i sposobnosti;

- grupisanje učenika prema sposobnostima i interesovanjima čime se stvaraju uslovi za individualizaciju dodatnog rada;

- identifikovanje obdarenih i talentovanih učenika.

Sadržaji dodatnog rada polaze od redovnog plana i programa, ali se, shodno interesovanjima i potrebama učenika, proširuju, produbljuju i dopunjuju novim sadržajima, određenih nauka, i kao takvi važe samo za učenike obuhvaćene ovim oblikom rada. Samim tim, sadržaji dodatnog rada su individualizovani, kako u odnosu na učenika, tako i u odnosu na nastavnika.

Objašnjenje za realizaciju

Dodatnim radom treba obuhvatiti učenike: koji postižu izuzetne rezultate u savladavanju sadržaja programa, koji pokazuju interesovanje za proširivanje i produbljivanje znanja i veština koji su obdareni i talentovani za određene oblasti i predmete.

Jedan učenik, se po pravilu, može uključiti u dodatni rad samo iz jedne nastavne oblasti, odnosno predmeta. Međutim, ukoliko učenik postiže izuzetne rezultate iz više nastavnih oblasti, odnosno predmeta, može biti uključen u dodatni rad iz dva predmeta ako oni pripadaju srodnoj grupi (prirodna, društvena i sl.) i ako učenik izričito ispolji želju. Učenici koji su obuhvaćeni dodatnim radom iz jedne nastavne oblasti, odnosno predmeta mogu biti angažovani i u radu jedne sekcije, naučne grupe, družine i sl.

Razredni starešina, predmetni nastavnik, pedagoško-psihološka služba škole, odeljenjska zajednica učenika predlažu učenike za uključivanje u dodatni rad. Konačno odluka o izboru učenika, za uključivanje u dodatni rad po nastavnim oblastima i predmetima pojedinih odeljenja i razreda, donose odgovarajuća odeljenjska ili razredna veća i obrazovno-vaspitno veće škole.

Program dodatnog rada treba planirati i organizovati u okviru nedeljnog rasporeda časova obrazovno-vaspitnog rada. Časovi mogu da traju kraće ili duže od 60 minuta, zavisno od sadržaja koji se ostvaruju.

Treba nastojati da se prema mogućnostima dodatni rad organizuje: pre početka redovne nastave u suprotnoj smeni, za vreme radnih subota i sl. Pri tome se mora voditi računa o prostornim, materijalnim i organizacijskim mogućnostima škole, kao i o tome koje vreme najbolje odgovara učenicima i nastavnicima, a pogotovo učenicima-putnicima.

S obzirom na primenu i funkciju dodatnog rada nastavnik treba da preporuči najraznovrsnije oblike, metode i postupke rada koji će učenicima omogućiti da njihove kreativne sposobnosti i interesovanja maksimalno dođu do izražaja (individualni i grupni oblik; problemska, individualizovana i drugi oblici nastavnog rada).

Nastavnik treba da upućuje učenike da samostalno ispituju razne pojave, da se služe literaturom, priručnicima, alatima i instrumentima, kao i da sačine zapise, analize, zaključke i sl.

PRIPREMNI I DOPUNSKI RAD*

* Ako se u toku godine ukaže potreba (Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

Pripremni rad se ostvaruje za učenike koji polažu razredni ili popravni ispit i za vanredne učenike.

Dopunski rad se organizuje za učenike koji stalno ili povremeno zaostaju u savlađivanju obrazovno-vaspitnih sadržaja u redovnoj nastavi.

Cilj: omogućavanje učenicima koji zaostaju u savlađivanju obrazovno-vaspitnih sadržaja da se lakše uključuju u redovni vaspitno-obrazovni proces.

Zadaci:

- bliže određivanje programskih sadržaja u kojima učenici ne postižu dobre rezultate;

- savlađivanje ovako utvrđenih sadržaja treba više uskladiti sa potrebama i mogućnostima učenika za koje se organizuje ovakav rad;

- pružanje pomoći učenicima da se lakše uklope u redovnu nastavu i praćenje njihovog napredovanja.

Sadržaji su identični propisanom nastavnom planu i programu. Izbor, širina i dubina obrade, kao i didaktičko-metodički postupci, u ovim oblicima rada su, više nego obično, pod uticajem individualnih karakteristika učenika uključenih u dopunski i pripremni rad.

_____

* Ako se u toku godine ukaže potreba (Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju - član 24.)

Objašnjenje za realizaciju

Pre izdvajanja učenika za dopunski rad treba utvrditi uzroke i teškoće koje učenici imaju u savlađivanju gradiva. U samom identifikovanju učenika za koje treba organizovati dopunski rad učestvuju školski psiholog i pedagog, predmetni nastavnik, odeljenjski starešina, roditelj, a prema potrebi i školski lekar.

Uzimajući u obzir uzroke zaostajanja pojedinih učenika u savlađivanju sadržaja nekih nastavnih područja (predmeta), dopunskim radom se obuhvataju:

- učenici koji dolaze iz drugih škola, a pogotovo iz drugih republika, s obzirom na to da se programi razlikuju;

- učenici koji su pohađali nastavu u inostranstvu;

- učenici koji su zbog bolesti, porodičnih i drugih opravdanih razloga duže odsustvovali sa nastave;

- učenici koji permanentno zaostaju i teško savlađuju nastavno gradivo;

- učenici koji u toku nastavne godine više puta u kontinuitetu dobiju negativne ocene iz nekog nastavnog područja (predmeta), a posebno ako su iz tog predmeta u prethodnom razredu pokazali nedovoljan uspeh ili išli na popravni ispit;

- učenici koji u dovoljnoj meri ne poznaju jezik na kojem se obavlja nastava.

Dopunski rad treba, po pravilu organizovati u toku čitave nastavne godine, s tim što za neke učenike ili grupe učenika može da traje duže ili kraće vreme, što zavisi od uzroka zaostajanja i potrebnog vremena za savlađivanje sadržaja programa nekih nastavnih područja u redovnoj nastavi.

Pripremni rad se organizuje, po pravilu, u avgustovskom ispitnom roku, izuzev za učenike završnog razreda za koje se organizuje u junskom ispitnom roku.

Prilikom planiranja dopunskog rada mora se voditi računa o sledećem:

- jedan učenik, koji zaostaje u savlađivanju sadržaja iz više predmeta može biti uključen u dodatni rad istovremeno samo iz dva predmeta;

- dopunski rad organizovati sa grupom učenika ili sa pojedinim učenicima, a broj učenika u grupi ne treba da bude veći od 10 i zavisi od uzroka zaostajanja učenika i prirode sadržaja programa pojedinih predmeta;

- grupa učenika za dopunski rad može se obrazovati u okviru jednog odeljenja ili u okviru jednog razreda;

- grupe po pravilu, treba da obuhvataju one učenike koji imaju iste probleme i teškoće u savlađivanju sadržaja nekih predmeta;

- sastav pojedinih grupa ne treba da bude stalan u toku čitave godine, budući da neki učenici koji otklone propuste koje su imali u praćenju napuštaju ih, ali da se u njih uključuju neki novi učenici;

- orijentaciono planirati sadržaje za svakog učenika i za svaku grupu, vodeći računa pri tome da se dopunski rad može održati u okviru jednog ili dva časa nedeljno.

Trajanje dopunskog rada se mora elastičnije organizovati. U zavisnosti od propusta u znanju, nivoa usvojenosti gradiva, psihofizičkih mogućnosti učenika kao i opterećenosti učenika u toku dana, dužina rada sa pojedinim učenicima u grupama može trajati kraće ili duže od 45 minuta.

DRUŠTVENO-KORISTAN RAD

Cilj društveno-korisnog rada je da vaspitava učenike da dobrovoljnim radom samostalno i u okviru društveno-organizovanih aktivnosti u slobodnom vremenu, doprinose stvaranju i unapređivanju uslova života i rada ljudi u užoj i široj društvenoj zajednici.

Zadaci su:

- razvijanje navika učenika da stalno i racionalno obavljaju različite poslove rada zadovoljavanja ličnih potreba, potreba porodice i društvene sredine;

- sticanje navika i odgovornosti za čuvanje i estetski izgled sredine u kojoj učenik uči, radi i živi; razvoj i negovanje urbane i komunalne kulture;

- razvijanje svesti o potrebi kolektivnog rada i principima koji se primenjuju u akcijama i aktivnostima društveno-korisnog rada;

- razvijanje osećanja odgovornosti za preuzete obaveze i radne zadatke uz negovanje radne kulture učenika i spremnosti za saradnju.

Sadržaji i oblici rada:

Održavanje školskog prostora: uređenje učionice; uređenje zajedničkih prostorija (hol, stepenište, sale, biblioteka, terena za fizičko vaspitanje i sport); negovanje zelenila u zgradi i van nje (rasađivanje, negovanje cveća, drveća, ukrasnih biljaka); uređivanje i održavanje prostora za odmor u zgradi i van nje.

Uslužne delatnosti: rad u pripremanju i izdavanju školskog lista; rad u školskoj biblioteci; pomoć u školskoj kuhinji ili trpezariji; dežurstvo u školi prilikom pojedinih akcija, priredbi, takmičenja, smotri; prodaja školskog pribora i sopstvenih proizvoda; rad u školskom rasadniku cveća i bilja.

Izrada ukrasnih i upotrebnih predmeta: u saradnji sa preduzećima izrada predmeta od: tkanine, kože, vune, keramike, stakla, metala, glinamola, plastike i gipsa; izrada panoa i zidnih novina; izrada šema, grafikona i drugih nastavnih učila.

Humanitarne i druge aktivnosti: dobrovoljno davanje krvi; otklanjanje posledica od elementarnih nepogoda; sakupljanje knjiga za školsku biblioteku; akcije sakupljanja dobrovoljnog novčanog i drugog priloga za obolele ili postradale; akcija "Drug-drugu"; priredba za obolelu decu po bolnicama, za decu radnika škole povodom Nove godine; sakupljanje sekundarnih sirovina (stara hartija, flaše...).

Akcija na teritoriji mesne zajednice: saradnja i pomoć preduzećima (uređenje, ozelenjavanje terena, uključivanje u proizvodnju i sl.); saradnja i pomoć poljoprivrednim preduzećima (proizvodnja i ubiranje useva i sl.); održavanje i uređenje spomen-obeležja i

spomenika; čišćenje snega; učešće u akcijama pošumljavanja, ozelenjavanje i sl.; ostale aktivnosti na molbu mesne zajednice.

Aktivnosti po izboru škole: sve aktivnosti koje nisu obuhvaćene prethodnim celinama a pokažu se kao društveno i pedagoški opravdane (aktivnosti vezane za profesionalno osposobljavanje i sl.).

Objašnjenje za realizaciju

Ponuđeni orijentacioni program svaka škola treba da prilagodi svojim uslovima, potrebama, interesovanjima i da donese svoj globalni program koji ulazi u sastav godišnjeg programa škole.

Na osnovu globalnog programa, svaka odeljenjska zajednica treba da donese svoj program aktivnosti, vodeći, pri tome računa o sledećem:

- da učenici odeljenja uzmu učešće u planiranju i programiranju društveno-korisnog rada;

- da ponuđene aktivnosti budu još više konkretizovane zavisno od svojih uslova i interesovanja;

- da se aktivnosti ravnomerno raspodele po mesecima;

- da se orijentaciono predvidi broj časova za svaku celinu;

- da se predvide saradnici, nastavnici i drugi subjekti koji će učestvovati u realizaciji zadataka;

- da se planira onoliko aktivnosti koliko učenici mogu da urade kako ova aktivnost ne bi išla na štetu nastave.

Neposrednim planiranjem i pripremanjem konkretne aktivnosti treba obuhvatiti sledeće: utvrđivanje trajanja rada, mesta rada, sastava i broja grupa, konkretnog zaduženja za grupu, odgovornog učenika grupe, rezultati koji se očekuju po obavljenom poslu, analize ostvarenih rezultata, pojedinci koji su najviše doprineli, ali i isticanje onih koji nisu ispunili očekivanja.

B. FAKULTATIVNE VANNASTAVNE AKTIVNOSTI

DRUŠTVENE I SLOBODNE AKTIVNOSTI UČENIKA

Društvene i slobodne aktivnosti učenika u srednjoj školi obuhvataju rad zajednica učenika, učeničkih zadruga, kulturnih, sportskih, pronalazačkih, tehničkih, humanitarnih i drugih društvenih organizacija i oblika slobodnih aktivnosti.

Zajednice učenika su obavezni oblik društvenog angažovanja učenika dok se za rad u društvenim organizacijama i slobodnim aktivnostima učenici opredeljuju na osnovu svojih interesovanja. Za rad slobodnih aktivnosti škola stvara neophodne uslove (prostor, voditeljski rad nastavnika i dr.).

Zajednice učenika

Zajednice učenika se osnivaju kao odeljenjske, razredne i školske i one treba da doprinesu realizaciji programa vaspitno-obrazovnog rada i da omoguće učenicima da se organizovano uključe u život i rad škole.

Rad zajednica učenika u školi zasniva se na pravilima i programima rada.

Programi rada se donose u skladu sa ovim dokumentom a na osnovu interesovanja učenika.

Pored opštih zadataka vaspitnog rada u srednjoj školi zajednice učenika imaju i specifične zadatke:

- omogućuju učenicima da učestvuju u odlučivanju o pitanjima iz života i rada škole ličnim izjašnjavanjem i preko predstavnika u savetu škole;

- obezbeđuju učenicima da samostalno donose programe rada svojih kolektiva, da biraju svoja rukovodstva i svoje predstavnike u savet škole;

- osposobljavaju učenike za demokratsku proceduru: predlaganje, razmatranje, zauzimanje stavova, donošenje odluka i zaključaka;

- razvijanje smisla za međusobnu saradnju učenika i nastavnika.

Odeljenjske zajednice

Odeljenjsku zajednicu učenika čine svi učenici jednog odeljenja. Ona je osnovni radni i samoupravni kolektiv učenika.

Učeničke odeljenjske zajednice se konstituišu na početku svake školske godine izborom odbora (rukovodstva), dogovorom o programu rada i izborom predstavnika u odbor zajednice učenika škole i druge organe.

U odeljenjskoj zajednici učenici ostvaruju svoja prava i dužnosti neposrednim učešćem u raznim aktivnostima na savlađivanju programa vaspitno-obrazovnog rada i aktivnostima u slobodnom vremenu, raspravljanjem, dogovaranjem i odlučivanjem o pitanjima značajnim za pojedince i zajednice.

Funkcije odeljenjske zajednice su:

- donošenje programa i pravila rada odeljenjske zajednice;

- učestvovanje u planiranju, pripremanju i realizaciji teoretske i praktične nastave, slobodnih aktivnosti, izgrađivanje odgovornog odnosa pojedinca i cele odeljenjske zajednice prema postojećim i usvojenim obavezama i učešće u proceni rezultata, uspeha i vladanja učenika;

- organizovanje radnih aktivnosti i akcija kojima odeljenjska zajednica učestvuje u ostvarivanju tekućih zadataka - programa društveno-korisnog rada, profesionalne orijentacije, opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, zdravstvenog vaspitanja, zaštite i unapređivanja životne sredine, vaspitanje za humane odnose i među ljudima, polovima i odgovorno roditeljstvo;

- razmatranje aktuelnih društvenih pitanja iz oblasti društveno-političkih i drugih zbivanja;

- kritičko i samokritičko razmatranje rada i ponašanja svakog pojedinca, rešavanje nesporazuma i izgrađivanje saradničkih odnosa među učenicima i sa nastavnicima;

- organizovanje raznovrsnog društveno-zabavnog, kulturnog, rekreativnog života odeljenja.

Uvažavajući karakter i ulogu učenika odeljenjskih zajednica u srednjoj školi, njeni okvirni sadržaji se mogu podeliti u nekoliko oblasti:

a) unapređivanje nastave i drugih aktivnosti učenika;

b) čuvanje zdravlja, humanizacija odnosa među polovima, zaštita i unapređivanje životne sredine;

v) razvijanje humanosti, solidarnosti, kulture ophođenja i ponašanja, usklađivanje ličnih i društvenih interesa, briga o ličnoj tuđoj i društvenoj imovini;

g) razvijanje patriotskih osećanja prema otadžbini i zajednici naroda sveta;

d) organizovanje kulturno-zabavnih, sportskih i drugih aktivnosti u slobodnom vremenu; pravilno korišćenje slobodnog vremena;

đ) profesionalna orijentacija;

e) učestvovanje u odlučivanju o pitanjima iz domena prava učenika koja se razmatraju na organima upravljanja i stručnim organima škole.

Razredne zajednice

Razredne zajednice se formiraju u školama koje imaju dva i više odeljenja u jednom razredu kako bi se ostvarila saradnja i povezivanje učenika jedne generacije.

U okviru razredne zajednice pokreću se i koordiniraju zajedničke akcije i inicijative na nivou generacije koje mogu biti usmerene prema organima upravljanja i stručnim organima škole, zatim na planu zajedničke realizacije sadržaja po pojedinim područjima rada odeljenjskih zajednica.

Razredne zajednice ne biraju posebna rukovodstva, a zajedničke aktivnosti koordiniraju predsednici odbora odeljenjskih zajednica ili drugi zaduženi članovi.

Zajednica učenika škola

Zajednicu učenika škole čine svi učenici organizovani u odeljenske zajednice.

Zajednica učenika škole deluje preko zborova učenika i odbora. Odbor sačinjavaju predstavnici odeljenjskih zajednica.

Odbor zajednice učenika škole je izborna jedinica iz koje se biraju učenički predstavnici u stručne organe upravljanja školom.

Zajednica učenika škole svoje zadatke ostvaruje donošenjem odluka, zaključaka i preporuka, pokretanjem određenih akcija i inicijativa u okviru organa i putem svojih predstavnika u organima škole.

Rad zajednica učenika škole se bliže određuje pravilima organizovanja, orijentacionim programima rada i drugim dokumentima.

Zajednica učenika ostvaruje svoje funkcije:

a) neposrednim izjašnjavanjem o:

- načinu organizovanja i radu zajednice učenika;

- korišćenju sredstava koje učenici ostvaruju svojim radom (proizvodnim i društveno-korisnim);

- merama za poboljšanje uspeha u učenju i ponašanju učenika škole;

- izboru svojih predstavnika u samoupravne i stručne organe škole i izvan škole;

- statutu i drugim samoupravnim aktima škole kojima se regulišu pitanja od interesa za učenike;

- pohvalama i nagradama učenika koje dodeljuje škola;

- izveštaju i oceni uspeha, vladanja i primeni disciplinskih mera prema učenicima;

- pokretanju i prihvatanju određenih akcija u školi i društvenoj sredini;

b) preko svojih predstavnika u telima i organima škole o:

- donošenju planova i programa razvoja škole;

- donošenju godišnjeg programa rada škole;

- usklađivanju delatnosti škole sa potrebama udruženog rada;

- donošenju statuta škole i statusnim promenama;

- uslovima i načinu prijema učenika u školu;

- potvrđivanju odluke o izboru nastavnika i stručnih saradnika;

- prigovoru na odluku o isključenju učenika iz škole;

- razmatranju i utvrđivanju programa i analiza uspeha u nastavi i vannastavnim aktivnostima učenika;

- potvrđivanju pravila zajednice učenika;

- razmatranju i usvajanju izveštaja škole o ostvarenim rezultatima;

- saradnji sa preduzećima i ustanovama.

Učeničke društvene organizacije

Radi stvaranja uslova za zadovoljavanje raznovrsnih interesovanja učenika u slobodnom vremenu, povezivanju škole i društvene sredine, usklađivanju društvenih i ličnih interesa, učenici organizuju osnovne oblike delovanja društvenih organizacija. Uslov za osnivanje društvenih organizacija u srednjoj školi je da su one svetovnog karaktera i da su nezavisne u odnosu na političke partije.

Kao dobrovoljna sindikalna i interesna organizacija mladih u srednjim školama deluje **Savez učenika**. Način organizovanja i sadržaji rada Saveta učenika zasnivaju se na normativnim i programskim dokumentima ove organizacije.

Pored ove opšte sindikalne organizacije učenika u srednjoj školi se mogu osnivati i druge **društvene organizacije** koje omogućuju mladima da zadovolje raznovrsna interesovanja u oblasti kulture, sporta, naučno-tehničkog stvaralaštva, ekologije, zdravstva, humanitarnih i drugih društvenih aktivnosti. Radom u ovim organizacijama učenici se na svojevrstan način uključuju u društveni život.

Posebno mesto i ulogu u srednjim školama imaju društvene organizacije preko kojih se ostvaruju i širi društveni zadaci:

1. Učeničke zadruge

2. Omladina Crvenog krsta

3. Pokret gorana

4. Klub za Ujedinjene nacije

5. Mladi istraživači

6. Savez izviđača

7. Ferijalni savez

8. Muzička omladina

9. Pokret nauka mladima

10. Narodna tehnika Saveza za fizičku kulturu

11. Savezna organizacija za fizičku kulturu

12. Književna omladina

Sve ove organizacije se organizuju u srednjoj školi saglasno svojim statutima i programima rada uz neposredno povezivanje sa rukovodstvima opštinskih organizacija.

Učešće učenika u radu ovih organizacija je dobrovoljno ali je dužnost škole da stvara uslove za njihov rad. Tu se pre svega misli na obezbeđivanje mentora iz redova nastavnika i drugih radnika škole.

Učeničke zadruge

Učenička zadruga je radno tehnička organizacija u okviru slobodnih društvenih aktivnosti učenika. Ona je značajan interesni kolektiv.

U učeničku zadrugu se dobrovoljno udružuju i postaju članovi, pre svega, učenici ali i nastavnici, roditelji i saradnici škole radi zajedničkog organizovanja radnih aktivnosti koje su društveno-korisne, ekonomski i pedagoški opravdane.

Rad se organizuje u školskom vrtu, ekonomiji škole ili zadruge, preduzećima, školskim radionicama, radionicama preduzeća, u školskom dvorištu, mesnim zajednicama i dr.

U pogledu organizacije, izbora sadržaja i načina rada posebno se vodi računa o sledećim principima: vaspitna usmerenost; dobrovoljnost; samoupravnost; prilagođenost području rada za koje škola obrazuje; povezanost sa nastavom i drugim oblicima vaspitno-obrazovnog rada; saradnja sa preduzećima i ustanovama i lokalnom (mesnom) zajednicom; društveno-korisna usmerenost i ekonomičnost; naučna i stručna zasnovanost; racionalnost i produktivnost; planiranje; stvaranje dobre atmosfere, drugarstva, kooperativnosti; zajedništvo; zavisnost sadržaja od oblika rada; stimulativnost; bezbednost na radu; prenošenje nekih iskustava na porodicu i dr.;

Oblici zajedničkog rada zadrugara (uključujući nastavnike i saradnike) mogu biti: radni čas, radni pohod, radna akcija, radni sastanak, seminar, zadružna svečanost, javni nastup, radni logor, rad u odboru i dr.

Nastavnici (i drugi odrasli) i zadrugari iz srednje škole, kao aktivni članovi zadruge i mentori, odnosno stručni savetnici posebno se staraju da se razvija zadružni duh i atmosfera. Oni vode brigu o bezbednosti na radu, zatim o povezivanju sadržaja u nastavi sa aktivnostima u zadruzi i u angažovanju stručnih konsultanata iz preduzeća. Nastavnici vode brigu i o organizovanju saradnje sa zadrugama i drugim mestima (dopisivanje, razmena zadrugara i razmena radova).

U skladu sa zakonskim odredbama i sa društvenim i pedagoškim principima, učenička zadruga donosi, kao svoj osnovni opšti akt - pravila o radu učeničke zadruge. Osnivanje i pravila učeničke zadruge odobrava savet škole.

Učeničku zadrugu može osnovati grupa od 30 učenika ili nastavnika na podsticaj organa škole ili društvenih organizacija.

Pripreme za osnivanje obavlja inicijativni odbor.

U učeničkoj zadruzi postoje samoupravni organi: skupština (ili konferencija), izvršni odbor ili savet, organ samoupravne kontrole. Moguće je da se pri zadruzi formira i stručni savet zadruge sastavljen od saradnika zadruge iz reda odraslih kao konsultativni organ.

U neposrednom rukovođenju (pedagoškom, stručnom) iz reda nastavnika, roditelja i učenika učestvuju: instruktori za određenu vrstu posla, mentor (nastavnik odgovoran za grupu poslova); pedagoški rukovodilac učeničke zadruge (koji vodi brigu o svim poslovima). Iz reda učenika - zadrugari su sledeći stručni rukovodioci: predvodnik (manje radne grupe); vođa grupe, upravnik (pogona, podružnice zadruge).

Sredstva učeničke zadruge se pribavljaju iz članarine, dohotka zadruge i članova, poklona i dr.

Slobodne aktivnosti učenika

Slobodne aktivnosti predstavljaju vannastavni fakultativni oblik rada škole.

Neposredan vaspitno-obrazovni cilj učeničkih slobodnih aktivnosti jeste da doprinesu razvoju ličnosti na obrazovnom, saznajnom, kreativnom, društvenom i ličnom planu. Zadaci slobodnih aktivnosti su:

- proširivanje i produbljivanje, kao i sticanje novih znanja i umenja a prema interesovanjima učenika;

- zadovoljavanje specifičnih interesovanja učenika uz aktivno usmeravanje njihovih sklonosti, sposobnosti interesovanja i podsticanje profesionalnog razvoja;

- motivisanje i osposobljavanje učenika za samostalan i kreativan rad;

- omogućavanje učenicima organizovanje zabave i rekreacije, kao i drugih uslova da samostalno koriste slobodno vreme i organizuju duhovni, kulturni i društveni život u sredini u kojoj žive i rade.

Slobodne aktivnosti su mnogobrojne i raznovrsne i omogućavaju uključivanje svakog učenika u pojedine oblike rada. U srednjim školama se najčešće organizuju kao:

- naučno-istraživačke aktivnosti;

- naučno-tehničke i radno-proizvodne aktivnosti;

- kulturno-umetničke;

- sportsko-rekreativne.

Naučnoistraživačke slobodne aktivnosti

Posebni zadaci naučnoistraživačkih slobodnih aktivnosti su:

- razvijanje sklonosti i sposobnosti učenika u odgovarajućoj naučnoj disciplini, posebno stvaralačkih sposobnosti i saznajnih mogućnosti učenika;

- razvijanje logičkog i kritičkog mišljenja učenika;

- stvaranje uslova i podsticanje kreativnog rada učenika;

- navikavanje i osposobljavanje učenika za korišćenje naučnopopularne i stručne literature, priručnika i leksikona;

- uvođenje učenika u metode naučnog istraživanja i upoznavanje učenika sa multidisciplinarnim i interdisciplinarnim pristupom rešavanju naučnih problema;

- razvijanje spretnosti učenika za eksperimentalni i praktičan rad.

Oblici i sadržaji - u zavisnosti od interesovanja učenika, oblike i sadržaje rada treba izabrati u sledećim oblastima:

Sekcija za matematiku

Teme iz istorije matematike; logičko-kombinatorni zadaci; racionalni postupci računanja i transformacije izraza; zanimljive konstrukcije; elementi topologije; razne primene tabela i dijagrama; brojevi sistema; informatika i računarstvo; metodičke igre; matematičke zanimljivosti.

Sekcija za fiziku

Fundamentalni ogledi iz fizike; osnovne interakcije u prirodi; savremene fizičke aparature; misaoni eksperimenti u fizici; fizički eksperimenti i tehnika; uloga fizičkih teorija; značajne epizode iz istorije fizike; zanimljivi fizički ogledi; konstruisanje i izrada fizičkih uređaja i instrumenata, kao i nekih tehničkih uređaja; zanimljivi fizički zadaci; fizički paradoksi; problemski i stvaralački zadaci u fizici; metode fizičkih istraživanja; astrofizika; fizika i hemija; biofizika; geofizika, fizika i kibernetika; naučna i tehnička revolucija; fizika i filozofija, fizika kao proizvodna snaga u društvu.

Sekcija za hemiju

Teme iz istorije hemije; kvalitativna i kvantitativna ispitivanja i merenja u hemiji; provera hemijskih zakonitosti; analitička hemija; biologija; hemijska kinetika; totohemija; radiohemija; elektrohemija; korozija i zaštita metala; primenjena hemija; hemija i hemijska tehnologija; zanimljivi hemijski zadaci; kvantni zakoni u hemiji; metode istraživanja u zemlji; hemija i filozofija.

Sekcija za biologiju

Eksperimentalno dokazivanje delovanja biljnih hormona; eksperimentalno dokazivanje delovanja hormona prema vrstama endokrinih žlezda ili prema metaboličkom efektu; izrada kariograma i kariotipa; uticaj mutagenih, teratogenih i kancerogenih supstancija na rast i razviće; istraživanje zagađivača čovekove sredine; izrada katastra zagađivača; sagledavanje mogućnosti korišćenja divlje flore i faune kao dopunskog izvora hrane; uloga algi u dobijanju hrane i stvaranju veštačkih ekosistema; dobijanje novih sorti semenskih kultura; dentifikacija vrsta algi u termalnim vodama; uticaj životne sredine na proces specijalizacije; identifikacija veštačke selekcije sa prirodom; izdvajanje ćelijskih funkcija; senzibilizacija organizma pod uticajem specifičnih alegrena; kloniranje mikro organizma; homozomske aberacije; tehnike prenošenja genetičkih informacija u cilju dobijanja odgovarajućih proteina i hormona; uticaj hemijskih regulatora na rast i razviće čoveka; izrada karata rasprostranjenosti značajnih vrsta biljaka i životinja jednog područja; biologija i društvo; teme iz istorije biologije; biologija i proizvodnja; biologija i filozofija; metode istraživanja u biologiji.

Sekcija za geografiju

Proučavanje lokalne sredine - uži zavičaj ili prostor opštine radi upoznavanja kraja u kojem je škola. Preduzimanjem malih istraživačkih radova proučavati sledeće: pojam lokalne sredine, užeg zavičaja i njegovog geografskog položaja; sastav zemljišta i reljef kraja; klima, hidrografija, tlo sa biljnim i životinjskim svetom; stanovništvo i naselja sa istorijatom njihovog nastanka; privredne odlike kraja. Tokom tih istraživanja na terenu učenici bolje upoznaju primenu planova, izradu geografskih karata; utvrđuju orijentaciju u prirodi i obučavaju se u rukovanju instrumentima (busola, sat i dr.), sakupljaju odgovarajuću dokumentaciju, pišu referate, crtaju planove i karte, slikaju pejzaže i drugo. Od izabranog materijala u školama treba stvoriti zavičajni kutak.

Prikupljanje podataka: o temperaturi vazduha; o pritisku i vlažnosti; oblačnosti, padavinama i vetrovima. Slobodnim rukovanjem učenici upoznaju instrumente, termometar, barometar - aneroid, kišomer, heliograf, higrometar, vetrokaz i dr. Rad grupe mora biti svrsishodan i koristan za sredinu u kojoj se obavlja.

Sekcija za istoriju

Prikupljanje, obrada i prezentovanje istorijske građe i izvoda; pisanje i saopštavanje radova o istorijskoj problematici; učešće u održavanju spomenika i spomen-obeležja; učešće u obeležavanju značajnih istorijskih datuma i jubileja vezanih za poznate ličnosti, kao i druga pitanja iz oblasti istorije kao nauke.

Naučno-tehničke i radno-proizvodne slobodne aktivnosti

Tehničke slobodne aktivnosti, su mnogobrojne, raznovrsne i kao takve pružaju najšire mogućnosti za angažovanje omladine. Ove aktivnosti pripremaju mlade da se brzo orijentišu u uslovima savremene proizvodnje koja se pod uticajem naučno-tehničkog progresa stalno menja.

Posebni zadaci naučno-tehničkih i radno-proizvodnih aktivnosti u srednjoj školi su:

- razvijanje sposobnosti za naučno-tehničko stvaralaštvo, racionalizaciju i pronalazaštvo i podsticanje na kontinuiran stvaralački rad;

- osposobljavanje za uspešno povezivanje teorijskih i praktičnih znanja;

- izgrađivanje političke kulture i interesovanja za proizvodni i drugi društveno-korisni rad;

- osposobljavanje za pravilnu primenu: pribora i alata, aparata, mašina i uređaja, za primenu mera zaštite na radu, primenu stečenih znanja u svakodnevnom životu i radu, kao i osposobljavanje za samoobrazovanje;

- navikavanje na kolektivan - timski rad i zajedničko rešavanje tehničkih i radno-proizvodnih problema;

- formiranje radnih navika, razvijanje istrajnosti, smisla i sposobnosti za sistematičnost, urednost i tačnost u radu.

Oblici i sadržaji rada:

Mašinska sekcija:

- osnovi mašinstva (Istorijski razvoj i značaj mašinstva u tehnici i tehnologiji. Materijali. Energija. Osnovni elementi proračuna i prikaza mašinskih konstrukcija);

- tehnologija obrade metala i mašine alatke (Obrada materijala - postupak alat-mašina. Mere zaštite na radu);

- mašine i uređaji (Princip rada, konstrukcija, eksploatacija najčešće korišćenih mašina i uređaja raznih mašinskih grupacija);

- tehnološki sistem i automatizacija procesa proizvodnje (Tehnološki sistemi i njihova struktura. Osnovne karakteristike tehnoloških sistema mašinske industrije. Automatizacija procesa rada i proizvodnje mašinskih sistema. Roboti u mašinskoj industriji).

Elektrotehnička sekcija:

Sadržaji rada su iz sledećih područja:

- razvoj elektrifikacije i električnih postrojenja,

- mikroelektronske komponente i elektronski sastavni delovi,

- generatori,

- transformatori,

- elektromotori za neizmeničnu struju,

- električne instalacije,

- pretvarači električne energije u toplotnu energiju,

- hemijsko dejstvo električne struje,

- visokofrekventne struje,

- usmerivači,

- sistem mera-miksa sistem, Osnovni zakoni u elektrotehnici,

- praktičan rad učenika.

Hemijsko-tehnološka sekcija

Rad učenika u ovoj sekciji obuhvata:

- upoznavanje proizvodnih procesa hemijske industrije i srodnih industrijskih grana,

- priprema maketa, modela, uređaja za dobijanje nekih supstanci, njeno odvajanje, i dokazivanje,

- sklapanje aparature i demonstriranje nekih tehnoloških procesa.

Sekcija za poljoprivrednu tehniku:

- savremena poljoprivreda i najnovija dostignuća u svim poljoprivrednim delatnostima,

- upoznavanje zemljišta, biljaka, agrotehnike, semena, đubriva i zaštita biljaka,

- praktično upoznavanje mašina za setvu, sadnju i rasađivanje, međurednu obradu, za zaštitu bilja, za navodnjavanje i mašine i oruđa za ubiranje plodova i transport,

- konstruisanje, izrada i vrednovanje izrade funkcionalnih modela poljoprivrednih mašina i uređaja,

- praktičan rad učenika na školskoj ekonomiji.

Sekcija za foto-tehniku:

- pregled najvažnijih događaja koji su omogućili razvoj fotografije,

- fizički i hemijski osnovi fotografija,

- oprema neophodna za realizaciju fotografije - njeno upoznavanje,

- upoznavanje foto-materijala,

- proces snimanja, i izrada fotografije (negativ, pozitiv, tonska skala),

- funkcija fotografije (informacija, dokument, kreacija),

- praktični radovi.

Saobraćajna sekcija:

- saobraćaj (vrsta i njihove karakteristike. Dostignuća u drumskom saobraćaju),

- način i sredstva regulisanja saobraćajnih tokova,

- saobraćajne nezgode (uzroci, uvođenje i veštačenje),

- savlađivanje profila, propisa i veština vožnje: bicikla, mopeda, automobila.

Auto-moto sekcija:

- saobraćaj (vrste i njihove karakteristike. Dostignuća u drumskom saobraćaju),

- goriva i sagorevanje kod motora SUS,

- podmazivanje i maziva kod motora SUS,

- hlađenje i rashladna sredstva kod motora SUS,

- motori SUS,

- motorna vozila (podela, karakteristike, sastavni delovi, princip rada),

- saobraćajna pravila i propisi,

- saobraćajni znaci,

- praktični rad na izradi modela i maketa iz ove oblasti.

Sekcija za brodotehniku:

- potreba čoveka za savlađivanjem vodenih prostora i istorijski razvoj plovila prema nameni i potrebama,

- upoznavanje vrste brodova svih veličina prema nameni,

- brodomodelarstvo (najnovija dostignuća, materijali, alati i pribor. Čitanje članova. Izrada plana modela. Izrada modela prema planovima),

- brodotehnika u odbrani i zaštiti,

- takmičenja izrađenim modelima.

Vazduhoplovna sekcija:

- najnovija dostignuća u oblasti vazduhoplovne tehnike, motora i modela vazduhoplovstva,

- poznavanje materijala, alata i pribora koji se koristi u izradi vazduhoplovnih modela i uređaja,

- leteće igračke (vrste, čitanje plana i izrada modela, aerodinamika i mehanike leta),

- gradnja modela jedrilice,

- izrada modela za kružno i dirigovano-komandovani let,

- upotreba avio-motora za kružno i dirigovano komandovanje, poligoni i drugi objekti za korišćenje u vazduhoplovu,

- takmičenje učenika izrađenim modelima.

Sekcija za kibernetiku, automatiku i elektroniku:

- kibernetika (definicija, oblasti proučavanja),

- automatika, automatizacija,

- sistemi automatskog upravljanja (vrste, karakteristike, prednosti),

- pretvarači, regulatori, prekidači (vrste, karakteristike, značaj, praktična izrada),

- pojačivači, pojačivači i automatici (vrste, karakteristike, primena, praktična izrada),

- brojni sistemi vrste, prelazak jednog u drugi),

- logika kola (vrste, funkcionisanje, primena, praktična izrada),

- razvoj računarskih sistema (osnovni delovi, primena),

- memorije, brojači, oscilatori (pojam, vrste, funkcionisanje, primena),

- mikroprocesor i računar,

- praktični radovi.

Sekcija za programiranje:

- tehnički sistem računara,

- upoznavanje delova računara, njihove funkcije i rukovanja,

- algoritam i program,

- algoritmizacija problema,

- programski jezici (svojstva, korišćenja, pisanje programa),

- BASIC, PASCAL, FORTRAM (osnovne naredbe jezika i njihovo korišćenje),

- datoteka (vrste, svojstva, programiranje uz korišćenje datoteke),

- programi (vrste, svojstva, korišćenje),

- programiranje grafike i zvuka,

- prevođenje i povezivanje programskih jedinica,

- programiranje na mašinskom jeziku i na ostalim jezicima (ukoliko ih računar ima),

- praktični, samostalni rad učenika na računaru.

Sekcija za konstruktorstvo i pronalazaštvo:

- osnovni pojmovi i istorijski osvrt na tehničke pronalaske, pronalazače i perspektive tehničkog razvoja,

- organizacioni oblici rada,

- sadržaji i oblici tehničkih zadataka,

- energija (oblici, zakoni, prelazi),

- kretni mehanizmi i završni organi,

- mehanizmi prenosa snage i obrtnog momenta,

- mehanizmi i sistem upravljanja,

- komponovanje konstrukcije modela,

- komponovanje spoljnog oblika konstrukcije - modela (industrijsko oblikovanje - dizajn),

- montaža - povezivanje elemenata u konstrukciji,

- tehnička i eksploataciona dokumentacija.

Radio - sekcija:

- istorijski razvoj radija,

- osnovni pojmovi iz elektrotehnike,

- radio-pravopis, simboli i oznake u radio-tehnici,

- osnovni radio-tehnički elementi,

- spojevi i uređaji u elektronici, radio-uređaji,

- merenje i merni instrumenti,

- radio-uređaj,

- alati i pribor za radio-amatera,

- praktični radovi.

Sekcija za raketnu tehniku:

- istorijat raketne tehnike,

- pogonski materijali, podela i principi,

- dinamika leta, aerodinamika, spoljna balistika,

- raketna tehnika jednostepenih raketa (Gradnja. Priprema za lansiranje. Pogonska goriva, podela raketnih motora, konstrukcija motora na čvrsto gorivo),

- lansiranje i opremanje raketa (probna lansiranja i otklanjanje nedostataka, zemaljska i oprema u raketi, oprema za tele merenje, bezbednost pri lansiranju),

- raketna tehnika dvostepenih raketa (gradnja, izrada dodatne opreme, lansiranje),

- tipovi satelita i kosmičkih brodova (telekomunikacioni, meteorološki i sateliti posebne namene, kosmički brodovi sa ljudskom posadom i za ispitivanje planeta),

- praktični radovi.

Energetska sekcija:

U okviru rada ove sekcije učenici grade modele i makete iz oblasti energetike: hidroelektrane, termoelektrane, nuklearne elektrane, solarni sistem, bioenergetska postrojenja, geotermalna postrojenja, postrojenja za eksploataciju mineralnih i fosilnih goriva, sistem za konzerviranje i racionalizaciju energije i dr.

Ekološka sekcija:

- građenje jednostavnih uređaja za utvrđivanje i kontrolu štetnih elemenata i materija u vazduhu, vodi, hrani i zemlji,

- demonstracija rada uređaja kojima se prečišćava voda metodama aeracijan, taloženjem, dezinfekcijom, omekšavanjem i dr.,

- izrada uređaja za merenje SO4 i dima i merenje buke i dr.

Postoji bogatstvo tehničkog i radno-proizvodnog angažovanja učenika u srednjoj školi. Zbog toga se u srednjim školama, posebno u srednjim stručnim školama formiraju i razvijaju svi oni oblici i aktivnosti tehničkog i radno-proizvodnog angažovanja u odgovarajućim područjima rada. Sadržaji mogu da budu delovi programa stručnog predmeta, grupe stručnih predmeta ili pojedinih oblasti, definisani tako da izazivaju radoznalost, obogaćuju znanja, umenja i veštine i podstiču kreativnost učenika i stvaralačke sposobnosti. Na primer, takve sekcije u oblasti geodezije i građevinarstva mogu biti:

Maketarstvo i modelarstvo:

- izrada maketa građevinskih objekata (srednjovekovna arhitektura Srbije - seoska kuća, manastir, kameni most, maketa većeg urbanističkog kompleksa i dr.),

- izrada modela konstruktivnih elemenata objekata na osnovu prethodno izrađenih crteža.

Sekcija za unutrašnje uređenje prostora:

- adaptacije tipskih projekata ili učeničkih radova (individualna stambena zgrada ili stan) uz analizu poboljšanja funkcionalnih, konstruktivnih ili estetskih vrednosti.

Solarna arhitektura:

- sunčeva energija i njena primena u arhitekturi,

- primena solarne energije u projektovanju,

- adaptacija postojećeg projekta uz analizu poboljšanja uslova života i cene koštanja izgradnje.

Uređenje škole i školskog prostora:

- izrada shema, tabeli i grafičkih prikaza (očigledna nastavna sredstva za razne predmete ili oblasti u okviru područja rada),

- obeležavanje važnih događaja iz bliže ili dalje prošlosti (tematske izložbe fotografija ili učeničkih radova).

Istorija arhitekture-građevinarstva:

- građevinarstvo kroz vekove,

- životi i dela neimara,

- nova naselja, prednosti i nedostaci,

- građevinarstvo na tlu Srbije,

- zelenilo i njegov značaj u arhitekturi,

- zaštita čovekove okoline,

- posete izložbama, fakultetima, Salonu arhitekture.

Računarska tehnika u građevinarstvu i geodeziji:

- automatska obrada podataka,

- rešavanje stručnih zadataka iz pojedinih oblasti primenom računara (crtanje, proračuni elemenata, projektovanje). Ili u oblasti šumarstva i obrade drveta:

Sekcija za šumarstvo

Okuplja zainteresovane učenike za sticanje znanja i umenja u oblastima:

- podizanje i nega zelenih površina,

- cvećarstvo,

- zaštita šuma,

- lovstvo i sl.

Konkretne sadržaje rada u ovim oblastima utvrđuje škola godišnjim programom rada.

Sekcija za obradu drveta

Okuplja zainteresovane učenike za oblasti:

- drvomodelarstvo,

- stolarstvo,

- izrada muzičkih instrumenata,

- izrada pletenog nameštaja,

- tapetarstvo i sl.

Konkretne sadržaje rada u ovim oblastima određuje škola godišnjim programom rada.

Slobodne kulturno-umetničke aktivnosti učenika

Slobodne aktivnosti jezičko-umetničkog vaspitno-obrazovnog područja

Pored cilja i zadataka koje imaju slobodne aktivnosti učenika u srednjoj školi, u aktivnostima jezičko-umetničkog područja ostvaruju se i posebni zadaci:

- razvijanje i negovanje radoznalosti i otvorenosti za nove, aktuelne pojave u jeziku, umetnosti i kulturi uopšte;

- vaspitanje opažanja, kritičkog mišljena i slobodnog kreativnog izražavanja učenika.

Slobodne aktivnosti ovog područja ostvaruju se u okviru sekcije (grupa, družina, amaterskih društava). Za svaku pojedinu aktivnost utvrđuju se posebni cilj, zadaci i okvirni sadržaji rada.

Oblici i sadržaji rada:

Filološka sekcija

Cilj: razvijanje osećanja za maternji književni jezik.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: produbljivanje jezičkog osećanja i interesovanje učenika za maternji jezik; negovanje kulture usmenog i pismenog izražavanja; podsticanje interesovanja za samostalan istraživački rad u oblasti maternjeg jezika (savremenog književnog jezika, govornog jezika kraja, jezika književne epohe ili pisca, jezika sredstava masovne komunikacije); upućivanje u osnove metodologije istraživačkog rada; upoznavanje jezičke situacije u SFRJ (jezici naroda i narodnosti, nacija i dijalekti srpskog jezika), kursevi jezika naroda i narodnosti SFRJ (jezik društvene sredine i drugi); izrada diferencijalnog rečnika lokalnog govora, prikupljanje i obrada reči za rečnik maternjeg književnog jezika; saradnja s fakultetima, institutima, stručnim društvima i časopisima; briga o jezičkoj korektnosti školskih publikacija i programa; saradnja sa srodnim sekcijama u školi i van nje; osposobljavanje za rukovanje magnetofonom i kasetofonom i dr.

Literarna sekcija

Cilj: proširivanje književne kulture i negovanje samostalnog literarnog stvaralaštva učenika.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: podsticanje kreativnosti i želje za samostalnim književnim stvaranjem, upućivanje u zakonitosti književnog stvaranja; pisanje prikaza, rasprava, kritika i eseja o piscima i delima jugoslovenske i svetske književnosti; prikupljanje i proučavanje dela usmene književnosti, proučavanje stvaralaštva pisaca iz uže društvene sredine (zavičaja); organizovanje literarnih konkursa u školi, učestvovanje na raznim vanškolskim literarnim konkursima; čitanje i procenjivanje samostalnih radova učenika; pripremanje priloga za razne školske i vanškolske publikacije i medije; susreti i razgovori sa istaknutim piscima i književnim kritičarima i istoričarima javni nastupi u školi i van nje; razmena posete i saradnje s literarnim sekcijama preduzeća, mesnih zajednica i škola s drugim nastavnim jezicima; saradnja s redakcijama omladinskih listova, časopisa i radiotelevizijskih emisija, kao i sa drugim sekcijama u školi; osposobljavanje za rukovanje raznim sredstvima za umnožavanje i dr.

Recitatorska sekcija

Cilj: usavršavanje sposobnosti učenika za izražajno čitanje i kazivanje raznih vrsta tekstova.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: produbljivanje osećanja za razne vrste izražajnog i umetničkog čitanja i kazivanja; čitanje, govorenje i recitovanje književnih i drugih tekstova; upućivanje u razne oblike usmenog i pismenog izražavanja (pripovedanje, opisivanje, monolog, dijalog i dr.); negovanje govorništva (besedništvo); diskusije o određenim temama; kursevi dikcije; pripremanje programa za školske i mesne svečanosti i priredbe; učestvovanje na školskim i vanškolskim takmičenjima i smotrama u recitovanju, čitanju, pripovedanju i govorništvu; susreti sa istaknutim recitatorima, glumcima, spikerima, govornicima, piscima i sl.; saradnja s drugim sekcijama u školi, radnim organizacijama, školama s drugim nastavnim jezicima, mesnim zajednicama i dr.; osposobljavanje za korišćenje raznih tehničkih uređaja i pomagala i dr.

Dramska sekcija

Cilj: uvođenje učenika u dramsko stvaralaštvo i scensku umetnost.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: produbljivanje smisla za dramski izraz; sistematsko upoznavanje dramske i pozorišne umetnosti (vrste, odlike, sličnosti i razlike u odnosu na druge umetnosti); kursevi glume i režije; praktična primena znanja, umenja i veštine u pripremanju pozorišne predstave i drugih scenskih programa škole; analize pozorišnih predstava i drugih scenskih programa škole; analize pozorišnih predstava i dramskog programa radija i televizije; dramatizovanje raznih književnih i drugih tekstova; pripremanje programa za školsku i mesnu radio-stanicu, učešće na omladinskim smotrama i festivalima; susreti sa istaknutim dramskim piscima i pozorišnim radnicima, saradnja s kulturno-umetničkim društvima, amaterskim i profesionalnim pozorištima i drugim institucijama u užoj i široj društvenoj sredini, prikupljanje i izrada raznih

materijala o dramskim piscima i pozorišnim umetnicima (kritike, monografije, fotosi i sl.), kao i dekora, rekvizita i dr.); saradnja s drugim sekcijama u školi i van nje i dr.

Bibliotečka sekcija

Cilj: razvijanje ljubavi prema knjizi i osposobljavanju učenika za rad u biblioteci i samostalno korišćenje raznih izvora saznanja.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: sistematsko osposobljavanje učenika za rad u školskoj biblioteci i samostalno korišćenje knjižne i neknjižne građe u različitim situacijama, izbor, nabavke, evidentiranje, katalogiziranje i izdavanje knjižne i neknjižne građe; učešće u raznim oblicima informativno, obrazovno-vaspitne i kulturne delatnosti školske i mesne biblioteke; prikupljanje knjiga i drugih publikacija; upoznavanje raznih vrsta biblioteka i njihovog uređenja; organizovanje takmičenja za čitalačku značku, izložbi knjiga i drugih programa u školi; zaštita dotrajalih knjiga i drugih publikacija; saradnja s drugim bibliotekama i sekcijama; osposobljavanje za rukovanje aparatima za snimanje, umnožavanje i reprodukovanje i dr.

Novinarska sekcija

Cilj: upućivanje učenika u razne oblike novinarskog izražavanja.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: negovanje kulture usmenog i pismenog izražavanja maternjim književnim jezikom; sistematsko upućivanje, pripremanje i izrada raznih vrsta novinskih napisa (vest, izveštaj, komentar, beleška, intervju, članak, reportaža i dr.); rubrika, strana, stubac; naslov, nadnaslov, podnaslov; vrste ilustracija i slova; stil; uređivanje novina i drugih glasila (osnovni principi, izbor i raspored materijala, tehnika uređivanja, prelom, lektura, korektura); štampa kao sredstvo masovne komunikacije (štamparstvo, štampa, novinarstvo kod nas i u svetu, štampa - vrste, jezik, značaj); uređivanje školskih novina i drugih publikacija; pripremanje priloga za omladinska glasila i emisije radija i televizije; saradnja s redakcijama, novinsko-izdavačkim preduzećima i drugim institucijama; organizovanje pretplatničke mreže i distribucije omladinske štampe i periodike u školi; organizovanje susreta sa istaknutim novinarima i drugim javnim radnicima; osposobljavanje za razne reporterske i uredničke poslove, kao i za rukovanje aparatima za snimanje i umnožavanje; saradnja sa ostalim sekcijama u školi, te novinarskim sekcijama škola s drugim nastavnim jezicima i dr.

Filmska sekcija

Cilj: proširivanje i produbljivanje filmske kulture učenika.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: sistematsko upoznavanje filma kao umetnosti i sredstva masovne komunikacije; filmska umetnost (razvoj, žanrovi, karakteristike, funkcija, značaj - kod nas i u svetu); analize raznih vrsta filmova i filmskog repertoara; upućivanje u filmsko stvaralaštvo (sinopsis, scenario, knjiga snimanja; režija, vrste planova, sekvenca, kadar, slika, govor, zvučni i drugi efekti, scenografija, kamera, montaža, autori

filma i dr.); osposobljavanje za rukovanje kamerom i projektorom, snimanje kratkih filmova; učešće na filmskim smotrama; saradnja sa filmskim kućama i drugim stručnim institucijama; učešće u snimanju filmova (statiranje, gluma, organizacija i dr.); prikupljanje i izlaganje raznog filmskog materijala, analize i pisanje filmskih prikaza, kritika i eseja; saradnja s drugim sekcijama u školi i van nje.

Radio-televizijska sekcija

Cilj: proširivanje saznanja učenika o radiju i televiziji kao sredstvima masovne komunikacije.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: sistematsko upoznavanje radija i televizije kao sredstva masovne komunikacije u svetu i kod nas (razvoj, karakteristike, vrste programa, funkcija, značaj, osobenosti jezika radija i televizije, sličnosti i razlike u odnosu na druga sredstva masovne komunikacije i dr.); praćenje i analiziranje RTV-emisije; pripremanje priloga za školsku i mesnu radio-stanicu i TV-centar; osposobljavanje učenika za rukovanje školskom radio-stanicom i internom televizijskom, video-rekorderom i dr.; prikupljanje i pisanje prikaza i kritika o raznim RTV-programima i emisijama; posete RTV-centrima, susreti sa tvorcima RTV-emisija; praćenje stručne literature i periodike o radiju i televiziji; saradnja sa stručnim institucijama i drugim sekcijama u školi i van nje i dr.

Sekcija za strane jezike

Cilj: podsticanje učenika na potpunije usvajanje određenog stranog jezika (živog, mrtvog).

Zadaci i okvirni sadržaji rada: obogaćivanje leksičkog fonda; negovanje raznih oblika kulture izražavanja; osposobljavanje učenika za nesmetano usmeno i pismeno komuniciranje u različitim situacijama; izražajno čitanje i kazivanje raznih vrsta tekstova; pripremanje programa na stranom jeziku; gledanje-slušanje i komentarisanje filmova i radio-televizijskih emisija na stranom jeziku; podsticanje interesovanja za proučavanje jezika i kulture odgovarajućih naroda i zemalja; dopisivanje s vršnjacima na određenom stranom jeziku; učešće na raznim takmičenjima i smotrama; saradnja sa odgovarajućim stručnim institucijama i časopisima, kao i sa drugim sekcijama u školi i van nje i dr.

Slobodne muzičke aktivnosti:

Slobodne muzičke aktivnosti treba da omoguće:

- proširivanje kulturnih horizonata i obogaćivanje estetskog vaspitanja učenika;

- razvijanje ljubavi učenika prema muzici i kolektivnom stvaralačkom činu;

- pripremanje učenika za uključivanje u društveni i kulturni život radne i životne sredine.

Oblici i sadržaji rada:

Oblici muzičkog, muzičko-scenskog i igračkog izražavanja

Negovanje narodnih pesama i igara. I pored postojećeg interesovanja za strane moderne igre i pokrete, narodne igre (to je kod nas dokazano) trajnije i snažnije vezuje omladinu, pogotovu ako joj se pruži prilika da ih upozna. Škole treba planski da osnivaju folklorne sekcije obezbeđujući im, pored stručnog rukovodioca-konsultanta (ako to već nije sam nastavnik), i odgovarajuću garderobu, koja će poslužiti nizu generacija. Razgranatost mreže folklornih sekcija u kulturno-umetničkim društvima u našoj Republici osigurava potrebnu stručnu pomoć školi i omogućava razne oblike međusobne saradnje.

Klub ljubitelja muzike je oblik delatnosti koji omogućava održavanje sastanaka na kojima se slušaju razna muzička dela, kao i vode razgovori o njima i muzici uopšte, ne isključujući nijednu vrstu, žanr ili period. U okviru ove delatnosti nastavnik treba da bude voditelj, da usmerava, ali i da bude otvoren i pripremljen da učenicima stručno odgovara na pitanja i zahteve iz svih oblasti muzike (ne samo iz "zvanične" istorije muzike). Ako shvati smisao ovakvih susreta, ako prilazi učenicima bez predrasuda i van uskih okvira nastavnog programa, nastavnik će imati zahvalnu i pravu ulogu vaspitača koji pomaže učenicima da postepeno izgrađuju kriterijume sopstvenog vrednovanja muzičkih dela, da umeju - na osnovu poznavanja - da ih svrstaju u kategoriju kojima pripadaju.

Instrumentalne grupe

Sposoban i inventivan nastavnik-voditelj treba da od najraznovrsnijih instrumenata i sa sviračima skromnih sposobnosti razvije draž grupnog muziciranja, stvarajući posebne aranžmane poznatih dela i melodija. Treba povezati takve ansamble sa školskim horom i drugim sekcijama u zajedničkim nastupima.

Neosporna je privlačnost savremene muzike za mlade. Veoma je pogrešan odbojni stav škole ili predmetnog nastavnika prema ovoj vrsti muzike koju mladi spontano doživljavaju i s najvećom ljubavlju izvode (najčešće loše). Nastavnik treba da pruži stručnu pomoć, da upozna učenike sa osnovnim muzičkim zakonitostima, tehničkim problemima i njihovim savlađivanjem, da učestvuje u izboru i vrednovanju kompozicija, da utiče na muzičko vaspitanje i pravilnu muzičko-estetsku orijentaciju učenika i na negovanje smisla za lepo. Takođe, treba nastojati da školske priredbe i igranke postanu najprivlačnije sastajalište mladih.

Slobodne likovne aktivnosti:

Zadaci su:

- podsticanje i upućivanje učenika na stvaralački rad,

- razvijanje interesovanja učenika za aktuelne likovne probleme svoje sredine, za rad na upoznavanju i uobličavanju prostora u kojem žive i rade,

- podsticanje interesovanja učenika za aktuelna umetnička istraživanja,

- razvijanje sposobnosti učenika za primanje i korišćenje likovnih informacija u svakodnevnom životu i radu.

Likovna sekcija (grupe)

Okvirni sadržaji rada likovnih sekcija su:

Crtanje: crtanje po modelu; smeštaj crtanog predmeta u određeni format hartije; pokret; položaj posmatranog predmeta; proporcije; analiza prostora; principi centralne perspektive, "gledanje kroz mrežu", crtanje enterijera, zgrada, geometrijskih tela, delovi nameštaja koji podsećaju na geometrijska tela; vazdušna perspektiva; rad na analizi prostora, linearna i vazdušna perspektiva, planovi, mesta preklapanja planova kao važne odrednice prostora; indikacije prostora; usredsređeno (izoštreno) i periferno opažanje i uloga njihovog preplitanja u obličavanju crtanog prizora (informacija); skraćenje.

Slikanje: slikanje po modelu; tonsko slikanje; analiza odnosa svetlog-tamnog, studija bojenog odnosa svetlog-tamnog, studija bojenih odnosa u najširim potezima; postepeno prelaženje na studiranje prizora sa složenijim koloristićkim odnosima celine i detalja; uticaj šire okoline i svetlosnih uslova na viđenje odnosa lokalnih tonova posmatranih površina (predmeta); slikanje istih predmeta pod različitim osvetljenjem i različitim širim okolinama.

Vajanje: rad na modelu; pravljenje konstrukcije; pokret, položaj mase u prostoru, proporcije, planovi; portret; karakter i sličnosti; odnos detalja i celine; "puna" plastika, reljef - odnos ispupčeno-udubljeno, služiti se pretežno modelovanjem kao postupkom dodavanja s plana na plan i građenja oblika, odnosno mase, za razliku od klesanja kao oduzimanje od mase; rad na modelu; potenciranje karakterističnih odnosa, produbljenje, traženje bitnih karakteristika, isticanje važnih detalja.

Grafika: pripremanje crteža i rad u materijalu: crteži predviđeni kao priprema za grafiku, tj. za izvođenje u tehnici linoreza i drvoreza, produžavanje istraživanja likovne problematike, inače prisutne u nastavi crtanja; dvobojna grafika; boje - bilo koja - kao svetlosna vrednost, siva između crne i bele; geometrijski sklopovi, crteži po prirodi, slobodne teme; kombinovanje površinskih i linearnih preklopa, crna i jedna boja, zatim dve boje bez crne itd.

Sportsko-rekreativne aktivnosti

Osnovni **cilj** sportsko-rekreativnih aktivnosti je da se u slobodnom vremenu organizuje aktivnost učenika u ovoj oblasti, tako da im obezbedi zdravu i kulturnu zabavu i razonodu, da zadovolji njihove posebne želje, da im pomogne da razviju pozitivan odnos prema fizičkoj kulturi, formiraju čvrste navike za redovnim telesnim vežbanjem.

U okviru sportsko-rekreativnih aktivnosti se ostvaruju sledeći konkretni **zadaci**:

- obuhvat što većeg broja učenika posebnim programom fizičkog vežbanja, koji, zajedno sa opštim programom čini jedinstvenu celinu, odnosno jedinstven sistem školskog fizičkog vaspitanja;

- zadovoljenje novih i sve raznovrsnijih želja i interesa školske omladine za bavljenjem raznim granama fizičkog vežbanja u slobodnom vremenu;

- otkrivanje mogućnosti i lepote stvaranja u fizičkoj kulturi, u sportu, gimnastici, igri, plesu i pomaganje učenicima da svestrano razviju svoje prirodne sposobnosti za ovaj ili onaj vid fizičkog vežbanja;

- podsticanje učenika da nauče kako da fizičko vežbanje integrišu u svoj svakodnevni život i da aktivnost u ovoj oblasti razviju kao svoju trajnu potrebu i obavezu.

Sportsko-rekreativne aktivnosti podrazumevaju one sportsko-rekreativne aktivnosti i discipline koje obavezna nastava fizičkog vaspitanja ne može da obuhvati.

Sadržaj rada čine: sportsko-rekreativne aktivnosti neformalnih grupa u sportovima za koje se grupa samostalno opredeli (sve sportske igre, stoni tenis, streljaštvo, plivanje i sl.); treninzi i takmičenja u sportovima za koje se učenici samostalno na osnovu želja i predispozicija opredele (atletika, vežbe na spravama, rukomet, fudbal, odbojka, košarka, stoni tenis, plivanje i sl.); zabavna takmičenja i nadmetanja, izleti i druge aktivnosti radi zabave i razonode; specijalni tečajevi za osnovno upoznavanje nekih grana fizičkog vežbanja i sportskih disciplina, koje učenici ranije nisu upoznali ili u njima žele da produbе svoja znanja (rvanje, karate, džudo, klizanje, šah, itd.).

Streljačka sekcija

U streljačkoj sekciji učenici se osposobljavaju i pripremaju za uspešno izvođenje gađanja vazdušnom puškom i puškom M-48, kao i za učešće na raznim nivoima takmičenja.

Objašnjenje za realizaciju programa društvenih i slobodnih aktivnosti

U školi se organizuju one slobodne aktivnosti za koje postoje interesovanja učenika i neophodni kadrovsko-materijalni uslovi. Zavisno od broja zainteresovanih učenika i postojećih uslova, sekcije (grupe i sl.) mogu da budu organizovane kao samostalne, uključene u klubove ili društva škole ili, pak, kombinovane (na primer: literarno-novinarska, recitatorsko-dramska i sl.). Ukoliko postoje potrebe i uslovi, sekcije se mogu deliti na grupe (uža opredeljenja - grupa za radio, grupa za televiziju, na primer).

Pri organizovanju slobodnih aktivnosti važno je da se poštuju sledeći principi:

- slobodno i dobrovoljno opredeljivanje učenika u izboru aktivnosti i udruživanju na osnovu individualnih interesovanja i sposobnosti;

- aktivno učešće učenika u organizovanju rada, planiranju i programiranju sadržaja, metoda i postupaka u sekcijama, analizi ostvarenih rezultata;

- povezanost i jedinstvo slobodnih aktivnosti sa ostalim obrazovno-vaspitnim aktivnostima uz koordiniran rad svih vaspitnih činilaca.

Za slobodne aktivnosti učenici se sami opredeljuju. Zato je potrebno na početku školske godine izvršiti uvid u njihova interesovanja za rad u pojedinim sekcijama, odnosno slobodnim aktivnostima. Na osnovu dobijenih rezultata analize uspešnosti u prethodnoj godini, kao i interesovanja učenika, zatim kadrovskih i materijalnih uslova škole, treba izvršiti izbor vrste i oblika slobodnih aktivnosti.

Slobodne aktivnosti treba organizovati tokom čitave školske godine u okviru godišnjeg fonda časova koji je utvrđen godišnjim programom vaspitno-obrazovnog rada škole.

Svaka sekcija treba da ima svoje članstvo, demokratski izabrano rukovodstvo pravila i program rada, kao i dokumentaciju o svom radu. Formiraju se početkom školske godine, uz maksimalnu pomoć i podršku svih školskih organa. Sekciju (grupu i sl.) treba da čine najmanje pet članova, učenika I - IV razreda; ukoliko je manji broj zainteresovanih, onda ih priključite srednjoj školskoj sekciji (kombinovanoj) ili uključiti u sekciju koja se formira od učenika dveju ili više škola u gradu.

U rukovodstvo sekcije svake godine se biraju novi članovi (broj i postupak utvrđuje se pravilima sekcije). Pravila (pravilnik) o radu sekcije sadrže: cilj i zadatke sekcije, oblike organizovanja, metode i sredstva rada, prava i dužnosti članova, okvirni broj sastanaka, sastav i način izbora rukovodstva, način donošenja programa te vođenja evidencije i finansijskog poslovanja sekcije i dr. Konkretan godišnji program i kalendar rada sekcije se utvrđuju početkom septembra. O realizaciji programa i kontinuiranom radu sekcije brinu se njeno rukovodstvo i stručni voditelj-instruktor, kao i određeni školski organi.

Instruktori u radu navedenih sekcija (grupa i dr.) nastavnici su odgovarajućih struka, afiniteta i sposobnosti, ali to mogu da budu i stručni saradnici (npr. školski bibliotekar - bibliotečka sekcija i sl.), kao i druga podobna i stručna lica izvan škole (roditelji i drugi građani - stručnjaci za pojedine oblasti, umetnici i drugi afirmisani stvaraoci koji poseduju kvalitete neophodne za rad sa omladinom). Zavisno od specifičnosti sadržaja rada, u radu sekcije može biti angažovano i više instruktora (timski rad stručnjaka).

Nastavnik se u kulturno-umetničkim aktivnostima angažuje stručno i konsultativno. On pomaže učenicima u identifikovanju njihovih sklonosti (u saradnji sa školskim pedagogom-psihologom, odeljenskim starešinama, predmetnim nastavnicima, zajednicama učenika, roditeljima) i opredeljivanju za rad u određenoj sekciji. U skladu sa željama učenika i zadacima sekcije on pomaže članstvu u koncipiranju i ostvarivanju programa rada i sadržaja s drugim sekcijama, organima. Nastavnik posebno prati rad i razvoj učenika, podstiče i usmerava (nenametljivo) aktivnosti sekcije i pruža stručnu pomoć u njenom radu. U ovim aktivnostima nastavnik je savetodavac i konsultant, inspirator i instruktor; njegova podrška u radu učenika je nužna, ali je njegova ličnost

manje istaknuta. U sekciji je on stručni saradnik, instruktor i koordinator, ali nije član njenog rukovodstva.

Učenici se ne smeju preopterećivati radom u sekcijama (jedan učenik - član najviše dveju sekcija) jer su i inače dosta angažovani raznim vidovima vaspitno-obrazovnog rada. U protivnom, slobodne aktivnosti gube smisao i razlog svog postojanja. Učenik je član sekcije onoliko dugo koliko to sam želi da bude. Učenik ima pravo, kad zadovolji svoja interesovanja u jednoj oblasti da je napusti i pređe u drugu. To, međutim, ne znači da treba odobravati, brzo, često i neopravdano menjanje aktivnosti. Učeniku se ne može uskratiti učešće u slobodnim aktivnostima zbog slabog uspeha u učenju. Ovakvom učeniku treba skretati pažnju na njegove obaveze u nastavi i stimulisati ga za pojačan rad i odgovornost imajući, pri tom, u vidu da angažovanje u slobodnim aktivnostima predstavlja snažno sredstvo za rad i pojačanu odgovornost, da stvara priliku za afirmaciju pozitivnog u ličnosti.

Sekcije i članove koji se ističu svojim radom i rezultatima treba posebno stimulisati (pohvale, nagrade i druga priznanja), a njihove voditelje-nastavnike - moralno i materijalno nagrađivati i podržavati.

Slobodne naučno-istraživačke aktivnosti treba organizovati u raznovrsnim aktivnostima: sekcije, kružoci, grupe, klubovi, školska amaterska društva ili ogranci društva grada, mesne zajednice ili neke druge institucije. U okviru svakog od navedenih oblika organizuju se drugi oblici rada kao: diskusione tribine, večeri posvećene nekoj temi predavanja, kvizovi, smotre i takmičenja, izložbe radova, izdavanje časopisa, izrada zbirki, uređivanje zidnih novina i panoa, posete i izleti i dr. Značajnu formu rada predstavlja praktični rad učenika u laboratorijama, radionicama, kabinetima, školskim ekonomijama. Izbor iz mogućih oblika vrši se prema sadržajima rada.

Pri uvođenju učenika u metode naučno-istraživačkog rada treba primeniti simulaciju procesa naučnog istraživanja. Za mlađi uzrast učenika predlaže se jedna od mogućih shema za takav "procesni prilaz" istraživanju u prirodnim naukama: posmatranje pojave - postavljanje problema; korišćenje prostorno-vremenskih odnosa; kvantifikacija karakteristika pojava (proračun); merenje; klasifikacija dobijenih podataka, povezivanje podataka; predviđanje rezultata; izvođenje zaključaka (interpretacija).

Za stariji uzrast učenika treba koristiti složenije (integrisane) postupke naučnih aktivnosti po sledećoj shemi: interpretacija podataka; formulisanje pretpostavki (hipoteza); kontrola promenljivih veličina (varijabli); određivanje (definisanje) operacija; izvođenje eksperimenta.

Ponuđeni program ne iscrpljuje sve oblike, metode i sadržaje slobodnih naučno-istraživačkih aktivnosti pa treba organizovati i neke druge nove oblike rada.

Istraživanja mogu da budu interdisciplinarna - da okupljaju učenike različitih sekcija i time obezbede svestraniji pristup u izučavanju nekog problema. Isto tako, istraživanja

mogu da okupe i učenike različitih razreda, tako da stariji učenici uvode u istraživanje mlađe učenike koji tek počinju sa takvim aktivnostima.

Slobodne aktivnosti naučno-tehničkog i radno-proizvodnog karaktera ostvaruju se u saradnji sa drugim organizacijama kao što je Organizacija za naučno-tehničko vaspitanje i obrazovanje mladih, sportske, humanitarne i druge.

Pri tome, škole u zavisnosti od svojih specifičnosti, a pre svega od područja rada za koje obrazuju kadrove, razvijaju i programiraju rad svojih sekcija.

Stručni organi škole u skladu sa zadacima plana i programa treba da obezbede pedagošku, didaktičku i stručnu zasnovanost rada sekcija, i stoga, sadržaji i oblici rada za koje se škola opredeli treba da bude sastavni deo godišnjeg plana i programa rada škole.

Slobodne kulturno-umetničke aktivnosti imaju posebno mesto i značajnu funkciju u ukupnom procesu vaspitno-obrazovnog rada u školama. Za znatan broj učenika srednje škole bavljenje kulturno-umetničkim radom često predstavlja poslednju priliku da - organizovano, sistematski i stručno vođeni - prošire svoje estetsko vaspitanje i kulturne horizonte, da obogate svoj emocionalni život novim doživljajima i saznanjima, da utvrde potrebu i naviku aktivnog sudelovanja u stvaranju i oblikovanju kulturnog i umetničkog čina. Upravo zato srednja škola treba da bude onaj poslednji zajednički beočug koji će - prirodno i planski - povezati podsticanje interesovanja učenika za pojedine aktivnosti, koje su se razvijale u osnovnoj školi, s kulturno-umetničkim amaterizmom u njihovoj budućoj radnoj i životnoj sredini.

Slobodne muzičke aktivnosti zauzimaju jedno od vodećih mesta u pogledu prihvatljivosti i mogućnosti masovnog okupljanja učenika. Razvoj ovih aktivnosti u srednjoj školi zavisi od niza činilaca: stručnog kadra i njegove aktivnosti i spremnosti za rad; odnosa škole prema ovim aktivnostima; obezbeđivanja uslova za njihovu delatnost povezanosti škole s društvenom sredinom i odgovarajućim institucijama i dr. Stručna zastupljenost nastave muzičke kulture obezbeđuje kadar za stručno vođenje slobodnih aktivnosti u ovoj oblasti. Škola će omogućiti stručni rad, razvoj napredak muzičkih aktivnosti samo ako angažuje "celog" nastavnika (puno radno vreme, bez obzira na fond časova u redovnoj nastavi muzičke kulture; ravnopravan položaj s nastavnicima drugih predmeta).

Postojanje muzičkih aktivnosti u školi uslovljeno je i obezbeđivanjem odgovarajuće prostorije za njihovo odvijanje, za pripremanje i okupljanje učenika. To ne bi trebalo da bude učionica u kojoj se izvodi nastava, već muzički kabinet ili specijalizovana učionica ili prostorija određena samo za te namene, u kojoj će učenici biti "kod kuće", koju će urediti po svom ukusu, ukrasiti je fotografijama muzičkih velikana iz prošlosti i sadašnjosti, ali i posterima i slikama svojih ljubimaca. U njoj su učenici domaćini, a svi ostali - gosti.

Bavljenje likovnim delatnostima jedan je od najpogodnijih načina za razvijanje mašte, za oslobađanje kreativnih sposobnosti za negovanje ukusa i oplemenjivanje mnogih vidova života.

Program likovne kulture u srednjoj školi daje učenicima solidnu osnovu za dalje razvijanje njihovih sklonosti i sposobnosti: stručni kadar u srednjim školama može veoma da doprinese njihovom svestranijem razvoju i unapređenju. U okviru slobodnih aktivnosti učenika srednje škole zastupljene su gotovo sve osnovne oblasti likovne umetnosti.

Postojeće likovne aktivnosti treba razvijati, obogaćivati i više koristiti u kulturnoj i javnoj delatnosti škole, uz prethodno obezbeđivanje prostornih, materijalnih i kadrovskih uslova neophodnih za njihov normalan, nesmetan rad.

Sportsko-rekreativne aktivnosti svoj rad treba da orijentišu prvenstveno na zadovoljavanje onih želja i interesovanja učenika, koje obavezna nastava fizičkog vaspitanja ne može da reši. Naime, one treba da proširuju i produbljuju fizičko obrazovanje u onim sportskim disciplinama za koje učenici pokazuju posebno interesovanje, da se kroz njih zabave, da se u njima takmiče i da u njima postižu viši nivo od onog koji se može postići na redovnim časovima.

Kao što se vidi, sportsko-rekreativne aktivnosti predstavljaju nadgradnju osnovnog fizičkog vaspitanja, koje se ostvaruje u redovnoj nastavi. Oba ova oblika međutim, moraju koordinirano da deluju u pravcu ostvarivanja jedinstvenog programa fizičkog i sportskog obrazovanja učenika. Radi toga, ove aktivnosti ne treba shvatiti kao pomoćni ili bolje rečeno kao dopunski oblik obavezne nastave. Mada deluje u pravcu ostvarivanja opštih zadataka fizičkog vaspitanja, ove aktivnosti imaju svoje specifične zadatke, sadržaj i oblike preko kojih se taj sadržaj i ostvaruje.

U programu fizičkog vaspitanja za ovaj uzrast se predviđa da se rad ovih aktivnosti odvija na osnovu posebnog programa koji stručni aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja razrađuje za svaku organizacionu grupu (ekipu, sekciju), na osnovu orijentacionog programa koji je dat za: atletiku, vežbe na spravama i tlu, rukomet, košarku, fudbal, odbojku i plivanje.

Sadržaj i program ovih aktivnosti mogu dakle da budu sportska rekreacija neformalnih grupa, zatim sportski treninzi ekipa ili sekcija, mnogobrojna sportska takmičenja u okviru škole, opštine, grada, regiona i republike, kao i pripremanje amaterskog stručnog kadra kao što su organizatori rekreacije, sportski instruktori, sudije i drugi amaterski stručnjaci, koji se nakon osposobljavanja uključuju u rad ovih aktivnosti.

Dosadašnja iskustva govore, da je rad ovih sportsko-rekreativnih aktivnosti u školama, bez obzira na koji način bile organizovane i kako se zvale, davao najbolje rezultate onda, kada su one bile otvorene i za druge učenike van škole, za bivše učenike - sada istaknute sportske radnike i stručnjake, kao i za đačke roditelje i društvene sportske radnike iz sredine u kojoj živi i radi škola.

EKSKURZIJA, IZLET, ZIMOVANJE, LETOVANJE I KAMP

CILJ EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Ekskurzija, izlet, zimovanje, letovanje i kamp su vannastavni oblici obrazovno-vaspitnog rada koji se ostvaruju van škole. Cilj je savlađivanje i usvajanje dela nastavnog programa neposrednim upoznavanjem, pojava i odnosa u prirodnoj i društvenoj sredini, upoznavanje kulturnog nasleđa i privrednih dostignuća koja su u vezi sa delatnošću škole, kao i rekreativno-zdravstveni oporavak učenika.

ZADACI EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Zadaci programa ekskurzije, izleta, zimovanja, letovanja i kampa su: proučavanje objekta i fenomena u prirodi; uočavanje uzročno-posledičnih odnosa u konkretnim prirodnim i društvenim uslovima; razvijanje interesovanja za prirodu i izgrađivanje ekoloških navika; upoznavanje načina života i rada ljudi pojedinih krajeva; razvijanje pozitivnog odnosa prema: nacionalnim, kulturnim i estetskim vrednostima, sportskim potrebama i navikama, pozitivnim socijalnim odnosima, kao i shvatanje značaja zdravlja i zdravih stilova života; podsticanje ispoljavanja pozitivnih emocionalnih doživljaja.

SADRŽAJI EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Sadržaji ekskurzije, izleta, zimovanja, letovanja i kampa, podrazumevaju ostvarivanje dela nastavnog i vannastavnog plana i programa i sastavni su deo godišnjeg programa rada škole.

PROGRAM EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Odeljenska i stručna veća škole predlažu plan i program navedenih aktivnosti, koji razmatra nastavničko veće. Predloženi plan i program razmatra i na njega daje saglasnost savet roditelja škole.

Plan i program ovih aktivnosti sadrži, obrazovno-vaspitne i zdravstvene ciljeve i zadatke; sadržaje kojima se postavljeni ciljevi ostvaruju; planirani obuhvat učenika; nosioce predviđenih sadržaja i aktivnosti; trajanje, putne pravce, tehničku organizaciju i način finansiranja.

IZVOĐENJE EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Nosioci pripreme, organizacije i izvođenja plana i programa putovanja su direktor škole, stručni vođa, odeljenjski starešina ili drugi nastavnik koji je najmanje jednu godinu izvodio nastavu u određenom odeljenju. Stručnog vođu putovanja određuje direktor škole.

Odeljenski starešina obezbeđuje organizaciono-tehničke uslove za izvođenje putovanja i koordinira ostvarivanje sadržaja i aktivnosti predviđenih planom i programom, stara se o bezbednosti i ponašanju učenika.

Stručni vođa putovanja priprema i izvodi program koji se odnosi na ostvarivanje postavljenih obrazovno-vaspitnih ciljeva i zadataka i odgovarajućih sadržaja. Stručni

vođa putovanja bira se iz reda nastavnika koji ostvaruju nastavni plan i program, a koji su u vezi sa ciljevima, zadacima i sadržajima navedenih aktivnosti.

USLOVI ZA IZVOĐENJE EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Ekskurzija i izlet se organizuju i izvode, uz prethodnu pismenu saglasnost roditelja, za najmanje 70% učenika istog razreda i ako su stvoreni uslovi za ostvarivanje ciljeva i zadataka.

Izvođenje ekskurzije i izleta za učenike istog razreda, organizuje se istovremeno i sa istim sadržajem.

Izvođenje zimovanja, letovanja i kampa, ostvaruje se u skladu sa godišnjim programom rada škole, uz prethodnu pismenu saglasnost roditelja učenika.

Ako nisu ispunjeni navedeni uslovi, direktor škole obustavlja izvođenje ovih aktivnosti.

PRIPREMA I IZVOĐENJE EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Putni pravci, objekti, manifestacije, krajevi i predeli koji treba da se posete, određuju se u skladu sa ciljem i zadacima putovanja. Ekskurzija se, po pravilu, izvodi u okviru državnih granica.

Izuzetno, za učenike trećeg i četvrtog razreda, ekskurzija može da se organizuje u inostranstvo.

Ekskurzija traje:

- za učenike prvog i drugog razreda - dva do tri dana;

- za učenike trećeg i četvrtog razreda - do sedam dana.

Izlet se organizuje u trajanju od jednog dana.

Zimovanje, letovanje i kamp se organizuju za vreme zimskog, proletnjeg i letnjeg raspusta.

Ako su ekskurzija i izlet organizovani u vreme nastavnih dana, ovi dani moraju biti nadoknađeni, u skladu sa školskim kalendarom i godišnjim programom rada škole.

Izbor agencija će se sprovoditi u skladu sa Zakonom o javnim nabavkama.

Agencija mora da poseduje odgovarajuću licencu Ministarstva trgovine, turizma i usluga i da ispunjava druge uslove propisane Zakonom o turizmu.

Direktor škole je dužan da od agencije zatraži dokumentaciju kojom ona dokazuje reference i iskustvo u đačkom i omladinskom turizmu.

Direktor škole je dužan da izda putni nalog zaposlenom koji putuje.

O visini nadoknada za nastavnike odlučuje savet roditelja i one se obračunavaju u bruto iznosu i isplaćuju u skladu sa zakonom, na teret roditelja učenika koji putuju.

Program putovanja ne može da sadrži, takozvanu, fakultativu. Škole su dužne da u uslovima javnog poziva (tendera) navedu sve vrste sadržaja koji će biti ostvarivani, tako da će roditelji biti oslobođeni bilo kakvih naknadnih izdataka za vreme izvođenja putovanja.

Sva predviđena višednevna putovanja moraju se ugovarati najmanje na bazi polupansiona.

Nakon izbora agencije program putovanja i opšti uslovi putovanja se obavezno dostavljaju roditeljima na pismenu saglasnost.

Program putovanja i opšti uslovi putovanja moraju da sadrže sve elemente propisane Zakonom o turizmu (član 63. Zakona). Pismene saglasnosti su sastavni deo ugovora kojeg direktor škole zaključuje sa odabranom agencijom.

Agencija je dužna da se pridržava utvrđenih opštih uslova putovanja i programa putovanja (jer su u njima sadržani elementi ugovora koji se tada zaključuje).

Škola može da raspiše javni poziv (tender) nekoliko meseci pre ostvarivanja ekskurzije (za ekskurzije planirane za prvo polugodište, u periodu februar-mart kalendarske godine za narednu školsku godinu, a za ekskurziju planiranu za drugo polugodište - u periodu oktobar-novembar tekuće školske godine).

Ugovor koji zaključuju direktor škole i agencija, treba da sadrži sledeće elemente:

- pojedinačnu i ukupnu cenu (broj putnika);

- način plaćanja (broj rata), uslove zadržavanja iznosa garancije;

- vodiče;

- zdravstvenu zaštitu;

- gratise.

Sastavni i obavezujući deo ugovora je javni poziv (tender) u kome su sadržani svi ugovoreni sadržaji koji će biti ostvarivani, program i opšti uslovi putovanja.

Prilikom ugovaranja putovanja, direktor je u obavezi da obezbedi potrebne uslove za udoban i bezbedan smeštaj učenika u odnosu na angažovani broj autobusa i raspoloživi broj sedišta, kao i da se prevoz ne može vršiti noću, u vremenu od 22 do 05 časova.

Prilikom zaključivanja ugovora sa agencijom koja organizuje prevoz, direktor škole je obavezan da obezbedi da prevoznik pre otpočinjanja putovanja podnese:

- za autobuse koji nisu stariji od pet godina - dokaz o tehničkoj ispravnosti ne stariji od šest meseci;

- za ostale autobuse - zapisnik o izvršenom tehničkom pregledu autobusa, ne stariji od pet dana;

- tahografske uloške za prethodna dva dana - za vozače koji su angažovani za prevoz učenika.

Direktor ili stručni vođa puta neće dozvoliti otpočinjanje putovanja ukoliko autobus ne ispunjava navedene uslove u pogledu tehničke ispravnosti, potrebnog broja sedišta (broj sedišta u prevoznom sredstvu mora biti jednak ili veći od ukupnog broja putnika) i odgovarajuće udobnosti, kao i u slučaju kada vozačevo psihofizičko stanje opravdano ukazuje da nije sposoban da bezbedno upravlja autobusom (alkoholisanost, umor, bolest i sl.) o čemu će odmah obavestiti nadležni organ Ministarstva unutrašnjih poslova.

Direktor škole je obavezan da organizuje konsultativne razgovore pre izvođenja putovanja, što podrazumeva uključenost svih interesnih grupa u proces odlučivanja i planiranja.

Direktor škole je u obavezi da najkasnije 48 sati pre otpočinjanja putovanja, o prevozniku, mestu i vremenu polaska učenika, kao i broju angažovanih autobusa i broju prijavljenih učenika, nastavnog i drugog osoblja koje učestvuje u izvođenju putovanja, obavesti nadležni organ unutrašnjih poslova koji će izvršiti kontrolu dokumentacije o tehničkoj ispravnosti vozila predviđenih za prevoz.

Pre izvedenog putovanja nastavnici i učenici će biti upoznati sa pravilima ponašanja kojih su dužni da se pridržavaju.

- Zabranjeno je pušenje, konzumiranje alkohola i opojnih sredstava za nastavnike i učenike.

- Potrebno je sačiniti plan dežurstva učenika i nastavnika za vreme putovanja.

- Obaveza nastavnika i učenika je da se pridržavaju propisa države u koju putuju.

- Sve predviđene dnevne aktivnosti moraju biti realizovane do 24,00 časa.

- Za putovanja duža od dva dana neophodno je obezbediti lekara pratioca.

- Za putovanja duža od tri dana neophodno je da roditelj, odnosno staratelj dostavi zdravstveni list.

- Zdravstveni list popunjava roditelj, odnosno staratelj učenika, ordinirajući lekar i lekar pratilac, odnosno lekar u mestu gde učenik boravi za vreme putovanja (tajnost podataka iz zdravstvenog lista mora biti obezbeđena i o ovome se stara direktor škole, odeljenjski starešina i lekar).

IZVEŠTAJ O IZVOĐENJU EKSKURZIJE, IZLETA, ZIMOVANJA, LETOVANJA I KAMPA

Nakon izvedenog putovanja, stručni vođa i predstavnik turističke agencije sačinjavaju zabelešku o izvođenju putovanja nakon čega stručni vođa u roku od tri dana sačinjava izveštaj, koji podnosi direktoru, sa ocenom o izvođenju i kvalitetu pruženih usluga.

Izveštaj se dostavlja savetu roditelja i nastavničkom veću radi razmatranja, a školskom odboru radi razmatranja i usvajanja.

Odeljenski starešina upoznaje roditelje sa izveštajem na roditeljskom sastanku. Izveštaj o putovanju je sastavni deo godišnjeg izveštaja rada škole.

Ukoliko se prilikom razmatranja izveštaja o ostvarivanju putovanja oceni da predviđeni program nije ostvaren ili da turistička agencija nije ispoštovala ugovorne obaveze, škola je dužna da u roku od osam dana, od završetka putovanja, podnese prigovor agenciji i da o tome obavesti Ministarstvo prosvete i sporta i Ministarstvo trgovine, turizma i usluga.

HOR I ORKESTAR
(Skupno muziciranje)

Cilj: skupnog muziciranja (pevanje ili sviranje) je postizanje umetničkog doživljaja, razvijanje humanističkog odnosa i estetskog doživljaja, kao i formiranje osećanja kolektivnog rada.

Zadaci:

- skupno muziciranje, razvijanje muzikalnosti, pevačkih i instrumentalnih sposobnosti, muzičkog ukusa i umetničkog doživljaja;

- upoznavanje muzičke literature neposrednim kontaktom sa muzičkim delima;

- razvijanje takmičarskog duha i osposobljavanje za selektivni pristup u estetskom vrednovanju umetničkog dela;

- razvijanje saradnje i drugarstva na istom poslu i zajedničkim zadacima.

HOR (30-60 učenika od I-IV razreda)

za školu - 4 časa nedeljno - 140 godišnje

Sadržaji rada:

- odabiranje i razvrstavanje glasova;

- vežbe disanja, dikcije i intonacije;

- horsko raspevavanje i tehničke vežbe;

- intonativne vežbe i rešavanje pojedinih problema iz horske partiture (intervalski, harmonski, stilski);

- muzika i psihološka obrada kompozicije,

ORKESTAR (10-30 učenika od I-IV razreda)

za školu - 4 časa nedeljno - 140 godišnje

Sadržaji rada:

- izbor instrumenata i izvođača u formiranju orkestra;

- izbor kompozicija prema mogućnostima izvođača i sastavu orkestra;

- tehničke i intonativne vežbe;

- raspisivanje deonica i uvežbavanje po grupama (prstomet, intonacija, fraziranje);

- spajanje po grupama (I-II; II-III; I-III i sl.);

- zajedničko sviranje celog orkestra, ritmičko-intonativno i stilsko oblikovanje kompozicije.

Objašnjenje za realizaciju

Svaka škola prema planu i programu obrazovnog rada i Zakonu o srednjem obrazovanju ima hor. Ako postoje uslovi (zainteresovani učenici i instrumenti) škola može da oformi i orkestar.

Hor ili orkestar u školi se realizuje u kontinuiranom radu tokom čitave školske godine. Učenici koji žele da pevaju u horu ili sviraju u orkestru dobrovoljno se prijavljuju na početku svake školske godine, a nastavnik od prijavljenih učenika pravi selekciju i tako formira hor ili orkestar.

Hor kao i orkestar obeležava se u rasporedu časova škole, a nastavniku ulazi u njegov fond nastavnih časova.

(Hor - 4 časa nedeljno =140 godišnje, orkestar 4 časa nedeljno =140 godišnje).

Horske, kao i orkestarske probe se izvode odvojeno po glasovima (ili po deonicama) zajedno. Svaki učenik, bilo da peva u horu ili svira u orkestru ima dve probe nedeljno. Nastavnik održava probe po obaveznom rasporedu četiri časa nedeljno (bilo 2x2 vezana ili odvojena četiri časa), tj. 140 časova godišnje u gimnazijama i srednjim stručnim školama IV stepena.

U srednjim stručnim školama III stepena obaveza za učenike je ista a za nastavnike i školu 3 časa nedeljno - 114 godišnje.

Primer mogućnosti održavanja proba hora ili orkestra nedeljno:

časovi	1	2	3	4
glasovi	I	II	III	svi
ili	I i II	II, III	I, III	svi
probe pred nastup	1 i 2 čas (svi)		3 i 4 čas (svi)	

Sličan raspored se ostvaruje i sa orkestrom.

Za normalan rad u nastavi, horu, orkestru i muzičkim sekcijama je neophodan muzički kabinet ili specijalizovana učionica.

Kulturna i javna delatnost škole

Kulturna i javna delatnost škole, u svojoj suštini, predstavlja manifestaciju celokupnog vaspitno-obrazovnog rada koji se ostvaruje u školi. Škola je značajan faktor kulturne transmisije u kojoj dolazi do uzajamnog delovanja sredine na školu i škole na društvenu sredinu. Tu aktivnu interakciju škola ostvaruje kroz programe saradnje sa organizacijama, institucijama kulture (muzeji, galerije, pozorišta, Muzička omladina, domovi kulture, sekcije, klubovi, udruženja, sportska društva i dr.) i roditeljima.

Osnovni **cilj** ovih aktivnosti je organizovano delovanje škole na sredinu i obratno. Pored opštih vaspitnih zadataka, **posebni zadaci** kulturne i javne delatnosti škole bili bi:

- osposobljavanje učenika da koriste sve vrednosti koje im pruža sredina za njihov svestrani razvoj i bogatiji lični život u slobodnom vremenu kao i prezentiranje onih rezultata kojim škola bogati kulturni i društveni život sredine (radne akcije, proslave, jubileji, manifestacije, društveno-koristan rad);

- afirmisanje škola kao kulturnih centara u mestu i stvaranje pedagoških i društvenih uslova za realizaciju cilja i zadataka vaspitanja i obrazovanja u školi i bogaćenju kulturnog života sredine.

Sadržaj rada

Korišćenje uslova koje pruža društvena sredina:

- organizovanje korišćenja programa biblioteka, pozorišta, muzeja, domova kulture, omladinskih domova, radničkih i narodnih univerziteta, rekreativnih i sportskih centara; organizovano korišćenje programa naučnih tribina, javnih predavanja, stručnih rasprava, tematskih ciklusa na fakultetima i drugim školama i dr.; angažovanje istaknutih naučnih, kulturnih, javnih radnika za razgovor sa učenicima po želji i programima učeničkih organizacija i klubova; organizovanje seminara, kurseva, tečajeva u kabinetima i laboratorijama škole, organizovanje međuškolskih takmičenja i smotri iz raznih naučnih i stručnih oblasti; organizovanje izleta i ekskurzija i drugih oblika međusobne saradnje sa školama iz drugih sredina i republika; saradnja sa društvenom sredinom u programiranju i korišćenju sportskih objekata u školi za rekreaciju i fizičko vaspitanje omladine.

Upoznavanje društvene sredine sa načinom organizovanja i rezultatima vaspitno-obrazovnog rada škole:

- upoznavanje opreme: kabineta, savremenih audiovizuelnih sredstava, mašina u školskoj radionici i dr.: organizovanje izložbi na kojima se prikazuju praktični laboratorijski i drugi radovi, zbirka simbola, shema, grafikona, proizvoda praktične nastave koje su učenici u toku obuke napravili; stvaralaštvo na praktičnom radu; prikazivanje stvaralaštva sekcija i grupa vannastavnih aktivnosti, a koje su vezane za pojedine nastavne oblasti, kulturno-umetničke priredbe, smotre, i dostignuća i stvaralaštvo (dramsko, horsko, muzičko, likovno, proizvodno i drugo); sportske manifestacije (priredbe, javni nastupi, takmičenja); školske manifestacije (proslave, jubileji i drugo); aktivnosti u okviru međuškolske saradnje (proslave, smotre, priredbe, izložbe i drugo).

Saradnja sa roditeljima:

- rad i saradnja sa roditeljima u realizaciji pojedinih aktivnosti; informisanje roditelja o zahtevima koji se postavljaju učenicima; o rezultatima učenika i dr.; zajednički rad na podizanju efikasnosti učenika u učenju i radu; uključivanje roditelja u ostvarivanje obrazovno-vaspitnih poslova i zadataka iz pojedinih programa i svih oblika saradnje škole i društvene sredine (sekcije, profesionalna orijentacija, društveno-koristan rad, manifestacije i sl.); rad na podizanju nivoa pedagoško-psihološkog obrazovanja roditelja.

Učešće škole u aktivnostima društvene sredine:

- učešće učenika u obeležavanju i proslavljanju značajnih datuma i jubileja (akademije, izložbe, održavanje spomenika i dr.); organizovanje radnih akcija solidarnosti u mesnoj zajednici i široj društvenoj sredini uz učešće učenika; učešće učenika na sastancima u

mesnoj zajednici, široj društvenoj sredini, i dr.; uključivanje talentovanih učenika u kulturno-umetnička, sportska i druga društva sredine, kao i obezbeđivanje mogućnosti da ta društva imaju svoje sekcije u školi; organizovano uključivanje u masovne akcije sakupljanja letine, dobrovoljnog davanja krvi, pružanja pomoći starima, akcije Crvenog krsta i druge akcije koje se organizuju u društvenoj sredini.

Škola kao centar kulturnog i društvenog života:

- organizovanje raznih oblika podizanja opšte stručne i profesionalne kulture mladih i odraslih (predavanje, kursevi, seminari i dr.); vaspitanje mladih za humane odnose među polovima, pripremanje za brak i odgovorno obavljanje roditeljskih dužnosti (škole za roditelje, savetovalište, predavanje i dr.); negovanje amaterizma i slobodnog kreativnog ispoljavanja mladih u slobodnom vremenu (kulturno-umetnička i sportska društva, klubovi tehnike, sekcije stvaralaca i dr.) u svojim prostorijama (sportskim halama, kabinetima, laboratorijama).

Objašnjenja za realizaciju

Ostvarivanje zadataka škole u kulturnom i društvenom životu sredine zavisi od razvijenosti sredine i materijalnih i drugih mogućnosti škole. U razvijenim sredinama škole se uključuju u delovanje postojećih stručnih institucija u oblasti obrazovanja, vaspitanja i kulture.

Na ostvarivanje kulturne funkcije škole treba gledati sa stanovišta prožimanja svih sadržaja nastave i drugih oblika vaspitno-obrazovnog rada i ukupnih odnosa u školi sa vrednostima i dostignućima kulture.

Otvorenost ka svim progresivnim kulturnim strujanjima traži od škole da učenike vaspitava kao animatore kulturnih vrednosti, ali i da se afirmiše bogatom produkcijom u oblasti umetnosti, nauke, sporta i sl. To dalje upućuje školu da otvori svoje prostorije (uveče, u dane vikenda i sl.) za kulturna zbivanja i samoorganizovanje u učeničkom kolektivu (priredbe, tribine, susreti, izložbe, učenički univerzitet i sl.) ali i za manifestacije šireg društvenog značaja (likovne izložbe, takmičenje, jubileji i sl.).

Postoje raznovrsne aktivnosti koje škola organizuje za učenike u saradnji sa privrednim, kulturnim i javnim ustanovama radi ostvarivanja svoje kulturne funkcije.

Saradnja škole i porodice deo je šireg područja rada škole, označenog kao saradnja škole sa sredinom.

Nosioci aktivnosti saradnje sa roditeljima su svi učesnici u vaspitno-obrazovnom procesu. Posebno je značajno mesto i uloga razrednog starešine i stručnih saradnika škole - školskog psihologa i pedagoga.

Sadržaji saradnje proističu iz potrebe škole, porodice, razvojnih karakteristika mladih na ovom uzrastu i individualnih potreba pojedinaca.

Saradnja škole i porodice mora se zasnivati na poštovanju najopštijih principa: rad mora biti planiran i programiran - sadržajno, po strukturi i vremenu. Sa planom i programom saradnje roditelji moraju biti upoznati na početku školske godine ili kod eventualnih promena u toku godine, ali uvek unapred; rad mora biti zasnovan na poštovanju ličnosti roditelja; u kontaktima treba uvažavati znanja i iskustva roditelja sa njihovom decom, a takođe neophodna je i obostrana taktičnost.

Naznačeni sadržaji ostvaruju se u okviru neposredne i posredne saradnje.

Neposredna saradnja može biti individualna i grupna. Individualno sarađuju sa roditeljima: odeljenski starešina, stručni saradnici, nastavnici, direktor škole i drugi učesnici u vaspitno-obrazovnom procesu o pitanjima značajnim za pojedine učenike, roditelje, nastavnike i odeljenskog starešinu. Grupna saradnja odvija se u okviru: roditeljskih sastanaka, tribine za roditelje, saveta roditelja, škole, sastanaka roditelja učenika o specifičnim problemima na nivou savetodavnog rada (slabi učenici, sa poremećajima u ponašanju, učenici koji izbegavaju časove i dr.).

Ovi oblici saradnje se odvijaju primenom metoda razgovora, savetovanja, demonstracija, poseta, analiza dokumentacije, tehnika dijagnostičkog istraživanja, predavanja za roditelje i dr.

Škola je obavezna da roditelje informiše o zahtevima koje postavlja učenicima u realizaciji pojedinih aktivnosti, kao i o svim pozitivnim i negativnim pojavama vezanim za učenike kao pojedince ili grupu pojedinaca. Roditelja treba da informiše odeljenski starešina. Škola i njeni predstavnici ne treba da svoje informacije zasnivaju na iznošenju samo negativnih pojava, poželjno je uvek početi sa pozitivnim a kada se daju negativne, one moraju biti argumentovane i da ih prate rešenja za njihovo prevazilaženje.

Informisanje roditelja moguće je ostvariti i drugim oblicima, na primer, izložbama, priredbama, takmičenjima i sličnim manifestacijama.

Poseban problem je saradnja sa roditeljima učenika koji imaju teškoća u postizanju uspeha u učenju i ponašanju čiji su uzroci više u detetu (adolescentne smetnje, bolest, delikvencija i sl.) više u porodici (razvod roditelja, novi brak kod roditelja, doseljenje porodice i sl.), više u školi (autoritaran odnos, rad bez poštovanja individualnih osobenosti učenika i roditelja, nizak nivo stručne i pedagoško-psihološke osposobljenosti nosilaca aktivnosti) ili više činilaca. Najpogodnije je da se ova saradnja ostvaruje uz učešće školskog psihologa i pedagoga da se odvija tehnikom savetodavnog, grupnog i individualnog rada, uz već navedeno pedagoško-psihološko obrazovanje roditelja.

Od grupnih oblika rada najdužu tradiciju i najčešću primenu imaju redovni roditeljski sastanci, koje, po pravilu, pripremaju i realizuju odeljenjske starešine kada su organizovani na nivou odeljenja, a direktor škole sa stručnim saradnicima kada se organizuje na nivou razreda ili odseka obrazovnog profila.

Za intenzivniji vaspitni rad sa učenicima pripremanje i podsticanje roditelja za zajedničko delovanje neophodno je posvetiti veću pažnju pripremi roditeljskih sastanaka. To je posebno značajno za utisak roditelja u školi kao celini, a posebno o vaspitno-obrazovnom radu u njoj.

Za informativne sastanke pogodno je predvideti, u prvom delu sastanka, teme od opšteg značaja za školu i roditelje (iz oblasti pedagoško-psihološkog obrazovanja roditelja), bilo kao predavanje ili kao podsticaj za vođenje diskusije, a u drugom delu informacije vezane za učenike.

Posredna saradnja škole i roditelja odvija se preko delegata roditelja u organu upravljanja škole, savetu roditelja, kao i u okviru svih drugih oblika saradnje škole sa sredinom.

U programu rada škole postoji program rada saveta roditelja koji se donosi svake godine. Savet roditelja se sastaje jedanput mesečno, a njegove aktivnosti se odvijaju preko komisija (za uslove života i rada u školi, za organizaciju društveno-korisnog rada i slobodnih aktivnosti, za nastavna pitanja, za socijalnu i zdravstvenu brigu o učenicima i dr.).

Osnove programa profesionalne orijentacije za učenike srednje škole

Radi podsticanja profesionalnog razvoja učenika i njihovog osposobljavanja da donesu odluku o izboru daljeg obrazovanja i životnog poziva Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (u članu 2. alineja 4. i članu 31. - "Službeni glasnik" br. 5/90) obavezuje školu da "podstiče profesionalni razvoj učenika u skladu sa individualnim mogućnostima i društvenim potrebama za kadrovima" kao i da "prati razvoj učenika, njegove sklonosti i sposobnosti u toku obrazovanja i pomaže mu u izboru daljeg obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja".

Cilj i zadaci

Cilj rada na profesionalnoj orijentaciji u srednjoj školi je podsticanje profesionalnog razvoja učenika i pružanje pomoći pojedincu da formira realnu sliku o svojim sposobnostima, osobinama ličnosti, interesovanjima i da u odnosu na sadržaj, uslove i zahteve pojedinih obrazovnih profila i zanimanja što uspešnije planira svoj profesionalni razvoj.

U skladu sa postavljenim ciljem zadaci srednje škole su:

1. Upoznavanje, praćenje i podsticanje razvoja individualnih karakteristika ličnosti učenika značajnih za usmeravanje njihovog profesionalnog razvoja i njihovo podsticanje da i sami svesno doprinose sopstvenom profesionalnom razvoju;

2. Informisanje učenika o svetu rada i zanimanja, sistemu obrazovanja i njihovo osposobljavanje za samostalno prikupljanje informacija koje se odnose na svet rada i sistem obrazovanja;

3. Formiranje pravilnih stavova prema radu;

4. Podsticanje učenika na ispitivačko ponašanje prema sebi i svetu rada;

5. Osposobljavanje učenika za planiranje svog profesionalnog razvoja i donošenje realnih i zrelih odluka u vezi sa izborom zanimanja i pravcima stručnog osposobljavanja.

Okvirni programski sadržaji za ostvarivanje zadataka profesionalne orijentacije

1. Upoznavanje, praćenje i podsticanje razvoja individualnih karakteristika ličnosti učenika značajnih za usmeravanje njihovog profesionalnog razvoja i njihovo podsticanje da i sami svesno doprinose sopstvenom profesionalnom razvoju.

Ostvarivanje ovog zadatka podrazumeva:

a) U početnim razredima (I i II)

- upoznavanje karakteristika razvoja učenika u toku osnovnog obrazovanja;

- utvrđivanje psihofizičkih sposobnosti, sklonosti, interesovanja, crta ličnosti, potreba, vrednosti, navika i drugih osobina ličnosti: preduzimanje mera za njihov optimalni razvoj i osposobljavanje učenika da realno procenjuju ove svoje karakteristike i u skladu sa njima da planiraju pravac svog profesionalnog razvoja;

- identifikovanje učenika koji nisu u mogućnosti da prate i usvajaju predviđene programske sadržaje pojedinih obrazovnih profila i preduzimanje mera za njihovo odgovarajuće profesionalno preusmeravanje;

- identifikovanje i usmeravanje opšteg i profesionalnog razvoja učenika koji poseduju opštu obdarenost, kao i onih koji se odlikuju posebnim vrstama obdarenosti (iz pojedinih predmeta ili oblasti);

- uspostavljanje saradnje sa učeničkim roditeljima u cilju prikupljanja potrebnih podataka o osnovnoškolskom razvoju dece i preduzimanje zajedničkih mera za celishodnije podsticanje i usmeravanje njihovog opšteg i profesionalnog razvoja.

b) U završnim razredima (III i IV)

- dalje praćenje karakteristika bio-fiziološkog, psihološkog, obrazovnog i zdravstvenog razvoja učenika, utvrđivanje njihove usklađenosti sa ispoljenim profesionalnim željama i interesovanjima: po potrebi podsticati ih da realnije sagledaju ove svoje karakteristike i da u skladu sa njima planiraju svoj dalji profesionalni razvoj;

- preduzimanje daljih mera za rad sa učenicima koji postižu nadprosečne rezultate iz više nastavnih predmeta i donošenje posebnog programa za usmeravanje profesionalnog razvoja ovih učenika;

- utvrđivanje profesionalnih interesovanja učenika gimnazije i učenika srednje škole koji nameravaju da nastave dalje školovanje, sagledavanje usklađenosti tih interesovanja sa individualnim mogućnostima učenika i preduzimanje mera za njihovo preusmeravanje ukoliko su njihove namere u suprotnosti sa ispoljenim sposobnostima, osobinama ličnosti, opštim zdravstvenim stanjem postignutim uspehom ili aktuelnim objektivnim činiocima (npr. potrebe za kadrovima);

- uključivanje učenika u pojedine delove radnog procesa odgovarajućih preduzeća i ustanova radi razvijanja njihovih potencijalnih sposobnosti (naročito onih učenika koji se odlikuju izraženim opštim i posebnim sposobnostima);

- podsticanje roditelja da realno sagledava individualne mogućnosti svoje dece i da zajedno sa njima prave moguće planove daljeg profesionalnog razvoja bilo da se radi o zapošljavanju ili nastavku školovanja na odgovarajućim višim školama i fakultetima;

- objedinjavanje saznanja o ličnosti učenika i podsticanje učenika da i sami realno i kritički sagledaju svoje karakteristike radi daljeg planiranja pravaca svog profesionalnog razvoja;

2. Informisanje učenika o svetu rada i zanimanja, sistemu višeg i visokog obrazovanja i osposobljavanje za samostalno prikupljanje informacija koje se odnose na svet rada i sistem obrazovanja.

Ostvarivanje ovog zadatka podrazumeva:

a) I i II razred

- omogućavanje učenicima da neposredno upoznaju obrazovne profile za koje mogu da se opredeljuju u daljem školovanju (gimnazija) ili zanimanje koja mogu da obavljaju nakon završetka izabranog obrazovnog profila (stručna škola);

- osposobljavanje učenika za uočavanje promena koje nastaju u svetu rada i zanimanja (izumiranje nekih zanimanja, pojava novih ili transformacija postojećih, promene u tehnološkom procesu proizvodnje ili vršenju usluga, promena u zdravstvenim, fizičko-fiziološkim psihološkim i obrazovnim zahtevima itd.) i usklađivanje profesionalnih želja i namera sa tim promenama;

- sagledavanje faktora od kojih zavisi produktivnost rada (pre svega radnih sposobnosti, odgovarajućih osobina ličnosti, potrebnih zdravstvenih pretpostavki, motivacije za rad, stručne osposobljenosti) i motivisanje učenika da se opredeljuju za one poslove ili zanimanja u kojima procenjuju da mogu da postižu maksimalne radne rezultate;

- uspostavljanje saradnje sa preduzećima i ustanovama radi omogućavanja učenicima da i neposredno sagledaju faktore od kojih zavisi produktivnost rada, uvide promene koje nastaju u mnogim zanimanjima pod uticajem novih radnih tehnologija, bolje upoznaju

zanimanja za koje osposobljavaju izabrani obrazovni profili ili zanimanja ka kojima će usmeriti svoj dalji profesionalni razvoj;

- upoznavanje učenika sa mogućnostima horizontalne prohodnosti, odnosno prelaska iz jedne vrste škole u drugu, iz jednog obrazovnog profila u drugi, mogućnost istovremenog pohađanja dva obrazovna profila ili dve vrste škola;

- informisanje učenika o nastavnim planovima i zahtevima programskih sadržaja u cilju postizanja veće motivacije za dalje obrazovanje i rad;

- upoznavanje učenika sa primenom znanja koja se stiču u pojedinim nastavnim predmetima i oblastima i njihovo povezivanje sa područjima rada i zanimanjima u kojima se ta znanja praktično primenjuju;

- upoznavanje roditelja sa mogućnostima horizontalne i vertikalne prohodnosti, kao i njihovo podsticanje da prate uspešnost napredovanja svoje dece u izabranim obrazovnim profilima i planiraju dalji profesionalni razvoj i da, po potrebi, zajedno sa njima pristupe blagovremenom profesionalnom preusmeravanju;

b) U završnim razredima (III i IV)

- dalje osposobljavanje učenika da uočavaju promene koje nastaju u svetu rada i zanimanja, sagledavaju faktore koji utiču na produktivnost rada i upoznaju područje rada i zanimanja u kojima se praktično primenjuju znanja koja se stiču iz pojedinih nastavnih predmeta i oblasti;

- informacije učenika o nomenklaturi zanimanja: područja rada, grupe zaimanja po vrsti rada i složenosti, karakteristični poslovi i zadaci pojedinih zanimanja;

- upoznavanje društvenih potreba u kadrovima, odnosno obrazovnim profilima, posebno za zanimanja za koja se ispoljavaju posebna interesovanja;

- detaljno upoznavanje zanimanja za koja obrazuje obrazovni profil; područje rada kome zanimanja unutar profila pripadaju priroda i sadržaj rada; sredstva rada; uslovi rada; fizičko-fiziološki, zdravstveni, psihološki i obrazovni zahtevi; potrebni stepeni stručne spreme; kadrovske potrebe za tim zanimanjima; uslovi zapošljavanja i napredovanja itd.;

- upoznavanje organizacione i programske strukture višeg i visokog obrazovanja (posebno za učenike gimnazije): područja rada i obrazovni profili za koje se pripremaju studenti na pojedinim višim školama i fakultetima, nastavni planovi i programi, mreža viših škola i fakulteta, planovi upisa, uslovi i kriterijumi upisa, itd.;

- ukazivanje roditeljima na potrebu da se u porodičnim uslovima češće razgovara o profesionalnim planovima, da se realno sagledavaju mogućnosti zapošljavanja ili daljeg obrazovanja, da se deca koja nastavljaju školovanje podstiču da bolje upoznaju željene

obrazovne profile i odgovarajuća zanimanja i da na osnovu toga donose profesionalne odluke;

- uspostavljanje saradnje sa preduzećima (posebno onim za koje škole osposobljavaju kadrove) radi obezbeđivanja neposrednog upoznavanja osnovnih karakteristika i zahteva pojedinih područja rada i zanimanja, omogućavanje zainteresovanim učenicima (naročito obdarenim) da se bave jednostavnijim poslovima iz željenih zanimanja.

3. Formiranje pravilnih stavova prema radu

a) I i II razred

- razvijanje kulture rada (metode uspešnog učenja i rada; proizvodne, tehničke i intelektualne veštine; pozitivna motivacija prema izabranom području rada i obrazovnom profilu);

- razvijanje svesti o uređenosti ljudskog rada i prevazilaženje zabluda o pojedinim vrstama rada (naročito o manjem društvenom statusu proizvodnog - manuelnog rada, podeli zanimanja na "muška" i "ženska", i "laka" i "teška" itd.);

- sagledavanje i uočavanje uloge rada (učenja, obavljanja raznih proizvodnih aktivnosti, obavljanje poslova i radnih zadataka u pojedinim zanimanjima itd.) u zadovoljavanju potreba za aktivnošću, stvaranjem i realizacijom potencijalnih sposobnosti, interesovanja, potreba i drugih karakteristika ličnosti;

- podsticanje na racionalnu organizaciju i planiranje učenja i rada, slobodnog vremena i sl;

- razvijanje pozitivnih stavova prema izabranom obrazovnom profilu i zanimanjima za koje on osposobljava (kod učenika stručnih škola);

b) III i IV razred

- dalji rad na izgrađivanju kulture rada, razvijanju svesti o društvenoj i individualnoj vrednosti rada i sagledavanju i uočavanju uloge rada u zadovoljavanju ljudskih potreba;

- osposobljavanje za kritičko procenjivanje rezultata svog i tuđeg rada;

- utvrđivanje, i po potrebi, preusmeravanje radnih vrednosti (ciljevi koji se žele ostvariti putem rada), koje, pored ostalih karakteristika ličnosti, treba imati u vidu, prilikom pružanja pomoći u usmeravanju profesionalnog razvoja učenika);

- ispitivanje stavova prema pojedinim područjima rada, sagledavanje eventualnih predrasuda i preduzimanje mera za njihovo suzbijanje (gimnazije);

- razvijanje profesionalne etike kod učenika stručnih škola;

4. Podsticanje ispitivačkog ponašanja prema sebi i svetu rada i zanimanju.

a) I i II razred

- podsticanje učenika da sami tragaju za dodatnim i širim informacijama o područjima rada i zanimanjima i obrazovnim profilima o kojima razgovaraju u okviru redovnog nastavnog procesa, vannastavnih oblika rada ili u krugu porodice;

- uključivanje učenika u različite aktivnosti (sekcije, klubove, udruženja i slično) kako bi proverili svoja interesovanja, sposobnosti i ostale karakteristike ličnosti i otkrili one karakteristike ličnosti koje su jače izražene.

b) III i IV razred

- dalje razvijanje potreba da se samostalno traga za dopunom, proširivanjem i sticanjem novih podataka o pojedinim područjima rada, zanimanjima, obrazovnim profilima, višim i visokim školama, a naročito o onima koji su predmet njihovog posebnog interesovanja i dalje uključivanje u različite aktivnosti (ili izučavanje određenih sadržaja) u školi, porodici ili neposrednoj društvenoj sredini;

- proveravanje stabilnosti profesionalnih interesovanja u dužem vremenskom periodu: naročito kod učenika gimnazije i učenika stručnih škola koji nameravaju da nastave dalje školovanje;

- organizovanje učenika da samostalno i grupno prikupljaju informacije i obaveštenja o mreži viših i visokih škola, njihovoj programskoj strukturi, planovima i kriterijumima upisa itd.;

- motivisanje učenika, pre svega gimnazije da se što češće kako u školi (školski psiholog), tako i van škole obraćaju stručnim službama koje se bave profesionalnom orijentacijom (službe zapošljavanja) i zajedno sa stručnjacima analiziraju individualne mogućnosti i namere u odnosu na zahteve pojedinih područja rada i da identifikuju ona zanimanja (obrazovne profile) koji najviše odgovaraju postojećim sposobnostima, osobinama ličnosti, stečenim zanimanjima i veštinama, preferiranim vrednostima, kao i aktuelnim kadrovskim potrebama.

5. Osposobljavanje učenika (početnih i završnih razreda) za planiranje svog profesionalnog razvoja i donošenje profesionalnih odluka.

Za ostvarivanje ovog zadatka potrebno je:

- utvrđivanje stepena profesionalne zrelosti, odnosno osposobljenosti učenika za donošenje realnih i zrelih odluka, o izboru odgovarajućeg zanimanja i pravaca stručnog osposobljavanja na osnovu aktivnog bavljenja pitanjima vezanim za izbor zanimanja ili zapošljavanja, stepena obaveštenosti o karakteristikama, zahtevima i uslovima sticanja

željenog zanimanja; utvrđivanje nivoa izraženosti i stabilnosti pojedinih osobina ličnosti i stepena usklađenosti profesionalnih interesovanja sa individualnim mogućnostima;

- pružanje savetodavne pomoći učenicima;

- osposobljavanje učenika da samostalno planiraju više profesionalnih mogućnosti u opredeljivanju koja odgovaraju individualnim mogućnostima i kadrovskim potrebama što treba blagovremeno imati u vidu prilikom upisa u više škole i fakultete;

- pružanje pomoći učenicima u izradi plana profesionalnog razvoja i aktivnosti koje treba preduzimati za njegovu realizaciju (izbor aktivnosti kroz čije bavljenje treba da se isprobaju vlastite mogućnosti i kompetencije u odnosu na željena zanimanja i stekne što realniji pojam o sebi);

Objašnjenje za realizaciju Osnove programa profesionalne orijentacije

Programski zadaci i sadržaji profesionalne orijentacije koji treba da se ostvare u srednjoj školi realizuju se:

- u okviru svih vidova obaveznih i fakultativnih oblika obrazovno-vaspitnog rada sa učenicima, a posebno u okviru nastave slobodnih i društvenih aktivnosti;

- saradnjom sa preduzećem i ustanovom, posebno stručnim koji se bave profesionalnom orijentacijom;

- zajedničkim radom i saradnjom sa učeničkim roditeljima.

Za ostvarivanje zadataka profesionalne orijentacije koriste se, uglavnom, svi oni oblici, metode i sredstva koji se koriste i za ostvarivanje zadataka ostalih područja obrazovno-vaspitnog rada.

Oblici koji će se koristiti u radu na profesionalnoj orijentaciji zavise od zadataka koji žele da se ostvare. Tako, kada se organizuju opšte aktivnosti na upoznavanju učenika (ili roditelja) sa svetom rada i sistemom obrazovanja, onda se za ostvarivanje tog zadatka mogu da koriste frontalni oblici rada (rad sa jednim odeljenjem, više odeljenja jednog razreda, grupom roditelja itd.).

Grupni oblici su naročito pogodni za ostvarivanje zadataka koji se odnose na razvijanje ispitivačkog ponašanja prema sebi i svetu rada. Ovaj oblik treba naročito da se koristi u radu odeljenskih zajednica i drugih interesnih grupa učenika, mada u većoj meri treba da se primenjuje i u redovnoj nastavi kada se postavi ostvarivanje zadataka iz programa profesionalne orijentacije.

Radom u parovima se ostvaruju zadaci koji su karakteristični i za grupne oblike, ali je ovaj oblik naročito podesan za vođenje dijaloga o raznim pitanjima koja se odnose na poznavanje sveta rada i zanimanja, kao i zajedničko rešavanje određenih zadataka itd.

Individualni oblici rada koriste se pri upoznavanju i podsticanju profesionalnog razvoja učenika (posebno njihove profesionalne zrelosti) a u skladu sa njihovim individualnim mogućnostima i potrebama.

Metode koje treba primeniti u radu na profesionalnoj orijentaciji, takođe, zavisi od prirode zadataka koji žele da se ostvare.

U dosadašnjem radu, najčešće korišćena metoda bila je predavanje. Ova metoda ima i dalje svoje mesto u radu na profesionalnoj orijentaciji i treba je koristiti uvek kada je reč o davanju opštih informacija o svetu rada i zanimanja, sistemu srednjeg obrazovanja, upisnoj politici i slično. Međutim, mora se imati u vidu da savremena saznanja iz oblasti učenja, motivacije i profesionalne orijentacije pokazuju da se znatno bolji rezultati u upoznavanju, podsticanju i usmeravanju opšteg i profesionalnog razvoja postižu korišćenjem aktivnih metoda rada u okviru kojih učenici vlastitim naporima i zalaganjem stiču potrebna saznanja, pojmove i stavove. Tako, na časovima onih predmeta (ili drugih vidova rada sa učenicima) na kojima se češće koriste principi aktivnih oblika učenja: (učenje putem rešavanja problema, učenje putem otkrića, heuristički razgovori, programirano učenje i slično), lakše i jasnije se uočava nivo i stepen izraženosti pojedinih individualnih karakteristika, efikasnije se deluje na njihovo podsticanje i razvoj, učenici samostalno uviđaju (sagledavaju) područja rada u kojima se praktično primenjuju znanja koja stiču iz pojedinih predmeta, realnije sagledavaju svoje individualne mogućnosti i mogu i sami uticati na njihovo dalje podsticanje i razvoj.

Za ostvarivanje zadataka profesionalne orijentacije posebno su karakteristične i sledeće metode i instrumenti, koje su u dosadašnjem radu u ovoj oblasti bili korišćeni: razgovori, diskusije, izložbe, samostalni radovi učenika (pisani, likovni, proizvodno-tehnički, istraživački i slično), posete preduzećima i školama, ankete, škole, procene, testovi itd.

Profesionalno savetovanje među metodama, koje se koriste u radu na profesionalnoj orijentaciji ima posebno mesto i značaj. Ono je, po pravilu potrebno svim učenicima, ali pre svega onima: koji imaju telesne ili senzorne nedostatke i hronična oboljenja, koji ne uspevaju u savlađivanju vaspitno-obrazovnih programa, koji su neodlučni u pogledu profesionalnog izbora; kod kojih postoji nesklad između želja i psihofizičkih mogućnosti ili između želje učenika i roditelja, koji se odlikuju izraženijim opštim ili posebnim intelektualnim sposobnostima koji imaju emocionalno-socijalnih teškoća u razvoju i slično.

Realizacija zadataka profesionalnog savetovanja pretpostavlja: identifikovanje profesionalnog problema učenika; procenjivanje individualnih osobina (zajedno sa učenikom) na osnovu interpretacije rezultata testiranja i drugih podataka značajnih za postizanje uspeha i zadovoljstva u zanimanju, kao i podataka o područjima rada i obrazovnim profilima; sagledavanjem različitih mogućnosti izbora, procenjivanje ishoda (zajedno sa učenikom) sa aspekta njegovih individualnih osobina, potreba, vrednosti, kao i realizacije odgovarajućeg stručnog obrazovanja i zapošljavanja. S obzirom na različite činioce koji utiču na profesionalni razvoj, ovo savetovanje zahteva interdisciplinarni pristup i saradnju stručnjaka različitih profila (psihologa, lekara, pedagoga, nastavnika,

socijalnog radnika) koji obezbeđuju informacije o učeniku. Savetovanje takođe zahteva saradnju sa roditeljima.

Profesionalno savetovanje je stručno vođen proces usmeren na menjanje ponašanja u pravcu optimalnog profesionalnog razvoja učenika. Time se ovo savetovanje razlikuje od ostalih savetovanja usmerenih na druge aspekte ponašanja (terapeutsko, bračno, mentalno-higijensko i sl.). Stihijno, dobronamerno savetovanje roditelja, prijatelja, nastavnika zainteresovanih da pojedincu pomognu pri izboru mogućnosti vezanih za profesionalni razvoj razlikuju se od pojma profesionalno savetovanje kao organizovanog stručno vođenog procesa. Po pravilu, ovo savetovanje vodi psiholog uz saradnju interdisciplinarnog tima stručnjaka - lekara, pedagoga, nastavnika, socijalnog radnika i dr. U školi u kojoj ne radi psiholog, poslove profesionalnog savetovanja obavlja škola, uz saradnju sa zajednicom za zapošljavanje, odnosno sa psihologom i drugim stručnjacima iz društvene sredine.

U profesionalnoj orijentaciji koriste se raznovrsna didaktičko-metodička sredstva:

1. Vizuelna: fotografije zanimanja, dijafilmovi, monografije zanimanja, letci, bilteni, plakati, pregledi, brošure, listovi, testovi, ankete, pisani radovi, dosijei itd.

2. Auditivna: zvučni snimci na magnetofonskoj traci, ploče, radio-emisije, školske radio-stanice itd.

3. Audiovizuelna sredstva: film, video, televizija.

4. Elektro-automatska sredstva: računari raznih tipova, koji se sve više koriste i u ovoj oblasti.

Kad je reč o ovim didaktičko-metodičkim sredstvima, u njihovoj nabavci, a pre svega u izradi neke od njih, pored pojedinih nosilaca rada na profesionalnoj orijentaciji, treba aktivno da učestvuju i samo učenici.

Nosioci navedenih poslova, zadataka rada na profesionalnoj orijentaciji učenika su: predmetni nastavnici i odeljenjske starešine, stručni saradnici, stručni organi škole i učeničke organizacije.

Školski psiholog i pedagog imaju posebnu ulogu jer obavljaju poslove koordinatora profesionalne orijentacije (predlažu godišnje programe rada škole iz ove oblasti, prikupljaju, izrađuju i dostavljaju informativni materijal, predlažu stručno usavršavanje u ovoj oblasti).

U okviru praćenja razvoja učenika psiholozi ispituju opšta profesionalna interesovanja i namere učenika, opšte i specifične sposobnosti i druge osobine ličnosti i vode profesionalno savetovanje i dokumentaciju o učenicima koji su bili obuhvaćeni profesionalnim savetovanjem, a pedagog prati pedagoški razvoj učenika (uspeh iz pojedinih oblasti i predmeta i sl.).

Planiranje i programiranje rada na profesionalnoj orijentaciji srednja škola, kao i sve druge oblike rada, vrši na tri nivoa: godišnje, mesečno-operativno i na nivou neposrednog izvođenja (izrada dnevnih priprema - skica).

Godišnji program rada škole na profesionalnoj orijentaciji se donosi kao samostalni deo u okviru godišnjeg programa rada škole. Njegova operativna razrada (mesečna ili tematska), kao i neposredna priprema za realizaciju vrši se na nivou nosilaca, odnosno ugrađuje se u pojedinačne operativne poslove pojedinih oblika obrazovno-vaspitnog rada na primer nastave, zajednice učenika, pojedinih oblika slobodnih aktivnosti, rada društvenih organizacija i dr.

Zaštita i unapređivanje zdravlja učenika

Zdravstveno-vaspitni rad

Složena zdravstvena problematika, karakteristična za populaciju mladih, zahteva intenzivan i sistematski obrazovno-vaspitni rad u srednjoj školi. Planovima i programima obrazovanja, zdravstveno vaspitanje i obrazovanje koncipirano je kao princip celokupne obrazovno-vaspitne delatnosti škole a pojedini zahtevi programa ostvaruju se u okviru pojedinih nastavnih predmeta i drugih oblika koje organizuje škola. Organizator i koordinator rada u području zdravstvenog vaspitanja i obrazovanja je stručni saradnik/zdravstveni radnik.

Cilj zdravstvenog vaspitanja je da doprinese izgrađivanju telesne, psihički i socijalno zdrave i zrele ličnosti osposobljene da se brine za očuvanje, zaštitu i unapređivanje sopstvenog zdravlja i zdravlja drugih ljudi.

Zadaci i okvirni sadržaji rada: razvijanje i formiranje svesti učenika da je zdravlje osnovni izvor ljudske sreće, svesti o zdravlju kao punom fizičkom, psihičkom, i socijalnom blagostanju i uslovi za uspešan rad, napredovanje i ekonomsku egzistenciju; podizanje zdravstvene kulture učenika tako da briga o zdravlju postane sastavni deo svakodnevnih navika, potreba i postupanja, odnosno zdravstveno-higijenskog režima života: razvijanje svesti učenika o značaju fizičkih aktivnosti (normalni rad, sport, igra, kretanje), za pravilno funkcionisanje i očuvanje funkcija pojedinih organa, organizma i zdravlja u celini i da fizičku aktivnost - rad usvajaju kao sopstveni stil življenja;

- osposobljavanje i motivisanje učenika da budu nosioci zdravstveno vaspitnih akcija u školi i društvenoj sredini i doprinose unapređivanju zdravlja stanovništva; razvijanje interesovanja i podsticanje učenika da usvajaju i proširuju znanja o negovanju i čuvanju zdravlja, o bolestima i mogućnostima lečenja kada je to potrebno;

- razvijanje svesti o odgovornosti pojedinca za sopstveno zdravlje kao dužnosti prema sebi i drugima; suzbijanje higijensko-zdravstvene nemarnosti i zapuštenosti, nebrige prema sopstvenom fizičkom razvoju i zdravlju; negovanju navika održavanja lične higijene i estetske nege tela i upoznavanje poremećaja koji se javljaju kao posledica nedovoljne lične higijene, zatim higijene ishrane i nehigijenskog načina življenja, bolesti

kao posledica nedovoljne lične higijene (pojava vaši, šuge, gljivičnih oboljenja i dr.); epidemiološki lanac širenja zaraznih bolesti, "bolesti prljavih ruku" i drugih epidemijskih zaraza; zaštita od kožnih i veneričnih bolesti menzebolesti i metabolizma, posebno uslovljenim nepravilnom ishranom - gojaznost, vaskularna oboljenja; primena kontraceptivnih sredstava, prednosti i nedostaci oralnih i drugih kontraceptivnih sredstava; negovanje i razvijanje kulture odevanja i upoznavanja učenika sa higijensko-estetskim zahtevima u odevanju; upoznavanje karakteristika mentalno zdrave i zrele ličnosti, negovanje humanih i harmoničnih međuljudskih odnosa među drugovima, u školi, porodici, na radu, upoznavanje psihofizičkih karakteristika adolescenata; uzroka i oblika adolescentske krize i osposobljavanje za njihovo prevazilaženje, za prevazilaženje konflikata i unapređivanja mentalnog zdravlja; sprovođenje primarne prevencije od bolesti zavisnosti;

- sticanje znanja o štetnom uticaju psihoaktivnih supstanci na zdravlje; upoznavanje učenika sa društvenim korenima bolesti zavisnosti i njihovim pojavnim oblicima, o štetnom uticaju na potomstvo i sl.; podsticanje učenika da prihvataju mere protiv bolesti zavisnosti i da se sami uključuju u organizovane akcije protiv pušenja, uživanja alkohola, širenja droge i narkomanije, formiranje pozitivnih stavova i osposobljavanje učenika da aktivno učestvuju i budu nosioci zaštite i unapređivanja higijensko estetskog uređenja škole i životne sredine; sticanje znanja o potrebi održavanja higijene u stanu, školi, na ulici, u parkovima, u prirodi gde borave i žive ljudi.

Vaspitanje za humane i odgovorne odnose među polovima.

Zadaci:

- izgrađivanje svesti da se odnos muškarca prema ženi i žene prema muškarcu javlja kao prirodni odnos čoveka prema čoveku;

- formiranje shvatanja da se čovek kao svesno stvaralačko biće samopotvrđuje u izvršavanju svojih prava, dužnosti i odgovornosti ne na osnovu polne pripadnosti već na osnovu sposobnosti i rada;

- formiranje stava da je ravnopravnost između polova moguća u društveno-ekonomskim uslovima potpune ravnopravnosti u svim oblastima života: u radu, društvenim i kulturnim aktivnostima;

- vaspitanje učenika za jednako vrednovanje sposobnosti i rezultata rada oba pola, suzbijanje predrasuda o inferiornosti jednog pola;

- razvijanje drugarskih prijateljskih odnosa, međusobnog uvažavanja i poštovanja dostojanstva ličnosti suprotnog pola;

- razvijanje odgovornosti prema sebi i partneru, spremnosti za slobodno odlučivanje o rađanju dece, ostvarivanje odgovornog roditeljstva, negovanje porodičnih odnosa i vaspitanje dece.

Sadržaji:

Humanizacija odnosa među ličnostima različitih polova. Odnos muškarac-žena kao prirodan odnos čoveka prema čoveku. Humanizacija odnosa među partnerima kao izraz humanizacije ukupnih međuljudskih odnosa. Ravnopravnost ljudi (muškarca i žene) u svim oblastima života: u radu, društvu, u porodici i najintimnijim odnosima. Poštovanje dostojanstva ličnosti suprotnog pola i prava na slobodu odlučivanja o intimnoj sferi života, rađanju, roditeljstvu i međusobna odgovornost u tome. Moralni aspekti seksualnih odnosa.

Upoznavanje učenika sa stepenom fizičke i psihičke zrelosti u doba adolescencije i njihovog jedinstva. Seksualnost kao sastavna komponenta života. Pojava ljubavnog osećana (ljubav psihički, socijalno i fizički zrelih osoba, spajanje ljubavnih osećanja sa seksualnim i pretvaranje u doživljaj trajnije ljubavi). Zabavljanje, odgovornost prema partneru i sebi.

Odnos prema svojoj porodici i uzajamno poverenje. Zdravstvene i druge posledice preranog polnog opštenja: Rana trudnoća, pobačaj, teškoće zrelog vezivanja i nestabilnost osećanja. Venerične bolesti.

Priprema za porodicu i brak. - Zrelost za brak i porodicu (fizička, psihička i socijalna zrelost). Faktori koji utiču na stvaranje srećne porodice.

Upoznavanje učenika sa pojavom trudnoće, njenim tokom i pripremama za materinstvo, odnosno odgovorno roditeljstvo oca i majke.

Sociološki aspekti porodice i braka: mesto porodice u društvu:

- uloga porodice u vaspitanju dece, društvena briga o porodici kao celini i zaštita pojedinih njenih članova; odnosi u porodici i braku, ravnopravnost oba pola u pravima i odgovornostima, negovanje emocionalnih odnosa u porodici; rađanje željenog deteta; planiranje porodice, demografski razvoj i populaciona politika, savremena kontraceptivna sredstva; predbračna i bračna savetovališta i škole za roditelje.

Pravni aspekti braka i porodice: definicija porodice i braka; zakonske odredbe o dužnosti i obavezama u porodici i braku; patološki odnosi u porodici i negativne posledice po partnere, decu i društvenu zajednicu, razvod kao lek za poremećene odnose u porodici odnosno braku.

Navedeni sadržaji služe kao osnova za izbor. Oni se ostvaruju u okviru svih oblika vaspitno-obrazovnog rada obaveznih i fakultativnih aktivnosti u školi ali i u sredini. Izbor iz sadržaja se vrši prema potrebama sredine.

Zaštita i unapređivanje životne sredine

Cilj vaspitanja i obrazovanja u oblasti zaštite i unapređivanja čovekove sredine jeste da učenicima, u skladu sa njihovim uzrastom, obezbede sticanje znanja, razvijanje interesovanja, formiranje stavova sistema vrednosti i ponašanja, koje će im omogućiti razrešavanje tri osnovna protivrečna problema na relaciji savremeni čovek-priroda: ekološki, kulturno-socijalni i ekonomski. Prvi problem pretpostavlja znanja i druge karakteristike značajne za održavanje i stvaranje optimalnih uslova ekološke ravnoteže u čovekovoj sredini; drugi - značajne karakteristike za pravilan odnos, zaštitu i unapređivanje lepote predela, životne, radne i rekreativne sredine kao i očuvanje prirodne kulturne baštine za sadašnje i buduće generacije; a treći - znanja o ekonomskoj valorizaciji prirodnih izvora i prirodnih uslova imajući u vidu i štete koje mogu da nastanu usled njihovog ugrožavanja, zagađivanja, neracionalnog korišćenja, degradiranja i sl.

Za ostvarenje navedenog cilja potrebno je da se ostvare i sledeći složeni zadaci:

- ukazivanje na moralno-estetske aspekte odnosa čoveka prema prirodi i razvijanje kod učenika ideje harmonije između čoveka, društva i prirode i podsticanje kreativnosti;

- ukazivanje na potrebu zajedničkog življenja ljudi u biosferi jer je u njoj nastao nedeljivi spoj duhovnosti sveta čoveka i prirode koja ga okružuje i inspiriše ga na stvaralaštvo;

- upoznavanje raznolikosti biosfere našeg jugoslovenskog prostora, ambijentalnih pejzaža, obilja flore, faune, vode (mora, jezera i reka) ili ambijentalne surovosti življenja u urbanim i ruralnim sredinama kroz prostor i vreme;

- mogućnost povezivanja literature, poezije, filozofije i nauke u otkrivanju istine o prirodi i odnosu čoveka prema prirodi;

- razvijanje odgovornog odnosa učenika na osnovu ekoloških znanja i kriterijuma prema prirodnoj i graditeljskoj baštini i geografskom prostoru;

- upoznavanje učenika sa različitim vidovima prirodnih bogatstava koji se mogu obnoviti ili neobnoviti na nacionalnom i globalnom nivou i njihov značaj i vrednost za život ljudi, kao i na posledice njihovog neracionalnog korišćenja sa stanovišta ekoloških i ekonomskih šteta i evidencije prirodne sredine;

Zadaci kulturne i javne delatnosti škole u oblasti zaštite i unapređivanja životne sredine su:

- uspostavljanje saradnje sa bibliotekama, pozorištima, domovima kulture, galerijama, muzejima, rekreacionim centrima, turističkim organizacijama i dr., i aktivno učestvovanje u donošenju i ostvarivanju njihovih programa radi osposobljavanja i navikavanja učenika da u svom samoobrazovanju i slobodnom vremenu koriste sve one izvore kulture koji će ih podsticati na stvaralački rad i unapređivanje čovekove sredine;

- organizovanje učešća učenika u radnim akcijama zaštite i unapređivanja životne sredine;

- organizovanje predavanja o temama iz ove oblasti;

- organizovanje javnih manifestacija i propagiranje akcija u ovoj oblasti;

- omogućavanje učenicima da učestvuju na konkursima koje raspisuju društvene i stručne organizacije sa temama iz ove oblasti;

- obaveštavanje javnosti preko mesnih i drugih javnih glasila i informativnih institucija, o svim svojim aktivnostima iz ove oblasti.

Zadaci društveno-korisnog rada u ovoj oblasti su:

- učestvovanje učenika u održavanju i stvaranju povoljnih uslova za rad u školi i uređivanju sredine u kojoj žive čime se doprinosi izgrađivanju kulture rada, stambene i urbane kulture,

- organizovanje akcije u kojoj bi učenici aktivno i neposredno održavali neki javni prostor, deo naselja ili zelenih površina na teritoriji mesne zajednice,

- organizovanje da učenici učestvuju u akcijama sakupljanja sekundarnih sirovina, pošumljavanja, suzbijanja šumskih i poljskih štetočina, i u akcijama na otklanjanju posledica od elementarnih nepogoda i drugim akcijama na zaštiti i unapređivanju životne sredine,

- uređivanje i održavanje prostora spomen-obeležja u svom mestu i bližoj okolini.

Zadaci društvenih i slobodnih aktivnosti u ovoj oblasti su:

- razvijanje stvaralačkog potencijala na organizovan način da dobrovoljno biraju i samoupravno organizuju oblike za kreativno korišćenje slobodnog vremena;

- organizovanje odmora, putovanja, izleta, susreta, pohode i druge aktivnosti koje doprinose obogaćivanju iskustava i formiranju vrednosnih kriterijuma za ocenjivanje prirodnih i građenih vrednosti;

- organizovanje praktičnih akcija za poboljšanje životnih i estetskih uslova neposredne sredine (dom, škola, fabrika i sl.).

Objašnjenja za realizaciju sadržaja i oblika rada na zaštiti i unapređivanju zdravlja učenika

Fizičko i psihičko zdravlje učenika je osnovni preduslov njihovog uspešnog rada i napredovanja, te otuda zdravstveno-vaspitni rad treba shvatiti kao princip celokupnog vaspitno-obrazovnog procesa.

Pojedini zadaci ovog područja obuhvaćeni su programima nastavnih predmeta i ostalih obrazovno-vaspitnih aktivnosti. Poseban značaj u njegovoj realizaciji ima nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja, biologija, psihologija, zatim, od vannastavnih aktivnosti akcije u odeljenjskoj zajednici, kao i aktivnost omladine Crvenog krsta. U okviru radnih sastanaka odeljenjske zajednice treba obraditi značajne teme iz oblasti zdravstvenog vaspitanja. Više tematskih celina potrebno je realizovati i sa roditeljima.

Zdravstvenom vaspitanju mogu da doprinesu predavanja, diskusije, razgovori, pitanja i odgovori u nastavi, na tribinama, seminarima, susretima, kao i samostalni radovi učenika (referati, ilustracije, crteži, video, dijaslike, i sl.). Ovi oblici rada realizuju se uz pomoć filma, literature, analizama TV-programa i sl.

Za formiranje pozitivnih stavova, vrednosti i ponašanje učenika bitni su: 1. uslovi života i rada u školi; organizacija rada, ponašanje i postupci nastavnika, negovanje pozitivne klime, međusobni odnosi nastavnika i učenika, odnosno ukupan mentalno higijenski aspekt vaspitnog procesa, i, 2. kao što uvek biva, učenici se za zaštitu i unapređivanje zdravlja mogu vaspitavati u samim zdravstvenim aktivnostima i doslednim zahtevima nastavnika za pravilno ponašanje: angažovanje u svakodnevnoj zdravstveno-higijenskoj kontroli, realizovanje programa Crvenog krsta, učešće u akcijama čuvanja zdravlja, u higijensko-estetskom uređenju sredine, održavanje higijene na radnom mestu, na letovanju, logorovanju i sl.

Ovo vaspitno područje treba da bude ostvareno tako da učenici shvate prirodu i slobodu ljubavi kao jedinstva telesnog i duhovnog u čoveku, da prihvate odgovornost ne samo za roditeljstvo već i za sve društveno-ekonomske funkcije života u okviru kojih mogu graditi sreću i slobodu svojih ličnih (uključujući i intimne) i društvenih odnosa.

Vaspitni rad na formiranju ovih stavova ne treba izdvajati od ukupnog vaspitno-obrazovnog uticaja. Na izgrađivanju stavova o humanim odnosima među polovima (koji su u suštini moralni stavovi) naročito treba ostvariti u nastavi književnosti i umetnosti i dr., a navike odgovarajućeg ponašanja formirati u praktičnom svakodnevnom humanom ponašanju i odnosu mladih međusobno.

Programsko područje "Vaspitanje za humane odnose među ljudima i odgovorne odnose između ličnosti različitih polova" dato je u pet celina sa najosnovnijim informacijama koje treba obavezno izložiti za sve učenike srednje škole. Poneki sadržaji iz ovog programa već su uključeni u programe obrazovanja za neke struke te ih u tom slučaju nije potrebno ponavljati. Međutim, potrebno je obezbediti i ovde i u svim drugim strukama individualni kontakt sa vaspitanicima da bi se proverio nivo usvojenih higijenskih i zdravstvenih navika, prihvatanje dužnosti i odgovornosti za očuvanje zdravlja, kao i proces razvoja učenika u zrele ličnosti, što je uslov za stabilne odnose u porodici.

Za realizaciju sadržaja ovog dela programa (koji se obavezno uključuje u program rada odeljenjske zajednice) škola treba da angažuje odgovarajuće stručnjake s tim da što je moguće više sadržaja obrade sami učenici radeći na potrebnom materijalu (iz literature) i učešćem u diskusiji u kojoj stručnjak - pedagog, psiholog, lekar, učestvuje kao moderator.

Škola je obavezna da dopuni ovo područje informacijama o specifičnostima vezanim za celokupnu oblast zdravstvenog vaspitanja, fizičkog vaspitanja za humane odnose među ličnostima oba pola, koje proizlaze iz prirode pojedinih profila. O značaju i sadržajima vaspitanja za humane međuljudske odnose i odnose među polovima, škola treba da upoznaje i roditelje i tako utiče na menjanje i odnosa roditelja prema vaspitanju dece (omladine) za jednu od osnovnih funkcija života - humanizaciju reprodukcije čoveka.

Programski sadržaji u oblasti zaštite i unapređivanja životne sredine ostvaruju se u srednjem obrazovanju u okviru svih predmeta, dodatnog rada, slobodnih i društvenih aktivnosti, kulturne i društvene delatnosti škole, društveno-korisnog rada, odeljenjskih zajednica i ostalih oblika obrazovno-vaspitnog rada.

Iskazani cilj i zadaci odnose se na sve ponuđene sadržaje programa. U zavisnosti od vrste aktivnosti i organizacionih formi (sekcija, kružoci, klubovi, časopisi, izložbe, tribine i sl.) vrši se izbor ponuđenih sadržaja programa uz pomoć zadataka koji se na njih odnose.

Sticanje znanja i veština učenika treba da se zasniva na multidisciplinarnom pristupu a što znači da je celovito, kompleksno, problemski određeno i kao takvo sadržano u svim delatnostima, jer se tako može ostvariti neophodna međusobna povezanost kao dijalektička osnova u sticanju novih znanja, umenja i navika za dalji razvoj i upravljanje čovekovom sredinom na lokalnom, regionalnom i globalnom planu.